

Bangor University

DOETHUR MEWN ATHRONIAETH

Enwau pentrefi, prif anheddau a chaeau pum plwyf yn arfon: Llanbeblig, Llandwrog, Llanfaflan, Llanrug a Llanwnda

Carr, Glenda

Award date:
2007

Awarding institution:
Bangor University

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

**ENWAU PENTREFI, PRIF ANHEDDAU A
CHAEAU PUM PLWYF YN ARFON:
LLANBEBLIG, LLANDWROG, LLANFAGLAN,
LLANRUG A LLANWENDA**

Traethawd a gyflwynwyd am radd PhD Prifysgol Cymru

gan

Glenda Lytton Carr

Mai 2007

Rhan II

ANHEDDAU LLANFAGLAN

Eu meddwl yw, y pery eu tai yn dragywydd, a'u trigfeydd hyd genhedlaeth a chenhedlaeth: enwant eu tiroedd ar eu henwau eu hunain.

Salm 49, 11

Llanfaglan

<i>Llanvaghan</i>	1306	<i>Rec.C.</i>	97
<i>Llanbaglan</i>	1396	<i>CCR</i>	127
<i>Llanbagelan</i>	1398/9	<i>Rec. C.</i>	232
<i>Llanvaghan</i>	1497/8	<i>Mostyn B</i>	1336
<i>Llanvaghan</i>	1498	<i>Mostyn B</i>	1337
<i>Llanvaghan</i>	1498–9	<i>Mostyn B</i>	1338
<i>Llanvaghan</i>	1535	<i>Val. Ecc.</i>	IV, 415
<i>Llan Vaghan</i>	1535	<i>Val. Ecc.</i>	IV, 420
<i>Llanvaghan</i>	1543	<i>Dioc. Ban.16c.</i>	10
<i>Llanfaghan</i>	1543/4	<i>Rec. C. Aug.</i>	59
<i>Llanvaghan</i>	1550/1	<i>Rec. C. Aug.</i>	63
<i>Llanvaxlan</i>	1553–5	<i>E. Ch. Pro.</i>	21
<i>Llanvaghan</i>	1562	<i>CQSR</i>	XQS 1562, 49
<i>Llanuaghan</i>	1610	<i>Speed</i>	
<i>Llanvaghan</i>	1615–16	<i>Ex. P. J.</i>	60
<i>Llanvaghan</i>	1625	<i>Dioc. Ban.16c.</i>	41
<i>Llanuaghan</i>	1645	<i>Blaeu</i>	
<i>Llanvaghan</i>	1652	<i>Dolfrïog</i>	173
<i>Llanvaghan</i>	1656/7	<i>CQSR</i>	XQS 1656/7, 21
<i>Llanfagdalen</i>	1657	<i>CQSR</i>	XQS 1657, 45 (i)
<i>Llanfigdilen</i>	1657	<i>CQSR</i>	XQS 1657, 109 (vi)
<i>Llanvaghan</i>	1662	<i>Ll&Brynodol</i>	D596
<i>Llanvaghan</i>	1673	<i>Map Richard Blome</i>	<i>AMW</i> , 53
<i>Llanvaghan</i>	1686	<i>P. yr Aur</i>	15805
<i>Llanvaghan</i>	1693	<i>Ll&Brynodol</i>	D603–4
<i>Llanvaghan</i>	1695–1701	<i>Paroch.</i>	III, 51
<i>Llanvaghan</i>	1697	<i>P. yr Aur</i>	17232
<i>Llanfaglan</i>	1716	<i>Ll&Brynodol</i>	D979
<i>Llanvaghan otherwise Llanfaglen</i>	1720	<i>Ll&Brynodol</i>	D343
<i>Llanvaghan</i>	1724	<i>Henblas B</i>	164
<i>Llanvaghan</i>	1743	<i>Henblas B</i>	168
<i>Llanvaghan</i>	1748	<i>Map ThomasOsborne</i>	<i>AMW</i> , 79
<i>Llanfaglan</i>	1760	<i>Henblas B</i>	175
<i>Llanwagland</i>	1766/9	<i>Map John Ellis</i>	<i>AMW</i> , 85
<i>Llanfaglan alias Llanvaghan</i>	1768	<i>P. yr Aur Add.</i>	2178/9
<i>Llanfagdalen</i>	1781	<i>P. yr Aur</i>	15805
<i>Llanvaghan</i>	c.1790	<i>Map Thomas Conder</i>	<i>AMW</i> , 90
<i>Llanveglan</i>	1795	<i>Ll&Brynodol</i>	R81
<i>Llanfagdalen</i>	1796	<i>Poole</i>	3801
<i>Llanfaglan</i>	1809–11	<i>Des. Caerns.</i>	202
<i>Llanfagdalen</i>	c. 1815	<i>NewGlynllifon</i>	XD2 / 8356
<i>Llanfagdalen</i>	1826	<i>Rumsey Wms</i>	14–15
<i>Llanvagland</i>	1830	<i>Map John Cary</i>	<i>AMW</i> , 99
<i>Llanfagdalen</i>	1833	<i>Rumsey Wms</i>	2625
<i>Llanfagdalen</i>	1850	<i>EwBangor</i>	B1850/135 17776
<i>Llanfagdalan</i>	1850	<i>C. Vincent</i>	2539
<i>Llanfagdalen</i>	1852	<i>Bangor</i>	8555
<i>Llanfagdalen</i>	1862	<i>Myn.Llf.</i>	A035
<i>Llanfagdalen</i>	1874	<i>Worrall</i>	213
<i>Llanfagdalen</i>	1886	<i>Postal Dir.</i>	169
<i>Llanfagdalen</i>	1890–1	<i>Bangor</i>	8560
<i>Llanfaglan</i>	1920	<i>Map OS</i>	XV S.E.
<i>Llanfaglan</i>	1960	<i>Map OS</i>	SH 46

llan, e.p. Baglan

Plwyf bychan yw Llanfaglan yn ymestyn hyd y tir isel ar lannau bae'r Foryd ac Afon Menai. Mae'n cynnwys pentrefan Llanfaglan a rhywfaint o gyrion pentref Bontnewydd.

Elfennau'r enw yw *llan* + yr e.p *Baglan*. Credai MR fod *Baglan* yn deillio o'r un gwraidd â *bagl*, sef 'ffon, pastwn, ffon esgob neu goes'. Ceir yr enw ar ei ben ei hun yn *Baglan*, Morgannwg, ond nid yr un gŵr yw hwnnw â'r un yn Llanfaglan (*ETG*, 159). Honna rhai mai Baglan ab Ithel Hael a gofféir ym Morgannwg, ond mai Baglan ap Dingad a gofféir yn Arfon (*WCD*, 34; *EWGT*, 57; *LBS*, 192). Dywedir fod cryn fri i'r gymuned a sefydlodd Baglan ap Dingad yn Llanfaglan, yn gymaint felly nes i ddihareb dyfu amdani: 'Ffordd Llanfaglan yr eir i'r nef'¹. Yng nghofnodion diwedd y 18g ac yn ystod y 19g gwelir ymgais i esbonio'r enw dieithr *Baglan* trwy gynnig ei fod yn llygriad o *Magdalen*. Ceir cofnod o'r ffurf hon mor gynnar â 1657. Fodd bynnag, dengys y ffurfiau cynnar mai *Baglan* yn ddiau oedd nawdd sant y plwyf, ac mae'n bur debyg mai ffurf ysgrifenedig yn unig oedd *Llanfagdalen* ac na chydiodd erioed ar lafar gwlad.

Saif hen eglwys y plwyf² yn agos at lan y môr ar lannau'r Foryd, tra bo'r eglwys ddiweddarach yng nghanol pentrefan Llanfaglan. Defnyddir yr hen eglwys yn achlysurol, ond mae'r eglwys ddiweddarach hefyd wedi ei chau bellach. Ceir ffynnon wedi ei chyflwyno i Faglan nid nepell o'r hen eglwys, ond mae mewn cyflwr gwael iawn. Fe'i cyrchid gynt gan y sawl a ddiodefai o lygaid poenus, cryd-y-cymalau a defaid ar y croen³.

Bron-Llewelyn	Llanfaglan		SH 4661
<i>Bronn Llywellyn</i>	1725	NewGlynllifon	XD2 / 7655
<i>Bron Llewelyn</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Bron Lewelin</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Bron Llawelin</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Bron lwelyn</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>bronllawelun</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>bron llaw elan</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Bron Llewellyn</i>	1781	NewGlynllifon	XD2 / 7658
<i>Bronn Llywellyn</i>	1782	NewGlynllifon	XD2 / 7661-2
<i>Bron Llewellyn</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Bronlewelyn</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Bron llewellyn</i>	1809	Poole	3980
<i>Bryn Llewelyn otherwise Bron Llewelyn</i>	1810	NewGlynllifon	XD2 / 7670
<i>Brymo Llewellyn</i>	1810	NewGlynllifon	XD2 / 7671
<i>Bryn Llewelyn or Bron Llewelyn</i>	1813	NewGlynllifon	XD2 / 7673
<i>Bronllewelyn</i>	c.1815	NewGlynllifon	XD2 / 8356
<i>Bronllewelyn</i>	1831	Bangor	8554
<i>Bron Llewelyn</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Bronllewelyn</i>	1872	NewGlynllifon	XD2 / 6740
<i>Bron Llewelyn</i>	1890-1	Bangor	8560

bron, e.p. Llywelyn

Mae map y Degwm a chofnod c.1815 yn dangos fod yr annedd hwn ar ffin ogleddol plwyf Llanfaglan rhwng Bryn-teg a Hafod-y-rhisg. Mae'n rhyfedd gweld ymgeisiau mor garbwll i

¹ *GSDT*, 107; Eirlys Gruffydd, 'Seintiau Arfon', *Llafar Gwlad*, 89. (Awst 2005), 20

² Am ddisgrifiad o'r hen eglwys gweler *IAMC*, 198-9, a lluniau ohoni ar blatiau 11, 16, 28-31.

³ *Ffyn. Cym.* 2, 28-9; *HWW*, 149; *IAMC*, 200; Eirlys Gruffydd, 'Seintiau Arfon', *Llafar Gwlad*, 89. (Awst 2005), 20

gyfleu'r e.p. cyfarwydd *Llywelyn* yng nghofnodion yr ATT, yn enwedig yng nghofnod ATT 1781.

Bryn-teg	Llanfaglan	SH 4662
<i>Bryn-teg</i>	1740	EwBangor B1740/ 71 99999
<i>Bryn Têg</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>pryn Teg</i>	1771	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Bryn-teg</i>	1771	Rumsey Wms 191
<i>Bryn teg</i>	1783	P. yr Aur 4058
<i>Bryntêg</i>	1792	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Bryn-teg</i>	1805	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Bryn-teg</i>	1813	NewGlynllifon XD2 / 7673
<i>Bryn-teg</i>	1814	Rumsey Wms 875
<i>Bryn têtg</i>	1816–20	Dawson, Bangor f34081, D1
<i>Bryn-teg</i>	1818	NewGlynllifon XD2 / 7682
<i>Bryteg</i>	1830	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Bryn-teg</i>	1831	Bangor 8554
<i>Bryn-teg</i>	1838	Map OS 78
<i>Bryn-teg</i>	1839	RhPDegwm
<i>Bryn-teg</i>	1850	NewGlynllifon XD2 / 6737
<i>Bryn-têtg</i>	1920	Map OS XV N.E.
<i>Bryn-têtg</i>	1960	Map OS SH 46
<i>Bryn Teg</i>	2004	Map PSA

bryn, teg

Oddi ar Ffordd yr Aber sydd yn mynd hyd lannau'r Fenai o Bont yr Aber yng Nghaernarfon i gyfeiriad y Foryd.

Cae'r-efail	Llanfaglan	SH 4660
<i>Cae yr Efel</i>	1720	Baron Hill 3260
<i>Cae r Efel</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Cae Refal</i>	1771	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Cae yr Eval</i>	1772	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Cae y' Evel</i>	1773	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Caer Eval</i>	1775	EwBangor B1775/76 4582
<i>cau yr efal</i>	1779	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Cae'r Efal</i>	1783	P. yr Aur 4058
<i>Cae Refal</i>	1788	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Cae Efal</i>	1808	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Caerefal</i>	1819	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Caer efal</i>	1820	Rumsey Wms 2588
<i>Caer Efal</i>	1831	Bangor 8554
<i>Cae yr efail</i>	1838	Map OS 78
<i>Cae yr Efail</i>	1839	RhPDegwm
<i>Caer Efail</i>	1874	Worrall 213
<i>Cae'r-efail / Cae'r-efail-fach</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Cae'r-efail</i>	1960	Map OS SH 46
<i>Caer Refail</i>	2000	CCPost (Llanfaglan)

cae, yr, gefail

Ar gyrion gorllewinol pentrefan Llanfaglan.

Cae-eithin	Llanfaglan		SH 4559
<i>Cefn Eithin</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cae Eithin</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cae Eithŷn</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cae-eithin</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cae eithin</i>	1816	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cae-eithin</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Cae Eithin</i>	2000	CCPost	(Llanfaglan)

cae, eithin

Ar gyrion deheuol pentrefan Llanfaglan oddi ar y lôn sydd yn arwain i lawr i'r Foryd a'r ffordd ar hyd glannau'r Fenai tuag at Gaernarfon. Rhaid tybio mai'r un lle yw'r *Cefn Eithin* a nodir yn 1770 gan ei fod yn union yr un drefn ar y rhestr â'r cofnodion eraill.

Cae'r-estel	Llanfaglan		
<i>Cae'r Estel</i>	1734/5	Ll&Brynodol	D980

cae, y, rhestl

Heb ei leoli. Mae'n anodd esbonio *estel*. Mae'n bosib mai *Cae'r-rhestl* oedd y ffurf wreiddiol a bod y fannod a'r *rh-* ar ddechrau'r drydedd elfen wedi eu cywasgu a'u cyfuno i ffurfio un sain. Rhesel i ddal porthiant anifeiliaid yw *rhestl / rhastl*.

Cae-rhos	Llanfaglan		SH 4760
<i>Cae Rhôs</i>	1616	Ll&Brynodol	D1165
<i>Caer Rhôs</i>	1616	Poole	3235
<i>Cae rhos</i>	1780	EwBangor	B1780/84 5404
<i>Cae'n y rhôs</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cae'n Rhôs</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Caerhos</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cae Rhos</i>	1811	EwBangor	B1811/84 10249
<i>Caerhos</i>	1816	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cae rhos</i>	1831	Bangor	8554
<i>Caerhos</i>	1849	EwBangor	B1849/118 17537
<i>Cae Rhose</i>	1889–90	Sutton	140
<i>Cae Rhos</i>	1903	Myn. Llf.	B034
<i>Cae-rhôs</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Cae-Rhôs</i>	1960	Map OS	SH 46
<i>Cae Rhos</i>	2000	CCPost	(Llanfaglan)

cae, rhos

Yng nghanol pentrefan Llanfaglan ar y chwith i'r ffordd sydd yn arwain oddi yno i Bontnewydd. Rhos Llanfaglan yw'r *rhos* y cyfeirir ato. Yn 1616 yr oedd yr annedd hwn ym meddiant Esgob Bangor (Poole 3235).

Cae-Salmon	Llanfaglan		SH 4759
<i>Cae Salmon</i>	1839	RhPDegwm	

cae, salmon

Nodir yr annedd hwn ar fap y Degwm ychydig i'r de o *Glan-llyn* a rhwng yr annedd hwnnw a *Thyn-rhos* (q.v.). Mae'n anodd gwybod ai'r pysgodyn 'eog' ynteu cyfenw sydd yn yr ail elfen. Yr oedd *Salmon* yn gyfenw a geid yn Waunfawr ar un adeg (*HMethA*, Dos. Caernarfon,

Ardal Waunfawr (Caernarfon, 1913) 64), ac mae'r cyfenw yn digwydd mewn e.lleoedd mewn mannau eraill: ceir *Tir William Salmon* yn Llanrhuddlad, Môn, a *Thai Watcyn Salmon* yn Llanaber, Meir. (AMR).

Cefn-werthyd	Llanfaglan	SH 4760
<i>kefn y werthyd</i>	1667/8	Dolfrïog 343, 501
<i>Kefn y werthyd</i>	1667/8	Ll&Brynodol D977
<i>keuauawerthide</i>	1671-2	Ll&Brynodol R149
<i>Cefn y werthir</i>	18g	Ll&Brynodol D268
<i>Kefn y werthyd</i>	1701	Ll&Brynodol D689
<i>Kefn y werthid</i>	1704	Ll&Brynodol D280
<i>Cefn y Werthur</i>	1720	Ll&Brynodol D345
<i>Cefn y Werthyd</i>	1724-5	Ll&Brynodol D351-2
<i>cefn y werthyr</i>	1747-8	Ll&Brynodol D399
<i>Cefn-y Werthyr</i>	1748	Ll&Brynodol D402-3
<i>Cevefnye werthid</i>	1762	EwBangor B1762/113 2046
<i>Cefn y werthir</i>	1765	Ll&Brynodol D431
<i>Cefn y werthyd</i>	1766	Ll&Brynodol R46
<i>Cefn y werthydd</i>	1768	Ll&Brynodol R47
<i>Cefnwerthydd</i>	1771	Ll&Brynodol R48
<i>Cefn y^f Werthydd</i>	1772	Ll&Brynodol R 49
<i>Cefn y^f Werthydd</i>	1775	Ll&Brynodol R52
<i>Cefnywerthyd</i>	1788	OK 177
<i>Cefn y weithryg</i>	1796	Poole 3802
<i>Cefn y werthyd</i>	1799	Rumsey Wms 761
<i>Cefnwerthid</i>	1807	Rumsey Wms 2647
<i>Cefnywerthyd</i>	1818	NewGlynllifon XD2 / 6931
<i>Cefn y werthyd</i>	1823	NewGlynllifon XD2 / 6932
<i>Cefnywuthyd</i>	1824	Rumsey Wms 10
<i>Cefn y Werthyd</i>	1839	NewGlynllifon XD2 / 6451
<i>Cefn Werthyd / Cefn y Werthyd</i>	1839	RhPDegwm
<i>Cefnywerthid</i>	1844	Ll&Brynodol D525
<i>Cefn Werthyd</i>	1853	Bangor 8555
<i>Cefn Werthyd</i>	1874	Worrall 212
<i>Cefn y Werthyd</i>	1878	Bangor 8555
<i>Cafn-warthud</i>	1886	Postal Dir. 181
<i>Cefn Werthyd</i>	1890-1	Bangor 8560
<i>Cefn-werthyd</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Cefnwerthyd Farm</i>	2002	Map OS Explorer OL 17

cefn, y, gwerthyd

Ar gyrion pentref Bontnewydd oddi ar y lôn sydd yn arwain o ganol y pentref tuag at lôn Llanfaglan. Mae ffurf y drydedd elfen yn ymddangos fel *werthyd* a *werthyr*. Ystyr yr eb.un. *gwerthyd* yw offeryn i nyddu â llaw, neu echel sydd yn gyrru'r meini mewn melin. Fe'i disgrifir yn *GPC* fel 'pric neu lath a'r ddau ben yn bigfain'. Mae'n bosibl fod rhyw nodwedd yn y dirwedd, o bosib y gefnen y saif yr annedd arni, wedi atgoffa'r sawl a enwodd y lle o'r siâp hwn. Ystyr *gwerthyr* yw amddiffynfa neu gaer ac fe'i ceir fel elfen mewn enwau lleoedd ym Môn a Llŷn (*GPC*). Efallai i hyn ddylanwadu ar yr enw hwn a pheri cymysgu rhwng y ffurfiau *werthyd* a *gwerthyr*. Fodd bynnag, nid oes unrhyw gaer yn nes at yr annedd hwn na chaer honedig Dinas Dinoethwy¹ sydd tua hanner milltir i ffwrdd. Er gwaethaf nifer o enghreifftiau o *werthyr* yn y 18g, maent i gyd yn dod o'r un ffynhonnell. Mae llawer iawn

¹ Gweler *Dinas* dan Anheddau Llanwnda.

mwy o enghreifftiau o amrywiol ffynonellau o *werthyd*, a hon yn ddiau yw'r ffurf gysefin. Cofnodir yr annedd hwn ambell dro dan blwyf Llanbeblig a thro arall dan blwyf Llanfaglan.

Cefn-y-coed	Llanfaglan	SH 4660	
<i>Kefn y Coed</i>	1657	PSPeniarth	DC105
<i>Cefn y Coed</i>	1662	Ll&Brynodol	D596
<i>Cefn y Coed</i>	1693	Ll&Brynodol	D603-4
<i>Cefn y Coed otherwise Tû Eiddew</i>	1720	Ll&Brynodol	D343
<i>Kefn y Coed</i>	1746	Lligwy Add.	1206-7
<i>Cefn Iscoed</i>	1753	Ll&Brynodol	D409-10
<i>Cefn y Coed alias Kefn y Coed</i>	1768	P. yr Aur Fur.Add.	2178
<i>Cefn y Coed</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Kefn yr Coyd / Cevyn yr Coyd</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cefn-y-Coed / Kefn y Coed</i>	1772	Rumsey Wms	57, 58
<i>ceuefn y Coed</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>y Cefn Iscoed alias y Kefn Isoed</i>	1775	NewGlynllifon	XD2 / 6733
<i>Cefn y Coed / Cefn y Coed ucha</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cefn y Coed</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Cefn y Coed Issaf</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cefn y Coed</i>	1790	P. yr Aur	17334
<i>Cefn y coed issaf</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cefn y Coed ucha</i>	1800	P. yr Aur	17350
<i>Cefn coed issa / Cefn coed uchaf</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cefn y coud</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cefn y Coed</i>	1820	Rumsey Wms	2588
<i>Cefn y Coed</i>	1828	EwBangor	B1828/108 13216
<i>Cefny Coed / Cefny Coed Ucha</i>	1831	Bangor	8554
<i>Cefncoed / Cefn-coed-ucha</i>	1838	Map OS	78
<i>Cefn y Coed / Cefn y Coed uchaf</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cefn Coed Uchaf</i>	1844	P. yr Aur	21478
<i>Cefn-y-coed / Cefn-y coed uchaf</i>	1920	Map OS	XV N.E.
<i>Cefn Y Coed / Cefn Coed Uchaf / Cefn Y Coed Lodge</i>	2000	CCPost	(Llanfaglan)

cefn, y, coed, ans. isel, gradd eithaf isaf, ans. uchel, gradd eithaf uchaf,

Mae'r anheddau hyn ar gyrion pentrefan Llanfaglan ar y dde wrth nesáu ato hyd y lôn o Gaernarfon. Yn 1833 cyfeiriodd Ebenezer Thomas (Eben Fardd) at *Gefn-y-coed* fel hyn: 'Approached the house through an agreeable avenue in front. . .Cefn-y-coed is surrounded with fertile fields and studded with trees and plantations.' (*DDdEF*, 16). Mae'r disgrifiad hwn o'r dirwedd yn esbonio'r enw ac mae'n llecyn eithaf coediog hyd heddiw. Am ddisgrifiad o annedd *Cefn-y-coed* gweler *IAMC*, 199-200.

Cefnynsoedd	Llanfaglan	SH 4560	
<i>Keuen yssoedd / Keuen yssoeth</i>	1668-9	Ll&Brynodol	R16
<i>Cefnynsoedd</i>	1691	Bodorgan	117
<i>y Kefn Ysseeddu</i>	1699	Ll&Brynodol	D978
<i>Y Cefn issoedd</i>	1700	Ll&Brynodol	D1178
<i>Y Kefn Ysseeddu</i>	1716	Ll&Brynodol	D979
<i>Cefn yssoedd</i>	1737	Ll&Brynodol	R40
<i>Cefn Ynsoedd</i>	1763	EwBangor	B1763/207 2372
<i>Cefn Ysoedd</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Kewefnisoth</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/11

<i>Cevefn ysoedd</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cevefn y' unesoith</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cefn yr Ynysoedd</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cefn Yshoedd</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cefn Ysoedd</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>gefnyssodd</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cefnyssodd</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cefn nysoedd</i>	1805	EwBangor	B1805/69 9324
<i>Cefnysoed</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Cefnynsoedd</i>	1831	Bangor	8554
<i>Cefn-yssodd</i>	1838	Map OS	78
<i>Cefn Ynysoedd</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Cefn Ynysoedd</i>	1840	Myn.Llf.	A028
<i>Cefnysoedd</i>	1840	EwBangor	B1840/122 15582
<i>Cefnynysoedd</i>	1844	Myn Llf.	C021
<i>Cefnsoedd</i>	1874	Worrall	213
<i>Cafnysoedd</i>	1886	Postal Dir.	169
<i>Cefn Ysoedd</i>	1891	Myn. Llf.	A066
<i>Cefn-ynysoedd</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Cefnynysoedd</i>	1960	Map OS	SH 46
<i>Cefn Ynysoedd</i>	2000	CCPost	(Llanfaglan)

cefn, ynys, ll. ynysoedd

Oddi ar y lôn sydd yn dilyn glannau'r Foryd wrth fynd tuag at Gaernarfon. Un ystyr lai arferol i *ynys* yw dôl ar lan afon (*ELLEoedd*, 36–7), a byddai hyn yn gweddu yma gan fod *Cefnynysoedd* gyferbyn ag aber afon Gwyrfaï yn y Foryd. Fodd bynnag, mae W. Gilbert Williams yn cyleirio at hen draddodiad fod nifer o ynysoedd gleision ar un adeg yn nhraeth y Foryd yng nghyffiniau *Cefnynysoedd* ac mai hwy a gofféir yn yr enw (*MTT*, 98). Ceir *Cefnynysoedd* hefyd yng Nghoedana, Môn (GM-J, 63).

Gwelir cywasgu cyson yn yr ail elfen. Mae aceniad y sillaf o flaen yr acen yn tueddu i fod yn wan yn y Gymraeg, ac yma mae'r *n* yn *Cefn* a'r *n* yn *ynysoedd* wedi eu cyfuno ar lafar nes llyncu'r sillaf ragobennol yn llwyr.

Dôl-bach	Llanfaglan	SH 4659
<i>Dôl bach</i>	1737	Ll&Brynodol P19

dôl, bach

Noda'r cofnod yn llawn: 'Dôl bach adjoining on Dôl fawr in Llanvagan'. Gweler *Ddôl Fawr* isod. Yn yr enw hwn gwelir y duedd gyffredin yn nhafodiaith Arfon i beidio â threiglo'r ans. *bach* ar ôl cb. un. (*TC*, 56; *GG*, 199).

Dreiniias	Llanfaglan / Llanwnda
<i>Tyddyn y Ddreinioes</i> ¹	1616 Poole 3235
<i>y Drenies</i>	1725 NewGlynllifon XD2 / 7655
<i>Ddreinioes bach</i>	1756 EwBangor B1756/81 1031
<i>Plas yn ddreiniias</i>	1772 Poole 1952
<i>y Drienes</i>	1781 NewGlynllifon XD2 / 7658
<i>Drenies</i>	1782 NewGlynllifon XD2 / 7661–2

¹ Copi o ewyllys Henry Rowlands, Esgob Bangor, yw cofnod 1616 uchod lle mae'n gadael annedd *Tyddyn y Ddreinioes* i Ddeon Bangor, Edmund Griffith, am dair blynedd ac yna i'w nith Margaret Lloyd.

<i>Drienias</i>	1806	Poole	1929
<i>Plasyn Ddreinias</i>	1810	NewGlynllifon	XD2 / 7670
<i>Plasyndreinias</i>	1810	NewGlynllifon	XD2 / 7671
<i>Plas yn ddreinias</i>	1813	NewGlynllifon	XD2 / 7673
<i>y Draines</i>	1813	NewGlynllifon	XD2 / 7678
<i>Ddreinias</i>	c. 1815	NewGlynllifon	XD2 / 8356

dreinios?

Mae sawl un o'r ffynonellau uchod yn lleoli'r annedd hwn ym mhlwyf Llanfaglan, ond mae W. Gilbert Williams yn enwi *Y Ddreinias* fel hen fferm a oedd unwaith yng nghyffiniau Plas-Dinas yn Llanwnda (*MTT*, 46). Enwir *Ddreinias* fel un o gaeau Plas-Dinas, neu Dinas fel y'i gelwid bryd hynny, yn 1798–9 (Vaynol 4059), ond fe geir *Cae Draenias* hefyd fel un o gaeau Plas-Llanfaglan yn RhPDEgwm plwyf Llanfaglan.

Mae'n bosib mai *dreinios* / *dreinos* sydd yma, sef ffurf fachigol lu. ar *draen* / *draenen*, i gyfleu llawer o fân ddrain. Cyfeiria'r Athro Gwynedd O. Pierce at *Ton Drunnos* yn Aberdâr, gan awgrymu mai *Ton* (y) *Ddreinos* yw hwnnw (*PNDPH*, 20). Gellir awgrymu hefyd mai ffurf gyfatebol a geir yn yr e.lle Cern. *Draynes* (*Corn PNE*, 88).

Ddôl-fawr	Llanfaglan		SH 4659
<i>y ddolfawr</i>	1699	Ll&Brynodol	D978
<i>Y Ddolefawr</i>	1700	Ll&Brynodol	D1178
<i>y ddolfawr</i>	1716	Ll&Brynodol	D979
<i>Dole fawr</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Doel fawr</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Ddolfawr</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Ddolfawr</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Ddolfawr</i>	1816	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Ddol Fawr</i>	1831	Bangor	8554
<i>Y Ddol</i>	1860	Myn.Llf.	A042
<i>Ddol Fawr</i>	1874	Worrall	213
<i>Ddol fawr</i>	1889–90	Sutton	140
<i>Ddôl Farm</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Ddôl Farm</i>	2002	Map OS	Explorer 254

dôl, mawr

Gweler *Dôl-bach* uchod. Ni lwyddwyd i leoli unrhyw *Ddôl-fawr* onid mai'r un lle yw hwn â *Ddôl Farm*. Nodir yr annedd dan yr enw hwn ar fapiau OS 1919 a 2002, ac fe'i gwelir oddi ar y lôn sydd yn arwain o gyrion pentrefan Llanfaglan i lawr at lan y môr yn y Foryd. Collwyd y fannod o'r enw yn gynnar ond cadwyd y tr. meddal ar ei hôl.

Feisdon

Gweler dan Anheddau Llanbeblig.

Freeholder	Llanfaglan		SH 4660
<i>Tythyn Ruffydd alias Ffreeholder</i>	1742	Tynyngogl	337
<i>the Freeholder</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>freu Hoular</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Freehowlder</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Freehulder</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Freehouldar</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Freehoulder</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Friddhowlder</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/11

<i>Freeholder</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Freehold</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Freehold</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Ffreeholder</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Freeholder</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Freeholder</i>	1831	Bangor	8554
<i>Freeholder</i>	1838	Map OS	78
<i>Freeholder</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Freeholder</i>	1874	Worrall	213
<i>Freeholder</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Free Holder</i>	2000	CCPost	(Llanfaglan)

Saes. freeholder

Ar gyrion gorllewinol pentrefan Llanfaglan. Mae'n anodd gweld pam y gelwid yr annedd hwn yn *Freeholder*, gan nad oedd yn beth anghyffredin cael rhydd-ddeiliad. Efallai fod yr anheddau oddi amgylch i gyd yn nwylo tenantiaid pan enwyd y lle. Yn sicr, erbyn RhPDegwm 1839 tenant oedd yn byw yn *Freeholder* hefyd. Yng nghofnodion cynnar Asesiad Treth y Tir ceir ymgeisiau rhyfedd i gyfleu sillafiad y Saesneg, ac yn 1782 ceir ymgais i resymoli'r enw gan greu gair hanner Cymraeg a hanner Saesneg. Cf. *Freehold Close* yn Houghton-le-Spring, Swydd Durham, a *Freeholders Wood* yn Minsterley, Swydd Amwythig (EFND).

Fron	Llanfaglan	SH 4660	
<i>Fron otherwise Vron</i>	1718	P. yr Aur	21542
<i>fron</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Fron alias Vron</i>	1768	P. yr Aur Fur. Add.	2180
<i>fron</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>fronn</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Fron</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Fron</i>	[1790]	P. yr Aur	17334
<i>Tyn y Lon or Fron</i>	1808	NewGlynllifon	XD2 / 6734
<i>Y Fron</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Fron</i>	1823	P. yr Aur	21281
<i>Fron</i>	1831	Bangor	8554
<i>Fron</i>	1838	Map OS	78
<i>Fron</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Fron</i>	1843	Poole	3226
<i>Fron</i>	1870	Poole	3227
<i>Fron</i>	1920	Map OS	XV N.E.
<i>Fron / Fron Lodge</i>	2000	CCPost	(Llanfaglan)

bron

Mae'r annedd hwn oddi ar y lôn gul sydd yn troi i'r dde oddi ar y ffordd o Gaernarfon i Lanfaglan ar gyrion y pentrefan. Dyma gartref y cerddor John Roberts (Ieuan Gwyllt) o 1869 hyd ei farwolaeth yn 1877 (*Byw*, 816).

Yng nghofnod 1816–20 yn unig y ceir y fannod a achosodd y tr. meddal dechreuol yn yr enw. Gweler hefyd *Tyn-lôn* isod.

Fron-olau	Llanfaglan	SH 4659	
<i>Fron Oleu</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Fron Ola</i>	1858	Myn. Llf.	C007
<i>Fron-oleu</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Fron-oleu</i>	1959	Map OS	SH 45

Fron Oleu 2000 CCPost (Llanfaglan)

bron, golau

Ar y dde i'r ffordd wrth fynd o bentrefan Llanfaglan i gyfeiriad afon Gwyrfai a'r Bont Faen. Cadwyd y ffurf ffug-hynafol *goleu* yn yr ail elfen hyd heddiw, ac eithrio, yn rhyfedd iawn, ar garreg fedd yn 1858, lle na fyddid wedi disgwyl cael y ffurf dafodieithol *ola*.

Glan-llyn	Llanfaglan	SH 4659	
<i>Glanllyn</i>	1832	NewGlynllifon	XD2 / 6736
<i>Glan Llyn</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Glan Llyn</i>	1845	Myn.Llf.	A047
<i>Glan Llyn</i>	1894	Myn.Llf.	A048
<i>Glan-llyn</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Glan Llyn</i>	2000	CCPost	(Llanfaglan)

glan, llyn

Ar gyrion deheuol pentrefan Llanfaglan.

Glanrafon	Llanfaglan	SH 4759	
<i>Glanyrafon</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Glan'rafon</i>	1838	Map OS	78
<i>Glan'rafon</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Glan-yr-afon</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Glanyrafon</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Glanrafon Fawr</i>	2000	CCPost	(Llanfaglan)

glan, yr, afon

Ar lan afon Gwyrfai i'r de o bentrefan Llanfaglan. Cyfeirir at yr annedd bellach fel *Glanrafon-fawr* i wahaniaethu rhyngddo a *Glanrafon-bach* sydd yn uwch i fyny'r afon ar gyrion Bontnewydd. Gweler *Glanrafon-bach* dan Anheddau Llanbeblig.

Glan-y-feiston	Llanfaglan		
<i>Glan y Vistone / Glan y Veystone</i>	1668–9	Ll&Brynodol	R16
<i>Glan y ffoiston</i>	1699	Ll&Brynodol	D978
<i>Glan y Veiston</i>	1700	Ll&Brynodol	D1178
<i>Glan y ffoiston</i>	1716	Ll&Brynodol	D979
<i>Glan y Veyton</i>	1737	Ll&Brynodol	R40
<i>Glan y Veiston</i>	1775	NewGlynllifon	XD2 / 6733

glan, y, beiston

Am esboniad o'r drydedd elfen gweler *Feiston* yn yr adran ar Anheddau Llanbeblig. Ni wyddys ymhle yr oedd *Glan-y-feiston*, ond mae'r enw yn awgrymu ei fod ar lan y môr, yn fwy na thebyg ar y Foryd.

Glan-y-môr	Llanfaglan	SH 4560	
<i>Tythin Thomas Owen alias Glan y Môr</i>	1768	P. yr Aur Fur. Add.	2178/9
<i>Glan y mor</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Glan y moer</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Gan y Mor</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Glan y Môr</i>	1788	P. yr Aur	16790
<i>Glany Mor</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/11

<i>Glan y Môr</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Glanymor</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Glanymore</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Glanymor</i>	1831	Bangor	8554
<i>Glanymor</i>	1831	Myn. Llf.	A024
<i>Glan mor</i>	1838	Map OS	78
<i>Glan y Môr</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Glan-y-Mor</i>	1874	Worrall	213
<i>Glan y Mor</i>	1880	Vaynol	29
<i>Glan-y-mor</i>	1920	Map OS	XV N.E.
<i>Glan-y-môr</i>	1960	Map OS	SH 46
<i>Glan Y Mor</i>	2000	CCPost	(Llanfaglan)

glan, y, môr

Saif yr annedd hwn ryw led cae o lan y môr ac mae lôn fach yn arwain ohono i lawr at lan y Foryd ychydig i'r de o hen eglwys Llanfaglan.

Hafod-y-rhisg	Llanfaglan		SH 4661
<i>Hafod y Rhisg</i>	1657	P.S.Peniarth	DC104
<i>Hafodrisk</i>	1805	Poole	4161
<i>Hafod yr hisc</i>	1809	Poole	3980
<i>Hafod yr hisg</i>	1810	NewGlynllifon	XD2 / 7670
<i>Hafod y rhisg</i>	1813	NewGlynllifon	XD2 / 7673
<i>Hafodyrhig otherwise Hafodyrig</i>	1818	NewGlynllifon	XD2 / 7682
<i>Hafod y Rhisg</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Hafod y Phisg</i>	1856	Myn.Llf.	A020
<i>Hafod y Rhisg</i>	1860	Myn.Llf.	B006
<i>Hafodyrhisg</i>	1886	Postal Dir.	169
<i>Hafod-y-rlusg</i>	1889-90	Sutton	140
<i>Hafod-y-rhisg</i>	1891	Map OS	XV N.E.
<i>Hafod-y-rhisg</i>	1920	Map OS	XV N.E.
<i>Hafod-y-rhisg</i>	1960	Map OS	SH 46

hafod, y, rhisg

Mae mapiau'r OS yn lleoli'r annedd hwn mewn llecyn diarffordd ar gyrion gogledd-orllewinol plwyf Llanfaglan nid nepell o'r ffin â phlwyf Llanbeblig. Ystyr *rhisg* yw rhisgl pren. Arferid cynaeafu rhisgl derw ar gyfer trin lledr. Ceir *Hafod-y-rhisg* hefyd yn Nantgwynant (*ELISG*, 27).

Llwyn-ynn	Llanfaglan		SH 4560
<i>Llwyn ynne</i>	1661	EwBangor	B1661/73
<i>Llwyn Inn</i>	1725	NewGlynllifon	XD2 / 7655
<i>Llwyn Inn</i>	1782	NewGlynllifon	XD2 / 7661-2
<i>Llwyn Inn</i>	1806	Poole	1989
<i>Llwynym</i>	1810	NewGlynllifon	XD2 / 7671
<i>Llwyn Ynn</i>	c. 1815	NewGlynllifon	XD2 / 8356
<i>Llwyn Inn</i>	1813	NewGlynllifon	XD2 / 7678
<i>Llwyn-inn</i>	1838	Map OS	78
<i>Llwyn-yn / Llwyn-yn Brick Works</i>	1891	Map OS	XV S.E.

llwyn, onnen, llu. ynn? / Saes.inn?

Yng nghyffiniau Cefnynysoedd ar y ffordd i lawr at y Foryd. Bron nad yw cysondeb y sillafiad *Inn* yn codi'r cwestiwn ai tafarn oedd yma ynteu camsillafiad o'r gair *ynn*. Mae'r

cofnod cynharaf uchod (1661) yn sicr yn awgrymu *ynn*, felly hefyd yr un c.1815. er bod y cyfuniad 'Llwyn Onn' yn fwy cyffredin fel arfer mewn e.lleoedd.

Maes-Elen / Helen	Llanfaglan	SH 4659
<i>Maeshelen</i>	1832	Coed Helen 107
<i>Maes Elen</i>	1839	RhPDegwm
<i>Maes Elen</i>	1840	Myn. Llf. A012
<i>Maes Elen</i>	1849	Myn.Llf. C056
<i>Maes Helen</i>	1854	Ew Bangor B1854/136 18734
<i>Maes Helen</i>	1886	Myn.Llf. A070
<i>Mais Helen</i>	1886	Postal Dir. 169
<i>Maes-Helen</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Maes Helen / Maes Helen Cottage</i>	2000	CCPost (Llanfaglan)

maes, e.p. Elen / Helen

Ar y chwith i'r ffordd wrth fynd i'r de o bentrefan Llanfaglan i gyfeiriad afon Gwyrfai a'r Bont Faen. Rice Thomas, Coed-Helen, Caernarfon oedd biau'r annedd hwn yn 1839. a gallai hyn esbonio'r elfen *Helen / Elen*.

Maes-y-neuadd	Llanfaglan	SH 4659
<i>Maes y Neuadd</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>maes neydd</i>	1771	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>maisy nyer</i>	1772	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>mais yr nyer</i>	1773	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Maes y Neydd</i>	1774	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Maes y Neÿodd</i>	1775	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>maes y neuoedd</i>	1779	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Maesynauadd</i>	1781	P. yr Aur 15733
<i>Maes y nauoedd</i>	1781	P. yr Aur 15805
<i>maes yr Neyodd</i>	1782	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Mays Neyoedd</i>	1783	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Maes y Neuadd</i>	1783	P. yr Aur 4058
<i>Meas y neuodd</i>	1793	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Maes y Neuadd</i>	1793	P. yr Aur 17640
<i>Maes y Neuadd</i>	1793	P. yr Aur 15735
<i>Maes y Neuodd</i>	1805	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Maesneyodd</i>	1806	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Maes y neuadd</i>	1818	Rumsey Wms 2584
<i>Maes y neuadd</i>	1820	Rumsey Wms 405
<i>Maesymeia</i>	1822	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Maesymiod</i>	1826	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Maesymiod</i>	1827	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Maesyneiodd</i>	1828	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Maesyneyoedd</i>	1829	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Maesyneuadd</i>	1830	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Maes y neuadd</i>	1838	Map OS 78
<i>Maes-neuadd</i>	1898–1900	Map OS Arg. 1af
<i>Maes-neuadd</i>	1919	Map OS XV S.E.

maes, y, neuadd

Yng nghanol pentrefan Llanfaglan. Mae'n rhyfedd i'r elfen *neuadd* beri'r fath drafferth i gofnodwyr Asesiadau Treth y Tir. Mae'n enw sydd yn digwydd mewn mannau eraill: ceir *Maes-y-neuadd* yn Nhrefor a Thalsarnau.

Morfa-cwta	Llanfaglan	SH 4559
<i>Morfa Cwtta</i>	1810	Rumsey Wms 443
<i>Morfa Cwtta</i>	1825	Henblas B 363
<i>Morfa cwtta</i>	1831	DCTC
<i>Morfa</i>	1838	Map OS 78
<i>Morfa cwta</i>	1839	RhPDegwm
<i>Morfa Cwta</i>	1859	Myn. Llf. A046
<i>Morfa cwta</i>	1889–90	Sutton 140
<i>Morfa-cwta / Morfa-cwta-bâch</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Morfa-cwta</i>	1959	Map OS SH 45

morfa, cwta, bach

Ar y lôn sydd yn arwain o gyrion deheuol pentrefan Llanfaglan at y Foryd. Ystyr yr ans. *cwta* yw rhywbeth sydd wedi ei docio neu ei dorri'n fyr.

Penrhyn / Penrhyn-bach	Llanfaglan	SH 4559
<i>Y penrhyn</i>	1699	Ll&Brynodol D 978
<i>Y Penrhyn</i>	1700	Ll&Brynodol D1178
<i>Y penrhyn</i>	1716	Ll&Brynodol D 979
<i>Penrhin</i>	1763	EwBangor B1763/208 2373
<i>Penrhyn</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Penthrin</i>	1771	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>penthryn</i>	1778	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Penthrun</i>	1779	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>pen rhun</i>	1780	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Penrhyn oer</i>	1788	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Penrhyn oer</i>	1792	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Penrhyn Oer</i>	1793	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Penryhin Oer</i>	1794	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Penrhyn</i>	1798	Myn. Llf. A022
<i>Penrhyn</i>	1798	EwBangor B1798/70 8150
<i>Penrhyn Oer</i>	1801	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Penrhynoer</i>	1813	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Penrhyn</i>	1814	EwBangor B1814/88 10835
<i>Penrhyn</i>	1827	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Penrhyn</i>	1828	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Penryn / Penryn bach</i>	1838	Map OS 78
<i>Penrhyn</i>	1846	EwBangor B1846/132 16811
<i>Penrhyn</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Penrhyn</i>	1959	Map OS SH 45
<i>Penrhyn / Penrhyn Bach</i>	2000	CCPost (Llanfaglan)

penrhyn, bach

Yn ei haber mae afon Gwyrfaï wrth iddi lifo i mewn i'r Foryd wedi creu penrhyn bychan ac yno y saif y ddau annedd hyn. Mae'r ffurfiau yng nghofnodion 1771, 1778 a 1779 yn ddiddorol. Yn nhafodiaith gogledd-orllewin Cymru mae'r cyfuniad o *n + r* neu *rh* yng nghanol gair yn tueddu i fagu *d* rhyngddynt, e.e. *Henri* > *Hendri* (EEW, 234; TC, 389), a dyna a ddigwyddodd ar lafar yn *Penrhyndeudraeth* > *Pendryn* (LPNW, 117–18). Ond yma ceir *th* ymwithiol yn hytrach na *d*. Mae hyn hefyd yn nodwedd o'r dafodiaith leol, cf. *cynrhon* > *cynthron* (WVBD, 320; LPNW, 117). Sylwer y modd y mae'r ans. *oer* yn ymddangos am gyfnod fel rhan o'r enw ac yna'n diflannu drachefn.

Pen-y-bryn	Llanfaglan		SH 4760
<i>Pen-y-Bryn</i>	1724	Henblas B	164
<i>pen y bryn</i>	1736	Henblas B	160–2
<i>Pen=y=Bryn</i>	1743	Henblas B	168
<i>Penbryn</i>	1760	Henblas B	175
<i>Pen y bryn</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>pen y prin</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>pen y brun</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Pen bryn</i>	1796	Poole	3801
<i>Pen y Bryn</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Pen y bryn</i>	1809	Poole	3980
<i>Penybryn</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Pen y bryn</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081. D1
<i>penybryn</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Pen y Bryn</i>	1820	Myn.Llf.	C050
<i>Pen Bryn</i>	1835	EwBangor	B1835/128 14500
<i>Penybryn</i>	1837	Myn.Llf.	C048
<i>Penybryn</i>	1843	Myn.Llf.	C020
<i>Pen-y-bryn</i>	1920	Map OS	XV N.E.
<i>Pen-y-bryn</i>	1960	Map OS	SH 46

pen, y, bryn

Ar y chwith i'r lôn sydd yn arwain o bentrefan Llanfaglan wrth fynd tuag at Gaernarfon. ar y ffin rhwng plwyfi Llanfaglan a Llanbeblig.

Plas-isaf	Llanfaglan		SH 4561
<i>Plase yssa</i>	1725	NewGlynllifon	XD2 / 7655
<i>Plas Issa</i>	1771	P. yr Aur	21876
<i>Plas Issa</i>	1772	Poole	1952
<i>Plase issa</i>	1781	NewGlynllifon	XD2 / 7658
<i>Plas yssa</i>	1782	NewGlynllifon	XD2 / 7661–2
<i>Plassissa</i>	1791	EwBangor	B1791/63 7062
<i>Plas Isa</i>	1806	Poole	1989
<i>Plas isaf / Plais Isaf</i>	1810	NewGlynllifon	XD2 / 7670, 7671
<i>Plas isaf</i>	1813	NewGlynllifon	XD2 / 7673
<i>Plâs-isa'</i>	1838	Map OS	78
<i>Plas-isaf</i>	1920	Map OS	XV N.E.
<i>Plas-isaf</i>	1960	Map OS	SH 46

plas, ans. isel, gradd eithaf isaf

Rhwng Plas-Llanfaglan a glannau'r Fenai, gyda'r mynediad ato o gyfeiriad glan y môr. Efallai mai grym yr *isaf* oedd i wahaniaethu rhyngddo a Phlas-Llanfaglan a adwaenid yn aml yn syml fel *Plas*.

Plas-Llanfaglan	Llanfaglan		SH 4661
<i>mansion house called Llanvagan in Llanvagan</i>	1708	Tynyngogl	286
<i>Plase yn Llanvagan</i>	1725	NewGlynllifon	XD2 / 7655
<i>Plas Llanvagen</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11

<i>Plas Llanfaglan</i>	1771	P. yr Aur	21876
<i>Llanvagan</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Plas Llanfaglan</i>	1772	Poole	1952
<i>Plas Llanfagdlen</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>plâs llanfaglan</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Plas Llanfaglan</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Plâs</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Plâs</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Pleas</i>	1793	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Plas Llanfaglan</i>	1798	EwBangor	B1798/71 8151
<i>Plas Llanfaglan</i>	1799	LlEsgob	257
<i>Plas Llanfaglan</i>	1805	Rumsey Wms	397
<i>Plas Llanfaglan</i>	1806	Poole	1929
<i>Plas Llanfagdalen / Plas in Llanfagdalen</i>	1810	NewGlynllifon	XD2 / 7670, 7671
<i>Plas Llanfaglan</i>	1815	Rumsey Wms	403-4
<i>Plas Llanfaglan</i>	1818	Rumsey Wms	2584
<i>Plas Llanfaglan</i>	1820	Rumsey Wms	405
<i>Plas</i>	1831	Bangor	8554
<i>Plâs Llanfaglan</i>	1838	Map OS	78
<i>Plas Llanfaglan</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Plas Llanfagdalen</i>	1850	EwBangor	B1850/135 17776
<i>Plas Llanfagdalen</i>	1874	Worrall	213
<i>Plas Llanfagdalen</i>	1881	Myn. Llf.	A036
<i>Plas Llanfaglan</i>	1889-90	Sutton	140
<i>Plas-Llanfaglan</i>	1920	Map OS	XV N.E.
<i>Plas Llanfaglan</i>	2000	CCPost	(Llanfaglan)
<i>Plas Farm</i>	2004	Map PSA	

plas, e.ll. Llanfaglan

Mae'r brif lôn at yr annedd hwn yn troi i'r dde wrth fynd tuag at bentrefan Llanfaglan o gyfeiriad Caernarfon, ond gan ei fod hanner ffordd rhwng y lôn honno a glan y môr, ymddengys y gellir mynd ato o gyfeiriad glan y môr yn ogystal (Map PSA). Er bod cofnodion 1775, 1810 ac 1874 yn nodi *Llanfagdlen* a *Llanfagdalen*, mae'n bosibl na ddefnyddiwyd y ffurf hon mor aml yn achos y tŷ ag yn achos enw'r plwyf (q.v.) ac mai ffurf ysgrifenedig yn unig ydoedd.

Porth-lleidiog	Llanfaglan		SH 4661
<i>Porthleidiog</i>	1724	Henblas B	164
<i>Porth Leidiog</i>	1736	Henblas B	160
<i>Porthleidiog</i>	1743	Henblas B	168
<i>Porthleidiog</i>	1760	Henblas B	175
<i>Porth Leidiog</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Porth Lidiog</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Borth Leidiog</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Borth Leidiog</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>porthloidiog</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Porthleidiog</i>	1796	Poole	3801
<i>Porthleidiog</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Porthlleidiog</i>	1813	NewGlynllifon	XD2 / 7673
<i>Porthleidiog</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Porth Lleidiog</i>	1831	Bangor	8554
<i>Porth lleidiog</i>	1838	Map OS	78
<i>Borthleidiog</i>	1862	Myn. Llf.	A035
<i>Porth-lleidiog</i>	1920	Map OS	XV N.E.

Oddi ar y lôn sydd yn arwain o bentrefan Llanfaglan i gyfeiriad Plas-Llanfaglan a'r môr. Mae mewn llecyn creigiog; ceir capel *Pen-y-graig* gerllaw.

Tŷ-calch	Llanfaglan	SH 4561	
<i>Lime house</i>	1748	Siart Lewis Morris	
<i>Ty calch</i>	1806	Poole	1929
<i>Ty Calch</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Tŷ calch / Lime kiln</i>	1838	Map OS	78
<i>Tŷ Calch</i> (fel rhan o dir Plas Llanfaglan)	1839	RhPDegwm	
<i>Ty Calch</i>	1857	MynLlf	A027
<i>Ty-calch / Old Limekiln</i>	1920	Map OS	XV N.E.
<i>Ty-calch</i>	1960	Map OS	SH 46
<i>Ty Calch</i>	2000	CCPost	

tŷ, calch

Ar lannau'r Fenai nid nepell o'r fan lle ymuna afon Gwyrfaï â'r Foryd. Mae siart forwrol Lewis Morris o Fôn (1748) yn nodi 'Lime house' yn y fan hon (*LM*, 9; *Y Fenai*, 7); mae map OS 1838 yn nodi 'Lime kiln' a map OS 1920 yn nodi 'Old Limekiln' yng nghyffiniau'r annedd presennol, felly mae'n hawdd gweld sut y cafodd yr annedd ei enw. Mae'r tŷ heddiw wedi ei wyngalchu ac mae'n dirnod amlwg i forwyr wrth iddynt groesi'r bar i mewn i afon Menai (gwybodaeth bersonol; *Y Fenai*, llun ar t. 21).

Tŷ-eiddew	Llanfaglan	SH 4660	
<i>Tŷ Eiddew</i>	1720	Ll& Brynodol	D343
<i>Tŷ Eiddew otherwise Tythyn Eiddew</i>	1767	Dinam Hall	36
<i>Tu eiddaw</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>tu Eiddaw</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Ty eiddiw</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>tuheiddaw</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Ty Iddaw</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Ty Ieddew</i>	1795	EwBangor	B1795/78 7711
<i>Ty Ieddew</i>	1795	EwBangor	B1795/78 7712
<i>Ty eiddaw</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Tyeiddaw</i>	1831	Bangor	8554
<i>Ty-eiddew</i>	1838	Map OS	78
<i>Ty Eiddew</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tyeiddaw otherwise Tyddyn Eiddaw</i>	1848	Dinam Hall	155
<i>Ty Eiddew</i>	1874	Worrall	213
<i>Ty Eidden</i>	1886	Postal Dir.	169
<i>Tyeidden</i>	1889–90	Sutton	140
<i>Ty Eiddew</i>	1890–1	Bangor	8560
<i>Ty Eiddew</i>	1918	NewGlynllifon	XD2 / 6745
<i>Ty-eiddew</i>	1920	Map OS	XV N.E.
<i>Ty Eiddaw</i>	1941	Myn. Llf.	N026
<i>Ty-eiddw</i>	1960	Map OS	SH 46
<i>Ty Eiddew</i>	2000	CCPost	(Llanfaglan)
<i>Ty-eiddw</i>	2002	Map OS	Explorer 254

tŷ, eiddew

Oddi ar y lonydd cefn ar ôl troi i'r dde cyn cyrraedd pentrefan Llanfaglan wrth ddod o Gaernarfon. Ail elfen yr enw yw *eiddew*, sef y planhigyn bythwyrdd *Hedera helix* a welir yn aml yn dringo dros furiau hen dai. Mae'r ffurf ysgrifenedig *Iddaw* (1783) ar yr olwg gyntaf yn

awgrymu dylanwad gair ac iddo ystyr hollol wahanol, sef *Iddew*, gŵr o'r genedl Iddewig, ond rhaid cofio fod *iddaw* yn un o'r ffurfiau llafar lleol ar *eiddew* yn y rhan hon o Arfon (AAG. 73). Yn y ffurf *Ty-eiddw* (1996) gwelir ffurf lafar arall, sef *eiddw[ſ]* sydd yn amrywiad ar *eiddew* (GPC), ac mae *eiddaw* hefyd yn amrywiad llafar lleol ar y gair. Mae cyfeiriad llawn 1720 yn cyfeirio at yr annedd fel 'Cefn y Coed otherwise Tû Eiddew'. Gw. *Cefn-y-coed*.

Tŷ-helyg	Llanfaglan	SH 4760
<i>tu Helig</i>	1771	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Ty helig</i>	1783	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddyn huw Rolant or Tŷhelig</i>	1788	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Ty helig</i>	1794	EwBangor B1794/75 7555
<i>Tyhelig</i>	1801	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Ty-helyg</i>	1804	P. yr Aur 20348
<i>Ty Helyg alias Tyddyn Bach</i>	1805	Poole 4161
<i>Tyhelig</i>	1807	Coed Helen 80
<i>Ty Helig</i>	1816–20	Dawson, Bangor f34081. D1
<i>Ty helig</i>	1817	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Ty helig</i>	1823	EwBangor B1823/74 12278
<i>Tyhelig</i>	1831	Bangor 8554
<i>Ty Helig</i>	1839	RhPDegwm
<i>Ty-helyg</i>	1920	Map OS XV N.E.
<i>Ty Helyg</i>	2000	CCPost

tŷ, helygen, llu. helyg

Ar y dde oddi ar y lôn o Bont Saint i bentrefan Llanfaglan nid nepell o'r ffin â phlwyf Llanbeblig. Gweler *Tyddyn Hugh Rowland* isod.

Tyddyn Hugh Rowland	Llanfaglan	
<i>Tythyn Tan y Bryn otherwise Tur Hugh Rowland</i>	17g	PSPeniarth DC161
<i>Tyddyn Hugh Rowland</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tuthin Hu Rowlant</i>	1772	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>tuthin Hu Rowlant</i>	1773	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddyn Hugh Rowlands</i>	1774	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddyn Huw Rowlan</i>	1775	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddyn Hugh Roland</i>	1778	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>tyddyn hugh Rowland</i>	1780	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddyn huw Rolant or Tŷhelig</i>	1788	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddyn huw Rolant or Tyhelig</i>	1792	ATT GAG XQA/LT 6/11

tyddyn, e.p. Hugh Rowland

Gwelir oddi wrth gofnodion 1788 a 1792 mai'r un lle yw hwn â *Thŷ-helyg* q.v. Ni wyddys pwy oedd *Hugh Rowland*. Ceir cyfeiriad hefyd yn niwedd y 17g. at dir Hugh Rowland: 'Tythyn Tan y Bryn otherwise Tur Hugh Rowland', ond heb awgrym o'i leoliad (P.S.Peniarth, DC161).

Tyddyn-Ruffydd	Llanfaglan	SH 4660
<i>Tythyn Ruffydd alias Ffreeholder</i>	1742	Tynygongl 337

tyddyn, e.p. Gruffydd

Gweler *Freeholder* uchod.

Tyddyn Thomas Owen	Llanfaglan	SH 4560
<i>Tythin Thomas Owen alias Glan y Môr</i>	1768	P. yr Aur Fur. Add. 2178/9

tyddyn, e.p. Thomas Owen
Gweler *Glan-y-môr* uchod.

Tyddyn-Wilkin	Llanfaglan	SH 4760
<i>Tyddyn Wilkin</i>	1839	RhPdegwm

tyddyn, e.p. Wilkin

Gweler *Merddyn-Wilkins* dan Anheddau Llanbeblig, gan mai'r un lle yn ddiau yw hwn. Saif yr annedd hanner ffordd rhwng Bontnewydd a phentrefan Llanfaglan ac mae'n debyg fod ei dir yn ymestyn i blwyf Llanbeblig a phlwyf Llanfaglan.

Tyddyn-y-clochydd	Llanfaglan	SH 4659
<i>Tyddyn y Clochydd</i>	1668–9	Ll&Brynodol R16
<i>Tythyn y Clochydd</i>	1691	Bodorgan 117
<i>Tyddyn y Clochydd</i>	1699	Ll&Brynodol D978
<i>Tythyn-y-Clochydd</i>	1700	Ll&Brynodol D1178
<i>Tyddyn y Clochydd</i>	1716	Ll&Brynodol D979
<i>Tythyn Clochydd</i>	1741	Ll&Brynodol R40
<i>Tyddyn y Clochÿdd</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tuthin yr Clochith</i>	1771	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tuthin y' Glochith</i>	1773	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddyn y Gloch</i>	1774	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddÿn y Glôch</i>	1775	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddÿn y clochÿdd</i>	1777	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddun y clochudd</i>	1779	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>tyddun y Clochuddu</i>	1781	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddyn y Clochydd</i>	1783	P. yr Aur 4058
<i>Tyddyn y Colchyd</i>	1808	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddyn clochyd</i>	1809	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddyn Clochidd</i>	1811	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddyn clochydd</i>	1819	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddynyclochydd</i>	1828	ATT GAG XQA/LT 6/11
<i>Tyddyn Clochydd</i>	1831	Bangor 8554
<i>Tyddyn y Clochydd</i>	1839	RhPdegwm
<i>Tyddyn Clochydd</i>	1879	Myn. ENLlf. 010
<i>Tyddyn-clochydd</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Tyddyn Clochydd</i>	1930–1	Bangor 8592

tyddyn, y, clochydd

Mae map OS 1919 yn lleoli'r annedd hwn ar y chwith wrth nesáu at y Bont Faen o gyfeiriad pentrefan Llanfaglan. O ystyried pa mor hynafol yw'r enw byddid wedi disgwyl gweld annedd o'r enw hwn yn nes at hen eglwys Llanfaglan ar lan y môr. Credai MR mai'r *clochydd* yw'r alwedigaeth a geir amlaf mewn enwau lleoedd (*TCHSG*, 52–3, (1991–2) 22).

Tyddyn-y-ddeunol	Llanfaglan	
<i>Tythyn y ddeunol</i>	1616	Ll&Brynodol D1165

tyddyn, y, ddeunol?

Heb ei leoli. Ni wyddys beth yw *ddeunol*, onid yw'n ymgais i gyfleu *faenol*. Ni fyddai cyfeiriad at faenol yn gwneud unrhyw synnwyr yn Llanfaglan ei hun yn 1616. ond gallai fod yn cyfeirio'n ôl at gyfnod llawer cynharach.

Tyddyn-y-gweirgloddiau**Llanfaglan**

<i>Tyddin y Gwergloddie</i>	diwedd y 17g.	P.S.Peniarth	DC161
<i>Tû Gwyn otherwise Tyddin y Gweirgloddie</i>	1719	P.S.Peniarth	DC176

tyddyn, y, gweirglodd, llu. gweirgloddiau

Heb ei leoli. Ni welwyd unrhyw gyfeiriadau eraill at yr annedd hwn dan y naill enw na'r llall.

Tyn-lôn**Llanfaglan****SH 4660**

<i>Tyn lon</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>tu yⁿ yr loen</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Tyn y lon</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Ty yn y Lôn</i>	1793	P. yr Aur	17640
<i>Ty yn y lon</i>	1793	P. yr Aur	15735
<i>Tynylon</i>	1801	P. yr Aur	20696
<i>Tyn y Lon or Fron</i>	1808?	NewGlynllifon	XD2 / 6734
<i>Tyn y lon</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Tynylon</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Tynylon</i>	1823	P. yr Aur	21281
<i>Tynlone</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Tyny Lon</i>	1831	Bangor	8554
<i>Tynylon</i>	1843	Poole	3226
<i>Tynylone</i>	1870	Poole	3227

tyn, y, lôn

Y cofnod arwyddocaol uchod yw un 1808(?) sydd yn awgrymu mai'r un lle oedd *Tyn-lôn* a *Fron* (q.v.).

Tyn-rhos**Llanfaglan****SH 4760**

<i>Ty-yn-y Rhos</i>	1724	Henblas B	164
<i>Tyddyn Rhos</i>	1725	NewGlynllifon	XD2 / 7655
<i>Ty-yn-y-Rhos</i>	1725	Cynhaiarn	472
<i>Tu yn y Rhos</i>	1736	Henblas B	160
<i>Ty=yn=y-Rhos</i>	1743	Henblas B	168
<i>Tyny Rhose</i>	1760	Henblas B	175
<i>Tyn y Rhôs</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Tuthin Rhoes / Tue yⁿ Rhoes</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Tuthin yr Rhoes</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Tydd yn Rhos</i>	1781	NewGlynllifon	XD2 / 7658
<i>Tyddyn Rhos</i>	1782	NewGlynllifon	XD2 / 7661-2
<i>Tyn y rhôs</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Tyn y Rhose</i>	1796	Poole	3801
<i>Tynrhos</i>	1810	NewGlynllifon	XD2 / 7670/1
<i>Tyd yr Rhose</i>	1813	NewGlynllifon	XD2 / 7678
<i>Ty'n Rhos</i>	1839	RhPDe'gwm	

tyn/tyddyn, y, rhos

Yr oedd yr annedd hwn, fel *Cae-rhos* a *Phenrhos*, wedi ei adeiladu ar Ros Llanfaglan, a oedd yn ymestyn o ganol y pentrefan i gyfeiriad afon Gwyrfai.

Ysgubor-wen	Llanfaglan		
<i>skubor wen</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Skibor wen</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Scyborwen</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Scybor wen</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>yscuborwen</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Yscuborwen</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Yscygorborwen</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Ysgyborwen</i>	1829	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Ysgybor Wen</i>	1831	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Ysgubor Wen</i>	1930–1	Bangor	8592

ysgubor, ans. gwyn, ben. gwen

Heb ei leoli.

CAEAU LLANFAGLAN

'Mae gan y caeau a adwaen bob un ei bersonoliaeth, ac fel popeth a chanddo bersonoliaeth, mae iddynt enwau.'

Kate Roberts (ErthKR, 27)

Allt / Gallt	Llanfaglan			
<i>Allt Eithin</i> <i>allt, eithin</i>	Tan-y-graig	1839	RhPDegwm	132
<i>'Rallt ganol</i> <i>yr, allt, canol</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	67
<i>'Rallt Lepan</i> <i>yr, allt, llepan</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	58
Amrywiaethau ar yr ans. <i>lletbai</i> yw <i>llepan / llepen / llepan</i> . Ystyr yr enw uchod yw 'allt ar ogwydd', er bod hyn yn wir am bob allt. Gweler ymdriniaeth hefyd ar <i>Cay Llethpay</i> dan Gaeau Llanbeblig.				
<i>'Rallt Llechwedd</i> <i>yr, allt, llechwedd</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	66
Afraid yw'r ail elfen yma eto, fel yn achos <i>'Rallt Lepan</i> uchod, gan fod pob allt yn llechwedd.				
<i>'Rallt Plas isaf</i> <i>yr, allt, e.ll. Plas-isaf</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	56
Gweler <i>Plas-isaf</i> dan Anheddau Llanfaglan				
Beudy	Llanfaglan			
<i>Beudy uchaf</i> <i>beudy, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	189
Bron	Llanfaglan			
<i>Fron</i> <i>bron</i>	Bron-Llywelyn	1839	RhPDegwm	158
Buarth	Llanfaglan			
<i>Buarth</i> <i>bruarth</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	193
<i>Buarth Cae'r Berth</i> <i>bruarth, cae, y, berth</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	54
<i>Buarth Fos y Cawell</i> <i>bruarth, ffos, y, cawell</i>	Hafod-y-rhisg	1657	P.S.Peniarth	DC104
Mae'n bosib mai cryw o ryw fath neu fagl i ddal pysgod sydd yma. Ceir <i>Porth Aber Cawell</i> yn Amlwch, <i>Nant y Cawell</i> yn Llanwddyn, a <i>Pherth y Cawell</i> ym Mallwyd (AMR).				
<i>Buarth y Bryn</i> <i>bruarth, y, bryn</i>	Hafod-y-rhisg	1657	P.S.Peniarth	DC104
<i>Buarthau</i> <i>Buarthau</i> <i>bruarth, llu. buarthau</i>	Cefnynysydd Penrhyn	1839 1839	RhPDegwm RhPDegwm	103 357
Cae	Llanfaglan			
<i>cae agosaf Cefn Ynysydd</i>	Morfa-cwta	1839	RhPDegwm	108

cae, ans. agos, gradd eithaf agosaf, e.ll. Cefnynsoedd
Gweler *Cefnynsoedd* dan Anheddau Llanfaglan.

<i>Cae bach</i>	Bryn-teg	1839	RhPDegwm	22
<i>Cae bach</i>	Cae-eithin	1839	RhPDegwm	329
<i>Cae bach</i>	Cae'r-efail	1839	RhPDegwm	314
<i>Cae bach</i>	Caean Rhos	1839	RhPDegwm	246a
<i>Cae bach</i>	Fron-olau	1839	RhPDegwm	276
<i>Cae bach</i>	Hafod-y-rhisg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682
<i>Cae bach</i>	Morfa-cwta	1839	RhPDegwm	336
<i>Cae bach</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	72
<i>Cae bach</i>	Tan-y-graig	1839	RhPDegwm	118, 292
<i>Cae bach</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	228
<i>cae, bach</i>				
<i>Cae bach nesaf</i>	Penrhyn	1839	RhPDegwm	341
<i>cae, bach, ans. agos, gradd eithaf nesaf</i>				
<i>Cae bach pellaf</i>	Penrhyn	1839	RhPDegwm	342
<i>cae, bach, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Cae bach uchaf</i>	Fron	1839	RhPDegwm	136
<i>cae, bach, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cae bach Ysgybor fawr</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	85
<i>cae, bach, ysgybor, mawr</i>				
<i>Cae beudy</i>	Fron	1839	RhPDegwm	168
<i>cae, beudy</i>				
<i>Cae Bont faen</i>	Bont Faen	1839	RhPDegwm	271, 271a, 320
<i>cae, e.ll. Bont Faen</i>				
Gweler <i>Pont Faen</i> dan Anheddau Llanwnda.				
<i>Cae Buarth gŵl</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	294
<i>cae, buarth, cul</i>				
Mae'n anodd gweld pam y treiglwyd <i>cul</i> : eg. yw <i>buarth</i> .				
<i>Cae Buarth y Coed</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	68
<i>cae, buarth, y, coed</i>				
<i>Cae Buarth y Petrisiaid</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	97
<i>cae, buarth, y, petris, llu. petrisiaid</i>				
Adar a fegir i'w hela yw'r petrisiaid (<i>partridges</i>): mae'n bosib mai hwn oedd y buarth lle cedwid hwynt mewn cytiau dros nos i'w diogelu rhag llwynogod. Ceir <i>Llwyn (y) petris</i> yn Llangyndeyrn a Phontyberem (AMR).				
<i>Cae Buarth yr Wyn</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	115
<i>cae, buarth, yr, oen, llu. wŷn</i>				
<i>Cae canol</i>	Cae-eithin	1839	RhPDegwm	324
<i>Cae canol</i>	Cae-Salmon	1839	RhPDegwm	248
<i>Cae canol</i>	Fron	1839	RhPDegwm	176

<i>Cae canol</i>	Glan-y-môr	1839	RhPDegwm	96
<i>Cae canol</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	59
<i>cae, canol</i>				
<i>Cae cefn Ty</i>	Bryn-teg	1839	RhPDegwm	18
<i>Cae cefn y ty</i>	Maes-Elen	1839	RhPDegwm	261
<i>Cae cefn Ty</i>	Pwll-marl	1839	RhPDegwm	222
<i>Cae cefn y Ty</i>	Tyddyn-y-clochydd	1839	RhPDegwm	268
<i>Cae cefn y ty</i>	Tyn-y-coed	1839	RhPDegwm	215
<i>Cae cefn y ty</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	238
<i>cae, cefn, y, tŷ</i>				
<i>Cae cefn y coed</i>	Cefn-y-coed-uchaf	1839	RhPDegwm	183
<i>cae, e.ll. Cefn-y-coed</i>				
Gweler <i>Cefn-y-coed</i> dan Anheddau Llanfaglan.				
<i>Cae cefn Ysgybor</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	7
<i>cae, cefn, ysgubor</i>				
<i>Cae cerrig man</i>	Cefn-y-coed	1839	RhPDegwm	209
<i>cae, carreg, llu. cerrig, mân</i>				
<i>Cae coed bach</i>	Tan-y-graig	1839	RhPDegwm	130
<i>cae, coeden, llu. coed, bach</i>				
<i>Cae Coed Mawr</i>	Tan-y-graig	1839	RhPDegwm	293
<i>cae, coeden, llu. coed, mawr</i>				
<i>Cae conglog</i>	Bron-Llywelyn	1839	RhPDegwm	161
<i>cae, conglog</i>				
<i>Cae conglog isaf</i>	Bron-Llywelyn	1839	RhPDegwm	158a
<i>cae, conglog, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Cae crin isaf</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	87a
<i>cae, crin, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Cae crin uchaf</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	113
<i>cae, crin, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cae cwm bach</i>	Fron	1839	RhPDegwm	135a
<i>cae, cwm, bach</i>				
<i>Cae Cwt nesaf</i>	Cefnynysoedd	1839	RhPDegwm	104
<i>cae, cwt, ans. agos, gradd eithaf nesaf</i>				
Mae'r ail elfen yn ansicr: ceir <i>Cae'r Clwt pellaf</i> (q.v.) hefyd yng <i>Nghefnynysoedd</i> .				
<i>Cae Draenias</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	117
<i>cae, e.ll. Draenias</i>				
Gweler <i>Draenias</i> dan Anheddau Llanfaglan.				
<i>Cae drws Ysgybor</i>	Tŷ-ciddew	1839	RhPDegwm	78
<i>cae, drws, ysgubor</i>				
<i>Cae Eithin</i>	Bron-Llywelyn	1839	RhPDegwm	160

<i>Cae Eithin</i>	Bryn-teg	1839	RhPDegwm	44
<i>Cae Eithin</i>	Cae-Salmon	1839	RhPDegwm	245
<i>Cae Eithin</i>	Cefnynysoedd	1839	RhPDegwm	332
<i>Cae Eithin</i>	Freeholder	1839	RhPDegwm	310
<i>Cae Eithin</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	50
<i>Cae Eithin</i>	Rhos-cae'r-cock	1839	RhPDegwm	231
<i>cae, eithin</i>				
<i>Cae Gamdda</i>	Hafod-y-rhisg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682
<i>cae, camfa</i>				
<i>Cae Garrig Llwyd</i>	Hafod-y-rhisg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682
<i>Cae Garreg lwyd</i>	Hafod-y-rhisg	1839	RhPDegwm	144
<i>cae, carreg, llwyd</i>				
<i>Cae garw</i>	Bron-Llywelyn	1839	RhPDegwm	185
<i>cae, garw</i>				
<i>Cae Glan y Môr</i>	Glan-y-môr	1839	RhPDegwm	93
<i>cae, e.ll. Glan-y-môr</i>				
Gweler <i>Glan-y-môr</i> dan Anheddau Llanfaglan.				
<i>Cae glas</i>	Bron-Llywelyn	1839	RhPDegwm	157
<i>Cae Glas</i>	Bryn-teg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682
<i>Cae glas</i>	Bryn-teg	1839	RhPDegwm	38
<i>Cae glas</i>	Penrhyn	1839	RhPDegwm	352
<i>Cae glas</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	237
<i>cae, glas</i>				
<i>Cae glas isaf</i>	Bron-Llywelyn	1839	RhPDegwm	154
<i>Cae Glas Isaf</i>	Bryn-teg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682
<i>Cae glas isaf</i>	Tŷ-eiddew	1839	RhPDegwm	80
<i>cae, glas, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Cae Glas Tany Fynnon</i>	Bryn-teg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682
<i>cae, glas, tan, y, ffynnon</i>				
<i>Cae glas uchaf</i>	Tŷ-eiddew	1839	RhPDegwm	79
<i>cae, glas, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cae Glover</i>	Bryn-teg	1839	RhPDegwm	31
<i>cae, Saes. clover</i>				
Am ymdriniaeth o'r ail elfen gweler <i>Cae Clover</i> dan Caeau Llanbeblig.				
<i>Caf] Gwerglodd y</i>	Bryn-teg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682
<i>pwll</i>				
<i>cae, gwerglodd, y, pwll</i>				
Gweler <i>Gwerglodd y pwll</i> isod.				
<i>Cae gwlyb</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	74
<i>cae, gwlyb</i>				
<i>Cae gwyn</i>	Penrhyn	1839	RhPDegwm	348
<i>cae, gwyn</i>				

<i>Cae hyll</i>	Cae-eithin	1839	RhPDegwm	345
<i>Cae hyll</i>	Penrhyn	1839	RhPDegwm	351
<i>cae, hyll</i>				
<i>Cae isaf</i>	Bron-Llywelyn	1839	RhPDegwm	152
<i>Cae isaf</i>	Dyraniad tir comin	1839	RhPDegwm	283
<i>Cae isaf</i>	Freeholder	1839	RhPDegwm	304
<i>Cae isaf</i>	Fron	1839	RhPDegwm	134
<i>cae, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Cae Lleiniau Gwman</i>	Glan-y-môr	1839	RhPDegwm	88
<i>cae, llain, llu. lleiniau, gwymon</i>				
<i>Gwman / gwmon</i> yw ynganiad <i>gwymon</i> ('seaweed') yn ardal Caernarfon.				
<i>Cae llwm</i>	Hafod-y-rhisg	1839	RhPDegwm	146
<i>cae, llwm</i>				
<i>Cae maes Neuadd</i>	Glanrafon	1839	RhPDegwm	254
<i>cae, e.ll. Maes-y-neuadd</i>				
Gweler <i>Maes-y-neuadd</i> dan Anheddau Llanfaglan.				
<i>Cae mawr</i>	Fron-olau	1839	RhPDegwm	275
<i>Cae mawr</i>	Glan-y-môr	1839	RhPDegwm	78
<i>Cae mawr</i>	Morfa-cwta	1839	RhPDegwm	337
<i>Cae mawr</i>	Tyddyn-y-clochydd	1839	RhPDegwm	265
<i>Cae mawr</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	227
<i>cae, mawr</i>				
<i>Cae mawr llwyn Yn</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	114
<i>cae, mawr, e.ll.Llwyn Ynn</i>				
Gweler <i>Llwyn Ynn</i> dan Anheddau Llanfaglan.				
<i>Cae Merllyn</i>	Tan-y-graig	1839	RhPDegwm	128
<i>cae, merllyn</i>				
<i>Llyn</i> o ddŵr llonydd, merbwll, merddwr yw <i>merllyn</i> .				
<i>Cae Mr Glynne</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	43
<i>cae, e.p. Mr Glynne</i>				
<i>Glynne</i> oedd cyfenw teulu Glynllifon ar un adeg: yr oedd Plas-Llanfaglan yn dal ym meddiant Arglwydd Newborough, Glynllifon, yn 1839.				
<i>Cae Mul bach</i>	Bryn-teg	1839	RhPDegwm	42
<i>cae, mul, bach</i>				
Y <i>cae</i> oedd yn <i>fach</i> , nid y <i>mul</i> : gweler <i>Cae Mul Mawr</i> isod. Yn wir, tybed a oedd yma <i>ful</i> o gwbl? Gweler <i>Cae Mur bach / mawr</i> isod, hwythau ym Mrynteg.				
<i>Cae Mur bach</i>	Bryn-teg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682
<i>cae, mur, bach</i>				
<i>Cae Mul Mawr</i>	Bryn-teg	1839	RhPDegwm	34
<i>cae, mul, mawr</i>				
<i>Cae Mur Mawr</i>	Bryn-teg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682
<i>cae, mur, mawr</i>				

<i>Cae nesaf Bont fain</i>	Cae-eithin	1839	RhPDegwm	323
<i>cae, ans. agos, gradd eithaf nesaf, [i'r]e.ll. Bont Faen</i> Gweler <i>Bont Faen</i> dan Anheddau Llanwnda.				
<i>Cae nesaf penrhyn</i>	Cae-eithin	1839	RhPDegwm	346
<i>cae, ans. agos, gradd eithaf nesaf, [i'r]e.ll. Penrhyn</i> Gweler <i>Penrhyn</i> dan Anheddau Llanfaglan.				
<i>Cae Newydd</i>	Bryn-teg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682
<i>Cae newydd</i>	Bryn-teg	1839	RhPDegwm	30
<i>Cae newydd</i>	Cefnynysoedd	1839	RhPDegwm	331
<i>Cae newydd</i>	Glan-y-môr	1839	RhPDegwm	89
<i>Cae newydd</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	316
<i>Cae newydd</i>	Tan-y-graig	1839	RhPDegwm	124
<i>Cae newydd</i>	Tyddyn-y-clochydd	1839	RhPDegwm	272
<i>cae, newydd</i>				
<i>Cae Newydd Pella</i>	Bryn-teg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682
<i>cae, newydd, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Cae o flaen drws</i>	Cefnynysoedd	1839	RhPDegwm	105
<i>Cae o flaen drws</i>	Glan-y-môr	1839	RhPDegwm	95
<i>Cae o flaen drws</i>	Penrhyn	1839	RhPDegwm	350
<i>Cae o flaen drws</i>	Tyddyn-y-clochydd	1839	RhPDegwm	270
<i>cae, o, flaen, drws</i>				
<i>Cae o flaen drws nesaf</i>	Tyddyn-y-clochydd	1839	RhPDegwm	270a
<i>cae, o, flaen, drws, ans. agos, gradd eithaf nesaf</i>				
<i>Cae pellaf</i>	Cae-eithin	1839	RhPDegwm	347a
<i>Cae pellaf</i>	Caiau'r Esgob	1839	RhPDegwm	279
<i>Cae pellaf</i>	Fron	1839	RhPDegwm	177
<i>Cae pellaf</i>	Fron-olau	1839	RhPDegwm	274
<i>Cae Pellaf</i>	Glan-llyn	1839	RhPDegwm	257
<i>Cae pellaf</i>	Maes-Elen	1839	RhPDegwm	264
<i>Cae pellaf</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	229
<i>cae, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Cae pen y Bonc</i>	Bryn-teg	1839	RhPDegwm	32
<i>cae, pen, y, ponc</i>				
<i>Cae pen y Morfa</i>	Cae-eithin	1839	RhPDegwm	344
<i>Cae pen y Morfa</i>	Penrhyn	1839	RhPDegwm	343
<i>cae, pen, y, morfa</i>				
<i>Cae porfa</i>	Freeholder	1839	RhPDegwm	311
<i>cae, porfa</i>				
<i>Cae Porth lleidiog</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	52
<i>cae, e.ll. Porth-lleidiog</i> Gweler <i>Porth-lleidiog</i> dan Anheddau Llanfaglan.				
<i>Cae pwll mine</i>	Cefn-y-coed	1839	RhPDegwm	180-1
<i>cae, pwll, Saes. mine</i>				

Mae'r ail a'r drydedd elfen yn gyfystyr, ac yn awgrymu rhyw fath o fwynglawdd. Fodd bynnag, yn RhPdegwm disgrifir y cae hwn fel 'meadow'.

<i>Cae'r allt</i>	Cae'r-efail	1839	RhPdegwm	295
<i>Cae'r Allt</i>	Cefn-y-coed	1839	RhPdegwm	196
<i>cae, yr, allt</i>				
<i>Cae'r allt bellaf</i>	Maes-Elen	1839	RhPdegwm	263
<i>cae, yr, allt, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Cae'r Berllan</i>	Freeholder	1839	RhPdegwm	286
<i>Cae'r Berllan</i>	Fron	1839	RhPdegwm	282
<i>cae, y, perllan</i>				
<i>Cae'r Berth</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPdegwm	53
<i>cae, y, perth</i>				
<i>Cae'r Beudy</i>	Cae'r-efail	1839	RhPdegwm	300
<i>Cae'r Beudy</i>	Cefn-y-coed-uchaf	1839	RhPdegwm	164
<i>Cae'r Beudy</i>	Glan-llyn	1839	RhPdegwm	251
<i>Cae'r Beudy</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPdegwm	202
<i>cae, y, beudy</i>				
<i>Cae'r Beudy'r Ychain</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPdegwm	51
<i>cae, yr, e.ll. Beudy'r-ychain</i>				
Mae annedd <i>Beudy-ychain</i> yng nghefn Plas-Llanfaglan (CCPost). Nid oes angen y fannod ar ôl <i>cae</i> yn y gystrawen hon. Mae'r ffurf <i>ychain</i> yn adlewyrchu'r duedd leol i droi <i>e > ai</i> yn y sillaf olaf; cf. <i>merched > merchaid; pryfed > pryfaid</i> .				
<i>Cae'r Bricks</i>	Cae'r-efail	1839	RhPdegwm	312
<i>Cae Bricks</i>	Cefnynysoedd	1839	RhPdegwm	330
<i>cae, y, Saes. bricks</i>				
<i>Cae'r Bryn</i>	Tŷ-eiddew	1839	RhPdegwm	139
<i>cae, y, bryn</i>				
<i>Cae'r Cellar</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPdegwm	5
<i>cae, y, Saes. cellar</i>				
Gweler <i>Cellar</i> dan Caeau Llanbeblig.				
<i>Cae'r Cloppa</i>	Glan-y-môr	1839	RhPdegwm	90
<i>cae, y, clopa</i>				
Mae sawl ystyr i <i>clopa / clop</i> , sef 'pen, cnap, hoelen, pin'.				
<i>Cae'r Clwt pellaf</i>	Cefnynysoedd	1839	RhPdegwm	112
<i>cae, y, cwt, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
Mae'r drydedd elfen yn ansicr: ceir <i>Cae Cwt nesaf</i> (q.v.) hefyd yng <i>Nghefnynysoedd</i> .				
<i>Cae'r Dyffryn</i>	Fron	1839	RhPdegwm	288
<i>cae, y, dyffryn</i>				
<i>Cae'r Eglwys</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPdegwm	62
<i>cae, yr, eglwys</i>				
<i>Cae'r Ffront</i>	Fron	1839	RhPdegwm	174

cae, y, ffront

<i>Cae'r Ffynnon</i>	Cae'r-efail	1839	RhPDegwm	313
<i>Cae'r Ffynnon</i>	Cefn-y-coed-uchaf	1839	RhPDegwm	155
<i>Cae'r Ffynnon</i>	Freeholder	1839	RhPDegwm	281
<i>Cae'r Ffynnon</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	86

cae, y, ffynnon

<i>Cae'r ffynnon ffynyd</i>	?	1616	Ll&Brynodol	D1165
<i>Cae'r ffynnon Hynyd</i>	?	1616	Poole	3235

cae, y, ffynnon, ffynyd? hynyd?

Mae'r bedwaredd elfen yn peri penbleth. Nid yw *ffunud*, fel ag a geir yn yr ymadrodd 'yr un ffunud â' = 'the spitting image of' yn gwneud synnwyr. Mae'r ffurf *Hynyd* yn fwy annelwig byth ac yn awgrymu gwall copio, er y gallai o bosib hefyd awgrymu'r e.p. ben. *Hunydd*, a oedd yn fwy arferol yn yr Oesoedd Canol, a byddai'n naturiol cael e.p. ar ôl *ffynnon*.

<i>Cae'r Ffynnon isaf</i>	Tŷ-helyg	1839	RhPDegwm	205

cae, y, ffynnon, ans. isel, gradd eithaf isaf

<i>Cae'r Ffynnon uchaf</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	197

cae, y, ffynnon, ans. uchel, gradd eithaf uchaf

<i>Cae'r Gate</i>	Cefn-y-coed	1839	RhPDegwm	210

cae, y, Saes. gate

<i>Cae'r garreg fawr</i>	?	1616	P. yr Aur	20504b

cae, y, carreg, mawr

<i>Cae'r Gorlan</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	200

cae, y, corlan

<i>Cae'r Graig</i>	Bron-Llywelyn	1839	RhPDegwm	186

cae, y, craig

<i>Cae'r Gro</i>	Glan-y-môr	1839	RhPDegwm	94
<i>Cae'r Gro</i>	Penrhyn	1839	RhPDegwm	340

cae, y, gro

<i>Cae'r Groes</i>	Cae'r-efail	1839	RhPDegwm	296

cae, y, croes

<i>Cae'r gwaelod</i>	Cefnynysoedd	1839	RhPDegwm	111

cae, y, gwaelod

<i>Cae'r hen dy</i>	Penrhyn	1839	RhPDegwm	358

cae, yr, hen, tŷ

<i>Cae'r Lôn</i>	Cae'r-efail	1839	RhPDegwm	301

cae, y, lôn

<i>Cae'r Llidiart</i>	Bron-Llywelyn	1839	RhPDegwm	187
<i>Cae'r Llidiart</i>	Tan-y-graig	1839	RhPDegwm	131

cae, y, llidiart

<i>Cae Llidiart coch</i>	Penrhyn	1839	RhPDegwm	353

<i>Cae'r Llidiart Coch</i> cae, y, llidiart, coch	Tan-y-graig	1839	RhPDegwm	291
Eg.b. yw <i>llidiart</i> ac mae ei genedl yn amrywio yn nhafodiaith Arfon: ambell dro yn fen., dro arall, fel yma, yn wr.				
<i>Cae'r llo</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	87
<i>Cae'r Llo</i>	Tan-y-graig	1839	RhPDegwm	126
cae, y, llo				
<i>Cae'r Lloiau</i> cae, y, llo, llu. lloiau	Hafod-y-rhisg	1839	RhPDegwm	46
<i>Cae'r Llwybr</i> cae, y, llwybr	Fron	1839	RhPDegwm	175
<i>Cae'r Llwyn</i>	Bron-Llywelyn	1839	RhPDegwm	188
<i>Cae'r Llwyn</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	70
cae, y, llwyn				
<i>Cae'r Llwyn isaf</i> cae, y, llwyn, ans. isel, gradd eithaf isaf	Tan-y-graig	1839	RhPDegwm	119
<i>Cae'r Llwyn uchaf</i> cae, y, llwyn, ans. uchel, gradd eithaf uchaf	Tan-y-graig	1839	RhPDegwm	120
<i>Cae'r Llyn</i> cae, y, llyn	Glan-llyn	1839	RhPDegwm	253
<i>Cae'r March</i> cae, y, march	Cefnynysoedd	1839	RhPDegwm	102
<i>Cae'r Marl</i> cae, y, marl	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	201
Am y drydedd elfen gweler <i>Pwll Marl</i> dan Anheddau Llanfaglan.				
<i>Cae'r Mieri</i> cae, y, miaren, llu. mieri	Cefnynysoedd	1839	RhPDegwm	109
<i>Cae'r Plas</i> cae, y, plas	Cefn-y-coed-uchaf	1839	RhPDegwm	141
Mae'n debyg mai <i>Plas-Llanfaglan</i> a olygir yma: yr oedd ei dir yn ffinio â <i>Cefn-y-coed-uchaf</i> .				
<i>Cae'r pwll</i> cae, y, pwll	Cefnynysoedd	1839	RhPDegwm	101
<i>Cae'r Sinach</i> cae, y, sinach	Bryn-teg	1839	RhPDegwm	29
Rhimyn o dir heb ei aredig yw <i>sinach</i> . yn aml yn llinell derfyn. Gweler yr ymdriniaeth ar <i>Cae'r hen sinach</i> dan Caeau Llanbeblig.				
<i>Cae'r Ty</i>	Bryn-teg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682
<i>Cae'r Ty</i>	Cae-eithin	1839	RhPDegwm	325
<i>Cae'r Ty</i>	Cefnynysoedd	1839	RhPDegwm	106
<i>Cae'r Ty</i>	Fron	1839	RhPDegwm	287

<i>Cae'r Ty</i>	Hafod-y-rhisg	1839	RhPDegwm	159
<i>Cae'r Ty</i>	Morfa-cwta	1839	RhPDegwm	334
<i>Cae'r Ty</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	192
<i>Cae'r Ty</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	69
<i>Cae'r Ty</i>	Tan-y-graig	1839	RhPDegwm	127
<i>cae, y, tŷ</i>				
<i>Cae'r Tythyn</i>	?	1671	P. yr Aur	20504b
<i>cae, y, tyddyn</i>				
<i>Cae'r Ty Porth</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	14
<i>lleidiog</i>				
<i>cae, y, tŷ, e.ll. Porth-lleidiog</i>				
Gweler <i>Porth-lleidiog</i> dan Anheddau Llanfaglan.				
<i>Cae'r Ysgybor</i>	Cefn-y-coed-uchaf	1839	RhPDegwm	165
<i>Cae'r Ysgybor</i>	Penrhyn	1839	RhPDegwm	356
<i>cae, yr, ysgubor</i>				
<i>Cae Rowland</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	15
<i>cae, e.p. Rowland</i>				
Ni wyddys pwy oedd <i>Rowland</i> .				
<i>Cae Rhedyn</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	240
<i>cae, rhedynen, llu. rhedyn</i>				
<i>Cae Rhos</i>	Cae-Salmon	1839	RhPDegwm	247
<i>Cae Rhos</i>	Caeau Rhos	1839	RhPDegwm	246
<i>Cae Rhos</i>	Freeholder	1839	RhPDegwm	284
<i>Cae Rhos</i>	Fron	1839	RhPDegwm	285
<i>Cae Rhos</i>	Glanrafon	1839	RhPDegwm	244
<i>Cae Rhos</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	239, 236
<i>Cae Rhos</i>	Tŷ-helyg	1839	RhPDegwm	214
<i>Cae Rhos</i>	Tyddyn-Wilkin	1839	RhPDegwm	235
<i>cae, rhos</i>				
<i>Cae Rhos bach</i>	Glanrafon	1839	RhPDegwm	258
<i>cae, rhos, bach</i>				
<i>Cae Rhos bellaf</i>	Dyraniad y Comin	1839	RhPDegwm	239
<i>cae, rhos, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Cae Rhos Cae Cock</i>	Rhos-cae-cock	1839	RhPDegwm	232
<i>cae, rhos, e.ll. Cae Cock</i>				
Mae <i>Cae'r Cock</i> (<i>Bronnydd</i> heddiw) ym mhlwyf Llanbeblig (q.v.).				
<i>Cae Rhos Cefn</i>	Cefn-werthyd	1839	RhPDegwm	233
<i>Werthyd</i>				
<i>cae, rhos, e.ll. Cefn-werthyd</i>				
Gweler <i>Cefn-werthyd</i> dan Anheddau Llanfaglan.				
<i>Cae Rhos fawr</i>	Glanrafon	1839	RhPDegwm	260
<i>cae, rhos, mawr</i>				
<i>Cae Rhos Llyn</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	48

cae, rhos, llyn

Cae Rhos nesaf Dyranriad y Comin 1839 RhPDegwm 241
cae, rhos, ans agos, gradd eithaf nesaf

Cae Saith lathen Bryn-teg 1839 RhPDegwm 21
cae, saith, llathen
Gweler hefyd *Llathen*.

Cae Seion Fron 1839 RhPDegwm 179
cae, e.ll. Seion
Nid oes cofnod o gapel o'r enw *Seion* yn y cyffiniau.

Cae Sylltyn Tŷ-eiddew 1839 RhPDegwm 76
cae, sylltyn

Ffurfiâu bachigol ar yr eg. *swllt* = darn arian, yw *sylltyn*. *swlltyn*, *sylltan*. Mae cyleiriadau at ddarnau arian yn bur gyffredin mewn enwau caeau yng Nghymru a Lloegr, ac yn aml cyfeiriant at y rhent a delid am y tir neu at werth tybiedig y tir i'r perchennog, e.e. *Bryn y Swllt* yn Ffestiniog, *Cae Deg Ceiniog* yn Llaneilian, *Gorlan Ganpunt* yn Nantglyn (AMR). Ceir *Penny Rent* yn Wem, Sir Amwythig; cyfeiria *Halfpenny Field* yn Elm, Sir Gaergrawnt at dreth leol am ofalu am y ffosydd (EFN, 193). Ni wyddys beth oedd arwyddocâd y *sylltyn* yma, ond cymharer *Llainsylltyn* yng Nghwm-cou, Cered. (ECD, 45).

Cae Talcen Cefn-y-coed-uchaf 1839 RhPDegwm 182

Cae'r Talcen Glan-llyn 1839 RhPDegwm 252

Cae Talcen Tyddyn-y-clochydd 1839 RhPDegwm 267

Cae'r Talcen Tyn-y-coed 1839 RhPDegwm 217

cae, y, talcen

Talcen y tŷ neu ryw adeilad arall a olygir yma.

Cae talcen yr ardd Pwll-marl 1839 RhPDegwm 223
cae, talcen, yr, gardd

Cae tan maes Neuadd Glanrafon 1839 RhPDegwm 255
cae, tan, e.ll. Maes-y-neuadd
Gweler *Maes- y-neuadd* yn Anheddau Llanfaglan.

Cae tan y Berllan Cae'r-efail 1839 RhPDegwm 297
cae, tan, y, berllan

Cae tan y Ffynnon Bryn-teg 1839 RhPDegwm 37
cae, tan, y, ffynnon

Cae tan y Ty Fron-olau 1839 RhPDegwm 277
cae, tan, y, tŷ

Cae tan yr Ardd Hafod-y-rhisg 1818 NewGlynllifon XD2/ 7682
cae, tan, yr, gardd

Cae tan yr Ysgybor Tŷ-eiddew 1839 RhPDegwm 77
cae, tan, yr, ysgybor

Cae Truan Plas-Llanfaglan 1839 RhPDegwm 317
cae, traean

Mae'n debyg mai'r enw *traean* sydd yma yn hytrach na'r ans. *truan*. Ystyr *traean* yw un rhan o dair, ond mae iddo ystyron arbennig mewn daliadaeth tir. Gweler *Traean* dan Anheddau Llanbeblig a Llanwnda.

<i>Cae tros y lon</i> <i>cae, tros, y, lôn</i>	Tyn-y-coed	1839	RhPDegwm	203
<i>Cae Tyddyn hen</i> <i>cae, e.ll. Tyddyn-hen</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	16
Mae'n debyg mai enw ar annedd oedd <i>Tyddyn-hen</i> , er nad oes sôn amdano yn RhPDegwm. Petai'n enw cyff. byddai'n fwy tebygol o fod yn 'hen dyddyn'.				
<i>Cae Ty Eiddew</i> <i>cae, e.ll. Tŷ-eiddew</i>	Cefn-y-coed-uchaf	1839	RhPDegwm	156
Gweler <i>Tŷ-eiddew</i> dan Anheddau Llanfaglan.				
<i>Cae Ty isaf</i> <i>cae, tŷ, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>	Bryn-teg	1839	RhPDegwm	24
<i>Cae Ty y Feisdon</i> <i>cae, e.ll. Tŷ'r-feisdon</i>	Cefnynysoedd	1839	RhPDegwm	99
Gweler ymdriniaeth ar <i>Feisdon</i> dan Anheddau Llanbeblig.				
<i>Cae uchaf</i>	Cae-eithin	1839	RhPDegwm	347
<i>Cae uchaf</i>	Dyraniad y Comin	1839	RhPDegwm	283a
<i>Cae uchaf</i>	Freeholder	1839	RhPDegwm	303
<i>Cae uchaf</i> <i>cae, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>	Hafod-y-rhisg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682
<i>Cae uwch ben y Ffynnon</i> <i>cae, uwchben, y, ffynnon</i>	Bryn-teg	1839	RhPDegwm	41
<i>Cae wrth y lôn</i> <i>cae, wrth, y, lôn</i>	Caeau'r Esgob	1839	RhPDegwm	278
<i>Cae Skybor Hen</i> <i>cae, ysgubor, hen</i>	Hafod-y-rhisg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682
Tybed nad yr un cae yw <i>Cae Skybor Hen</i> a <i>Cae Ysgybor wen</i> ? Mae'r ddau yn Hafod-y-rhisg, a byddai'n hawdd camgopïo un llythyren.				
<i>Cae Ysgybor isaf</i> <i>cae, ysgubor, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	11
<i>Cae Ysgybor wen</i> <i>cae, ysgubor, ans. gwyn, ben. gwen</i>	Hafod-y-rhisg	1839	RhPDegwm	145
<i>Caeau brwynog</i> <i>cae, llu. caeau, brwynog</i>	Morfa-cwta	1839	RhPDegwm	338
<i>Caeau'r Esgob</i> <i>cae, llu. caeau, yr, esgob</i>		1839	RhPDegwm	278-9
Yn RhPDegwm 1839 rhestrir dau gae: <i>Cae wrth y Lôn</i> (rhif 278) a <i>Cae Pellaf</i> (rhif 279) fel <i>Caeau'r Esgob</i> , a nodir mai'r perchennog oedd 'Christopher Bethel, Lord Bishop of Bangor'.				

<i>Caeau Rhos</i> <i>cae, llu. caeau, rhos</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	315, 319, 319a
Clwt	Llanfaglan			
<i>Clwt</i> <i>clwt</i> Ystyr <i>clwt</i> mewn e.lle yw 'llain fechan o dir'.	Freeholder	1839	RhPDegwm	308
<i>Clwt Cae Rhos</i> <i>clwt, e.ll. Cae Rhos</i>	Glanrafon	1839	RhPDegwm	249
<i>Clwt Gwlyb</i> <i>clwt, gwlyb</i>	Freeholder	1839	RhPDegwm	309
<i>Clwt Rhywiog</i> <i>clwt, rhywiog</i> Ystyr <i>rhywiog</i> wrth gyfeirio at dir yw ei fod yn hawdd ei drin.	Tyddyn-y-clochydd	1839	RhPDegwm	269
Coed	Llanfaglan			
<i>Coed Ffynnon Plas</i> <i>isaf</i> <i>coed, ffynnon, e.ll. Plas-isaf</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	55
Cors	Llanfaglan			
<i>Gorse</i> <i>Gors</i> <i>cors</i> Mae'r tr. meddal ar ddechrau'r enw yn dangos ôl y fannod a gollwyd o'i flaen. Cymysgu â'r Saes. <i>gorse</i> = eithin a geir yng nghofnod 1818.	Hafod-y-rhisg Cae-eithin	1818 1839	NewGlynllifon RhPDegwm	XD2/ 7682 326
<i>Gors Haidd</i> <i>cors, heidden, llu. haidd</i>	Hafod-y-rhisg	1839	RhPDegwm	148
<i>Gors tan y Ty</i> <i>cors, tan, y, tŷ</i>	Hafod-y-rhisg	1839	RhPDegwm	149
Craig	Llanfaglan			
<i>Y Graig wyllt</i> <i>Y Graig wyllt</i> <i>Y Graig wyllt</i> <i>y, craig, gwyllt</i>	Fron Tan-y-graig Tŷ-eiddeu	1839 1839 1839	RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm	135 122 121
<i>Pen y Graig</i> <i>pen, y, craig</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	190
Cwirc	Llanfaglan			
<i>Cwirea</i> <i>Cwirciau</i> <i>cwirc, llu. cwirciau</i>	Bryn-teg Bryn-teg	1818 1839	NewGlynllifon RhPDegwm	XD2/ 7682 26

Am esboniad o'r enw gweler *cwirc* dan Caeau Llanbeblig. Ceir hefyd *Gardd y Cwirciau* a *Cwirciau Bach* dan Bryn-teg, Llanfaglan, yn RhPdegwm 1839 (q.v.). Mae'n amlwg fod y gair yn hollol anghyfarwydd i'r sawl a gopiodd gofnodion 1818 uchod ac isod.

<i>Cwirciau bach</i> <i>cwirc, llu. cwirciau, bach</i>	Bryn-teg	1839	RhPdegwm	27

<i>Cwireia Canol</i> <i>cwirc, llu. cwirciau, canol</i>	Bryn-teg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682

<i>Cwireia uchaf</i> <i>cwirc, llu. cwirciau, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>	Bryn-teg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682

Dôl   Llanfaglan

<i>Ddol bach</i> <i>dôl, bach</i>	Penrhyn	1839	RhPdegwm	321

Yma eto gwelwn y duedd i beidio â threiglo *bach* ar ôl eb.unigol.

<i>Ddol Farl</i> <i>dôl, marl</i>	Tan-y-graig	1839	RhPdegwm	290

Am yr ail elfen gweler *Pwll Marl* dan Anheddau Llanfaglan.

<i>Ddol fawr</i> <i>dôl, mawr</i>	Bont Faen	1839	RhPdegwm	320

<i>Ddol garegog</i> <i>dôl, caregog</i>	Tan-y-graig	1839	RhPdegwm	289

Dryll   Llanfaglan

<i>Dryll Maen Broig</i> <i>dryll, maen, broig?</i>	Glanrafon	1839	RhPdegwm	256

Mae'n anodd esbonio'r drydedd elfen. Ni cheir y ffurf *broig* yn *GPC*. Tybed nad gwall am *brïog* sydd yma? Mae *Brïog* a *Thyfriog* yn digwydd fel ffurf anwes ar yr e.p. *Briafael* (*EANC* 215), ond gall hefyd fod yn e. cyff. neu'n ans. gan ei fod yn elfen mewn sawl e.lle: *Y Friog* ger Abermaw; *Foel Friog* ger Corris. a *Dolfriog* ger Nanmor (*GPC*). Credai J. Lloyd-Jones mai *brïwawc* > *brïawc* > *brïog* oedd ei darddiad (*ELISG*, 29). Byddai'n gwneud synnwyr fel e.p. neu ans. o'i gyfuno â *maen*.

Gardd   Llanfaglan

<i>Gardd y Cwirciau</i> <i>gardd, y, cwirc, llu. cwirciau</i>	Bryn-teg	1839	RhPdegwm	28

Am y drydedd elfen gweler *Cwirc* dan Caeau Llanbeblig.

<i>Yr Ardd bach</i> <i>yr, gardd, bach</i>	Penrhyn	1839	RhPdegwm	355

Yma eto gwelwn y duedd i beidio â threiglo *bach* ar ôl eb.unigol.

<i>Yr Ardd tan y ty</i> <i>yr, gardd, tan, y, tŷ</i>	Hafod-y-rhisg	1818	NewGlynllifon	XD2/ 7682

Gwaun   Llanfaglan

Waun Glan y Môr   Glan-y-môr   1839   RhPDegwm   91
gwaun, e.ll. Glan-y-môr
 Gweler *Glan-y-môr* yn Anheddau Llanfaglan. Am yr elfen gyntaf gweler *Waun* dan Caeau Llanbeblig.

Gweirglodd   Llanfaglan

Werglodd   Bron-Llywelyn   1839   RhPDegwm   153
ywerglodd / Y Werglod   Bryn-teg   1818   NewGlynllifon   XD2/ 7682
Werglodd   Cae'r -efail   1839   RhPDegwm   302
Werglodd   Cefn-y-coed-uchaf   1839   RhPDegwm   142
Werglodd   Cefnynysoedd   1839   RhPDegwm   110
Werglodd   Dyraniad y Comin   1839   RhPDegwm   242
Werglodd   Maes-Elen   1839   RhPDegwm   262
Werglodd   Morfa-cwta   1839   RhPDegwm   107
Werglodd   Tan-y-graig   1839   RhPDegwm   129
Werglodd   Tyn-rhos   1839   RhPDegwm   224

gweirglodd
 Gweler ymdriniaeth ar *Werglodd* dan Caeau Llanbeblig.

Werglodd Afallen   Plas-Llanfaglan   1839   RhPDegwm   65
gweirglodd, afallen

Gweirglodd bach   Plas-Llanfaglan   1708   Tynyngogl   286
gweirglodd, bach

Werglodd bellaf   Bryn-teg   1839   RhPDegwm   45
gweirglodd, ans. pell, gradd eithaf pellaf

Werglodd fain   Tŷ-eiddew   1839   RhPDegwm   137
gweirglodd, main

Y Werglodd Fawr   Hafod-y-rhisg   1657   P.S.Peniarth   DC104
Gweirglodd fawr   Plas-Llanfaglan   1708   Tynyngogl   286
y, gweirglodd, mawr

Werglodd nesaf y Coed   Tŷ-eiddew   1839   RhPDegwm   82, 84
gweirglodd, ans.agos, gradd eithaf nesaf, y, coeden, llu. coed

Werglodd nesaf y Plas   Tŷ-eiddew   1839   RhPDegwm   83
gweirglodd, ans.agos, gradd eithaf nesaf, y, plas
Plas-Llanfaglan fyddai'r plas yn y bedwaredd elfen.

Werglodd Tommy   Plas-Llanfaglan   1839   RhPDegwm   75
gweirglodd, e.p. Tommy
 Ni wyddys pwy oedd *Tommy*; rywsut mae'n swnio fel enw ceffyl.

Werglodd Ty Eiddew   Cefn-y-coed-uchaf   1839   RhPDegwm   140
gweirglodd, e.ll. Tŷ Eiddew
 Gweler *Tŷ-eiddew* dan Anheddau Llanfaglan.

Werglodd y Ffynnon   Bryn-teg   1839   RhPDegwm   40
gweirglodd, y, ffynnon

<i>Gwerglodd y pwll</i>	Hafod-y-rhisg	1818	NewGlynllifon	XD2 / 7682
<i>Werglodd y pwll</i>	Hafod-y-rhisg	1839	RhPdegwm	47

Gwern   Llanfaglan

<i>Wern Cagal</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPdegwm	143

gwern, cagal

Am yr elfen gyntaf gweler *Wern* dan Anheddau Llanbeblig. Ystyr *cagl, cagal* yw baw neu dom anifeiliad, yn enwedig defaid; baw neu laid wedi glynu a chaledu ar goesau anifeiliaid neu ar odre dillad dyn (*GPC, CB Amaeth*, I, 168–9). Mae'n amlwg mai cae gwlyb a budr oedd hwn. Ar ddiwedd y 16g. ceid *Cagal dre/Gagal dre* yn Llanfair Nant-y-gof, Sir Benfro (*PNPem*, 228), a cheir *Pentre Cagal* a *Threcagal* ger Castellnewydd Emlyn, a *Phant Cagal* yn Llangrallo, Morg. (AMR). Yr un syniad sydd yn y cae o'r enw *Dirty Shanks* a gofnodwyd yn Pilling, Sir Gaerhirfryn (*EFND*, 63).

Gwinhinfryn   Llanfaglan

<i>Gwinhinfryn bach</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPdegwm	4
<i>Gwinhinfryn canol</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPdegwm	3
<i>Gwinhinfryn fawr</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPdegwm	60
<i>Gwinhinfrynfawr</i>	Plas-Llanfaglan	1865	NewGlynllifon	XD2 / 6738
<i>Gwinhinfrynfawr</i>	Plas-Llanfaglan	1873	NewGlynllifon	XD2 / 6741

gwinhinfryn?

Heddiw cedwir yr enw uchod fel enw ar annedd yn y ffurf *Cynifryn*. Saif y tŷ ar y lôn sydd yn arwain hyd lannau'r Foryd yng nghyffiniau hen eglwys Llanfaglan. Mae'n anodd esbonio'r ddwy elfen gyntaf. Gallai fod yn *gwynnin + bryn*. Ystyr *gwynnin* yw'r haenen feddal sydd rhwng rhisgl a rhuddin pren ('*sap-wood*'). ond nid yw hyn yn gwneud llawer o synnwr o'i gyfuno â *bryn*. Gellid hefyd awgrymu'n betrus mai *gwehyn* sydd yma, sef bc. y ferf *gwehynnaf* = tywallt, neu godi neu dynnu dŵr. Cyfeiria'r Athro Bedwyr Lewis Jones at yr enw *Gwaen-hiniog* ar fferm ym mhlwyf Llaniestyn yn Llŷn¹. Awgryma y gellid defnyddio'r ffurf ansoddeiriol *gwehiniog i ddisgrifio man lle mae dŵr yn codi. Mae'n cynnig fod *n* wedi magu yng nghesail yr *h* i roi *Gwenhiniog*. Gellir cynnig yn betrus mai *Gwenhinfryn* sydd yn Llanfaglan ac mai 'bryn lle mae dŵr yn codi' yw'r ystyr yma.

Gwinllan   Llanfaglan

<i>Winllan</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPdegwm	194
<i>Winllan</i>	Tŷ-helyg	1839	RhPdegwm	212

gwinllan

Gweler yr esboniad ar *gwinllan* dan Caeau Llanbeblig.

Llain   Llanfaglan

<i>Llain</i>	Tan-y-graig	1839	RhPdegwm	123

llain

<i>Llain Allt Eithin</i>	Tan-y-graig	1839	RhPdegwm	133

llain, allt, eithin

<i>Llain bach</i>	Tyddyn-y-clochydd	1839	RhPdegwm	264a

llain, bach

¹ Bedwyr Lewis Jones, 'Gwenhiniog, *gwehyniog', *BBCS*, XL, (1993), 122

Yma eto gwelwn y duedd i beidio â threiglo *bach* ar ôl eb.un.

<i>Llain Bont</i> <i>llain, pont</i>	Bryn-teg	1839	RhPDegwm	19
<i>Llain y brythor</i> <i>Llain Crother</i> <i>llain, crythor?</i>	Bryn-teg Bryn-teg	1818 1839	NewGlynllifon RhPDegwm	XD2 / 7682 39
<i>Crythor</i> sydd yn y drydedd elfen: mae <i>Brython</i> yn annhebygol. Gall <i>crother</i> fod yn ffurf ar yr e.p. <i>Crowther</i> (ES, 132). Fodd bynnag, os mai enw cyff. sydd yma a'r fannod wedi ei cholli gall olygu <i>crythor</i> , sef chwaraewr crwth, enw cyff. a esgorodd ar yr e.p.				
<i>Llain Cymmwynas</i> <i>llain, cymwynas</i>	Cefn-y-coed	1839	RhPDegwm	213
Ystyr fwyaf cyffredin <i>cymwynas</i> yw gweithred garedig neu dro da a wneir i rywun. ond mae iddo'r ystyr hefyd o 'fendith' neu 'haelioni' ac efallai mai'r ystyr honno a olygir yma. Mae cae o'r enw <i>Cae Lwcus</i> ym mhlwyf Llanilar ¹ . a cheir yr un syniad mewn enwau caeau yn Lloegr, e.e. <i>Prosperity, Profitable Field, Blessing Field</i> (EFN, 109–12).				
<i>Llain fain</i> <i>llain, main</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	195
<i>Llain garegog</i> <i>llain, caregog</i>	Penrhyn	1839	RhPDegwm	349
<i>Llain hir</i> <i>llain, hir</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	6
<i>Llain y Ffynnon</i> <i>llain, y, ffynnon</i>	Tyddyn-y-clochydd	1839	RhPDegwm	266
<i>Llain y Gwaithdy</i> <i>llain, y, gwaithdy</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	199
Llathen	Llanfaglan			
<i>Saith Lathen</i> <i>Cae Saith lathen</i> <i>Saith Lathen</i> <i>Saith Lathen</i> <i>cae, saith, llathen</i>	Bryn-teg Bryn-teg Freeholder Tan-y-graig	1818 1839 1839 1839	NewGlynllifon RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm	XD2 / 7682 21 306 305
<i>Deuddeg Llathen</i> <i>deuddeg, llathen</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	189
Merllyn	Llanfaglan			
<i>Merllyn bach</i> <i>merllyn, bach</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	49
Llyn o ddŵr llonydd. merbwll, merddwr yw <i>merllyn</i> .				
<i>Merllyn mawr</i>	Plas-Llanfaglan	1839	RhPDegwm	116

¹ Gerald Morgan, 'Bedyddio'r Caeau', *Llafar Gwlad*, 6, (Gaeaf 1984–5), 6–7.

merllyn, mawr

Orchard   **Llanfaglan**

Cherry Orchard   Pen-y-bryn   1839   RhPDegwm   204
Saes. cherry, orchard

Pant   **Llanfaglan**

Pant   Tyn-rhos   1839   RhPDegwm   225
pant

Pant y Mes   Bryn-teg   1818   NewGlynllifon   XD2/ 7682
pant, y, mesen, llu. mes

Parc   **Llanfaglan**

Park   Cefn-y-coed   1839   RhPDegwm   221
Park   Fron-olau   1839   RhPDegwm   273
parc

Gweler ymdriniaeth o *parc* dan Caeau Llanbeblig. Mae'n ddiddorol sylwi mai'r sillafiad Saes. a ddefnyddir yn y ddau gofnod uchod fel petai'r cofnodwr yn ymwybodol iawn o darddiad tybiedig Saes. y gair. Fodd bynnag, benthyciad o'r Hen Ffrang. *parc*, o bosib trwy Saes. Can., yw'r gair.

Ponc   **Llanfaglan**

Boncan fawr   Fron   1839   RhPDegwm   167
poncen, mawr

Ffurf fachigol fen. *ponc* yw *poncen*; fe'i ceir hefyd ambell dro yn y ffurf wr. *poncyn*.

Bonc bellaf   Bryn-teg   1839   RhPDegwm   25
ponc, ans. pell, gradd eithaf pellaf

Bonc las   Bryn-teg   1839   RhPDegwm   17
ponc, glas

Bonc Llidiart gwyn   Glanrafon   1839   RhPDegwm   243
ponc, e.ll. Llidiart-gwyn

Mae annedd o'r enw *Llidiart-gwyn*, a enwid gynt yn *Cae-llidiart-gwyn*, rhwng Bontnewydd a Llanfaglan . Yn ôl Map OS 1919 nid yw anheddau *Glanrafon* a *Cae-llidiart-gwyn* ond lled tri chae oddi wrth ei gilydd.

Ponciau   Cefn-y-coed-uchaf   1839   RhPDegwm   162
ponc, llu. ponciau

Ponciau isaf   Cefn-y-coed-uchaf   1839   RhPDegwm   184
ponc, llu. ponciau, ans. isel, gradd eithaf isaf

Ponciau Tyddyn hên   Tyddyn-hen   1839   RhPDegwm   33
ponc, llu. ponciau, e.ll. Tyddyn-hen
Gweler y nodyn dan *Cae Tyddyn Hen* uchod.

Ponciau uwch ben y Ty   Fron   1839   RhPDegwm   138
ponc, llu. ponciau, uwchben, y, tŷ

Pwll	Llanfaglan			
<i>Pull y Kawell pwll, y, cawell</i>	Hafod-y-rhisg	1657	P.S.Peniarth	DC104
Rhos	Llanfaglan			
<i>Rhos cefn Werthyd rhos, e.ll. Cefn-werthyd</i> Gweler <i>Cefn Werthyd</i> dan Anheddau Llanfaglan.	Cefn-werthyd	1839	RhPDegwm	234
<i>Rhos fain rhos, main</i>	Glanrafon	1839	RhPDegwm	259
<i>Rhos tan yr ardd rhos, tan, yr, gardd</i>	Hafod-y-rhisg	1839	RhPDegwm	147

ANHEDDAU LLANRUG

*Muriau chwâl ac anialwch – wedi mynd
Y mae pob rhyw degwch,
Y tân hwyr a'r tynerwch
A'r llaw a fu'n 'sgubo'r llwch.*

Alun Jones, 'Hen Dŷ'

Llanrug

<i>Llanruk</i>	1284	Litt. Wall.	59
<i>Llanrücke</i>	1517	<i>Dioc. Ban.16c.</i>	2
<i>Llan Ruge</i>	1535	Val. Ecc.	IV, 421
<i>Llanrüge</i>	1554	<i>Dioc. Ban.</i>	13
<i>Llan Ruke</i>	1556	Bangor	21168
<i>llan Ruk</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Llanrücke</i>	1568	<i>Dioc. Ban.16c.</i>	19
<i>Llanrücke</i>	1587	<i>Dioc. Ban.16c.</i>	26
<i>Llanrücke</i>	1610	<i>Dioc. Ban.16c.</i>	34
<i>Llannyhangle Eureage</i>	1610	Speed	
<i>Llanmihangh enreage</i>	1610	Saxton	
<i>Llanvihengle in Rug</i>	1614	Em. Thos.	17-19
<i>Llanrücke</i>	1619	<i>Dioc. Ban.16c.</i>	39
<i>Llanrücke</i>	1624	<i>Dioc. Ban.16c.</i>	41
<i>Llannyhangle Eureage</i>	1645	Blaeu	
<i>Llanryg</i>	1651	Ll&Brynodol	D171
<i>Llanrûge</i>	1656	Elwes	900
<i>Llanrûg</i>	1673	P. yr Aur	17261
<i>Lavenyhangle</i>	1673	Map Richard Blome	AMW, 53
<i>Llanrûg</i>	1678/9	P. yr Aur	17265a
<i>Llanrug / Llanfihangel Enreag</i>	1680	JA/IV	
<i>Llanrug</i>	1695	Thorowgood	56
<i>Llanrugg</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Llanrüge</i>	1697	P. yr Aur	17232
<i>Llanrugg</i>	1716	Ll&Brynodol	D979
<i>Llanrûg</i>	1716/17	Ll&Brynodol	D316
<i>Llanrûg</i>	1724	Henblas B	164
<i>Llanrûg</i>	1733	P. yr Aur	15806
<i>Llanrhug</i>	1748	Ll&Brynodol	D402-3
<i>Llanrhûg</i>	1776-9	Vaynol	4054
<i>Llanrûg</i>	1778	Bangor	572
<i>Llanryg</i>	1788	Ll&Brynodol	D476
<i>Llanvihangel</i>	c.1790	Map Thomas Conder	AMW, 90
<i>Llanrhug</i>	1793-5	Gwyneddon	12 (105)
<i>Llanrug</i>	1795	JE/MNW	
<i>Llanrug / Llan-rug</i>	1795	<i>Camb. Reg.</i>	I, 284-6
<i>Llanrûg</i>	1799	Vaynol	3751
<i>Llanryg</i>	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Llanrÿg</i>	1803	Henblas B	1345
<i>Llanrûg</i>	1809	Vaynol	4062
<i>Llanrûg / Llanrug</i>	1809-11	<i>Des. Caerns.</i>	178, 180
<i>Llanrûg</i>	1810-11	Vaynol	4063
<i>Llanryg</i>	c.1815	NewGlynllifon	XD2 / 8356
<i>Llanfihangel Enrage</i>	1830	Map John Cary	AMW, 99
<i>Llanrûg</i>	1838	Map OS	78
<i>Llanrug</i>	1919	Map OS	XVI N.W., XI S.W.
<i>Llanfihangel yn Rûg</i>	1924	OCS	210
<i>Llanrug</i>	2002	Map OS	Explorer OL17

llan, c.ll. Rug

Plwyf mewndirol yw *Llanrug* yn rhannu ffiniau â phlwyfi Llanbeblig a Waunfawr ac â Llanberis a Llanddeiniolen. Er nad yw'r plwyf bellach yn ffinio â Llanfair-is-gaer, ar un adeg yr oedd rhan fechan o blwyf Llanfair-is-gaer ar wahân yng nghanol plwyf Llanrug. Yr enw a roddid ar y darn hwn oedd *Llanfair-Prysgol*. Meddai Edmund Hyde Hall yn 1809–11:

'Within it [h.y. plwyf Llanrug] are embedded several farms, of which Prescol is one, belonging to Llanfair Isgaer' (*Des. Caerns*, 180)¹.

Ceir sôn am *Lanveyr Priscoil* yn 1352 (*Rec. C.*, 18). Yn ôl MR, cyfunwyd yr elfennau *Llanfair* a *Prysgol* yn enw hen gapel anwes *Llanfairprysgoel* yn Llanrug (*ETG*, 160)². Mae'n debyg i'r darn bychan gwahanedig hwn gael ei alw'n *Llanfair-Prysgol* i'w wahaniaethu oddi wrth y prif blwyf, *Llanfair-is-gaer*³.

Mae plwyf Llanrug heddiw yn cynnwys pentref Llanrug ei hun a phentrefanau Caethro, Ceunant, Cwm-y-glo a Phont-rug. Tyfodd pentref Llanrug ac changodd y pentrefanau cyfagos yn bennaf yn y 19g. gyda thwf y diwydiant llechi yn ardal Llanberis. *Rug* oedd enw'r drefgordd. *Mihangel* oedd nawdd sant yr eglwys, ac felly *Llanfihangel* oedd enw'r plwyf, a gwelir gyfeirio ato ambell waith fel *Llanfihangel yn Rug*. Esboniodd Syr Ifor Williams nad oes a wnelo'r enw ddim byd â *rhyg* = 'rye', ond mai *grug* yw'r ffurf gysefin a bod yr enw yn dilyn patrwm e.lleoedd megis y *Ro*, y *Gors*, y *Wern*, sef manau lle ceir llawer o ro, o gorsennau, ac o goed gwern⁴. Felly, ystyr y *Rug* yw man lle mae llawer o rug yn tyfu. (Gweler hefyd *ETG*, 170). Wedi awgrymu'r posibilrwydd mai *rhyg* oedd yr ail elfen, mae erthygl yn y *Cambrian Register* yn 1795 hefyd yn ymhelaethu ar y tebygolrwydd mai *grug* sydd yma, gan fod y rhostir oddi amgylch yn rugog iawn.⁵ Dywed yr arferai'r trigolion lleol hel y *grug* a mynd ag ef i Gaernarfon i'w werthu i bobyddion ac eraill yn danwydd i dwymo eu poptai. Mae rhai o drigolion hŷn Llanrug heddiw yn cofio cael eu hanfon yn blant i fynydd Cefn-du i hel bonion *grug* ac eithin, yna eu clymu'n rholyn a'u rowlio i lawr llethrau'r mynydd. Defnyddid y poethwal i gynneu tân dan y poptai yn y cartrefi⁶. Coffeir yr arfer hwn mewn hen rigwm eithaf amharchus a adroddid gan blant Waunfawr: 'Llanbabo bibo, / Clwt-y-bont yn clytio, / Llanrug yn hel y *grug* / A Phenisa'r-waun yn piso'⁷.

Yr Aber	Llanrug	SH 5562
<i>Yr Aber</i>	1839	RhPDegwm

yr, aber

¹ Mae enwau caeau *Prysgol*, *Tyddyn-Whiskin*, a'r anheddau eraill a oedd yn y darn gwahanedig hwn o blwyf Llanfair-is-gaer, wedi eu nodi yn RhPDegwm, rhai dan blwyf Llanfair-is-gaer ac eraill dan blwyf Llanrug yn ôl eu lleoliad. Fodd bynnag, gan yr ystyrid bellach fod yr anheddau hyn i gyd ym mhlwyf Llanrug, casglwyd enwau caeau'r anheddau hyn at ei gilydd o'r ddau blwyf a'u nodi yma dan blwyf Llanrug.

² Am yr elfen *Prysgol* gweler isod dan Anheddau Llanrug.

³ Credir yn gyffredinol mai lleoliad y plwyf ar gyrion y gaer yn Arfon (Caernarfon) a esgorodd ar ychwanegu'r 'is gaer' at yr enw *Llanfair* yn enw *Llanfair-is-gaer*. Fodd bynnag, mae Mr Tomos Roberts yn dadlau'n ddarbwyllol iawn nad 'is gaer' sydd yma, ond 'Is Gwyrfaï' (*ADG* I, 64). Mae'r plwyf yng nghwmwd Arfon Is-Gwyrfaï, a dull cyffredin y clerod cynnar o gofnodi Is-Gwyrfaï oedd ei dal fyrru'n *Isgor*' fel yn y cofnod *Llanvair Iscor*' a geir yn 1599 (LI&Brynodol D124). Hawdd iawn fyddai i rywun wrth geisio rhesymoli'r ffurf hon ei throï'n Isgar ac wedyn yn Isgaer. Gw. hefyd drafodaeth MR yn *BBCS*, XX, 1, (1962), 50–1.

⁴ *BBCS*, VIII, (1935–7), 330–1.

⁵ 'A Statistical Account of the Parish of Llanrug', *Camb. Reg.* I, 284–6.

⁶ Dafydd Whiteside Thomas, 'Casglu', *Llafar Gwlad*, 24, (Haf, 1989), 20

⁷ *ADGwerin*, 73.

Mac afon fechan (ddi-enw ar bob map) yn llifo i mewn i afon Rhyddallt ychydig i'r gogledd o Lwyn-coed ar gyrion deheuol Cwm-y-glo. Er mai cymer sydd yma mewn gwirionedd, mae'n bosib fod yr hen drigolion wedi ei weld fel aber yr afon fach. Mae hyn yn cyfateb i safle'r annedd hwn fel y nodir ef ar fap y Degwm.

Yr Allt	Llanrug		SH 5362
<i>yr Allt</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rallt</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>rallt</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>alld</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhallt</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rallt</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Rallt</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rallt</i>	1804	EwBangor	B1804/121 9175
<i>ralld</i>	1813	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>'r Alld</i>	1815	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Ralld</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>'r Allt</i>	1824	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Ralld</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>ralld</i>	1829	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rallt</i>	1831	Bangor	8554
<i>Yr-allt</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Rallt</i>	1930-1	Bangor	8592
<i>Yr-allt</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Rallt</i>	2000	CCPost	(Ceunant)
<i>Yr Allt</i>	2002	Map OS	Explorer OL17

yr, allt

Oddi ar y ffordd sydd yn arwain i lawr o Geunant drwy ardal Tan-y-coed i Lanrug. Mae'r ffurfiau sydd yn diweddu â *-d* yn adlewyrchu'r ynganiad lleol.

Yr Allt-deg	Llanrug		SH 5462
<i>Rallt deg</i>	1839	RhPDdegwm	
<i>Allt-deg</i>	1920	Map OS	XVI N.E.
<i>Rallt Deg</i>	2000	CCPost	(Cwm-y-glo)

yr, allt, teg

Ar gyrion gorllewinol Cwm-y-glo.

Bodruall / Rhosbodruall	Llanrug / Llanbeblig		SH4962 / SH 5062
<i>Bodryal</i>	1500	Nerquis Hall	539
<i>bodreall / bodruall</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Bodruall</i>	1567	Ll&Brynodol	D77
<i>Botreall</i>	1597/8	Ex. P H-E.	65-6
<i>Tythyn Bodryall</i>	1618	Nerquis Hall	547
<i>Bodryal</i>	1619	Elwes	522
<i>Bodryell millne</i>	1623/4	Ex. P. J.	84
<i>Bodrûall</i>	1630	Elwes	635-8
<i>Tythin Bodruall</i>	1645	Nerquis Hall	548
<i>Melin Bodruall/Pandu Bodruall/Bodruall</i>	1656	Elwes	900
<i>Bodriel/Melin Bodriel/Pandû Bodriel</i>	1718/19	Elwes	1089
<i>Bodruall</i>	1749	Nerquis Hall	550

<i>Bodrual</i>	1752	P. yr Aur	20514
<i>Bodruâl</i>	1765	P. yr Aur Add.	1841
<i>Botryal</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/6
<i>Bodryal</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bodrual / Bodrual Mills</i>	1775	Elwes	1161
<i>Bod ryal</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bodrual</i>	1783	EwBangor	B1783/118 5964
<i>Bod Rual</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bodrhual/ Felyn Bodrhual</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f.34081, D1
<i>Bodrual</i>	1819	Myn.Llb.	B434
<i>Botrual</i>	1821	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bodrual</i>	1831	Bangor	8554
<i>Bodrhual</i>	1832	Sprott	76
<i>Bod-rhial</i>	1838	Map OS	78
<i>Bodreal Mill</i>	1841	RhPDegwm	
<i>Bodrual Gate [tyrpeg]</i>	1847	Myn.Llb.	K162
<i>Bosrelval</i>	1847	C. Vincent F. Add.	4274
<i>Bodrual</i>	2004	Map PSA	
<i>Roseydrual</i>	1475	Ll&Brynodol	D14
<i>Rhos Vodryall</i>	1620	Ll&Brynodol	B10
<i>Rhos Bodriall</i>	1639	Ll&Brynodol	B14
<i>Rhôsydruall</i>	1653/4	Ll&Brynodol	B17
<i>Rhose fodriel</i>	1673	Ll&Brynodol	B21
<i>Rosebodriall</i>	17g.	Ll&Brynodol	B7
<i>Rhôsbodrual</i>	1778	Bangor	572
<i>Rhospedrual</i>	1783	Ll&Brynodol	B120
<i>Rhos Bodryal / Rhose Bodryal</i>	1797	Poole	3819
<i>Rhosbodryal alias Rhospedrual</i>	1803	Poole	3927
<i>Rhos Petrual</i>	1806	P. yr Aur	20827
<i>Rhosbodrual Common alias</i>	1811	Vaynol	37–9
<i>Rhospetrual Common</i>			
<i>Rhosbodrual</i>	1812	C.Vincent	2203
<i>Rhos Bodrual</i>	1819	Myn.Llb.	C163
<i>Rhosbodrual</i>	1824	P. yr Aur	4098
<i>Rhosbodrual</i>	1827	Bangor	8554
<i>Rhosbodrual</i>	1829	Myn.Llb.	B012
<i>Rhosbodrual / Rhosbodreal</i>	1841	RhPDegwm	
<i>Rhosbodruael</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Rhos-bod-rhual</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Rhosbodrual</i>	2000	CCPost	

rhos, bod, yr, hual

Mae ardal *Rhosbodrual* ar gyrion tref Caernarfon o bobtu'r A4086 wrth fynd tuag at Bont-rug. Saif annedd *Bodrual* rhwng stad ddiwydiannol Cibyn a'r afon Saint. Rhestrir *Rhosbodrual* dan blwyf Llanbeblig yn RhPDegwm, ond rhestrir annedd *Bodrual* dan blwyf Llanrug. Awgryma J. Lloyd-Jones mai *Bod yr hual* sydd yma, gan ddeall *rhual* fel 'yr hual', sef 'llyffethair' (*ELISG*, 50). Wrth drafod *Rhual* yng Nghlwyd mae'r Athro Hywel Wyn Owen yntau'n derbyn mai 'llyffethair' yw ystyr arferol *hual*, ac yn cynnig y posibilrwydd mai cyfeiriad at ryw fath o argae mewn llyn sydd yno (*ELIBDA*, 38). Mae *Bodrual* yn agos iawn at afon Saint, ac ar fap OS 1919 nodir bod cored ar yr afon gerllaw, felly gellid awgrymu mai rhyw fath o argae yw ystyr *hual* yma hefyd. Cyfeiria MR at *Bodruala* yn Aber-erch a *Rhual* yn Yr Wyddgrug ac mae yntau hefyd yn awgrymu iddynt darddu o 'Bod yr hualau' ac 'yr Hual' (*ETG*, 97–8). Eto mae'n cyfaddef na welsai'r ffurfiau *Bodrhual* na *Bodrhuala* i ategu

hyn. Gwelir o'r cofnodion uchod fod enghreifftiau prin gweddol ddiweddar o'r ffurf *rhual* yn bodoli ond mai *rual* a geir ym mwyafrif llethol y cofnodion.

Mae W.J. Gruffydd yn gwrthod yr esboniad mai *hual* yw'r elfen, gan dybied mai *rual* sydd yn yr enw, nid *rhual*. Ei awgrym ef yw mai'r e.p. Normanaidd *Ruel* sydd yma (*Llenor*, VII, (1928) 245). Byddai'n naturiol disgwyl cael e.p. ar ôl yr elfen *bod-* mewn e.lle, ond ni welwyd hyd yn hyn enghraifft o'r ffurf *Rual* fel e.p. Sylwer hefyd mai *-a-* yw'r llafariad olaf bob tro, ac eithrio yng nghofnod 1718/19, felly nid oes cefnogaeth i ddamcaniaeth W.J. Gruffydd am *Ruel*. Ymgais i esbonio neu resymoli'r enw a geir yn y ffurfiau ffug sydd yn cynnwys yr elfen *petryal*.

Bryn-bras	Llanrug		SH 5462
<i>Bryn Bras</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081 D!
<i>Brynbras Castle</i>	1836	Bangor	419 (68)
<i>Bryn-brâs</i>	1838	Map OS	78
<i>Brynbras / Brynbras Castle</i>	1838–44	Rumsey Wms	2344–2407
<i>Bryn bras</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Bryn-brâs Castle</i>	1920	Map OS	XVI N.E.
<i>Bryn-brâs Castle</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Bryn Bras Castle</i>	2002	Map OS	Explorer OL17

bryn, bras

Rhwng Llanrug a Chwm-y-glo. Castell modern yn null pensaernïol Romanesg cyfnod y Rhaglywiaeth yw *Bryn-bras* ac fe'i rhestrir fel adeilad o ddiddordeb hanesyddol. Adeiladwyd y castell ar sail adeilad cynharach rhwng 1829 a 1835, a honnir mai'r pensaer oedd Thomas Hopper, yr un gŵr ag a gynlluniodd Castell Penrhyn ger Bangor. Heddiw mae'r castell wedi ei rannu'n ystafelloedd sydd ar osod i ymwelwyr¹.

Defnyddir ail elfen yr enw, sef yr ans. *bras*, fel rheol mewn dwy ystyr arbennig: mewn llysenwau gynt i disgrifio rhywun blonegog, megis 'Adda Fras', neu i ddisgrifio rhywbeth garw neu gwrs, megis 'barclod bras' neu 'flawd bras'. Ond mae iddo ystyr lai arferol o 'ffrwythlon' neu 'doreithiog', ac fe'i gwelir yn yr ymadrodd 'byw'n fras'. Yn ddiau yr ystyr hon sydd yma yn enw *Bryn-bras*.

Bryn-crwn	Llanrug		SH 5362
<i>Bryn Crwn</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryn Crwn</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryn Crwn</i>	1828	EwBangor	B1828/120 13228
<i>Bryncrwn</i>	1838	NewGlynllifon	XD2 / 6870
<i>Bryn Crwn</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Bryn Crwn</i>	1849	Bangor	8555
<i>Bryncrwn</i>	1869	Vaynol	607
<i>Bryn crwn</i>	1878	Bangor	8555
<i>Bryn-crwn</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Bryn Crwn</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

bryn, crwn

Ar lôn gefn yn fforchio oddi ar y ffordd sydd yn arwain o Geunant i lawr i Lanrug drwy Dan-y-coed. Yn eglwys Llanrug ceir llech goffa yn y festri i goffáu Owen Thomas o Glyn-Ifor (q.v.) a adawodd bumpunt i dlodion y plwyf, ac adeiladwyd tŷ ym *Mryn-crwn* gyda'r arian hwn (*Camb. Reg.* I, 286; *IAMC*, 213, 216). Yn y CCPost 2000 rhestrir *Bryn Crwn* arall yng Nghwm-y-glo.

¹ www.stateyhomes.com

Bryn-glas	Llanrug		SH 5360
<i>Bryn glas</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Bryn Glas</i>	1849	Bangor	8555
<i>Bryn glas</i>	1850	EwBangor	B1850/157 17798
<i>Bryn glas</i>	1878	Bangor	8555
<i>Bryn-glâs</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Bry nglas</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Bryn Glas</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

bryn, glas

Yng Ngheunant oddi ar y ffordd sydd yn arwain o Lanrug dros yr ucheldir i Waunfawr. Mae annedd o'r enw *Uwch-bryn-glas* gerllaw (Map OS 1919). Ystyr *glas* yma yw lliw gwyrddlas gwellt ir.

Bryngwyn	Llanrug		SH 5362
<i>Bryngwyn</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryngwyn</i>	1831	Bangor	8554
<i>Bryn-gwyn</i>	1838	Map OS	78
<i>Bryn gwyn / Bryn gwyn mawr</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Bryn-gwyn</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Bryn-gwyn-bach /Bryn-gwyn-mawr</i>	1920	Map OS	XVI N.E.
<i>Capel Bryn-gwyn</i>	1920	Map OS	XVI N.E.
<i>Bryngwyn</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Bryn-gwyn</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Bryngwyn Mawr</i>	2000	CCPost	(Llanrug)
<i>Bryngwyn</i>	2002	Map OS	Explorer OL17

bryn, gwyn, bach, mawr

Ger y groesffordd lle mae'r lôn i lawr i Lanrug o Geunant yn croesi'r lôn sydd yn dod o gyrion gorllewinol Llanrug ac yn mynd ymlaen wedyn dros yr ucheldir i Lanberis. *Bryngwyn* yw enw'r ardal hon bellach, ond cymer ei henw o'r anheddau uchod.

Bryn-llan	Llanrug		SH 5263
<i>Bryn-y-Llan</i>	1721	EwBangor	B1721/64 96623
<i>Bryn y llan</i>	1763	EwBangor	B1763/240 2405
<i>Bryn y Llan</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT
<i>Bryn y Llann</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT
<i>Bryn y Llan</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT
<i>brun llan</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT
<i>Bryn y llan</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT
<i>Bryn y Llan</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT
<i>Pryn y Llan</i>	1793	ATT GAG	XQA/LT
<i>Bryn y Llan</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT
<i>Bryn y Llan</i>	1798	EwBangor	B1798/85 8165
<i>Brynllan</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT
<i>Bryn llan</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081 D1
<i>Brynllan</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT
<i>Bryn llan</i>	1825	EwBangor	B1825/137 12632
<i>Bryn Llan</i>	1831	Bangor	8554
<i>Bryn Llan</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Bryn-llan</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Bryn-llan</i>	1961	Map OS	SH 56

<i>Bryn Llan</i>	2000	CCPost	(Llanrug)
<i>Bryn-llan</i>	2002	Map OS	Explorer OL17

bryn, y, llan

Ar gyrion de-orllewinol pentref Llanrug, ac, fel yr awgryma'r enw, yn agos at eglwys y plwyf.

Bryn-Mihangel	Llanrug		SH 5363
<i>Bryn Mihangel</i>	1727	Henblas B	144
<i>Bryn Mihangel</i>	1738	EwBangor	B1738/76 99716
<i>Bryn Mihangel</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryn mihengl</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryn Mihengl</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Brun mihengal</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Brynmyhangel</i>	1796	Poole	3801
<i>Bryn Mihengel</i>	1802	P. yr Aur	24676
<i>Bryn myhengel otherwise called</i>	1803	Henblas B	285
<i>Tidfa-hwch</i>			
<i>Bryn Myhengel otherwise called</i>	1805	Bangor	12208
<i>Tidfa hwch</i>			
<i>Bryn Mihengel</i>	1807	NewGlynllifon	XD2 / 6697
<i>Bryn mihangel</i>	1818	Rumsey Wms	915

bryn, e.p. Mihangel

Ar y chwith wrth nesáu at bentref Llanrug ar yr A4086 o gyfeiriad Pont-rug. Mae cofnodion 1803 a 1805 yn arwyddocaol, oherwydd daethpwyd i alw'r annedd hwn yn *Didfa* yn ddiweddarach. (Gweler *Didfa* isod am esboniad o'r enw hwnnw). Enw'r archangel *Mihangel* yw'r ail elfen: ef yw nawdd sant y plwyf. Awgryma rhai mai cywasgiad o 'Michael Archangel' yw'r enw *Mihangel* (*ELleoedd*, 7; *EnCymB*, 72; *DFN*, 237).

Bryn-y-clochydd	Llanrug		SH 5262 / 5362
<i>brin y clochydd</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Bryn y Clochydd</i>	1671-2	P. yr Aur Add.	1995
<i>Bryn y Clochydd</i>	1678-9	P. yr Aur	17265a
<i>Bryn y Clochydd</i>	1709	Vaynol	414
<i>Bryn y Clochydd</i>	1709	Ll&Brynodol	D1059
<i>Bryn y Clochydd</i>	1709	GAG	XM / 5727/2
<i>Brynclochydd</i>	1709	Poole	3239
<i>Bryn y Clochydd</i>	1773	Ll&Brynodol	R75
<i>Bryn y Clochydd</i>	1779	EwBangor	B1779/84 5248
<i>Bryn y clochydd</i>	1795	Ll&Brynodol	D486

bryn, y, clochydd

Heb ei leoli'n bendant, ond mae RhPDeagwm yn nodi 'Bryn Clochydd and garden' dan *Ddrws-y-ddeugoed*, ac yn fwy arwyddocaol byth ceir 'Cae oflaen drws bryn clochydd', a 'Chae bryn clochydd' dan *Tyddyn-rhyddid*. Byddai caeau'r ddau annedd hyn yn ffinio â'i gilydd, felly rhaid tybio fod *Bryn-y-clochydd* yng nghyffiniau'r anheddau hyn. Ceir cyfeiriad hefyd at *Dyddyn-y-clochydd* (q.v.).

Bryn-y-cwil	Llanrug		SH 5362
<i>Bryn y Cwill</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryn y Cwil</i>	1829	ATT GAG	XQA/LT 6/13

<i>Bryn-quill</i>	1838	Map OS	78
<i>Bryn y Quill</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Bryn Quill</i>	1849	Bangor	8555
<i>Bryn Cwil</i>	1878	Bangor	8555
<i>Bryn-cwel</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Bryn Cwil</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

bryn, cwil

Ar gyrion ardal Tan-y-coed wrth ddod i lawr o Geunant i bentref Llanrug. Mae'n anodd esbonio *cwil*. Yr unig esboniad a rydd *GPC* am *cwil* yw benth. o'r Saes. *quill*, sef un o blu mawr adain aderyn. O'r plu hyn y gwneid y cwilsyn a ddefnyddid gynt i ysgrifennu. Mae'r sillafiad Saes. yng nghofnodion 1838, 1839 a 1849 yn ategu mai fel hyn y dehonglid yr enw uchod. Y benbleth yw beth yw arwyddocâd yr elfen mewn enw annedd. Gellid cynnig yn betrus fod yma gysylltiad â chlerc neu gyfreithiwr, gan y cyfeirid at y rheini ambell waith fel 'gwŷr y cwils'. Yr unig ddefnydd arall o *cwil* yn yr ardal hon yw fel talfyriad eithaf cyffredin o'r e.p. *Gwilym* lle ceir *Gwil* > *Cwil* ar lafar.

Bryn-y-fedwen	Llanrug		SH 5263
<i>Bryn y Vedwen</i>	1516/17	Ll&Brynodol	R2
<i>brun y vedwen / brin y vedwen</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Bryn y Vedwen</i>	1570	EmThos	2
<i>Brin y Vedwen</i>	1572	EmThos	3
<i>Bryn y Vedwen</i>	1625	EmThos	21
<i>Erw Howel otherwise Bryn y fedwen</i>	1760	P. yr Aur	20518
<i>Bryn y Fedwan</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryn y fedwen</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>bryn y fedwen</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>brun fedwan</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>brun fedwan / brun fedwan bâch</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryn y fedwen</i>	1781	Bangor	575
<i>Brynyfedwen</i>	1782	EwBangor	B1782/155 5779
<i>Bryn y fedwen</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Brynn y fedwen</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryn y fedwen</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryn-y-Vedwen</i>	1795	<i>Camb. Reg.</i>	I, 286
<i>Brunfedwen</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Brun fedwn</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Brunfedwn</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryn y fedw</i>	1812	Rumsey Wms	857-8
<i>Bryn y fedwen</i>	1818	Rumsey Wms	915
<i>Brynfedwan</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Brynfedwan</i>	1820	DCTC	
<i>Brynyfedwan</i>	1821	P. yr Aur	21227
<i>Bigny Fedwan</i>	1823	EwBangor	B1823/82 12286
<i>Bryn fedwan</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Brynfedwen</i>	1831	Bangor	8554
<i>Bryn y fedwen / Bryn y fedwen bach</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Brynyfedwen</i>	1844	C. Vincent	2845
<i>Bryn-y-fedwen</i>	1920	Map OS	XI S.W. (Caern.)
<i>Bryn-y-fedwen</i>	1961	Map OS	SH 56

bryn, y, bedwen

Ar y chwith i'r A4086 wrth nesáu at Llanrug o gyfeiriad Pont-rug¹. Mae cofnod 1760 yn awgrymu mai'r un lle oedd *Bryn-y-fedwen* ag *Erw-Howell* (q.v.), ond mae map y Degwm yn eu nodi fel dau annedd ar wahân sydd, serch hynny, yn agos iawn at ei gilydd. Mae'n debyg fod y drydedd elfen yn cyfeirio at fedwen go amlwg.

Bryn-yr-eryr	Llanrug		SH 5362
<i>Bryn eryr</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryn Eryr</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryn reryr</i>	1829	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bynreryr</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryn reryr</i>	1831	Bangor	8554
<i>Bryn-yr-eryr</i>	1920	Map OS	XVI N.E.
<i>Bryn Eryr</i>	1930-1	Bangor	8592
<i>Bryn-yr-eryr</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Bryn Yr Eryr</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

bryn, yr, eryr

Yn ardal Tan-y-coed rhwng Ceunant a Llanrug. Enw ffansiol yw hwn: nid yw'r annedd mewn lle anghysbell, a phrin y byddai unrhyw eryr wedi mentro yno erioed.

Bryniau-fawnog	Llanrug		SH 5363
<i>Bryn-y-Vawog</i>	1795	<i>Camb. Reg.</i>	1, 286
<i>Bryniau fownog</i>	1803	EwBangor	B1803/107 8967
<i>Bryn fawnog</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bryn fawnog</i>	1827	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Brynfawnog</i>	1831	Bangor	8554
<i>Bryn fawnog</i>	1849	Bangor	8555
<i>Bryn fawnog</i>	1878	Bangor	8555
<i>Bryniau-fawnog</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Bryniau Fawnog</i>	1930-1	Bangor	8592
<i>Bryniau Fawnog</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

bryn, llu, bryniau, y, mawnog

Yng nghanol pentref Llanrug. Mae'r tr. meddal yn *mawnog* yn taro'n rhyfedd ar ôl yr e.llu. *bryniau*. Efallai y gellir ei esbonio wrth edrych ar y cofnod cynharaf uchod o 1795. Er bod camsillafu yn y cofnod hwnnw, ymddengys mai *Bryn-y-fawnog* oedd ffurf wreiddiol yr enw, a byddai tr. meddal yn hollol gywir yn yr eb.un. *mawnog* ar ôl y fannod. Ar yr olwg gyntaf, gellid tybio fod yr e.un. *bryn* wedi troi'n llu. *bryniau* gyda'r blynyddoedd, ar batrwm yr hyn a geir yn *Pen-y-bwth* > *Pen-y-bythod* ym mhlwyf Llandwrog q.v. Fodd bynnag, mae'n debyg mai sain y fannod y sydd wedi ei chadw ar ddiwedd yr elfen *bryniau* yn hytrach na sain y terfyniad lluosog *-iau*, ac mai hyn sydd i gyfrif pam na chollwyd y tr. meddal ar ddechrau *mawnog*. Ond mae'n ddatblygiad rhyfedd: mae'r *Bryn-fawnog* a geir yn rhai o'r cofnodion uchod yn haws ei ddeall er bod hwnnw hefyd yn ramadegol anghywir.

Buarthau	Llanrug		SH 5263 (1) / SH 5162 (2)
<i>Tyddyn gregor otherwise Buartha</i>	[1691]	P. yr Aur	20271
<i>Biartha</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Buartha Gwnion</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bartha gwnion</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Barthia Gwnion</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/13

¹ Gweler IAMC, 215.

<i>Bartha Gwnion</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bartha Gwnion</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Biarthgwnion</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Biartha</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Biartha</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Buarthau</i>	1812	EwBangor	B1812/83 10447
<i>Buartha</i>	1813	P. yr Aur	20278
<i>biartha</i>	1815	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Buarthe (1) / Buarthe (2)</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081 D1
<i>Biartha</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Buartha</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Buartha</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Buartha' (2)</i>	1838	Map OS	78
<i>Buarthau</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Bartha</i>	1849	Bangor	8555
<i>Buartha</i>	1878	Bangor	8555
<i>Buarthau (2)</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Buarthau (1)</i>	1920	Map OS	XI S.W. (Caern.)
<i>Buarthau (2)</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Buarthau (1)</i>	2000	CCPost	(Llanrug)
<i>Buarthau (2)</i>	2000	CCPost	(Caethro)
<i>Buarthau (2)</i>	2002	Map OS	Explorer OL17

buarth, llu. buarthau, ans. gwyn, llu. gwynion

Mae dau annedd o'r enw hwn ym mhlwyf Llanrug. Lle bu'n bosib gwahaniaethu rhyngddynt nodwyd hynny ag (1) a (2). Saif *Buarthau* (1) ar y lôn sydd yn mynd o Bont-rug i Lanrug. Mae *Buarthau* (2) mewn llecyn mwy diarffordd, oddi ar y lôn sydd yn mynd o Geunant i Bont-rug, ar gyrion pellaf gogledd-ddwyreiniol Caethro. Mae'n bur debyg mai *Buarthau* (1) sydd yn y cofnodion cynharaf: mae'r adeilad hwn yn dyddio o'r 18g ac mae'n bosib fod y safle'n hŷn na hynny. Mae *IAMC* (216) yn cymryd mai'r annedd hwn sydd yng nghofnod 1691 ac mai hwn oedd *Tyddyn-Gregor*. Collir yr *-u* derfynol yn *Buarthau* mewn sawl un o'r cofnodion uchod ac mae hynny yn adlewyrchu'r ynganiad lleol. Collir yr *-y-* yn *gwynion* hefyd, ac er nad yw hynny'n digwydd bob amser ar lafar yn yr ardal fe geir ambell enghraifft o hyn yn yr astudiaeth hon.

Bwlchgwnnog	Llanrug	SH 5462
<i>Bwlchgwnnog</i>	1802	Rumsey Wms 773
<i>Bwlch Gwynnog</i>	1813	EwBangor B1813/136 10650
<i>Bwlchgwnnog</i>	1826	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Bwlchgwnnog</i>	1827	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Bwlchgwnnog</i>	1828	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Bwlchgynog</i>	1830	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Bwlchgwnnog</i>	1831	Bangor 8554
<i>Bwlch-gwnnog</i>	1920	Map OS XVI N.E.
<i>Bwlchgrwnog</i>	2000	CCPost (Cwm-y-glo)

bwlch, gwnnog

Mewn ardal o'r enw *Bwlch* uwchben Cwm-y-glo, ar lôn fach sydd yn arwain dros yr ucheldir o Lanrug i lawr i Lanberis. Ystyr *gwynnog* / *gwnnog* / *gwyniog* yw 'gwyntog', 'ystormus', 'noeth ac agored i'r gwynt', a byddai hyn yn wir iawn am y llecyn hwn, yn enwedig yng nghanol gaeaf. Gwelir fod yr elfen *gwnnog* wedi newid yn *grwnog* yng nghofnod 2000. Camsillafiad yw hwn: nid yw'r ffurf *grwnog* yn un ddilys. Ceir *Bryn Gwnog* ger Nebo rhwng Llanrwst a Phentrefoelas (*PSA*, 46), a *Hafod-wnnog* ym Meline ym Mhenfro. Mae B.G.Charles yn esbonio'r elfen *gwynnog* yno fel yr e.p. *Gwynnog* (*PNPem*, 105). Mae'n bosib

mai e.p. sydd yn *Hafod-wnnog*, ond ym *Mwlchgwnnog*, o gyfuno'r elfen â *bwlch*, ac o ystyried y lleoliad digysgod, gellir bod yn eithaf sicr mai 'gwyntog' yw'r ystyr yn yr achos hwn.

Caeathro	Llanrug		SH 5061
<i>Kay yr athro</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Cae Athro</i>	1763	RHE	1
<i>Caer Athro</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae athro</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Caeathro</i>	1780	Bangor	573
<i>Cae Athro</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Aethro'</i>	1783	P. yr Aur	4085
<i>Cae athro</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae athro</i>	1793	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Athro</i>	1796	P. yr Aur	18631
<i>Cae Athro</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cauthro</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cauthro</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae athro</i>	1808	Sprott	60
<i>Cae Athro</i>	1813	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Athro</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081 D1
<i>Caeathro</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae athro</i>	1827	Rumsey Wms	981
<i>Cae athro</i>	1831	Bangor	8554
<i>Cae athro</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cae Athro</i>	1861	Sprott	91
<i>Cae Arthraw</i>	1886	Postal Dir.	173
<i>Cae Athraw</i>	1890–1	Bangor	8560
<i>Cae-athraw / Cae-athraw Farm</i>	1891	Map OS	XVI N.W.
<i>Caeathraw Bach</i>	1901	Myn. Cae.	C067
<i>Cae-athraw</i> (pentref)	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Cae-athrew Farm</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Cae Athraw</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Cae-athraw</i> (pentref)	1961	Map OS	SH 56
<i>Caeathro</i> (pentref)	2000	CCPost	
<i>Caeathraw Bach</i> (annedd)	2000	CCPost	
<i>Caeathro</i> (pentref)	2002	Map OS	Explorer OL17

cae, yr, athro

Anedd oedd *Caeathro* i gychwyn, a chedwir yr enw hyd heddiw yn enw'r annedd *Caeathro-bach*. Bellach mae hefyd yn enw ar bentref bychan ar yr A4085 rhwng Caernarfon a Waunfawr¹. Mae'r cofnodion cynharaf uchod yn sôn am *Gae yr Athro*, hynny yw, athro penodol, ac mae gan MR gynnig diddorol am bwy y gallai'r athro hwnnw fod, neu o leiaf pwy oedd rhai o'i ddisgynyddion (*TCHSG*, 52–3 (1991–2), 28). Credai fod rhai ohonynt yn byw ym mhlwyf Llanddeiniolen yng nghanol y bymthegfed ganrif, a rhaid cofio mai Llanddeiniolen yw'r plwyf nesaf at Lanrug. Cyfeiria at Dangwystl ferch Ieuan ap Llywelyn ap Robyn ap Madog ab yr Athro a oedd yn byw yno yn 1430, ac at rai o berthnasau Tangwystl, sef Deicws ab Ieuan Goch ap Madog ab yr Athro, Owain ap Madog ab yr Athro a Deicws Ddu ap Madog ab yr Athro. Wrth olrhain yr ach yn ôl yn gronolegol o Dangwystl yn 1430, gellir amcangyfrif y byddai'r Athro yn fyw yn nechrau'r bedwaredd ganrif ar ddeg, a

¹ Mae mynwent ymneilltuol *Caeathro* yn enwog am y llu o bregethwyr a blaenoriaid blaenllaw a gladdwyd ynddi (*Cymru*, VIII, (1895) 101–4). Yma hefyd y claddwyd y cerddorion John Roberts (Ieuan Gwyllt) (1822–77) a William Owen, Prysgol (1813–93).

chadarnheir hyn gan gyfeiriad at Gwenllian ferch yr Athro ('mergh Erathro') a ymddangosodd yn y llys yng Nghaernarfon yn 1364 (ibid.: CCR, 24) a Ieuan ap Rathro yn 1370 (CCR, 57). Sylwer ar y mympwy ffug-hynafol o sillafu *athro* yn *athraw* sydd yn ymddangos o ddiwedd y 19g ymlaen.

Cae-crin	Llanrug		SH 5062
<i>Cae crin otherwise Tir y Tryfan</i>	1746	Ll&Brynodol	D1097-8
<i>Cae Crûn otherwise Tir Tryfan</i>	1787	Ll&Brynodol	D1102-3
<i>Cae Crun otherwise Tir Tryfan</i>	1787	Tryfan	95-6
<i>Cae Crîn</i>	1796	P. yr Aur	18631
<i>Cae Crun otherwise Tir Tryfan</i>	1818	Tryfan	100
<i>Cae-crin</i>	1838	Map OS	78

cae, crin

I'r gogledd o Gaeathro. Ystyr *crin* yw 'sych a gwywedig'. Mae enw arall y lle hwn, *Tir Tryfan*, ynghyd â'r ffaith fod un o gofnodion 1787 a chofnod 1818 yn dod o gasgliad teulu Williams, Tryfan, Llandwrog, yn awgrymu ei fod ym meddiant y teulu hwnnw ar un adeg.

Cae-dôl-Bleddyn (Cae'r-glyddyn)	Llanrug		SH 5062
<i>dolvlethyn</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Kae Dole blethyn als Dolblethyn</i>	1609	Penrhyn	301
<i>Kae Dôl blethyn als Doleblethyn</i>	1609	Penrhyn	302
<i>Dol Bleddin</i>	1718	Coed Helen	3
<i>Dol blyddin</i>	1770	Rumsey Wms	147
<i>Cae Dol Bleuddyn</i>	1770	Coed Helen	35-6
<i>Cae-Dol-Bleddin</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Dol Bleddyn</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Dol euddun</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Dole Blethyn</i>	1778	Coed Helen	38-9
<i>Cae dole Blethyn</i>	1778	Plas Coch	3142
<i>Cae Dôl Euddun</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Dôleuddun</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Dôl Euddyn</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae dole Euddun</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Cae Dolbleddyn</i>	1786	Coed Helen	55-6
<i>CaeDôlbleythyn / Cae Dôlbleyddin</i>	1786	Roger Lloyd II	185-6
<i>CaeDôlyddun</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Doleyddun</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Caedolbleythyn / Caedobbleyddyn</i>	1801	Roger Lloyd II	187-8
<i>Cau Dol Iddun</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Caudoliddun</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae dolhaddun</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae dol Euddun</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Dol uddun</i>	1813	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Doleuddyn</i>	1816-20	Dawson. Bangor	f34081, D1
<i>Cae ddoluddion</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Dolyddun</i>	1821	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Dol bleddyn</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Dolbleddyn</i>	1827	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Doleuddyn</i>	1831	Bangor	8554
<i>Cae dol euddyn</i>	1839	RhPDeqwm	
<i>Cae Dolenddyn</i>	1886	Postal Dir.	173
<i>Caedoleuddyn</i>	1904	Bangor	f33976

Cae-hoeden	Llanrug		SH 5261
<i>Kay hoydyn</i>	1572	P. yr Aur	17245
<i>Kay hoydyn</i>	1583	P. yr Aur	17247
<i>Cay hoyden</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Caehoedan</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae hoedyn</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae houdyn</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Hoedyn</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae hoedyn</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cau houdun</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Caehoedyn</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae hoedan / Cae hoedun</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae houdun</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae hoydyn</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Cae houdun</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Houdun</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae haedyn</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cau Houdun</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cauhoidun</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae howdin</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cau houdun</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae hoedyn</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Caehoydyn</i>	1815	EwBangor	B1815/136 11023
<i>Caehoedyn</i>	1815	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae hoedyn</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae houdyn</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae hoedyn</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Caehoyden</i>	1836	Bangor	5302
<i>Cae-hoedyn</i>	1838	Map OS	78
<i>Cae Hoyden</i>	1839	RhPDcgwm	
<i>Caehoydyn</i>	1844	TyD&P	M/361 8
<i>Cae hoydyn</i>	1863	TyD&P	M/361 24
<i>Cae hoyden</i>	1869	Bangor	f33975
<i>Caehoyden / Caehoydyn</i>	1871	TyD&P	28, 29
<i>Caehoydyn</i>	1878	TyD&P	M/361 36
<i>Cae Hoedyn</i>	1887	TyD&P	M/361 45
<i>Cae Holden</i>	1889–90	Sutton	148
<i>Cae hoydon</i>	1904	Bangor	f33976
<i>Cae-hoeden</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Caehoeden</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Cae-hoeden</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Cae Hoeden</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

cae, e.p. Hoydyn

Ar gyrion gorllewinol Ceunant, oddi ar y lôn sydd yn arwain o'r A4085 y tu draw i Gaethro i gyfeiriad Llanrug. Ffurf yr ail elfen erbyn heddiw yw *hoeden*. Ystyr *hoeden* yw merch wamal a haerllug. Mae'n annhebygol mai hyn sydd yn enw *Cae-hoeden*, er bod y ffurf hon yn digwydd mor gynnar â 1696, ac fe'i ceir bron yn ddieithriad o ganol y 19g. ymlaen. O fynd yn ôl i'r cofnodion cynharaf uchod fe welir ffurf ddilys yr enw. E.p. gwr. sydd yn yr ail elfen, sef *Hoydyn*. Mae hwn yn enw sydd wedi diflannu erbyn hyn, ond ceir cofnod o ŵr o'r enw Madog ap Hoydyn yn y llys yng Nghaernarfon yn 1364 (CCR, 29). Nid awgrymir mai'r gŵr hwn a goffêir yng *Nghae-hoeden*, ond dengys ei fod yn enw a fodolai ar un adeg nid nepell o'r annedd hwn. Er bod sillafiad yr enw yn amrywio yn y cofnodion uchod, cadwyd sain yr

enw gwreiddiol ar y cyfan tan ddiwedd y 19g. Erbyn hynny yr oedd yr ymwybyddiaeth o'r enw *Hoydyn* yn dechrau pylu a bu'n rhaid ceisio rhesymoli'r enw trwy gynnig y gair cyfarwydd *hoeden* fel yr ail elfen.

Cae-newydd	Llanrug		SH 5362
<i>Kay newyth</i>	1557	P. yr Aur	17241
<i>Kae Newidd</i>	1626	P. yr Aur	17228
<i>Kae newydd</i>	1671	P. yr Aur	17262
<i>Kae Newydd</i>	1671–2	P. yr Aur Add.	1995
<i>Kae newydd</i>	1678–9	P. yr Aur	17265a
<i>Kae Newydd</i>	1690	P. yr Aur	17267
<i>Kae Newydd</i>	1697	P. yr Aur	17230, 17234
<i>Kae Newydd</i>	1704	P. yr Aur	17269
<i>Kaenewydd</i>	1709	Poole	3239
<i>Caernewydd</i>	1709	Ll&Brynodol	D1059
<i>Cae Newydd</i>	1709	GAG	XM/5727/2
<i>Cae newydd</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Caenewydd</i>	1852	P. yr Aur	21492
<i>Caenewydd</i>	1853	C.Vincent	2848

cae, newydd

Gydag enw mor gyffredin â hwn ni ellir bod yn sicr ai'r un lle sydd ym mhob cofnod. Ambell dro gydag enw annedd tybiedig â'r elfen gyntaf *cae*, onid yw'r cofnod yn manylu, ceir hefyd ansicrwydd ai annedd ynteu cae a olygir bob tro. Mae annedd o'r enw hwn heddiw yn Llanrug, ond yr oedd yr annedd a nodwyd yn RhPDegwm ar gyrion gorllewinol Cwm-y-glo yn ôl map y Degwm.

Cae-poeth	Llanrug		SH 5363
<i>Cau poyth</i>	1670	EwBangor	B1670/122
<i>Cau-poyth</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/3
<i>Cae poth</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/3
<i>Cae poÿth</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/3
<i>Cae poeth</i>	1778	Rumsey Wms	63
<i>Cae Poeth</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Caepoeth</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/3
<i>Cae poeth</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/3
<i>Cau Pouth</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/3
<i>Caupouth</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/3
<i>Cay poeth</i>	1813	ATT GAG	XQA/LT 6/3
<i>Cae Poeth</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 6/3
<i>Cae-poeth</i>	1838	Map OS	78
<i>Cae poeth</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cae Poeth</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

cae, poeth

Ym mhentref Llanrug ei hun. Am yr elfen *poeth* gweler *Hafod-boeth* dan Anheddau Llandwrog. Mae'n debyg fod sillafiad cofnodion megis un 1802 yn adlewyrchu'r llafariaid agored a geir i raddau yn nhafodiaith yr ardal hon. er bod cofnod 1774 yn nes at adlewyrchu ynganiad Caernarfon o'r gair.

Cae'r-Gethin	Llanrug		
<i>Tythyn y Kethyn</i>	1558	Ll&Brynodol	M18

<i>Kay Tuthyn y Kethyn vchaf</i>	1585	Vaynol	414
<i>Tythin y kethin</i>	1609	EmThos	11
<i>Kae-r Gethin</i>	1626	P. yr Aur	17228
<i>Kay'r Gethin</i>	1690	P. yr Aur	17267
<i>Kau'r Gethin</i>	1697	P. yr Aur	17230
<i>Kae'r Gethin</i>	1704	P. yr Aur	17269
<i>Cae'r Gethyn</i>	1709	Ll&Brynodol	D1059
<i>Caer Gethin</i>	1709	Vaynol	414
<i>Cae'r Gethin</i>	1709	GAG	XM / 5727 / 2
<i>Kaergethin</i>	1709	Poole	3239
<i>tyddun Cethin</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae'r Gethin</i>	1795	Ll&Brynodol	D486

cae, y, cethin

Heb ei leoli, ond tybed nad yr un lle yw hwn â'r un a nodir fel *Tuthyn / Tythin y Kethin* ym mhlwyf Llanfair-is-gaer yn 1640, 1654, 1656 (Ll&Brynodol D165, D176/7, D179) Yr oedd rhai anheddau ym mhlwyf Llanrug ar un adeg yn perthyn i blwyf Llanfair-is-gaer, ond nid yw hyn yn ein galluogi i'w lleoli bob tro (*Des.Caerns.* 180).

Heddiw ystyrir *Gethin* yn e.p.gwr. ynddo ei hun, ond mae'n tarddu o'r ans. *cethin* sydd â thair ystyr: naill ai 'rhuddgoch', neu liwiau eraill a fyddai'n awgrymu rhywun go dywyll ei bryd, neu 'gwyllt, milain, ffyrnig', neu 'hyll. hagr'. Felly mae'n debyg fod gan y sawl a roes ei enw i'r annedd hwn un o'r nodweddion hyn. Yn 1476 cyfeirir at Matho Gethyn ap Hoell ap Mad' ap Gruff' (Ll&Brynodol D17), ac yn 1558 cyfeirir at Ieuan gethyn a Hoell ap matto kethyn (Ll&Brynodol M18) yn nhrefgordd Rug, ac yn yr un flwyddyn at William, John a Marsli, plant Ieuan Gethyn hefyd yn nhrefgordd Rug (*CCQSR*, 177).

Cae'r-weddus	Llanrug	SH 5362
<i>Kayr weyse</i>	1557	P. yr Aur 17241
<i>kay y wethys iuxta Ros y Ruk</i>	1558	Ll&Brynodol M18
<i>Cayr wethes</i>	1608	P. yr Aur 17253
<i>Kaerweddys</i>	1626	P. yr Aur 17228
<i>Cayrewethes</i>	1630	P. yr Aur 17258b
<i>Kay yr weythes</i>	1643	P. yr Aur 17258f
<i>Kae'r Weddys</i>	1678–9	P. yr Aur 17265a
<i>Kae'r Weddys</i>	1697	P. yr Aur 17230, 17234
<i>Cae'r Weddys</i>	1698	P. yr Aur 17233
<i>Kaer Wethys</i>	1704	P. yr Aur 17269
<i>Caerwethys</i>	1709	Poole 3239
<i>Cae'r Wethys</i>	1709	GAG XM/5727/2
<i>Cae'r Wethys</i>	1709	Vaynol 414
<i>Cae'r weddus</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Caer Weddus</i>	1773	Ll&Brynodol R75
<i>Cae weddis</i>	1774	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Cau wefus</i>	1778	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Cae wefys</i>	1780	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Cae Weflys</i>	1783	P. yr Aur 4058
<i>Cae wefys</i>	1794	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Cae'r Weddus</i>	1795	<i>Camb. Reg.</i> I. 285
<i>Caurwefus</i>	1805	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Cae'r weddus</i>	1810	EwBangor B1810/81 10062
<i>Cae wefys</i>	1812	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Caer Weddus</i>	1816–20	Dawson, Bangor I34081 D1
<i>Caewefys</i>	1817	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Caewfys</i>	1821	ATT GAG XQA/LT 6/13

<i>Cae'r Wefus</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae'r wefys</i>	1831	Bangor	8554
<i>Cae'r Weddus</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cae wefus</i>	1849	Bangor	8555
<i>Caewifus</i>	1890–1	Bangor	8560
<i>Caer-weddus</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Caerweddus</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Caer-weddus</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Caer Weddus</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

cae, y, gweddes

Ar lôn fechan yn troi i'r chwith oddi ar y ffordd sydd yn mynd o Geunant drwy Dan-y-coed i lawr i Lanrug. Mae MR yn awgrymu mai *gweyddes* / *gwehyddes* / *gweddes* sydd yma, sef merch a oedd yn gwau defnyddiau ar wŷdd at wneud dillad, ac mae'n cyfeirio at *Moweddus* ym mhlwyf Clynnog fel ffurf gyffelyb (AMR). Yn sicr byddai'r ffurfiau *wethes* 1608 a 1630, a *weythes* 1643 yn cadarnhau tybio mai *gweddes* sydd yma¹. Ceir cyfeiriad at ferch o'r enw *Tang'[wystl] Wethes* yn y llys yng Nghaernarfon yn 1396 (CCR, 155). Mae'r ffurfiau diweddarach *weddus* yn dangos ymgais i esbonio'r enw trwy droi at air mwy cyfarwydd, sef yr ans. *gweddus*, tra bo'r ffurfiau *weflys* a *wefys* wedi dod dan ddylanwad yr e. *wefus*. Cesglir oddi wrth y ffurfiau diweddaraf y camdybir mai *caer* + yr ans. *gweddus* yw'r ystyr.

Cae-rhos	Llanrug		SH 5363
<i>Cay yn rros y Ruk</i>	1516–17	Ll&Brynodol	R2
<i>Kae / r / Rhos</i>	1651	Ll&Brynodol	D171
<i>Cay Rhose</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Cae n rhos</i>	1772	ATT GAG	XQA / LT 6/13
<i>Cae y rhos</i>	1774	ATT GAG	XQA / LT 6/13
<i>Cae yn ros</i>	1777	ATT GAG	XQA / LT 6/13
<i>Cae yn rôs</i>	1778	ATT GAG	XQA / LT 6/13
<i>Cae Rhose</i>	1783	ATT GAG	XQA / LT 6/13
<i>Cae rhôs</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Cae rhos</i>	1789	ATT GAG	XQA / LT 6/13
<i>Cae rhôs</i>	1795	ATT GAG	XQA / LT 6/13
<i>Cae'r Rhos</i>	1803	EwBangor	B1803/109 8969
<i>CaunRos</i>	1807	ATT GAG	XQA / LT 6/13
<i>Cae Ros</i>	1808	ATT GAG	XQA / LT 6/13
<i>Cae'n rhos</i>	1815	ATT GAG	XQA / LT 6/13
<i>Cae y Rose</i>	1819	ATT GAG	XQA / LT 6/13
<i>Cae y Rhôs</i>	1822	ATT GAG	XQA / LT 6/13
<i>Cae n rhoes</i>	1828	ATT GAG	XQA / LT 6/13
<i>Cae r rhoes</i>	1830	ATT GAG	XQA / LT 6/13
<i>Caen'rhos</i>	1836	Bangor	5302
<i>Cae'n Rhôs</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cae-rhos</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Cae Rhos</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

cae, y / y, rhos

Ar gyrion de-ddwyreiniol Llanrug. Mae'n amlwg oddi wrth y cofnod cynharaf uchod mai *Cae yn Rhos Rug* oedd ystyr yr enw gwreiddiol, a chedwir yr *yn* yn yr enw o bryd i'w gilydd drwy'r blynyddoedd, er nad yw'n rhan ohono bellach. *Rhos Rug* yw'r rhostir yr adeiladwyd y pentref arno. Ceir sawl cyfeiriad ato fel *Ros y Ruk* yn 1558 (Ll&Brynodol M18).

¹ Yn y CCQSR am 1541–8 cofnodir y ffurf wr. *gwehydd* fel elfen mewn e.p. fel *Wedd. Widd. With. Wydd. Wyth*, felly mae'n amlwg fod cywasgu tebyg wedi digwydd yn y ffurf wr. a'r ffurf fen.

Cae-rhydau	Llanrug		SH 5161
<i>Kaer Rhydey</i>	1602	Ll&Brynodol	D129
<i>Cae'r rhyda Bach</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Caer rhuda Bach</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae rhyda Bâch</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cau rhyda bach</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Caerhryda bach</i>	1780–7	P.S.Glynllifon	84 (61)
<i>Cae rhyda</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Caerhydabach</i>	1783	Ll&Brynodol	R163
<i>Cae rhyda bach</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae rhyd bach</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cau Rhuda Bach</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cauruda bach / Cau rhyd bach</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Rhuda Bach</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Rhyda</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae rhyda</i>	1813	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae rhyda bach</i>	1814	C.Vincent	3222
<i>Cae rhydda</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae Ryda</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cae-rhydau</i>	1838	Map OS	78
<i>Cae Rhyda bach</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Caerhydabach /Caehydabach</i>	1872	TyD&P	M/361 31, 33
<i>Cae-rhydau</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Cae-rhydau</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Cae Rhydau</i>	2000	CCPost	(Caethro)

cae, rhyd, llu. rhydau, bach

I'r gogledd-ddwyrain o Gaethro. Gan yr ymddengys nad yw'r ffurfiau *Cae-rhydau* a *Chae-rhydau-bach* byth yn digwydd gyda'i gilydd, efallai mai un annedd sydd yma yn hytrach na dau, ac mai *Cae-rhydau-bach* oedd yr enw gwreiddiol. Mae'n bosib mai'r *rhydau* eu hunain oedd yn fach, yn hytrach na bod *bach* yn ans. i wahaniaethu un annedd oddi wrth un arall.

Cae-Siencyn	Llanrug		SH 5362
<i>Kaye Jankyn</i>	1578	Wynnstay	67/48
<i>Caesencin</i>	1836	Bangor	419 (93:120)
<i>Cae Siencyn</i>	1837	Rumsey Wms	421
<i>Cae Siencyn</i>	1838	C. Vincent	2843
<i>Cae Siencyn</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Caesiencynbach</i>	1855	TyD&P	M/361 20
<i>Cae-Siencyn</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Cae-Siencyn</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Cae Siencyn</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

cae, e.p. Siencyn

Oddi ar y lôn sydd yn mynd i lawr i Lanrug o Geunant trwy Dan-y-coed. E.p. gwr. sydd yn yr ail elfen. Daw'r ffurf Gym. *Siencyn* a'r ffurf Saes. *Jenkin* o'r e.p. canoloesol *Jankin* (DFN, 175), a gwelir yr enw hwnnw yn y ffurf *Jankyn* yng nghofnod 1578 uchod. Ni wyddys pwy oedd *Siencyn*.

Carreg-y-frân	Llanrug		SH 5462
<i>Carreg y Frân</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13

<i>Carreg y frân</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Carag fran</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Carrag y fraîn</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Carregfran</i>	1780–7	P.S.Glynllifon	84 (61)
<i>Carag y frân</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Carreg y fân</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Garreg y vran</i>	1783	P.S.Glynllifon	88
<i>Carreg y fraîn</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Carreg y fraîn</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Carreg y fran</i>	1795	JE/MNW	
<i>Carreg y fran</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Carrag fran</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Garragfran</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Carag fran</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Carreg y Fran</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081 D1
<i>Garrag fran</i>	1821	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Carreg fran</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Carreg y fron</i>	1834	Rumsey Wms	1047
<i>Carreg y fran</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Carreg-y-fran</i>	1874	Worrall	214
<i>Careg-y-frân</i>	1920	Map OS	XVI N.E.
<i>Careg-y-frân</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Carreg y Fran</i>	2000	CCPost	(Cwm-y-glo)

carreg, y, brân

Yng Nghwm-y-glo. Yn ogystal â'r annedd o'r enw hwn mae heneb hefyd o'r enw *Caer Carreg-y-frân* ar ben bryn gerllaw, lle ceir chwech o gytiau mewn lloc (*IAMC*, 216).

Castell-Moelyn

Llanrug

SH 5363

<i>Castell Moelyn</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Castell moilyn</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Castell moilun</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Castell moelyn</i>	1829	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Castall moelyn</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13

castell, e.p.? Moelyn

Heb ei leoli'n bendant, ond ceir *Bryn Moelyn* hyd heddiw yn Llanrug, a nodir annedd o'r enw *Castell* yn agos ato ar fap OS 1919. Os yw'r enwau hyn yn arwydd o leoliad *Castell-Moelyn*, yr oedd yn rhan dde-ddwyreinol Llanrug. Mae *moelyn* yn digwydd fel e. cyff. am w'r penmoelyn yn Arfon (*WVBD*, 380). O'i gyfuno â *castell* gallai'r enw fod yn un eironig am annedd distadl lle trigai'r gŵr moel, ond byddid wedi disgwyl cael y fannod o flaen *moelyn* yn yr ystyr hon. Fodd bynnag, ceir *Moelyn* hefyd fel e.p. a chyfenw (*WS*, 168).

Cefn

Llanrug

SH 5163

<i>y Cefn</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>y Cefn</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Gefn</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cefn</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cefn</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Cefen</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cefen</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cefen</i>	1793	ATT GAG	XQA/LT 6/13

<i>Cefn</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Ceven</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Gefn</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Gefn</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cefn</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cefn</i>	1822	EwBangor	B1822/106 12154
<i>Cefn</i>	1838	Map OS	78
<i>Cefn</i>	1839	RhPDegwm	

cefn

Yn ardal Pont-rug, ar y lôn sydd yn arwain o Bont-rug heibio i Gapel Nasareth at groeslon Tyddyn-hen ar y ffordd o Gaernarfon i Fethel. Mae'r ail *e* ymwithiol yng nghofnodion 1789, 1792, 1793 a 1802 yn taro'n rhyfedd ar y glust yn nhafodiaith yr ardal hon; nodwedd ddeheuol yw *e* epenthetic yn y safle hwn. Os ceir llafariad ymwithiol o gwbl yn y dafodiaith leol byddai'n fwy o sain y nag *e*.

Cefn-llwyd	Llanrug		SH 5462
<i>Cefnllwyd</i>	1836	EwBangor	B1836/145 14725
<i>Cefn llwyd</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cefn Llwydd</i>	1874	Worrall	214
<i>Cefn-llŵyd</i>	1920	Map OS	XVI N.E.
<i>Cefn Llwyd</i>	2000	CCPost	(Cwm-y-glo)

cefn, llwyd

Rhwng Llanrug a Chwm-y-glo.

Cefntresaint / Kent	Llanrug		SH 5063
<i>kefn tre Saint / kefn ter' Saint</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Keventresaint</i>	1574	Nerquis Hall	8
<i>Kefn y trersaint</i>	1592	Ll&Brynodol	D113
<i>Keven Tresaint</i>	1624	Ll&Brynodol	D160
<i>Kefn-tre-yr-Sant</i>	1673	Baron Hill	2640
<i>Ceafen tre Seiont</i>	1693	EwBangor	B1693/59
<i>Kefn tre'r Saint</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Cefn tre'r Saint</i>	1770	Rumsey Wms	147
<i>Cefn-tre-saint</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cefn tre Saint</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cent ar Saint</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cefn Tref Sainct</i>	1778	Bangor	572
<i>Kentrasaint</i>	1778	Coed Helen	38-9
<i>Kentrasaint</i>	1778	Plas Coch	3142
<i>Cent y Saint</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cent ar Saint</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Centrusaint</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Centresaint</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Kent Saint</i>	1783	P.S.Glynllifon	88
<i>CentrerSaint</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Centre Saint</i>	1786	Coed Helen	55-6
<i>Cent y Saint</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pentre Sanct</i>	1795	JE/MNW	
<i>Cefntresaint</i>	1798-9	Vaynol	4059
<i>Gent Tre saint</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Gentresaint</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 6/13

Cilgwythwch	Llanrug	SH 5162
<i>kylgwythwch / kil gwythwch</i>	1558	Ll&Brynodol M18
<i>Kilgwythwch</i>	1572	P. yr Aur 17245
<i>Kilgwythwch</i>	1653	Mostyn B 311
<i>cil y gwuthwch</i>	1778	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Cilgwthwch</i>	1801	EwBangor B1801/82 8610
<i>Gilgwthoch</i>	1807	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Gilgwthwch</i>	1808	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Cil y gwythwch</i>	1810	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Cilgwythwch</i>	1813	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Cil y gwythwch</i>	1815	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Cilgwythwch</i>	1816–20	Dawson, Bangor f34081 D1
<i>Cilgwthwch</i>	1817	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Cil y gwythwch</i>	1821	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Cil gwythwch</i>	1826	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Cil y gwthwch</i>	1831	Bangor 8554
<i>Cil-gŵythwch</i>	1838	Map OS 78
<i>Cilgwythwch</i>	1839	RhPDegwm
<i>Cilgwythwch</i>	1840	EwBangor B1840/142 15602
<i>Cil Gwythwch</i>	1849	Bangor 8555
<i>Cilgwythwrt</i>	1889–90	Sutton 148
<i>Cilgwthuwch</i>	1890–1	Bangor 8560
<i>Cilgwthwch</i>	1909	Myn. Cae. D038
<i>Cil-gwythwch</i>	1919	Map OS
<i>Cilgwythwch</i>	1930–1	Bangor 8592
<i>Cil-gwythwch</i>	1961	Map OS SH 56
<i>Cilgwythwch</i>	2000	CCPost (Caethro)

cil, gwythwch

Ar y chwith oddi ar y lôn sydd yn mynd ar draws gwlad o Bont-rug i'r lôn rhwng cyrion Llanrug a Cheunant. Elfennau'r enw yw *cil* yn yr ystyr o 'loches' + *gwythwch*, sef 'mochyn gwyllt', neu'n fwy arbennig 'hwch goed'. Daw'r gair cyfansawdd *gwythwch* o *gŵydd* + *hwch*. Nid *gŵydd* = 'coed' sydd yma, er gwaethaf y ffaith mai 'hwch goed' a gofféir, ond *gŵydd* = 'gwyllt'. Ceir *Blaengwythwch*, ger Carreg Cennen, Sir Gaerfyrddin, a'r afon *Gwythwch* yn Sir Benfro (*PNPem*, 14). Mae cyfeiriad at hwch goed yn awgrymu fod cryn hynafiaeth i'r enw, gan fod moch gwyllt yn brin iawn ym Mhrydain erbyn yr Oesoedd Canol (*HOC*, 36–7). Ac ystyried *bod gwythwch* yn air pur anghyffredin cadwyd yr enw heb newid dros y blynyddoedd. Yng nghofnod 1890–1 ceir ymgais i'w resymoli ond fe'i hadferwyd i'w ffurf gysefin yn ddiweddarach.

Clawdd-llwyd	Llanrug	SH 5362
<i>Clawdd-llwyd</i>	1838	Map OS 78
<i>Clawdd llwyd</i>	1839	RhPDegwm
<i>Clawdd-llŵyd</i>	1919	Map OS XVI N.W.
<i>Clawdd Llwyd</i>	2000	CCPost (Ceunant)

clawdd, llwyd

Oddi ar y lôn sydd yn arwain i lawr o Geunant i bentref Llanrug.

Coed-golau	Llanrug	SH 5462
<i>Coyd gole in Ruke</i>	1500/1	Ll&Brynodol D44

<i>y Koed gole</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Coedgoleu</i>	1751	EwBangor	B1751/70 228
<i>Coed gola</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Coed Gola</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Coed cola</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Coedgola</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Goud gola</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Coud Gola</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Coed Gola</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Coed goleu</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Coed golau</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Coedgola</i>	1830	EwBangor	B1830/106 13603
<i>Coed-goleu</i>	1920	Map OS	XVI N.E.
<i>Coed-golau</i>	2002	Map OS	Explorer OL17

coed, golau

Rhwng Tan-y-coed a Chwm-y-glo ger Bryn-bras. Mewn sawl cofnod gwelir yr ynganiad llafar yn yr ail elfen *gola*.

Cwm-y-glo	Llanrug		SH5462
<i>Cwm-y-Glo</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cwm y Glo</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cwm Glo</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cwn glo</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cwm y glo</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Cwm y glo</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cwm y glo</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cwm Glo</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Gwm Glo</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Gwm Glo</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cwm glo</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cwm y glo</i>	1816	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cwmclo</i>	1817	P. yr Aur	15720a
<i>Cwmclo</i>	1821	P. yr Aur	15720a
<i>Cwmclo</i>	1824	P. yr Aur	15720a
<i>Cwmclo</i>	1826	P. yr Aur	15720a
<i>Cwm y Clo</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cam y glo</i>	1835	EwBangor	B1835/142 14515
<i>Cwm y glo</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cwm-y-glo</i> (pentref)	1920	Map OS	XVI N.E.
<i>Cwm-y-glo</i> (pentref)	1961	Map OS	SH 56
<i>Cwm-y-glo</i> (pentref)	2000	CCPost	

cwm, y, glo

Mae'n amlwg fod yma annedd o'r enw hwn ar un adeg, ond bellach mae'n enw ar bentref rhwng Llanrug a Llanberis¹. Nid oes sôn am gloddio am lo yn yr ardal hon, felly mae'n debyg mai 'golosg' (*charcoal*) a olygir yma, fel yn annedd *Erw-pwll-y-glo* (q.v. isod) a *Garth-y-glo* ym mhlwyf Llanwnda (q.v.). Llosgid darnau o goed yn araf mewn pyllau am gyfnod hir yn yr haf i gynhyrchu tanwydd ar gyfer diwydiannau o bob math (*ADG 1*, 34; *ADG 2*, 23). Mae'n

¹ Daeth pentref *Cwm-y-glo* i sylw'r holl wlad ym Mehefin 1869 pan ffrwydrodd dwy drol yn cario powdwr oil ('nitro-glycerine') ar eu ffordd i'r chwarel yn Llanberis. Lladdwyd y ddau gertiwr a'u cefylau ynghyd â thri arall, ac anafwyd wyth pellach. Gwnaethpwyd difrod mawr i adeiladau'r pentref, gan gynnwys yr orsaf (*FJPO*, 11–15).

debyg fod yr elfen *glo* wedi peri penbleth mewn oes pan oedd yr arfer o losgi golosg wedi ei anghofio, a chafwyd ambell ymgais i esbonio'r enw trwy gynnig mai *clo* oedd yn y drydedd elfen¹.

Didfa	Llanrug	SH 5363
<i>Didfae</i>	1778	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Didfaes</i>	1780	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Didfae</i>	1781	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Didfa</i>	1783	P. yr Aur 4058
<i>Didfa</i>	1789	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Didfa</i>	1795	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Didfa Hwch</i>	1802	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Bryn myhengel otherwise called Tidfa-hwch</i>	1803	Henblas B 285
<i>Bryn Mihangel alias Tidfa hwch</i>	1803	Henblas B 1345
<i>Bryn Myhengel otherwise called Tidfa hwch</i>	1805	Bangor 12208
<i>Didfa Hwch</i>	1805	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Didfa Hwch</i>	1806	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Didfa</i>	1807	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Didfae</i>	1809	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Didfae</i>	1812	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Bryn mihangel otherwise Tidfa hwch</i>	1812	Rumsey Wms 857-8
<i>Didfa</i>	1818	EwBangor B1818/115 11523
<i>Didfae</i>	1818	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Didfa</i>	1821	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Didfa</i>	1831	Bangor 8554
<i>Didfa</i>	1839	RhPDegwm
<i>Didfa</i>	1849	Bangor 8555
<i>Didfa</i>	1878	Bangor 8555
<i>Didfa</i>	1890-1	Bangor 8560
<i>Didfa</i>	2000	CCPost

(y), *tidfa*

Erbyn heddiw mae *Didfa* yn enw ar gwpwl o dai bychain ar gyrion Llanrug wrth nesáu at y pentref ar hyd y A4086 o gyfeiriad Pont-rug, ond dengys map y Degwm fod yr annedd gwreiddiol o'r enw *Didfa* ymhellach oddi ar y lôn y tu cefn i'r tai presennol. Ceir awgrym o ystyr yr enw yn y cofnodion rhwng 1802 a 1812 sydd yn cyfeirio at *Tidfa Hwch*. Nodir *tidfa* yn *GPC* fel eb.un. gyda'r ystyr o 'gadwyn' neu 'rwymyn'. Collwyd y fannod a fu o'i flaen yn enw'r annedd, ond erys y tr.meddal yn '[y] didfa'. Gweler hefyd *tid* (*CBAMAeth*, 4, 168). Efallai fod hwch ynghlwm wrth gadwyn o'r fath wedi bod yn nodwedd amlwg yn y lle hwn ar un adeg.

Yn *IAMC*, 215, awgrymir fod yr enw *Didfa* yn cyfeirio at ddarn gwastad o dir, tua 40 llath ar draws, o flaen y tŷ, a chyfeirir yno at drafodaeth Syr Ifor Williams o'r gair *dyadfa* (*ELleoedd*, 40). Yn ôl *GPC* ystyr *dyadfa* yw lle wedi ei gau i mewn ar gyfer gadael anifeiliaid, ond gan na ddyfynnir ond un cofnod yn unig o'i ddefnydd, a hwnnw o'r 9g., mae'r esboniad hwn yn annhebygol. Mae'n amlwg mai ymgais aflwyddiannus i resymoli ac esbonio gair pur ddieithr a geir yn y ffurfiau *Didfae* a *Didfaes*. Er mor anghyffredin yw'r enw nid yw'n unigryw: ceir

¹ Aeth William Hopley ymhellach drwy honni: 'Yr oedd clogwyn Llwyncoed yn rhedeg i'r llyn, ac yn atalfa ar fynediad pellach y cychod, a dyna p'am y rhowd yr enw cwm y clo. Eglurhad arall ar y gair ydyw, mai cloi olwynion y troliau y byddid ar y goriwaered yma' (*HMeta*, Dos. *Dinorwig*, 281). Yn ei hunangofiant mae Maureen Rhys, brodor o Gwm-y-glo, hithau'n cyfeirio ar y ddwy ddamcaniaeth uchod, sef y 'glo' a'r 'clo', ynglŷn â tharddiad enw'r pentref (*Prifio*, 10)

Didfa hefyd yn Llangoed, Môn, ac yn Abergele (AMR). Yr oedd Gwenllian Morris-Jones yn gyfarwydd â gwir ystyr yr elfen: wrth drafod y *Didfa* yn Llangoed, mae'n cyfieithu'r enw fel 'a place for harnessing horses', ac yn cyfeirio at *tid* fel 'cadwyn'. a'r ferf *tidmwyo* yn yr ystyr o 'to tether, to bridle' (GM-J, 87). Mae cofnodion 1803, 1805 ac 1812 yn cyfeirio at *Didfa* a *Bryn Mihangel* (q.v.) fel yr un lle.

Dolgynfydd	Llanrug	SH 5062 / SH 5162
<i>dol gynthell iuxta aquam de Saint</i>	1558	Ll&Brynodol M18
<i>Dole Gundell</i>	1696	Vaynol 3744
<i>Dolgynddal</i>	1758	EwBangor B1758/104 1361
<i>Dolgynddel</i>	1763	EwBangor B1763/238 2403
<i>Dol-gynddel</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dolgynfel</i>	1771	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dolgynfel</i>	1773	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dol Gynfel</i>	1774	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dolgynfel</i>	1775	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dolgynddol</i>	1777	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dol gynfydd</i>	1778	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dôl gynfydd</i>	1779	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dôlgynfydd</i>	1780	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dôl Gynfydd</i>	1781	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dole Gynfyd</i>	1783	P. yr Aur 4058
<i>Dole Gynfydd</i>	1783	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dol Gynvil</i>	1795	<i>Camb. Reg.</i> 1, 286
<i>Dolgyndel / Dolgyndol</i>	1799	Vaynol 3751
<i>Dolgynfydd</i>	1801	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dol Gunfudd</i>	1804	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dol gynfydd / Dolgynfydd isaf</i>	1815	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dolgynfyd / Dolgynfyd isaf</i>	1816–20	Dawson, Bangor f34081 D1
<i>Dolgynfudd / Dolgynfudd Isa</i>	1826	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Dolgynfydd Isaf / Dolgynfydd Uchaf</i>	1836	Bangor 5302
<i>Dôl-cynfydd</i>	1838	Map OS 78
<i>Dolgynfydd isaf / Dolgynfydd uchaf</i>	1839	RhPdegwm
<i>Dolgynfydd-isaf / Dolgynfydd-uchaf</i>	1919	Map OS XVI N.W.
<i>Dolgynfydd-uchaf</i>	1961	Map OS SH 56
<i>Dolgynfydd Isa / Dolgynfydd Ucha</i>	2000	CCPost (Pont-rug)

dôl, e.p. *Cynddelw?*, ans. *isel*, gradd eithaf *isaf*, ans. *uchel*, gradd eithaf *uchaf*

Saif *Dolgynfydd-isaf* a *Dolgynfydd-uchaf* o bobtu'r lôn sydd yn arwain o Gaethro i Bont-rug. Mae'r cofnodion cynharaf uchod yn awgrymu mai'r e.p. *Cynddelw* yw ail elfen yr enw hwn. Hawdd gweld sut y trodd *Cynddelw* > *Cynddel*, gan fod tuedd i golli'r *-w* derfynol mewn geiriau deusill neu luosill sydd yn diweddu yn *-nw*, *-nw*, neu *-lw*; cf. *arddelw* > *arddel* (*ELleoedd*, 43). Hawdd gweld hefyd sut y gallai *Cynddel* droi'n *Cynfel*. Nid yw mor hawdd gweld sut y datblygodd y ffurf *-cynfydd*. HOLA J. Lloyd-Jones ai datblygiad llafar yw *Cynfydd* o'r hen enw *Cynfyn* (*ELISG*, 111), ond mae'r ffurfiau cynharaf uchod yn tueddu i awgrymu'r e.p. *Cynddelw*, pwy bynnag oedd hwnnw.

Dôl-helyg	Llanrug	SH 5462
<i>Dol helig</i>	1546	Plas Coch 2912
<i>dolhelig / dol helig / dolheling</i>	1558	Ll&Brynodol M18
<i>Ddolhelig</i>	1720	Baron Hill 3260
<i>Ddole helig</i>	1723	Ll&Brynodol R155
<i>Ddolehelig</i>	1727	Ll&Brynodol R155

<i>Ddolhelig</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Dol helig</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Dolhelig</i>	1780–7	P.S.Glynllifon	84 (61)
<i>dôl helig</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Dolehelig</i>	1782	Ll&Brynodol	R161
<i>Dole Helig</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Dolhelig</i>	1783	P.S.Glynllifon	88
<i>Dolhelig</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Ddôlhelig</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Ddolhelig</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Dôl helig</i>	1795	JE / MNW	
<i>Ddol Helig</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081 D1
<i>Ddôl helig</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Dol-helyg</i>	1838	Map OS	78
<i>Dolhelyg</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Ddol helig</i>	1841	EwBangor	B1841/124 15804
<i>Dol-helyg</i>	1920	Map OS	XVI N.E.

dôl, helygen, llu. helyg

Rhwng Cwm-y-glo a Llanrug.

Drws-y-ddeugoed	Llanrug	SH 5262
<i>Drws daygoid</i>	1583	P.yr Aur 17248
<i>Drws Davgoed</i>	1584	P.yr Aur 17249
<i>Drws y Ddeygoed</i>	1626	P.yr Aur 17228
<i>drws daugod</i>	1631	P. yr Aur 17258c
<i>Tythyn Drws daugod/Drws Daugod</i>	1631	P.yr Aur 17258d
<i>Drws Deygoed</i>	1643	P.yr Aur 17258f
<i>Drws y ddeugoed</i>	1678–9	P. yr Aur 17265a
<i>Drws y Ddeugoed</i>	1697	P.yr Aur 17230
<i>Drws y ddeygoed / Drws ddeugoed</i>	1697	P.yr Aur 17232, 17234
<i>Drws y ddeygoed</i>	1698	P.yr Aur 17233
<i>Drws y Ddeugoed</i>	1704	P.yr Aur 17269
<i>Drwsyddygoid</i>	1709	Ll&Brynodol D1059
<i>Drwsy Deugoed / Drws y ddaugod</i>	1709	Vaynol 414
<i>Drws y Deugoed</i>	1709	GAG XM/5727/2
<i>Drwsydddeugoed</i>	1709	Poole 3239
<i>Drws Daugod</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Drws y Ddau Goed</i>	1773	Ll&Brynodol R75
<i>Drws Ddygod</i>	1777	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Drws Deygod</i>	1778	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Drws dau Goed</i>	1778	Bangor 572
<i>Drws Deygod</i>	1781	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Drwsdeugoed</i>	1783	P.yr Aur 4058
<i>Drws dau coed</i>	1794	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Drws y Daucoed</i>	1795	Ll&Brynodol D486
<i>Drws Deugoed</i>	1795	<i>Camb. Reg.</i> I, 285
<i>Drws deugoed</i>	1798	EwBangor B1798/86 8166
<i>Drws Deugod</i>	1812	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Drwsdaugod</i>	1816–20	Dawson, Bangor f34081 D1
<i>Drws Deygoed</i>	1818	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Drws Daugod</i>	1831	Bangor 8554
<i>Drws y ddau goed</i>	1837	Rumsey Wms 420
<i>Drws-deicoed</i>	1838	Map OS 78

<i>Drws y ddaugod/ Drws y ddau goed</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Trws y ddae Goed</i>	1849	Bangor	8555
<i>Drwsddaugod</i>	1855	TyD&P	M/361 20
<i>Trwsddengued</i>	1889–90	Sutton	148
<i>Drwsddaugod</i>	1890–1	Bangor	8560
<i>Drwsyddaugod</i>	1904	Bangor	f33976
<i>Drws-y-ddeugod</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Drwsddaugod</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Drws-y-ddeugod</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Drws Y Ddeugod</i>	2000	CCPost	
<i>Drwsddeugod</i>	2002	Map OS Explorer	OL 17

drws, y, dau, coed

Ar lôn fechan sydd yn arwain oddi ar y ffordd sydd yn mynd o'r A4085 i bentref Llanrug. Adwy neu fwch yw *drws*, cf. *Drws-y-coed*, (q.v. dan Anheddau Llandwrog), a *Bwlch yr Oerddrws*. Yma yn *Nrws-y-ddeugod* y *drws* yw'r adwy rhwng dau glwstwr o goed. Ceir coed o bobtu'r tŷ hyd heddiw, ac o bosib ceid llwyni helaethach yno yn y gorffennol. Lleolir y tŷ hefyd rhwng y coed sylweddol sydd o hyd o gwmpas *Pant Afon* (q.v.) ar y naill ochr a *Phlastirion* (q.v.) ar yr ochr arall.

Ceir gwyriad *au > eu* mewn gair deusill, sydd yn esbonio elfen gyntaf *deugod*, ond ar y cyfan ni cheir treiglo ar ôl *dau* mewn geiriau cyfansawdd (e.e. *deuparth, deutu*). Fodd bynnag, ceir ansicrwydd mewn rhai enghreifftiau (e.e. *deuplyg / deublyg*) a thro arall ceir treigliad yn ddieithriad (e.e. *deufis*). Yma ceir tr. meddal ym mhob un ac eithrio tri o'r cofnodion uchod ar ddechrau'r elfen *coed*. Ceir *Drws Deugod* hefyd yn Llanystumdwy a Dolbenmaen (AMR).

Efail-bach

Llanrug

SH 5061

<i>Refel bach</i>	1831	Bangor	8554
<i>Yr-efail-fâch</i>	1838	Map OS	78
<i>Refal bach</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Efail-bâch</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Efail-bâch</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Refail Bach</i>	2000	CCPost	(Caeathro)

yr, gefail, bach

Ar gyrion dwyreiniol Caeathro. Ym mhob un o'r cofnodion uchod ac eithrio un 1838 gwelir y duedd a geir yn nhalodiaith Arfon i beidio â threiglo'r ans. *bach* ar ôl eb. un.

Eithin-duon

Llanrug

SH 5463

<i>Eithin Dyon</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Eithin Duon</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>reithin Duon</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Eithen drwn</i>	1780–7	P.S.Glynllifon	84 (61)
<i>Eithin duon</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Eithyn duon</i>	1783	P.S.Glynllifon	88
<i>Eithin duon</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Eithin dirion</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Eithin dirion</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Eithin dirion</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Eithin duon</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Eirhin duon</i>	1795	JE/MNW	
<i>Eithin duon</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>lthin Duon</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/13

<i>Eithin Duon</i>	1803	EwBangor	B1803/108 8968
<i>Eithinduon</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Reithin duon</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Reithinduon</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Reithin duon</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081 D1
<i>Eithin duon</i>	1820	DCTC	
<i>Reuthinduon</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Reithin dyon</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Eithun duon</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Eithyn duon</i>	1829	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Eithin-duon</i>	1838	Map OS	78
<i>Eithin duon</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Eithon Duon</i>	1874	Worrall	214
<i>Eithin-duon</i>	1920	Map OS	XVI N.E.
<i>Eithin-duon</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Eithin Duon</i>	2000	CCPost	(Cwm-y-glo)

yr, eithinen, llu. eithin, ans. du, llu. duon

Ar gyrion gogledd-orllewinol Cwm-y-glo. Mae un o dai allan y tŷ presennol yn rhan o dŷ sydd yn dyddio i'r 16g. neu'r 17g. Yn 1543 cyflwynodd John Hughes, Canghellor Eglwys Gadeiriol Bangor, y fferm hon a dwy fferm arall i Goleg Madlen, Caergrawnt, i sefydlu ysgoloriaeth ar yr elw ohonynt (*IAMC*, 216).

Mae'n debyg mai camgopïo sydd i gyfrif am y nifer o enghreifftiau o'r ffurf *Eithin dirion* yn y 1790au. Ni ellir credu fod y fath ffurf erioed wedi ei mabwysiadu ar lafar: byddai'r tr. meddal ar ddechrau *dirion* ar ôl enw llu. wedi swnio'n rhy od i glust y trigolion lleol.

Erw-gein	Llanrug		SH 5463
<i>Erw gein</i>	1626	P. yr Aur	17228
<i>Errwe geyne</i>	1626	P. yr Aur	17258a
<i>Errw Kyne</i>	1643	P. yr Aur	17258f
<i>Erw Geyn</i>	1671	P. yr Aur	17262
<i>Erw Geyn</i>	1690	P. yr Aur	17267
<i>Erw Gein</i>	1697	P. yr Aur	17230
<i>Erw Geyn</i>	1697	P. yr Aur	17234
<i>Erw Geynt</i>	1698	P. yr Aur	17233
<i>Erw Geyn</i>	1704	P. yr Aur	17269
<i>Erw Geyn</i>	1709	GAG	XM / 5727 / 2
<i>Erw Geyn</i>	1709	Vaynol	414
<i>Erw Gryn</i>	1709	Ll&Brynodol	D1059
<i>Erwgeyn</i>	1709	Poole	3239
<i>Erwgein</i>	1795	Ll&Brynodol	D486
<i>Erw gam</i>	1837	Rumsey Wms	421
<i>Erw gein</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Erwgein</i>	1855	TyD&P	M/361 20
<i>Erw Gain</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

erw, ceing? cain?

Yn rhan ddwyreiniol pentref Llanrug. Mae ail elfen yr enw hwn yn ddiddorol. Erbyn heddiw aethpwyd i dybio mai'r ans. *cain* = 'hardd' sydd yma, ond mae presenoldeb *cein* yn rhy gyson ac yn parhau hyd yn rhy ddiweddar i awgrymu hynny. Dylid ystyried mai *ceing* sydd yma, sef hen air am 'gefnen' (cf. Cern. Diw. *cein*; Llyd. Can. *queyn*). Mae'n debyg mai'r elfen hon sydd yn enw Llanrhacadr-yng-Nghinmeirch (*Corn.PNE*, 45). Dengys yr Athro Gwynedd O. Pierce mai'r un elfen a geir yn *Gwernycegin* ym Morgannwg (*PNGLam*, 90; *ADG* 2. 52). Yr un elfen hefyd sydd yn *Machen* a *Mechain* (*ADG* 1, 72).

Yr unig bosibilrwydd arall yw mai'r e.p. ben. *Cain* sydd yma, ond mae'n debyg y byddai hwnnw wedi cadw'r ffurf *Cain* a heb newid yn *Cein*. ac eithrio fel elfen mewn e.p. cyfansawdd, megis *Ceinwryf* yn achos y santes o'r enw hwnnw, neu *Ceinwen* yn yr e.p. ben. mwy cyfarwydd.

Erw-Hywel	Llanrug		SH 5263
<i>Erw Howel</i>	1731	P. yr Aur	20507d
<i>Erw Howel otherwise Bryn y fedwen</i>	1760	P. yr Aur	20518
<i>Erw Howel</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Erw howel</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Erw howal</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Erwhowel</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Erw Howel</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Erw howel</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Erw howal</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Erw howal</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Erw Howell</i>	1825	EwBangor	B1825/138 12633
<i>Erw hwel</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Erw Howel</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Erw Hywel Cottages</i>	2000	CCPost	(Llanrug)
<i>Erw Hywel</i>	2002	Map OS	Explorer OL 17

erw, e.p. Hywel

Mae cofnod 1760 yn dangos lleoliad yr annedd hwn, drwy awgrymu mai'r un lle yw â *Bryn-y-fedwen* (q.v.). Ambell dro, nodir y naill enw ar fap, a'r enw arall dro arall. Fodd bynnag, mae map y Degwm yn nodi *Erw-Hywel* a *Bryn-y-fedwen* fel anheddau cyfagos ond ar wahân i'w gilydd. Lleolir yr anheddau hyn ar gyrion gorllewinol Llanrug wrth nesáu o Bont-rug. Ni wyddys pwy oedd *Hywel*.

Erw-pwll-y-glo	Llanrug		SH 5064
<i>Erowe Pwll y glo</i>	1597–8	<i>Ex. P. H–E</i>	67
<i>Erw Pwll y Glo in Rug</i>	1622	Penrhyn	1632
<i>Erw pwll y glo</i>	1698	Thorowgood	181
<i>Erw Pwll y Glo</i>	1752	Thorowgood	192
<i>Erw Pwll y Glo</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Erw pwll y glo</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Erw Pwll y glo</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081 D1
<i>Erw pwll y glo</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Erw pwll y Clo</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Erw-pwll-y-glo</i>	1838	Map OS	78
<i>Erw pwll y glo</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Erw pwlly glo or Tyddyn pwll glo</i>	1841	Laurie	WDT/2503
<i>Erw-pwll-y-glo</i>	1920	Map OS	XI S.W. Caerns.
<i>Erw-pwll-y-glo</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Erw-pwll-y-glo</i>	2002	Map OS	Explorer OL 17

erw, pwll, y, glo

Mae'n anodd barnu ai ym mhlwyf Llanrug ynteu yn Llanddeiniolen y mae'r annedd hwn gan ei fod yn pontio'r ffin nid nepell o gapel Nasareth uwchlaw Pont-rug. Ystyrir ei fod ym mhlwyf Llanrug yn RhPDegwm.

Fel yn enw *Cwm-y-glo*, ceir yma gyfeiriad at lo yn yr ystyr o olog. Mae'r cyfeiriad hwn yn fwy camarweiniol gan y sonnir am *bwll*. Fodd bynnag, nid pwll tanddaearol fel ag a geir ym meysydd glo de Cymru sydd yma, ond yn hytrach gyfeiriad at yr arfer o led-losgi coed mewn

pwll mawr ryw bymtheg troedfedd o gwmpas i gynhyrchu'r golosg (Gweler MR yn *TCHSG*, 52–3 (1991–2), 24).

Felin-bach	Llanrug		SH 5062
<i>tir y velyn bach</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Felin-Bach</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>felin-Bâch</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>felin pach</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>felin bach</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Felyn bâch</i>	1780	Bangor	573
<i>felin Bâch</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>felin Bâch</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Felin bach</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Velin bach</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Melin bâch</i>	1796	P. yr Aur	18631
<i>felin Bach</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>felin bâch</i>	1816	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Felin-fach</i>	1838	Map OS	78
<i>Felin bach</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Felin-bâch</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Felin-bâch</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Felin Bach</i>	2000	CCPost	(Caeathro)

melin, bach

Rhwng Caeathro a Phont-rug. Dengys y tr. meddal ar ddechrau'r elfen gyntaf y fannod a gollwyd o'i blaen. Yma eto yn yr ail elfen ni threiglir yr ans. *bach* ar ôl yr eb. un. Sylwer fod y nodwedd hon yn mynd yn ôl yn ddieithriad i'r 16g. heblaw am y cofnod ar fap OS 1838. lle bu ymgais fwriadol o bosib at gywirdeb, yn hytrach nag at adlewyrchu'r arfer ar lafar.

Felin-wen	Llanrug		SH 5063
<i>y velyn wenn</i>	1475	Ll&Brynodol	D14
<i>Melin Wenn</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Melin Wen</i>	1809	Vaynol	4062
<i>Melin Wen</i>	1810–11	Vaynol	4063
<i>Felin wen</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081 D1
<i>Felin wen</i>	1821	EwBangor	B1821/90 2003
<i>Felin Wen</i>	1836	Bangor	5302
<i>Felin wen</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Felinwen</i>	1889–90	Sutton	148
<i>Felin Wen</i>	1904	Bangor	f33976
<i>Felin Wen</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Tan y Felin Wen</i>	2000	CCPost	(Rhosbodruall)

y, melin, ans. gwyn, ben. gwen

Ar yr afon Saint ym Mhont-rug. Yn ôl William Hopley cyfeirid at y *Felin-wen* fel y 'Felin Snisin' (*HMethA*: Dos. Caernarfon, Ardal Caernarfon (1915), 243). Ystyr *snisin* yw 'snuff' (o'r Saes. *sneezing*), sef baco wedi ei falu'n fân i'w ffroeni.

Fuches-las	Llanrug		SH 5260
<i>Y Fuchas las</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081 D1
<i>Fuchaslas</i>	1836	Bangor	5302
<i>Buches-lâs</i>	1838	Map OS	78

<i>Fuchas las</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Fuches-lâs</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Fuches-lâs</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Fuches Las</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

buches, glas

Yng Ngheunant, nid nepell o'r ffin â phlwyf Llanbeblig gynt yn rhan ogleddol Waunfawr. Er ein bod yn fwy tueddol o feddwl am *fuches* fel 'gyr o wartheg', e.e. 'buches odro', gall hefyd olygu'r buarth lle cesglir y gwartheg i'w godro, ac mae'n debyg mai'r ystyr hon sydd yma. (Gweler MR yn *TCHSG*, 52–3, (1991–2), 20).

Garth	Llanrug		SH 5261
<i>Tythyn y garth</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Garth House</i>	1798–9	Vaynol	4059
<i>Garth</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Garth</i>	1836	Bangor	5302
<i>Garth</i>	1838	Bangor	1142
<i>Garth</i>	1869	Bangor	f33975
<i>Garth</i>	1904	Bangor	f33976
<i>Garth</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Garth</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Garth</i>	2000	CCPost	(Caethro)

garth

Oddi ar y lôn sydd yn arwain o'r de-ddwyrain i Gaethro ar draws i Lanrug. Yng nghofnod 1798–9 disgrifir *Garth* fel tŷ ar dir Prysgol-uchaf a Chae-hoeden. Mae cofnod 1558 yn peri anhawster gan ei fod yn disgrifio lleoliad *Tyddyn-y-garth* fel 'iuxta Tythyn Ririd'. Os mai'r *Garth* presennol a olygir, ni ellir dweud fod y ddau annedd hyn yn arbennig o agos at ei gilydd, felly rhaid ystyried nad yr un lle sydd yng nghofnod 1558 ag yn y cofnodion diweddarach. Am ystyr yr enw gweler y drafodaeth ar *Garth* dan Anheddau Llanwnda.

Gellioid	Llanrug		SH 5362
<i>Y Kellioyth bychain</i>	1546	Plas Coch	2912
<i>kellioyth bach</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Kellioid</i>	1727	Ll&Brynodol	R155
<i>Gellioid</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cellioid</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>gallioid</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Gallioid</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Gyllioid</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cyllioid</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Gallioid</i>	1780–7	P.S.Glynllifon	84 (61)
<i>Gallioid</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Gellioid</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cyllioid</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Gellioid</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081 D1
<i>Gyllioid</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Gelliog</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Gellioedd</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Gellioedd</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Gellioid</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

celli, llu. cellioedd

Ar y ffordd i lawr o Geunant i Lanrug. Mae'n debyg mai ffurf lu, anarferol o *celli* = 'llwyn coed, coedlan' sydd yma. Nid yw *GPC* yn nodi *celliod*: y ffurfiau a geir yno yw *celliau* a *cellioedd*. Os mai'r un lle sydd yng nghofnodion 1546 a 1558, *cellioedd* sydd yno; felly hefyd yn 1839 a 1919. Ond amrywiadau ar *celliod* a geir yn ATT drwy'r blynyddoedd, a *Gelliod* yw ffurf yr enw heddiw. Mae'n anodd esbonio'r tr. meddal ar ddechrau enw llw, onid yw'r Cymry wedi arfer clywed y ffurf un. *celli* mor aml wedi ei threiglo yn *gelli* ar ôl y fannod a gollwyd nes mynd i gredu mai *gelli* oedd y ffurf gysefin.

Glan-afon-Ifor / Glyn-Ifor	Llanrug		SH 5162
<i>Tythyn Ivor</i>	1604	Em Thos	M/34 7
<i>Tythyn Ivor</i>	1609	Em Thos	M/34 11
<i>Glyn Ifor</i>	1763	EwBangor	B1763/239 2404
<i>Glan afon Ifor</i>	1770	Rumsey Wms	147
<i>Glan afon Ifor / Glyn Ifor</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan afon Ifor / Glan Ifor</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan Ifor</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glynafon Ifor</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan afon ifor / Glyn afon ifor</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan Afon Ivor</i>	1778	Coed Helen	38-9
<i>Glan Avon ifor</i>	1778	Plas Coch	3142
<i>Glun Ifor</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan Afon ifor</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glann Ifor / Glynn Ifor</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanifor</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Glan Afon Ifor</i>	1786	Coed Helen	55-6
<i>Glynn Ifor</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glynn Ivor</i>	1795	<i>Camb. Reg.</i>	I. 286
<i>Glyn Ifor</i>	1796	P. yr Aur	18631
<i>Glan afon Ifor</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanafonifor</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanafonifor</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanifor</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>glanifori</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>glan ifori</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glyn ifor</i>	1813	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>glyn ifor</i>	1815	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanifor</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan afon ifor</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan afon ifor</i>	1827	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan afon Ifor / Glyn Ifor</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Glan-afon-Ifor</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Glan-afon-Ifor</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Glyn Ifor</i>	2000	CCPost	(Pont-rug)
<i>Glynifor</i>	2002	Map OS	Explorer OL17

glan, glyn, afon, e.p. Ifor

Er tebyced eu henwau mae yma ddau annedd ar wahân. Er bod mapiau OS 1919 a 1961 yn nodi *Glan-afon-Ifor* ar union yr un safle ag y mae map OS 2002 a'r CCPost yn nodi *Glyn-Ifor*, sef ar SH 5162 ym Mhont-rug, mae map y Degwm yn eu nodi fel dau annedd a oedd yn agos iawn at ei gilydd. Mae ATT hefyd yn nodi'r ddau enw ar wahân ar sawl achlysur, sydd hefyd yn awgrymu fod yma ar un adeg ddau annedd gwahanol. Ni wyddys pwy oedd yr *Ifor* a goffêir yma.

Glan-afon-Rug**Llanrug**

<i>Glan afon ryg</i>	1770	Rumsey Wms	147
<i>Glan Afon Rug</i>	1778	Coed Helen	38-9
<i>Glan Avon Rûg</i>	1778	Plas Coch	3142
<i>Glanafon</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Glan Afon Rug</i>	1786	Coed Helen	55-6

glan, afon, e.ll. Rug

Heb ei leoli.

Glan-Gwna**Llanrug****SH 5062**

<i>glan gwne / avon wnne</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Glangwynney</i>	1605	Nerquis Hall	8
<i>Glangvnnen</i>	1608/9	Dolfriog	491
<i>Glangwnney</i>	1642	Broom Hall	28
<i>Glangwnna</i>	1656/7	CQSR	XQS 1656/7, 6(2)
<i>Glan-gronney</i>	1718-19	Elwes	1089
<i>Glangwnney</i>	1722	EwBangor	B1722/59 96747
<i>Glangwnney</i>	1727	Dinam Hall	30
<i>Glangwnney</i>	1763	RHE	1
<i>Glangwaney</i>	1764	EwBangor	B1764/95 2607
<i>Glan-gwnna</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glangwnna</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glangwnna</i>	1778	Bangor	572
<i>Glangwnna</i>	1781	Bangor	575
<i>Glangwnna</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Glangwna / Glangwna bach</i>	1795	Sprott	39
<i>Glangunney</i>	1795	<i>Camb. Reg.</i>	I, 284-5
<i>Glangwnna</i>	c.1795	JE/C&A	
<i>Glan Gwnnai</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan gwna</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glangunna</i>	1809	Brayley	
<i>Glangwna bach</i>	1812	EwBangor	B1812/84 10448
<i>Glangwna</i>	1816-20	Dawson, Bangor	{34081, D1
<i>Glan gwna</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Llangwna</i>	1821	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glangwna</i>	1835	Pigot	690
<i>Glan gwna</i>	1838	Map OS	78
<i>Glangwnna</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Turnpike Glangwna</i>	1840	Myn.Lib.	E141
<i>Glangwna Mansion</i>	1841	C.Vincent Fur.Add.	4274
<i>Glangwna Gatehouse</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Turnpike Glangwna</i>	1868	Myn. Cae.	A018
<i>Glangwna Bach</i>	1905	Myn.Lib.	J075
<i>Glan-Gwna</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Glan-Gw̄na / Glan-Gw̄na-bach</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Glan Gwna Bach/ Glan Gwna Lodge</i>	2000	CCPost	(Caeathro)
<i>Glan Gwna Hall</i>	2002	Map OS	Explorer OL17
<i>Glan Gwna Hall</i>	2004	Map PSA	

glan, e.p. Gwyn(n)ai / Gwn(n)ai

Mae plasty *Glan-Gwna* ar gyrion pentref Caeathro ar y chwith wrth ddod o gyfeiriad Caernarfon, ac mae *Glan-Gwna-bach* ar draws y caeau i gyfeiriad Pont-rug. Cofnodir yr anheddau hyn dan blwyf Llanbeblig ambell dro a than blwyf Llanrug dro arall. Mae'n debyg fod y ffin rhwng y ddau blwyf yn rhedeg trwy dir y plas, a bod *Glan-Gwna* ei hun ym mhlwyf Llanrug a *Glan-Gwna Lodge* yn Llanbeblig. Mae *Glan-Gwna-bach* yn bendant yn Llanrug. Enw nant yw *Gwna*. Mae'n llifo trwy dir y plas lle mae wedi ei chronni i lunio llyn. Ceir afon ym Môn o'r un enw. Awgryma Gwilym T. Jones mai Gwynwy. Gwynai neu Gwnnai oedd ffurf wreiddiol enw honno (*AfMôn*, 68–9), ac mae'r ffurfiau *Glangwnney* (1605, 1642, 1722 a 1727), *Glangwaney* (1764) a *Glan Gwnnai* (1803) uchod yn awgrymu hyn yma yn enw *Glan-Gwna* hefyd. *Gwn(n)e* yw'r fffurf gynharaf a nodir uchod. Mae Gwilym T. Jones (op. cit.) a J. Lloyd-Jones (*ELISG*, 56) yn cynnig fod yr enw yn tarddu o'r ans. *gwyn*, ond gwrthododd W.J.Gruffydd yr esboniad hwn (*Llenor*, VII, (1928), 246). Yn y cofnod yn y *Camb. Reg.* 1795 cyfeirir at 'Glangunney, or more properly, Glan-gwyn-au'. ac eglurir yr ystyr fel '...declivity of the foaming white water'. Camddarllen *n* am *u* a geir yn ffurf 1608/9. Disgrifiwyd y plasty yn 1840 fel 'one of the most charming retreats in the Principality'¹

Glanllyn	Llanrug		
<i>glan llyn Cwmglo</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanllyn Cwm y glo</i>	1829	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanllyn Cwm y Clo</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan llyn</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Glan Llyn</i>	1853	C. Vincent	2849
<i>Glan-llyn</i>	1920	Map OS	XVI N.E.

glan, llyn, e.ll. Cwm-y-glo

Ni ellir bod yn bendant mai'r un annedd sydd yn y tri chofnod olaf uchod ag yn y rhai cynharach. Ni nodir unrhyw annedd o'r enw hwn yng Nghwm-y-glo yn ôl y CCPost heddiw. Y llyn yng Nghwm-y-glo yw Llyn Bogelyn, sef llyn a ffurfir wrth i'r afon Rhythallt ymledu yn y fan honno, a cheir annedd yno heddiw o'r enw *Glan Bogelyn*. Esbonia *GPC* yr enw cyff. *bogelyn / boglyn* fel 'cnepyn crwn', 'bwcl' neu 'fwrlwm'. Mae'n bosib fod y dŵr yn byrlymu fwy wrth i'r afon lifo i mewn i'r llyn ac allan ohono.

Fodd bynnag, ceir annedd o'r enw *Glan-llyn* mewn man arall ym mhlwyf Llanrug: hwn yw'r un a nodir ar fap OS 1920. Ni ellir dweud ei fod yng Nghwm-y-glo, mewn gwirionedd, gan ei fod yng nghyffiniau Glynrhonwy, bron ar y ffin â phlwyf Llanberis. Y 'llyn' yn yr achos hwn yw Llyn Padarn.

Glan'rafon	Llanrug		SH 5163
<i>Glan yr afon</i>	1673	Baron Hill	2640
<i>Glan yr Afon</i>	1693	Coed Helen	2
<i>Glan'r Afon</i>	1718	Coed Helen	3
<i>Glan'rafon</i>	1746	EwBangor	B1746/72 100860
<i>Glanrafon</i>	1766	EwBangor	B1766/131 3060
<i>Glan yr Afon</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanrafon</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanrafon</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanrafon</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanrafon</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanrafon</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan Rafon</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanrafon</i>	1809	EwBangor	B1809/84 9911
<i>Glan rafon</i>	1815	ATT GAG	XQA/LT 6/13

¹ Emilius Nicholson, *Cambrian Traveller's Guide*, (Llundain, 1840), 152.

<i>Glan'r afon</i>	1818	EwBangor	B1818/116 11524
<i>Glanr'afon</i>	1838	Map OS	78
<i>Glan'rafon</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Glan-yr-afon</i>	1920	Map OS	XI S.W.
<i>Glan-yr-afon</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Glanrafon</i>	2000	CCPost	(Pont-rug)

glan, yr, afon

Rhwng Pont-rug a Llanrug. Saint yw'r afon yn yr enw.

Glan-Seiont	Llanrug		SH 5263
<i>Glan Sainet</i>	1613	Em Thom	15
<i>Glan Saint</i>	1618	Em Thom	20
<i>Tyddyn Glan y Saintt</i>	1695	Thorowgood	56
<i>Glan y saint</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan y Saint</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan saint</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan Saint</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan Saint</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan y Saint</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan y Saint</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Glan y saint</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanysanct</i>	1795	JE/MNW	
<i>Glan y Saint</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glansaint</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan Saint</i>	1815	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanseint</i>	1816–20	Dawson, Bangor	{34081 D1
<i>Glan Saint</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan Seiont</i>	1827	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan Seiont</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanseiont</i>	1829	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glansieont</i>	1831	Bangor	8554
<i>Glan-Seiont</i>	1838	Map OS	78
<i>Glan y Saint</i>	1838	C. Vincent	2844
<i>Glan Seiont</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Glan y Seiont</i>	1840	C. in W.R.	B/DL/375–82
<i>Glansciont</i>	1849	EwBangor	B1849/132 17551
<i>Glansciont</i>	1874	Worrall	214
<i>Glan-Seiont</i>	1920	Map OS	XI S.W.
<i>Glan Seiont</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Glan-Seiont</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Glan Seiont Farm</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

glan, e.p. Saint

Rhwng Pont-rug a Llanrug, ac, fel yr awgryma'r enw, nid nepell o'r afon Saint. Am yr ymgyfnewid rhwng y ffurfiau *Saint* a *Seiont*, gweler *Bryn-Seiont* dan Anheddau Llanbeblig.

Glynrhonwy	Llanrug		SH 5660
<i>glyn ronwen</i>	1558	LI&Brynodol	M18
<i>Glyn rhonwyn</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glyn rhonwŷn</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glynrhonwyn</i>	1773	EwBangor	B1773/107 4263
<i>Glyn rhonwyn</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13

<i>Glun rhonwun</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glyn rhonwyn</i>	1778	Bangor	572
<i>Glynn rhonwen</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glanrhonwyn</i>	1780–7	P.S.Glynllifon	84 (61)
<i>Glynrhonwen</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Glyn Rhonwyn</i>	1783	P.S.Glynllifon	88
<i>Glynn rhonwyn</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glynnrhonwyn</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glynnrhonwyn</i>	1793	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glynn Rhanwy</i>	1795	<i>Camb. Reg.</i>	I. 285
<i>Glyn rhonwyn</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glan Rhonwun</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glunrhonwan</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glun Ryhonwun</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>glyn rhonwyn</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glyn</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glynrhonwy</i>	1813	EwBangor	B1813/137 10651
<i>Glynrhonwyn</i>	1814	EwBangor	B1814/97 10844
<i>Glyn</i>	1815	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glynn</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glyn rhonwyn</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glynn</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glynn</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glynrhonwyn</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Glynrhonwy</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Glynrhonwy</i>	1856	AI Pryce	864
<i>Glynrhonwy Farm</i>	1869	AI Pryce	601
<i>Glyn-rhonwy Slate Quarry</i>	1920	Map OS	XVI N.E.
<i>Glyn Rhonwy</i>	2000	CCPost	(Llanberis)

glyn, rhonwyn

Cysylltir yr enw hwn bellach â safle'r hen chwarel lechi ym mhen de-ddwyrainiol pellaf plwyf Llanrug, bron ar y ffin â phlwyf Llanberis. Mae'n amlwg mai *Glyn-rhonwyn* oedd yr enw gynt ar yr annedd a safai yma. Yn ddiweddar iawn y collwyd yr *n* derfynol. Mae dau esboniad posibl i'r ail elfen *rhonwyn*. Gallai fod yn ans. cyfansawdd o *rhawn* + *gwyn*, ond fel rheol defnyddid *rhonwyn* / *rhawnwyn* i ddisgrifio ceffyl a chanddo fwng gwyn neu gynffon wen¹. Gallai hefyd o bosib fod yn e.p. gwr. *Rhonwyn*. ar batrwm yr e.p. ben. *Rhonwen*. Os yw'r ffurf wr. hon yn bodoli o gwbl, mae'n enw prin iawn. Fodd bynnag, mae'n bosib mai *Rhonwen* sydd yma wedi'r cyfan, os gellir dibynnu ar y ffurf a nodwyd yn 1558, 1780 a 1783.

Gorseddau	Llanrug		SH 5361
<i>Gorseddau</i>	1816–20	Dawson, Bangor	F34081. D1
<i>Gors Edda</i>	1834	EwBangor	B1834/106 14314
<i>Gorseddau</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Gorseddau</i>	1874	Worrall	214
<i>Gorseddau</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Gorseddau</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Gorseddau</i>	2002	Map OS	Explorer OL 17

gorsedd, llu. gorseddau

¹ Gweler trafodaeth o'r ans. hwn gan J.E. Caerwyn Williams yn 'Ronwen: Rhawn Gwynion', *BBCS*. XXI, (Mai 1966), 301–3

Ar gyrion dwyreiniol Ceunant. Am ystyr yr enw gweler y drafodaeth ar *Gorseddfa* dan Anheddau Llandwrog. Yno hefyd, fel yng ngofnod 1834 uchod, ceir enghraifft o rannu'r enw yn ddwy ran, gan ddeall yr elfen gyntaf fel *cors* > *gors*, a'r ail elfen o bosib fel e.p. *Edda*.

Greuor	Llanrug		SH 5263
<i>Tythyn y greor</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Tuthyn y kryor</i>	1585	Ll&Brynodol	D103
<i>Goreuor</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Goreuor</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Greyor</i>	1776	EwBangor	B1776/85 4738
<i>Greor</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Greuor</i>	1778	Bangor	572
<i>Greuor</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Greuor</i>	1780	Bangor	573
<i>Y greor</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Greuor</i>	1785	Bangor	576
<i>Greuor</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Gorior</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Greuar</i>	1804	EwBangor	B1804/122 9176
<i>Greuor</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Grior</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Goreuor</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Greuor</i>	1810	EwBangor	B1810/80 10061
<i>Greuor</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Greuor</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Greor</i>	1829	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Greior</i>	1838	Map OS	78
<i>Greuor</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Greuor</i>	1920	Map OS	XI S.W.
<i>Greuor</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Greuor</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

crau, *llu. creuor?* *greor?*

Ceir dau annedd o'r enw hwn o fewn ryw ddwy neu dair milltir i'w gilydd: y naill ym mhlwyf Llanrug (SH 5263) a'r llall ar gyrion Bethel ym mhlwyf Llanfair-is-gaer (SH 5165). Saif y *Greuor* sydd ym mhlwyf Llanrug ar gyrion gorllewinol Llanrug wrth fynd i gyfeiriad Pont-rug.

Mac J. Lloyd-Jones yn rhoi dau gynnig ar esbonio'r enw (*ELISG*, 122). Awgryma y gallai fod yn *crau* + *fawr* > *-for*, gan ddeall *crau* fel 'twlc mochyn'. Mae'n wir fod *crau* yn yr ystyr hon yn elfen a geir mewn e.lleoedd, megis yn *Creuwyrion* a drodd yn *Cororion* ym mhlwyf Llandygái, a hefyd yn *Creuddyn*. Un anhawster yma, fodd bynnag, yw mai eg. yw *crau*, felly ni fyddai'r ans. *mawr* wedi ei dreiglo ar ei ôl. Ei ail gynnig yw mai *greor* < *gre* sydd yma. Haid o anifeiliaid, yn arbennig gyrr o geffylau neu gesig yw *gre*, a cheir yr eg. *grewr* neu *greor* am geidwad neu fugail gre¹.

Mae MR yn amau nad yr eg. un. *greor*, sef bugail gre, sydd yn enw'r ddau annedd *Greuor* uchod, gan ddadlau os mai *gre-or oedd y ffurf wreiddiol ei bod yn anodd esbonio'r *-eu-* yn y ffurf bresennol (*BBCS* XVIII, (Mai 1959), 177–80). Mae yntau'n cynnig mai *crau* = 'twlc' sydd yma, ond awgryma ef mai terfyniad lluosog neu dorfol yw'r *-or* ac mai'r ystyr yw 'man lle ceid nifer o greuau neu dylciau moch'.

¹ Awgryma MR mai *Moel Greorion* oedd ffurf wreiddiol *Moel Cynghorion* rhwng Betws-Garmon a Llanberis (*BBCS* XVIII, (Mai 1959), 179).

Fodd bynnag, dylid sylwi mai *greor* sydd yn y cofnod cynharaf a gofnodir uchod o 1558 (Ll&Brynodol M18), ac mae lle i gredu mai bugail gre yw'r ystyr yma. Mae'n ddiddorol sylwi hefyd fod cofnod o ŵr o'r enw *Tudur ap Greor* i'w gael yng nghofnodion y llys yng Nghaernarfon yn 1371 (CCR, 56).

Hafod	Llanrug		SH 5361
<i>Hafod</i>	1838	Map OS	78
<i>Havod</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Hafod</i>	1844	TyD&P	8
<i>Hafod</i>	1852	TyD&P	12
<i>Hafod</i>	1855	TyD&P	20
<i>Hafod</i>	1871	TyD&P	29
<i>Hafod</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Hafod</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Hafod</i>	2002	Map OS	Explorer OL 17

hafod

Yn rhan ddeheuol Ceunant. Am ymdriniaeth o'r enw *Hafod* gweler *Hafod-bach* dan Anheddau Llanbeblig.

Hafodlas	Llanrug		SH 5361
<i>Hafodlas</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Hafodlas</i>	1836	Bangor	5302
<i>Y-fodlas</i>	1838	Map OS	78
<i>Hafodlas</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Hafodlas</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Hafodlas</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Hafodlas Cottage</i>	2000	CCPost	(Ceunant)
<i>Hafodlas</i>	2002	Map OS	Explorer OL 17

hafod, glas

I'r de o Geunant ac i'r gogledd-ddwyrain o Lanrug. Ystyrir yr enw yn enw cyfansawdd ac fe'i nodir felly yn *GPC*. Mae'n debyg mai'r ystyr yw hafod mewn llecyn ir. Yn sicr, mae'n enw sydd yn creu darlun dymunol, fel y sylweddolodd R. Williams Parry pan ddisgrifiodd gynefin y gylfinir 'hyd lyfnion hafodlasau'r nef'¹. Dengys cofnod 1838 yn glir fod yr acen yn disgyn ar y goben.

Hafod-Saeson	Llanrug		SH 5161
<i>havot y Sayson</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>havod y sayeson</i>	1583	P. yr Aur	17247
<i>Havod Saeson</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>havod y Saeson</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>havod y sason</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>hafod sauson</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Havod y saison</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>hafod Sauson</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Havod sauson</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Hafod y Saeson</i>	1798–9	Vaynol	4059
<i>Hafod y Saeson</i>	diwedd 18g	Vaynol	4199
<i>Hafod y Saeson</i>	1809	Vaynol	4062

¹ 'Y Gylfinir', CRWP, 2

<i>Hafod Saeson</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Hafod Saeson</i>	1848	Vaynol	4073

hafod, Sais, llu. Saeson

Hyd y 1780au rhestrir y lle hwn fel annedd, ond ar ôl hynny fe'i rhestrir fel darn o dir sydd yn perthyn yn gyntaf i Gae-hoeden a Phrysgol, ac i Brysgol yn unig yn ddiweddarach, felly mae'n bosib fod yr annedd yn adfail erbyn hynny.

Hafod-y-rhyg-isaf	Llanrug		SH 5261
<i>Havod y rryg</i>	1557	Ll&Brynodol	D67, D68
<i>Havod Rhyge</i>	1605	Ll&Brynodol	D139
<i>havod y Rhyg</i>	1610	Ll&Brynodol	D148
<i>havod y Ryg issaphe</i>	1610	Ll&Brynodol	D149
<i>Havod y Rhug Issa</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Havod y rhyg</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Hafod Rug isaf</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Hafodyrhyg</i>	1824	P. yr Aur	4104
<i>Hafod rhyg</i>	1831	Bangor	8554
<i>Hafod-y-rhyg</i>	1838	Map OS	78
<i>Hafod y rhyg</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Hafod y rhyg isaf</i>	1869	Bangor	f33975
<i>Hafodyrhyg Isaf</i>	1904	Bangor	f33976
<i>Hafod-rhûg-isaf</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Hafodyrhug</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Hafod-rhûg-isaf</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Hafod-rhûg-isaf</i>	2002	Map OS	Explorer OL 17

hafod, y, rhyg, ans. isel, gradd eithaf isaf

Ar gyrion gorllewinol Ceunant: mae *Hafod-y-rhyg-uchaf* ym mhlwyf Llanbeblig (q.v.). Rhestrir yr annedd hwn ambell dro dan blwyf Llanfair-is-gaer a thro arall dan Lanrug, gan yr arferai fod yn Llanfair-Prysgol, y darn gwahanedig hwnnw o blwyf Llanfair-is-gaer a oedd gynt yng nghanol plwyf Lanrug. (Gweler *IAMC*, 214–5 am hanes y tŷ).

Mae'n debyg mai *rhyg* yw'r drydedd elfen, sef yr ŷd gwydn, *Secale cereale*, a ddefnyddir i borthi anifeiliaid. Defnyddir ei rawn hefyd i wneud blawd a chwisgi.

Kent **Llanrug** **SH 5063**

Gweler *Cefntresaint* uchod.

Lôn-glai /Cent-isaf	Llanrug		SH 5163
<i>Lone Glai</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Lon glai</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Lon glai</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cent Isa</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cent isa</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cent isaf</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Gent Issa</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cent isa</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cent isa</i>	1821	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Lon Glai alias Cent isa</i>	1821	EwBangor	1821/89 12002
<i>Lôn glai</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cent Isaf</i>	1827	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cent isaf</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13

<i>Cefnisaf</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cent Isaf</i>	1830	EwBangor	B1830/107 13604
<i>Lônglai</i>	1836	Bangor	5302
<i>Longlai farm</i>	1837	Rumsey Wms	217
<i>Lôn-clai</i>	1838	Map OS	78
<i>Lon glai</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Lon -Glai</i>	1851	Ll&Brynodol	D543
<i>Lôn-glai / Pont Lôn-glai</i>	1920	Map OS	XI S.W.
<i>Lôn-glai / Pont Lôn-glai</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Lôn-glai</i>	2002	Map OS	Explorer OL17

lôn, clai, e.ll. Cefn-tre-Saint > Cent, ans. isel, gradd eithaf isaf

Mae'r annedd hwn ar y dde i'r lôn sydd yn arwain o gapel Nasareth ym Mhont-rug wrth fynd i gyfeiriad Ffordd Bethel. Ychydig y tu draw i'r annedd mae *Pont Lôn-glai* yn croesi afon Cadnant, sef y ffin rhwng plwyf Llanrug a phlwyf Llanbeblig yn y fan hon. Mae'n debyg mai *Cent-isaf* oedd enw gwreiddiol yr annedd i'w wahaniaethu oddi wrth *Cent* ei hun, sef *Cefn-tre-Saint* (q.v. uchod). Y ffurf gywasgedig *Cent* a gofnodwyd bob tro ar gyfer *Cent-isaf*, er y ceir *Cefnisaf* yn 1830, sydd yn cadw'r atgof am yr elfen *cefn* o'r enw gwreiddiol. Y lôn a âi heibio i'r llecyn hwn oedd y 'lôn glai' ond bod yr enw wedi ei drosglwyddo i'r annedd hefyd. Ceir yr un term yn Saesneg, sef 'clay lane', am lôn fechan heb ei charegu a chanddi wyneb o glai caled¹. Fodd bynnag, yn ddiweddar archwiliwyd olion lôn lawer hŷn sydd yn mynd heibio i'r safle hwn a allai ddyddio yn ôl i'r cyfnod Rhufeinig². Felly mae'n bosib fod y 'lôn glai' yn dilyn trywydd lôn gynharach.

Lleiniâu	Llanrug	SH 5263
<i>Lleiniâu</i>	1838	Map OS 78
<i>Lleiniâu</i>	1839	RhPDegwm
<i>Lleiniâu Isaf</i>	2000	CCPost (Llanrug)

llain, llu. lleiniâu

Rhwng Pont-rug a Llanrug.

Llwyn-coed	Llanrug	SH 5562
<i>Llyncoed</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Llwyn Coed</i>	1774	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>llwyncoed</i>	1779	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Llwydcoed</i>	1780–7	P.S.Glynllifon 84 (61)
<i>Llwd Coed</i>	1783	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Llwyny Coed</i>	1783	Ll&Brynodol R163
<i>Llwydgaed</i>	1783	P. yr Aur 4058
<i>Llwyncoed</i>	1794	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Llwun Coud</i>	1802	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Llwun Goud</i>	1808	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Llwyncoed</i>	1809	Rumsey Wms 817
<i>Llwyn-coed</i>	1839	RhPDegwm
<i>Llwyn-y-coed</i>	1891	Map OS XVI N.E.
<i>Llwyn-y-coed</i>	1920	Map OS XVI N.E.
<i>Llwyn-y-coed</i>	1961	Map OS SH 56
<i>Llwyn Coed</i>	2000	CCPost (Cwm-y-glo)

¹ Os oedd gwelltglas yn tyfu ar ei hymylon fe'i gelwid yn 'green lane' yn Saes. (*LHGWT*, 41). Mae'n debyg mai honno oedd 'ala las' y Cymry.

² Gwybodaeth gan Ymddiriedolaeth Archaeolegol Gwynedd.

llwyn, y, coed

Rhwng Cwm-y-glo a Llanberis. *Llwyn-coed* yw'r ffurf gan amlaf, ac mae hwnnw'n ymadrodd mwy naturiol na *Llwyn-y-coed*. Fodd bynnag, sylwer ar *Llwydcoed* (1780–7) a *Llwd Coed* a *Llwydgaed* 1783, sydd yn awgrymu o bosib mai *Llwydgoed* sydd yma mewn gwirionedd. *Llwyncoed* oedd y ffurf a ddefnyddiodd R.Williams Parry yn y gerdd 'Tylluanod': 'Y tylluanod yn eu tro / Glywid o Lwyncoed Cwm-y-glo' (CRWP, 76).

Llwyn-y-brain	Llanrug		SH 5263
<i>Tythyn hen</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Llwyn y Brain alias Tyddyn Hen</i>	1695	Thorowgood	56
<i>Tuthin hen alias Llwyn y brain</i>	1698	Thorowgood	181
<i>Tuthin hen alias Llwyn y brain</i>	1700	Thorowgood	81
<i>Llwyn-y-Brain</i>	1724	Henblas B	164
<i>Llwyn-y-brain</i>	1725	Cynhaiarn	472
<i>Llwyn y brain</i>	1735	EwBangor	B1735/94 99249
<i>Llwyn y Brain</i>	1736	Henblas B	160
<i>Llwyn=y=Brain</i>	1743	Henblas B	168
<i>Llwynybrain</i>	1760	Henblas B	175
<i>Llwyn y brain</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Llwyn y brain</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Llwyn brain</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Llwyn y brain</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Llwyn y Brain</i>	1793	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Llwnn y Brain</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Llwyn y Brain</i>	1802	P. yr Aur	24676
<i>Llwun Brain</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Llwyn y brain</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081. D1
<i>Llwyn y brain</i>	1821	P. yr Aur	21238
<i>Llwyn y brain</i>	1831–2	Rumsey Wms	2132–6
<i>Llwyn-y-brain</i>	1838	Map OS	78
<i>Llwyn y brain</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Llwyn y brain</i>	1842	EwBangor	B1842/102 15995
<i>Llwyn y Brain</i>	1852	P. yr Aur	21492
<i>Llwynybrain</i>	1856	AlPryce	213
<i>Llwyn y Brain</i>	1868	C.Vincent	2855
<i>Llwyn-y-brain</i>	1920	Map OS	XI S.W.
<i>Llwyn-y-brain</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Llwyn y Brain Lodge</i>	2000	CCPost	(Llanrug)
<i>Llwyn y Brain</i>	2002	Map OS	Explorer OL 17

llwyn, y, brân, llu. brain

I'r chwith oddi ar yr A4086 wrth fynd o Bont-rug i gyfeiriad Llanrug.

Maes-y-pwll	Llanrug		
<i>Maesypwll</i>	1691	P. yr Aur	20271
<i>Maes y Pwll</i>	1752	P. yr Aur	20271
<i>Maes y Pwll</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>maes y pwll</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>maes Pwll</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>maes y Pwll</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Maes y Pwll</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Maus y Pwll</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13

<i>Maes y pwll</i>	1813	P. yr Aur	20271
<i>Maes Pwll</i>	1831	Bangor	8554
<i>Maesypwll</i>	1931	Bangor	8592

maes, y, pwll

Heb ei leoli, ond mae'n bosib ei fod yn gysylltiedig â *Phwll-y-bar* (q.v.).

Merddyn-Morris	Llanrug		SH 5361
<i>Merddyn Morris</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Myrddin Moris</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Myrddin Moris</i>	1827	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Meddyn moris</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Meryddyn morus</i>	1829	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Merddyn morris</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Merddyn morris</i>	1831	Bangor	8554
<i>Merddyn Morris</i>	1839	RhPDeGwm	
<i>Merddyn Morris</i>	1839	Rumsey Wms	2660
<i>Myrddun morris</i>	1849	Bangor	8555
<i>Merddyn</i>	1878	Bangor	8555
<i>Merddyn-Morris</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Merddyn</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Merddyn</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

murddun, e.p. Morris

Yng Ngheunant. *Murddun / murddyn* yw elfen gyntaf yr enw, yr unig elfen yn wir erbyn heddiw, sef adeilad wedi mynd â'i ben iddo. Mae *GPC* yn nodi'r ffurf *merddyn* fel amrywiad ym Mhenllyn, ond mae'n gyffredin hefyd yn Arfon: cf. *Maes-y-merddyn* a *Merddyn Wilkins* ym mhlwyf Llanbeblig (q.v.) ac mae'n digwydd mewn rhannau eraill o Gymru, e.e. *Coetcae Merddun* yn Estyn, Sir Fflint (*PNEF*, 239, 396). Ceir annedd o'r enw *Tan-y-merddyn* yn agos at *Merddyn-Morris*.

Ni wyddys pwy oedd *Morris*.

Mur-moch	Llanrug		SH 5562
<i>Mur moch</i>	1839	RhPDeGwm	
<i>Mur-môch</i>	1920	Map OS	XVI N.E.
<i>Mur-môch</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Mur Moch</i>	2000	CCPost	(Cwm-y-glo)

mur, mochyn, llu. moch

I'r de o Gwm-y-glo. Ceir olion cwt crwn hynafol uwchlaw *Mur-moch*, ac os nad oedd y trigolion gynt yn deall arwyddocâd yr olion hyn, mae'n bosib fod yr enw yn ymgais i'w hesbonio (*IAMC*, 219).

Nant-Howel Wyn	Llanrug		SH 5162
<i>nant hoell ap gwyn</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Tuthyn nant Howell Gwyn</i>	1598	Wynnstay	104 / 247
<i>Nant howel ap gwyn</i>	1598	Wynnstay	67 / 40
<i>Nant Howel ap gwyn</i>	1600	Wynnstay	104 / 245
<i>Nant Howell ap Gwynn</i>	1661	Gwydir (B.R.A.)	6
<i>Nant howel wyn</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>naht howel wynn</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nant Howel wynn</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13

<i>Nant howel wynn</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>nant howal wun</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nant howal Wunn</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>nant howal wuyn</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nanthowelgwyn</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Nant Howel gwyn</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nant Howel gwyn</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nant howelgwyn</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nant Howel Wynn</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nant howelwynne</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nanthowelwynn</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nant. l gwyn</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nanthowalwyn</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nantolgwyn</i>	1816	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nant Howel gwyn</i>	1816–20	Dawson, Bangor	134081, D1
<i>Nant howal wynn</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nant Howel Wynn</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nant howelwyn</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Nant Ho'l Gwyn</i>	1838	Map OS	78
<i>Nanthamellwyn</i>	1849	Bangor	8555
<i>Nantalgwyn</i>	1878	Bangor	8555
<i>Nantael Gwyn</i>	1890–1	Bangor	8560

nant, e.p. Hywel ap Gwyn

Safai'r annedd hwn i'r gogledd-ddwyrain o Gaeathro ac i'r de o Bont-rug. Ffurf gynharaf yr e.p. yn yr enw hwn yw *Hoell ap Gwyn*. Gydag amser trodd yr elfen *Gwyn* fwy-fwy yn *Wyn(n)*, er mai *Gwyn* sydd yn y ffurf olaf a gofnodwyd yn 1890–1. Erbyn hynny, fodd bynnag, mae canol yr enw wedi mynd yn llwyr ar ddisberod. Ni wyddys pwy oedd y gŵr hwn.

Pant-afon	Llanrug		SH 5262
<i>Pant afon / Pant afon fawr</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pant afon fawr</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pantafonfawr</i>	1831	Bangor	8554
<i>Pant avon</i>	1835	Rumsey Wms	419
<i>Pantafan</i>	1838	Rumsey Wms	422–3
<i>Pant afon</i>	1839	Rumsey Wms	2660
<i>Pant afon</i>	1839	RhDegwm	
<i>Pant Evan otherwise Pant Avon and Havod</i>	c. 1842	Ll&Brynodol	D1127
<i>Pantafon</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Pantafon / Pantafon Bach</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Pantafon</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Plas Pantafon</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

pant, afon

Ar gyrion deheuol eithaf Llanrug, oddi ar y lôn sydd yn arwain oddi yno i'r A4085 gan ymuno â hi ychydig i'r de-ddwyrain o Gaeathro. Dywed W.J.Gruffydd mai Peter Bailey Williams (1763–1836), yr offeiriad llengar a oedd yn fab i 'Peter Williams y Beibl' ac yn rheithor Llanrug, a newidiodd enw'r annedd hwn o *Bant-Ifan* i *Bantafon* (*Llenor*, VII, (1928), 247). Fodd bynnag, mewn erthygl lawysgrif ar 'Enwau Lleoedd' honnodd mai Henry Bailey Williams, wŵr Peter Williams, a adeiladodd dŷ ar dir *Pant Ifan*, 'ond ni fynnai ef enw mor ddistadl ag *Ifan* oedd gywir, ac ar waethaf pawb yn y plwyf yn dywedyd *Pant Ifan*, newidiodd ef i *Pant Afon*.' (WJG, 42, Rhan 1, 2–3).

Mae map y Degwm a mapiau'r OS yn nodi *Pant-afon* a *Phant-Ifan* fel dau annedd ar wahân er eu bod yn weddol agos i'w gilydd, a cheir cofnodion ar gyfer y ddau annedd fel y gwelir uchod ac isod, a byddai hynny'n gwneud synnwyr os mai tŷ a adeiladwyd ar dir *Pant-Ifan* oedd *Pantafon*. Fodd bynnag, mae cofnod c.1842 yn nodi mai'r un lle oedd *Pant-afon* â *Phant-Ifan*. Mae'n amlwg fod newid yr enw wedi peri dryswch gan y cofnodir *Pant-Ifan Bach* a *Phant-Ifan Fawr* hyd tua 1820. Parhaodd rhywfaint o gymysgu rhwng yr enwau *Pant-Ifan* a *Phant-afon* o bryd i'w gilydd: yng nghofnod ATT am 1830 cyplysir *Pant afon fawr* â *Phant Ifan bach*. Yr afon Gwna yw'r afon yn yr enw: mae'n cronni'n llyn o'r enw Llyn Pantafon yn agos at y tŷ.

Pant-Ifan	Llanrug		SH 5261
<i>Pant Iddan Vawr</i>	1551	CCQSR	i. 68
<i>Pant Evan</i>	1734	EwBangor	B1734/144 99074
<i>Pant Evan-bach / Pant Evan fawr</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>pant Evan Bach / Pant Evan Fawr</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>pan[ ] evan bach / pant evan fawr</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pant ifan fawr</i>	1778	Bangor	572
<i>pant ifan Bâch / pant ifan fawr</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pant evan bach / Pant evan mawr</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pant Evan bach / Pant Evan fawr</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pant Ifan</i>	1797	EwBangor	B1797/70 7979
<i>Pant Ifan</i>	1797	EwBangor	B1797/70 7980
<i>Pant Evan Bach / Pant Evan fawr</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pant Evan</i>	1806	Rumsey Wms	416
<i>Pant Evan</i>	1806	EwBangor	B1806/73 9477
<i>Pant Evan Bach / Pant Evan fawr</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>pant ifan bach / Pant ifan fawr</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pant Evan bach / Pant Evan fawr</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Pant Evan Bach</i>	1819	EwBangor	B1819/107 11688
<i>Pant efan</i>	1821	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pant Ifan bach</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pant Ifan</i>	1838	Map OS	78
<i>Pant Ifan</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pant Evan otherwise Pant Avon and Havod</i>	c. 1842	Ll&Brynodol	D1127
<i>Pont Evan</i>	1847	EwBangor	B1847/172 17080
<i>Pant-Efan</i>	1891	Map OS	XVI N.W.
<i>Pant-Ifan</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Pant-Ifan</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Pant Ifan</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

pant, e.p. Ifan

I'r de o Lanrug ac i'r gorllewin o Geunant. Am drafodaeth o'r enw hwn a'i gysylltiad â *Phant-afon* gweler *Pant-afon* uchod. Ni wyddys pwy oedd *Ifan /Evan/Iddan*. Gwall yw'r ffurf *pont* yng nghofnod 1847: nid oes cofnod arall o annedd o'r enw hwn.

<i>pant ethun vechan iuxta gweyn y llwynok</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>pant Ethun noya / pant Ethan voia / pant Ethan vechan</i>	1558	Ll&Brynodol	M18

pant, e.p. Ethan?

Mae'n anodd esbonio'r cyfeiriadau uchod, i gyd o'r un dyddiad ac o'r un ffynhonnell. Mae'n bosib mai cyfeiriad cynnar at *Bant-Ifan* sydd yma. Ceir cyfeiriad at 'a message called *Pant Iddan Vawr* in the possession of Rhys ap Harri in Rug' yn 1551 (CCQSR, 68)¹. Os mai'r un enw yw'r *Iddan* ym *Mhant Iddan Fawr* â'r *Ethan* uchod gellir gweld sut y byddai hwnnw'n datblygu i fod yn *Evan /Ifan* gydag amser. Anodd hefyd yw esbonio *noya / voia*, onid 'fwyaf' sydd yma, gyda chymysgu *v* ac *n* wedi digwydd ar ddechrau'r ffurf *noya*: byddai'r ffurf hon yn gymar naturiol i *Bant Ethan vechan*.

Pant-hafodlas	Llanrug	SH 5361	
<i>Pant Hafodlas</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Pant Hafodlas</i>	1836	Bangor	5302
<i>Pant Hafodlas</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pant hafod las</i>	1839	Rumsey Wms	2660
<i>Pant-hafodlas / Pant yr hafodlast</i>	1840	Ll&Brynodol	D966
<i>Pant-yfodlas</i>	1846	EwBangor	B1846/150 16829
<i>Pant-hafodlas</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Pant-hafodlas</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Pant Hafodlas</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

pant, hafodlas

I'r de o Geunant ac i'r gogledd-ddwyrain o Lanrug. Am yr elfen gyntaf gweler *Hafodlas* uchod. Bu cywasgu a llurgunio yn yr ail elfen yng nghofnod 1846, gan adlewyrchu'r ynganiad llafar.

Pant-bryngwyn	Llanrug	SH 5362	
<i>Pant y Bryngwyn</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pant Bryn Gwyn</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

pant, bryn, gwyn

Yn ardal Bryngwyn (q.v) ar y ffordd i lawr o Geunant i gyfeiriad Llanrug.

Pen-hafodlas	Llanrug	SH 5361	
<i>Penhafodlas</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Pen yr Hafodlas</i>	1820	EwBangor	B1820/101 11854
<i>Pen Hafodlas</i>	1836	Bangor	5302
<i>Pen Hafodlas</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pen y fod las</i>	1850	EwBangor	B1850/156 17797
<i>Pen-hafodlas</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Pen Hafodlas</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

pen, hafodlas

I'r de o Geunant ac i'r gogledd-ddwyrain o Lanrug. Am yr elfen gyntaf gweler *Hafodlas* uchod. Gwelir adlewyrchu'r ynganiad llafar yng nghofnod 1850. Ceir annedd o'r enw *Tan-hafodlas* hefyd gerllaw.

Penybont Rhythallt	Llanrug	SH 5463	
<i>Pen y Bont</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/13

¹ Mae'r ffurfiau *Iddan* ac *Iddon* yn digwydd: *Bodiddan* oedd ffurf wreiddiol *Bodidda* ym mhlwyf Henryd (ETG, 99), ond *Iddon* oedd yr ail elfen yn wreiddiol ym *Mhantiddan*, Dwygyfylchi (LPNW, 85).

<i>Pen Bont</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Ben Bont</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pen y bont</i>	1816	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pen y Bont</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pen y Bont Rythallt</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Penybont Rythallt</i>	1841	EwBangor	B1841/122 15802
<i>Pont Rhythallt</i>	1961	Map OS	SH 56

pen, y, pont, e.ll. Rhythallt

Mae map y Degwm yn nodi'r annedd hwn ychydig i'r gorllewin o *Bont Rhythallt*. Dyma enw'r bont sydd yn croesi'r afon *Rhythallt* ar gyrion gogledd-ddwyreiniol Llanrug. Yr afon yw'r ffin yn y fan hon rhwng plwyf Llanrug a phlwyf Llanddeiniolen. *Pont-Rhythallt* hefyd yw enw'r ardal sydd yn ffinio ar yr afon ym mhlwyf Llanddeiniolen. Nid oes sicrwydd mai'r un annedd yw'r *Penybont* a restrir yn ATT. Gan mai *Rudallt* a geir yn *Rec. C.*, mae J. Lloyd-Jones yn awgrymu mai *Rhuddallt* > *Rhyddallt* > *Rhythallt* yw tarddiad enw'r afon (*ELISG*. 100). Cf. *Rhuddallt* dan Anheddau Llanbeblig.

Pen-y-bwlch	Llanrug	SH 5560 / SH 5561	
<i>Pen y bwlch</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pen-y-bwlch</i>	1920	Map OS	XVI N.E.
<i>Pen-y-bwlch</i> (1 a 2)	1961	Map OS	SH 56
<i>Pen Y Bwlch</i> (2)	2000	CCPost	(Cwm-y-glo)

pen, y, bwlch

Mae map OS 1961 yn dangos dau annedd o'r enw hwn, y naill (1) ar SH 5560 ger Chwarel Cefn-du rhwng Cwm-y-glo a Llanberis, a'r llall (2) ar SH 5561 nid nepell o Fur-moch i'r de o Gwm-y-glo, ac i'r de hefyd o'r ardal a elwir *Bwlch*.

Pen-y-graig	Llanrug	SH 5361	
<i>Penygraig</i>	1836	Bangor	5302
<i>Pen y graig</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pen y graig</i>	1839	Rumsey Wms	2660
<i>Pen y graig</i>	1853	EwBangor	B1852/163 18489
<i>Penygraig</i>	1856	EwBangor	B1856/142 19265
<i>Pen-y-graig</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Pen Y Graig</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

pen. y, craig

Yng nghanol Ceunant.

Pen-y-Greuer	Llanrug	SH 5263	
<i>Pen y greuer</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pen-y-greuer</i>	1919	Map OS	XI S.W.
<i>Pen y Greuer</i>	1949	Myn. Cae.	G100
<i>Pen Greuer</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

pen, y, e.ll. Greuer

Ar gyrion gorllewinol Llanrug ar ochr chwith yr A4086 wrth fynd i gyfeiriad Pont-rug. Ychydig i'r gorllewin oddi ar ochr arall y ffordd saif yr annedd a elwir *Greuer*. Am esboniad o'r elfen hon gweler dan *Greuer* uchod.

Plas-gwyn	Llanrug		SH 5263
<i>Plas gwyn</i>	1829	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Plas-gwyn</i>	1838	Map OS	78
<i>Plas gwyn</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Plâs-gwyn</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Plâs-gwyn</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Plas Gwyn</i>	2002	Map OS	Explorer OL17

plas, gwyn

Ar y dde oddi ar yr A4086 wrth fynd o Bont-rug i gyfeiriad Llanrug.

Plas-tirion	Llanrug		SH 5262
<i>Plastirion</i>	1763	EwBangor	B1763/241 2406
<i>Plas tirion</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>plas tirion</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Plastirion</i>	1778	Bangor	572
<i>Plas tirion</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Plastirion</i>	1780	Bangor	573
<i>Plastirion</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Plas tirion</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Plastirion</i>	1785	Bangor	576
<i>Plas tirion</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Plastirion</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Plase Tirion</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Blastrion</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Plastirion</i>	1811	EwBangor	B1811/105 10270
<i>Plas tirion</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Plastirion</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Plâs-tirion</i>	1838	Map OS	78
<i>Plas tirion</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Plâs-tirion</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Plas Tirion</i>	2000	CCPost	(Llanrug)
<i>Plas Tirion / Plastirion Farm</i>	2002	Map OS	Explorer OL 17

plas, tirion

Ar gyrion de-orllewinol Llanrug.

Pont-rug / Tyddyn-Pontrug	Llanrug		SH 5163
<i>pont Ruke</i>	1557	Ll&Brynodol	D70
<i>Pull y bont y Ruk inter pont y Ruk et</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Sarn Soglen</i>			
<i>pont Ruke</i>	1558	Ll&Brynodol	D72
<i>pont Ruke</i>	1559	Ll&Brynodol	D69
<i>Pont Rugg</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Pont-rug</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Pontrug</i>	1776 /9	Vaynol	4054
<i>Pont rûg</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>pont rûg</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pontrÿg</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pontrhyg</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Pont rhyg</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn pontryg</i>	1799	Vaynol	3751

<i>Pont rhug</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Pont rhyg</i>	1809	Vaynol	4062
<i>Tyddyn Pont rhyg</i>	1810–11	Vaynol	4063
<i>Tyddyn Pontrug</i>	1836	Bangor	5302
<i>Tyddyn pont rug</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tyddyn Pont Rug</i>	1873	Vaynol	415
<i>Tyddynpontrhyg</i>	1904	Bangor	f33976
<i>Pont-rûg (ardal) / Pont Rûg (pont)</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Pont-rûg (ardal)</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Pont Rug (ardal)</i>	2000	CCPost	

pont, e.ll.Rug

Enw'r bont sydd yn croesi'r afon Saint ac enw'r ardal o'i chwmpas rhwng Llanrug a Rhosbodrual ar gyrion Caernarfon. Ar un adeg yr oedd annedd yma o'r un enw, a gellir gweld ei adfeilion hyd heddiw yng nghesail y bont. *Rug* oedd enw'r drefgordd: am yr elfen hon gweler dan *Llanrug* uchod.

Prysgol	Llanrug		SH 5161
<i>Lanueyr Priscoil</i>	1352	Rec. C	18
<i>Pryскоel</i>	1447	Ll&Brynodol	D984
<i>Priscoyle</i>	1464	Ll&Brynodol	D4
<i>priscoll / gweyne briscoll</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Priscoll</i>	1562	<i>CQSR</i>	XQS/1562, 8
<i>Prescoll</i>	1562	<i>CQSR</i>	XQS/1562, 35
<i>Pryscoll</i>	1572	P. yr Aur	17245
<i>y Priscol</i>	1583	P. yr Aur	17247
<i>Llanvayre Priscoile</i>	1604/5	<i>Ex. P.J.</i>	41
<i>Pruscoll</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Pryscol / Prysgol Ucha' / Bryscol Isa</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Prysgol Isa</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Proscol</i>	1774	EwBangor	B1774/78 4397
<i>Prysgol Isa</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Prysgol</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pryscol</i>	1780	Bangor	573
<i>prysgol isa</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Prysgol/Brysgol issaf / Brysgol uchaf</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Rhôs Issa Pryscol</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhos Isa Brysgol</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhos Prysgol</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pryscol Isa</i>	1796	P. yr Aur	18631
<i>Prusgol</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pysgol</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Prusgol</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Prescol</i>	1809–11	<i>Des. Caerns.</i>	180
<i>Prysgol isa</i>	1813	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Prysgol / Prysgol bach</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081 D1
<i>Pryscol</i>	1824	P. yr Aur	4104
<i>Drysgol</i>	1831	Bangor	8554
<i>Pryscol Isaf / Pryscol Uchaf</i>	1836	Bangor	5302
<i>Pryscol</i>	1838	Bangor	1142
<i>Pryscol</i>	1838	Map OS	78
<i>Pryscol</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pryscol</i>	1869	Bangor	f33975
<i>Pryscol</i>	1904	Bangor	f33976

<i>Prysgol</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Prysgol</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Prysgol</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Prysgol</i>	2000	CCPost	(Caeathro)

prys, e.p. Coel

Ar gyrion pellaf pentref Caeathro ar y chwith oddi ar yr A4085 wrth fynd tua Waunfawr, neu fe ellir mynd ato drwy lwybr oddi ar y lôn sydd yn arwain o'r A4085 ar draws gwlad i Lanrug. Mae'r tŷ yn dyddio o ail hanner yr 16g. ond mae'r cnewyllyn yn hŷn, ac efallai fod lleoliad y tŷ gwreiddiol ar safle adfail ysgubor y tu ôl i'r tŷ presennol (*IAMC*, 213–4; lluniau o'r tŷ ar blatiâu 62 a 75).

Mae cyfeiriad 1352 yn cyfeirio at *Lanueyr Priscoil* fel trefgordd rydd. Rhestrir yr annedd *Prysgol* dan Lanfair-is-gaer yn y cofnodion cynharach, ac mae *Des.Caems.* (1809–11) yn cyfeirio ato fel un o'r anheddau hynny a oedd yn y darn o blwyf Llanrug a oedd yn perthyn i blwyf Lanfair-is-gaer. Gweler y cofnod ar *Lanrug* uchod.

Gan mai *Priscoil* oedd y ffurf gynnar, mae Syr Ifor Williams yn cymharu datblygiad yr enw â datblygiad yr enwau *Deiniol* a *Seiriol* < *Deinioel* a *Seirioel*, ac yn casglu o hynny mai'r e.p. *Coel* sydd yn yr ail elfen (*ELleoedd*, 66–7). Cytuna MR mai *prys* = 'llwyn' + yr e.p. *Coel* sydd yma (*ETG*, 160; gweler hefyd ymdriniaeth Tomos Roberts yn *ADG I*, 90). Mae *prys* /*prysg* yn hen air am blanhigfa goed, ac yn elfen a geir mewn sawl e.lle, e.e. *Prys Dyrys*, ger Pontrhythallt, a *Phrysgyll* ym mhlwyf Llandygái (*ELISG*, 114–5); yn yr enwau *Presaeddfed* a *Phrysor*, ac yn yr e.lle Cernyweg *Priske*, *Preeze*. Byddai'r ystyr o blanhigfa goed yn sicr yn gweddu i'r annedd hwn gan ei fod yn lle coediog hyd heddiw. Nid yw cynnig J. Lloyd-Jones yn argyhoeddi, sef mai'r ans. *prysgawl*, neu'r ffurf *prys-gol* sydd yma (*ELISG*, 115). Nid yw *GPC* yn nodi'r ans. *prysgawl*, ac ni ellir derbyn mai *-col* sydd yma gan fod y terfyniad *-coil* / *-coel* yn amlwg yn y ffurfiau cynnar. Rhaid derbyn mai'r e.p. *Coel* sydd yn yr ail elfen. Trodd yr *-oe-* yn *-o-* erbyn ail hanner yr 16g. Gall yr enw hwn darddu o'r enw Llad. *Caelius*, a gallai olygu 'dewin'. Ceir sawl *Coel* hanesyddol a chwedlonol, ond ni wyddys pwy oedd yr un a gofféir yma. Credir mai'r un enw, os nad yr un gŵr, sydd yn *Nantcol* ym Meirionnydd (*ADG*, 90)¹.

Pwll-y-bar	Llanrug		SH 5061
<i>Pwll y Bar</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pwll y Barr</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>pwll y Barr</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pwll y bar</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Pwll y Bar</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn gwerfil otherwise called Pwll y Bar</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pwll y Bar</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pwll y Par</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Bwll Bar</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pwll Bar</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Werfil alias Pwll y bar</i>	1809	Vaynol	4062
<i>Pwll Barr</i>	1813	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>pwll y Barr</i>	1815	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pwll y barr</i>	1816–20	Dawson. Bangor	f34081, D1
<i>pwl bar</i>	1821	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Pwll-y-bar</i>	1838	Map OS	78
<i>Pwll y bar</i>	1839	RhPDegwm	

¹ Priododd William Owen (1813–93), y cerddor ac awdur y dôn 'Bryn Calfaria', ferch Prysgol ac aeth i fyw yno ar ôl ei briodas. Cyfeirir ato fel 'William Owen, Prysgol' (*Byw*, 681). Fe'i claddwyd ym mynwent Caeathro.

<i>Hwyl y bar</i>	1847	C. Vincent Fur. Add.	4274
<i>Pwlllybar</i>	1886	Myn. Cae.	A045
<i>Pwll-y-bar</i>	1891	Map OS	XVI N.W.
<i>Pont Pwll-y-bar</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Pont Pwll-y-bar</i>	1961	Map OS	SH 56

pwll, y, bar

Ar un adeg yr oedd annedd o'r enw hwn ar gyrion gogleddol Caeathro ar y lôn sydd yn arwain oddi yno i Bont-rug. Cedwir coffa ohono o hyd yn enw'r bont sydd yn croesi Afon Gwna gerllaw. Un o ystyron *bar* yw banc o laid neu dywod ar draws ceg afon sydd yn rhwystr i longau, megis yr un a geir yn Abermenai. Mae'n bosib nad rhwystr naturiol sydd yma ym *Mhwll-y-bar*, ond un a grewyd yn fwriadol ar yr afon Gwna i greu'r pwll a nodir ar fap 1919 fel 'Fish Pond'. Mae hwn o fewn tir plas Glan-gwma, ac mae'n debyg ei fod wedi ei greu i fod yn nodwedd o'r gerddi yno.

Gweler hefyd *Tyddyn-Gwerful* isod.

Rhos-ddu	Llanrug		SH 5363
<i>Rhosddu</i>	1813	P. yr Aur Add.	1890
<i>Rhosddu</i>	1833	Rumsey Wms	2740
<i>Rhos Ddu</i>	1836	EwBangor	B1836/146 14726
<i>Rhosddu</i>	1837	P. yr Aur	21473
<i>Rhos-du</i>	1838	Map OS	78
<i>Rhos ddu</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Rhosddu</i>	1852	EwBangor	B1852/163 18248
<i>Rhos ddu</i>	1869	Tregaeon	62
<i>Rhos-ddu</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Rhos Ddu</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

rhos, ddu

Adeiladwyd yr annedd hwn ar ddarn o dir comin o'r un enw ar gyrion dwyreiniol Llanrug (CVincent 2845).

Rhos-lan	Llanrug		SH 5263
<i>Rhos Llan</i>	1838	Rumsey Wms	716
<i>Rhos lan</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Rhôs-lan</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Rhôs-lan</i>	1961	Map OS	SH 56

rhos, glan

Ar gyrion deheuol Llanrug.

Rhosydd	Llanrug		
<i>Rhosydd</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>rhos sydd</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>rhosudd</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhosydd</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Rhosydd</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhosudd</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rosudd</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhosydd</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>rossyd</i>	1821	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhoesydd</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13

rhos, llu. rhosydd

Heb ei leoli.

Rhyd-y-cerrig-gwynion

Llanrug

<i>Rhud y cerrig Gwnnion</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Cerrig Gwnion</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhyd Gerig gwnion</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>rhyd y cerrig gwnion</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhyd Cerig gwynion</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhyd cerrig Gwnion</i>	1783	P. yr Aur	4048
<i>Rhyd y Cerrig gwnion</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhyd Cerrig gwnion</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhydycerrig Gwynion</i>	1799	Cynhaiarn	B111
<i>Rhud Gerrigwnion</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhyd-cerrig-gwnion</i>	1806	P. yr Aur	20827
<i>Rhyd Cerig Gwnion</i>	1807	P. yr Aur	20879
<i>Rhyd Cerig gwnion</i>	1813	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhyd Cerrig Gwnion</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhyd y cerrig gwnion</i>	1820	Rumsey Wms	87
<i>Rhyd y Cerrig Gwnion</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Rhyd y Cerrig gwion</i>	1831	Bangor	8554
<i>Rhyd y cerrig Gwynion</i>	1930–1	Bangor	8592

rhyd, y, carreg, llu. cerrig, ans, gwyn, llu. gwynion

Heb ei leoli. Rhaid tybied mai ffurf lu yr ans, gwyn sydd yn y bedwaredd elfen. Mae'n wir y clywir ynganu'r ffurf gwynion yn gwnion yn nhref Caernarfon ei hun, ond eto mae gweld ei sillafu'n gwnion mor gyson ar glawr yn codi amheuaeth ai gwynion sydd yma mewn gwirionedd ynteu a oes yma olion e.p. o ryw fath.

Rhydau

Llanrug

SH 5063

<i>Rhydau</i>	1838	Map OS	78
<i>Rhydau</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Rhyda</i>	1868	Myn. Cae.	A056
<i>Rhydau</i>	1920	Map OS	XI S.W.
<i>Rhydau</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Rhydau</i>	2002	Map OS	Explorer OL17

rhyd, llu. rhydau

Ym mhen gogledd-orllewinol eithaf plwyf Llanrug ar y ffin â phlwyf Llanbeblig. Mae'r annedd hwn yn agos iawn at yr afon Cadnant, sef y ffin yn y fan hon; mae'n debyg fod y rhydau ar yr afon honno.

Sarn-soglen

Llanrug

SH 5163

<i>Sarn Soglen</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Sarn</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081. D1
<i>Sarn-soglan</i>	1838	Map OS	78
<i>Sarn</i>	1890–1	Bangor	8560
<i>Sarn</i>	1919	Map OS	XVI N.W.

sarn, soeglen

Ym Mhont-rug, oddi ar y lôn gefn sydd yn arwain oddi yno i Lanrug heibio i Gilgwythwch. Ystyr yr elfen gyntaf *sarn* yw llwybr dyrchafedig i groesi tir gwlyb a chorsiog. ac yn yr ail elfen ceir y gors ei hun, sef y *soeglen*. Clywir y gair hwn ar lafar weithiau yn Arfon yn y ffurf *soiglan*¹, ond mae'n llawer mwy cyffredin yn y ffurf ansoddeiriol *soeglyd* = slwtshlyd.

Tai-melinyddion	Llanrug		
<i>tai milyddion</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tai mylyddion</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tai mylyddion</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tai yr mylyddion</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai'r Melyddion</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai'r Meliddion</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Tai melyddion</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai y melyddion</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai Mylynion</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai melunuddion</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Daimeliniddion</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai Melinion</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Taimelinyion</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai Melinudion</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tai mhylyddion</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai Melynyddion</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai melyddion</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai melyddion</i>	1830	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai mylyddion</i>	1849	Bangor	8555

tŷ, llu. tai, melinydd, llu. melinyddion

Heb ei leoli. Er gwaethaf y cywasgu a geir gynifer o weithiau uchod yn ail sillaf yr ail elfen. mae'n amlwg mai ffurf lu. *melinydd* sydd yma.

Tai-newyddion	Llanrug		SH 5362
<i>Tainwddion</i>	1799	Rumsey Wms	760
<i>Tai Nwddion</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai Nwddion</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tai newyddion</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai newyddion</i>	1816–20	Dawson. Bangor	†34081, D1
<i>Tai Newyddion</i>	1820	EwBangor	B1820/100 11853
<i>Dai nuwyddion / Dainenuddion</i>	1821	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai newyddion</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tai newyddion</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tai-newyddion</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Tai Newyddion</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

tŷ, llu. tai, ans. newydd, llu. newyddion

Oddi ar y lôn sydd yn arwain i lawr o Geunant i gyfeiriad Llanrug. Mae'n debyg mai'r 'tai allan', sef y cytiau a'r stordai, oedd yn newydd. Mae'r cywasgu a geir yn sillaf gyntaf ac ail sillaf yr ail elfen yn y cofnodion cynharaf uchod yn adlewyrchu'r ynganiad lleol.

¹ Yn rhestr y tanygrifwyr i gyfrol Dafydd Ddu Eryri, *Corph y Gainge*, yn 1810 rhestrir cyfeiriad gwŷr o'r enw William Evans fel *Tyddyn Soeglan, Llan Rûg*.

Tal-y-bont**Llanrug**

<i>Tythyn Talypont Ruke</i>	1506	Ll&Brynodol	D988
<i>Tythyn Talybont</i>	1516–17	Ll&Brynodol	R2
<i>tal y bont y Ruk</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Tal-y-bont</i>	1853	C.Vincent	2848/9

tyddyn, tal, y, pont

Heb ei leoli ar unrhyw fap, ond mae cofnod 1558 yn ei leoli'n eithaf pendant ym Mhont-rug yng nghyffiniau'r felin yno: 'iuxta melyn y Ruk'.

Talysarn**Llanrug****SH 5364**

<i>Tal y Sarn</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tal y sarn</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tal y sarn</i>	1827	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Talysarn</i>	1841	C. Vincent	2846
<i>Tal-sarn</i>	1898–1900	Map OS	Arg. Iaf
<i>Tal-sarn</i>	1920	Map OS	XI S.W.
<i>Talysarn</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

tal, y, sarn

Ar gyrion gogleddol Llanrug nid nepell o'r afon Saint ar y lôn sydd yn mynd i Fethel.

Tan-y-bryn**Llanrug****SH 5362**

<i>Tan y bryn</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Tan-y-bryn</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Tan Y Bryn</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

tan, y, bryn

Oddi ar y lôn sydd yn mynd i lawr o Geunant i Lanrug.

Tan-y-coed**Llanrug****SH 5362**

<i>Tany Coed</i>	1816	P. yr Aur	21126
<i>Tan y Coed</i>	1835	EwBangor	B1835/143 14516
<i>Tan y Coed</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Tan-y-coed</i>	1920	Map OS	XVI N.W.
<i>Tan y Coed Cottage / Tan y Coed Terrace / Tanycoed Canol / Tanycoed Isaf / Tanycoed Uchaf</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

tan, y, coed, ans. isel, gradd eithaf isaf, canol, ans. uchel, gradd eithaf uchaf

Anheddau unigol ac ardal ar y lôn sydd yn mynd i lawr o Geunant i Lanrug.

Tan-y-ffordd**Llanrug****SH 5361**

<i>Tan y ffordd</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081. D1
<i>Tanyffordd</i>	1836	Bangor	5302
<i>Tan y Ffordd</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Tanyffordd</i>	1853	C. Vincent	2849
<i>Tan-y-ffordd</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Tan-y-ffordd</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Tan Y Ffordd</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

tan, y, ffordd

Yng Ngheunant, oddi ar y ffordd sydd yn mynd o Waunfawr trwy Geunant ac i lawr i Lanrug.

Tan-y-graig	Llanrug	SH 5261	
<i>Tan y graig</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Tan y Graig</i>	1819	EwBangor	B1819/106 11687
<i>Tanygraig</i>	1836	Bangor	5302
<i>Tan-y-graig</i>	1838	Map OS	78
<i>Tan y graig</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tan y graig</i>	1841	EwBangor	B1841/123 15803
<i>Tan-y-graig</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Tan-y-graig</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Tan Y Graig</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

tan, y, craig

Yn rhan orllewinol Ceunant.

Tan-y-llan	Llanrug	SH 5163	
<i>Tan y llan</i>	1779	EwBangor	B1779/85 5249
<i>Tyn y llan</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Tyn y llan</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tan y Llan</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tan y Llan</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tan y Llan</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tan Llan</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tan llan</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tan llan</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>tanllan</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tan y Llan</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tan-llan</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Tan Llan</i>	2000	CCPost	(Pont-rug)

tan, y, llan

Byddid wedi disgwyl gweld annedd o'r enw hwn wedi ei leoli yn agos at eglwys y plwyf, ond mae hwn ychydig bellter o eglwys Llanrug ac yn nes at Bont-rug na Llanrug. Efallai y dylid deall *llan* yma yn yr ystyr o 'bentref', a dehongli'r enw fel 'annedd islaw'r pentref', a byddai hynny'n ddisgrifiad teg o'i leoliad. Gwelir dwy enghraifft o'r ffurf *Tyn y llan* yn 1783: mae'n amlwg mai *Tan-y-llan* a olygir yng nghofnod ATT oddi wrth ei leoliad yn y rhestr, a chan na welwyd cyfeiriad arall at *Dyn y llan*, rhaid tybied mai *Tan-y-llan* sydd yng nghofnod Porth yr Aur hefyd.

Tanyrallt	Llanrug	SH 5462 / SH 5260	
<i>Tan-'r-allt</i>	1838	Map OS	78
<i>Tanrallt / Tan rallt</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tan rallt</i>	1855	EwBangor	B1855/208 19038
<i>Tanrallt</i>	1857	EwBangor	B1857/138 19484
<i>Tan-yr-allt-uchaf</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Tan-yr-allt-isaf</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Tan-yr-allt</i>	1920	Map OS	XVI N.E.
<i>Tan-yr-allt-isaf</i>	1961	Map OS	SH 56

tan, yr, allt, ans. *isel*, *gradd eithaf isaf*, ans. *uchel*, *gradd eithaf uchaf*,

Gydag enw mor gyffredin ni ellir bod yn hollol sicr pa annedd a olygir ym mhob cofnod. Fodd bynnag, lleolir *Tanrallt* ei hun rhwng Bryn-bras a Chwm-y-glo, tra lleolir *Tan-yr-allt-uchaf* a *Than-yr-allt-isaf* gryn bellter i ffwrdd, i'r de o Geunant ac i'r gogledd o Waunfawr bron ar y ffin â phlwyf Llanbeblig yn y fan honno.

Tŷ-canol	Llanrug	SH 5361	
<i>Ty Canol</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Ty-canol</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Ty Canol</i>	2000	CCPost	(Ceunant)

tŷ, canol

Yng Ngheunant, ac, yn naturiol iawn, wedi ei leoli rhwng *Tŷ-uchaf* a *Thŷ-isaf*.

Tŷ-draw	Llanrug	SH 5562	
<i>Ty draw Cwm y glo</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Ty draw Cwm Glo</i>	1849	Bangor	8555
<i>Ty Draw</i>	2000	CCPost	(Cwm-y-glo)

tŷ, draw

Fel yr awgryma'r ddau gofnod cynharaf uchod, mae'r annedd hwn yng Nghwm-y-glo, ar gyrion deheuol y pentref.

Tŷ-gwyn	Llanrug	SH 5062 (1) / SH 5463 (2)	
<i>Ty Gwyn</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Ty-gwin</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>ty gwun</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>ty Gwun</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>ty gwunn</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>ty gwun</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Ty Gwyn</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Ty gwyn</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tu Gwynn</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tu Gwun</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Ty Gwyn</i>	1813	P. yr Aur	20278
<i>Ty gwyn</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1
<i>Ty Gwyn</i>	1818	Tynyngogl	682
<i>Ty Gwyn Bach</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tywyn bach</i>	1821	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Ty Gwyn bâch</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Ty-gwyn (1)</i>	1838	Map OS	78
<i>Ty gwyn</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Ty Gwyn</i>	1879	DWms	2
<i>Ty-gwyn (1)</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Ty Gwyn (2)</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

tŷ, gwyn

Cofnodir dau annedd penodol o'r enw hwn ym mhlwyf Llanrug. Mae *Tŷ-gwyn (1)* yn SH 5062 ar gyrion gogledd-ddwyreiniol Caethro, tra bo *Tŷ-gwyn (2)* yn SH 5463 ar gyrion dwyreiniol eithaf Llanrug. Mae map Dawson 1816–20 yn nodi annedd arall eto o'r un enw: er bod lleoliadau ar y map hwn yn bur amhendant ymddengys fod y *Tŷ-gwyn* hwn rhwng Pont-rug a Llanrug. *Tŷ-gwyn (2)* yw'r unig un a nodir yn y CCPost yn 2000.

Tŷ-newydd	Llanrug		
<i>ty newydd</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>ty newydd</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>ty newydd</i>	1815	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tŷ newydd / Ty newydd</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Ty-newydd</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Ty-newydd</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Ty Newydd</i>	2000	CCPost	(Caeathro)
<i>Ty Newydd</i>	2000	CCPost	(Ceunant)
<i>Ty Newydd</i>	2000	CCPost	(Cwm-y-glo)

tŷ, newydd

Mae hwn yn un o'r enwau hynny sydd mor gyffredin nes ei bod bron yn amhosibl gwybod pa annedd y cyfeirir ato yn y gwahanol gofnodion. Mae CCPost 2000 yn cofnodi tri annedd o'r enw hwn ym mhlwyf Llanrug: yng Nghacathro, Ceunant a Chwm-y-glo. Yr un yng Ngheunant yw'r un a nodir ar fapiau OS 1919 a 1961.

Tyddyn-Bisle	Llanrug		SH 5063
<i>Tyddyn y Bisle</i>	1693	Coed Helen	2
<i>Tyddyn Bisle</i>	1718	Coed Helen	3
<i>Tyddyn y Bisley</i>	1770	Rumsey Wms	147
<i>Tyddin Bisle</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn y Bisla</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn Bisla</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn y bisley</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddun bislae</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn y Bisle</i>	1778	Coed Helen	38-9
<i>Tyddyn y Bisley</i>	1778	Plas Coch	3142
<i>Tyddun y bysla</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Bisle</i>	1786	Coed Helen	55-6
<i>Tyddyn y Bisla</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tuddun Bisle</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tuddun Pisle</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tuddun Besle</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Bisla</i>	1810	P. yr Aur	19986
<i>Tyddyn bisle</i>	1812	P. yr Aur	20951
<i>tyddyn Bislae</i>	1813	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn y bislae</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Baeste</i>	1829	Myn.Llb	C113
<i>Tyddyn bisla</i>	1831	Bangor	8554
<i>Tyddynpisle</i>	1835	Bangor	419 (22); 420 (2)
<i>Tyddyn bustla</i>	1838	Map OS	78
<i>Tyddyn bisla</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tyddyn bisla</i>	1849	Bangor	8555
<i>Tyddyn Bustla</i>	1869	Bangor	f33975
<i>Tyddyn bisle</i>	1878	Bangor	8555
<i>Tyddyn Bisle</i>	1890-1	Bangor	8560
<i>Tyddyn Bisley</i>	1904	Bangor	f33976
<i>Tyddyn-bisle</i>	1919	Map OS	
<i>Tyddyn Bisle</i>	1930-1	Bangor	8592
<i>Tyddyn-bisle</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Tyddyn Bistle</i>	2002	Map OS Explorer	OL17

tyddyn, e.p. Bisley

Ar y chwith oddi ar yr A4086 wrth fynd o Gaernarfon tuag at Bont-rug. Ail elfen yr enw yw'r e.p. *Bisley*. Ceir yr enw yn weddol gynnar yn ardal Caernarfon: mewn cofnod o 1508 ceir cyfeiriad at 'ysgubor *William Bysley*' (Ll&Brynodol D920), ac mae cyfeiriad at ŵr o'r enw *William Bisseley* yn dyst mewn gweithred yn nhrefgordd Rhuddallt yn 1538 (Peniarth A. 63). Cyfeirir eto at *William Beyseley* mewn gweithred arall yn 1544 (Ll&Brynodol D932) ac fel *William Beseleys* yn 1549 (Ll&Brynodol D933). Yr oedd gŵr o'r enw *John Beisley* yng Nghaernarfon yn 1551/2 (CCQSR, 84, 224). Ceir cofnod o dŷ o'r enw *Bislis House* yn nhref Caernarfon yn 1800 (Broom Hall, 1191). Mae'n gyfenw a geir yng Nghonwy hefyd yn yr unfed ganrif ar bymtheg (*E.Ch.Pro.*, 16)¹.

Yn gynnar trodd yr *-ey* derfynol yn *-e*. Ambell dro ceir *-a* ar y diwedd yn hytrach nag *-e*, ac mae hyn yn gallu digwydd wrth gymreigio enw priod o'r fath, cf. *Sydney* > *Sydna*, *Humphrey* > *Wmffra*, *Wesley* > *Wesla*, *Bulkeley* > *Bwcla*, *Hinkley* > *Incla*. Ceir enghreifftiau hefyd o ychwanegu *t* ar ôl yr *s*, fel ag a geir yn yr ynganiad presennol. Mae hyn yn awgrymu fod gwir ystyr yr ail elfen wedi ei cholli, er ei bod yn gywir mor ddiweddar â 1904, a bod yma ymgais wedi bod i resymoli'r ail elfen a'i hesbonio, o bosib ar sail y gair mwy cyfarwydd *bustl*. Ceir sawl enghraifft o gynnwys y fannod *y* o flaen yr e.p. uchod, cf. *Cae'r Bold*, Llanbeblig, a *Cae'r Llowarch*, Llandwrog, q.v. Gweler ymdriniaeth MR o'r enw hwn yn *TCHSG*, 29, (1967-8), 152.

Tyddyn Bleddyn Foel

Llanrug

<i>Tythyn Blethyn voill / tir blethyn voile</i>	1558	Ll&Brynodol	M18

tyddyn / tir, e.p. Bleddyn, moel

Ni lwyddwyd i leoli'r lle hwn ac ni wyddys pwy oedd *Bleddyn Foel*. Ni wyddys ychwaith ai'r un gŵr oedd hwn â'r *Bleddyn* sydd yn *Cae Dôl Bleddyn* (q.v.).

Tyddyn-bocha

Llanrug

SH 5063

<i>Tuthyn y boche / Tythyn y boch</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Tythin y boghey</i>	1579	Nannau	3105
<i>Tythyn Bothe</i>	1741	Dinam Hall	34
<i>Tyddin y Bocha</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn y bocha</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddun bocha</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn y Bocha</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn y bocha</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Tyddyn y Bocha</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tythyn Boche in Ruge</i>	1797	Poole	3819
<i>tyddyn bocha</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Ty Slatter or Tyddynbocha</i>	1904	Bangor	f33976

tyddyn, bocha?

Mae cofnod 1797 yn lleoli'r annedd hwn 'in Ruge . . . near Rhose Bodryal' ac mae cofnod 1904 yn ategu hyn trwy nodi mai'r un lle oedd hwn â *Ty Slatter*, sef *Tyddyn-sclaters* (q.v.). Yn RhPdegwm 1839 rhestrir *Cae tyddyn bochau* ar dir *Tyddyn-sclaters*.

¹ Ceir sawl amrywiad i'r cyfenw hwn sydd yn hanu o'r e.lle *Beesley* yn Swydd Gaerhirfryn: cofnodir enghreifftiau o sillafu'r cyfenw heddiw fel *Beasley*, *Beazley*, *Beesley*, *Beazleigh* a *Beisley* (DS, 40). Yn y CCQSR am y blynyddoedd 1541-8 cofnodir yr enw fel *Beisley*, *Beisle*, *Beseley*, *Beysey*, *Busley* a *Byseley*, felly nid oes ryfedd fod sillafiad yr elfen hon yn amrywio cymaint yn enw'r annedd uchod.

Mae'n anodd iawn esbonio'r ail elfen: mae'n bosib mai llysenw'r perchennog gwreiddiol sydd yma. Mae'r ffurf *boghey* yng nghofnod 1579 yn ategu'r ffurfiau a geir mewn dau e.p. yng nghofnodion y llys yng Nghaernarfon: *Iorwerth ap Hywel Boghe* yn 1396 (CCR, 128), a *Madog Boghey* yn 1397 (ibid. 157).

Tyddyn-cae	Llanrug		SH 5162
<i>y Tuthyn kay</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Tythyn Kay</i>	1653	Mostyn B	311
<i>Tyddin y Cay</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn y Cae</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn y Cay</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn y Cay</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddun y Cau</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn y Cau</i>	1787	EwBangor	B1787/58 6555
<i>Tuddun Cau</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tuddun Cau</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn Cau</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn Cau</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Cae</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081 D1
<i>tyddyn y Cae</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn y Caeu</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn y Caea</i>	1827	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn y Cau</i>	1828	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Cae</i>	1831	Bangor	8554
<i>Tyddyn Cau</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Tyddyn-cae</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Tyddyn Cae</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Tyddyn-cae</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Tyddyn Cae</i>	2000	CCPost	(Pont-rug)

tyddyn, y, cae

Rhwng Caeathro a Phont-rug. Mae'n amlwg mai *cae* oedd yn yr enw yn wreiddiol, ond ar ôl 1778 am ryw reswm dechreuwyd sillafu'r elfen hon fel *cau*, ac yn wir ei hynganu felly. Erbyn yr 20g adferwyd y sillafiad *cae*, ond cadwyd yr ynganiad *cau*.

Tyddyn Cefn-y-Gwndy

Llanrug

<i>kefn y gwndy</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>tir Cud in kefn y gwndy</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Tuthyn keven y Gundy</i>	1602/3	Ll&Brynodol	D130
<i>kevyn y Gwndy</i>	1603	Ll&Brynodol	D135

tyddyn, cefn, y, gwyndy?

Heb ei leoli. Mae'n anodd gwybod beth yw 'gwndy'. Mae'n hollol bosib mai ynganiad llafar *gwyndy*, sef 'tŷ gwyn' sydd yma¹. Fodd bynnag, yr oedd ystyr arbenigol gynharach i *gwyndy*, sef 'tŷ sanctaidd' neu 'eglwys wedi ei chodi o feini'. Heb wybod lleoliad y lle hwn ni ellir dirnad beth a olygir yma. Mae rhannau hynaf eglwys y plwyf yn dyddio'n ôl i'r 13g. ond peth anarferol, mae'n debyg, fyddai cyfeirio at y prif le addoliad fel 'gwyndy': byddai'n fwy tebygol o fod yn rhyw fath o fetws neu gapel anwes.

¹ Mae'n wir fod *Gwyndy* yn digwydd yn ddigon aml fel e.lle; e.e. ceir *Gwyndy-mawr* yn enw ar gae yn Nhŷ-mawr, Llanwnda, a dyma enw cartref Syr Thomas Parry yng Ngharmel, yn ogystal ag enw hen westy'r goets fawr sydd bellach yn adfeilion ger Bodedern ym Môn.

Tyddyn-corn	Llanrug	SH 5163
<i>Tuthyn y korn iuxta rid llidan</i>	1558	Ll&Brynodol M18
<i>Tyddun y Corn</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>tyddyn Corn</i>	1775	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Tyddin y Corn</i>	1780	Bangor 573
<i>Tyddyn Curn</i>	1780–7	P.S.Glynllifon 84 (61)
<i>tyddyn Corn</i>	1782	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn y Corn</i>	1783	P.S.Glynllifon 88
<i>Tyddyn y Corn</i>	1792	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Duddin Gorn</i>	1803	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Tuddun y Gorn</i>	1805	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>tyddyn Corn</i>	1815	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn corn</i>	1816–20	Dawson, Bangor f34081, D1
<i>Tyddyn Corn</i>	1830	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn-y-gorn</i>	1838	Map OS 78
<i>Tyddyn Corn</i>	1839	RhPDeGwm
<i>Tyddyn-y-corn</i>	1919	Map OS XVI N.W.

tyddyn, y, corn

Ym Mhonrug: mae cofnod 1558 yn ei leoli yn agos i 'rid llidan', a oedd yn ddiaw yn rhyd ar afon Saint yn y fan honno. Mae'n anodd gwybod beth oedd arwyddocâd y *corn*, onid oedd yn arbennig o uchel¹.

Tyddyn-Elen /Elan	Llanrug	SH 5363
<i>Tythyn Elen</i>	1570	EmThos 2
<i>Tuthyn Elen</i>	1572	EmThos 3
<i>Tythyn Elen</i>	1625	EmThos 21
<i>Tyddin Elan</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>tyddyn Elen</i>	1772	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>tyddyn Ellen</i>	1775	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>tyddun Elan</i>	1779	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>tyddyn Ellan</i>	1782	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Tyddun Elan</i>	1783	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Elan</i>	1792	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Elen</i>	1795	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Tuddun Elan</i>	1808	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Elan</i>	1819	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Tyddun elan</i>	1829	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn-elan</i>	1838	Map OS 78
<i>Tyddyn helen</i>	1839	RhPDeGwm
<i>Tyddyn Elan</i>	2000	CCPost (Llanrug)

tyddyn, e.p. Elen

Ym mhentref Llanrug ei hun. Mae'n amlwg oddi wrth y cyfeiriadau cynharaf uchod mai'r e.p.ben. *Elen* sydd yn yr ail elfen, ac mae'r ymwybyddiaeth o hyn i'w gweld o bryd i'w gilydd yng nghofnodion y 18g. Yn RhPDeGwm gwelir enghraifft o'r chwiw o newid pob *Elen* yn *Helen*. Fodd bynnag, yr ynganiad llafar *Elan* fu'n drech yn y diwedd, ac felly y sillefir ac yr yngenir yr enw heddiw.

¹ Yr oedd anheddau o'r enw *Corn-hir* yng Nghaernarfon a Llangefni. (Gweler *Cae corn hir / Cae corn shimdda hir* dan Gaeau Llanbeblig).

Tyddyn-Gregor**Llanrug**

Gweler *Buarthau*.

Tyddyn-gwag**Llanrug**

<i>Tyddin Gwâg</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddin-Gwag</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddun gwag</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn gwag</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tuddun gwag</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn gwâg</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 6/13

tyddyn, gwag

Heb ei leoli.

Tyddyn-Gwerful**Llanrug****SH 5061**

<i>Tythyn Gwervill ferch Jerwerth ap Jeuan</i>	1516–17	Ll&Brynodol	R2
<i>tir gwervill vch gruff ap Jeuan</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Tyddyn Gwerfil</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn Gwerfil</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Werfil</i>	1776–9	Vaynol	4054
<i>Tyddyn gwerfil otherwise called Pwll y Bar</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn gwerful</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Moerfil als pwll y barr</i>	1799	Vaynol	3751
<i>Tyddyn Werfol or Pwlllybar</i>	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Tyddyn Werfil alias Pwll y bar</i>	1809	Vaynol	4062

tyddyn, e.p. Gwerful

Mae'n amlwg oddi wrth sawl cyfeiriad uchod mai'r un lle oedd hwn â *Phwll-y-bar* (q.v.) Mae cofnod 1558 hefyd yn ategu'r un lleoliad, gan y dywed: 'tir gwervill vch gruff ap Jeuan iacet inter avon wne et priscoll'¹, sef union leoliad *Pwll-y-bar*. Y benbleth yw: pwy yn hollol oedd *Gwerful*? Mae cofnod 1516–17 yn dweud mai merch rhyw Iorwerth ab Ieuan ydoedd. Os mai'r un *Gwerful* oedd y wraig oedd biau'r 'tir' yn 1558 yn ogystal â'r 'tyddyn' yn 1516–17, mae enw ei thaid yr un fath (Ieuan), ond mae enw ei thad wedi ei nodi fel 'Gruffydd' yn awr yn hytrach nag 'Iorwerth'. Mae'n hollol bosib fod yma ddwy ferch o'r enw *Gwerful* yn yr un ardal.

Tyddyn Gwyn ab Einion**Llanrug**

<i>Tythyn gwyn ap Eignn'</i>	1558	Ll&Brynodol	M18

tyddyn, e.p. Gwyn ab Einion

Heb ei leoli.

Tyddyn-hen**Llanrug**

Yr un lle yw hwn â *Llwyn-y-brain* q.v.

¹ 'Mae tir Gwerful. . . yn gorwedd rhwng afon Gwna a Phrysgol'

Tyddyn Hywel ab Einion**Llanrug***Tuthyn hoell ap Eignn'*

1558

Ll&Brynodol

M18

tyddyn, e.p. Hywel ab Einion

Heb ei leoli. Ni wyddys ychwaith pwy oedd *Hywel*, er ei fod o bosib yn frawd i'r *Gwyn* a grybwyllir uchod.

Tyddyn Ieuan Llwyd Felinydd**Llanrug***Tythyn Jenn^a lloid velinyth*

1558

Ll&Brynodol

M18

tyddyn, e.p. Ieuan Llwyd, melinydd

Yn ôl y cofnod uchod yr oedd yr annedd hwn 'in kevyn priscoll'.

Tyddyn Iorwerth ap Cuhelyn**Llanrug***Tuthyn Ier' ap Kehelyn*

1558

Ll&Brynodol

M18

tyddyn, e.p. Iorwerth ap Cuhelyn

Ni wyddys ymhle yr oedd yr annedd hwn na phwy oedd *Iorwerth*.

Tyddyn Ithel**Llanrug***Tuthyn Taylwr namely Tythyn Ithell*

1558

Ll&Brynodol

M18

Tythyn Ithell / tithyn Ithell

1558

Ll&Brynodol

M18

tyddyn, teiliwr, e.p. Ithell

Mae RhPDegwm yn cofnodi cae o'r enw 'Tyddyn Tailiwr' dan *Glan-afon-Ifor* (q.v. uchod). felly mae'n bosib mai yno ym Mhonrug oedd yr annedd hwn. Ni wyddys ai *Ithel* oedd y teiliwr yn yr enw, ond gweler yr awgrym dan *terra y Talwr koch* dan Gaeau Llanrug isod.

Tyddyn John ap Robert Felinydd**Llanrug***Tuthin John ap Robert Velynydd*

1602/3

Ll&Brynodol

D130

tyddyn, e.p. John ap Robert, melinydd

Heb ei leoli.

Tyddyn-mawr**Llanrug****SH 5363***Tyddun mawr*

1770

ATT GAG

XQA/LT 6/13

tyddyn mawr

1775

ATT GAG

XQA/LT 6/13

Tyddyn-mawr

1780-7

P.S.Glynllifon

84 (61)

tyddyn mawr

1782

ATT GAG

XQA/LT 6/13

Tyddyn Mawr

1783

P. yr Aur

4058

Tyddyn Mawr

1783

P.S.Glynllifon

88

Tyddyn Mawr

1791

EwBangor

B1791/73 7072

Tyddyn mawr

1792

ATT GAG

XQA/LT 6/13

Tuddun Mawr

1806

ATT GAG

XQA/LT 6/13

Tyddynmawr

1813

P. yr Aur Add.

1891

Tyddyn mawr

1816-20

Dawson. Bangor

f34081, D1

Tyddynmawr

1821

P. yr Aur Add.

1965

Tyddyn mawr

1839

RhPDegwm

Tyddynmawr

1841

C. Vincent

2846

<i>Tyddyn-mawr</i>	1920	Map OS	XI S.W.
<i>Tyddyn-mawr</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Tyddyn Mawr</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

tyddyn, mawr

I'r gogledd o bentref Llanrug oddi ar y lôn sydd yn arwain oddi yno i gyfeiriad Bethel.

Tyddyn Meredydd ap Hoell   Llanrug

<i>Tythyn Meredydd ap Hoell</i>	1547–51	<i>E. Ch. Pro.</i>	20

tyddyn, e.p. Meredydd ap Hoell

Yr unig beth a wyddom am y lle hwn yw ei fod yn nhrefgordd Rug, ac mae'n debyg mai'r un gŵr a gofféir yn enw *tir m'edd ap hoell ap Jann' dy* hefyd yn Rug (q.v. isod dan Gaeau Llanrug).

Tyddyn-nant-y-felin   Llanrug

<i>Tythyn nant y velyn</i>	1558	Ll&Brynodol	M18

tyddyn, nant, y, melin

Yr unig beth a wyddom am y lle hwn yw ei fod yn 'kefn priscoll'.

Tyddyn-porth   Llanrug

<i>Tythyn porth</i>	1558	Ll&Brynodol	M18

tyddyn, porth

Mae'r cofnod uchod yn nodi fod yr annedd hwn yn agos at Ros-rug ('iuxta Rose y Ruke').

Tyddyn-rhyddid   Llanrug   SH 5362

<i>Tuthyn Reryd</i>	1542	<i>CCQSR</i>	15
<i>Tythyn Ririd iuxta Ros y Ruk</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Tythyn y garth iuxta Tythyn Ririd</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Tythyn Rhyddid</i>	1763	RHE	1
<i>Tyddun rhyddid</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn y rhyddid</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddun Ryddid</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddun rhyddig</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Rhyddig</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn riddig</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn rhyddig</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Tuddun Huddug</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tuddun Hiddig</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn ryddig</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn-Rhiddig</i>	1810	Henblas B	690
<i>tyddynryddid</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn rhyddig</i>	1816–20	Dawson, Bangor	134081, D1
<i>Tyddyn y Rhyddig</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn hiddig</i>	1826	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn Rhyddid</i>	1831	Bangor	8554
<i>Tyddyn-rhuddyg</i>	1838	Map OS	78
<i>Tyddyn yr huddyg</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tyddun rhyddid</i>	1849	Bangor	8555

<i>Tyddyn Hiddigl</i>	1856	Henblas B	1237
<i>Tyddyn Hiddigle</i>	1858	Henblas B	1246
<i>Tyddyn rhyddid</i>	1878	Bangor	8555
<i>Tyddyn Rhyddid</i>	1890–1	Bangor	8560
<i>Tyddyn-rhyddid</i>	1919	Map OS	
<i>Tyddyn Rhyddid</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Tyddyn-rhyddid</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Tyddyn-rhyddid</i>	2002	Map OS Explorer	OL 17

tyddyn, e.p. Rhirid, yr, huddygl, rhyddid

Oddi ar y lôn sydd yn mynd o Geunant i Lanrug wrth droi i'r chwith ar gyrion Tan-y-coed. Dywed Syr Ifor Williams: "Yn Llanrug troes Tyddyn *Rhirid* (enw dyn) yn Tyddyn *Rhyddid*." (*ELleoedd*, 7). Cyfeiria hefyd at enghraifft gyffelyb yn *Nant-rhirid* (Morgannwg) a droes yn *Llantryddid* (ibid.; gweler hefyd *PNDPH*, 123–4; *PNGlam*, 109; *ADG 1*, 66). Mae cofnod 1542 yn cyfeirio at '[Tuthyn] Reryd yn nhrefgordd Castellmai' ('[*Tuthyn*] *Reryd in predicta villa de Castellmay*'), ac mae'n bosibl mai'r un lle yw hwn. Fodd bynnag, mae gennym ddau gofnod hollol bendant o 1558, sydd nid yn unig yn dangos yn eglur mai'r e.p. *Rhirid* sydd yn yr enw, ond yn lleoli'r annedd 'wrth ymyl Rhos Rug' ('*iuxta Ros y Ruk*') ac yn agos at *Dyddyn-y-garth* (Ll&Brynodol M18). Ceir yr e.p. *Rhirid* mewn e.lle arall ym mhlwyf Llanrug: cofnodir *allte ffynnon Ririt* yn 1475/6 (Ll&Brynodol, D14) a *Gallt ffynnan ririt* yn 1498/9 (ibid, D36) yn ogystal ag yn 1558 (Ll&Brynodol M18). Gellir gweld sut y byddai'r enw anghyfarwydd *Rhirid* yn troi'n *rhyddid* gydag amser. Gellid yn hawdd hefyd gael cymysgu sain ar lafar rhwng *rhyddid* a *rhiddig*, a thybio fod a wnelo'r gair rywbeth â *huddygl*. Wedyn gellid fod wedi tybio fod *Tyddyn Huddyg* yn enw disgrifiadol ar dyddyn lle nad oedd y tân yn tynnu'n dda iawn, cf. *Twll-y-mwg* ym mhlwyf Trefdraeth, Môn (*ELMôn*, 81). Hawdd fyddai iddo gael ei ailbarchuso'n ddiweddarach a'i droi'n *Dyddyn-rhyddid*, gan dybied bod a wnelo'r enw rywbeth â thenantiaeth y tyddyn. Fodd bynnag, mae cofnodion 1558 yn profi'n sicr mai'r e.p. *Rhirid* sydd yn yr ail elfen.

Tyddyn-slaters	Llanrug	SH 5063
<i>ty ysglates</i>	1818	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Ty Slattes</i>	1819	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Tyslatars</i>	1821	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Ty Yslatters</i>	1822	ATT GAG XQA/LT 6/13
<i>Ty slaters</i>	1838	Map OS 78
<i>Ty Slater</i>	1839	RhPDeqwm
<i>Ty Slatter or Tyddynbocha</i>	1904	Bangor f33976
<i>Tyddyn-slaters</i>	1920	Map OS XI S.W.
<i>Tyddyn-slaters</i>	1961	Map OS SH 56
<i>Tyddyn-slaters</i>	2002	Map OS Explorer OL 17

tyddyn, Saes. slaters

Mae'r annedd hwn ar gyrion gogledd-orllewinol eithaf plwyf Llanrug, ar y ffin â phlwyf Llanbeblig yn ardal Rhosbodrual. Mae'r safle yn hen, ond adwaenid yr annedd gynt fel *Tyddyn-bocha* (q.v.). Tŷ oedd elfen gyntaf yr enw presennol am gyfnod, ond yn yr 20g. newidiodd i *Tyddyn*. Benth. o'r Saes. *slaters* yw'r ail elfen, sef gwŷr sydd yn toi adeilad â llechi¹. Nodir *Cae Sclater* a *Chae Tyn Sclaters* yn Rhosbodrual yn RhPDeqwm plwyf Llanbeblig: mae'r rhain yn gysylltiedig â'r annedd uchod. Mae'n ddiddorol sylwi ar y modd

¹ Mae MR yn trafod nifer o enwau lleoedd sydd yn cynnwys yr elfen hon ac yn cyfeirio at *Dyddyn Sglatas*, Bangor, a *Thyslatas* yn Llanllechid a Llandegfan (*TCHSG*, 52–3. (1991–2), 23. Ceir hefyd *Cae Sclater / Cae Slater* yn Llangaffo (Dinam Hall 158). *Pant-sclater* yn Llanfair Mathafarn-eithaf, Môn (GM-J, 190), a *Bwlch y Slatters* ar y terfyn â Sir Feirionnydd (*ELISG*, 14).

y tyfodd yr *c* neu'r *g* yn y ffurfiau Cym. *ysglates*, *sclaters*; cf. y modd y trodd Saes. *slant* yn *ysglent* / *sglent* / *sclent* (EEW, 120).

Tyddyn-teiliwr

Llanrug

Gweler *Tyddyn-Ithel* uchod.

Tyddyn-Whisgin

Llanrug

SH 5161

<i>terra hwiskyn ap kynwerik</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Tuthyn huskyn</i>	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Tythin Huskin</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Tyddyn Whiskin</i>	1766	EwBangor	B1766/102 3032
<i>Tyddyn Whiskin</i>	1777	EwBangor	B1777/95 4919
<i>Tyddyn chwiskin</i>	1778	P. yr Aur	20539
<i>Tyddin Whisca</i>	1781	Bangor	575
<i>Tythyne Wisgu</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Tyddyn Whiscin</i>	1796	P. yr Aur	18631
<i>Tyddyn wyscau</i>	1798	JE/MNW	
<i>Tyddyn whiskin</i>	1808	Rumsey Wms	1686
<i>Tyddyn Hwysgin</i>	1810	CyGTan	
<i>Tyddin wisgin</i>	1815	EwBangor	B1815/111 10998
<i>Tyddyn Wiskey</i>	1816–20	Dawson, Bangor	F34081, D1
<i>Tyddyn wiskin</i>	1819	EwBangor	B1819/94 11675
<i>Tyddynwhisken</i>	1824	P. yr Aur	4104
<i>Tyddyn Whiskin</i>	1824	Rumsey Wms	528–9
<i>Tyddyn wisgin</i>	1827	Rumsey Wms	978
<i>Tydd yn wsgn</i>	1831	Bangor	8554
<i>Tyddun wisgin</i>	1838	Bangor	1142
<i>Tyddyn wysgyn</i>	1838	Map OS	78
<i>Tyddyn-wisgin</i>	1847	EwBangor	B1847/147 17055
<i>Tyddyn whiskin</i>	1869	Bangor	f33975
<i>Tyddyn whiskin uchaf</i>	1869	Bangor	f33975
<i>Tyddyn Wisgin</i>	1886	Postal Dir.	173
<i>Tyddyn-hwys-gynt</i>	1891	Map OS	XVI N.W.
<i>Tyddyn whiskin</i>	1904	Bangor	f33976
<i>Tyddyn-whisgin</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Tyddyn Whiskin</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Tyddyn Whiskin Uchaf</i>	1930–1	Bangor	8592
<i>Tyddyn-whisgin</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Tyddyn Whisgin Bach</i>	2000	CCPost	(Caethro)
<i>Tyddyn Whisgin Uchaf</i>	2000	CCPost	(Caethro)

tyddyn, e.p. *Whiskin* < *Hwysgin*

I'r chwith oddi ar yr A4085 wrth fynd o Gaethro i gyfeiriad Waunfawr. Ceir *Tyddyn-Whiskin* ym mhlwyf Llanwnda hefyd (q.v.). Cyfenw anghyffredin yw *Whiskin* sydd i'w gael o hyd yn nhref Caernarfon ar ddechrau'r 21g. (gwybodaeth bersonol). Nid yw *DS*, *WS* na *SW* yn nodi'r cyfenw hwn. Datblygodd o'r e.p.gwr. *Hwysgin* / *Hwysgyn*. Mae datblygiad enw'r annedd yn gliriach yma yn Llanrug nag yn yr annedd ym mhlwyf Llanwnda, gan y gwyddom fod gŵr o'r enw *Hwysgyn ap Cynwrig* ar un adeg yn berchen ar dir yn 'Kydnafon' (Ll&Brynodol M18). Ceir sawl cyfeiriad at *Gydnafon*: y cwbl a wyddom amdano yw ei fod yn nhrefgordd Treflan, ac felly ym mhlwyf Llanbeblig yng nghyffiniau Waunfawr (gweler *Cae Cydnafon* dan Gaeau Llanbeblig). Mae'r cofnod o 1558 uchod yn lleoli *Tuthyn huskyn* yn 'priscoell et kefn priscoell'. Gan fod y fan honno yn weddol agos at Waunfawr, a'r enw yn un eithaf anghyffredin, mae'n bur debyg mai'r un gŵr sydd yn y ddau gyfeiriad, ac mai *Hwysgyn ap*

Cynwrig a roes ei enw i'r annedd hwn. Sylwer fod cofnod 1810 o restr y tanysgrifwyr i *Corph y Gaingc Dafydd Ddu Eryri* yn dangos nad oedd yr enw gwreiddiol wedi llwyr ddiffannu o ymwybyddiaeth y werin. Nid yw'r enw yn y ffurf *Whiskin* yn unigryw mewn enw lle: ceir yr un ffurf nid yn unig ym mhlwyf Llanwnda, ond yn 1650, 1653 a 1726 cofnodir *Kay Whiskin* yn Owrtyn, Sir y Fflint (Elwes, 840, 864, 1103).

Tyddyn-y-clochydd

Llanrug

<i>Tythyn y cloghyth in Ruke</i>	1506	Ll&Brynodol	D987
<i>tythyn y cloghyth</i>	1506	Ll&Brynodol	D988

tyddyn, y, clochydd

Heb ei leoli. Gweler hefyd *Bryn-y-clochydd* uchod.

Tyddyn-y-mab-llwyd

Llanrug

<i>Tythyn y mab lloid</i>	1558	Ll&Brynodol	M18

tyddyn, y, mab, llwyd

Heb ei leoli.

Tyn-y-coed

Llanrug

SH 5263

<i>Ty-yn y-coed</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>ty yn Coed</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddun y Coud</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tuddun y Coed</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn y Coed</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyn Coed</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyn y Coed</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Ty'n Coed</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyny Coed</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyny Coud</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddynycoed</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyddyn y coed</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>tyddyn Coed</i>	1815	ATT GAG	XQA/LT 6/13
<i>Tyn y coed</i>	1829	C. Vincent	2842
<i>Ty'n-y-coed</i>	1838	Map OS	78
<i>Ty'n y Coed</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Ty'n-y-coed</i>	1919	Map OS	XVI N.W.
<i>Ty'n-y-coed</i>	1961	Map OS	SH 56
<i>Tyn Y Coed</i>	2000	CCPost	(Llanrug)

tyn, y, coed

Ar y dde oddi ar yr A4086 wrth fynd o Bont-rug i gyfeiriad Llanrug. Bu'n gartref i Peter Bayley Williams, yr offeiriad llengar, ar un adeg (*IAMC*, 216). Ambell dro yn y 18g a'r 19g. cyfeirir ato fel *Tyddyn-y-coed*, ond yn amlach o lawer ceir y ffurf gywasgedig *tyn* yn yr elfen gyntaf.

CAEAU LLANRUG

'Dyna'r Cae Cefn Tŷ – cae gwneud drygau oedd hwnnw, oblegid yr oeddech yn ddigon sicr na welai neb mohonoch o'r tŷ . . . A dyna'r Cae 'Flaen Drws. Cae parchus ydoedd ef. Ni wneid drwg o fewn ei gloddiau.'

Kate Roberts, (ErthKR, 27–8)

Aber	Llanrug			
<i>Yr Aber</i> yr, aber	Llwyn-coed	1839	RhPDegwm	92
Mae'n debyg fod y cae hwn wedi cymryd ei enw o annedd <i>Yr Aber</i> (q.v. dan Anheddau Llanrug) a fyddai'n ffinio â thir <i>Llwyn-coed</i> .				
Allt / Gallt	Llanrug			
<i>Yr Allt</i>	Cefntresaint	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Yr allt</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>Allt</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Yr Allt</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Allt</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Yr allt</i> yr, allt	Llwyn-y-brain	1839	RhPDegwm	927
<i>Allt eithin</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	{33975
<i>Rallt eithin</i> yr, allt, eithin	Pant-Ifan	1839	RhPDegwm	740
<i>Allt fain</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Yr Allt fain</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Allt fain</i> yr, allt, main	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Rallt goch</i> yr, allt, coch	Cwm-y-glo	1839	RhPDegwm	88
<i>Rallt hen</i> yr, allt, hen	Tyddyn-mawr	1839	RhPDegwm	578
<i>alt Tybott</i>	yn nhrefgordd Rug	1584	<i>Rec. C. Aug.</i>	286
<i>alt Tibbott</i>	yn nhrefgordd Rug	1595	<i>Rec. C. Aug.</i>	281
<i>Allt Tibott</i> allt, e.p. Tibot	yn nhrefgordd Rug	1607	Ll&Brynodol	D1164
Disgrifir lleoliad yr allt hon yn y cofnodion uchod 'in Giffingend in Ruke'. ond ni lwyddwyd i ddarganfod y lle hwn nac ystyr <i>Giffingend</i> . Gweler <i>Caerlan Tibot</i> dan Gaeau Llanbeblig am yr elfen <i>Tibot</i> .				
<i>Gallt uchaf</i> gallt, ans. uchel, gradd eithaf uchaf	Hafod-y-rhyg-isaf ?	1839	RhPDegwm	485
<i>Gallt y beudy</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Gallt y Beudy</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Gallt y Beudy</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Gallt Beudy</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	487
<i>Allt y beudy</i> gallt / allt, y, beudy	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	{33975
<i>Gallt y Celyn</i> gallt, y, celynen, llu. celyn	Tyddyn-mawr	1839	RhPDegwm	60–1
<i>gallt willm'</i>	?	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Allt Willyne</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	484

<i>Allt Whillie</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975

allt / gallt, e.p. Gwilym / William?

Mae'n debyg mai'r un lle sydd yn y ddau gofnod diweddarach ag yng nghofnod 1558.

<i>Gallt y gwynt</i>	Penrallt	1839	RhPdegwm	120

gallt, y, gwynt

<i>allte ffynnon Ririt</i>	?	1475	Ll&Brynodol	D14
<i>Gallt ffunnan ririt</i>	?	1498	Ll&Brynodol	D36
<i>allt ffynon Ririd</i>	?	1558	Ll&Brynodol	M18

allt / gallt, ffynnon, e.p. Rhirid

Gweler hefyd *Tyddyn-rhyddid* dan Anheddau Llanrug.

<i>Gallt yr hâd</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPdegwm	488
<i>Allt y rha</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975

allt / gallt, yr, hedyd, llu. hâd

Mae cofnod 1839 yn nodi'r drydedd elfen fel *had*, ond awgryma cofnod 1869 mai ffurf lafar *haf* sydd yma.

Breithwen Llanrug

<i>y Fraithwen</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
<i>Brith wen</i>	Prysgol	1839	RhPdegwm	431
<i>Fraith Wen</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Freithwen</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975

breithwen

Mae'r ans. 'brithwyn' yn disgrifio rhywbeth â smotiau gwynion arno. Yn yr achos hwn mae'r ans. ben. yn awgrymu fod y rhywbeth hwnnw yn fenywaidd. Gallai o bosib fod yn enw ar fuwch arbennig, yn enwedig o gofio fod yna gae o'r enw *Cae-pwll-y-Fraithwen* hefyd ym Mhrysgol. Ceir *Y Freithwen* hefyd yn y Gerlan ger Bethesda (*ELISG*, 28: Mapiau OS).

Bron Llanrug

<i>bron beth y crwth</i>	?	1558	Ll&Brynodol	M18

bron, bedd, y, crwth

Mae'n debyg mai ystyr *crwth* yma yw 'rhywun cefngrwm'. *hunchback*.

<i>Fron oleu</i>	Hafodlas	1839	RhPdegwm	306

bron, golau

Bryn Llanrug

<i>Bryn</i>	Lleiniau	1839	RhPdegwm	861

bryn

<i>Bryn bach</i>	Tyn-y-coed	1839	RhPdegwm	844a

bryn, bach

<i>Bryn beudy bach</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Bryn beudy bach</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062

bryn, beudy, bach

<i>Bryn y Beudy Côch</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g.	Vaynol	4199

bryn, y, beudy, coch

Tybed ai'r un lle sydd yma â *Bryn beudy bach* uchod?

<i>Bryn Cadro bach</i> bryn, Cadro?, bach	Cilgwythwch	1839	RhPdegwm	764
Mae'n anodd gwybod beth sydd yn yr ail elfen, ai e.p.bachigol ynteu gwall am 'cadno'.				
<i>Bryn Cadw</i> bryn, cadw	Tyddyn-cae	1839	RhPdegwm	1067
Mae'n anodd gwybod beth yw ystyr <i>cadw</i> yma. Fe'i ceir yn yr ystyr o 'praidd, diadell', a sonnir am 'ddefaid cadw', sef y defaid a gedwir i fagu ŵyn. Ambell dro ceir cyfeiriad at 'goed cadw' ¹ . Fodd bynnag, ni welwyd y cyfuniad 'bryn cadw' yn unman arall.				
' <i>Bryn Clochydd and garden</i> ' bryn, clochydd	Drws-y-ddeугоed	1839	RhPdegwm	700
Gweler <i>Bryn-y-clochydd</i> dan Anheddau Llanrug.				
<i>Bryn coch</i>	Glan-Seiont	1839	RhPdegwm	940-1
<i>Bryn coch</i>	Glan-Seiont	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
<i>Bryn coch</i>	Llwyn-y-brain	1839	RhPdegwm	917
<i>Bryn coch</i>	Prysgol	1839	RhPdegwm	418
<i>Bryn coch</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Bⁿ Côch</i>	Prysgol et al.	1798-9	Vaynol	4059
<i>Bryn Côch</i>	Prysgol et al.	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Bⁿ Coch</i>	Prysgol et al.	1809	Vaynol	4062
bryn, coch				
<i>Bryn coch bach</i>	Glan-Seiont	1839	RhPdegwm	936
<i>Bryncoch bach</i>	Glan-Seiont	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
bryn, coch, bach				
<i>Bryn coch uchaf</i> bryn, coch, ans. uchel, gradd eithaf uchaf	Drws-y-ddeугоed	1839	RhPdegwm	709
<i>Bryn coed</i> bryn, coeden, llu. coed	Llwyn-y-brain	1839	RhPdegwm	920
<i>Bryn crwn</i>	Bryn-crwn	1839	RhPdegwm	462
<i>Bryn Crwn Close</i> bryn, crwn	Tai-newyddion	1839	RhPdegwm	463
Gweler <i>Bryn-crwn</i> dan Anheddau Llanrug.				
<i>Bryn eithin</i> bryn, eithinen, llu. eithin	Carreg-y-frân	1839	RhPdegwm	161
<i>Bryn Eryr</i> bryn, eryr	Parc Rhos-rug	1839	RhPdegwm	227
<i>Bryngolen</i> bryn, golau?	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>Bryngwyn</i>	Parc Rhos-rug	1839	RhPdegwm	267

¹ Yn ôl y Cyfreithiau yr oedd *coet cadw* yn ddarn o goedwig a neilltuwyd ar gyfer pesgi moch â mes. Gweler W. Linnard, 'Coed Cadw', *BBCS*, XXVII. (Mai 1978), 558-9.

bryn, gwyn

<i>Bryn hafodty</i> bryn, hafoty	Bryn-y-ffynnon	1839	RhPDegwm	77
<i>Bryn mawr</i> bryn, mawr	Tyn-y-coed	1839	RhPDegwm	845
<i>Bryn melyn</i> bryn, melyn	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>bryn Sawr</i> bryn, sawr	?	1558	Ll&Brynodol	M18

Dywed y cofnod uchod fod y lle hwn 'wrth ymyl Cae Ieuan Foel' ('iuxta Cay Jean moile') pa le bynnag oedd hwnnw (ond gweler dau gofnod ohono isod). 'Arogl' yw sawr, boed yn ddymunol neu fel arall, ac mae'n anodd gweld ei arwyddocâd yma.

<i>Bryn y werglodd</i>	Greuor	1839	RhPDegwm	954
<i>Bryn Gweirglodd</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	467
<i>Bryn Werglodd</i> bryn, y, gweirglodd	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>Bryn y fawnog</i> bryn, y, mawnog	Parc Rhos-rug	1839	RhPDegwm	612, 614, 615
<i>Bryn y ffryth</i> bryn, y, ffridd	Bryn-y-ffynnon	1839	RhPDegwm	261-6
<i>Bryn y ffynnon</i> bryn, y, ffynnon	Pant-hafodlas	1839	RhPDegwm	331
<i>brin y goylies</i> bryn, y, goylies?	?	1558	Ll&Brynodol	M18
Mae'n anodd dirnad beth yw <i>goylies</i> .				
<i>Bryn y gro</i> bryn, y, gro	Parc Rhos-rug	1839	RhPDegwm	608

Buarth**Llanrug**

<i>Buarth</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>Buarth</i>	Prysgol et al.	1798-9	Vaynol	4059
<i>Buarth</i>	Prysgol et al.	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth</i> bruarth	Prysgol et al.	1809	Vaynol	4062
<i>Buarth Bach</i>	?	1614	EmThos	M/34 17
<i>Buarth bâch</i>	Bryn-Mihangel / Didfa	1803	Henblas B	1345
<i>Buarth bach</i> bruarth, bach	Pwll-y-bar	1839	RhPDegwm	1102a
<i>bearth kay r adwy Issa</i> bruarth, cae, yr, adwy, ans. isel, gradd eithaf isaf	?	1585	P. yr Aur	17250

Ceir nifer o enghreifftiau isod o enwau gyda *bruarth* a *cae* fel y ddwy elfen gyntaf. Gall y ddwy elfen hyn fod yn air cyfansawdd: *bruarthgae* = lle caeëdig. Nodir y ffurf hon unwaith isod yn *Buarthgae'r Waen* (q.v.).

<i>Buarth kaer lloye</i>	?	1626–7	P. yr Aur	17258a
<i>Buarth cae'r lloi</i>	Drws-y-ddeугоed et al.	1839	RhPDegwm	806
<i>Buarth Cae'r lloi</i>	Drws-y-ddeугоed	1840	C. in W.R.	B/DL/375–82
<i>bruarth, cae, y, llo, llu. lloi</i>				
<i>Buarth cae'r pwll</i>	Cae-hoeden	1839	RhPDegwm	729
<i>bruarth, cae, y, pwll</i>				
<i>Buarth Cae tudor</i>	Prysgol?	1839	RhPDegwm	446
<i>Buarth cae tudor</i>	Prysgol?	1848	Vaynol	4073
<i>bruarth, cae, e.p. Tudur</i>				
<i>Buarth Cae'r Wern /</i>	Prysgol et al.	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth Gaerwen /</i>				
<i>Buarthgae'r Waen</i>				
<i>Buarth Cae'r Wern</i>	Prysgol et al.	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Buarth Caer Wern /</i>	Prysgol et al.	1809	Vaynol	4062
<i>Buarth Gaerwen</i>				
<i>Buarth Cae wern</i>	Prysgol?	1839	RhPDegwm	428
<i>Buarth Cae'r Wern</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>bruarth, cae, y, gwern / caerwen</i>				
Mae'n bosib mai'r un lle yw <i>Buarth Cae'r Wern</i> a <i>Buarth Gaerwen</i> : mae'r sain yn hynod o debyg. Fodd bynnag, efallai mai yng nghofnod 1798–9 y gwelir y ffurf wreiddiol, sef <i>Buarthgae'r waen</i> .				
<i>Buarth canole</i>	Bryn-Mihangel / Didfa	1803	Henblas B	1345
<i>bruarth, canol</i>				
<i>Buarth crin</i>	Dôl-helyg	1839	RhPDegwm	188
<i>bruarth, crin</i>				
<i>Buarth crwn</i>	Dôl-helyg	1839	RhPDegwm	178
<i>bruarth, crwn</i>				
<i>Buarth dan beudy</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>bruarth, dan, beudy</i>				
<i>Buarth galltog</i>	Cae-hoeden	1839	RhPDegwm	730
<i>bruarth, galltog</i>				
Nid yw <i>GPC</i> yn nodi <i>galltog / alltog</i> : ond mae'n bosib mai'r ystyr yw 'ar allt'.				
<i>Buarth glas</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	
<i>Buarth glas</i>	Prysgol-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth glas</i>	Prysgol-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>bruarth, glas</i>				
<i>Buarth isaf</i>	Bryn-Mihangel / Didfa	1803	Henblas B	1345
<i>bruarth, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Buarth main</i>	?	1609	EmThos	M/34 9
<i>Buarth fain</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798–9	Vaynol	4059

<i>Buarth main</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth fain</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Buarth fain</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDechw	479
<i>Buarth main</i>	Cae-hoeden	1839	RhPDechw	734

buarth, main

E.g. yw *buarth*: mae'r ffurf *fain* yn taro'n rhyfedd ar y glust.

<i>buarth Melyn</i>	Prysgol-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Buarth Melyn</i>	Prysgol-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Buarth melyn</i>	Prysgol	1839	RhPDechw	365
<i>Buarth melyn</i>	Prysgol	1869	Bangor	133975

buarth, melyn

<i>Buarth Mieri</i>	Drws-y-ddeugoed	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
<i>Buarth Mieri</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Buarth Mieri</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth Mieri</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Buarth Mieri</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDechw	470
<i>Buarth meiri</i>	Prysgol et al.	1798-9	Vaynol	4059
<i>Buarth Mieri</i>	Prysgol et al.	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth mieri</i>	Prysgol et al.	1809	Vaynol	4062
<i>Buarth mieri</i>	Prysgol et al.	1839	RhPDechw	813

buarth, miaren, llu. mieri

<i>Buarth Morfydd</i>	Prysgol-uchaf et al.	1798-9	Vaynol	4059
<i>Buarth Morfydd</i>	Prysgol et al.	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth Morfydd</i>	Prysgol-uchaf et al.	1809	Vaynol	4062
<i>Buarth Morfyr</i>	Prysgol	1839	RhPDechw	425
<i>Buarth Morfur</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073

buarth, e.p. Morfydd

<i>Buarth Mr Wynne</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Buarth M' Wynn</i>	Prysgol / Cae-hoeden	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth Mr Wynne</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062

buarth, e.p. Mr Wynne

Mae'n debyg mai un o deulu Glynllifon fyddai 'Mr Wynn', er mai teulu'r Faenol oedd tiffeddianwyr mwyaf dylanwadol ardal Llanrug, a hwy oedd biau llawer o dir Prysgol a Chae-hoeden erbyn adeg RhPDechw 1839.

<i>Buarth Robin</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062

buarth, e.p. Robin

Mae'n debyg mai'r e.p. *Robin* sydd yma yn hytrach nag enw'r aderyn.

<i>Buarth Talcen</i>	Cae-rhos	1798-9	Vaynol	4059
<i>Buarth y Talcen</i>	Cae-rhos	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth Talcen</i>	Cae-rhos	1809	Vaynol	4062

buarth, y, talcen

<i>buarth y blawd</i>	Tyddyn-Whisgin	1798-9	Vaynol	4059
<i>Buarth y Blawd</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth y blawd</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Buarth y blawd</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDechw	387
<i>Buarth y blawdd</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	133975

buarth, y, blawd

<i>Buarth y Ceunant</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth y Ceunant</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth y Ceunant</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>buarth, y, ceunant</i>				
<i>Buarth y coed</i>	Drws-y-ddeугоed	1839	RhPDeгwm	683
<i>Buarth y Coed</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth y Coed</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth y Coed</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Buarth y Coed</i>	Prysgol / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth y Coed</i>	Prysgol / Cae-hoeden	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth y Coed</i>	Prysgol / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>buarth, coeden, llu. coed</i>				
<i>Buarth y Delyn</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth y Delyn</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth y Delyn</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Buarth y delyn</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDeгwm	473
<i>Buarth y delyn</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	133975
<i>Buarth y Delyn</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth y Delyn</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth y Delyn</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>buarth, y, delyn</i>				
Disgrifio siâp y buarth a wna'r drydedd elfen.				
<i>Buarth y gorlan</i>	Dôl-helyg	1839	RhPDeгwm	189
<i>buarth, y, corlan</i>				
<i>bvarth y griavolen</i>	?	1557	P. yr Aur	17241
<i>biarth y greviolen</i>	?	1566	P. yr Aur	17244
<i>Bvarth y greviolen</i>	?	1608	P. yr Aur	17253
<i>buarth, y, criafolen</i>				
Cerddinen ('mountain ash') yw criafolen, pren ag iddo aeron coch.				
<i>Buarth y lon</i>	Dôl-helyg	1839	RhPDeгwm	186
<i>buarth, y, lôn</i>				
<i>bvarth y lone vchaff</i>	Drws-y-ddeугоed	1631	P. yr Aur	17258d
<i>buarth, y, lôn, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Buarth y Llidiard</i>	Bryn-Mihangel / Didfa	1803	Henblas B	1345
<i>buarth, y, llidiart</i>				
<i>Buarth y Lloeau</i>	Cefntresaint	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth y Lloiau</i>	Cefntresaint	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth y Lloiau</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>buarth, y, llo, llu. lloiau</i>				
<i>Buarth y llwyn</i>	Erw-gein et al.	1839	RhPDeгwm	817
<i>Buarth y llwyn</i>	Erw-gein	1840	C.in W.R.	B/DL/375–82
<i>buarth, y, llwyn</i>				
<i>Buarth y Park</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth y Park</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Buarth y Park</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062

<i>Buarth y parc</i> <i>bruarth, y, parc</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	390
<i>Buarth y twll</i> <i>Buarth y twll</i> <i>bruarth, y, twll</i>	Llwyn-y-brain Llwyn-y-brain	1839 1852	RhPDegwm P. yr Aur	914 21492
<i>Buarth y wal</i> <i>Buarth y Wal</i> <i>Buarth y wal</i> <i>bruarth, y, wal</i>	Drws-y-ddeугоed et al. Drws-y-ddeугоed Tyddyn-rhyddid	1839 1840 1852	RhPDegwm C. in W.R. RhPDegwm	811 B/DL/375-82 633
<i>Buarth Waen</i> <i>Buarth y Waen</i> <i>Buarth Waen</i> <i>Buarth y Waun</i> <i>Buarth y waen /</i> <i>Buarth waen</i> <i>bruarth, y, gwaun</i>	Hafod-y-rhyg-isaf Hafod-y-rhyg-isaf Hafod-y-rhyg-isaf Hafod-y-rhyg-isaf Hafod-y-rhyg-isaf	1798-9 diwedd y 18g. 1809 1839 1869	Vaynol Vaynol Vaynol RhPDegwm Bangor	4059 4199 4062 456 f33975
Bwlch	Llanrug			
<i>Bwlch</i> <i>bwlch</i>	Tan-y-bryn	1839	RhPDegwm	82
<i>Bwlch gwnnog</i> <i>bwlch, gwnnog</i>	Tan-y-bryn	1839	RhPDegwm	83
Am ystyr yr enw hwn gweler <i>Bwlch-gwnnog</i> dan Anheddau Llanrug.				
<i>Bwlch y groes</i> <i>bwlch, y, croes</i>	Tyddyn-mawr	1839	RhPDegwm	66-7
Cadlas	Llanrug			
<i>Gadlas</i> <i>[y], cadlas</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
Mae sawl ystyr i <i>cadlas</i> : llannerch, gardd, talwrn neu gwert. Gweler <i>Gadlys</i> dan Anheddau Llanwnda.				
Cae	Llanrug			
<i>Kae Alis o'r Nant</i> <i>Kay Alice</i> <i>Cae Alis</i> <i>cae, e.p. Alis</i>	? ? Tyddyn-Whisgin?	1648-9 1650 1839	CLNW Ll&Brynodol RhPDegwm	69 D168 147, 409
Ni wyddys pwy oedd <i>Alis</i> . Mae cofnod 1648-9 yn ei disgrifio fel 'Alis o'r Nant', ac mae'n bosib mai <i>Nant Howel Wyn</i> oedd ei chartref (q.v. dan Anheddau Llanrug).				
<i>Cae annas isaf</i> <i>Cae annas isaf</i> <i>cae, annas?, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>	Glan-Seiont Glan-Seiont	1839 1840	RhPDegwm C. in W.R.	939 B/DL/375-82
Mae'n anodd gwybod beth yw ail elfen yr enw hwn heb enghreifftiau cynharach o'r enw i'n goleuo ymhellach. Fe'n hatgoffeir o'r enw <i>Gwastadannas</i> , sef fferm ym Meddgelert. Tybid gynt mai'r e.p. <i>Annes</i> , sef ffurf Gym. yr e.p. Saes. <i>Agnes</i> oedd yn yr enw hwnnw nes i Syr Ifor Williams ddarganfod yr enw mewn cofnod o 1199 yn y ffurf 'gwascat onnos'.				

Sylweddolodd mai *onnos*, ffurf fachigol lu. *onnen* oedd yma, ar batrwm ffurfiau megis 'plantos', ac awgrymodd mai nifer o goed ynn bychain fyddai yno (*ELleoedd*, 69; gweler hefyd ADG2, 51). Awgrymir mai ffurf debyg sydd yn yr e.lle *Bedwas*, ac mai *bedwos* oedd y ffurf wreiddiol, yn disgrifio man lle tyfai nifer o goed bedw bychain. Felly, gellir awgrymu fod coed ynn bychain yn tyfu yn y cae uchod hefyd, er na ellir anwybyddu'r posibilrwydd mai'r e.p. *Annes* sydd yma yn yr enw hwn.

<i>Cae annas uchaf</i>	Glan-Seiont	1839	RhPDegwm	938
<i>Cae annas uchaf</i>	Glan-Seiont	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
<i>cae, annas?, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
Gweler <i>Cae annas isaf</i> uchod.				
<i>Cae bach</i>	Cae-poeth	1839	RhPDegwm	594
<i>Cae bach</i>	Dolgynfydd-isaf	1839	RhPDegwm	1023
<i>Cae bach</i>	Drws-y-ddeугоed	1839	RhPDegwm	696
<i>Cae bach</i>	Eithin-duon	1839	RhPDegwm	203
<i>Cae bach</i>	Erw-pwll-y-glo	1839	RhPDegwm	1202
<i>Cae bach</i>	Felin-bach	1839	RhPDegwm	1080
<i>Cae bach</i>	Glan-Gwna	1839	RhPDegwm	1116, 1120
<i>Cae bach</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	15
<i>Cae bach</i>	Greuor	1839	RhPDegwm	948
<i>Cae bach</i>	Lôn-glai	1839	RhPDegwm	1195
<i>Cae bach</i>	Pen-y-greuor	1839	RhPDegwm	881
<i>Cae bach</i>	Prysgol	1839	RhPDegwm	358
<i>Cae bach</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Cae bach</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Cae bach</i>	Tyddyn-corn	1839	RhPDegwm	1010
<i>Cae bach</i>	Tyddyn-Elen	1839	RhPDegwm	603
<i>Cae bach</i>	Tyddyn-rhyddid	1839	RhPDegwm	641
<i>Cae bach</i>	Tyddyn-sclaters	1839	RhPDegwm	1210, 1214
<i>Cae bach</i>	Tyddyn-Whisgin-uchaf	1869	Bangor	f33975
<i>cae, bach</i>				
<i>Cae Bach Issa</i>	Pant-afon	1792-1836	Bangor	1633
<i>cae, bach, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Cae Bach ucha</i>	Pant-afon	1792-1836	Bangor	1633
<i>Cae bach uchaf</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	392
<i>cae, bach, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Caea Bâch uwch ben</i>	Dolgynfydd	1798-9	Vaynol	4059
<i>y Ddôl</i>				
<i>Cae bâch Uwch ben</i>	Dolgynfydd	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>y Ddôl</i>				
<i>Cae bach uwch ben</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
<i>y Ddôl</i>				
<i>cae, llu. caeau, bach, uwchben, y, dôt</i>				
<i>Cae bach y Coed</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	430
<i>cae, bach, y, coeden, llu. coed</i>				
<i>Cae Bach y Waen</i>	Pant-afon	1792-1836	Bangor	1633
<i>Cae bach y Waen</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	412a
<i>cae, bach, y, gwaun</i>				

<i>Cae'r beudy</i>	Cae-rhos	1839	RhPDegwm	499
<i>Cae Beudy</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	481
<i>Cae bendy</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>Cae beudy</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	427
<i>Cae beudy</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Cae'r beudy</i>	Tyddyn-sclaters	1839	RhPDegwm	1218
<i>cae, y, beudy</i>				
<i>Cae beudy bach</i>	Dôl-helyg	1839	RhPDegwm	185
<i>cae, beudy, bach</i>				
<i>Cae beudy coch</i>	Garth & Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Cae'r Beudy coch</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Beudy Côch</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caer Beudy Coch</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae beudy coch</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	451
<i>Cae beudy coch</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>cae, beudy, coch</i>				
<i>Cae beudy mawr</i>	Dôl-helyg	1839	RhPDegwm	184
<i>cae, beudy, mawr</i>				
<i>Cae blaen y coed</i>	Dôl-helyg	1839	RhPDegwm	180
<i>cae, blaen, y, coeden, llu. coed</i>				
<i>Cae brauch y coed</i>	Carreg-y-frân	1839	RhPDegwm	167
<i>cae, braich, y, coeden, llu. coed</i>				
<i>Cae branar</i>	Tyddyn-Elen	1839	RhPDegwm	599
<i>cae, branar</i>				
Ystyr <i>branar</i> / <i>braenar</i> yw tir wedi ei aredig a'i lyfnu a'i adael yn segur heb ei droi am gyfnod er mwyn difa chwyn.				
<i>Cae Brwyn</i>	Cefntresaint	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae Brwyn</i>	Cefntresaint	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Brwyn</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>Cae brwyn</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>cae, brwynen, llu. brwyn</i>				
<i>Cae brwynog</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	471
<i>cae, brwynog</i>				
<i>Cae bryn</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	424
<i>cae, bryn</i>				
<i>Cae bryn clochydd</i>	Tyddyn-rhyddid	1839	RhPDegwm	638
<i>cae, bryn, clochydd</i>				
Gweler <i>Bryn-y-clochydd</i> dan Anheddau Llanrug.				
<i>Cae bryn glas</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	26
<i>cae, bryn, glas</i>				
<i>Cae bryn haera</i>	Glan-Seiont	1839	RhPDegwm	943
<i>Cae bryner</i>	Glan-Seiont	1840	C. in W.R.	B/DL/375–82
<i>cae, bryn, haera?</i>				

Mae'n anodd iawn gwybod beth sydd yn y drydedd elfen. Yng nghofnod 1839 mae'n swnio'n debyg i'r e.lle *Brynaerau* y ceir enghreifftiau ohono yng Nghlynnog, Caern., yn Llanbrynmair, ac yn Llanwenog, Cer. (AMR), ond bod yr *h-* wedi tyfu ar ei flaen yn y cofnod uchod. Gall *aer*, *-au* olygu 'brwydr', ond ni welwyd cofnod fod un frwydr, heb sôn am frwydrau, wedi digwydd ar y safle hwn. Os mai'r un cae sydd yng nghofnod 1840 mae'n cynnig awgrym arall ynglŷn â'i ystyr. Tybed nad *braenar* sydd yn yr ail elfen yn 1840, ac o bosib y ffurf luosog *braenarau* > *braenara* ar lafar yn 1839. Gweler *Cae branar* uchod.

<i>Cae brynmelyn</i> cae, bryn, melyn	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	32
<i>Cae bryn tywod</i> cae, bryn, tywod	Bryn-y-fedwen-bach / Bryn-llan	1839	RhPDegwm	834
<i>Cae buarth grwyn</i> <i>Maes ty du</i> cae, buarth, croen, llu. crwyn, e.ll. Maes-tŷ-du?	Tynrallt	1839	RhPDegwm	676
Ceir sawl cyfeiriad at <i>Faes-tŷ-du</i> yn enwau caeau plwyf Llanrug, ond ni lwyddwyd i leoli'r annedd hwn yn bendant, ond mae'n bosib ei fod ger Pant-afon. Gweler <i>Maes-tŷ-du</i> isod.				
<i>y kay Caled</i> <i>Cae caled</i> y, cae, caled	? Cae-erw-Wian	1558 1839	LI&Brynodol RhPDegwm	M18 990
Mae cofnod 1558 yn llawn yn nodi: 'y kay Caled alias Cay kochwñ iuxta ros y gymydfa'. Ni wyddys beth neu bwy oedd <i>kochwñ</i> . Gweler <i>Rhos-y-gynydfa</i> isod.				
<i>Cae caled bach</i> cae, caled, bach	Cae-erw-Wian	1839	RhPDegwm	989
<i>Cae canol</i> <i>Cae canol</i> <i>Cae canol</i> <i>Cae Canol</i> <i>Cae Canol</i> <i>Cae Canol</i> <i>Cae canol</i> cae, canol	Cae-poeth Carreg-y-frân Ceunant Dolgynfydd Dolgynfydd Dolgynfydd Pant-afon	1839 1839 1839 diwedd y 18g 1798–9 1809 1839	RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm Vaynol Vaynol Vaynol RhPDegwm	591 169 402 4199 4059 4062 418
<i>Cae canol Maes ty du</i> cae, canol, e.ll. Maes-tŷ-du?	Tynrallt	1839	RhPDegwm	677
<i>Cae capel</i> cae, capel	Ceunant	1839	RhPDegwm	394
<i>Cae cefn sgubor</i> <i>Cae Cefn Ysgubor</i> cae, cefn, ysgubor	Dolgynfydd-isaf Tyddyn-Whisgin	1839 1839	RhPDegwm RhPDegwm	1016 393
<i>Cae cefn tŷ</i> <i>Cae cefn tŷ</i> <i>Cae cefn ty</i> <i>Cae cefn ty</i> <i>Cae cefn tŷ</i> <i>Cae cefn tŷ</i> <i>Cae cefn ty</i>	Cae-hoeden Cilgwythwch Drws-y-ddeugoed Gellioedd Llwyn-y-brain Tan-y-graig Tyddyn-mawr	1839 1839 1839 1839 1839 1839 1839	RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm	714 760 699 482 919 377 559

cae, cefn, tŷ

Cae cefn tŷ bach Cilgwythwch 1839 RhPDegwm 761
cae, cefn, tŷ, bach

Cae cefn tŷ pellaf Cae-hoeden 1839 RhPDegwm 715
cae, cefn, tŷ, ans. pell, gradd eithaf pellaf

Cae cefn weroglodd Lleiniau 1839 RhPDegwm 849
cae, cefn, gweirglodd

Cae cefn y beudy Tyddyn-mawr 1839 RhPDegwm 564
cae, cefn, y, beudy

Cae cefn y fonwant Bryn-y-fedwen-bach/ Bryn-lan 1839 RhPDegwm 835
cae, cefn, y, mynwent
Mae'r anheddau uchod yn ffinio â mynwent y plwyf yn Llanrug.

Cae ceffylau Eithin-duon 1839 RhPDegwm 196–7
cae, ceffyl, llu. ceffylau

Cae ceirch Prysgol 1839 RhPDegwm 362
Cae Ceirch Prysgol 1848 Vaynol 4073
Cae Ceirch Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar diwedd y 18g Vaynol 4199
Cae ceirch Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar 1798–9 Vaynol 4059
Cae ceirch Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar 1809 Vaynol 4062
cae, ceirchyn / ceirchen, llu. ceirch

Cae cerrig Cae-erw-Wian 1839 RhPDegwm 982
Cae cerrig Prysgol 1869 Bangor 133975
cae, carreg, llu. cerrig

Cae cethin Drws-y-ddeugoed 1839 RhPDegwm 687
cae, cethin

Ans. yw *cethin* â'r ystyr 'rhuddgoch, melynddu neu frych'. Gall hefyd olygu 'caled, gerwin, hyll, hagr', felly gallai unrhyw un o'r ystyron hyn ddisgrifio lliw neu ansawdd y cae hwn. Fodd bynnag, gweler *Cae'r-Gethin* dan Anheddau Llanrug. lle cysylltir yr enw hwn â gŵr o'r enw *Cethin*.

Cae ceunant Ceunant 1839 RhPDegwm 400
cae, ceunant

Cae'r Clock Issaf Prysgol Uchaf /Cae-hoeden 1798–9 Vaynol 4059
/Cae'r Clock Uchaf

Caen Cloch Isaf / Prysgol Uchaf /Cae-hoeden 1809 Vaynol 4062
Caen Cloch uchaf

Cae Clock Prysgol 1839 RhPDegwm 444

Cae clock Prysgol 1848 Vaynol 4073

Cae clock Prysgol 1869 Bangor 133975

cae, Saes. clock, ans. isel, gradd eithaf isaf, ans. uchel, gradd eithaf uchaf

Er mai *cloch* a geir yng nghofnodion 1809, mae'r lleill i gyd yn gytûn mai *clock* oedd yma. Mae'n bosib mai deial haul oedd yn y cae hwn. Gweler *Cae'r ddeiol* yng Nglan'rafon-fawr, Llanbeblig.

y kay koch 'iuxta Erw weon' 1558 Ll&Brynodol M18

<i>Cae coch</i>	Lleiniau	1839	RhPDegwm	859
<i>Cae coch</i>	Pant-Ifan	1839	RhPDegwm	747
<i>cae, coch</i>				
<i>Cae coed</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	408
<i>cae, coeden, llu. coed</i>				
<i>Cae Coed Bâch</i>	Prysgol Uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Coed bach</i>	Prysgol Uchaf / Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae Coed bach</i>	Prysgol Uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>cae, coeden, llu. coed, bach</i>				
<i>Cae coed mawr</i>	Prysgol / Cae-hoeden	1869	Bangor	f33975
<i>cae, coeden, llu. coed, mawr</i>				
<i>Cae Corlan y geifr</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Corlan y Geifr</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae corlan y geifr</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae corlan y geifr</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>cae, corlan, y, gafr, llu. geifr</i>				
<i>Cae crâs</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Crâs</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae Crâs</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae Cras</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	477
<i>Caer cras</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>cae, cras</i>				
<i>Cae crin</i>	Cae-rhydau-bach	1839	RhPDegwm	1077a
<i>Cae crin</i>	Glan-Seiont	1839	RhPDegwm	935
<i>cae, crin</i>				
<i>Cae crwn</i>	Bryn-y-fedwen-bach /Bryn-llan	1839	RhPDegwm	832
<i>Cae crwn</i>	Cae'r-weddus	1839	RhPDegwm	476
<i>Cae crwn</i>	Cae-erw-Wian	1839	RhPDegwm	987
<i>Cae Crwn</i>	Cefn	1839	RhPDegwm	1181
<i>Cae Crwn</i>	Cefntresaint	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Crwn</i>	Cefntresaint	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae Crwn</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>cae, crwn</i>				
<i>kynffonwyn in kefn tre Saint</i>	Cefntresaint	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Cae Cynffonwyn Uchaf</i>	Cefntresaint	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Cynffonwyn Isaf /Cae Cynffonwyn Uchaf</i>	Cefntresaint	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae Cynffonwyn Isaf /Cae Cynffonwyn uchaf</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>Cae cynffonwyn</i>	Lôn-glai	1839	RhPDegwm	1193-4
<i>cae, cynffonwyn, ans. isel, gradd eithaf isaf, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				

Mae'n bosib mai cynffonwyn yn yr ystyr o'r aderyn, 'tinwen y cerrig' (*wheatear*) sydd yma, a bod llawer o'r adar hyn i'w gweld yn y cae hwn ar un adeg, ond mae'n fwy na thebyg mai'r

ans. cyfansawdd *cynffonwyn*, sef 'gwyn ei gynffon' sydd yma, yn disgrifio nodweddion siâp a lliw'r cae; cf. *Cae cynffonllaes* ger Llancilian, Môn (GM-J, 44).

<i>kay kyn' Sais</i> <i>cae, e.p. Cynwrig Sais</i>	?	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Cae cyll</i> <i>cae, collen, llu. cyll</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	428
<i>Cae Cyllill</i> <i>cae, cylllell, llu. cylllyll</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	421a
Ni ellir llai na theimlo fod rhyw gymysgu wedi bod rhwng enwau'r ddau gae uchod, yn enwedig gan fod y ddau ym Mhant-afon: nid yw <i>Cae Cylllyll</i> yn swnio'n ddilys tra bo <i>Cae Cyll</i> yn enw hollol naturiol.				
<i>Cae Cytiau</i> <i>cae, cwt, llu. cytiau</i>	Pant-afon	1792–1836	Bangor	1633
<i>Cae didfa</i> <i>cae, e.ll. Didfa</i>	Cae-poeth	1839	RhPDegwm	593
Gweler <i>Didfa</i> dan Anheddau Llanrug.				
<i>Cae drws sgubor</i> <i>cae, drws, ysgubor</i>	Tyddyn-cae	1839	RhPDegwm	1061
<i>Cae drws y beudy</i> <i>cae, drws, y, beudy</i>	Dolgynfydd-uchaf	1839	RhPDegwm	1051
<i>Cae dryll Nicholas</i> <i>cae, dryll, e.p. Nicholas</i>	Lleiniau	1839	RhPDegwm	858
Darn bychan o dir yw <i>dryll</i> . Ni wyddys pwy oedd <i>Nicholas</i> .				
<i>Cae draenen</i> <i>cae, draenen</i>	Lleiniau	1839	RhPDegwm	853
Mae hwn yn enw rhyfedd: byddai <i>Cae drain</i> yn fwy naturiol.				
<i>Cae eisingrug</i> <i>cae, eisingrug</i>	Felin-bach	1839	RhPDegwm	1084
Ystyr <i>eisingrug</i> yw <i>eisin</i> , sef plisg allanol grawn <i>ÿd</i> + <i>crug</i> , sef tomen, ac fe'i defnyddir am y twmpath <i>eisin</i> a geid ger melin lle nithid y plisg oddi wrth y grawn ar ôl silio. Fe welir fod y cae uchod yn perthyn i felin, sef <i>Felin-bach</i> . Ceir <i>Eisingrug</i> ger Talsarnau, a <i>Phen-singrig</i> yng Nghilgerran (<i>PNPem</i> , 377).				
<i>y Kay Ithin</i> <i>Cae eithin</i>	?	1583	P. yr Aur	17247
<i>Cae eithin</i>	Cae-rhos	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae eithin</i>	Cae-rhos	diwedd y 18g.	Vaynol	4199
<i>Cae Eithin</i>	Cae-rhos	1809	Vaynol	4062
<i>Cayr Eithyn</i>	Drws-y-ddeugoed	1631	P. yr Aur	17258d
<i>Cae eithin</i>	Prysgol	1839	RhPDegwm	103, 148, 150, 183, 246, 363
<i>Cae eithin</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Cae eithin</i>	Prysgol-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Eithin</i>	Prysgol-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae eithin</i>	Pwll-y-bar	1839	RhPDegwm	1102
<i>Cae eithin</i>	Tyddyn-Elen	1839	RhPDegwm	604

<i>Cae eithin</i> cae, eithinen, llu. eithin Gweler hefyd <i>Caeau eithin</i> isod.	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>Cae eithin bach</i>	Cae-rhos	1839	RhPDegwm	500
<i>Cae eithin bach</i>	Prysgol	1839	RhPDegwm	751
<i>Cae eithin bach</i> cae, eithinen, llu. eithin, bach	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Cae eithin defaid</i> cae, eithinen, llu. eithin, dafad, llu. defaid	Tyddyn-mawr	1839	RhPDegwm	571
<i>Cae eithin Maes ty du</i> cae, eithinen, llu. eithin, e.ll. Maes-tŷ-du?	Tynrallt	1839	RhPDegwm	675
<i>Cae eithin mawr</i> cae, eithinen, llu. eithin, mawr	Cae-rhos	1839	RhPDegwm	501
<i>Cae Elias</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Elias</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae Elias</i> cae, e.p. Elias	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Cae Ellis bach</i> cae, e.p. Ellis, bach	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>Cae Ellis Griffith</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Ellis Griffith</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae Ellis Griffith</i> cae, e.p. Ellis Griffith	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Cae Ellis mawr</i> cae, e.p. Ellis, mawr	Tyddyn-Whisgin-uchaf	1869	Bangor	f33975
Mae'n bosib mai'r un gŵr a goffeir yn <i>Cae Ellis bach</i> , <i>Cae Ellis mawr</i> a <i>Chae Ellis Griffith</i> , er na wyddys pwy ydoedd. Mae'n amlwg nad yr un enw sydd yn <i>Cae Elias</i> , er mor debyg yw, gan fod hwnnw a <i>Chae Ellis Griffith</i> ill dau wedi eu cofnodi yn yr un blynyddoedd.				
<i>Cae erw gein</i>	Erw-gein et al.	1839	RhPDegwm	823
<i>Cae Erw gein</i> cae, e.ll. Erw-gein Gweler <i>Erw-gein</i> dan Anheddau Llanrug.	Erw-gein	1840	C.in W.R.	B/DL/375–82
<i>Cae fari</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Cae mari</i> cae, e.p. Mari	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
Mae'n debyg mai parhad o'r un cae sydd yn y ddau gofnod uchod gan fod tir <i>Prysgol</i> a <i>Thyddyn-Whisgin</i> yn ffinio â'i gilydd. Ni wyddys pwy oedd <i>Mari</i> .				
<i>Cae fawnog isaf</i>	Erw-gein et al.	1839	RhPDegwm	822
<i>Cae Fawnog Isaf</i> cae, mawnog, ans. isel, gradd eithaf isaf	Erw-gein	1840	C.in W.R.	B/DL/375–82
<i>Cae fawnog uchaf</i>	Erw-gein et al.	1839	RhPDegwm	819
<i>Cae fawnog-uchaf</i> cae, mawnog, ans. uchel, gradd eithaf uchaf	Erw-gein	1840	C.in W.R.	B/DL/375–82

<i>Cae fewyrth Hugh</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae fEwyrth Huw</i>	Prysgol-fawr/Prysgol-isaf/Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae fewyrth Hugh</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>cae, fy, ewythr, e.p. Hugh/Huw</i>				
Mae rhyw dinc agos-atoch iawn yn enw'r cae hwn, ond er y cyfeirir at 'fy' ewythr Huw, ni wyddys ewythr pwy ydoedd na phwy oedd yr <i>Huw</i> hwn.				
<i>Cae ffront</i>	Llwyn-y-brain	1839	RhPDeGwm	913
<i>Cae front</i>	Pant-afon	1792–1836	Bangor	1633
<i>Cae front</i>	Pant-afon	1839	RhPDeGwm	405
<i>Cae front</i>	Plas-tirion	1839	RhPDeGwm	783
<i>cae, ffront</i>				
Benth. o'r Saes. <i>front</i> sydd yn yr ail elfen, ac mae wedi cadw'r sillafiad Saes. ac eithrio yng nghofnod <i>Llwyn-y-brain</i> .				
<i>Cae ffront yr Havod</i>	Pant-afon	1839	RhPDeGwm	431
<i>cae, ffront, e.ll. Yr Hafod</i>				
<i>Cae ffynnon/Cae'r ffynnon</i>	Bryn-y-fedwen-bach / Bryn-llan	1839	RhPDeGwm	910
<i>Cae'r ffynnon</i>	Dolgynfydd	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae ffynnon</i>	Pant-afon	1839	RhPDeGwm	429
<i>Cae'r ffynnon</i>	Pen-y-greuer	1839	RhPDeGwm	886
<i>Cae ffynnon</i>	Prysgol	1839	RhPDeGwm	752
<i>Cae'r ffynnon</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>cae, y, ffynnon</i>				
<i>Cae Gadlas</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDeGwm	394
<i>cae, cadlas</i>				
<i>Cae garreg fawr</i>	Lleiniau	1839	RhPDeGwm	848
<i>cae, carreg, mawr</i>				
<i>Cae garw</i>	Cae-erw-Wian	1839	RhPDeGwm	985
<i>cae, garw</i>				
<i>Cae garw Maes ty du</i>	Tynrallt	1839	RhPDeGwm	674
<i>cae, garw, e.ll. Maes-tŷ-du?</i>				
<i>Cae Glâs</i>	Dolgynfydd	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae glâs</i>	Dolgynfydd	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae glas</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
<i>Cae glas</i>	Dolgynfydd-isaf	1839	RhPDeGwm	1019
<i>Cae glas</i>	Hafodlas	1839	RhPDeGwm	307
<i>Cae glas</i>	Plas-tirion	1839	RhPDeGwm	795
<i>cae, glas</i>				
<i>Cae Glas Bâch</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae glas bâch</i>	Prysgol-fawr / Prysgol-isaf / Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae glas bach</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>cae, glas, bach</i>				

<i>Cae glover</i>	Cae-hoeden	1839	RhPdegwm	716
<i>Cae glover</i>	Pant-Ifan	1839	RhPdegwm	746
cae, Saes. clover				
Eithriad yw cael 'meillion' fel elfen yn enwau lleoedd y plwyfi dan sylw yn yr astudiaeth hon.				
<i>Clover</i> a geir fel rheol, ac yn aml iawn, fel uchod, yn y ffurf <i>glover</i> neu <i>glofer</i> .				
<i>Cae Green</i>	Erw-pwll-y-glo	1839	RhPdegwm	1201a
cae, crin				
Mae'n debyg mai'r ans. <i>crin</i> yn yr ystyr 'gwywedig' sydd yn yr ail elfen yn hytrach na'r Saes. <i>green</i> = 'gwyredd', er ei bod yn anodd esbonio'r tr. meddal (Gweler 'Y Green' yn <i>ADG 1</i> , 52).				
<i>Cae Guto'r ddol</i>	Eithin-duon	1839	RhPdegwm	202
cae, e.p. Guto, e.ll. Y Ddôl				
Gellir bod yn eithaf sicr nad 'dol' sydd yma, ond e.lle <i>Y Ddôl</i> , sef cartref Guto, pwy bynnag ydoedd.				
<i>Cae gwenith</i>	Glan-Gwna	1839	RhPdegwm	1113
cae, gwenith				
<i>Cae gwyn</i>	Eithin-duon	1839	RhPdegwm	207
cae, gwyn				
<i>y Cae gwyn bâch</i>	?	1726	Baron Hill	3261
<i>y Cae Gwyn bach</i>	?	1726	Baron Hill	3262
<i>y Cae-gwyn-bach</i>	?	1726-7	Baron Hill	3261
<i>Cae Gwyn Bâch</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae gwyn bach</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Cae gwyn bach</i>	Prysgol	1839	RhPdegwm	437
<i>Cae gwyn bach</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Cae'r gwyn bach</i>	Prysgol / Cae-hoeden	1869	Bangor	f33975
cae, gwyn, bach				
<i>y Cae gwyn mawr</i>	?	1726	Baron Hill	3261
<i>y Cae Gwyn Mawr</i>	?	1726	Baron Hill	3262
<i>Y Cae-gwyn-mawr</i>	?	1726-7	Baron Hill	3261
<i>Cae Gwyn Mawr</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae gwyn mawr</i>	Prysgol-fawr/ Prysgol-isaf / Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae Gwyn mawr</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Cae gwyn mawr</i>	Prysgol	1839	RhPdegwm	438
<i>Cae gwyn mawr</i>	Prysgol / Cae-hoeden	1869	Bangor	f33975
cae, gwyn, mawr				
<i>Cae had</i>	Ceunant	1839	RhPdegwm	403
<i>Cae had</i>	Tyddyn-mawr	1839	RhPdegwm	575
cae, hedyd, llu. had				
<i>cae hafodty</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPdegwm	379
<i>Cae voty</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
cae, hafoty				
<i>Cae 'fotty isaf</i>	Hafod	1839	RhPdegwm	433-4
cae, hafoty, ans. isel, gradd eithaf isaf				

<i>Cae 'fotty uchaf</i> cae, hafoty, ans. uchel, gradd eithaf uchaf	Hafod	1839	RhPDegwm	435
<i>Cae haidd</i> cae, heiddyn / heidden, llu. haidd	Eithin-duon	1839	RhPDegwm	203
<i>Cae helig</i> cae, helygen, llu. helyg	Erw-pwll-y-glo	1839	RhPDegwm	1198
<i>Cae hir</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	21
<i>Cae hir</i>	Prysgol	1839	RhPDegwm	202, 328a, 360
<i>Cae hir</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>Cae hir</i>	Tyddyn-Whisgin-uchaf	1869	Bangor	f33975
cae, hir				
<i>Cae hovel?</i> cae, Saes. hovel? Mae'r cofnod hwn yn aneglur.	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Cae Humphrey</i> cae, e.p. Humphrey Ni wyddys pwy oedd <i>Humphrey</i> .	Cae-hoeden	1839	RhPDegwm	721
<i>Cay Jeuan moile / ?</i> <i>kay Jeuan moyll</i> cae, e.p. Ieuan Foel		1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Cae isaf</i>	Carreg-y-frân	1839	RhPDegwm	166
<i>Cae isaf</i>	Cefn	1839	RhPDegwm	1185
<i>Cae isaf</i>	Drws-y-ddeугоed	1839	RhPDegwm	692–3
<i>Cae isaf</i>	Glan-Gwna	1839	RhPDegwm	1109
<i>Cae isaf</i>	Greuor	1839	RhPDegwm	960–1
<i>Cae isaf</i> cae, ans. isel, gradd eithaf isaf	Pen-y-greuor	1839	RhPDegwm	883
<i>Cae lôn las</i> cae, lôn, glas	Glan`rafon	1839	RhPDegwm	977
<i>Cae lon llwyn y brain</i> cae, lôn, e.ll. Llwyn-y-brain	Greuor	1839	RhPDegwm	949
<i>Cae llewelyn</i> cae, e.p. Llywelyn	Felin-bach	1839	RhPDegwm	1088
<i>Cae llidiart goch</i> cae, llidiart, coch	Pant-afon	1839	RhPDegwm	423
<i>Cae llock</i> cae, lloc	Pen-y-greuor	1839	RhPDegwm	883
<i>Cae llwybur</i>	Lleiniau	1839	RhPDegwm	851
<i>Cae llwybur</i>	Tyddyn-corn	1839	RhPDegwm	1008
<i>Cae llwybur</i> cae, llwybr	Tydddyn-rhyddid	1839	RhPDegwm	632

<i>Kayr llwyn</i>	?	1570	Wynnstay	100/26
<i>Cae llwyn</i>	Pant-afon	1792–1836	Bangor	1633
<i>Cae llwyn</i>	Pant-afon	1839	RhPdegwm	407
<i>cae, y, llwyn</i>				
<i>kay mad'</i>	'iuxta pant Ethan vechan'	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>cae, e.p. Madog</i>				
Gweler <i>Pant-Ethan</i> dan Anheddau Llanrug.				
<i>Cae main</i>	Cae-rhos	1839	RhPdegwm	497
<i>Cae Main</i>	Dolgynfydd	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae main</i>	Dolgynfydd	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae main</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
<i>Cae main</i>	Dolgynfydd-isaf	1839	RhPdegwm	1018
<i>Cae main</i>	Eithin-duon	1839	RhPdegwm	198
<i>Cae main</i>	Glan'rafon	1839	RhPdegwm	974
<i>Cae fain</i>	Prysgol	1839	RhPdegwm	439
<i>Cae main</i>	Tyddyn-cae	1839	RhPdegwm	1056
<i>Cae main</i>	Tyddyn-rhyddid	1839	RhPdegwm	643
<i>Cae main</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae main</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae main</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Cae main</i>	Tyddyn-Whisgin-uchaf	1869	Bangor	f33975
<i>cae, main</i>				
<i>Cae main Maes ty du</i>	Tynrallt	1839	RhPdegwm	672
<i>cae, main, e.ll. Maes-tŷ-du?</i>				
<i>Cae Martha</i>	Tyddyn-Bisle	1869	Bangor	f33975
<i>cae, e.p. Martha</i>				
<i>Cay Mawr</i>	?	1609	EmThos	M/34 9
<i>Cae mawr</i>	Dolgynfydd-isaf	1839	RhPdegwm	1031
<i>Cae mawr</i>	Dôl-helyg	1839	RhPdegwm	176, 179
<i>Cae mawr</i>	Eithin-duon	1839	RhPdegwm	206
<i>Cae mawr</i>	Greuor	1839	RhPdegwm	960
<i>Cae mawr</i>	Plas-tirion	1839	RhPdegwm	787
<i>kay mawr in priscoell</i>	Prysgol	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Cae mawr</i>	Pwll-y-bar	1839	RhPdegwm	1101
<i>Cae mawr</i>	Tyddyn-Bisle	1839	RhPdegwm	1228
<i>Cae mawr</i>	Tyddyn-corn	1839	RhPdegwm	1007
<i>Cae mawr</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae mawr</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae mawr</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	1809	Vaynol	4062
<i>Cae mawr</i>	Tyddyn-mawr	1839	RhPdegwm	577
<i>Cae mawr</i>	Tyddyn-sclaters	1839	RhPdegwm	1215
<i>Cae mawr</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>Cae mawr</i>	Tyddyn-Whisgin-uchaf	1869	Bangor	f33975
<i>Cae mawr</i>	Tynrallt	1839	RhPdegwm	678
<i>Cae mawr</i>	Tyn-y-coed	1839	RhPdegwm	842
<i>cae, mawr</i>				
<i>Cae mawr isaf</i>	Plas-tirion	1839	RhPdegwm	797
<i>cae, mawr, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				

<i>Cae melinydd</i>	Factory	1839	RhPDegwm	1012
<i>cae, melinydd</i>				
Fel rheol, mae 'factory / ffatri' yn cyfeirio at felin wlân. Yn ôl map y Degwm yr oedd y <i>Factory</i> uchod wedi ei lleoli nid nepell o <i>Ddolgynfydd-isaf</i> ym Mhont-rug, a nodir 'Woollen Factory' yn y fan honno ar fap OS 1919 (XVI N.W.). Ceir <i>Werglodd y melinydd</i> hefyd ar dir <i>Factory</i> .				
<i>Cae merddyn Iago</i>	Cae-hoeden	1839	RhPDegwm	717
<i>cae, murddun, e.p. Iago</i>				
Ni wyddys pwy oedd Iago. Adfail yw <i>murddun</i> .				
<i>Cae meiri</i>	Dolgynfydd	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Mieri</i>	Dolgynfydd	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae Meiri</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
<i>Cae mieri</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	400
<i>cae, miaren, llu. mieri</i>				
<i>Cae Mûr Mathew</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>cae, e.ll. Mur-Mathew</i>				
Mae <i>Mur-Mathew</i> ar gyrion Caeathro ond ym mhlwyf Llanbeblig: gweler dan Anheddau Llanbeblig.				
<i>Cae'r mynydd</i>	Tyddyn-mawr	1839	RhPDegwm	561
<i>Cae mynydd</i>	Tyddyn-rhyddid	1839	RhPDegwm	639–40
<i>cae, y, mynydd</i>				
<i>Cae nant</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	422
<i>cae, nant</i>				
<i>Cae'n drws</i>	Cilgwythwch	1839	RhPDegwm	763
<i>Cae'n drws</i>	Gellioedd	1839	RhPDegwm	486
<i>cae, yn, drws</i>				
<i>Cae nesa i llwyn y brain</i>	Tyddyn-mawr	1839	RhPDegwm	574
<i>cae, ans. agos, gradd eithaf nesaf, i, e.ll. Llwyn-y-brain</i>				
<i>Cae Nesa'r Lôn</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Nesa i'r Lôn</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae Nesar Lôn</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Cae nesar lon</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>cae, ans. agos, gradd eithaf nesaf, i, y, lôn</i>				
<i>Cae nesa'r lon Maes ty du</i>	Tynrallt	1839	RhPDegwm	671
<i>cae, ans. agos, gradd eithaf nesaf, i, y, lôn, e.ll. Maes-tŷ-du?</i>				
<i>Cae newydd</i>	Cae-hoeden / Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Cae newydd</i>	Ceunant	1839	RhPDegwm	396
<i>Cae newydd</i>	Drws-y-ddeугоed	1839	RhPDegwm	704
<i>Cae newydd</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Newydd</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae Newydd</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae newydd</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	478
<i>Cae newydd</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975

<i>Cae newydd</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	429
<i>Cae newydd</i>	Plas-tirion	1839	RhPDegwm	798
<i>Cae newydd</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Newydd</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae Newydd</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Cae newydd</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	375
<i>Cae newydd</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>cae, newydd</i>				
<i>Cae newydd bach</i>	Drws-y-ddeугоed et al.	1839	RhPDegwm	820
<i>cae, newydd, bach</i>				
<i>Caer Ochr</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Cae ochr</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	406
<i>Cae'r ochor</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>cae, yr, ochr</i>				
<i>Cae oflaen drws</i>	Ceunant	1839	RhPDegwm	401
<i>Cae oflaen drws</i>	Drws-y-ddeугоed	1839	RhPDegwm	680
<i>Cae oflaen drws</i>	Eithin-duon	1839	RhPDegwm	192
<i>Cae flaen drws</i>	Lleiniau	1839	RhPDegwm	854
<i>Cae o flaen Drws</i>	Pant-afon	1792–1836	Bangor	1633
<i>Cae oflaen drws</i>	Tyddyn-rhyddid	1839	RhPDegwm	630
<i>Cae oflaen drws</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	381
<i>Cae oflaen drws</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>Cae oflaen drws</i>	Tyddyn-Whisgin-uchaf	1869	Bangor	f33975
<i>cae, o, blaen, drws</i>				
<i>Cae oflaen drws</i>	Drws-y-ddeугоed	1839	RhPDegwm	680
<i>bryn clochydd</i>				
<i>cae, o, blaen, drws. e.ll. Bryn-y-clochydd</i>				
Gweler <i>Bryn-y-clochydd</i> dan Anheddau Llanrug.				
<i>Cae oflaen drws y</i>	Eithin-duon	1839	RhPDegwm	191
<i>beudy</i>				
<i>cae, o, blaen, drws, y, beudy</i>				
<i>Cae Owen Dafydd</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Owen Dafydd</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>cae, e.p. Owen Dafydd</i>				
Ni wyddys pwy oedd Owen Dafydd.				
<i>Cae'r pandy</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Pandy</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r Pandy</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	1809	Vaynol	4062
<i>Cae pandy</i>	Glan-Gwna	1839	RhPDegwm	1111
<i>cae, y, pandy</i>				
<i>Cae pant</i>	Lleiniau	1839	RhPDegwm	847
<i>cae, pant</i>				
<i>Cae pant uchaf</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	426
<i>cae, pant, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cae pellaf</i>	Cae'r-weddus	1839	RhPDegwm	477

<i>Cae pellaf</i>	Carreg-y-frân	1839	RhPDegwm	170
<i>Cae pellaf</i>	Dolgynfydd-uchaf	1839	RhPDegwm	1048
<i>Cae pellaf</i>	Glan'rafon	1839	RhPDegwm	973
<i>Cae pellaf</i>	Pant-Ifan	1839	RhPDegwm	743
<i>cae, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Cae pellaf isaf</i>	Tyddyn-cae	1839	RhPDegwm	1057
<i>cae, ans. pell, gradd eithaf pellaf, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Cae pellaf uchaf</i>	Tyddyn-cae	1839	RhPDegwm	1058
<i>cae, ans. pell, gradd eithaf pellaf, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cae pen tir</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	403
<i>cae, pen, tir</i>				
<i>Cae pen y boncan</i>	Tyddyn-Whisgin-uchaf	1869	Bangor	£33975
<i>cae, pen, y, poncen</i>				
<i>Cae pen y coed</i>	Dolgynfydd-isaf	1839	RhPDegwm	1048
<i>cae, pen, y, coeden, llu. coed</i>				
<i>Cae pen y gongl</i>	Lleiniau	1839	RhPDegwm	852
<i>cae, pen, y, congl</i>				
<i>Cae pen y groeslon</i>	Lleiniau	1839	RhPDegwm	856
<i>cae, pen, y, croeslon</i>				
<i>Cae perllan bach</i>	Prysgol	1869	Bangor	£33975
<i>cae, perllan, bach</i>				
<i>Cae Pigfain</i>	Pant-afon	1792–1836	Bangor	1633
<i>Cae pig fain</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	421
<i>cae, pig + main</i>				
<i>Cae pigsofl</i>	Drws-y-ddeугоed	1839	RhPDegwm	691, 695
<i>cae, pigsofl</i>				
<i>Pigsofl yw'r cnwd cyntaf o wair ifanc a leddir ar ôl ailhadu cae.</i>				
<i>Cae pin</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>cae, pîn</i>				
<i>Gweler Cae'r pin dan Gaeau Llanbeblig.</i>				
<i>Cae pistill</i>	Greuor	1839	RhPDegwm	953
<i>cae, pistyll</i>				
<i>Cae pompren bach</i>	Cae-hoeden	1839	RhPDegwm	733
<i>cae, pompren, bach</i>				
<i>Cae poncan</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	£33975
<i>cae, poncen</i>				
<i>Cae porfa</i>	Eithin-duon	1839	RhPDegwm	204
<i>cae, porfa</i>				
<i>Cae Pryscol isaf</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	371

cae, e.ll Prysgol, ans. isel, gradd eithaf isaf

Cae Pryscol isaf pellaf Tyddyn-Whisgin 1839 RhPDegwm 372
cae, e.ll Prysgol, ans. isel, gradd eithaf isaf, ans. pell, gradd eithaf pellaf

Cae pwll calch Dôl-helyg 1839 RhPDegwm 182
cae, pwll, calch

Gwasgerid y calch ar y tir i felysu'r borfa. Mae'r broses hon yn dyddio'n ôl i'r oesoedd canol: ceir cyfeiriad at *Limpit* yn Ferry Fryston yn Swydd Efrog mor gynnar â thua 1212 (*NaH*, 101).

Cae pwll mawr Cae-hoeden 1839 RhPDegwm 735
cae, pwll, mawr

Cae pyllau mawr Cae-hoeden 1839 RhPDegwm 736
cae, pwll, llu. pyllau, mawr

Cae pwll y Fraithwen Prysgol-fawr / Prysgol-isaf / Cae-hoeden diwedd y 18g Vaynol 4199

Cae'r Pwll y Fraithwen Prysgol-uchaf / Cae-hoeden 1809 Vaynol 4062
cae, pwll, ans. brithwyn, ben. breithwen
 Gweler *Breithwen* uchod.

Cae pwmp Erw-pwll-y-glo 1839 RhPDegwm 1199
cae, pwmp

Cae pwt Tyddyn-Whisgin 1839 RhPDegwm 405
cae, pwt

Rhywbeth bychan iawn yw *pwt*, gyda thinc o anwyldeb iddo. Ceir yr un anwyldeb yn enw'r cae a gofnodwyd yn Holby, Swydd Gaerlŷr, sef *Little'Un* (*EFND*, 127).

Cae'r aethnen Plas-tirion 1839 RhPDegwm 799
cae, yr, aethnen

Coeden sydd yn nodedig am gryndod ei dail yw'r *aethnen*: 'aspenn'.

Cae'r afon Llwyn-y-brain 1839 RhPDegwm 928

Cae'r afon Tyddyn-mawr 1839 RhPDegwm 572

Cae'r Afon Tyddyn-Whisgin 1798-9 Vaynol 4059

Cae'r Afon Tyddyn-Whisgin diwedd y 18g Vaynol 4199

Cae'r afon Tyddyn-Whisgin 1809 Vaynol 4062

Cae'r Afon Tyddyn-Whisgin 1839 RhPDegwm 374

Caer afon Tyddyn-Whisgin 1869 Bangor f33975

cae, yr, afon

Cae'r allt Cae-hoeden 1839 RhPDegwm 728

Cae'r allt Dolgynydd-isaf 1839 RhPDegwm 1029

Cae'r allt Drws-y-ddeугоed et al. 1839 RhPDegwm 805

Caer allt Drws-y-ddeугоed 1840 C. in W.R. B/DL/375-82

Cae yr Allt Prysgol-uchaf / Cae-hoeden 1809 Vaynol 4062

Cae'r allt Tyddyn-rhyddid 1839 RhPDegwm 634

Cae'r allt Tyddyn-sclaters 1839 RhPDegwm 1219

Cae'r allt Tyddyn-Whisgin-uchaf 1869 Bangor f33975

cae, yr, allt

Cae'r beudy gwyn Tyddyn-Whisgin 1798-9 Vaynol 4059

<i>Cae'r Beudy Gwyn</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caer Beudy Gwyn</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>cae, y, beudy, gwyn</i>				
<i>Cae'r beudy Ucha</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Beudy Uchaf</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caer Beudy Ucha</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>cae, y, beudy, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cae'r big</i>	Cae-hoeden	1839	RhPDe'gwm	720
<i>Cae'r big</i>	Greuor	1839	RhPDe'gwm	947
<i>Cae'r big</i>	Tyddyn-mawr	1839	RhPDe'gwm	560
<i>cae, y, pig</i>				
<i>Cae'r bongc</i>	Tyddyn-mawr	1839	RhPDe'gwm	562-3
<i>Caer bongc</i>	Tyddyn-rhyddid	1839	RhPDe'gwm	636-7
<i>cae, y, ponc</i>				
<i>Cae'r bryn</i>	Tyddyn-Elen	1839	RhPDe'gwm	602
<i>cae, y, bryn</i>				
<i>Kay'r Bont</i>	?	1602/3	Ll&Brynodol	D130
<i>Cae'r bont</i>	Cefntresaint	1798-9	Vaynol	4059
<i>Caen Bont</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r bont</i>	Plas-tirion	1839	RhPDe'gwm	785
<i>cae, y, yn, pont</i>				
<i>Cae'r cefn</i>	Cefn	1839	RhPDe'gwm	1183
<i>Cae'r Cefn</i>	Cefntresaint	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Cefn</i>	Cefntresaint	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caer Cefn</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>cae, y, cefn</i>				
<i>Cae'r Cwt</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Caer cwt</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Caer Cwt</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r Cwt</i>	Tyddyn-Whisgin	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Cwt</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r Cwt</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Caer cwt</i>	Tyddyn-Whisgin-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>cae, y, cwt</i>				
<i>Cae'r Defaid</i>	Tyddyn-Whisgin	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Defaid</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r Defaid</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r defaid</i>	Plas-tirion	1839	RhPDe'gwm	781
<i>cae, y, dafad, llu. defaid</i>				
<i>Cae'r donnen</i>	Glan-afon-Ifor	1839	RhPDe'gwm	996-8
<i>cae, y, tonnen</i>				
Cors â haenen dwyllodrus o groen ar wyneb y tir yw <i>tonnen</i> : ceir <i>Cae'r donnen</i> a <i>Chae'r donnen sech</i> ar dir Pen-y-bryn ym mhlwyf Llanwnda. Gweler <i>YEE</i> , 84.				
<i>Cae'r Duos</i>	Tyddyn-Whisgin	1798-9	Vaynol	4059
<i>cae, y, duos?</i>				

Mae'n anodd gwybod beth yw *duos*.

<i>Cae'r ddol</i> <i>cae, y, dôl</i>	Cae-poeth	1839	RhPDeGwm	595
<i>Cae'r Efail</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Efeil</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r Efeil</i> <i>cae, y, gefail</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r erin</i> <i>cae, yr, eirinen, llu. eirin?</i>	Glan-Seiont	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
<i>Cae'r fain</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Cae'r fain</i> <i>cae, y, main</i>	Cae-hoeden / Prysgol	1869	Bangor	f33975

Mae'n anodd esbonio cystrawen yr enw hwn. Efallai yr ystyrir *main* fel enw yma; cf. y *garw*.

<i>Cae'r fawnog</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r fawnog</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caer Fawnog</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r fawnog</i> <i>cae, y, mawnog</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>Cay yr velyn</i> <i>cae, y, melin</i>	?	1596	Wynnstay	67/43
<i>Cae'r ffynnon</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r ffynnon</i>	Dolgynfydd	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r ffynnon</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r Fynnon</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
<i>Caer Fynnon</i> <i>cae, y, ffynnon</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r ffynnon bach</i> <i>cae, y, ffynnon, bach</i>	Bryn-y-fedwen-bach / Bryn-llan	1839	RhPDeGwm	838
<i>Cae'r garreg</i>	Bryn-y-fedwen-bach / Bryn-llan	1839	RhPDeGwm	829
<i>Cae'r garreg</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r garreg</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caer garreg</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae Garreg</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDeGwm	483
<i>Cae'r garreg</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>Cae'r Garreg</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Garreg</i>	Prysgol-fawr / Prysgol isaf / Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r garreg</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Cae Garreg</i>	Prysgol	1839	RhPDeGwm	443
<i>Cae'r garreg</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Cae'r garreg</i>	Tyddyn-Whisgin	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Garreg</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r garreg</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Cae garreg</i> <i>cae, y, carreg</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDeGwm	373, 391

<i>Cae'r Garth</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Garth</i>	Prysgol-fawr / Prysgol-isaf /Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r Garth cae, y, garth</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r goedan cae, y, coeden</i>	Tyn-y-coed	1839	RhPDegwm	841
Mae sillafiad y drydedd elfen yn adlewyrchu'r ynganiad lleol.				
<i>Cae'r Gorlan</i>	Cefntresaint	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Gorlan</i>	Cefntresaint	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caer Gorlan /Caer gorlan</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>Cae Gorlan</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	482
<i>Cae'r gorlan</i>	Lôn-glai	1839	RhPDegwm	1196
<i>Cae'r gorlan</i>	Pen-y-greuor	1839	RhPDegwm	884
<i>Cae'r gorlan</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4199
<i>Cae'r gorlan</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caer Gorlan cae, y, corlan</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r gors</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Gors</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r gors</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r gors cae, y, cors</i>	Tyddyn-rhyddid	1839	RhPDegwm	631
<i>Cae'r gors bach</i>	Cae-hoeden	1839	RhPDegwm	727
<i>Cae Gors bach cae, y, cors, bach</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r Groeslon</i>	Cefntresaint	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Groeslon</i>	Cefntresaint	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r Groeslon</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r groeslon cae, y, croeslon</i>	Drws-y-ddeugoed et al.	1839	RhPDegwm	825
<i>Cae'r hafodty</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Hafodty</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caer hafodty cae, yr, hafoty</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r Lôn gelyn</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Lôn Gelyn</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caer Lôn gelyn cae, y, lôn, celynnen, llu. celyn</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Y Tir o vewn Cay yr llan</i>	?	1609	EmThos	M/34 7
<i>Kae yr Llan y, tir, o, mewn, cae, y, llan</i>	?	1614	EmThos	M/34 17
<i>Kaer lloye</i>	?	1626	P. yr Aur	17258a
<i>Cae'r lloi</i>	Drws-y-ddeugoed et al.	1839	RhPDegwm	802–3

<i>Caerlloi</i>	Drws-y-ddeугоed	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
<i>Cae lloiau</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDeгwm	31
<i>Cae'r Lloia</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Lloiau</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caer Lloia</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae lloiau</i>	Lleiniau	1839	RhPDeгwm	855
<i>Cae'r lloiau</i>	Plas-tirion	1839	RhPDeгwm	780
<i>Cae'r Lloiau</i>	Tynrallt	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae lloiau</i>	Tyn-y-coed	1839	RhPDeгwm	840
<i>cae, y, llo, llu. lloi / lloiau</i>				

<i>Cae'r llyn</i>	Felin-bach	1839	RhPDeгwm	1085
<i>Cae llyn</i>	Glan-Gwna	1839	RhPDeгwm	1112
<i>Cae'r llyn</i>	Pant-afon	1839	RhPDeгwm	410
<i>cae, y, llyn</i>				

<i>Cae'r maen</i>	Cae'r-weddus	1839	RhPDeгwm	480
<i>cae, y, maen</i>				

<i>Cae yr Myrie</i>	?	1609	EmThos	M/347
<i>Cae muriau</i>	Plas-tirion	1839	RhPDeгwm	782
<i>cae, y, mur, llu. muriau</i>				

<i>Cae'r odyn</i>	Dôl-helyg	1839	RhPDeгwm	183
<i>Cayr odyn</i>	Drws-y-ddeугоed	1631	P. yr Aur	17258d
<i>Cae'r Odyn</i>	Tyddyn-Whisgin	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Odyn</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r Odyn</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>cae, yr, odyn</i>				

<i>Cae'r offt</i>	Cae-erw-Wian	1839	RhPDeгwm	983
<i>cae, y, crofft</i>				

Am yr elfen *offt* gweler *Beudy'r offt* dan Gaeau Llandwrog.

<i>Cae'r pant</i>	Drws-y-ddeугоed et al.	1839	RhPDeгwm	804
<i>Cae r pant</i>	Drws-y-ddeугоed	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
<i>Cae'r pant</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Pant</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r Pant</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r pant</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>Cae pant</i>	Lleiniau	1839	RhPDeгwm	847
<i>Cae'r pant</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r pant</i>	Prysgol-fawr /Prysgol-isaf / Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r Pant</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>cae, y, pant</i>				

<i>Cae'r pontbren</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Pontbren</i>	Prysgol-fawr / Prysgol-isaf / Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199

<i>Cae'r Pont bren</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Cae pompren</i>	Cae-hoeden	1839	RhPDeгwm	732

cae, y, pont, pren

Ffurf lafar ar 'pont bren', sef pont droed, yw *pompren*.

<i>Cae'r pwll</i>	Cae-hoeden	1839	RhPDegwm	737
<i>Cae'r pwll</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>cae, y, pwll</i>				
<i>Cae'r pyllau</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r pyllau</i>	Prysgol-fawr / Prysgol-isaf / Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r Pyllau</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>cae, y, pwll, llu. pyllau</i>				
<i>Cae'r Sarn</i>	Cae-erw-Wian	1839	RhPDegwm	1003
<i>Cae'r Sarn</i>	Tyddyn-mawr	1839	RhPDegwm	568
<i>cae, y, sarn</i>				
<i>Cae sgubor</i>	Dôl-helyg	1839	RhPDegwm	173
<i>Cae'r sgubor</i>	Lôn-glai	1839	RhPDegwm	1190
<i>Cae'r 'Scubor</i>	Tyddyn-Whisgin	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Ysgubor</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r Scubor</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Cae Ysgubor</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	138. 234
<i>Cae Sgubor</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>Cae sgubor</i>	Tyn-y-coed	1839	RhPDegwm	843
<i>cae, yr, ysgubor</i>				
<i>Cae'r ty</i>	Buarthau	1839	RhPDegwm	755
<i>Cae'r ty</i>	Glan-afon-Ifor	1839	RhPDegwm	993
<i>Cae'r ty</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	3
<i>cae, y, tŷ</i>				
<i>Cae'r ty pellaf</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	4
<i>cae, y, tŷ, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Kay r Tuthin</i>	?	1608	P. yr Aur	17255
<i>cae, y, tythyn</i>				
<i>Cae'r Weun</i>	Cae-hoeden	1839	RhPDegwm	722
<i>Cae'r weyn</i>	Cae-poeth	1839	RhPDegwm	592
<i>Cae'r Waen</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Waen</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caer Waen</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r Waun</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	457
<i>Cae'r waen</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>Cae'r Waen</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Waen</i>	Prysgol-fawr / Prysgol-isaf / Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'r waen</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>cae, y, gwaun</i>				
<i>Cae'r Waun bach</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	458
<i>Cae'r waen bach</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>cae, y, gwaun, bach</i>				
<i>Cae'r winllan</i>	Bryn-y-fedwen-bach / Bryn-llan	1839	RhPDegwm	837
<i>cae, y, gwinllan</i>				
<i>Gweler y nodyn ar Gwinllan dan Gaeau Llanbeblig.</i>				

<i>Cae'r ynys eithin</i> cae, yr, ynys, eithin	Pant-Ifan	1839	RhPDegwm	749
<i>Cae rails</i> cae, Saes. rails	Dolgynfydd-uchaf	1839	RhPDegwm	1044
Nid rheilffordd yr L.& N.W.R. o Gaernarfon i Lanberis oedd y ' <i>rails</i> ', er ei bod yn rhedeg nid nepell o'r annedd hwn: nid oedd honno wedi ei hagor tan 1864 (<i>Atlas SGI</i> , 172). Mae'n bosib fod yma ryw dramlein fechan leol.				
<i>Cae rye grass</i> cae, Saes. rye grass	Tyddyn-cae	1839	RhPDegwm	1062
'Rhygwellt' yw <i>rye grass</i> , cnwd gwair a dyfir ar gyfer porfa.				
<i>Cae Rhedyn</i> <i>Cae rhedyn</i> cae, rhedynen, llu. rhedyn	Dolgynfydd Felin-bach	1809 1839	Vaynol RhPDegwm	4062 1082
<i>kai Rhos</i> <i>Cae rhos</i> cae, rhos	? Tyddyn-Whisgin	1602/3 1869	Ll&Brynodol Bangor	D130 f33975
<i>Cae Rhydau</i> <i>Cae Rhydau</i> <i>Cae Rhydau</i> <i>Cae rhydau</i> cae, rhyd, llu. rhydau	Dolgynfydd Dolgynfydd Dolgynfydd Tyddyn-sclaters	1798-9 diwedd y 18g 1839 1839	Vaynol Vaynol RhPDegwm RhPDegwm	4059 4199 1068-71 1212
Mae'n debyg mai rhydau ar afon Gwna fyddai ar dir <i>Dolgynfydd-uchaf</i> , tra gellid cael rhydau ar afon Saint ar dir <i>Dolgynfydd-isaf</i> ¹ ; rhydau ar afon Cadnant fyddai yn <i>Nhyddyn-sclaters</i> . Mae annedd o'r enw <i>Rhydau</i> gerllaw (q.v. dan Anheddau Llanrug).				
<i>Cae squar</i> cae, sgwâr	Felin-bach	1839	RhPDegwm	1083
Mae'r sillafiad <i>squar</i> yn awgrymu ynganiad Cymraeg, ond ymwybyddiaeth o darddiad Saes. y gair.				
<i>Cae tail</i> cae, tail	Cae-hoyden	1839	RhPDegwm	718
Mae'n debyg mai yn y cae hwn yr oedd y domen dail.				
<i>Cae'r talcen</i> <i>Cae talcen</i> <i>Cae talcen</i> <i>Cae talcen</i> <i>Cae talcen</i> <i>Cae talcen</i> <i>Cae talcen</i> <i>Cae talcen</i> cae, y, talcen	Buarthau Cae-hoeden Cae-rhos Pant-Ifan Tyddyn-rhyddid Tyddyn-Whisgin-uchaf Tynrallt	1839 1839 1839 1839 1839 1869 1839	RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm Bangor RhPDegwm	757 726 498 747 642 f33975 310
<i>Cae talcen Stabal</i> cae, talcen, ystabl	Pwll-y-bar	1839	RhPDegwm	1096
<i>Cae talcen tŷ</i>	Dolgynfydd-isaf	1839	RhPDegwm	1030

¹ Fel rheol mae *Dolgynfydd* yn golygu *Dolgynfydd-uchaf*.

<i>Cae talcen ty</i>	Pen-y-Greuer	1839	RhPdegwm	880
<i>Cae talcen tŷ</i>	Pwll-y-bar	1839	RhPdegwm	1095
<i>Cae talcen tŷ</i>	Tan-y-graig	1839	RhPdegwm	378
<i>Cae talcen ty</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPdegwm	398

cae, talcen, tŷ

<i>Cae talcen y gloch</i>	Bryn-y-fedwen-bach / Bryn-llan	1839	RhPdegwm	836

cae, talcen, y, cloch

O ystyried fod y cae hwn yn rhan o dir Bryn-llan, mae'n debyg mai'r mur a oedd yn dal clochdy'r eglwys oedd y talcen hwn.

<i>Cae tan Gent</i>	Dolgynfydd-isaf	1839	RhPdegwm	1021

cae, tan, e.ll. Cent

Treigladd meddal o *Cent* (sef *Cefntresaint*, q.v.) sydd yn y drydedd elfen.

<i>Cae tan y tŷ</i>	Glan-Seiont	1839	RhPdegwm	944
<i>Cae tan y ty</i>	Glan-Seiont	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
<i>Cae dan ty</i>	Greuer	1839	RhPdegwm	951
<i>Cae tan y Tŷ</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae tan y Tŷ</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	1809	Vaynol	4062
<i>Cae tan ty</i>	Tyddyn-sclaters	1839	RhPdegwm	1210

cae, tan/dan, y, tŷ

<i>Cae tan 'r ardd</i>	Cefn	1839	RhPdegwm	1185
<i>Cae tan yr ardd</i>	Glan-Seiont	1839	RhPdegwm	934
<i>Cae tan yr ardd</i>	Glan-Seiont	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
<i>Cae tan 'r ardd</i>	Pant-Ifan	1839	RhPdegwm	742

cae, tan, yr, gardd

<i>Cae tan y Beudû</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae tan y Beudy</i>	Prysgol-fawr/ Prysgol-isaf / Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae tan y beudy</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Cae tan y beudy</i>	Prysgol	1839	RhPdegwm	426
<i>Cae tan y beudy</i>	Tyddyn-cae	1839	RhPdegwm	1060

cae, tan, y, beudy

<i>Cae tan y drws</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPdegwm	396

cae, tan, y, drws

<i>Cae tan y felin</i>	Dolgynfydd-isaf	1839	RhPdegwm	1020

cae, tan, y, melin

Y felin wlân ym Mhontrug oedd y felin dan sylw: gweler dan *Cae melinydd* uchod.

<i>Cae tan y rhos</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975

cae, tan, y, rhos

<i>Cae teneu</i>	Cae-hoeden	1839	RhPdegwm	723

cae, tenau

<i>Cae ty cefn ty</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975

cae, tu, cefn, tŷ

'Tu', nid 'tŷ' a ddylai fod yn yn yr ail elfen wrth reswm; felly hefyd yn *Cae ty issar-Ty*, *Cae ty ucha ty lon*, *Cae ty ucha ty sguor* a *Chae ty ucha'r beudy* isod.

<i>kai Tudor</i>	?	1602/3	LI&Brynodol	D130
<i>Cae Tudur</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Tudur</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Cae tudor</i>	Prysgol	1839	RhPDeGwm	446
<i>Cae tudur</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>cae, e.p. Tudor/Tudur</i>				
Ni wyddys pwy oedd <i>Tudor/Tudur</i> .				
<i>Cae tyder isa</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	£33975
<i>cae, e.p. Tudor/Tudur, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Cae tyder uchaf</i>	Prysgol	1869	Bangor	£33975
<i>cae, e.p. Tudor/Tudur, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
Mae tir <i>Prysgol</i> a <i>Thyddyn-Whisgin</i> yn ffinio â'i gilydd, felly yr oedd y ddau gae uchod wrth ymyl ei gilydd.				
<i>Cae ty ucha'r beudy</i>	Greuor	1839	RhPDeGwm	946
<i>cae, tu, ans. uchel, gradd eithaf uchaf, [i], y, beudy</i>				
<i>Cae ty ucha ty lon</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	£33975
<i>cae, tu, ans. uchel, gradd eithaf uchaf, e.ll. Tyn-lôn</i>				
Yn Vaynol 4199 (o ddiwedd y 18g.) rhestrir <i>Tyn-lôn</i> fel bwthyn bach ar dir <i>Tyddyn-Whisgin</i> .				
<i>Cae ty ucha ty sgubor</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	£33975
<i>cae, tu, ans. uchel, gradd eithaf uchaf, tŷ, ysgubor</i>				
<i>Cae twll</i>	Tyddyn-Bisle	1839	RhPDeGwm	1229
<i>cae, twll</i>				
<i>Cae twll y gro</i>	Glan'rafon	1839	RhPDeGwm	974
<i>cae, twll, y, gro</i>				
<i>Cae tyddyn bochau</i>	Tyddyn-sclaters	1839	RhPDeGwm	1217
<i>cae, e.ll. Tyddyn-bocha</i>				
Gweler <i>Tyddyn-bocha</i> dan Anheddau Llanrug.				
<i>Cae tyddyn uchaf</i>	Drws-y-ddeugoed	1839	RhPDeGwm	684
<i>cae, tyddyn, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cae tywod</i>	Bryn-y-fedwen / Bryn-llan	1839	RhPDeGwm	908
<i>Cae tywod</i>	Dolgynfydd-uchaf	1839	RhPDeGwm	1045
<i>Cae tywad</i>	Prysgol	1839	RhPDeGwm	433
<i>Cae tywod</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>cae, tywod</i>				
<i>Cae uchaf</i>	Cefn	1839	RhPDeGwm	1182
<i>Cae uchaf</i>	Ceunant	1839	RhPDeGwm	397
<i>Cae uchaf</i>	Pant-Ifan	1839	RhPDeGwm	741
<i>Cae uchaf</i>	Tyddyn-corn	1839	RhPDeGwm	1011
<i>cae, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cae uchaf beudy coch</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDeGwm	459
<i>cae, ans. uchel, gradd eithaf uchaf, beudy, coch</i>				
<i>Cae uchaf nant</i>	Plas-tirion	1839	RhPDeGwm	796

talgwyn

cae, ans. uchel, gradd eithaf uchaf, e.ll. Nant-Howel Wyn

Enw annedd a gollwyd bellach, sef *Nant-Howel Wyn*, sydd yn nhrydedd a phedwaredd elfen yr enw hwn. Mae'r ffurfiau *Nantalgwyn* a *Nantael Gwyn* yn digwydd (gweler dan Anheddau Llanrug).

<i>Cae uwch ben Cae ysgubor</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	407

cae, uwchben, cae, ysgubor

<i>Cae Uwch ben Twthill</i>	Dolgynfydd	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Uwch ben y Twthill</i>	Dolgynfydd	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae uwch ben Twthill</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062

cae, uwchben, y, e.ll. Twthill

Mae *Twthill* yn enw ar un o gaeau *Dolgynfydd-isaf*. Am esboniad o'r enw gweler *Twthill* dan gaeau Llanrug isod a hefyd dan Anheddau Llanbeblig.

<i>Cae Uwch ben y Coed</i>	Dolgynfydd	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Uwch ben y Coed</i>	Dolgynfydd	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae Uwch ben y Coed</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062

cae, uwchben, y, coeden, llu. coed

<i>Cae Uwch ben y Ddol</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062

cae, uwchben, y, dôl

<i>Cae uwchben y felin</i>	Cefntresaint	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae uwch ben y Felin</i>	Cefntresaint	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae uwch ben y felin</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062

cae, uwchben, y, melin

Mae'n debyg mai *Felin-wen* yw'r felin yn yr enw hwn.

<i>Cae wrth dy Ellin</i>	Eithin-duon	1839	RhPDegwm	194

cae, wrth, tŷ, e.p. Elin

Ni wyddys pwy oedd yr *Ellin* yn yr enw hwn.

<i>Cae wrth Gefn Tŷ</i>	Dolgynfydd	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae wrth gefn y ty</i>	Dolgynfydd	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae wrth Cefn tŷ</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
<i>Cae wrth gefn y ty</i>	Eithin-duon	1839	RhPDegwm	193

cae, wrth, cefn, y, tŷ

<i>Cae wrth yr afon</i>	Eithin-duon	1839	RhPDegwm	205

cae, wrth, yr, afon

<i>Cae yn Drws</i>	Dolgynfydd	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'n Drws</i>	Dolgynfydd	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae yn Drws</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'n Drws</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cae'n Drws</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062

cae, yn, drws

<i>Caeau Eithin</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Caeau Eithin</i>	Prysgol-fawr / Prysgol-isaf /	diwedd y 18g	Vaynol	4199

	Cae-hoeden			
<i>Caeau Eithin</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Caeau Eithin</i>	Tyddyn-Gwerful/Pwll-y-bar	diwedd y 18g	Vaynol	4199

cae, llu. caeau, eithinen, llu. eithin

<i>Caea fari</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caeau Fary</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caea fair</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062

cae, llu. caeau, e.p. Mari/Mair

Gweler hefyd *Cae Fari/Mari* uchod.

<i>Caeau'r Ysgybor</i>	Cefntresaint	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caeau'r Ysgubor</i>	Cefntresaint	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caeau'r Yscubor</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062

cae, llu. caeau, yr, ysgubor

<i>Caeau tan y beudy</i>	Cilgwythwch	1839	RhPDegwm	759

cae, llu. caeau, tan, y, beudy

<i>Caea Tyn y Lôn</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caeau Tŷ'n y Lôn</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Caea Tyn y Lôn</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062

cae, llu. caeau, e.ll. Tyn-lôn

<i>Caeau uwchben y Ddol</i>	Dolgynfydd	1798–9	Vaynol	4059

cae, llu. caeau, uwchben, y, ddôl

Mae'n anodd gwybod ai'r enw cyff. *dôl* sydd yn y bedwaredd elfen ynteu talfyriad llafar o'r enw *Dolgynfydd*.

Carnedd Llanrug

<i>Carnedd Will</i>	?	1609	EmThos	M/34 9
<i>Carnedd Wil</i>	Plas Tirion	1839	RhPDegwm	776

carnedd, e.p. Wil

Mae'n debyg fod yma bentwr o gerrig a godwyd gan rywun o'r enw *Wil*, neu garnedd sydd yn nodi man claddu *Wil*, sef ceffyl o bosib.

Carreg Llanrug

<i>Y Cerrig</i>	Glan'rafon	1839	RhPDegwm	967

carreg, llu. cerrig

Castell Llanrug

<i>Y Gastell Gron</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
<i>Y Gastell gron</i>	Prysgol-fawr/Prysgol-isaf /Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199

<i>Y Gastell Grwn</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Castell gron</i>	Cae-hoeden	1839	RhPDegwm	719

castell, ans. crwn, ben. cron

Eg.b. yw *castell*, er yr ystyrir ef bellach yn eg. ac mae'r ans. ben. yn taro'n rhyfedd ar y glust. Yn ogystal â chaer, gall *castell* hefyd olygu mesur tir.

<i>Castell Moelyn</i>	Parc Rhos Rug	1839	RhPDegwm	613

castell, e.p./e. cyff. Moelyn/moelyn

Gweler *Castell-Moelyn* dan Anheddau Llanrug.

Cefn	Llanrug			
<i>Cefn</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cefn</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>cefn</i>				
<i>Cefn Nesar Lôn</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Cefn agosaf'r lon</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPdegwm	416
<i>Cefn gosar lon</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	133975
<i>cefn, ans. agos, gradd eithaf agosaf, nesaf, i, yr, lôn</i>				
Mae'n debyg mai'r un cae sydd yn y tri chofnod uchod, er mai <i>nesaf</i> a geir yng nghofnod 1809 ac <i>agosaf</i> yn y ddau arall; yr un yw'r ystyr.				
<i>Cefn bach</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPdegwm	407
<i>cefn, bach</i>				
<i>Cefn canol</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPdegwm	415
<i>Cefn canol</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	133975
<i>cefn, canol</i>				
<i>Cefn derwen</i>	Dolgynfydd-isaf	1839	RhPdegwm	1026
<i>cefn, derwen</i>				
<i>Cefn du</i>	Tyddyn-mawr	1839	RhPdegwm	68
<i>cefn, du</i>				
<i>Cefn Gwastad</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cefn gwastad</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPdegwm	408, 413
<i>Cefn gwastad</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	133975
<i>cefn, gwastad</i>				
<i>Cefn gwndwn</i>	Dolgynfydd-uchaf	1839	RhPdegwm	1046
<i>cefn, gwndwn</i>				
<i>Cefn Gwndwn bâch</i>	Dolgynfydd	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cefn gwndwn bach</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
<i>cefn, gwndwn, bach</i>				
<i>Cefn Gwndwn Isaf</i>	Dolgynfydd	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cefn gwndwn Isaf</i>	Dolgynfydd	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cefn gwndwn Isaf</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
<i>cefn, gwndwn, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Cefn Gwndwn Uchaf</i>	Dolgynfydd	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cefn gwndwn Uchaf/</i>	Dolgynfydd	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>ucha</i>				
<i>Cefn gwndwn uchaf</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
<i>cefn, gwndwn, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cefn gwndwn pellaf</i>	Dolgynfydd-uchaf	1839	RhPdegwm	1047
<i>cefn, gwndwn, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Cefn gwyn</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059

<i>Cefn gwyn</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cefn gwyn</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	414
<i>Cefn gwyn</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Cefn gwyn</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>cefn, gwyn</i>				
<i>Cefn mawr</i>	Llwyn-y-brain	1839	RhPDegwm	915
<i>Cefn mawr</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	411
<i>Cefn mawr</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>cefn, mawr</i>				
<i>Cefn tyddyn isaf</i>	Drws-y-ddeugoed	1839	RhPDegwm	686, 697
<i>cefn, tyddyn, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>kefen y koed</i>	?	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>cefn, y, coed</i>				
<i>kefn y gwndy</i>	?	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>cefn, y, gwyndy?</i>				
Gweler <i>Tyddyn Cefn-y-Gwndy</i> dan Anheddau Llanrug.				
<i>kefn y pandy</i>	?	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>cefn, y, pandy</i>				
<i>Cefn scubor</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cefn ysgibwrn</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Cefn'Scubor</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>cefn, ysgubor</i>				
Mae'n anodd esbonio'r ffurf <i>ysgibwrn</i> .				

Clegyr   Llanrug

<i>Clegir</i>	Tyddyn-mawr	1839	RhPDegwm	64
<i>clegyr/clegr</i>				

Ystyr *clegyr/clegr* yw creigiau neu le creigiog; cf. *Clegyr Mawr* a *Chlegyr Gwynion*, Gwalchmai, Môn; *Clegyrdy Mawr* a *Chlegyrdy Bach*, Llangefni; *Clegyr Fwyaf*, Tyddewi (*CBAmaeth*, 1, 259 a *PNPem.* 215, 288).

Coed   Llanrug

<i>y Coed</i>	Carreg-y-frân	1839	RhPDegwm	165
<i>Y Coed</i>	Glan-Gwna	1839	RhPDegwm	1117
<i>coeden, llu. coed</i>				

<i>Coed gwern</i>	Dolgyntydd-isaf	1839	RhPDegwm	1026
<i>coeden, llu. coed, gwernen, llu. gwern</i>				

<i>koyd Ithell</i>	Dôl-helyg	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>coeden, llu. coed, e.p. Ithel</i>				
Ni wyddys pwy oedd Ithel.				

<i>Coed mawr</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
<i>Coed mawr</i>	Prysgol-fawr / Prysgol-isaf / Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Coed Mawr</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062

<i>Coed mawr</i>	Prysgol	1839	RhPdegwm	750
<i>Coed mawr</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>coeden, llu. coed, mawr</i>				
<i>Coed mawr uchaf</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>coeden, llu. coed, mawr, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Coed pistill</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPdegwm	465
<i>Coed pistill</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	£33975
<i>coeden, llu. coed, pistyll</i>				
<i>Coed werglodd newydd</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	£33975
<i>coeden, llu. coed, gweirglodd, newydd</i>				

Côr Llanrug

<i>Cor y bryn coch</i>	Glan-Seiont	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
<i>côr, y, bryn, coch</i>				

Mae'r elfen gyntaf yn peri cryn broblem. Mae'n wir bod *côr* yn digwydd yn yr ystyr o bresch neu stâl anifail mewn beudy, ond a geid *côr* yn yr ystyr hon ym mhlwyf Llanrug? Defnydd deheuol, yn Nyfed yn arbennig, yw hwn (LGW, 361).

Cors Llanrug

<i>Gors</i>	Cae-erw-Wian	1839	RhPdegwm	958
<i>Y gors</i>	Carreg-y-frân	1839	RhPdegwm	159
<i>Gors</i>	Cefn	1839	RhPdegwm	1186
<i>Y gors</i>	Dôl-helyg	1839	RhPdegwm	187
<i>Gors</i>	Glan-afon-Ifor	1839	RhPdegwm	992
<i>Gors</i>	Glan-Seiont	1839	RhPdegwm	944a
<i>Gors</i>	Glan-Seiont	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
<i>Gors</i>	Llwyn-y-brain	1839	RhPdegwm	922-6
<i>Gors</i>	Lôn-glai	1839	RhPdegwm	1192
<i>Gors</i>	Pant-Ifan	1839	RhPdegwm	748
<i>Gors</i>	Tyddyn-corn	1839	RhPdegwm	1009

cors

Achoswyd y tr. meddal ar ddechrau'r enw gan y fannod a gollwyd o flaen yr eb.un. ac eithrio yng nghofnodion *Carreg-y-frân* a *Dôl-helyg* lle cadwyd y fannod.

<i>Gors bach</i>	Tyddyn-sclaters	1839	RhPdegwm	1211
<i>Gors bach</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	£33975

cors, bach

Achoswyd y tr. meddal ar ddechrau'r elfen gyntaf gan y fannod a gollwyd o flaen yr eb.un. Yma eto gwelir y duedd i beidio â threiglo'r ans. *bach* ar ôl eb. un.

<i>Gors bellaf</i>	Tyddyn-Bisle	1839	RhPdegwm	1227
<i>cors, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				

<i>Gors cae lloiau</i>	Garth / Prysgol	1869	Bangor	£33975
<i>cors, cae, llo, llu. lloiau</i>				

<i>Cors cae'r aethnen</i>	Plas-tirion	1839	RhPdegwm	801
<i>cors, cae, yr, aethnen</i>				
Gweler <i>Cae'r aethnen</i> uchod.				

<i>Cors cae'r ty</i> <i>cors, cae, yr, tŷ</i>	Glynrhonwy	1839	RhPdegwm	24
<i>Gors coch</i> <i>cors, coch</i> Byddid wedi disgwyl cael tr. meddal ar ddechrau'r ail elfen ar ôl eb. un.	Prysgol	1869	Bangor	£33975
<i>Gors fawr</i> <i>cors, mawr</i>	Tyddyn-sclaters	1839	RhPdegwm	1213
<i>Gors ganol</i> <i>cors, canol</i>	Tyddyn-Bisle	1839	RhPdegwm	1226
<i>Gors werglodd newydd</i> <i>cors, gweirglodd, newydd</i>	Dôl-helyg	1839	RhPdegwm	177
<i>Gors tyddyn bochau</i> <i>cors, e.ll. Tyddyn-bocha</i> Gweler <i>Tyddyn-bocha</i> dan Anheddau Llanrug.	Tyddyn-Bisle	1839	RhPdegwm	1217
<i>Cors y Cae Cynffonwyn</i> <i>Cors y Cae Cynffonwyn</i> <i>Cors y Cae Cynffonwyn</i> <i>cors, y, cae, cynffonwyn</i> Gweler <i>Cae Cynffonwyn</i> uchod.	Cefntresaint	1798–9	Vaynol	4059
	Cefntresaint	diwedd y 18g	Vaynol	4199
	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>Gors y Bryn coch</i> <i>cors, y, bryn, coch</i>	Glan-Seiont	1839	RhPdegwm	942
<i>Gors y Cwm</i> <i>cors, y, cwm</i> <i>Cwm-y-glo</i> yw'r <i>cwm</i> yn y drydedd elfen.	Carreg-y-frân	1839	RhPdegwm	158
<i>Gors yr allt</i> <i>Gors yr allt</i> <i>cors, yr, allt</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPdegwm	474
	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	£33975
<i>Gors yr ardd</i> <i>cors, yr, gardd</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	£33975
Court	Llanrug			
<i>Court</i> <i>Court</i> <i>Saes. court</i> Am drafodaeth o'r enw hwn gweler <i>Court</i> dan Anheddau Llandwrog.	Tyddyn-rhyddid	1839	RhPdegwm	635
	Prysgol	1848	Vaynol	4073
Crofft	Llanrug			
<i>Yr offt fain</i> <i>Yr Offt fain</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
	Prysgol-fawr / Prysgol-isaf / Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Yr Offt fain</i> <i>Yr offt fain</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
	Prysgol	1839	RhPdegwm	427

'R <i>offt fain</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Roft fain</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975

y, crofft, main

Am esboniad o'r ffurf *offt* gweler *Beudy'r offt* dan Gaeau Llandwrog.

<i>Offt yr Odyn</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
<i>Off yr Odyn</i>	Prysgol-fawr / Prysgol-isaf / Cae-hoeden	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Offt yr odyn</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062

Cryw

Llanrug

<i>Crew D'd</i>	yn nhrefgordd Rug	1607	Ll&Brynodol	D1164

cryw, e.p. Dafydd

Cawell neu gored i ddal pysgod yw *cryw*¹. Fodd bynnag, mae'r cofnod uchod yn cyfeirio at y lle hwn fel 'acre of wood called Crew D'd in the villa of Ruke'. Gallai fod y goedwig yn agos at gryw mewn afon neu lyn. Dull ysgrifenedig o dalfyrru'r e.p. *Dafydd* a geir yn yr ail elfen.

Dôl

Llanrug

<i>Y Ddôl</i>	Dolgyntydd-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Y Ddol</i>	Dolgyntydd-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Ddol</i>	Dolgyntydd	1839	RhPDe'gwm	1022
dôl				
<i>Dol bach</i>	Glan-Gwna	1839	RhPDe'gwm	1117

dôl, bach

<i>Doluth merched</i>	'in kay mawr in priscoll'	1558	Ll&Brynodol	M18

Ienna ap mad'

dôl, llu. dolydd, merch, llu. merched, e.p. Ieuan ap Madog

Ni wyddys pwy oedd y merched hyn na'u tad.

Dryll

Llanrug

<i>Drill</i>	Llwyn-y-brain	1839	RhPDe'gwm	930

dryll

Darn bychan o dir yw *dryll*.

<i>Dryll y Gwystle</i>	Prysgol-fawr / Prysgol-isaf / Cae-hoeden	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Dryll y Gwystl</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
<i>Dryll y Gwystl</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Dryll gwystyll</i>	Prysgol	1839	RhPDe'gwm	419
<i>Dryll Cwystl</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Dryll y gwystyll</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975

dryll, y, gwystl

Mae'n debyg mai gwarant, adnau neu ernes o ryw fath oedd y *gwystl* yn yr achos hwn, yn hytrach nag unrhyw addewid a roddwyd i elyn trwy drosglwyddo pobl i'w ddwylo.

¹ Dyma darddiad yr e. lle *Crewe* yn Lloegr. Ceir *Llyn Cryw* yn Afon Saint ger Caernarfon (gwybodaeth bersonol), a *Rhyd-cryw* ym mhlwyf Llanegryn ym Meirionnydd (YEE, 71).

Egal**Llanrug**

<i>Yr egal</i>	Cae-erw-Wian	1839	RhPdegwm	984
<i>Yr egal</i>	Drws-y-ddeugoed et al.	1839	RhPdegwm	812
<i>Yr Egal</i>	Drws-y-ddeugoed	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
<i>Regal</i>	Gellioedd	1839	RhPdegwm	485
<i>Hugel</i>	Prysgol	1839	RhPdegwm	432
<i>Yr Egal</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Rhegal</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Yr egal</i>	Tan-y-graig	1839	RhPdegwm	375, 382

egel

Am ymdriniaeth lawn o'r elfen hon gweler *egel* dan Gaeau Llanbeblig.

<i>Regal Uchaf</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073

egel, ans. uchel, gradd eithaf uchaf

<i>Egal ynys dryw</i>	Glan'rafon	1839	RhPdegwm	969

egel, ynys, dryw

Mae'n anodd gwybod beth sydd yn y drydedd elfen. Gallai gyfeirio at yr aderyn bychan 'wren', ac mae'n debyg mai'r ystyr hon sydd yma, ond ceir defnydd llawer prinnach o *dryw* i olygu 'derwydd'. Efallai fod rhyw hen hanes ynghlwm wrth yr enw uchod, ond nid yw'n debygol iawn. Ceir *Ynys dryw haidd* hefyd yng Nglan'rafon.

Erw**Llanrug**

<i>Erow dd'</i>	yn nhrefgordd Rug	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Errew David</i>	yn nhrefgordd Rug	1550au?	Rec. C. Aug.	278
<i>Erewe David</i>	yn nhrefgordd Rug	1584	Rec. C. Aug.	286

erw, e.p. Dafydd

Ni wyddys pwy oedd *Dafydd* na lleoliad y darn tir, ac eithrio ei fod yn nhrefgordd Rug, ac yn ôl cofnod 1584 'between the water of Seynt and the Pandy'.

<i>Erow Lyder</i>	yn nhrefgordd Rug	1625	Em. Thos.	21
<i>yr Errow Leder</i>	yn nhrefgordd Rug	1570	Em. Thos.	2
<i>Erow leder</i>	yn nhrefgordd Rug	1572	Em. Thos.	3

yr, erw, lledr

Tybed a ddefnyddir 'lledr' yma fel ans. i ddisgrifio tir caled iawn? Cofnodir *Leather Close* a *Leather Acre* yn yr ystyr hon yn Lloegr (*EFND*, 124).

<i>erow vawr</i>	Cefntresaint	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Erwfawr</i>	?	1780-7	P.S.Glynllifon	84 (61)

erw, mawr

<i>Erow lln'</i>	'iuxta gweyn briscoll'	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Erw Llewelyn</i>	?	1763	RHE	1

erw, e.p. Llywelyn

Ni wyddys pwy oedd *Llywelyn*, ond gwyddom fod y darn tir hwn yng nghyffiniau Prysgol.

<i>Erw yr ynad</i>	'iuxta Ros y Ruk'	1558	Ll&Brynodol	M18

erw, yr, ynad

Yr oedd y tir hwn ar safle pentref Llanrug heddiw. Byddai'n ddiddorol gwybod pwy oedd yr ynad dan sylw.

<i>Erow Trahayarn</i>	'inter nant hoell ap gwyn et rid yr Onnen'	1558	Ll&Brynodol	M18

erw, e.p. Trahaiarn

Ni wyddys pwy oedd *Trahaiarn*. Os oedd y tir hwn rhwng *Nant Howel Wyn* (q.v.) a'r rhyd, a oedd yn ddiau ar afon Saint, yna byddai yng nghyffiniau Pont-rug.

Erw weon / Erow weon 1558 Ll&Brynodol M18

erw, e.p. Gwian

Dyma'r tir a gysylltid â'r annedd Cae-erw-Wian (q.v.). Mae'n bosib ei fod yn ardal Pont-rug.

Ffridd

Llanrug

Ffridd Glynrhonwy 1839 RhPDegwm 33
ffridd

Ffridd fawr Pant-afon 1839 RhPDegwm 415
ffridd, mawr

Ffridd wyllt Hafod 1839 RhPDegwm 437
ffridd, gwyllt

Gardd

Llanrug

Gardd y gwyddelod Tŷ-gwyn 1809 Poole 4974
gardd, y, Gwyddel, llu. Gwyddelod

Yr ardd fawr Tŷ-newydd 1839 RhPDegwm 133
yr, gardd, mawr

Giffingend

Llanrug

Gyffingende 'in Ruke' 1584 *Rec. C. Aug.* 286
Giffingend yn nhrefgordd Rug 1607 Ll&Brynodol D1164

Giffingend?

Ni lwyddwyd i ddehongli ystyr yr enw hwn. Noda'r ddau gofnod fod *Allt Tibbott* wedi ei lleoli yma. Ni welwyd unrhyw gyfeiriadau arall at y lle hwn, ac mae'n anodd ei olrhain i unrhyw e.p. na chyfenw.

Glan

Llanrug

Glan y gors Parc Rhos-rug 1839 RhPDegwm 609
glan, y, cors

Glan y llyn Pen-y-gelli 1839 RhPDegwm 621
glan, y, llyn

Gregas

Llanrug

Gregas ? 1763 RHE 1
Gregas Felin-bach 1839 RhPDegwm 1087

grugos?

Mae'n anodd esbonio *gregas*, onid yw'n llurguniad o *grugos*, sef tir lle mae grug yn tyfu. Fodd bynnag, mae'n bur annhebygol y byddai hwn yn newid ieithyddol naturiol. Gellir hefyd awgrymu mai *gregos* sydd yma. Mae'r elfen hon yn digwydd yn *Hafod-gregos* ger Pentraeth, Môn, a chynigiodd Gwenllian Morris-Jones mai *caregos*, sef graean neu gerrig mân sydd yno (G M-J, 111).

Gorse Mill**Llanrug**

Gorse Mill Plas-tirion 1839 RhPDegwm 786

Saes. gorse, mill

Ar un adeg tyfid eithin yn fwriadol i'w gynaeafu a'i falu mewn melin i borthi anifeiliaid, yn enwedig ceffylau.

Gwastad**Llanrug**

Gwastad cefn Tyddyn-Whisgin 1839 RhPDegwm 412

Gwasted y cefn Tyddyn-Whisgin-uchaf 1869 Bangor f33975

gwastad, y, cefn

Cf. *Gwastadfaes* dan Anheddau Llanbeblig am -a- > -e- yn yr elfen *gwastad*.

Gwaun**Llanrug**

Waen Tyddyn-cae 1839 RhPDegwm 1066

gwaun

Collwyd y fannod o flaen yr eb. un. *gwaun*, ond erys y treigladd meddal.

gweyn y llwynok yn nhrefgordd Rug 1558 Ll&Brynodol M18

Waen llwynog Pant-afon 1839 RhPDegwm 413

gwaun, y, llwynog

Yr un lle yn ddiau sydd yn y ddau gofnod uchod, gan fod cofnod 1558 yn nodi fod y tir hwn 'ger pant ethun vechan', a chofnod 1839 yn nodi ei fod ym Mhant-afon (Gweler *Pant-afon / -Ethun /-Ifan* dan Anheddau Llanrug am y cymysgu a fu rhwng yr enwau hyn).

Waen tan lon Lleiniau 1839 RhPDegwm 857

gwaun, tan, lôn

Y Waen Wen/ Gwaen Wen Prysgol-uchaf / Cae-hoeden 1798-9 Vaynol 4059

Y Waen Wen Prysgol-fawr / -isaf / Cae-hoeden diwedd 18g. Vaynol 4199

Y Waen Wen/ Gwaen Wen Prysgol-uchaf / Cae-hoeden 1809 Vaynol 4062

Waun wen Prysgol 1839 RhPDegwm

Waen Wen Prysgol 1869 Bangor f33975

y, gwaun, ans. gwyn, ben. gwen

Waen Wen Bâch Prysgol-uchaf / Cae-hoeden 1798-9 Vaynol 4059

Waen Wen bach Prysgol-fawr / -isaf / Cae-hoeden diwedd 18g. Vaynol 4199

Waen Wen bach Prysgol-uchaf / Cae-hoeden 1809 Vaynol 4062

gwaun, ans. gwyn, ben. gwen, bach

Gwddw**Llanrug**

Gwddw main Pant-afon 1839 RhPDegwm 419

gwddw, main

Cyfeiria'r enw at siâp hirgul y cae: dengys map y Degwm mai rhyw stribed hir o gae oedd hwn.

Gweirglodd**Llanrug**

Werglodd Bryn-y-fedwen- bach / Bryn-llan 1839 RhPDegwm 909

<i>Werglodd</i>	Buarthau	1839	RhPDegwm	756
<i>Werglodd</i>	Cae-hoeden	1839	RhPDegwm	724
<i>Werglodd</i>	Cae-poeth	1839	RhPDegwm	589
<i>Werglodd</i>	Cae`r-weddus	1839	RhPDegwm	478
<i>Werglodd</i>	Cae-rhos	1798–9	Vaynol	4059
<i>Y Weirglodd</i>	Cae-rhos	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Werglodd</i>	Cae-rhos	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd</i>	Cae-rhos	1839	RhPDegwm	502
<i>Werglodd</i>	Ceunant	1839	RhPDegwm	399
<i>Werglodd</i>	Dolgynfydd-uchaf	1839	RhPDegwm	1049
<i>Werglodd</i>	Drws-y-ddeугоed et al.	1839	RhPDegwm	814
<i>Werglodd</i>	Eithin-duon	1839	RhPDegwm	201
<i>Werglodd</i>	Felin-bach	1839	RhPDegwm	1079a, 1081
<i>Werglodd</i>	Gellioedd	1839	RhPDegwm	487
<i>Werglodd</i>	Greuor	1839	RhPDegwm	958
<i>Werglodd</i>	Lleiniâu	1839	RhPDegwm	850
<i>Werglodd</i>	Llwyn-y-brain	1839	RhPDegwm	929
<i>Werglodd</i>	Lôn-glai	1839	RhPDegwm	1191
<i>Werglodd</i>	Pant-Ifan	1839	RhPDegwm	745
<i>Werglodd</i>	Pen-y-Greuor	1839	RhPDegwm	882
<i>Y Werglodd</i>	Tyddyn-Bisle	1839	RhPDegwm	1225
<i>Werglodd</i>	Tyddyn-Elen	1839	RhPDegwm	601
<i>Werglodd</i>	Tyddyn-mawr	1839	RhPDegwm	573
<i>Werglodd</i>	Tyddyn-rhyddid	1839	RhPDegwm	644
<i>Weirglodd</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	367
<i>Werglodd</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>Werglodd</i>	Tŷ-newydd	1839	RhPDegwm	130. –1

gweirglodd

Yma eto gwelir gan amlaf y ffurf lafar leol *gweirglodd*. Collwyd y fannod o flaen yr eb. un., ond erys y treigladd meddal.

<i>Gw^{dd} y Court</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Gweirglodd y Court</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd y 18g	Vaynol	4199
<i>Gw^{dd} y Court</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062

gweirglodd, y, Saes. court

<i>Werglodd arw</i>	Tyddyn-cae	1839	RhPDegwm	1064
<i>Weirglodd Garw</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	366. 369

gweirglodd, garw

Mae`r ddau gofnod uchod yn ieithyddol gywir: eb.g. yw *gweirglodd*, ond fe`i hystyrir yn eb. fel rheol yn Arfon.

<i>Werglodd bach</i>	Bryn-y-fedwen-bach/ Bryn-llan	1839	RhPDegwm	907
<i>Werglodd Bâch</i>	Dolgynfydd	1798–9	Vaynol	4059
<i>Weirglodd bâch</i>	Dolgynfydd	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Werglodd bach</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd bach</i>	Dolgynfydd-isaf	1839	RhPDegwm	1024
<i>Werglodd bach</i>	Drws-y-ddeугоed et al.	1839	RhPDegwm	807
<i>Wirglodd bach</i>	Drws-y-ddeугоed	1840	C. in W.R.	B/DL/375–82
<i>Werglodd buch</i>	Garth	1869	Bangor	f33975
<i>Werglodd bach</i>	Glan-Seiont	1840	C. in W.R.	B/DL/375–82
<i>Werglodd bach</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Weirglodd bâch</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Werglodd bach</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd bach</i>	Lleiniâu	1839	RhPDegwm	860

<i>Werglodd bach</i>	Prysgol	1839	RhPDegwm	424
<i>Weirglodd bach</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Werglodd bach</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Weirglodd bâch</i>	Prysgol-fawr/-isaf/Cae-hoeden	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Y Weirglodd bach</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
<i>Y Werglodd bach</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd bach</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	1798–9	Vaynol	4059
<i>Weirglodd bach</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Werglodd bach</i>	Tyddyn-Gwerful / Pwll-y-bar	1809	Vaynol	4062
<i>gweirglodd, bach</i>				
<i>Werglodd bach Cae athro</i>	Felin-bach	1839	RhPDegwm	1091
<i>gweirglodd, bach, e.ll. Caeathro</i>				
<i>Werglodd bellaf</i>	Greuor	1839	RhPDegwm	955–7
<i>Weirglodd pellaf</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	181
<i>Werglodd bellaf</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>gweirglodd, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Werglodd Bongc fawr</i>	Drws-y-ddeugoed	1840	C. in W.R.	B/DL/375–82
<i>gweirglodd, ponc, mawr</i>				
<i>Werglodd cae eithin</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>gweirglodd, cae, eithin</i>				
<i>Werglodd cae gwyllt</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	9
<i>gweirglodd, cae, gwyllt</i>				
<i>Werglodd Cae'r donnen</i>	Glanafon-Ifor	1839	RhPDegwm	995
<i>gweirglodd, cae, y, tonnen</i>				
Gall <i>tonnen</i> olygu croen neu gramen ar wyneb rhywbeth, neu gors.				
<i>Werglodd ceffylau</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	416
<i>gweirglodd, ceffyl, llu. ceffylau</i>				
<i>Werglodd Erw wian</i>	<i>Cae-erw-Wian</i>	1839	RhPDegwm	981
<i>gweirglodd, e.ll. Erw-Wian</i>				
Gweler <i>Cae-erw-Wian</i> dan Anheddau Llanrug.				
<i>Weirglodd fain</i>	Dolgynfydd	1798–9	Vaynol	4059
<i>Weirglodd fain</i>	Dolgynfydd	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Werglodd fain</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd fain</i>	Greuor	1839	RhPDegwm	950
<i>Werglodd fain</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Y Weirglodd fain</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Werglodd fain</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Gweirglodd fain</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	476
<i>Werglodd fain</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>Werglodd fain</i>	Pen-y-Greuor	1839	RhPDegwm	879
<i>Werglodd fain</i>	Tyddyn-cae	1839	RhPDegwm	1065
<i>y, gweirglodd, main</i>				
<i>Werglodd fawr</i>	Dolgynfydd-isaf	1839	RhPDegwm	1025

<i>Werglodd fawr</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Werglodd fawr</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Werglodd fawr</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Gweirglodd fawr</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	466
<i>Werglodd fawr</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>Werglodd fawr</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Werglodd fawr</i>	Prysgol-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Werglodd fawr</i>	Prysgol-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>W^{dd} fawr</i>	Tyddyn-Whisgin	1798-9	Vaynol	4059
<i>Weirglodd fawr</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>W^{dd} fawr</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Gweirglodd fawr</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	378
<i>gweirglodd, mawr</i>				
<i>Werglodd ganol</i>	Erw-gein et al.	1839	RhPDegwm	816
<i>Werglodd ganol</i>	Erw-gein	1840	C.in W.R.	B/DL/375-82
<i>gweirglodd, canol</i>				
<i>Gweirglodd Caws</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	461
<i>gweirglodd, caws</i>				
<i>Werglodd Glan y llyn</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	16
<i>gweirglodd, glan, y, llyn</i>				
<i>Gwerglodd Goch</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>Weirglodd Gôch</i>	Dolgynfydd	1798-9	Vaynol	4059
<i>Weirglodd gôch</i>	Dolgynfydd	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Werglodd goch</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd goch</i>	Prysgol	1839	RhPDegwm	417
<i>Werglodd goch</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Werglodd goch</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Y Weirglodd gloch</i>	Prysgol-fawr/-isaf/Cae-hoeden	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>y Weirglodd Goch</i>	Prysgol-uchaf/Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Y Weirgodd Goch</i>	Prysgol-uchaf/Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd goch</i>	Tyddyn-Whisgin	1798-9	Vaynol	4059
<i>Y Weirglodd gôch</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Werglodd goch</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Gweirglodd goch</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	377
<i>gweirglodd, coch</i>				
<i>Werglodd cul</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1869	Bangor	f33975
<i>gweirglodd, cul</i>				
Yma eto ystyrir <i>gweirglodd</i> yn eg., yn wahanol i'r arfer yn Arfon lle mae'n eb. gan amlaf.				
<i>Gweirglodd</i>	Prysgol-uchaf/Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Gwaen`ch Harry</i>				
<i>Gwerglodd</i>	Prysgol-uchaf/Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Gwaen`ch Henry</i>				
<i>gweirglodd, e.p.? Gwen ferch Harry / Henry</i>				
Mae'n bosibl mai <i>gwaun</i> sydd yn yr ail elfen, ac y dylid deall yr enw fel 'Gwaun merch Harry', ond mae'r cyfuniad o <i>gwaun</i> + <i>gweirglodd</i> braidd yn od. Mae'n fwy tebygol mai'r e.p. <i>Gwen</i> sydd yma. Ni wyddys pwy oedd y wraig hon na'i thad.				
<i>Werglodd isaf</i>	Erw-pwll-y-glo	1839	RhPDegwm	1197
<i>Werglodd isa</i>	Llwyn-y-brain	1839	RhPDegwm	918

<i>Werglodd isa</i> <i>gweirglodd, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>Werglodd maes madog</i> <i>gweirglodd, e.ll. Maes-Madog</i>	Drws-y-ddeugoed et al.	1839	RhPDegwm	827
<i>Werglodd nesar ty</i> <i>gweirglodd, ans. agos, gradd eithaf nesaf, i, y, tŷ</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>Werglodd newydd</i> <i>Gw^{dd} Newydd</i>	Dôl-helyg Hafod-y-rhyg-isaf	1839 1798–9	RhPDegwm Vaynol	174 4059
<i>Y Weirglodd Newydd</i> <i>Gw^{dd} Newydd</i>	Hafod-y-rhyg-isaf Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd 18g. 1809	Vaynol Vaynol	4199 4062
<i>Gweirglodd newydd</i> <i>Werglodd newydd</i>	Hafod-y-rhyg-isaf Hafod-y-rhyg-isaf	1839 1869	RhPDegwm Bangor	462 f33975
<i>Werglodd newydd</i> <i>Werglodd newydd</i>	Prysgol Prysgol	1848 1869	Vaynol Bangor	4073 f33975
<i>Gweirglodd Newydd</i> <i>Gweirglodd newydd</i>	Prysgol-fawr/-isaf/ Cae-hoeden Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	diwedd 18g. 1798–9	Vaynol Vaynol	4199 4059
<i>Gwerglodd newydd</i> <i>y, gweirglodd, newydd</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd Pryscol isaf</i> <i>Werglodd pryscol isaf</i> <i>gweirglodd, e.ll. Prysgol, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>	Prysgol? Prysgol?	1839 1848	RhPDegwm Vaynol	361 4073
<i>Werglodd tan tŷ</i> <i>Werglodd tan ty</i> <i>Werglodd dan tŷ</i> <i>gweirglodd, tan / dan, tŷ</i>	Carreg-y-frân Prysgol Tyddyn-cae	1839 1869 1839	RhPDegwm Bangor RhPDegwm	102, 168 f33975 1055
<i>Weirglodd tan y beudy</i> <i>Werglodd tan y beudy</i> <i>Gweirglodd tan y</i> <i>Beudy</i>	Prysgol Prysgol Prysgol-fawr/-isaf/Cae-hoeden	1839 1869 diwedd 18g.	RhPDegwm Bangor Vaynol	421 f33975 4199
<i>Gweirglodd tan y</i> <i>Beudy</i> <i>Gwerglodd tan y</i> <i>Beudy</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9 1809	Vaynol Vaynol	4059 4062
<i>Werglodd tan y beudy</i> <i>gweirglodd, tan, y, beudy</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden?	1848	Vaynol	4073
<i>Werglodd tan y ffordd</i> <i>gweirglodd, tan, y, ffordd</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	14
<i>Weirglodd ty uchaf y ty</i> <i>Werglodd tu ucha'r ty</i> <i>Werglodd ty uchar ty</i> <i>gweirglodd, tu, ans. uchel, gradd eithaf uchaf, [i], y, tŷ</i>	Prysgol Prysgol Prysgol	1839 1848 1869	RhPDegwm Vaynol Bangor	429 4073 f33975
<i>Y Weirglodd Uchaf</i> <i>Y Weirglodd Uchaf</i> <i>Y Werglodd uchaf</i> <i>Werglodd uchaf</i> <i>y, gweirglodd, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>	Prysgol-fawr/-isaf/Cae-hoeden Prysgol-uchaf / Cae-hoeden Prysgol-uchaf / Cae-hoeden Tyddyn-Whisgin	diwedd 18g. 1798–9 1809 1869	Vaynol Vaynol Vaynol Bangor	4199 4059 4062 f33975

<i>Gwerglodd wair gweirglodd, gwair</i>	Pwll-y-bar	1839	RhPDegwm	1100
<i>Gwerglodd y borfa gweirglodd, y, porfa</i>	Pwll-y-bar	1839	RhPDegwm	1098
<i>Werglodd y ceingciau gweirglodd, y, cainc, llu. ceinciau</i>	Glan'rafon	1839	RhPDegwm	968
Mae'n anodd deall arwyddocâd y drydedd elfen, onid yw'n cyfeirio at y ffaith fod sawl afonig yn ogystal â'r afon Saint yn llifo yn y fan hon.				
<i>Werglodd y ceunant gweirglodd, y, ceunant</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	414
<i>Gwerglodd y fawnog gweirglodd, y, mawnog</i>	Pwll-y-bar	1839	RhPDegwm	1097
<i>Werglodd y gadlas gweirglodd, y, cadlas</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	412
<i>Werglodd y melinydd gweirglodd, y, melinydd</i>	Factory	1839	RhPDegwm	1013
Ceir <i>Cae melinydd</i> hefyd yn <i>Factory</i> (q.v. uchod)				
<i>Werglodd y merched gweirglodd, y, merch, llu. merched</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	19
<i>Werglodd y rhyd</i>	Carreg-y-frân	1839	RhPDegwm	164
<i>Gweirglodd y Rhyd</i>	Cefntresaint	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Gweirglodd y Rhyd</i>	Cefntresaint	1798-9	Vaynol	4059
<i>Gwerglodd y Rhyd</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd y rhyd gweirglodd, y, rhyd</i>	Cefntresaint	1839	RhPDegwm	1142
<i>Werglodd y Sais</i>	Cefn	1839	RhPDegwm	1188
<i>Gweirglodd y Sais</i>	Cefntresaint	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Gweirglodd y Sais</i>	Cefntresaint	1798-9	Vaynol	4059
<i>Gwerglodd y Sais gweirglodd, y, Sais</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>Gwerglodd yr hendref gweirglodd, yr, hendref</i>	Cilgwythwch	1839	RhPDegwm	766, -7
Gwern	Llanrug			
<i>Y Wern</i>	Prysgol-fawr/-isaf/Cae-hoeden	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>y Wern</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Y Wern</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
y, gwern				
Ystyr <i>gwernen</i> , llu. <i>gwern</i> , yw coed o deulu'r fedwen ('alder') sydd yn tyfu ar dir gwlyb, ond gall hefyd olygu man lle mae llawer o'r coed hyn yn tyfu, sef <i>gweirglodd</i> laith neu gors.				
<i>Wern Uchaf gwern, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>	Prysgol-fawr/-isaf/Cae-hoeden	diwedd 18g.	Vaynol	4199

Collwyd y fannod o flaen yr eb. un. *gwern*.

<i>gwerne y rid</i>	?	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>gwern, y, rhyd</i>				

Gwinllan

Llanrug

<i>Winllan</i>	Ceunant	1839	RhPDegwm	393
<i>Winllan</i>	Glan'rafon	1839	RhPDegwm	976
<i>Winllan</i>	Pant-Ifan	1839	RhPDegwm	744

gwinllan

Gweler *gwinllan* dan Gaeau Llanbeblig am ymdriniaeth lawn o'r elfen hon.

Gwndwn

Llanrug

<i>Gwndwn bach</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	18
<i>gwndwn, bach</i>				

<i>Gwndwn isaf</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	17
<i>gwndwn, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				

<i>Gwndwn Mawr</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	2
<i>gwndwn, mawr</i>				

<i>Gwndwn uchaf</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	22
<i>gwndwn, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				

Hafodlas

Llanrug

<i>Hafodlas</i>	Parc-rhos-Rug	1839	RhPDegwm	317-8
<i>hafodlas</i>				

Gweler *Hafodlas* dan Anheddau Llanrug.

Hen

Llanrug

<i>Hen berllan</i>	Cae-poeth	1839	RhPDegwm	590
<i>hen, perllan</i>				

<i>Hengae</i>	Tyddyn-cae	1839	RhPDegwm	1063
<i>hen, cae</i>				

<i>Hen gae melinydd</i>	Dolgynfydd-uchaf	1839	RhPDegwm	1053
<i>hen, cae, melinydd</i>				

<i>Yr Hengae Tyfod</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Yr Hengae Tyfod</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062

yr, hen, cae, tywod

Amrywiad ar *tywod* yw *tyfod*; cf. *cawod* / *cafod*.

<i>Hen weroglodd</i>	Glan'rafon	1839	RhPDegwm	971, 975
<i>hen, gweirglodd</i>				

Hendref

Llanrug

<i>Hendref bellaf</i>	Cilgwythwch	1839	RhPDegwm	768

hendref, ans. pell, gradd eithaf pellaf

Hendref nesaf Cilgwythwch 1839 RhPDegwm 769
hendref, ans. agos, gradd eithaf nesaf

Hendref wndwn Cilgwythwch 1839 RhPDegwm 765
hendref, gwndwn

Llain

Llanrug

Llain Dôl-helyg 1839 RhPDegwm 172
Llain Drws-y-ddeugoed 1839 RhPDegwm 685
Llain Hafod-y-rhyg-isaf 1798–9 Vaynol 4059
Llain Hafod-y-rhyg-isaf diwedd 18g. Vaynol 4199
Llain Hafod-y-rhyg-isaf 1809 Vaynol 4062
Llain Hafod-y-rhyg-isaf 1839 RhPDegwm 464
Llain Hafod-y-rhyg-isaf 1869 Bangor 133975
llain

Llain bach Cae'r-weddus 1839 RhPDegwm 476
Llain bach Glan-Seiont 1839 RhPDegwm 932

llain, bach

Yma eto ni threiglir yr ans. *bach* ar ôl e.b.un.

Llain ddreiniog Dolgynfydd-uchaf 1839 RhPDegwm 1052
llain, dreiniog

Darn o dir yn llawn drain a drysi fyddai hwn.

Llain Faenol Cefntresaint 1809 Vaynol 4062

llain, e.ll. Y Faenol

Eiddo Thomas Assheton Smith, Y Faenol, oedd Cefntresaint ar un adeg (RhPDegwm. 1839).

Llain fawr Glan-Seiont 1839 RhPDegwm 933
llain, mawr

Llain Gain Erw-gein 1840 C.in W.R. B/DL/375–82
Llaingain Glan-Seiont 1840 C.in W.R. B/DL/375–82

llain, caing?, cain?

Am yr ail elfen gweler *Erw-gein* dan Anheddau Llanrug uchod.

Llain Wenith Hafod-y-rhyg-isaf diwedd 18g. Vaynol 4199
Llain gwenith Hafod-y-rhyg-isaf 1839 RhPDegwm 469
Llain gwenith Hafod-y-rhyg-isaf 1869 Bangor 133975
llain, gwenith

Llain hir Cae-hoeden 1839 RhPDegwm 731
Llain hir Llwyn-y-brain 1839 RhPDegwm 916
llain, hir

Llain pen y werglodd Cae'r-weddus 1839 RhPDegwm 479
llain, pen, y, gweirglodd

Llain tan stabal Bryn-y-fedwen bach / Bryn-llan 1839 RhPDegwm 831
llain, tan, ystabl

<i>Llain Gweirglodd</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	469
<i>Llain werglodd</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>llain, gweirglodd</i>				
<i>Llain y brenhin</i>	Glan-afon-Ifor	1839	RhPDegwm	994
<i>llain, y, brenin</i>				
<i>Llain y groes</i>	Drws-y-ddeугоed	1839	RhPDegwm	681
<i>llain, y, croes</i>				
<i>Llain y pobtŷ</i>	Cae-poeth	1839	RhPDegwm	588
<i>llain, y, popty</i>				
<i>Llain yr odyd</i>	Cae-erw-Wian	1839	RhPDegwm	986
<i>Llain yr odyd</i>	Drws-y-ddeугоed	1839	RhPDegwm	682
<i>Llain yr odyd</i>	Plas-tirion	1839	RhPDegwm	779
<i>llain, yr, odyd</i>				
Mae'n debyg mai odyd galch fyddai hon.				
<i>Llain yr odyd bach</i>	Drws-y-ddeугоed	1839	RhPDegwm	707
<i>llain, yr, odyd, bach</i>				
Mae'n debyg mai'r llain oedd yn fach, nid yr odyd, ac y cyplysid yr enw hwn â <i>Llain yr odyd</i> uchod.				
<i>Llain-y-sgybor</i>	Glan-Seiont	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
<i>llain, yr, ysgubor</i>				
<i>Lleiniau</i>	Plas-tirion	1839	RhPDegwm	794
<i>llain, llu. lleiniau</i>				
<i>Lleiniau bach</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	401
<i>llain, llu. lleiniau, bach</i>				
<i>Lleiniau gwynion</i>	Prysgol	1839	RhPDegwm	423
<i>Lleiniau gwynion</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Lleiniau gwynion</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Lleiniau Gwnion</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798-9	Vaynol	4059
<i>Lleiniau gwynion</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Lleiniau Gwnion</i>	Prysgol-fawr / Prysgol-isaf / Cae-hoeden	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>llain, llu. lleiniau, ans. gwyn, llu. gwynion</i>				
<i>Lleiniau pellaf</i>	Plas-tirion	1839	RhPDegwm	793
<i>llain, llu. lleiniau, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Lleiniau Rhos</i>	Cefntresaint	1798-9	Vaynol	4059
<i>Lleiniau Rhôs</i>	Cefntresaint	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Lleiniau Rhôs /</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>Lleiniau rhos</i>				
<i>llain, llu. lleiniau, rhos</i>				
<i>Lleiniau bach</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>llain, llu. lleiniau, e.ll. Tyn-lôn</i>				
<i>Lleiniau uchaf</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	402

llain, llu. lleiniau, ans. uchel, gradd eithaf uchaf

Llathen	Llanrug			
<i>Cae pedair llathen</i> cae, pedwar, ben. pedair, llathen	Felin-bach	1839	RhPDegwm	1090
<i>Cae'r deg llathen</i>	Garth / Prysgol	1869	Bangor	£33975
<i>Cae Deg Llathen</i>	Pant-afon	1792–1836	Bangor	1633
<i>Cae deg llathen</i>	Pant-afon	1839	RhPDegwm	420
<i>Cae deg llathen</i> cae, deg, llathen	Prysgol	1839	RhPDegwm	440
Lloc	Llanrug			
<i>Llock</i>	Cae-hoeden	1839	RhPDegwm	738
<i>Llock</i>	Tyddyn-corn	1839	RhPDegwm	1006
<i>Lock</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	384
<i>Lloc</i> lloc	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	£33975
<i>Llock y dwr</i> lloc, y, dŵr	Drws-y-ddeugoed et al.	1839	RhPDegwm	808
<i>Llock yr afon</i>	Erw-gein et al.	1839	RhPDegwm	824
<i>Llock yr afon</i> lloc, yr, afon	Erw-gein	1840	C.in W.R.	B/DL/375–82
Llwyn	Llanrug			
<i>Llwyn</i> llwyn	Dôl-helyg	1839	RhPDegwm	181
Mae'n bosib mai'r un lle yw hwn â <i>Llwyn y merched</i> isod.				
<i>llwyn y merched</i> llwyn, y, merch, llu. merched	'in dol helig'	1558	Ll&Brynodol	M18
Maes	Llanrug			
<i>Maes garnedd</i> maes, carnedd	Drws-y-ddeugoed	1839	RhPDegwm	711
<i>Maes madog</i>	Drws-y-ddeugoed et al.	1839	RhPDegwm	826
<i>Maes Maddog</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
<i>Maes Maddog</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Maes Madog</i> maes, e.p. Madog	Prysgol-fawr / Prysgol-isaf / Cae-hoeden	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Maes ty du</i> e.lle Maes-tŷ-du	Pant-afon	1839	RhPDegwm	425
<i>Maes Merfasen</i>	Prysgol	1839	RhPDegwm	430
<i>Maes Ymryson</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Maes ymryson</i>	Prysgol	1869	Bangor	£33975

<i>Maes yr ymryson</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1798–9	Vaynol	4059
<i>Maes yr ymryson</i>	Prysgol-uchaf / Cae-hoeden	1809	Vaynol	4062
<i>Maes yr ymryson</i>	Prysgol-fawr/Prysgol- isaf/Cae-hoeden	diwedd 18g.	Vaynol	4199

maes, yr, ymryson

Gweler ymdriniaeth o'r elfen *ymryson* dan *Cae'r-ymryson* yn Caeau Llanbeblig.

Merllyn

Llanrug

<i>Merllyn bach</i> <i>merllyn, bach</i>	Cilgwythwch	1839	RhPDegwm	762

Ystyr *merllyn* / *merbwl* / *merddwr* yw pwll o ddŵr llonydd.

Mawnog

Llanrug

<i>mownog y gasseg</i> <i>mawnog, y, caseg</i>	yn nhrefgordd Rug	1558	Ll&Brynodol	M18

Minffordd

Llanrug

<i>Minffordd</i> <i>min, ffordd</i>	Parc-rhos-rug	1839	RhPDegwm	610

Morllyn

Llanrug

<i>Morllyn</i> <i>môr, llyn</i>	Tyddyn-cae	1839	RhPDegwm	1067

Yn ôl *GPC* mae sawl ystyr i *morllyn* / *morlyn*. Yn ogystal â phwll heli, sydd yn annhebygol yma mor bell o'r môr, gall olygu 'llyn mawr' ac 'aber'.

Mur

Llanrug

<i>Mure Matthew</i> <i>e.ll. Mur-Mathew</i>	Turnpike House	1839	RhPDegwm	1107

Annedd ar gyrion Caeathro yw *Mur-Mathew*, sydd mewn gwirionedd ym mhlwyf Llanbeblig (gweler dan Anheddau Llanbeblig). Y tyrpeg a oedd ger Glan-Gwna fyddai *Turnpike House*.

Nant

Llanrug

<i>Nant</i> <i>nant</i>	Plas-tirion	1839	RhPDegwm	790

<i>Nant Morgan</i> <i>nant, e.p. Morgan</i>	Cwm-y-glo	1839	RhPDegwm	91

Ni wyddys pwy oedd *Morgan*.

Pannwl

Llanrug

<i>Panwl isaf</i> <i>pannwl, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>	Drws-y-ddeugoed	1839	RhPDegwm	698, 701, 703

Pant neu gwm bychan yw *pannwl*.

<i>Panwl uchaf</i> <i>pannwl, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>	Drws-y-ddeugoed	1839	RhPDegwm	702

Parc	Llanrug			
<i>Park</i>	Tyddyn-mawr	1839	RhPDegwm	249
<i>Park</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Park</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Park</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Parc</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	395
parc				
Am ymdriniaeth o'r elfen <i>parc</i> gweler <i>Parc</i> dan Caeau Llanbeblig.				
<i>Park bach</i>	Eithin-duon	1839	RhPDegwm	195
<i>Park bach</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Park bâch</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Park bach</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Parc bach</i>	Hafod-y-rhyg-isaf	1839	RhPDegwm	480
<i>Park bach</i>	Tyddyn-rhyddid	1839	RhPDegwm	645
<i>Park bach</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Park bach</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Parc bach</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	388
<i>Parc bach</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
parc, bach				
<i>Park canol</i>	Plas-tirion	1839	RhPDegwm	778
<i>Parc canol</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	389
<i>Parc canol</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
parc, canol				
<i>Park Carreg y fran</i>	Mur-moch	1839	RhPDegwm	75
parc, e.ll. Carreg-y-frân				
Gweler <i>Carreg-y-frân</i> dan Anheddau Llanrug.				
<i>Parc Cefn du</i>	Cae-rhos	1839	RhPDegwm	69
parc, cefn, du				
<i>Park isaf</i>	Erw-pwll-y-glo	1839	RhPDegwm	1201
<i>Parc isa</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
parc, ans. isel, gradd eithaf isaf				
<i>Park nesaf</i>	Tan-y-graig	1839	RhPDegwm	374
parc, ans. agos, gradd eithaf nesaf				
<i>Park nesa'r tŷ</i>	Plas-tirion	1839	RhPDegwm	777
<i>Parc nesar ty</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
parc, ans. agos, gradd eithaf nesaf, [i], y, tŷ				
<i>Park pellaf</i>	Plas-tirion	1839	RhPDegwm	775
<i>Park pellaf</i>	Tan-y-graig	1839	RhPDegwm	373
<i>Parc pellaf</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	385–6
parc, ans. pell, gradd eithaf pellaf				
<i>Park uchaf</i>	Erw-pwll-y-glo	1839	RhPDegwm	1200
parc, ans. uchel, gradd eithaf uchaf				
<i>Park tu ucha'r Office</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	10
parc, tu, ans. uchel, gradd eithaf uchaf, y, Saes. office				

Mac'n anodd deall arwyddocâd yr *Office*. onid yw'n cyfeirio at swyddfa chwarel Glynrhonwy.

Park y buchod Tyn'rallt 1839 RhPDegwm 308
parc, y, buwch, llu. buchod

Park y rhos Clawdd-llwyd 1839 RhPDegwm 628
parc, y, rhos

Pen

Llanrug

pen Cae hoyden Prysgol-uchaf / Cae-hoeden 1798-9 Vaynol 4059
Pen Caehoyden Prysgol-uchaf / Cae-hoeden 1809 Vaynol 4062
Pen Caehoyden Prysgol-fawr / Prysgol-isaf / diwedd 18g. Vaynol 4199
Cae-hoeden

pen, e.ll. Cae-hoeden

Gweler *Cae-hoeden* dan Anheddau Llanrug.

Pen carreg y fran Tŷ-newydd 1839 RhPDegwm 134
pen, e.ll. Carreg-y-frân

Gweler *Carreg-y-frân* dan Anheddau Llanrug.

Penrallt goch Tan-y-bryn 1839 RhPDegwm 84
pen, yr, allt, coch

Pen y bwlch Cae-rhos 1839 RhPDegwm 70
Pen y bwlch Llwyn-coed 1839 RhPDegwm 71

pen, y, bwlch

Yr oedd bythynnod o'r enw hwn ar dir *Llwyn-coed*.

Perllan

Llanrug

Berllan Prysgol 1839 RhPDegwm 422
Y Berllen Prysgol-uchaf / Cae-hoeden 1798-9 Vaynol 4059
Y Berllen Prysgol-uchaf / Cae-hoeden 1809 Vaynol 4062
Y Berllen Prysgol-fawr / Prysgol-isaf / diwedd 18g. Vaynol 4199
Cae-hoeden

y, perllan

Berllan bach Prysgol 1848 Vaynol 4073
perllan, bach

Achoswyd y tr. meddal ar ddechrau'r elfen gyntaf gan y fannod a gollwyd o flaen yr eb.un.

Ponc

Llanrug

Bongc Cae-poeth 1839 RhPDegwm 596
Y bongc Glan'rafon 1839 RhPDegwm 970
ponc

Bongc eithin Plas-tirion 1839 RhPDegwm 791
Bongc eithin Tyddyn-mawr 1839 RhPDegwm 576

ponc, eithinen, llu. eithin

Bongc fawr Drws-y-ddeугоed et al. 1839 RhPDegwm 810
ponc, mawr

<i>Bongc las</i>	Drws-y-ddeугоed et al.	1839	RhPDegwm	809
<i>Bongclas</i>	Drws-y-ddeугоed	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
<i>ponc, glas</i>				
<i>Pongc weroglodd</i>	Dôl-helyg.	1839	RhPDegwm	175
<i>newydd</i>				
<i>ponc, gweirglodd, newydd</i>				
<i>Bongcan eithin</i>	Drws-y-ddeугоed et al.	1839	RhPDegwm	818
<i>poncen, eithinen, llu. eithin</i>				
Prysgol	Llanrug			
<i>Pryscol isaf</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Priscol Isa</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Pryscol isa</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>e.ll. Prysgol, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
Am yr elfen gyntaf gweler <i>Prysgol</i> dan Anheddau Llanrug.				
Rhos	Llanrug			
<i>Rhos</i>	Bryn-y-fedwen bach / Bryn-llan	1839	RhPDegwm	833
<i>Rhos</i>	Pen-y-Greuer	1839	RhPDegwm	885
<i>rhos</i>				
<i>Rhos bellaf</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>rhos, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Rhos eithin</i>	Cae-hoeden / Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>rhos, eithinen, llu. eithin</i>				
<i>Rhos fawr</i>	Cefntresaint	1809	Vaynol	4062
<i>rhos, mawr</i>				
<i>Rhos isa</i>	Tyddyn-Whisgin	1798-9	Vaynol	4059
<i>Rhôs Isaf</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Rhos Isa</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Rhos isa</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
<i>rhos, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Rhos pistill</i>	Prysgol	1839	RhPDegwm	885
<i>Rhôs y pistill</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Rhos pistill</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Rhos y Pistill</i>	Prysgol-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Rhos y Pistill</i>	Prysgol-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>rhos, y, pistyll</i>				
<i>Ros y Ruk / Ros y Ruke</i>	yn nhrefgordd Rug	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>rhos, e.p. Rug</i>				
<i>Rhôs Wyllt</i>	Prysgol	1848	Vaynol	4073
<i>Rhos wyllt</i>	Prysgol	1869	Bangor	f33975
<i>Rhôs Wyllt</i>	Prysgol-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Rhos wyllt</i>	Prysgol-isaf	1809	Vaynol	4062

rhos, gwyllt

<i>Rhôs y ffynnon</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Rhôs y ffynnon</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Rhos y ffynnon</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Rhos y ffynnon</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	380
rhos, y, ffynnon				

ros y gymydfa / Ros y gynydfa yn nhrefgordd Rug 1558 Ll&Brynodol M18

rhos, y, cynydfa

Yn ôl *GPC*, ystyr *cynyd / cyngyd / cynghyd* yw 'ffin', ac mae'n bosib mai hwn yw gwraidd y gair *cynydfa*. Mae'n ddiddorol fod enw 'Ros y gynydfa' yn Ll&Brynodol M18 uchod wedi ei gyplysu â 'Tythyn y boch', sef, yn ddiau, *Tyddyn-bocha*, gan fod hwnnw wedi ei leoli yn union ar y ffin rhwng plwyf Llanrug a phlwyf Llanbeblig.

<i>Rhos yr Ychain</i>	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Rhôs yr Ychain</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Rhos yr Ychain</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>Rhos yr ychain</i>	Tyddyn-Whisgin	1839	RhPDegwm	370
<i>Rhôs yr uchain</i>	Tyddyn-Whisgin	1869	Bangor	f33975
rhos, yr, ych, llu. ychen				

Sinach**Llanrug**

<i>Y Sinnach</i>	Dolgynfydd	1798–9	Vaynol	4059
<i>Y Sinach</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
y, sinach				

Rhimyn o dir heb ei aredig yw *sinach*, yn aml yn llinell derfyn. Yn ôl Syr Ifor Williams (*ELleoedd*, 81) yr oedd yn ddwy droedfedd o led fel rheol a gadewid i ddrain a mieri dyfu yno. Cf. *Cae'r hen sinach* dan Gaeau Llanbeblig (q.v.).

Tal**Llanrug**

<i>Talsarn tal, sarn</i>	Parc Rhos-Rug	1839	RhPDegwm	557

Talar**Llanrug**

<i>Dalar talar</i>	Bryn-y-fedwen bach / Bryn-llan	1839	RhPDegwm	906

Ystyr *talar* yw'r rhimyn o dir ar ymyl cae a adewid heb ei aredig i roi lle i'r aradr droi. Achoswyd y tr. meddal dechreuol uchod gan y fannod a gollwyd o flaen yr eb.un.

Tan**Llanrug**

<i>Tan y bryn tan, y, bryn</i>	Tŷ-canol	1839	RhPDegwm	145

<i>Tan y coed tan, y, coeden, llu. coed</i>	Tai-newyddion	1839	RhPDegwm	464

<i>Tan y fotty tan, y, hafoty</i>	Glynrhonwy	1839	RhPDegwm	40

Tir	Llanrug			
<i>tir blethyn voile / Tythyn blethyn voil</i> tir / tyddyn, e.p. Bleddyn Foel	yn nhrefgordd Rug	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Tir Eva verch</i> <i>Gruffith ap Malld</i> tir, ep. Efa ferch Gruffydd ap Mallt Cofnodir fod y tir hwn 'in Keven y pandy, Ruke'.	yn nhrefgordd Rug	1600	Coleman	DD1018
<i>tir gronow fonhethyk</i> tir, e.p. Gronw Fonheddig	yn nhrefgordd Rug	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>terra gronow ap david vichan</i> Llad. terra, e.p. Gronw ap David Fychan	Dôl-helyg	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>tir Gruff duy</i> tir, e.p. Gruffydd Ddu Cofnodir fod y tir hwn 'in priscoell et Ristrad'. Am <i>Prysgol</i> gweler Anheddau Llanrug. Mae'n bosib fod <i>Ristrad</i> yn cyfeirio at y lle y cyfeirir ato fel <i>yrrysttrate</i> yn 1570 yn Llanfair-Prysgol (Ll&Brynodol D84).	'in priscoell et Ristrad'	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>tir Gruff vethwe</i> tir, e.p. Gruffydd Feddw? Mae'n anodd dehongli <i>vethwe</i> , onid 'feddw' sydd yma. Ni wyddys pa 'Gae-mawr' a olygid yma.	'in kay mawr'	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>terra hoell ap matto kethyn</i> Llad. terra, e.p. Hywel ap Mato Cethin Mae'r elfen <i>cethin</i> yn digwydd mewn nifer o enwau ym mhlwyf Llanrug: gweler <i>Cae'r-Gethin</i> dan Anheddau Llanrug.	yn nhrefgordd Rug	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>tir Jenn' ap Tud' goz</i> tir, e.p. Ieuan ap Tudur Goch	'in kefn priscoell'	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>tir Ier' ap heilyn</i> tir, e.p. Iorwerth ap Heilyn	yn nhrefgordd Rug	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>tir m'edd ap hoell ap Jann' dy</i> tir, e.p. Maredudd ap Hywel ap Ieuan Ddu Gweler <i>Tythyn Meredydd ap Hoell</i> dan Anheddau Llanrug uchod: mae'n debyg mai'r un gŵr oedd hwnnw.	yn nhrefgordd Rug	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>tir mato ap gruff</i> tir, e.p. Mato ap Gruffydd	'in kefn priscoell'	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>tir morfu' vch Ier'</i> tir, e.p. Morfudd ferch Iorwerth	yn nhrefgordd Rug	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>terra y dai</i> Llad. terra, y, dai?	'iuxta rid y krowie'	1558	Ll&Brynodol	M18

Mae'n anodd gwybod beth yw arwyddocâd y *dai*. Ni wyddys ymhle yn hollol yr oedd *Rhyd-y-crowiau*, heblaw ei bod ar afon Saint, gan fod Ll&Brynodol M18 hefyd yn cofnodi 'Rid y krowie in aqua de Saint'. Nodir *Sarn y crowia* ar fap y Degwm ar yr afon nid nepell o Dalysarn, Llanrug (q.v.). Mae'n debyg mai *crywiau* yn yr ystyr o 'gerrig camu' sydd yn yr enw hwn, yn hytrach na '*crawiau*' yn yr ystyr o ddarnau di-werth o lechi (*GPC*).

<i>tir y myrthyn mawr</i>	'in priscoell'	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>tir, y, murddun, mawr</i>				

<i>terra y Talwr koch</i>	Sarn-soglen	1558	Ll&Brynodol	M18
<i>Llad. terra, y, talwr, coch</i>				

Mae'n anodd gwybod beth yw ystyr *talwr*, ac eithrio 'rhywun sydd yn talu'. Mae'n hollol bosib mai '*Teiliwr coch*' sydd yma a'i fod yn llysenw ar wŷr arbennig. Anedd ym Mhont-rug oedd *Sarn-soglen* (q.v.). Mae RhPDegwm yn cofnodi cae o'r enw 'Tyddyn Tailiwr' ym Mhont-rug, ac yn 1558 cafwyd cyfeiriad at *Tuthyn Taylwr namely Tythyn Ithell* (Ll&Brynodol, M18). Tybed a yw'n ormod o ddyfalu i gynnig mai Ithel oedd y 'Teiliwr Coch' a'i fod wedi byw ym Mhont-rug cyn 1558?

Tros Llanrug

<i>Trôs y Cefn</i>	Tyddyn-Whisgin	1798-9	Vaynol	4059
<i>Tros y Cefn</i>	Tyddyn-Whisgin	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Tros y Cefn</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>tros, y, cefn</i>				

<i>Trôs y Cefn gwastad</i>	Tyddyn-Whisgin	1798-9	Vaynol	4059
<i>Tros y Cefn gwastad</i>	Tyddyn-Whisgin	1809	Vaynol	4062
<i>tros, y, cefn, gwastad</i>				

Twthill Llanrug

<i>Twthhill</i>	Dolgynfydd-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Twthhill</i>	Dolgynfydd-isaf	diwedd 18g.	Vaynol	4199
<i>Twthill</i>	Dolgynfydd-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Twthill</i>	Dolgynfydd-isaf	1839	RhPDegwm	1032

Saes.tuthill / toothill

Am ymdriniaeth o'r enw hwn gweler *Twthill* dan Anheddau Llanbeblig. Mae'n bosib mai enw trosglwyddedig sydd yma ar lecyn lle gellid gweld am gryn bellter, neu efallai fod yma graig a atgoffai'r sawl a'i henwodd o graig *Twthill* yng Nghaernarfon, ond ar raddfa lawer llai, wrth reswm.

Tŷ Llanrug

<i>Tŷ Canol</i>	Gorseddau	1839	RhPDegwm	338
<i>tŷ, canol</i>				

<i>Ty isaf</i>	Gorseddau	1839	RhPDegwm	339
<i>Ty isaf</i>	Tyddyn-mawr	1839	RhPDegwm	63
<i>tŷ, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				

<i>Ty newydd</i>	Gorseddau	1839	RhPDegwm	340
<i>tŷ, newydd</i>				

<i>Ty uchaf</i>	Rhos-ddu	1839	RhPDegwm	332
<i>tŷ, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				

<i>Tai newyddion</i> tŷ, llu. tai, ans. newydd, llu. newyddion Gweler <i>Tai-newyddion</i> dan Anheddau Llanrug.	Tai-newyddion	1839	RhPDegwm	471
Tyddyn / Tyn	Llanrug			
<i>Tyddyn alice</i> e.ll.Tyddyn-Alice Yr oedd tir <i>Tyddyn-Alice</i> a <i>Thanyrallt</i> yn ffinio â'i gilydd.	Tanyrallt	1839	RhPDegwm	154
<i>Tyddyn Tailiwr</i> tyddyn, teiliwr	Glan-afon-Ifor	1839	RhPDegwm	999
<i>Tyn rhos</i> tyn, rhos Cofnodir fod 'cottage and crofts' o'r enw hwn ger Pont-Rhythallt.	ger Pont-Rhythallt	1839	RhPDegwm	529
<i>Ty'n y buarth</i> tyn, y, buarth	Rhos-lan	1839	RhPDegwm	597
<i>Ty'n y chwarel</i> tyn, y, chwarel	Tyddyn-mawr	1839	RhPDegwm	65
<i>Ty'n y ffryth</i> tyn, y, ffridd	Cwm-y-glo	1839	RhPDegwm	89
<i>Tyny Lon</i> tyn, y, lôn	Tyddyn-Whisgin	1798–9	Vaynol	4059
<i>Ty'n y mynydd</i> tyn, y, mynydd	Tyddyn-mawr	1839	RhPDegwm	62
<i>Ty'n y werglodd</i> tyn, y, gweirglodd	Tan-y-bryn	1839	RhPDegwm	81
Ynys	Llanrug			
<i>Ynys</i> ynys	Carreg-y-frân	1839	RhPDegwm	99
<i>Ynys Dafydd ddu</i> ynys, e.p. Dafydd Ddu	Cilgwythwch	1839	RhPDegwm	770
<i>Ynys Dafydd ddu bach</i> ynys, e.p. Dafydd Ddu, bach Yr ynys sydd yn 'fach', nid Dafydd Ddu, gan fod yr enw hwn yn gymar i'r un blaenorol.	Cilgwythwch	1839	RhPDegwm	771
<i>Ynys drwyn hîr</i> <i>Ynys Drwyn hîr</i> <i>Ynys drwynhir</i> ynys, trwyn, hir	Dolgynfydd	1798–9	Vaynol	4059
	Dolgynfydd	diwedd 18g.	Vaynol	4199
	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062
<i>Ynys dryw haidd</i> ynys, dryw, haidd	Glan'rafon	1798–9	Vaynol	971

Gweler *Egal ynys dryw* uchod.

<i>Ynys Stalwyni</i> <i>ynys, stalwyn, llu. stalwyni</i>	Dolgynfydd-uchaf	1839	RhPDegwm	1050

<i>ynis y merched</i> <i>ynys, y, merch, llu. merched</i>	Dôl-helyg	1558	Ll&Brynodol	M18

Disgrifir lleoliad y lle hwn fel 'iuxta koyd Ithell et llwyn y merched in dol helig'. Gweler *Coed-Ithel a Llwyn y merched* uchod.

<i>Ynys y Twthill</i>	Dolgynfydd	1798-9	Vaynol	4059
<i>Ynys y Twthill</i> <i>ynys, y, twthill</i>	Dolgynfydd	1809	Vaynol	4062

Gweler *Twthill* dan Anheddau Llanbeblig a than Gaeau Llanrug.

ANHEDDAU LLANWNTA

'Yn ardal Moel y Fantro¹, deuai'r gwanwyn yn ddiweddar a'r gaeaf yn gynnar. Byddai caeau gwaelod y plwyf yn eu gwyrdd cyn i gaeau Moel y Fantro ddiog gwsg y gaeaf. Byddai coed y lle olaf yn noeth, pan wisgai coed lleoedd eraill wisgoedd yr hydref'.

Kate Roberts, O Gors y Bryniau, 53

---

¹ Moel-tryfan

Llanwnda

<i>Llanwnda</i>	1199	AWR	353
<i>Lanwndaf</i>	1237–67	<i>Arch. Camb.</i>	1885 (228)
<i>Lamwndaf</i>	1261	AWR	518
<i>Lanwndaf</i>	1261	<i>Litt. Wall.</i>	97
<i>Llanonda</i>	1291	<i>Tax. Nich.</i>	294
<i>Thlanwinda</i>	1294/5	BPKW	10
<i>Launwuda</i>	1306	<i>Rec.C.</i>	96
<i>Llanvuda</i>	1306	<i>Rec.C.</i>	97
<i>Lammda</i>	1348	<i>Rec.C.</i>	136
<i>Llannuda</i>	1398/9	<i>Rec.C.</i>	232
<i>llanvnda</i>	1511	P. yr Aur Add.	101
<i>Llan unda</i>	1535	Val. Ecc.	IV. 420
<i>Llanunda</i>	1542	CCQSR	i, 15
<i>Llanvnda</i>	1543/4	<i>Rec. C. Aug.</i>	59
<i>Llanwnda</i>	1543	<i>Dioc. Ban.16c.</i>	10
<i>Llanunda</i>	1544	CCQSR	i, 210
<i>llanwnda</i>	1544/5	Baron Hill	3204
<i>Llanwnda</i>	1550/1	<i>Rec. C. Aug.</i>	63
<i>Llantunda</i>	1559	CQSR	XQS/2/4, 30
<i>Llanunda</i>	1562	CQSR	XQS/1562, 35
<i>llan wnda</i>	c.1570	Bangor	5943 (371)
<i>llanwnda</i>	1574/5	Baron Hill	3205
<i>Llanunda</i>	1588	CQSR	XQS/1588, 21
<i>llanwnda</i>	1592	Baron Hill	3207
<i>llanvnda</i>	1597	Baron Hill	3209–10
<i>Llamvnda</i>	1604	Dolfriog	490
<i>Llanunda</i>	1610	Speed	
<i>Llanunda</i>	1610	Saxton	
<i>Llanwnda</i>	1615–16	<i>Ex. P. J.</i>	60
<i>Llanwnda</i>	1625	<i>Dioc. Ban.16c.</i>	41
<i>Llannonda</i>	1629	Baron Hill	3231
<i>Llanwnda</i>	1643	CQSR	XQS/1643, 12
<i>Llanunda</i>	1645	Blaeu	
<i>Llanunda</i>	1673	Map Richard Blome	AMW, 53
<i>Llanunda</i>	1679	Ll&Brynodol	D597
<i>Llanunda</i>	1690	Ll&Brynodol	D895
<i>Llanunda</i>	1691	Ll&Brynodol	D599
<i>Llanunda</i>	1692–3	Ll&Brynodol	D630
<i>Llanunda</i>	1693	Ll&Brynodol	D603–4
<i>Llanunda</i>	1695–1701	<i>Paroch.</i>	III. 51
<i>Llanvnda</i>	1697	P. yr Aur	17232
<i>Llanunda</i>	1699	Ll&Brynodol	D978
<i>Llanonda</i>	1699	Ll&Brynodol	D979
<i>Llanduida</i>	1702	Ll&Brynodol	D606
<i>Llanunda</i>	1703	Ll&Brynodol	D635
<i>Llanwnda</i>	1716	Thorowgood	76
<i>Llanunda</i>	1716	Ll&Brynodol	D979
<i>Llanunda</i>	1748	Map Thomas Osborne	AMW, 79
<i>Llanunda</i>	1766/9	Map John Ellis	AMW, 85
<i>Llanunda</i>	1769	NewGlynllifon	XD2 / 8709
<i>Llanunda</i>	1788	CQSR	XQS/1788,31
<i>Llanwnda</i>	c.1790	Map Thomas Conder	AMW, 90

<i>Llanwnda</i>	1795	JE/MNW	
<i>Llanwnda</i>	1809–11	<i>Des. Caerns.</i>	187
<i>Llanwyndaf</i>	1818	<i>PA</i>	wynebdden
<i>Llanuda</i>	1830	Map John Cary	AMW, 99
<i>Llanwnda</i>	1838	Map OS	78
<i>Llanwnda</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Llanwnda</i>	2002	Map OS	Explorer OL17

llan, e.p. Gwyndaf

Plwyf canolig ei faint yw Llanwnda heddiw yn ymestyn o'r arfordir ar lannau bae'r Foryd i'r mynydd-dir yn ardal Rhosgadfan. Mae'n cynnwys pentrefi a phentrefanau Dinas, Saron a Llanwnda, pentrefi Rhostryfan a Rhosgadfan, a rhan o Bontnewydd. Ar adeg RhPDegwm yn 1839 yr oedd y plwyf yn llawer helaethach, yn ymestyn i lawr at afon Gwyrfaï ar gyrion pentrefi Waunfawr a Betws Garmon. O'r herwydd, cynhwysir dan Lanwnda yn yr astudiaeth hon rai anheddau a restrir bellach dan y pentrefi hynny yn y Cyfeiriadur Côd Post.¹

Tyfodd pentref Bontnewydd o gwmpas y bont sydd yn croesi afon Gwyrfaï. Rhed y ffordd brysur o Gaernarfon i gyfeiriad Llŷn ac Eifionydd trwy ganol y pentref. Clwstwr o dai o gwmpas eglwys Llanwnda yw Dinas, a chyn adeiladu'r ffordd newydd yr oedd pentrefan Llanwnda ar y ffordd rhwng Caernarfon a Phwllheli fel y mae ei gyrion o hyd. Pentrefi cymharol ifainc yw Rhostryfan a Rhosgadfan a dyfodd yn sgîl y chwarei llechi, y ddau ohonynt wedi eu codi ar dir comin, yn bennaf ar ôl 1850 (*TyCh*, 91, *LW*, 26).

Elfennau enw'r plwyf ei hun yw *llan* + yr e.p. *Gwyndaf*. Coffeir *Gwyndaf* yma ac yn Llanwnda, Sir Benfro, lle ceir ei enw yn elfen mewn sawl e.lle yn yr ardal honno (*PNPem*, I, 249). Fe'i ceir hefyd yng Nghapel Gwyndaf, Ceredigion (ibid.) Yn ôl traddodiad cyfeirid ato fel Gwyndaf Hen a honnid ei fod yn un o feibion Emyr Llydaw. Mae'n rhannu'r un wyl mabsant â Beuno, sef 21 Ebrill (*LBS*, 228). Elfennau'r enw *Gwyndaf* yw *gwyn* + y terfyniad cryfhaol *-taf* = 'sanctaid iawn'. Yn y safle morffolegol hwn mae *gwyn* yn dueddol o droi'n *gwn* (cf. *gwyndwn* > *gwndwn*) (*ETG*, 201). Digwyddodd hynny yma a chollwyd yr *-f* derfynol, gan roi *Gwnda*.

Allt-goch	Llanwnda	SH 4859
<i>y rallt goch</i>	1574/5	Baron Hill 3205
<i>Yr Allt goch</i>	1607/8	<i>Ex. P.J.</i> 47
<i>yr Allt goch</i>	1629	Bangor 2064
<i>(r) Allt goch</i>	1644	Baron Hill 3233
<i>yr Allt Goch</i>	1716	Thorowgood 76
<i>Yr Allt Goch alias Gallt goch</i>	1716	Henblas B 156
<i>Yr Allt Gôch or Gallt Gôch</i>	1734	Constable Ellis 17
<i>yr Allt Gôch otherwise Gallt goch</i>	1736	Henblas B 160
<i>yr Allt goch or Gallt goch</i>	1760	Constable Ellis 21
<i>yr Allt goch otherwise Gallt goch</i>	1760	Henblas B 175
<i>ralld goch</i>	1779	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>rallt Goch</i>	1780	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Rallt Goch</i>	1781	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Allt Goch</i>	1784	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Rallt goch</i>	1789	P. yr Aur 4062a
<i>Rallt Goch</i>	1794	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Yr Allt goch alias Gallt goch</i>	1796	Poole 3801

¹ Ceir map wedi ei ddyddio 1896 sydd yn dangos y darn o blwyf Llanwnda a drosglwyddwyd i blwyf Betws Garmon 7 Tachwedd, 1895, yn GAG XM 7385.

<i>Gallt Côch als. Yr Allt Côch</i>	1798	Henblas B	154
<i>Rallt Coch</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>ralld goch</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ralld goch</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Yr allt goch</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Yr-allt-goch</i>	1817	P. yr Aur	21143
<i>Yralltgoch or Galltgoch</i>	1821	NewGlynllifon	XD2 / 6896
<i>Rallt goch</i>	1823	P. yr Aur	21296
<i>Ralltgoch</i>	1824	Bangor	4112
<i>Yr allt goch otherwise Gallt goch</i>	1826	Rumsey Wms	16
<i>Alltgoch</i>	1836	Bangor	5302
<i>Yr allt gôch</i>	1838	Map OS	78
<i>alld goch</i>	c. 1848	Bangor	535

allt / gallt, coch

Mae map rhagbaratoawl OS Robert Dawson (1816–20) a map OS 1838 yn nodi lleoliad yr annedd hwn rhwng Bontnewydd a Dinas.

Belan	Llanwnda	SH 4460
<i>Belan</i>	1774	Rumsey Wms 191
<i>Belan Fort</i>	1795	JE / MNW
<i>Belan Fort</i>	1809	Brayley
<i>Belan</i>	1838	Map OS 78
<i>Bellan / Bellan Fort</i>	1851	Cyfrifiad
<i>Belan</i>	1960	Map OS SH 46
<i>Caer Belan</i>	1990	<i>CBLleu</i> 26
<i>Fort Belan</i>	2002	Map OS Explorer 254

pelan

Ar ben eithaf y penrhyn o dwyni tywod a ffurfir gan fae'r Foryd. Mae yma gaer fechan a adeiladwyd gan Thomas Wynn o Llynllifon beth amser cyn iddo ddod yn Arglwydd Newborough yn 1776 (*IAMC*, 220). Gwarchodwyd y gaer hon ac un arall, Fort Williamsburgh sydd ar dir plas Glynllifon, gan Warchodlu Gwirfoddolwyr yr Arglwydd Newborough (*CBLleu*, 26). Mae'n bosib mai'r gaer hon hefyd oedd yr 'Abermenai Watch House' a gofnodir yn 1773 (NewGlynllifon XD2 / 7833). (Am ddisgrifiad o'r gaer gweler *IAMC*, 220–1 a llun ar blât 59).

Nid *pelan*, ffurf lafar *pelen*, sef 'pêl fechan' sydd yma, ond *pelan* = 'twyn, torlan afon, morglawdd', sydd yn gweddu i'r dim i'r safle hwn. Collwyd y fannod o flaen yr eb. un. ond cadwyd y tr. meddal a achoswyd ganddi. Ceir *Belan* hefyd ger Llangwyfan, Môn¹.

Blaen-y-waun	Llanwnda	SH 4957
<i>Blaenywaun</i>	1839	RhPdegwm
<i>Blaen-y-waen</i>	1919	Map OS XVI S.W.
<i>Blaen y Waen</i>	2000	CCPost (Rhostryfan)

blaen, y, gwaun

Ar gyrion deheuol pentref Rhostryfan ac, fel yr awgryma'r enw. ar gyrion y gweundir rhwng pentrefi Rhostryfan a Rhosgadfan.

¹ Mae Gwenllian Morris-Jones yn dehongli'r enw yno fel 'bryn' (GM-J, 13)

Bodaden	Llanwnda	SH 4858
<i>Bodaden</i>	1663	Nanhoron 617
<i>Bodaden</i>	1729	EwBangor B1729/162 97774
<i>Bodaden</i>	1748	EwBangor B1748/75 101160
<i>Bodadan</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Bodadan</i>	1772	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Bodadan</i>	1777	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Bodaden</i>	1783	P. yr Aur 4058
<i>Bodaden</i>	1784	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Bodadan</i>	1789	P. yr Aur 4062a
<i>Bodadan</i>	1793	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Bodadan</i>	1795	Ll&Brynodol M187
<i>Bodadan</i>	1803	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Bodadarn</i>	1810	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Bodadarn</i>	1812	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Bodadon</i>	1812	EwBangor B1812/87 10451
<i>Bodaden</i>	1814	Rumsey Wms 880
<i>Bodaden</i>	1815	Ll.Esgob 305
<i>Bod Adan</i>	1816–20	Dawson, Bangor f34081, D4
<i>Bodadan</i>	1817	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Bodadan</i>	1820	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Bodaden</i>	1826	Rumsey Wms 970
<i>Bodaden</i>	1838	Map OS 78
<i>Bodadan</i>	1839	RhPDegwm
<i>Bodadan</i>	1874	Worrall 213
<i>Bod-adain</i>	1891	Map OS XV S.E.
<i>Bod-aden</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Bodaden</i>	1959	Map OS SH 45
<i>Bodaden / Plas Bodaden</i>	2000	CCPost (Bontnewydd)
<i>Plas Bodaden</i>	2002	Map OS Explorer 254

bod, c.p. Aden?

Ar y lôn sy'n mynd i Rostryfan o gyffordd Ffrwd-cae-du ar gyrion Bontnewydd, yn agos iawn at Reilffordd Eryri. Mae'r elfen gyntaf *bod-* yn gyffredin iawn mewn e.lleoedd, yn enwedig ym Môn, i ddynodi preswylfod. Fel rheol, ond nid bob amser, fe'i dilynir ag *c.p.* Mae lle i gredu, felly, mai *c.p.* yw *Aden*; yn sicr, ni fyddai *aden* < *adain* = 'asgell' yn gwneud unrhyw synnwy. Cofnodir y ffurf lafar *-adan* bron mor aml â'r ffurf *-aden*¹.

Bodellog / Dolellog	Llanwnda	SH 4858
<i>Botelauc</i>	1261	AWR 518
<i>Bodellok</i>	1352	Baron Hill 6714, f17a
<i>Bodelloc</i>	1371	CCR 79
<i>Bodellok</i>	1422/3	P. yr Aur 1
<i>Botelok</i>	15g	Rec.C. 257
<i>Bodelloke</i>	1530/1	Rec. C. Aug. 51
<i>Bodelocke</i>	1544	CCQSR i, 210
<i>Bodelock</i>	1550–4	Rec. C. Aug. 56
<i>Bodelock</i>	1552	CCQSR i, 216
<i>Bodelocke / Bodellocke</i>	1561	CQSR XQS/2/4, 51, 68

¹ Gweler trafodaeth gan W. Gilbert Williams ar deulu Huwsiaid Bodaden yn *TCHSG*, VI. (1945), 23.

<i>Bodellock</i>	1562/3	<i>Rec. C. Aug</i>	292
<i>Bodelock</i>	1567-70	<i>Rec. C. Aug</i>	301
<i>Bodelog</i>	1568	PSPeniarth	DC36
<i>Bodellocke</i>	1573/4	<i>Rec. C. Aug</i>	290
<i>Bodelog</i>	1579	PSPeniarth	DC23
<i>Bodelocke</i>	1583	P. yr Aur	621
<i>Bodeloge</i>	1595-6	PSPeniarth	DC36
<i>Bodelog</i>	1597	Bangor	2064
<i>Bodelog</i>	1598	PSPeniarth	DC47
<i>Bodeloge</i>	1606/7	<i>Ex. P. J.</i>	43
<i>Bodelog</i>	1607/8	<i>Ex. P. J.</i>	47
<i>the Myllne of Bodelock</i>	1615/16	<i>Ex. P. J.</i>	60
<i>Bodelog</i>	1620/1	<i>Ex. P. J.</i>	82
<i>Bodelog</i>	1623	Baron Hill	3219
<i>Bodelog</i>	1623/4	<i>Ex. P. J.</i>	83
<i>Bodelog</i>	1646/7	Baron Hill	3236
<i>Bodelog</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Dolletlog</i>	1604	Dolfrïog	490
<i>Ddol Ellog or Llwyn yngharad</i>	1761	P. yr Aur	20360
<i>Dolellog</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Dol Ellog</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Dole Ellog</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Dol Ellog</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Dolellog</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Dôl Ellog</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Dol Ellog</i>	1795	Ll&Brynodol	M187
<i>Dol Haulog</i>	1816-20	Dawson, Bangor	f34081.D1
<i>Dolellog</i>	1838	Map OS	78
<i>Dolellog</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Dolellog</i>	1851	EwBangor	B1851/161 18025
<i>Delellog</i>	1890-1	Bangor	8560
<i>Dôl-ellog</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Dolellog</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Dolellog</i>	2000	CCPost	(Dinas)

bod / dôl, e.p. Ge[l]log / E[l]log?

Enw trefgordd yn ardal Dinas oedd *Bodellog*. Cyfeirir ati heddiw fel rheol fel *Bodellog* er bod mwy o enghreifftiau o lawer o'r ffurf *Bodelog*. Yn ôl W. Gilbert Williams, *Bodellog* hefyd oedd hen enw Plas-yn-Bont (q.v.) ym mhlwyf Llanwnda (*TCHSG*, V. (1944). 41). Gan fod *bod* mewn e.lle fel rheol yn cael ei ddilyn gan e.p. gellir awgrymu mai e.p. sydd yma hefyd. Rhaid cynnig y ffurf *Gel[l]log* neu *El[l]log*.

Gan mai *Bodellog* yw'r ynganiad a gadwyd ar lafar gwlad, gellir casglu fod enw'r annedd *Dolellog* wedi tarddu o enw'r drefgordd. Ceir un ymgais i resymoli'r enw hwnnw fel *Dol Haulog* ym map Robert Dawson (1816-20). Saif *Dolellog* ar y dde oddi ar y ffordd sydd yn mynd o ganol Dinas i Ros-isaf.

Bodgadfan	Llanwnda	SH 5157	
<i>Bodgadfyn</i>	1839	RhPDegwm	
<i>botcatfan</i>	1858-9	Bangor	534
<i>Bodgadfan</i>	1878	Myn. Horeb	088
<i>Bôd-Gadfan / Bôd-Gadfan uchaf</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Tŷ Newydd Bodgadfan</i>	2000	CCPost	(Rhosgadfan)

braich, melyn

Yng nghanol pentref Rhostryfan. Yn yr ystyr o aelod o'r corff eb. yw *braich*, ond mae *braich* = 'esgair mynydd' yn eg. fel yma.

Bryn-beddau	Llanwnda		SH 4958
<i>bryn beythe</i>	1607/8	<i>Ex. P.J.</i>	47
<i>Kae Brynbedde</i>	1629	Baron Hill	3231
<i>Bryn Bedde</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Bryn batha</i>	1761	EwBangor	B1761/96 1883
<i>Brynbedda</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bryn Beddau</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Brynn Bedda</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Brynbedda</i>	1780–7	P.S.Glynllifon	84(56)
<i>Brynn Bedda</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bryn bedda</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Bryn beddau</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bryn Beddau</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bryn beddau</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Bryn y bedda</i>	1793	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Brunbedda</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Brynbetha</i>	1799	Vaynol	3751
<i>Bryn y Bedda</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bryn Bedda</i>	1806	Poole	3221
<i>Bryn Bethw</i>	1810–11	Vaynol	4063
<i>Bryn bedda</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Brynbedda</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Brunbeddau</i>	1820	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bryn beddaf</i>	1834	Bangor	8554
<i>Bryn beddau</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Bryn-y-Beddau</i>	1874	Worrall	213
<i>Bryn-beddau / Bryn-beddau-uchaf</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Bryn-beddau</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Bryn Beddau</i>	2000	CCPost	(Bontnewydd)

bryn, bedd, llu.beddau

Mewn lle cyn diarffordd rhwng Bontnewydd a Waunfawr yng nghyffiniau Rheilffordd Eryri. Mae cyfeiriad 1629 at 'Kay Brynbedde' yn nodi mai'r un lle oedd hwn â 'Llain Madog ap Harry' (q.v. dan Gaeau Llanwnda) a bod y tir ar y pryd yn perthyn i anedd o'r enw 'Kae Mawr' yn Llanwnda. Mae *Cae-mawr* yng nghyffiniau'r *Bryn-beddau* presennol hyd heddiw, ond yn RhPDegwm fe'i rhestrir hefyd dan blwyf Llanbeblig, (gweler dan Anheddau Llanbeblig).

Un esboniad posibl i arwyddocâd yr enw *Bryn-beddau* yw fod y meini yn olion y clwstwr cytiau hynafol a geir gerllaw wedi peri i'r trigolion lleol feddwl mai beddau cyntefig oedd yno. Yn wir, darganfuwyd olion corfflosgiad ar y safle, sydd ar gopa bryn isel (*IAMC*, 230).

Bryn-ffynnon	Llanwnda		SH 5157
<i>Brynffynnon</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Brynffynnon</i>	1881	Myn. Horeb	081
<i>Bryn-ffynnon</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Bryn Ffynnon</i>	2000	CCPost	(Rhosgadfan)

bryn, ffynnon

Ar gyrion dwyreiniol eithaf pentref Rhosgadfan. Mae Kate Roberts yn disgrifio'r annedd, a oedd yn gartref i'w thaid a nain ar ochr ei thad, fel 'tyddyn bychan yn agos i chwarel Cors y Bryniau' (LW, 82).

Bryn-glas	Llanwnda	SH 4857	
<i>Bryn Glas</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Bryn-glas</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Bryn Glas</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

bryn, glas

Yn ardal Rhos-isaf ar gyrion pentref Rhostryfan.

Bryn-Gwilym	Llanwnda	SH 5057	
<i>Bryngwily</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Bryn-Gwilym</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Bryn Gwilym</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

bryn, e.p. Gwili? Gwilym?

Mae'n debyg mai gwall copïo am *Bryn-Gwilym* yw'r *Bryngwily* yn RhPdegwm, onid oedd yr enw wedi newid o'r naill ffurf i'r llall dros y blynyddoedd. Yn sicr mae lleoliad *Bryngwily*, fel y nodir ef yn RhPdegwm, neu *Bryn-gwili*, fel y nodir ef ar fap y Degwm, yn cyfateb i safle *Bryn Gwilym* heddiw, sef ar gyrion uchaf Rhostryfan a bron iawn yn Rhosgadfan. Ni wyddys pwy oedd *Gwili /Gwilym*.

Bryn-llwyd	Llanwnda	SH 4957	
<i>Brynellwyd</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Bryn Llwyd</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

bryn, llwyd

Ar gyrion deheuol Rhostryfan.

Bryn-llus	Llanwnda	SH 4957	
<i>Brynllys</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Brynllys</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Bryn-llys</i>	1870	Myn. Horeb	051
<i>Bryn-llys</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Bryn Llus</i>	1928	Myn. Rhosg.	B6
<i>Bryn Llus</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

bryn, llys / llusien, llu. llus

Ar gyrion deheuol Rhostryfan. Mae'n anodd penderfynu ai *llys* ynteu *llus* sydd yma. Os mai *llys* yw'r ail elfen, mae'n anodd gweld ei arwyddocâd. *Llus* sydd yn yr enw modern, sef yr aeron bychain glas tywyll sydd yn tyfu ar weunydd a rhostir, yn yr union fath o dir ag y lleolir yr annedd hwn ynddo.

Bryn-melyn	Llanwnda	SH 4857	
<i>Bryn Melyn</i>	1777	EwBangor	B1777/111 4935
<i>Brynmelyn / Bryn melyn</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Brynmelyn</i>	1839	Rumsey Wms	1103
<i>bryn melyn / bryn melun</i>	1858-9	Bangor	534

<i>Bryn-melyn /Bryn-melyn-uchaf</i>	1919	Map OS	XV S.E.; XVI S.W.
<i>Bryn Melyn</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

bryn, melyn

Yn ardal orllewinol Rhostryfan wrth fynd tuag at Ros-isaf. Mae'r bardd gwlad Tryfanog (William R. Owen, Rhostryfan), yn ei benillion gwerin i anheddau Rhostryfan yn cyfeirio at *Bryn-melyn* fel hyn: 'A'r lle hapusaf yn y fro / Yw cartre'r go'. *Bryn Melyn* (*Cymru*, XXXVII (1909), 138; *ECD*, 64)

Brynrhedyn	Llanwnda		SH 4657
<i>Bryn rhedyn</i>	1838	Map OS	78
<i>Brynrhedyn</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Bryn-rhedyn</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Brynrhedyn</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Bryn Rhedyn</i>	2000	CCPost	(Llanwnda)

bryn, rhedynen, llu. rhedyn

Ar y lôn sydd yn mynd o ardal Glanrhyd yn Llanwnda i gyfeiriad pentref Llandwrog. Mae'r annedd hwn yng nghyffiniau Rhedynog-felen (q.v.). Efallai fod dylanwad yr enw hwnnw ar ail elfen *Brynrhedyn*, neu fod y llecyn hwn yn parhau i fod yn rhedynog ei natur pan enwyd yr annedd.

Cae-ciprys	Llanwnda		SH 4857
<i>Kay kippris</i>	1658	Mostyn B	1391
<i>Caegippris</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae gippris</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Gippris</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Gypris</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae gipris</i>	1774	EwBangor	B1774/91 3775
<i>Cae Cypris</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae gipris</i>	1777	EwBangor	B1777/110 4934
<i>Caecipris</i>	1777	EwBangor	B1777/112 4936
<i>Caegipris</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caygipris</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Ciprus</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Cae Cipris</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cae Cipris</i>	1795	Ll&Brynodol	M187
<i>Cae Gipris</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Grpis</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Cipris</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caecipris</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ca Cipris</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caegipris</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Gibris</i>	1824	P. yr Aur	4111
<i>Cae cypris</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cae Cipris</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Caecipris</i>	1874	Worrall	213
<i>Cae cipris</i>	1890–1	Bangor	8560
<i>Cae-ciprys</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Cae-ciprys</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Cae-ciprys</i>	2002	Map OS	Explorer OL17

cae, ciprys

Ar gyrion de-orllewinol Rhostryfan yn ardal Rhos-isaf. Dengys *GPC* fod *ciprys*, *ciprws*, sef 'cynnen' neu 'ymryson' yn hen air yn y Gymraeg. Ceir y ffurf *ciprys* yn y 14g. a chadwyd yr elfen *ciprys* a'r ystyr o ymrafael yn fyw hyd heddiw yn y ferf *ymgiprys*. Mae'n debyg fod rhyw anghydfod wedi bod ynglŷn â pherchnogaeth y tir rywbyrd. Ceir ymdriniaeth bellach ar hyn dan *Cae'r-ymryson* yn Anheddau Llanbeblig q.v.

Yn sicr, yr oedd J. Lloyd-Jones yn cyfeiliorni wrth darddu *ciprys* o'r Saes. *bickerings*, er ei fod wedi dod at yr un ystyr o 'ymryson' wrth wneud hyn (*ELISG*, 39). Fodd bynnag, mae'n cyfaddef fod *ciprys* yn hen air Cymraeg.

Gallai'r ffurfiau *cypris* uchod (1774, 1775, 1839) awgrymu dylanwad *cypres*, sef cypreswydden, mewn ymgais i esbonio'r ail elfen anghyfarwydd.

Cae-Elin Bulkeley (Cae Buckley)	Llanwnda		SH 4558
<i>Cadyllin Bulkeley</i>	1725	NewGlynllifon	XD2 / 7655
<i>Cay Ellin Puckly</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Ellin Buckly</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Elin Bwcla</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>gay Elin bwgla</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Ellin Buckley</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cady Elin Bulkeley</i>	1781	NewGlynllifon	XD2 / 7658
<i>Cady Elin Bulkeley</i>	1782	NewGlynllifon	XD2 / 7661-2
<i>Cae Ellin Bouckley</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Ellin Bouckly</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Ellin Bulkeley</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cae Ellin Puckley</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Ellin Bulkley</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caellin Bulfrelly</i>	1810	NewGlynllifon	XD2 / 7671
<i>Cae Ellen-Bulkeley</i>	1811	Poole	3994
<i>Cae Ellin Buckley</i>	1824	P. yr Aur	4111
<i>Cae Helen Bwcla</i>	1838	Map OS	78
<i>Cae Ellen Bulkley</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Cae Ellen Bulkeley</i>	1890-1	Bangor	8560
<i>Cae-Elen-Bulkeley</i>	1891	Map OS	XV S.E.
<i>Cae Ellen Bulkeley</i>	1897-1900	Griff.Jo.	148
<i>Cae-Elen-Bulkeley</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Cae Buckley</i>	2000	CCPost	(Saron)

cae, e.p. Elen Bulkeley

Rhwng Saron a phentref Llandwrog. Elfennau'r enw yw *cae* + yr e.p. *Elen Bulkeley*, gyda sawl amrywiad yn sillafiad y ddau e.p. Dengys cofnodion 1778, 1779 ac 1838 y cymreigio a fu yn y cyfenw *Bulkeley*, lle ceir y terfyniad *-ey* yn troi'n *-a* (cf. *Hinkley* > *Incla* yn Maesincla, Llanbeblig, a *Bisley* > *Bisla* yn Nhyddyn Bisle, Llanrug). Merch William Bulkeley yr hynaf o Fiwmares oedd yr Elen hon, a gwraig gyntaf Robert ap Maredudd o Llynllifon a'i priododd yng nghanol y 15g (*JEGPed*, 42). Canodd Tudur Aled farwnad i 'Elen Bwclai, gwraig Robert ap Maredudd ap Hwlcyn Llwyd', gan alaru am y golled i Llynllifon wedi: 'Dwyn seren dinas araul / Duwmares, hud am wres haul' (*GTA*, 305-7). Yn ystod yr 20g cwtogwyd enw'r annedd i *Gae Buckley*, gan golli talp o hanes wrth wneud hynny.

Cae-garw	Llanwnda		SH 4857
<i>Kay Garrw</i>	1655	Baron Hill	3237
<i>Cae garw</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cae-garw</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Cae Garw</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

cae, garw

Ar gyrion de-orllewinol Rhostryfan yn ardal Rhos-isaf.

Cae-glas	Llanwnda		SH 4657
<i>y Kay glas</i>	1623	Baron Hill	3219
<i>Caeglas</i>	1699	Ll&Brynodol	D978
<i>Cae glas</i>	1700	Ll&Brynodol	D1178
<i>Caeglas</i>	1716	Ll&Brynodol	D979
<i>Cae Glaes</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Glaes</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Glass</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Glâs</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae glas</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cae-Glâs</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae glas</i>	1797	EwBangor	B1797/74 7983
<i>Cau Glas</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Glas</i>	1809	Rumsey Wms	424
<i>Cae Glas</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caeglas</i>	1825	EwBangor	B1825/143 12638
<i>Cae-glâs</i>	1838	Map OS	78
<i>Cae Glas</i>	1856	EwBangor	B1856/144 19267
<i>Cae-glâs</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Cae-glâs</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Cae Glas</i>	2000	CCPost	(Llanwnda)

cae, glas

Ar gyrion de-orllewinol plwyf Llanwnda wrth fynd tuag at Landwrog yng nghyffiniau Rhedynog-felen.

Cae-hen	Llanwnda		SH 4958
<i>Cae hên</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Hen</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae hen</i>	1776–9	Vaynol	4054
<i>Cae hên</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae hên</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Cae hên</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cae Hen</i>	1802	EwBangor	B1802/123 8796
<i>Caehên</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae-hên</i>	1838	Map OS	78
<i>Cae hen</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Caehen</i>	1904	Bangor	f33976
<i>Cae-hên</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Cae Hen</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

cae, hen

Mewn llecyn diartffordd ar gyrion gogleddol eithaf Rhostryfan yng nghyffiniau hen Gyffordd Tryfan ar Reilffordd Eryri. Fel rheol yn y Gymraeg daw'r ans. *hen* o flaen enw, e.e. 'hen wr', ac mewn e.lle: *Hendy* (Llb). Os daw ar ôl yr enw gwneir hynny er mwyn pwysleisio grym yr ans. h.y. yr hynafedd (GG, 210).

Cae-Howel	Llanwnda		SH 5356
<i>Caehowel</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5

<i>Cae howel</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Howell</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Cae howel</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cae howel deg</i>	1795	Ll&Brynodol	M187
<i>Cae howell</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caehywal</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Howell</i>	1834	Bangor	8554
<i>Cae hoewel</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cae-Hywel</i>	1919	Map OS	XXI N.E.
<i>Cae Hywel</i>	2000	CCPost	(Betws Garmon)

cae, e.p.Hywel?, hoywal?

Mae'n debyg mai'r *Cae-Hywel* a nodir bellach yn y CCPost dan Betws Garmon yw hwn. Byddai ar gyrion eithaf hen blwyf Llanwnda. Gallai sillafiad y cofnod yn RhPDegwm yn awgrymu mai *hoywal* = 'cwt, sied' sydd yma, ond mae'r holl gofnodion eraill yn awgrymu'r e.p. *Hywel*, yn enwedig cofnod 1795 sydd yn ei gyplysu â'r ans. 'teg'.

Cae-Llywarch

Llanwnda

<i>Cae Lowarch</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae lowarch</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Lywarch</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Lywarch</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Llowarch</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Cae Lowarch</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Caelowarch</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Lowarch</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae lowarch</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Lowrach</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Lowarch</i>	1824	P. yr Aur	4111
<i>Caeffowarch</i>	1834	Bangor	8554

cae, e.p.Llywarch

Heb ei leoli. Mae'n amlwg mai'r e.p. *Llywarch* sydd yn yr ail elfen, ond mae'n syndod pa mor anghyfarwydd oedd yr enw hwn, fel y dengys sillafiad cofnodion 1811 a 1834.

Cae-Madog

Llanwnda

SH 4559

<i>Cae Madog</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Madog</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caermadog</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae fadog</i>	1778	Roger Lloyd II	182-3
<i>Cae Fadog</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Cae-Fadog</i>	1919	Map OS	XV S.E.

cae, e.p. Madog

Oddi ar y lôn sydd yn mynd i lawr o Saron at lannau Bae'r Foryd. Ni wyddys pwy oedd *Madog*.

Cae-mawr

Llanwnda

SH 4959

<i>tythyn y Kae mawr</i>	1592	Henblas B	125
<i>Kay Mawr</i>	1612	Poole	3364
<i>tuthyn y Cay mawr</i>	1619	Henblas B	128
<i>Kae Mawr</i>	1629	Baron Hill	3231

<i>Kay mawr</i>	1646 / 7	Baron Hill	3236
<i>Tythin y Cae Mawr</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Cae Mawr</i>	1739	EwBangor	B1739/82 99855
<i>Cae mawr</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae mawr</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae mawr</i>	1776-9	Vaynol	4054
<i>Cae Mawr</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Mawr</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Caemawr</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae mawr</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cae mawr</i>	1791	EwBangor	B1791/76 7075
<i>Cae mawr</i>	1797	EwBangor	B1797/75 7985
<i>Cae Mawr</i>	1810 / 11	Vaynol	4063
<i>Cae mawr</i>	1816	Rumsey Wms	895
<i>Caemawr</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caumawr</i>	1819	EwBangor	B1819/112 11693
<i>Cae-mawr</i>	1838	Map OS	78
<i>Cae mawr</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cae-mawr</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Cae Mawr</i>	2000	CCPost	(Bontnewydd)

cae, mawr

Mae'n debyg mai'r un lle yw hwn â'r *Cae-mawr* a gofnodwyd yn Anheddau Llanbeblig fel *Cae-mawr* B2 (q.v.). Byddai'n bosib i'r *Cae-mawr* hwnnw fod wedi cael ei gofrestru ym mhlwyfi Llanbeblig a Llanwnda oherwydd ei leoliad ar ffin y ddau blwyf. Mae'r annedd ei hun ym mhlwyf Llanwnda, ond byddai ei dir wedi ymestyn o bobtu afon Gwyrfaï i'r ddau blwyf fel ei gilydd.

Cae'r-gors	Llanwnda	SH 5751	
<i>Cae'r gors</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cau gors</i>	c. 1848	Bangor	535
<i>Cae'r-gors</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Cae'r Gors</i>	1959	CA	180
<i>Cae Gors</i>	2000	CCPost	(Rhosgadfan)

cae, y, cors

Yr annedd hwn yng nghanol pentref Rhosgadfan yw un o gartrefi enwocaf Cymru. Yma y magwyd Kate Roberts, ac anfarwolwyd *Cae'r-gors*, a'r ardal yn gyffredinol, yn ei gwaith, yn arbennig yn *Y Lôn Wen*. Ac yntau wedi ei adeiladu yn 1833, yr oedd y tyddyn hwn ymhlith y to cyntaf o dyddynnod y caewyd eu tiroedd o dir comin Rhosgadfan (*TyCh*, 45).

Cae'r-helygen	Llanwnda	SH 4859	
<i>Cae heligen</i>	1725	NewGlynllifon	XD2 / 7655
<i>Cae'r lygan</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>caer helygen</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae'r Lygan</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae helygan</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caer helygen</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae r helygan</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae heligen</i>	1781	NewGlynllifon	XD2 / 7658
<i>Cae yr helygen</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae heligen</i>	1782	NewGlynllifon	XD2 / 7661-2
<i>Cae yr Hellygen</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5

<i>Cae'r trelygan</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Cae'r helygen</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caehelygan</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae helygan</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cae y Lygan</i>	1790	EwBangor	B1790/122 6905
<i>Cae'r Lygan</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Fygan</i>	1795	EwBangor	B1795/90 7724
<i>Caerhelygan</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae rhelygan</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caehelygan</i>	1810	NewGlynllifon	XD2 / 7671
<i>Caehelygan</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caerlygan</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae'rhelygan</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caerhelyagn</i>	1834	Bangor	8554
<i>Cae'r-lygan</i>	1838	Map OS	78
<i>Caerlygan</i>	1839	RhPdegwm	
<i>caurlygan</i>	c.1848	Bangor	535
<i>Caerlygan</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Cae'r-helygen</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Cae Helygen</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Cae'r helygen</i>	2002	Map OS Explorer	OL 17

cae, yr, helygen

Rhwng Rhos-isaf a Bontnewydd. Mae'n amlwg mai *helygen* yw'r drydedd elfen, er bod y ffurf lafar *lygan* yn digwydd droeon. Coeden â changau gwyrrog sydd yn tyfu mewn mannau gwlyb yw hon ('willow').

Cae'r-moel	Llanwnda	SH 4858
<i>Cae-r-Moel</i>	1724	Henblas B 164
<i>Cae-r-Moel</i>	1725	Cynhaiarn 472
<i>Cae Moyle</i>	1736	Henblas B 160
<i>Cae'r Moel</i>	1743	Henblas B 168
<i>Caur Moul</i>	1746	EwBangor B1746/75 100863
<i>Cae Moyle</i>	1760	Henblas B 175
<i>Cae'r moel</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Cae'r moil</i>	1771	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>caer moel</i>	1774	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Cae'r Moel</i>	1777	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Caermoel</i>	1778	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Cae yr Moyl</i>	1782	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Caer Moyl</i>	1783	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Caer Moel</i>	1783	P. yr Aur 4058
<i>Cae moel</i>	1789	P. yr Aur 4062a
<i>Cae'r Moyle</i>	1792	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Caermoyl</i>	1795	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Cae moyle</i>	1796	Poole 3801
<i>Caer Moel</i>	1804	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Cae Moel</i>	1811	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Cae-moel</i>	1817	P. yr Aur 21143
<i>Caemoel</i>	1824	P. yr Aur 21306
<i>Cae moel / Caermoel / Caer Moel</i>	1824	NewGlynllifon XD2 / 6899
<i>Cae-moel</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Cae-moel</i>	1959	Map OS SH 45
<i>Caer Moel</i>	2000	CCPost (Dinas)

cae, y, moel

Oddi ar y lôn sydd yn mynd o ganol Dinas i Rostryfan. Gellir gweld yr annedd yn glir iawn o Reilffordd Eryri yn fuan ar ôl gadael gorsaf Dinas. *Cae'r-moel* sydd ym mwyafrit y cofnodion cynharach, ac mae hyn yn arwyddocaol. Nid cae moel a llwm sydd yma neu *Cae-moel* a geid, er mai fel hyn y deallir yr enw yn rhai o'r cofnodion diweddarach. Nid cae ar lethr bryn sydd yma ychwaith neu fe fyddai'n *Cae'r-foel* gan mai eb. yw *moel* yn yr ystyr o fryn. Mae cysondeb y ffurf *Cae'r-moel* yn y cofnodion cynnar yn awgrymu mai'r eg. un. *moel* sydd yma, sef gŵr penfoel. Efallai ei fod yn cyfeirio at y perchennog gwreiddiol¹.

Cae'r-odyn	Llanwnda		SH 4957
<i>Cae r odin</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Cae'r Odyn</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caerodyn</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae'r Odyn</i>	1776/7	Vaynol	4054
<i>Cae'r Odyn</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caer odyn / Caerodyn Bâch</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caer odyn / Caer odyn bach</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae y rodyn</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae yr Odun</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae'r Odyn</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Caerodyn</i>	1783	EwBangor	B1783/120 5966
<i>Caerodyn</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae'r Odyn</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cae Rodyn</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae'r Odyn / Caer odyn bach</i>	1799	Vaynol	3751
<i>Cae Rodin</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caerodun</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caer Odyn / Caer Odyn bach</i>	1810/11	Vaynol	3751
<i>Caerodyn</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caerodun</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae'roдын</i>	1818	EwBangor	B1818/117 11525
<i>Garodyn</i>	1824	P. yr Aur	4111
<i>Cae'r odyn</i>	1838	Map OS	78
<i>Cae'r odyn</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cae'r Odyn</i>	1845	EwBangor	B1845/116 16598
<i>Caerodyn</i>	1853	EwBangor	B1853/166 18492
<i>Cae Rodyn</i>	1874	Worrall	213
<i>Cae'r odyn</i>	1889-90	Sutton	148
<i>Cae'r-odyn</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Caer Odyn</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

cae, yr, odyn

Ar gyrion de-ddwyreiniol Rhostryfan. Mae'n amlwg fod croeso cynnes ar aelwyd *Cae'r-odyn* ers talwm, a barnu oddi wrth rigwm Wiliam Bifan, y bardd gwlad o'r Gadlys: 'Wrth ddod yn ôl yn llipryn / O ladd y mawn a'r rhedyn / Caf de a sleisen o gig moch / Gan Martha Goch Cae'roдын' (*MTT*, 86; *TyCh*, 44). Am yr elfen *odyn* gweler *Buarth yr odyn* dan Gaeau Llanbeblig.

¹ Gweler trafodaeth o'r elfen *moel* yn *ELLEoedd*, 16.

Cae-rhyg	Llanwnda		SH 4957
<i>Cae Rhug</i>	1761	EwBangor	B1761/97 1884
<i>Cae rhyg</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caerhÿg</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Rhug</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae rhug</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae rhyg</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae rhyg</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cae Rhyg</i>	1795	Ll&Brynodol	M187
<i>Caerhÿg</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caerhug</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Rug</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Gaerhug</i>	1824	P. yr Aur	4111
<i>Caerhyg</i>	1834	Bangor	8554
<i>Cae-rhyg</i>	1838	Map OS	78
<i>Cae rhug</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Caerhug</i>	1889–90	Sutton	148
<i>Cae-rhÿg</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Cae Rhug</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

cae, rhyg

Ym mhen dwyreiniol eithaf Rhostryfan. Yr ail elfen yw *rhyg*, sef cnwd gwydn y *Secula cereale* y defnyddir ei rawn i borthi anifeiliaid ac i wneud blawd a whisgi. Gweler *Hafod-y-rhyg-uchaf* dan Anheddau Llanbeblig.

Cae'r-Sais	Llanwnda		SH 5057
<i>Caer Sais</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caer Sais</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae'r Sais</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae'r Sais</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae yr Sais</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae'r Sais</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Caer sais</i>	1799	Poole	3864
<i>Cae Sais</i>	1801	Rumsey Wms	765
<i>Cae Saes</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Caesais</i>	1834	EwBangor	B1834/108 14316
<i>Cae'r Sais</i>	1838	Map OS	78
<i>Cae'r Sais</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Cae'r-Sais</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Caer Sais / Caer Sais Bach</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

cae, y, Sais, bach

Rhwng Rhostryfan a Rhosgadfan. Ni wyddys pwy oedd y Sais a roes ei enw i'r annedd.

Cae-ysgubor	Llanwnda		SH 5358
<i>cay r skybor</i>	1619	Henblas B	128
<i>Cay r Scybor</i>	1679	Ll&Brynodol	D597
<i>Cae Skybor</i>	1693	Ll&Brynodol	D603–4
<i>Cae'r Skybor</i>	1720	Ll&Brynodol	D345
<i>Cae Scybor</i>	1735	Ll&Brynodol	R40
<i>Cae'r Skybor</i>	1748	Ll&Brynodol	D402–3
<i>Cae yr Scybor</i>	1766	Ll&Brynodol	R46

<i>Cae yr Scybor</i>	1768	Ll&Brynodol	R47
<i>Caer Scybor</i>	1770	Ll&Brynodol	R47
<i>Caer'r Scubor</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Ysgubor</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caer Scybor</i>	1771	Ll&Brynodol	R48
<i>Cae y'r Scybor</i>	1772	Ll&Brynodol	R49
<i>Caer'r ysgybor</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caer'r Skibor</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Sgubor</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caer Sgubor</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caer Sgubor</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Scybor</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Cae Scybor</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cae yr skybor</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caesgybor</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caersgubor</i>	1820	EwBangor	B1820/102 11855
<i>Caesgybor</i>	1834	Bangor	8554
<i>Cae Scybor</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Caer'r ysgubor</i>	1853	EwBangor	B1853/170 18496
<i>Caesgubor</i>	1874	Worrall	213
<i>Cae-ysgubor</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Cae Ysgubor</i>	2000	CCPost	(Waunfawr)

cae, yr, ysgubor

Nid nepell o afon Gwryfai ar gyrion pentref Betws Garmon, er bod y CCPost yn lleoli *Cae-ysgubor* yn Waunfawr. Pan luniwyd y RhPdegwm yr oedd plwyf Llanwnda yn ymestyn dros y mynydd o Rosgafan i lawr at afon Gwryfai.

Carreg-diamond	Llanwnda	SH 4957
<i>Carregdiamond</i>	1839	RhPdegwm
<i>Gareg Deimon</i>	1851	Cyfrifiad
<i>Carregdeimon</i>	1854	Myn. Horeb 030
<i>Garreg Deimon</i>	2000	CCPost (Rhostryfan)

carreg, Saes. diamond?

Yng nghanol pentref Rhostryfan. Mae hwn yn enw anodd ei esbonio. Yr oedd annedd o'r enw *Carreg y Dimon* yn Llanfair-yng-Nghornwy, Môn yn 1824 (C.in W. B/DL/340), a nodir *Ffynnon Carreg Diamond* yn yr un plwyf (*ELIMôn*, 67), ond nid yw hynny'n esbonio'r enw hwn yn Rhostryfan onid oedd cysylltiad rhwng y ddau le a bod y naill wedi ei enwi ar ôl y llall. *Cerrig diamond* yw'r ffurf ar fap y Degwm, er mai *carreg* yw'r elfen gyntaf yn RhPdegwm ac yng nghofnod 2000. Ceir ambell *Diamond Field* yn Lloegr, ond cyfeiria'r enw yno at siâp y cae (*EFN*, 134). Yma, mae fel pe bai'n cyfeirio at y maen gwerthfawr ei hun. Efallai fod yno garreg a oedd yn disgleirio mewn rhyw fodd.

Cefn	Llanwnda	SH 4858 (1) / SH 4757 (2)
<i>Kefneiltyfi</i>	1716	Thorowgood 76
<i>Cefn</i>	1735	Henblas B 167
<i>Kefn otherwise Kefn cil tyfi</i>	1736	Henblas B 160
<i>Cefn or Cefn cil tyfi</i>	1738	Constable Ellis 18
<i>Cefn</i>	1749	Henblas B 169
<i>Kefn otherwise Ciltifi</i>	1760	Henblas B 175
<i>Cefn</i>	1761	EwBangor B1761/95 1882
<i>Cefn / Gevefn</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 5/5

<i>Gevefn</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gevefn</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Geuefn</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ceven</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ceven</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cefn</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Cefn</i> (1)	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cefn</i> (2)	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cefn</i>	1791	EwBangor	B1791/74 7073
<i>Cefn Cul dyfi</i>	1795	Ll&Brynodol	M187
<i>Cefn</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Kefn otherwise Ciltifi otherwise Cefn</i>	1809	RHE	9a & b
<i>Cefn</i>	1812	Rumsey Wms	864
<i>Cefn</i>	1817	P. yr Aur	21143
<i>Gefn</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cefn</i> (1)	1838	Map OS	78
<i>Cefn cildyfa</i>	1838	Map OS	78
<i>Cefn</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Cefn</i>	1842	EwBangor	B1842/104 15997
<i>Cefn Dolydd</i>	1867	Bangor	8555
<i>Cefn Dolydd</i>	1890–1	Bangor	8560
<i>Cefn</i> (1) / <i>Cefn</i> (2)	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Cefn</i> (1) / <i>Cefn</i> (2)	1959	Map OS	SH 45
<i>Cefn Hendre</i>	2000	CCPost	(Llanwnda)
<i>Cefn</i> (1)	2002	Map OS Explorer	OL17
<i>Cefn Hendre</i>	2002	Map OS Explorer	OL17

cefn, cil, dyfi / tyfi, hendre

Mae dau annedd o'r enw *Cefn* ym mhlwyf Llanwnda, ac mae'n anodd iawn gwahaniaethu rhyngddynt yn y cofnodion. Saif *Cefn* (1) oddi ar y lôn sydd yn mynd o gyffordd Ffrwd-caedu ar gyrion Bontnewydd i Rostryfan. Adwaenir hwn yn wastad yn syml fel *Cefn*. Saif *Cefn* (2) nid nepell o afon Carrog ar gyrion pentref Llanwnda yn ardal Dolydd. Ar un adeg adwaenid hwn fel *Cefn Cil Tyfi / Dyfi*, enw sydd yn anodd ei esbonio, gan na ellir profi bod unrhyw gysylltiad rhyngddo â'r enw *Dyfi*. Yn ddiweddarach, anghofwyd y *Cil Dyfi* ac adwaenid *Cefn* (2) hefyd fel *Cefn*. Mae cofnodion 1867 ac 1890–1 yn cyfeirio ato wrth yr enw disgrifiadol *Cefn Dolydd* sydd yn ei leoli'n berffaith. Yn ddiweddarach fyth, aethpwyd i alw *Cefn* (2) yn *Cefn Hendre*, yn ddiau am ei fod yn cefnu ar yr annedd o'r enw *Hendre*.

Cefn-hengwrt	Llanwnda	SH 4557	
<i>Gevefn yr Hengwrt</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gevefn yr Hengrt</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cefn yr Hengwrt</i>	1772	EwBangor	B1772/92 4089
<i>Cefn Renggwrd</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cefn yr Hengwrt</i>	1778	P. yr Aur	14494
<i>gefn rengowrd</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cefn'r hengwrt</i>	1786	P. yr Aur	14496
<i>Cefn'r Hengwrt</i>	1787	P. yr Aur	14497
<i>Cefn yr hengwrt</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cefn'r hengwrt</i>	1799	P. yr Aur	14500
<i>Cefn'r hengwrt</i>	1802	P. yr Aur	20732
<i>Cefn'r hengwrt</i>	1804	P. yr Aur	14514
<i>Cefn'r hengwrt</i>	1810	P. yr Aur	20895
<i>Cefn hengwrt</i>	1810	Rumsey Wms	434–5
<i>Cefn hengwrt</i>	1811	Rumsey Wms	438–9, 440

<i>Cefn yr hengwrt</i>	1815	Rumsey Wms	441-2
<i>Cefn yr hengwrt</i>	1816	Rumsey Wms	547-8
<i>Cefn yr hêngwrt</i>	1816-20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Cefnhengwrt</i>	1818	P. yr Aur	21183
<i>Cefnhengwrt</i>	1824	P. yr Aur	4111
<i>Cefn rhengwrt</i>	1838	Map OS	78
<i>Cefn hengwrt</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cefn Rengwrt</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Cefn rhengwrt</i>	1867	Bangor	8555
<i>Cafnrhengwrt</i>	1886	Postal Dir.	175
<i>Cefn- 'rhen-gwrt</i>	1889-90	Sutton	148
<i>Cefnhengwrt</i>	1890-1	Bangor	8560
<i>Cefn-hengwrt</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Cefn-hengwrt</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Cefn Rhengwrt</i>	2000	CCPost	(Llanwnda)

cefn, yr, hen, gwrt

Nid nepell o'r ffin rhwng plwyfi Llanwnda a Llandwrog ac afon Carrog fel y rhed i mewn i fae'r Foryd. Elfen gyntaf yr enw yw *cefn*, sydd yma yn dynodi lleoliad, sef y tu cefn. yn hytrach na 'chefnen'. Mae'r annedd yn eithaf agos at Redynog-felen-fawr (q.v.). Honnai W.Gilbert Williams mai arwyddocâd yr enw yw mai yn yr ardal hon yr oedd *gwrt* neu fferm ('grange') mynaich Rhedynog-felen, a bod yr annedd y tu cefn i'r hen gwrt hwnnw (*MTT*.17-18).

Ceunant	Llanwnda	SH 4957	
<i>Ceunant</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Ceunant</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

ceunant

Yng nghanol pentref Rhostryfan. Ystyr *ceunant* yw 'hafn, nant, neu gwm dwfn'.

Chatham	Llanwnda	SH 4557	
<i>Tyddyn Chatham</i>	1808	NewGlynllifon	XD2 / 7441
<i>Tyddyn Chatham</i>	1808	NewGlynllifon	XD2 / 6894
<i>Tyddyn Chatham</i>	1813	NewGlynllifon	XD2 / 7442
<i>Chatham fawr / Chatham bach</i>	1816-20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Tyddyn Chattam</i>	1837	C. Vincent	2861
<i>Tyddyn Chatham</i>	1837	NewGlynllifon	XD2 / 7445
<i>Tyddyn Chatham</i>	1838	NewGlynllifon	XD2 / 7450
<i>Chatham farm</i>	1838	Rumsey Wms	1097
<i>Chatham</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Chatham</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Chatham</i>	1874	Worrall	213
<i>Chatham / Tyddyn Chatham</i>	1885	NewGlynllifon	XD2 / 7451, 7453
<i>Chatham</i>	1889-90	Sutton	148
<i>Chatham Farm / Chatham-bâch</i>	1891	Map OS	XV S.E.
<i>Chatham Farm / Chatham-bâch</i>	1919	Map OS	XV S.E.

e.lle Chatham

Yn agos iawn at afon Carrog lle mae'n llifo i mewn i fae'r Foryd. Yn ôl y trigolion lleol enw dychanol yw hwn¹. Yr oedd yma iard fechan lle adeiledid cychod, ac mae'r enw'n gyfeiriad cellweirus at ddociau enwog y llynges yn Chatham, swydd Caint. Mae cofnod 1813 yn nodi 'parcel of land formerly part of common marsh lands called Morfa Dinas Dinlle ...called Tyddyn Chatham'. Nid yw *Chatham* wedi ei nodi ar fapiau modern² nac yn y CCPost, ond mae arwyddbost yn nodi ei fod yno o hyd (gwybodaeth bersonol, 2006). Ceir *Chatham* hefyd yn Llanfihangel-y-Creuddyn (AMR).

Cilfechydd	Llanwnda		SH 5258
<i>Y Cilfechydd</i>	1690	Ll&Brynodol	D895
<i>y Cilfechydd / bûarth y Cilfechydd</i>	1690	Ll&Brynodol	D896–7
<i>y Cilfechydd</i>	1695	Ll&Brynodol	D899–900
<i>Y Cilfechydd</i>	1727	Ll&Brynodol	D910–11
<i>y Cilfechydd</i>	1734	Ll&Brynodol	D364–5
<i>Y Cilfechydd otherwise Tyn y trayan</i>	1743	Ll&Brynodol	D387–8
<i>Cilfechydd otherwise Trayan</i>	1747–8	Ll&Brynodol	D399
<i>Cilfechydd otherwise Trayan</i>	1748	Ll&Brynodol	D402–3
<i>Cilfechýdd</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Chilpechydd alias Frayan and Tyn y Craig</i>	1796	Poole	3802
<i>Cilfechydd</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Cilfechydd</i>	1833	Vaynol	99
<i>Cilfechydd</i>	1847	EwBangor	B1847/173 17081
<i>Cilfechydd</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Cilfechydd</i>	1957	Map OS	SH 55
<i>Cil Fechydd</i>	2000	CCPost	(Waunfawr)

y, cilfach, llu. cilfechydd

Ar gyrion eithaf hen blwyf Llanwnda pan estynnai at afon Gwyrfaï rhwng Waunfawr a Betws Garmon. Nodir yr annedd hwn yn y CCPost dan Waunfawr. Ffurf luosog *cilfach*, sef 'llecyn cysgodol' yw *cilfechydd*. Mae'r enw yn fwy cyfarwydd yn ei ffurf un, ond ceir *Cilfechydd* hefyd ym mhlwyf Llanllechid (AMR). Gweler hefyd *Traean*.

Cil-haul	Llanwnda		SH 5159
<i>Cilhaul</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cil haul</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gil Haul</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cil haul</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cil Haûl</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Culhaul</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cilhaul</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gweredog bach otherwise Tyddyn</i>	1802	P. yr Aur	20731
<i>Gweredog otherwise Cilhaul</i>			
<i>Cill Haul</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cilhaul</i>	1834	Bangor	8554
<i>Cilhaul</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cil-haul</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Cil-haul</i>	1957	Map OS	SH 55
<i>Cil Haul</i>	2000	CCPost	(Waunfawr)

¹ Gwybodaeth gan yr Athro Hywel Wyn Owen a fu'n trafod yr enw hwn gyda'r gynulleidfa ar ôl darlith yn y Groeslon, 7 Mehefin, 2005.

² Ac eithrio fel 'Chatham Log Cabins'.

cil, haul

Ym mhen pellaf hen blwyf Llanwnda wrth fynd tuag at Waunfawr. Bellach rhestrir yr annedd yn y CCPost dan Waunfawr. Ar fap OS 1919 nodir *Cil-haul* a *Gwredog-bâch* fel dau annedd cyfagos ond ar wahân, er bod cofnod 1802 yn dweud mai'r un lle ydynt. Yma y trigai Griffith Ellis neu Guto Cil-haul, gŵr hysbys o fri. Yr oedd yn feddyg dyn ac anifail. ac yn ŵr 'heb ei fath am ddofi lloerigion' yn ôl William Hobley¹. Mae *Cil-haul* yn enw cyffredin ar annedd: rhydd *GPC* iddo'r ystyr lythrennol o '*sun's retreat*', hynny yw. llecyn cysgodol na all yr heulwen ei gyrraedd.

Clogwyn-cellog	Llanwnda		SH 5356
<i>Clogwyn Cellog</i>	1679	Ll&Brynodol	D597
<i>Clogwyn Cellog</i>	1693	Ll&Brynodol	D603-4
<i>Clogwyn Cellog</i>	1720	Ll&Brynodol	D345
<i>Clogwin Cellog</i>	c.1728	Ll&Brynodol	D362
<i>Clogwyn cellog</i>	1747-8	Ll&Brynodol	D399
<i>Clogwyn Cellog</i>	1748	Ll&Brynodol	D402-3
<i>Clogwin Cellog</i>	1766	Ll&Brynodol	R46
<i>Clogwyn Cellog</i>	1768	Ll&Brynodol	R47
<i>Clogwyn Cellog</i>	1770	Ll&Brynodol	R47
<i>Clogwyn Cellog</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Clogwyn Cellog</i>	1772	Ll&Brynodol	R49
<i>Clogwyn gellog</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Clogwyn Cellog</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cogwyn Cellog</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Clogwyn Cellog</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Clogwm Cellog</i>	1793	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Clogwin Cellog</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Clogwin Cellog</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Corgwyn Cellog</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Clogwincellog</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Clogwyngellog</i>	1820	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Clogwyn eellog</i>	1834	Bangor	8554
<i>Clogwyn-cellog</i>	1957	Map OS	SH 55

clogwyn, cellog

Mae map OS 1957 yn nodi'r annedd hwn ar gyrion Betws Garmon, felly yr oedd gynt ym mhen eithaf hen blwyf Llanwnda. Mae'n anodd esbonio arwyddocâd yr ail elfen. Ystyr *cellog* yw 'yn cynnwys celloedd' neu 'mândyllog'. Mae'n debyg y gellid cael clogwyn sydd yn llawn o dyllau mân ac mai hynny yw'r ystyr yma. Yn ôl *GPC* ceir y cofnod cyntaf o'r ans. *cellog* yng ngeiriadur John Walters yn 1771, ond mae'r cofnod yn Ll&Brynodol D597 uchod bron ganrif yn gynharach yn 1679.

Cwellyn	Llanwnda		SH 5753
<i>Cwillyn</i>	1604	Dolfriog	490
<i>Coellyn</i>	1624	Dolfriog	382
<i>Quellyn</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Quellyn</i>	1783	P. yr Aur	4058

¹ William Hobley, *Hanes Methodistiaeth Arfon: Dos. Caernarvon: Ardaloedd Waunfawr a Beddgelert*. 14-17; TT(JOH), 23.

<i>Quellyn</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Quellyn</i>	1792	EwBangor	B1792/86 7211
<i>Quellin</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cywellyn</i>	1795	JE/MNW	
<i>Cwellyn</i>	1809–11	<i>Des. Caerns.</i>	205
<i>Quellin</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cwellyn</i>	1819	P. yr Aur	20364
<i>Quellyn</i>	1834	Bangor	8554
<i>Cawellyn</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Caewellyn</i>	1844	EwBangor	B1844/143 16402
<i>Quellyn</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Quellyn</i>	1920	Map OS	XXI N.E.

cawell, llyn

Ar lan afon Gwyrfaï fel y rhed i mewn i Lyn Cwellyn ym Metws Garmon, ac felly ar gyrion eithaf hen blwyf Llanwnda. Cyfeiria Edmund Hyde Hall at annedd Cwellyn fel 'a very mean building' a dywed fod teulu o'r un enw wedi bod yn berchen arno ar un adeg (*Des. Caerns.*, 205). Mae J. Lloyd-Jones yn tarddu'r enw'n ddibetrus o *cawell* + *llyn* (*ELISG*, 51, 61), felly hefyd *EEryri*, 142. Cefnogir y ddamcaniaeth hon gan gofnod RhPdegwm 1839 uchod. Etallai mai llyn ar ffurf cawell a olygir, neu gallai gyfeirio at gawell a osodir mewn llyn i ddal pysgod¹. Mae sillafiad mwngrelaidd *Quellyn* yn ddiddorol: tra dengys y *Qu-* ddylanwad y Saes., cedwir ynganiad Cymraeg y llythyren *ll*, ond ni ellir esbonio pam y Seisnigwyd yr enw hwn i'r graddau hyn.

Cwm-bychan

Llanwnda

SH 5456

<i>Cwm bychan</i>	1604	Dolfriog	490
<i>Cwm Bychan</i>	1719	EwBangor ²	B1719/63 96375
<i>Cwmbychan</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cwm bychan</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cwm bychan</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Cwm bychan</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Cwm Bychan</i>	1796	AlPryce	750
<i>Cwmbychan</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cwmbychan</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gwmbychan</i>	1824	P. yr Aur	4111
<i>Cwmbychan</i>	1834	Bangor	8554
<i>Cwm bychan</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Cwmbychan</i>	1839	EwBangor	B1839/132 15381
<i>Cwm-bychan</i>	1919	Map OS	XXI N.E.
<i>Cwm Bychan</i>	2000	CCPost	(Betws Garmon)

cwm, bychan

Ar gyrion pellaf hen blwyf Llanwnda nid nepell o Lyn Cwellyn ym Metws Garmon. Ellis Quellyn oedd enw'r gŵr oedd biau'r ewyllys yng ngofnod 1719 (Gweler dan *Cwellyn* uchod). Priododd ef â merch Pengwern ym mhlwyf Llanwnda (q.v.), a phriododd ei chwaer i mewn i deulu Robbins, Caernarfon (JEGPed. 229. Gw. *Robyns Lands* dan Gaeau Llanbeblig.). Ceir *Craig Cwm Bychan* hefyd yn y cyffiniau

¹ Ceir cyfeiriad at gawell mewn llyn yn yr enw *Pull y Kawell* (q.v.) a gofnodwyd yn Llanfaglan yn 1657 (P.S.Peniarth, DC 104).

² Ewyllys Ellis Quellyn.

Cyrnant**Llanwnda****SH 5258**

Mae *Cyrnant* ar gyrion Waunfawr yn yr ardal a gynhwyswyd yn hen blwyf Llanwnda ond ar y ffin â phlwyf Llanbeblig, ac mae cofnodion o'r annedd hwn dan blwyfi Llanbeblig a Llanwnda. Trafodir yr enw dan Anheddau Llanbeblig (q.v.).

Dinas**Llanwnda****SH 4759**

<i>Dinas</i>	1646/7	Baron Hill	3236
<i>Dinas, otherwise called Dinas Bodelog</i>	1659	Baron Hill	3240
<i>Dinas</i>	1695–1701	<i>Paroch.</i>	III. 51
<i>Dynas house</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Dinas</i>	1745	EwBangor	B1745/71 100751
<i>Dinas</i>	1756	Tynyngogl	364
<i>Dinas</i>	1760	EwBangor	B1760/99 1728
<i>Dinas</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Dinas</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Dinas</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Dinas</i>	1793	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Dinas Hall</i>	1795	JE / MNW	
<i>Dinas</i>	1807	EwBangor	B1807/54 9585
<i>Dinas</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Dinas</i>	1815	Rumsey Wms	441–2
<i>Dinas</i>	1835	Pigot	690
<i>Dinas</i>	1838	Map OS	78
<i>Dinas</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Dinas</i>	1840	Vaynol	420
<i>Dinas</i>	1842	Vaynol	421
<i>Plas Dinas</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Plas Dinas</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Plas Dinas / Plas Dinas Lodge</i>	2000	CCPost	(Bontnewydd)

dinas

Ar gyrion Bontnewydd wrth fynd i gyfeiriad Llanwnda¹. Cafodd yr annedd ei enw o *Dinas Dinoethwy*, y bryncyn yr adeiladwyd yr annedd arno. Nid oes olion o gaer hynafol yma, er gwaethaf yr enw (*IAMC*, 219). Awgryma MR mai enw llwyth cynnar oedd Oethwy (*ETG*, 76). Mae Thomas Pennant yn sôn amdano'i hun yn ymweld â 'Dinas Dinoethwy', cartref yr hynafiaethydd, y Parch. Richard Farrington (Pennant, II. 222). Daw prif enwogrwydd yr annedd bellach o'r ffaith mai hwn oedd cartref mebyd Antony Armstrong-Jones a fu'n briod am gyfnod â'r ddiweddar Dywysoges Margaret, chwaer y Frenhines Elizabeth II.

Erwystyffylau**Llanwnda****SH 5058**

<i>Erw ystyffyla</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Erw Styffyla</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Erwstyffyla</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Grwstyffilia</i>	1780–7	P.S.Glynllifon	84(56)
<i>Erwystyffylau</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Erwur Styffulan</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Erw ystyffyla</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Erwstyffala</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Erw'styffala</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 5/5

¹ Am ddisgrifiad o'r tŷ gweler *IAMC*, 222–3. ac am ragor o hanes ei berchenogion gweler *Eryri*, 30.

<i>Erwstyfyla</i>	1795	Ll&Brynodol	M187
<i>Erw ystufula</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Erwystufula</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Erw Styfyla</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Erw skyfylla</i>	1813	Rumsey Wms	869
<i>Erwstyffyla</i>	1815	EwBangor	B1815/139 11026
<i>Erw Ystafellau</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Erwstyffyla</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Erwstfyla</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Erwystyffyla</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Erw</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Erwslyffyla</i>	1834	Bangor	8554
<i>Erw</i>	1838	Map OS	78
<i>Yr Erw</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Erwstyffyla</i>	1847	EwBangor	B1847/177 17085
<i>Erw Styffylau</i>	1848	Myn. Horeb	004
<i>Erw Ystyffylon</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Erw</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Erw</i>	1957	Map OS	SH 55
<i>Erw</i>	2002	Map OS Explorer	OL17

erw, ystwffwl, llu. ystyffylau

Ar gyrion eithaf de-orllewinol Waunfawr a chyrrion eithaf gogleddol Rhosgadfan mewn llecyn diarffordd oddi ar y lôn gul sydd yn mynd o Bontnewydd i Waunfawr¹. Dyma gartref Richard Jones, (Gwyndaf Eryri, 1785–1848), bardd, amaethwr, a saer maen. Enillodd sawl gwobr, a chyhoeddodd gasgliad o'i farddoniaeth, *Peroriaeth Awen*, yn 1818 (*Byw*, 476; *CCThA*, 65–77).

Mae'n anodd gweld arwyddocâd ail elfen yr enw. Ystyr *ystwffwl* yw 'colofn, postyn, cynhalbren neu glicied' ond ni wyddys pa rai o'r nodweddion hyn oedd yn ddigon hynod i roi eu henw i'r annedd. Mae'n amlwg fod sillafu'r ail elfen wedi peri problem ac yn nechrau'r 19g trowyd fwy-fwy at alw'r annedd yn syml yn *Erw*. Gwelir ymgais i esbonio neu resymoli'r ail elfen fel *ystafellau* ar fap Robert Dawson 1816–20.

Fach-goch	Llanwnda	SH 5056	
<i>Fach goch</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Fach goch</i>	1855	EwBangor	B1855/211 19041
<i>Fach Goch</i>	1855	Myn. Horeb	020
<i>Fachgoch</i>	1880	Myn. Horeb	058
<i>Fach Goch</i>	1911	Myn. Rhosg.	B11
<i>Fach Goch / Fach Goch Bach</i>	2000	CCPost	(Rhosgadfan)

bach (enw), coch, bach (ans)

Yn rhan ddeheuol Rhosgadfan. Mae'r ffurf *Fach-goch-bach* yn taro'n rhyfedd ar y llygad a'r glust oherwydd y cyfuniad o'r gair *bach* ddwywaith yn yr un enw. Eb. un. yw'r *bach* cyntaf, wedi ei dreiglo'n feddal ar ôl y fannod a gollwyd o'i flaen. Yr ystyr yw 'cilfach' neu 'dro sydyn mewn ffordd'. Yr ans. = 'bychan' yw'r ail *bach*, a ddefnyddir i wahaniaethu'r annedd *Fach-goch-bach* oddi wrth *Fach-goch* ei hun.

Felinwnda	Llanwnda	SH 4658	
<i>Melyn Vnda</i>	1691	Bodorgan	117
<i>Melin Unda</i>	1699	Ll&Brynodol	D978

¹ Ceir darlun o'r tŷ yn *CCThA*, 65.

<i>Melin Unda</i>	1700/01	Ll&Brynodol	D1178
<i>Melin Unda</i>	1716	Ll&Brynodol	D979
<i>felin wnda</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Melin wnda otherwise Helin wnda otherwise Tyddyn felin</i>	1809	Rumsey Wms	424
<i>Felin Pengwern</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Felin</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Felin</i>	1820	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Melin Pengwern</i>	1838	Map OS	78
<i>Felin wnda</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Felin-Wndaf</i>	1891	Map OS	XV S.E.
<i>Felin Wndaf</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Felin Wndaf</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Felinwnda</i>	2000	CCPost	(Dinas)

melin, e.p. Gwyndaf

Ar y lôn sydd yn mynd o ganol Dinas heibio i Ysgol Felinwnda i lawr i Saron. Yr oedd yr annedd hwn yn felin flawd ar un adeg. Fel y dengys cofnodion 1816–20 ac 1838 fe'i hadweinid hefyd fel *Melin Pengwern*¹. Ail elfen yr enw yw'r e.p. *Gwyndaf*, nawdd sant Llanwnda. (Gweler ymdriniaeth lawn o'r enw hwn yn y cofnod ar *Llanwnda* uchod). Yn y cofnodion diweddarach ceir tuedd i nodi'r enw fel *Felinwnda* yn hytrach na *Melinwnda*, ond nid oes angen treiglo'r *m* gychwynnol yn yr elfen *melin* gan na fyddai angen bannod o'i blaen.

Foryd / Tyddyn-y-foryd	Llanwnda	SH 4558 – SH 4559	
<i>Vorid</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>foryd</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Vored</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Vorud</i>	1781	P. yr Aur	15733
<i>Voryd</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Vorid</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Vored</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Forrid</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Forrid</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Vorrid</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Vorûd</i>	1793	P. yr Aur	15740
<i>Forrid</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Forryd</i>	1799	Vaynol	3751
<i>Torryd</i>	1800	EwBangor	B1800/80 8456
<i>Voryd</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Vorid alias Foryd alias Tyddyn y foryd</i>	1801	Poole	3911
<i>Forydd</i>	1810/11	Vaynol	4063
<i>Voryd</i>	1821	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Voryd</i>	1829	EwBangor	B1829/119 13435
<i>Voryd</i>	1832	EwBangor	B1832/117 13959
<i>Forrhyd / Forrhyd newydd</i>	1838	Map OS	78
<i>Voryd</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Hen Voryd / Voryd</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Hen-Foryd /Foryd-newydd /Bonc-Foryd</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Hen-Foryd /Foryd-newydd /Bonc-Foryd</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Hen Foryd / Bonc Foryd</i>	2000	CCPost	(Saron)
<i>Hen Foryd / Foryd-newydd</i>	2002	Map OS Explorer	254

¹ Gweler hefyd erthygl W. Gilbert Williams ar deulu Pengwern. *TCHSG*, Cyf. 4, 1942–3, 25.

<i>Tyddin Rvuorin</i>	1697	P. yr Aur	19992
<i>Tythin Ryvorin</i>	1697	P. yr Aur	19991
<i>Tythyn y Vorryd / Tythyn y Voryd</i>	1716	P. yr Aur	19995
<i>Tyddyn Ryvorin / Tyddyn Ryforyn</i>	1742	P. yr Aur	19996
<i>Tyddyn y Voryd / Tyddyn y voryd</i>	1742	P. yr Aur	19996
<i>Tythyn Ryvorin alias Tythyn voryd</i>	1742	P. yr Aur	20017
<i>Tyddynforud</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Vorud</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tythyn forryd</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y Fored</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Voryd</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y Voryd</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y Voryd</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyny forrid</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn-y ford</i>	1790	EwBangor	B1790/121 6904
<i>Tyddyn y Vorrid</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn vorryd</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddynyvoryd</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn foryd</i>	1821	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyn y Forwyd</i>	1851	Cyfrifiad	

moryd / môr-ryd; tyddyn, y, moryd

Mae'r holl anheddau a nodir uchod yn agos iawn at lannau Bae'r Foryd lle mae aberoedd afonydd Gwyrfaï, Carrog, Rhyd a Foryd. Yr oedd *Ponc-y-Foryd* yn borthladd prysur yn y 18g: oddi yma yr arferid allforio'r llechi o chwarel y Cilgwyn cyn datblygu'r Cei Llechi yng Nghaernarfon, a gellir gweld llechi mân o hyd ar y traeth o gloddio ychydig (*MTT*, 99–100; *CBLleu*, 24).

Eb.g. un. yw *moryd* yn golygu aber afon neu forgainc, ac mae'r ddwy ystyr yn addas yn y lle hwn. Mae'n amlwg yr ystyrir *moryd* yn eb. yn y dafodiaith leol gan ei fod wedi ei dreiglo'n feddal ar ôl y fannod a gollwyd o'i flaen. Fodd bynnag, o ystyried yr amrywiadau yn y sillafu, nid oedd yn air cyfarwydd iawn i'r brodorion. Eto fe'i ceir hefyd fel e.lle yn Abergele, a cheir *Pen y foryd* yn Llanddyfnan, Môn (AMR). Ni wyddys pa un o'r anheddau uchod oedd *Tyddyn-y-Foryd* ynteu a oedd yn annedd ar wahân. Fe'i ceir ar yr un pryd â *Foryd* yn ATT, felly o bosib nad *Foryd* ei hun a olygir, ond eto mae cofnod 1801 (Poole 3911) yn dweud mai'r un lle yw *Tyddyn-y-foryd* a *Foryd*. At ei gilydd mae tystiolaeth y cofnodion yn awgrymu fod yma ddau annedd gwahanol. Heddiw cedwir yr enw yn *Hen Foryd*, *Foryd-newydd* a *Bonc Foryd* yn ogystal ag yn enw'r bae ei hun.

Frongoch

Llanwnda

SH 4957

<i>Frongoch</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Fron-gôch</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Frongoch</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

bron, coch

Ar gyrion deheuol Rhostryfan.

Gadlys

Llanwnda

SH 4857

<i>y gadlais</i>	1587	Nannau	1569
<i>Gadlis</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gadlis</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gadlas</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gadlis</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5

<i>Cadlis</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gadlass</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gadlas</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gadlass</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gadlis</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gadlis</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Gadlys</i>	1793	EwBangor ¹	B1793/145 7418
<i>Gadlys</i>	1795	Ll&Brynodol	M187
<i>Gadys</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gadlis</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gadlys</i>	1813	EwBangor	B1813/143 10657
<i>Gadlys</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Gadlies</i>	1841	EwBangor	B1841/127 15807
<i>Gadlys</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Gadlys</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Gadlys</i>	2000	CCPost	(Dinas)

cadlys

Rhwng Dinas a Rhostryfan oddi ar y ffordd sydd yn mynd o Lanwnda i'r Groeslon trwy Dolydd. Hwn oedd cartref William Bifan y Gadlys, bardd gwerin a anwyd ym Modaden (q.v.) yn 1730 ac a briododd ferch Garth-y-glo (q.v.). Cynhyrchodd garolau ar gyfer gwyliau arbennig a mân gerddi eraill (*CCThA*, 39–52).

Ceir y ffurf *cadlas* a *cadlys*; mae'n debyg mai datblygiad o *cadlys* yw *cadlas*. Eb. un. yw hwn, fel y dengys y tr. meddal ar ôl y fannod a gollwyd o'i flaen. Yr ystyr yw 'tir amgacëdig, buarth neu gwr'. Fodd bynnag, mae iddo ystyr arall, sef 'gweryll', ac mae hyn yn arwyddocaol yn yr achos hwn gan fod yr annedd wedi ei adeiladu ar olion lloc amddiffynedig hynafol (*IAMC*, 225. Gweler hefyd *ELISG*, 121). Mae'n amlwg fod rhyw draddodiad am hyn wedi goroesi, gan fod y bardd gwlad Tryfanog (William R. Owen, Rhostryfan) yn ei benillion gwerin i anheddau Rhostryfan yn cyfeirio at y Gadlys fel hyn: 'A'r Gadlys hithau yn ei bri / Lle gwelwyd llu'n gweryllu'². Ceir *Gadlys* hefyd fel e.lle yn Llanfihangel-y-Pennant, Meir, yn Heneglwys a Llansadwrn, Môn, yn Aberdâr, ac yn Llangynwyd, Morg. (*AMR*).

Gaerwen	Llanwnda		SH 4858
<i>y Gaerwen</i>	1623	Baron Hill	3219
<i>Gaerwen</i>	1624–5	Baron Hill	3229
<i>Gaerwen</i>	1646–7	Baron Hill	3236
<i>Tythin y Gaerwen</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Gaerwen</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae'r wen</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gaerwen</i>	1776	EwBangor	B1776/92 4745
<i>Gaer wen</i>	1776–9	Vaynol	4054
<i>Gaurwen</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gaerwên</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Caerwen</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gaerwen</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Gaer Wen</i>	1793	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gaerwen</i>	1825	EwBangor	B1825/142 12637
<i>Gaerwen</i>	1829	EwBangor	B1829/121 13437
<i>Gaerwen</i>	1838	Map OS	78
<i>Geirwen</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Cae'rwen</i>	1886	Postal Dir.	175

¹ Ewyllys William Evans, sef William Bifan y Gadlys, y bardd gwlad.

² *Cymru*, XXXVII, (1909), 138; *Llafar Gwlad*, 47, (Gwanwyn 1995), 12; *ECD*, 63

<i>Gaerwen</i>	1904	Bangor	f33976
<i>Gaerwen</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Gaerwen</i>	1957	Map OS	SH 55
<i>Gaerwen / Gaerwen Isaf</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

caer, ans. gwyn, ben. gwen

Rhwng Rhostryfan a Rhosgadfan. Mae'n hawdd gweld sut y cafodd y lle hwn ei alw'n gaer, os nad yn gaer wen, gan fod cryn nifer o olion hynafol gerllaw. Er nad yw'r lloc mawr amgaeëdig hirgrwn a nodir ar fap OS 1919 fel 'Gaerwen Camp' yn bodoli mewn gwirionedd, mae yma loc petryal ar fryn uchel gerllaw, a chlwstwr o gytiau ac olion waliau caeau hynafol i'r gogledd a'r dwyrain o *Gaerwen* (IAMC, 225–6).

Garth	Llanwnda	SH 4758
<i>Garth</i>	1747	EMR 2/8
<i>Garth</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Garth</i>	1771	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Garth</i>	1776	NewGlynllifon XD2 / 6893
<i>Garth</i>	1778	EwBangor B1778/101 5097
<i>Garth</i>	1780–7	P.S.Glynllifon 84(56)
<i>y Garth</i>	1783	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Garth</i>	1789	P. yr Aur 4062a
<i>Garth</i>	1795	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Garth</i>	1819	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Garth</i>	1839	RhPDegwm
<i>Garth</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Garth</i>	1959	Map OS SH 45
<i>Garth</i>	2000	CCPost (Llanwnda)

garth

Ar gyrion Llanwnda oddi ar yr A487 lle mae'r ffordd yn fforchio i fynd i Bwllheli (A499) mewn un cyfeiriad ac i Borthmadog (A487) yn y cyfeiriad arall. Mae dwy ystyr i *garth*: naill ai 'cefnen, pentir o fryn neu fynydd; gallt' neu 'gae amgaeëdig, iard neu gwr' (*ELleoedd*, 22–3). Gan nad oes bryn o unrhyw faint na thir uchel amlwg yng nghyffiniau'r annedd hwn, mae'r ail ystyr yn fwy tebygol.

Garth-y-glo	Llanwnda	SH 4758
<i>Garth y Glo</i>	1696	Vaynol 3744
<i>Arth y glo</i>	1718	Laurie WDT/2491
<i>Arth-y-glo</i>	1734	Laurie WDT/2492
<i>Garth y glo</i>	1767	EwBangor B1767/111 3257
<i>Garth yr Glo</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Garth yr Glo</i>	1771	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Garth y Clo</i>	1772	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Garth y Glo</i>	1773	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Garth y Glo</i>	1789	P. yr Aur 4062a
<i>Garth y Glô</i>	1795	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Garth y Glo</i>	1795	Ll&Brynodol M187
<i>Garth y glo</i>	1807	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Garth y glo</i>	1812	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Garth Glo</i>	1818	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Garth y glo</i>	1828	EwBangor B1828/122 13230
<i>Cae'r glo</i>	1838	Map OS 78
<i>Garthyglo</i>	1839	RhPDegwm

<i>Garth-y-glo</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Garth Y Glo</i>	2000	CCPost	(Llanwnda)

garth, y, glo

Rhwng Dinas a Llanwnda yng nghyffiniau Glanrhyd. Am yr elfen gyntaf *garth* gweler uchod dan *Garth*. Nid oes sôn am gloddio am lo yn yr ardal hon, felly mae'n debyg mai 'golosg' (*charcoal*) a olygir yma, fel yng Nghwm-y-glo ym mhlwyf Llanrug (q.v.). Llosgid darnau o goed yn araf mewn pyllau am gyfnod hir yn yr haf i gynhyrchu tanwydd ar gyfer diwydiannau o bob math (*ADG 1*, 34). Tuedda'r trigolion lleol newid y drydedd elfen *glo* > *gro*, a galw'r lle hwn yn *Garth-gro*, newid ymwybodol o bosib am fod gro yn ymddangos yn fwy rhesymegol iddynt na glo yn yr ardal hon¹.

Geufron	Llanwnda		SH 4758
<i>Tyddnygeufron</i>	1579/80	<i>Star Ch. Pro.</i>	31
<i>Geufron / Geyfron</i>	1756	Lloyd	177, 178
<i>Geufron</i>	1768	Lloyd	182
<i>Gayfron</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Geufron</i>	1771	Lloyd	183
<i>Gayfron</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Geyfron</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gayfron</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Geyfron</i>	1778	Roger Lloyd II	182-3
<i>Gefron</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gaeufron</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caevron</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gifron</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gaufron</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gaufron</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Gaufron</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae y fron</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gaufron</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Geufron</i>	1808	EwBangor	B1808/84 9754
<i>Gayfron</i>	1816-20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Gaeufron</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caefron</i>	1820	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Geufron</i>	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Geufron</i>	1835	Rumsey Wms	39, 1057
<i>Gaufron</i>	1838	Map OS	78
<i>Geufron</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Geufron</i>	1840	Vaynol	421
<i>Geufron</i>	1878	NewGlynllifon	XD2 / 6460
<i>Gaeufron</i>	1886	Postal Dir.	175
<i>Geufron</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Geufron</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Geufron</i>	2000	CCPost	(Dinas)

ceufron

Yn agos i ganol pentrefan Dinas y tu cefn i'r eglwys a gorsaf Rheilffordd Eryri. Ystyr *ceufron* yw pantle neu fron â cheudod neu gafn ynddi. Mae'r un enw yn digwydd ar gyrion Mynydd Parys ac yn Llanrhuddlad, Môn, yn Llanbadarn, Maesd., yn Llanbedrog, Caern., yn

¹ Cyfeiriai mam awdur yr astudiaeth hon bob amser at *Garth-gro*. Magwyd hi i lawr y lôn o'r annedd hwn yng Nglan-rhyd. Ategir hyn gan y ffurf *Garth y Gro* mewn adroddiad yng nghlofn y marwolaethau yn y *Daily Post*, 26 Tachwedd, 2005.

Llanidloes, ac yn y ffurf *Geufron-bach* yn Aberdaron (AMR). Ceir syniad tebyg yn *Y Geuallt* ar yr Aran uwch Cwm-y-Ilan (*ELISG*, 63).

Glanrafon	Llanwnda	SH 4557 (1) / SH 4957 (2)	
<i>Glanrafon otherwise Tyddun bach</i>	1799	P. yr Aur	14500
<i>Glanrafon otherwise Tyddyn bach</i>	1802	P. yr Aur	20732
<i>Glanravon, otherwise Tyddyn bach</i>	1810	Rumsey Wms	434-5
<i>Glanravon otherwise Tyddyn bach</i>	1815	Rumsey Wms	441-2
<i>Glanrafon</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Glan-yr-afon</i> (1)	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Glan-yr-afon</i> (2)	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Glanrafon</i> (1)	2000	CCPost	(Llanwnda)
<i>Glanrafon</i> (2)	2000	CCPost	(Rhostryfan)

glan, yr, afon

Ceir un annedd (1) o'r enw hwn ar gyrion plwyf Llanwnda ger afon Carrog wrth iddi lifo i mewn i'r Foryd. Ceir un arall (2) ym mhentref Rhostryfan. Mae'n amlwg fod annedd o'r enw hwn yn annibynnol ar *Tyddyn-bach* adeg llunio RhPDegwm 1839, gan yr enwir y ddau annedd ar wahân yn hwnnw. Gweler hefyd y drafodaeth dan *Tyddyn-bach* isod.

Glanrhyd	Llanwnda	SH 4758	
<i>Glanrheed</i>	1716	EwBangor	B1716/67 96053
<i>Glanrhyd</i>	1750	NewGlynllifon	XD2 / 6912
<i>Glanrhyd</i>	1762	P. yr Aur	16789
<i>Glan y Rhued</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Glan y rhud</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>glan Ryd</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Glan Rhyd</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Glanrhyd</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Glanrhÿd</i>	1788	P. yr Aur	16791
<i>Glanrhyd</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Glanr'hyd</i>	1795	P. yr Aur	16793
<i>Glanrhyd</i>	1795	AI Pryce	741
<i>Glanyrhyd</i>	1795	JE/MNW	
<i>Glanr'hyd / Glanrhyd</i>	1799	P. yr Aur	16795
<i>Glan'rhyd</i>	1800	P. yr Aur	16796
<i>Glanrhyd</i>	1800	Poole	4135
<i>Glanrhyd</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 5/5
'Farm called <i>Glanrhyd</i> '	1812	Rumsey Wms	864
'Farm called <i>Glanrhyd</i> '	1813	Rumsey Wms	867-8
<i>Glanrhyd</i>	1815	EwBangor	B1815/141 11028
<i>Glanrhyd</i>	1816-20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Glanrhyd</i>	1822	Rumsey Wms	941
'dwelling houses called <i>Glanrhyd</i> '	1825	Rumsey Wms	12
<i>Glanrhyd</i>	1837	Rumsey Wms	42
<i>Glan-rhyd</i>	1838	Map OS	78
<i>Glanrhyd</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Glan-rhÿd</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Glan-rhÿd</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Glanrhyd Isaf</i>	2000	CCPost	(Dinas)

glan, rhyd

Mae *Glanrhyd* bellach yn ardal fechan ar gyrion Dinas. Er mai fferm yn yr un lle cyn oedd *Glanrhyd* yn wreiddiol, erbyn heddiw rhoddodd ei henw i glwstwr o dai, i gapel, ac i groesfan ar yr hen reilffordd a arferai fynd o Gaernarfon i Afonwen. Lle bas mewn afon y gellir ei groesi ar droed neu mewn cerbyd yw *rhyd* fel arfer, ond yn yr achos hwn *Rhyd* yw enw'r afon fechan sydd yn llifo trwy'r ardal hon.

Glan-y-gors	Llanwnda	SH 5157	
<i>Glanygors</i>	1839	RhP Degwm	
<i>Glan-y-gors</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Glan-y-gors</i>	1957	Map OS	SH 55
<i>Glan Gors</i>	2000	CCPost	(Rhosgadfan)

glan, y, cors

Ar gyrion gogledd-ddwyreiniol Rhosgadfan. Mae hwn yn un o'r enwau y dywed Kate Roberts eu bod 'yn dystion i'r tir a'r tywydd' yn ardal foel ei mebyd (*LW*, 30).

Glan-y-merllyn	Llanwnda		
<i>Glan y Merllyn yssa / Glan y Merllyn ycha</i>	1668–9	Ll&Brynodol	R16
<i>Glan y Merllin Issaph / Glan y Merllin ichhaph</i>	1699	Ll&Brynodol	D978
<i>Glan y Merllyn issaph / Glan y Merllyn uchaph</i>	1700	Ll&Brynodol	D1178
<i>Glan y Merllin Issaph / Glan y Merllin ichhaph</i>	1716	Ll&Brynodol	D979
<i>Glan y merllyn</i>	1735	EwBangor	B1735/98 99253
<i>Glan y^r merllyn</i>	1740	Ll&Brynodol	R40
<i>Glanmerllyn</i>	1750–1	Lloyd	175
<i>Glanymerllyns</i>	1751–2	Bangor	17610
<i>Glan Merllyns</i>	1771	Lloyd	183
<i>Glan y merllyn otherwise Glan merllynas</i>	1778	Roger Lloyd II	182–3
<i>Glan y Merllynas</i>	1830	Rumsey Wms	554

glan, y, merllyn

Heb ei leoli. Pwll o ddŵr llonydd neu ferddwr yw *merllyn*. Mae'r s derfynol yng nghofnodion 1751–2 a 1771 yn anesboniadwy: felly hefyd y ffurf *merllynas*.

Glan-y-morfa	Llanwnda	SH 4457	
<i>Glan y Morfa</i>	1668–9	Ll&Brynodol	R16
<i>Glan y Morva</i>	1699	Ll&Brynodol	D978
<i>Glan y Morfa</i>	1700	Ll&Brynodol	D1178
<i>Glan y Morva</i>	1716	Ll&Brynodol	D979
<i>Glan y Morfa</i>	1795	Ll&Brynodol	M187
<i>Glan y Morfa otherwise Penrhose</i>	1809	Rumsey Wms	424
<i>Glan y Morfa</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D4

glan, y, morfa

Mae cofnod 1809 yn datgelu mai'r un lle yw hwn â *Phenrhos* (q.v.). Saif yr annedd hwn ar y ffordd o Saron i Landwrog ar gyrion de-orllewinol eithaf plwyf Llanwnda. Mae'r enwau *Glan-y-morfa* a *Phenrhos* fel ei gilydd yn gweddu i'r annedd gan ei fod ar fin y corstir lle mae afon Carrog yn llifo i mewn i fac'r Foryd. Morfa Dinlle yw'r morfa hwn.

Gors-goch	Llanwnda		SH 5056
<i>Gors Goch</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Gors Goch</i>	1854	C. Vincent	2872
<i>Gors-gôch-isaf / Gors-gôch-uchaf</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Gors Goch Uchaf</i>	2000	CCPost	(Rhosgadfan)

cors, coch, ans. isel, gradd eithaf isaf, ans. uchel, gradd eithaf uchaf,
Yn rhan ddeheuol Rhosgadfan. Gweler cyfeiriad at yr enw hwn yn *LW*, 30.

Gwredog	Llanwnda		SH 5059 / SH 5159
<i>Gwredog vcha / Gwredog issa</i>	1646/7	Baron Hill	3236
<i>Gwredog Issa</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Gwredog Ucha</i>	1711	Bangor	3667
<i>Gwredog</i>	1716	Thorowgood	76
<i>Gwredog</i>	1716	Henblas B	156
<i>Gwredog</i>	1736	Henblas B	160
<i>Gwredog uchaf</i>	1759	Ll&Brynodol	M187
<i>Gwredog</i>	1760	Henblas B	175
<i>Gwredog bâch / Gwredog issaf / Gwredog ucha</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gwedog bâch</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gwredog bâch / Gwredog issa / Gwredog Ucha</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gwardog bach / Gwredog issa / Gwardog ucha</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>grwedog Issa</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gwredog uchaf</i>	1776–9	Vaynol	4054
<i>Gwredog Isaf</i>	1778	EwBangor	B1778/100 5096
<i>Gwredog bach / Gwredog issa / Gwredog ucha</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Gwredog Ucha</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gwredog bach / Gwredog Isa / Gwredog Ucha</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Gwredog bach / Gwardog fawr / Gwredog issaf</i>	1795	Ll&Brynodol	M187
<i>Gwredog Isa / Gwredog ucha</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gwredog Bach / Gwredog Isa / Gwredog Icha</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gwredog bach otherwise Tyddyn</i>	1802	P. yr Aur	20731, 24676
<i>Gwredog otherwise Cilhaul</i>			
<i>Gwredog, otherwise Gwredog bach</i>	1810	Rumsey Wms	2815
<i>Gwredog ucha alias Tanrallt</i>	1812	EwBangor	B1812/86 10450
<i>Gwredog</i>	1814	P. yr Aur	21062a
<i>Gwredog bach / Gwredog issaf / Gwredog ucha</i>	1820	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Gwardog / Gwardog-fâch</i>	1838	Map OS	78
<i>Gwardog bach / Gwardog isaf / Gwardog uchaf</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Gwredog Isaf / Gwredog Uchaf</i>	1904	Bangor	133976
<i>Gwredog Ganol or Tanrallt</i>	1904	Bangor	133976
<i>Gwredog-isaf / Gwredog-uchaf</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Gwredog / Gwredog Uchaf</i>	2000	CCPost	(Waunfawr)

gwared +og?, bach, mawr, ans. isel, gradd eithaf isaf, ans. uchel, gradd eithaf uchaf

Mae'n debyg mai'r un lle yw *Gwredog* a *Gwredog-fawr*. Rhestrir yr annedd hwn bellach yn y CCPost dan Waunfawr, felly hefyd *Gwredog-uchaf* a *Than-yr-allt*. Uniaethir *Tan-yr-allt* â *Gwredog-uchaf* yng nghofnod 1812, ond â *Gwredog-ganol* yng nghofnod 1904 (gweler dan *Tan-yr-allt* isod). Byddent gynt ar gyrion eithaf hen blwyf Llanwnda. Mae *Gwredog-isaf* rhwng Rhostryfan a Waunfawr. Noda cofnod 1802 mai'r un lle yw *Gwredog-bach* a *Chilhaul* (q.v.). Awgrymodd J. Lloyd-Jones mai *gwaredog* < *gwaered* sydd yma yn yr ystyr o 'redeg i lawr i' (*ELISG*, 31–2), ond mae'n anodd iawn penderfynu ai *gwaredog* ynteu *gweredog* oedd y ffurf gysefin. Mae MR yn cyfeirio at drefgordd *Caerwedog* (*Crewedog* / *Gwredog*) yn ardal Glasinfryn ger Bangor ond ni chais esbonio'r enw (*TCHSG*, 52–3 (1991–2), 13–14). Ceir *Gwaredog* arall ger Llyn Padarn, a *Gwredog* ger Llannerch-y-medd ac Amlwch (*ELISG*, 32). Wrth drafod yr un ger Amlwch, mae Gwenllian Morris-Jones yn rhoi'r ystyr 'sloping' i'r elfen (GM-J, 110).

Hafod-y-rhos**Llanwnda****SH 5057**

<i>Hafod y rhos</i>	1839	RhPDeqwm	
<i>Hafod-rhôs-isaf</i> / <i>Hafod-rhôs-uchaf</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Hafod Rhos Isaf</i>	2000	CCPost	(Rhosgadfan)

hafod, y, rhos

Yng nghanol pentref Rhosgadfan. Yr elfen gyntaf yw *hafod*, sef llety'r haf lle arferai'r ffermwyr a'u da symud yn yr haf, fel rheol o Galan Mai hyd Awst neu Fedi (*CBamaeth* 2, 310). Cyfeiria'r ail elfen at y rhostir sydd yn ymestyn dros holl ardal Rhostryfan a Rhosgadfan.

Hafod-y-wern**Llanwnda****SH 5357**

<i>Havod y Wern</i>	1669	EwBangor	B1669/101
<i>Havod y werne</i>	1679	Ll&Brynodol	D597
<i>Havod y Werne/Melyn Havod y Werne</i>	1693	Ll&Brynodol	D603–4
<i>Harod y werne/ Melin Harod y Wern</i>	1702	Ll&Brynodol	D606
<i>Havod y werne</i>	1708	Ll&Brynodol	D1058
<i>Havod y wern</i>	1720	Ll&Brynodol	D345
<i>Havod y Wern</i>	c.1728	Ll&Brynodol	D362
<i>Melin Hafod-y-wern</i>	1735	Ll&Brynodol	D366
<i>Havod y Wern</i>	1747–8	Ll&Brynodol	D399
<i>Havod y Wern</i>	1748	Ll&Brynodol	D402–3
<i>Hafod-y-wern</i>	1761	EwBangor	B1761/98 1885
<i>Havodywern</i>	1766	Ll&Brynodol	R46
<i>Havod y wern</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Havod y Wern</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Havod y Wern</i>	1785	Ll&Brynodol	D471
<i>Hafod y Wern</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Hafod y Wern</i>	1796	Poole	3802
<i>Hafod y Wern Slate Quarry</i>	1810	Poole	2573
<i>Hafod y wern</i>	1816–20	Dawson, Bangor	134081, D4
<i>Hafod-y-wern</i>	1838	Map OS	75
<i>Hafodywern</i>	1839	RhPDeqwm	
<i>Hafodywern</i>	1853	Ll&Brynodol	D553
<i>Hafod y wern</i>	1890–1	Bangor	8560
<i>Hafod-y-wern</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Hafod-y-wern</i>	1957	Map OS	SH 55

hafod, y, gwern

Mewn llecyn hynod ddiarffordd rhwng Rhosgadfan a Betws Garmon. Rhestrir yr annedd ambell dro dan blwyf Llanwnda, dro arall dan blwyf Betws Garmon, gan ei fod ar un adeg yn amlwg ar y ffin rhwng y ddau blwyf hyn. Yn 1735 ceir cyfeiriad at felin ddŵr i falu ŷd ar y safle (LI&Brynodol D366), ond erbyn 1747–8 dywedir ei bod bellach yn bandy (LI&Brynodol D399). Cyfeirir yn 1810 at chwarel lechi *Hafod y Wern* (Poole 2573); nodir 'Hafod-y-wern Slate Quarries' ar fap OS 1919, a dengys map OS 2002 safle'r hen chwareli hyn. Yr oeddynt wedi cau rywbryd yn y 1920au (*Eryri*, 92). Coed sydd yn tyfu ar dir llaith yw *gwern* (*alder*), neu'r tir lle mae'r coed gwern yn tyfu, sef cors neu weirglodd laith.

Hafoty	Llanwnda		SH 4958
<i>hafodty</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Hafod Ty</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Hafod tŷ</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Hafodtŷ</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Hafod du</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Havotdu</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Hovoty</i>	1790	EwBangor	B1790/123 6906
<i>Hafodtŷ</i>	1799	Vaynol	3751
<i>Hafodtu</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Hafotu</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Hafotty-y-werlâs</i>	1838	Map OS	78
<i>Hafodty</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Hafodty</i>	1904	Bangor	f33976
<i>Hafotty-wern-lâs</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Hafotty-wern-lâs</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Hafoty</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

hafodty, e.ll. Y Wernlas

Ar gyrion gogleddol eithaf Rhostryfan. Yr *hafod* neu *hafodty* / *fotty* oedd trigfan y gweision fferm dros lisoedd yr haf pan symudent yno gyda'r anifeiliaid, a phan âi'r borfa'n brin dychwelent i glydwch a diogelwch yr hendref dros y gaeaf. Mae'n debyg mai'r un lle yw *Hafodty* a *Hafotty-Wernlas*. Yr annedd hwn yn wreiddiol oedd hafod naill ai *Wernlas-wen* neu *Wernlas-ddu* (q.v.) neu o bosib y ddwy fferm. Fodd bynnag, erbyn 1841 yr oedd *Hafotty-Wernlas* wedi datblygu i fod yn fferm annibynnol o 64 acer.¹

Hendre	Llanwnda		SH 4757
<i>Tuthin r hendre</i>	1619	Henblas B	128
<i>Hendre</i>	1660	Dolfrïog	108
<i>Hendre</i>	1767	Poole	4241
<i>Hendre</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Hendre</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Hendre</i>	1772	Rumsey Wms	57
<i>rhendre</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>rendre</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Hendre</i>	1781	Poole	3051
<i>Hendra</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Hendre</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Hendre y Captain</i>	1795	LI&Brynodol	M187

¹ Elwyn Davies, 'Hendre and Hafod in Caernarvonshire', *TCHSG*, 40, (1979), 41.

<i>Hendre</i>	1793	Poole	3055
<i>Hendre</i>	1797	C. Vincent	2851
<i>Hendre'r Captain</i>	1799	Cynhaiarn	B111
<i>Hendre</i>	1801	Poole	3064
<i>Hendra</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Hendra</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Hendra</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Hendre</i>	1810	NewGlynllifon	XD2 / 6929
<i>Hendre</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Hendre</i>	1819	Rumsey Wms	923–4
<i>Hendre</i>	1824	Rumsey Wms	10
<i>Hendre</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Hendre</i>	1843	Rumsey Wms	2839
<i>Hendre</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Hendre</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Hendre</i>	2002	Map OS Explorer	254

hendref

Oddi ar y lôn sydd yn mynd o Lanwnda i'r Groeslon trwy Ddolydd. Yr *hendref* oedd trigfan y gaeaf ar lawr gwlad. Esboniad posibl o arwyddocâd y '*Captain*' yng nghofnodion 1795 a 1799, yw fod yr annedd ar un adeg ym meddiant y Capten Edmund Glyne o deulu Glynllifon, a fu farw yn 1684, er na fu erioed yn rhan o stad Glynllifon¹.

Hen-gastell	Llanwnda	SH 4757	
<i>Hen gastell</i>	1695–1701	<i>Paroch.</i>	III, 51
<i>Hen Castell</i>	1795	Ll&Brynodol	M187
<i>Rhen gastell</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Rhen Gastell</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>'rhengastell</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Rhen gastell</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Yr hen Castell</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Yr-hên-Castell</i>	1838	Map OS	78
<i>Hen gastell</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Hen Castell</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Hên-gastell</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Hen Castell</i> (nodwyd fel heneb)	1959	Map OS	SH 45
<i>Hen Castell</i> (nodwyd fel heneb)	2002	Map OS Explorer	254

hen, castell

Ar gyrion pentref Llanwnda ar y ffin â phlwyf Llandwrog. Mae wedi ei nodi ar fapiau OS fel safle heneb o bwys. Cafodd ei enw o'r heneb honno, sef caer bentir fechan ar lan ogleddol afon Carrog ger y Bont Wen (*IAMC*, 225).

Lleiniau	Llanwnda	SH 4458	
<i>Llinia</i>	1778	Roger Lloyd II	182–3
<i>Lleiniau</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Lleiniau</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Lleiniau</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Lleiniau Foryd</i>	2000	CCPost	(Saron)

¹ Gwybodaeth bersonol gan Mr Gareth Haulfryn Williams, gynt o Archifdy Gwynedd, sydd yn byw yn yr annedd hwn. Llythyr gan Edmund Glyne wedi ei gyfeirio o Hendre yw cofnod 1660.

llain, llu. lleiniau

Mae'r enw a gofnodwyd yn CCPost 2000 yn cyflew i'r dim safle'r annedd hwn ar aber afon Carrog lle mae'n llifo i mewn i Fae'r Foryd. Tybed a oedd *Foryd* yn rhan o'r enw ar lafar erioed neu a ychwanegwyd yr elfen hon i wahaniaethu rhwng yr annedd hwn a'r *Lleiniau* yn Llandwrog ?(q.v.).

Llwyn-Angharad	Llanwnda		SH 4858
<i>llwyn Angharad</i>	1625	Mostyn B	409
<i>llwyn yngharad</i>	1658	Nannau	1894
<i>Llwyn Yngharad</i>	1658-9	P.S.Peniarth	DC108
<i>Llwynyngharad otherwise Tythin Sr Evan</i>	1691	Ll&Brynodol	D599
<i>Ddol ellog or Llwyn Ynghared</i>	1761	P. yr Aur	20360
<i>Llwynynghared</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Llwynynghared</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Llwyn Angarad</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Llwyn Angarad</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Llwyn Angharad</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Llwyn Angharad</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Llwyn ynharad</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Llwyn ynghared</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Llwyn'n hared</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Llwynynghared</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Llwynyngharad</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Llwynyngharad</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Llwyn Angharad</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Llwyn gared</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Llwyn ngared</i>	1838	Map OS	78
<i>Llwyn Angharad</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Llwyn-Angharad</i>	1891	Map OS	XV S.E.
<i>Llwyn-Angharad</i>	1919	Map OS	XV S.E.

llwyn, e.p. Angharad

Dywed cofnod 1691 mai'r un lle oedd *Llwyn-Angharad* â *Thyddyn Syr Evan*. Ni welwyd cyfeiriad arall hyd yma at *Dyddyn Syr Evan* ac ni wyddys pwy oedd y gŵr hwnnw. Mae'n bosib mai offeiriad ydoedd, gan yr arferid rhoi'r teitl *Syr* i offeiriaid di-radd. Nodir cae ar dir Bodaden o'r enw *Ynys Ifan* (RhPDegwm). Yr oedd *Llwyn Angharad* yn bur agos at Bodaden, felly tybed ai'r un gŵr oedd *Ifan* â *Syr Evan*? Noda cofnod 1761 mai'r un lle oedd *Llwyn-Angharad* â *Dolellog*. Dengys map 1919 ei fod yn agos iawn at *Ddolellog* (q.v.) ond yr oeddynt yn ddau annedd ar wahan. Ni wyddys pwy oedd *Angharad*, nac ychwaith ai'r un wraig oedd hon â'r un y tybir ei bod yn cael ei choffáu yn enw *Bodgarad* (q.v.).

Llwyn-bedw	Llanwnda		SH 5358
<i>y lloyne Bedw</i>	1583	Ll&Brynodol	D894
<i>Llwyn bedw</i>	1690	Ll&Brynodol	D895
<i>Llwynbedw</i>	1695	Ll&Brynodol	D899-900
<i>Llwynbedw</i>	1704	EwBangor	B1704/43 95083
<i>Llwynbedw</i>	1727	Ll&Brynodol	D910-11
<i>Llwyn bedw</i>	1734	Ll&Brynodol	D915
<i>Llwyn bedw</i>	1743	Ll&Brynodol	D387-8
<i>Llwynbedw</i>	1747-8	Ll&Brynodol	D399
<i>Llwynbedw</i>	1748	Ll&Brynodol	D402-3
<i>Llwyn bedw</i>	1766	Ll&Brynodol	R46

<i>Mount pleasant</i>	1867	Bangor	8555
<i>Mount pleasant</i>	1874	Worrall	213
<i>Mount Pleasant</i>	1890-1	Bangor	8560
<i>Mount-Pleasant Hotel</i>	1891	Map OS	XV S.E.
<i>Mount Pleasant Hotel</i>	1895	Myn.Llb.	E016
<i>Mount Pleasant Hotel</i>	1919	Map OS	XV S.E.

Saes. mount, pleasant

Yng nghanol Dinas ar fin yr A487. Ceir sawl cyfeiriad at y dafarn hon yn nyddiaduron Eben Fardd rhwng 1834 a 1840¹. Yn ddiweddar fe'i trowyd yn dŷ bwyta Indiaidd a chollwyd yr hen enw. Mae hwn yn e.lle poblogaidd iawn a cheir enghraifft ohono mewn llawer tref a phentref yng Nghymru a Lloegr. Fel rheol, mae'n ddisgrifiad canmoliaethus, ond ambell dro fe'i defnyddir yn eironig ac yn ddilornus².

Muriau Merched Engan	Llanwnda	SH 4957
<i>Mirie merched Engan</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Miriau merched engan</i>	1773	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Marian merched Enan</i>	1775	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>miria Merchad Engan</i>	1778	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Marie merched Engan</i>	1779	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Muriai Merchodegan</i>	1783	P. yr Aur 4058
<i>Miria Merchedengan</i>	1788	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>miria merched engan</i>	1794	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>miria merchaid engan</i>	1795	Ll&Brynodol M187
<i>Minan Merched engan</i>	1801	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>minanmerchadengan</i>	1802	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Miria Merchedan</i>	1810	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Miria mawr</i>	1818	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Myriau Merch Engan</i>	1819	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Muriau Mengan</i>	1824	P. yr Aur 4111
<i>Miriamerched Engen</i>	1834	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Miriamerched Engen</i>	1834	Bangor 8554
<i>Muriau merched engan</i>	1838	Map OS 78
<i>Marian Merched Engan</i>	1890-1	Bangor 8560

mur, llu. muriau, merch, llu. merched, e.p. Engan

Ar fap OS 1838 nodir yr annedd hwn yng nghanol Rhostryfan. Ni wyddys pwy oedd *Engan / Einion* na'i ferched.

Pant-celyn	Llanwnda	SH 4957
<i>Pantycelyn</i>	1839	RhPDegwm
<i>Pant-celyn</i>	1919	Map OS XVI S.W.
<i>Pant Y Celyn</i>	2000	CCPost (Rhostryfan)

pant, y, celynnen, llu. celyn

Yn rhan ddeheuol Rhostryfan. Yr annedd hwn oedd cartref taid a nain Kate Roberts ar ochr ei mam: symudasant yno ar eu priodas yn 1847 (*LW*, 74-5). Fel *Pantcelyn* y cyfeiria Kate Roberts ato gan amlaf, er bod ambell *Pantycelyn* yn llithro i mewn ganddi (*LW*, *passim*).

¹ *DDdEF*, 25, 96, 123, 125, 127, 137

² Er enghraifft, ystyr eironig sydd i'r *Mount Pleasant* yn Clerkenwell, Llundain, lle mae pencadlys y Swyddfa Bost, gan ei fod wedi ei adeiladu ar safle hen domen sbwriel a oedd yn enwog am ei drewdod (Stephen Smith, *Underground London*, 296).

Pant-celyn sydd ar fap OS 1919. Mae'n debyg mai hwn oedd yr enw gwreiddiol, ond iddo droi bron yn ddiarwybod yn *Pantycelyn* drwy ddylanwad enw adnabyddus cartref yr emynydd William Williams.

Pant-coch	Llanwnda		SH 4957
<i>Pant coch</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pant-côch</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Pant Coch</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

pant, coch

Yn rhan ddeheuol Rhostryfan.

Pantiau	Llanwnda		SH 5157
<i>Pantiau</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pantia</i>	1858–9	Bangor	534
<i>Pantiau</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Pantiau</i>	2000	CCPost	(Rhosgadfan)

pant, llu. pantiau

Ar gyrion de-ddwyreiniol eithaf Rhosgadfan.

Parc	Llanwnda		SH 4758
<i>Park</i>	1748	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Park</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Parck /Park</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Parck</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Park</i>	1776–9	Vaynol	4054
<i>Parg</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Parg</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>barg</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Park</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>park</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Park</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>park</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Parc</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Parc</i>	2000	CCPost	(Dinas)

parc

Ar gyrion Dinas oddi ar y lôn sydd yn mynd heibio i Redynog-felen tua Llandwrog. Am ymdriniaeth o'r enw gweler *Parc* dan Gaeau Llanbeblig. Yr oedd fferm o'r enw *Parc* yn Rhostryfan ar un adeg, ond mae honno wedi hen ddiflannu (*MTT*, 73).

Parlwr-mawr-y-llan	Llanwnda		
<i>Parlower Llanwnda</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Parlower Ty Mawr Llan</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Parlwr mawr y Llan</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Parlwr mawr y Llan</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Parlwr mawr y Llan</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Parlwr mawr y Llan</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Parlwr mawr y Llan</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Parlwr mawr y llan</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 5/5

<i>Parlwr Mawr Llan</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Parlwr Mawn Llan</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Parlwr Mawr Llan</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Parlwr y Llan</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 5/5

parlwr, mawr, y, llan

Heb ei leoli'n bendant, ond mae cofnod 1784 yn ei gysylltu â *Thy Mawr Llan* (q.v.). Os felly, byddai ym mhen de-orllewinol plwyf Llanwnda, nid nepell o afon Carrog fel y rhed i mewn i Fae'r Foryd. Fel yr awgryma cofnod 1781, Llanwnda yw'r *Llan* yn yr enw. Ystyr *parlwr* fel rheol yw'r ystafell orau mewn tŷ, a gedwir i dderbyn ymwelwyr ac ar gyfer achlysuron arbennig. Fodd bynnag, mae John Field yn cyfeirio at y defnydd yn Lloegr o *parlour* yn yr ystyr o 'a secluded field' (*EFN*, 115). Ceir *Parlwr Crinach* yn Llanfaelog. Môn (AMR), a'r *Parlwr-du* yn Sir y Fflint.

Penbryn-foryd	Llanwnda	SH 4558	
<i>Penbryn Voryd</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pen bryn Voryd</i>	1867	Bangor	8555
<i>Penybryn</i>	2000	CCPost	(Saron)

pen, bryn, moryd

Mae'n debyg mai'r un annedd sydd yn y tri chofnod uchod. Fel yr awgryma'r enw, mae yng nghyffiniau'r Foryd, i'r gorllewin o Bengwern.

Pen-dalar	Llanwnda	SH 4858	
<i>Pendalar</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Penydaler</i>	1834	Bangor	8554
<i>Pen daler</i>	1853	Bangor	8555
<i>Pendalar</i>	1876	Myn. Horeb	069
<i>Pendalar</i>	1878	Bangor	8555
<i>Pen-dalar</i>	1919	Map OS	XVI S.W.

pen, talar

Ar gyrion eithaf gogledd-ddwyrain Rhostryfan nid nepell o Gaerwen. Gweler hefyd yr annedd hwn dan ei enw arall *Pen-y-gaerwen*. Ystyr *talar* yw'r darn o dir ar ymyl cae a adewid heb ei aredig i roi lle i'r aradr droi.

Pengwern	Llanwnda	SH 4558	
<i>Pengwern</i>	1544	CCQSR	210
<i>Pengwerne</i>	1683	Bangor	17605
<i>Pengwern</i>	1691/2	EwBangor	B1691/69
<i>Pen Gwein</i>	1699	Ll&Brynodol	D978
<i>Pengwern</i>	1705	EwBangor	B1705/42 95157
<i>Pen Gwein</i>	1716	Ll&Brynodol	D979
<i>Pengwern</i>	1718	EwBangor	B1718/57 96250
<i>Pengwern</i>	1718	EwBangor	B1718/58 96251
<i>Pen y wern</i>	1747	EwBangor	B1747/65 100998
<i>Pengwern</i>	1766	EwBangor	B1766/132 3061
<i>Pengwerne</i>	1700	Ll&Brynodol	D1178
<i>Pengwren</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>pengwern</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen yr wern</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>pen yr wern</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 5/5

<i>Penywern</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pengwern</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y' Wern</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen wern</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>ben werne</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pengwern/Peny Wern/ Ty Mawr an</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pengwern</i>			
<i>Pengwern Bach</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y Wern</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y wern</i>	1784	EwBangor	B1784/122 6151
<i>Penywern</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pengwern</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Penywern</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pengwarn / Pen y werne</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pengwrn</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pengwern, otherwise Ty mawr Pengwern</i>	1809	Rumsey Wms	424
<i>pengwern</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pengwern</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Pen y Wern</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pengwern</i>	1818	EwBangor	B1818/119 11527
<i>Pen Gwern</i>	1820	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y wern otherwise Pengwern Bach</i>	1829	P. yr Aur	21430
<i>Pengwern</i>	1838	Map OS	78
<i>Pengwern</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pengwern</i>	1847	EwBangor	B1847/175 17083
<i>Pengwarn</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Pen Gwern</i>	1867	Bangor	8555
<i>Pengwern</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Pengwern</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Pengwern</i>	2000	CCPost	(Saron)

pen, y, gwern

Oddi ar y ffordd sydd yn mynd o bentrefan Llanfaglan i Landwrog yn ardal Saron¹. Mae'r ffurfiau *Pengwern* a *Pen y Wern* yn digwydd cyn amled â'i gilydd rhwng 1770–90, ac ambell dro gyda'i gilydd. Dywed cofnod 1829 mai'r un lle oedd *Pen y Wern* â *Phengwern Bach*, a honnai W. Gilbert Williams, a oedd ag adnabyddiaeth ddihafal o blwyfi Llanwnda a Llandwrog, mai enw arall ar *Bengwern* oedd *Pen y Wern* (*TCHSG*, 4 (1942–3) 19)². Mae *Pengwern* ar ben cithaf y wern, neu dir corsiog, sydd yn ymestyn rhwng yr annedd a Bae'r Foryd. Ceir yr un elfennau yn y Gern., sef *pen* + *guern*, yn yr e. lle *Penwarne* mewn tri man yng Nghernyw (*Corn. PNE*, 118).

Penisarhos	Llanwnda	SH 4857
<i>Penisa rhos</i>	1839	RhPDegwm
<i>benisaros</i>	1858–9	Bangor 534
<i>Penisarhos</i>	1867	Bangor 8555
<i>Pen-isa'r-rhôs</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Pen-isa'r-rhôs</i>	1959	Map OS SH 45
<i>Penisarhos</i>	2000	CCPost (Rhostryfan)

pen, ans. isel, gradd eithaf isaf, y, rhos

¹ Am ddisgrifiad o'r tŷ gweler *IAMC*, 224.

² W. Gilbert Williams, 'Hen Deuluoedd Llanwnda: Y Pengwern (1500–1800)', *TCHSG*, 4, (1942–3), 19.

Fel yr awgryma'r enw, mae'r annedd ar gyrion gorllewinol eithaf Rhostryfan yn ardal Rhos-isaf.

Pen-lan-isaf / -uchaf	Llanwnda / Llandwrog	SH 4857
<i>Penlan bach</i>	1814	EwBangor B1814/85 10832
<i>Penlân</i>	1839	RhPDeGwm
<i>Penlan</i>	1858–9	Bangor 534
<i>Pen-lan-isaf / Pen-lan-uchaf</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Penlan Isaf / Penlan Uchaf</i>	2000	CCPost (Rhostryfan)

pen, glan, ans. isel, gradd eithaf isaf

Ar gyrion Rhostryfan yn ardal Rhos-isaf. Mae *Pen-lan-isaf* ym mhlwyf Llanwnda tra bo *Pen-lan-uchaf* ym mhlwyf Llandwrog. Mae sawl ystyr i *glan*: torlan, traeth, llethr, bryncyn. Gweler hefyd *Penlan* dan Anheddau Llandwrog.

Penrallt	Llanwnda	SH 5157 (1) / SH 5158 (2)
<i>Penrallt</i>	1839	RhPDeGwm
<i>Pen-yr-allt (1) / Pen-yr-allt (2)</i>	1919	Map OS XVI S.W.
<i>Penrallt</i>	2000	CCPost (Rhosgadfan)

pen, yr, allt

Ceir un annedd (1) o'r enw hwn ar gyrion dwyreiniol Rhosgadfan. Mae'r enw yn addas gan mai un rhiw serth yw'r lôn yr holl ffordd o Ros-isaf trwy Rostryfan a Rhosgadfan hyd at yr annedd hwn. Mae annedd arall (2) o'r un enw wedi ei nodi ar fap OS 1919 ar gyrion pellaf Rhosgadfan ar ben eithaf y Lôn Wen cyn disgyn i lawr yr allt i gyfeiriad Waunfawr.

Penrhos	Llanwnda	SH 4457
<i>Penrhos</i>	1762	EwBangor B1762/157 2089
<i>Pen yr Rhoes</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>pen yr Rhoes</i>	1771	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Penyrhose</i>	1774	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Pen ros</i>	1779	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Penyross</i>	1781	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Penrhos</i>	1789	P. yr Aur 4062a
<i>Pen Rhos</i>	1804	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Glan y Morfa otherwise Penrhose</i>	1809	Rumsey Wms 424
<i>Penrhôs</i>	1811	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Pen Rhos</i>	1819	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Penrhos</i>	1839	RhPDeGwm
<i>Pen-rhôs</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Penrhos / Penrhos Bach</i>	2000	CCPost (Llanwnda)

pen, rhos

Ar y ffordd o Saron i Landwrog ar gyrion de-orllewinol eithaf plwyf Llanwnda. Mae ar ben neu ymyl y rhos gorslyd sydd yn ymestyn ar draws yr ardal lle mae afonydd Foryd a Charrog yn llifo i mewn i Fae'r Foryd.

Pentre	Llanwnda	SH 4558
<i>Pentre</i>	1839	RhPDeGwm
<i>Pentref</i>	1867	Bangor 8555
<i>Pentre</i>	1919	Map OS XV S.E.

<i>Pentre</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Pentre</i>	2000	CCPost	(Saron)

pentref

Nid nepell o Bengwern ar y ffordd sydd yn mynd o Saron i Landwrog. Enw arall ar y lle hwn ar un adeg oedd *Pengwern-bach* (TCHSG, IV (1942–3), 32). Ar fap OS 1919 nodir annedd arall o'r enw *Pentre* ar gyrion Betws Garmon, nid nepell o *Bentre-bach* isod. Ystyr arferol *pentref* heddiw yw clwstwr o anheddau llai ei faint na thref. Gynt, yr oedd yn cyfeirio at y rhan honno o dref lle byddai'r taeogion yn byw, ond yn aml iawn mewn e. lle cyfeiria at ddim byd mwy na fferm neu annedd unigol (ETG, 123).

Pentre-bach	Llanwnda		SH 5357
<i>Tythyn y Pentre bach</i>	1685	Ll&Brynodol	D1047
<i>Tythin y Pentre bach</i>	1687/8	Thorowgood	2
<i>Pentre-bach</i>	1692–3	Ll&Brynodol	D630
<i>y Pentre bach</i>	1721	Ll&Brynodol	D1071–2
<i>y Pentre Bach</i>	1721	Ll&Brynodol	D1068–9
<i>Pentre-bach</i>	1722	Ll&Brynodol	D1073
<i>Pentre-bach</i>	1735	Ll&Brynodol	D366
<i>Pentrebach</i>	1746	Ll&Brynodol	D1091
<i>Tythyn y pentre bach</i>	1747–8	Ll&Brynodol	D399
<i>Tythyn y Pentre bach</i>	1748	Ll&Brynodol	D402–3
<i>Pentre bach</i>	1766	Ll&Brynodol	R46
<i>penra bach</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>penra bach</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>pentre bach</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pentre bach</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Pentre bach</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Pentre bach</i>	1793	EwBangor	B1793/147 7420
<i>Tythyn y Pentre bach alias Pentre bach</i>	1796	Poole	3802
<i>Pentre bach</i>	1798	EwBangor	B1798/87 8167
<i>Pentrebach</i>	1802	EwBangor	B1802/122 8795
<i>Pentrebach</i>	1811	Ll&Brynodol	D1110–1
<i>Penra bâch</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pentre bach</i>	1822	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pentre bach</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pentrebach</i>	1840	Ll&Brynodol	D966
<i>Penra bach</i>	1848	EwBangor	B1848/131 17325
<i>Pentre-bâch</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Pentre Bach</i>	2000	CCPost	(Waunfawr)

pentref, bach

Ar gyrion eithaf hen blwyf Llanwnda, bron iawn ym Metws Garmon. Rhestrir yr annedd hwn yn y CCPost 2000 dan Waunfawr.

Pen-y-bryn	Llanwnda		SH 5058
<i>Tythin Pen y brin</i>	1696	Vaynol	3744
<i>pen y brynn</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>pen y brÿn</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>pen y brynn</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Penn y Brynn</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Penybryn</i>	1780	EwBangor	B1780/97 5417
<i>Penybryn</i>	1780–7	P.S.Glynllifon	84(56)

<i>Penybryn</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Pen y Bryn</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Pen y bryn</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Peny brin</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y bryn</i>	1809	EwBangor	B1809/85 9912
<i>Pen y bryn</i>	1814	C. Vincent	3222
<i>Penybryn</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Penybryn</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Penybryn</i>	1874	Worrall	213
<i>Pen-y-bryn / Pen-y-bryn bâch</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Pen-y-bryn / Pen-y-bryn bâch</i>	1957	Map OS	SH 55
<i>Penbryn Canol</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)
<i>Pen-y-bryn / Pen y Bryn Canol</i>	2002	Map OS Explorer	254

pen, y, bryn

Mae *Pen-y-bryn* a *Pen-y-bryn Canol* mewn llecyn diarffordd rhwng cyrion gogleddol eithaf Rhostryfan a Rhosgadfan yn agos at Bodgarad, ac mae *Pen-y-bryn bach* ychydig i'r dwyrain.

Pen-y-cae	Llanwnda	SH 4657	
<i>Pen y Cae</i>	1699	Ll&Brynodol	D978
<i>Pen y cae</i>	1700	Ll&Brynodol	D1178
<i>Pen y Cae</i>	1716	Ll&Brynodol	D979
<i>pen y' cae</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>pen yr Cay</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Penycae</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen gay</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y Cae</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y Cae</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Pen-y-cae</i>	1790	EwBangor	B1790/120 6903
<i>Peny Cae</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y cae</i>	1809	Rumsey Wms	424
<i>Pen y cae</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Pencae</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pen-y-cae</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Pencae</i>	2000	CCPost	(Saron)

pen, y, cae

Ar y chwith wrth fynd o Saron i gyfeiriad Llandwrog. Ceir anedd o'r enw *Pen-cae-uchaf* yn rhan orllewinol Rhostryfan.

Pen-y-ceunant	Llanwnda	SH 4957	
<i>Pencaenant</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pen-y-ceunant</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Pen Y Ceunant</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

pen, y, ceunant

Yn rhan orllewinol pentref Rhostryfan.

Pen-y-clip	Llanwnda	SH 4859	
<i>Tythyn Pen y Click</i>	1620/1	<i>Ex. P. J.</i>	82
<i>Pen y clip</i>	1716	Thorowgood	76
<i>Pen y Clipp</i>	1716	Henblas B	156

<i>Pen y Clipp</i>	c.1719	Thorowgood	119
<i>Pen y Clip</i>	1734	Constable Ellis	17
<i>Pen y Clip</i>	1736	Henblas B	160-2
<i>pen yr clip</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen yr Clip</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y Clip</i>	1773	EwBangor	B1773/108 4264
<i>Penyclip</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y' Clip</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen glib</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Penglib</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y Clip</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y clip</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Penyclip</i>	1796	Poole	3801
<i>Pen y Clip</i>	1809	EwBangor	B1809/87 9914
<i>Pen Clip</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y clip</i>	1811	EwBangor	B1811/108 10273
<i>Pen y clip</i>	1838	Map OS	78
<i>Penyclip</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Penyclip</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Penyslip</i>	1889-90	Sutton	148

pen, y, clip

Mae map OS 1838 a map y Degwm yn dangos lleoliad yr annedd hwn oddi ar yr allt sydd yn mynd i fyny o afon Gwyrfaï ym mhentref Bontnewydd i gyfeiriad Dinas. Felly, yr oedd yr enw yn gweddu'n berffaith i leoliad yr annedd gan yr arferai fod ar ben y *clip*, sef rhiw fechan serth. Ceir *Pen-y-clip* hefyd yn Nwygyfylchi; yn Llandysilio, Môn, ac yn Llanfihangel-yng-Nghinmeirch, Dinb. (AMR).

Pen-y-ffridd

Llanwnda

SH 5056

<i>Penyffridd</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pen-y-ffridd</i>	1957	Map OS	SH 55

pen, y, ffridd

Ar fap y Degwm nodir yr annedd hwn ar gyrion de-orllewinol Rhosgadfan, ac mae map OS 1957 yn nodi ardal o'r un enw yn rhan ddeheuol Rhosgadfan. Cyfeiriodd Kate Roberts at *Ben-y-ffridd* fel un o'r tai hynny yr oedd eu henwau yn adlewyrchu tirwedd bro ei mebyd (LW, 30).

Pen-y-gaer

Llanwnda

SH 5456

<i>Pen-y-gair</i>	1740	EwBangor	B1740/85 100013
<i>pen y Gaer</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y Gaer</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Pen y gaer</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Pen y Gaer</i>	1793	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Penygaer</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Penygaer</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pen-y-gaer</i>	1920	Map OS	XXI N.E.
<i>Pen Y Gaer</i>	2000	CCPost	(Betws Garmon)

pen, y, gaer

Ar gyrion Betws Garmon uwchben afon Gwyrfaï fel y llifa allan o Lyn Cwellyn. Mae'r annedd hwn yng nghesail craig o'r enw *Pen y Gaer*. Byddai'r holl ardal i'r ochr hon o'r afon

yn hen blwyf Llanwnda. Nid oes cofnod yn *IAMC* o unrhyw olion hynafol y gellid eu disgrifio yn gaer yn agos i'r annedd. Gweler hefyd *Tan-y-gaer* isod.

Pen-y-gaerwen	Llanwnda		SH 4858
<i>Tythin pen y Gaerwen</i>	1696	Vaynol	3744
<i>pen y Gaerwen</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen Gaerwen</i>	1776–9	Vaynol	4054
<i>Pen y Gaurwen</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Peny Geirwên</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Pen y Gaerwen</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Peny Gaerwen or Pen Dalar</i>	1810–11	Vaynol	4063
<i>Penygaerwen</i>	1829	EwBangor	B1829/120 13436
<i>ben y cyrwan / ben y ceyrwan / ben ceyrwan</i>	1858–9	Bangor	534

pen, y, gaerwen

Mae cofnod 1810–11 yn werthfawr gan ei fod yn datgelu lleoliad yr annedd hwn. (Gweler hefyd *Pen-dalar* uchod). Mae ei safle yn esbonio ei enw gan ei fod wedi ei leoli i'r gogledd o *Gaerwen* (q.v.) ar gyrion gogleddol Rhostryfan. Daw cofnodion 1858–9 o Lyfr Siop Rhostryfan ac maent yn ddiddorol gan eu bod yn adlewyrchu ynganiad lleol yr enw.

Pen-y-groes	Llanwnda		SH 4758
<i>Pen y groes</i>	1644	Baron Hill	3233
<i>Tythin Pen y Groes</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Penygroes</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Penn y groes</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y Groes</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Pen y Groes</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y Groes</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>pen y groes</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y groes</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pen y Groes</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Pen y groes</i>	1839	RhPDeqwm	
<i>Penygroes</i>	1848	EwBangor	B1848/133 17327
<i>Pen y Groes</i>	1857	EwBangor	B1857/144 19490
<i>Pen-y-groes</i>	1891	Map OS	XV S.E.
<i>Pen-y-groes</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Pen y Groes</i>	1979	<i>OCottS</i>	32: Plât 6.

pen, y, croes

Arferai'r annedd hwn sefyll ar gyrion Dinas wrth nesáu o gyfeiriad Bontnewydd. Yr oedd yma efail a gweithdy saer ar wahanol adegau. Bu Huw Jones, bardd gwlad ac un o gywion Dafydd Ddu Eryri, yn byw yma ac yn gweithio fel saer (*CCThA*, 60–4).

Y *groes* yn y drydedd elfen yw'r groesffordd, neu yn hytrach y gyffordd groesgam, lle mae'r naill ffordd yn troi tuag at Ros-isaf a'r llall i lawr i gyfeiriad Saron oddi ar yr A487. Yn *OCottS* ceir disgrifiad a llun o'r hen fwthyn hwn a oedd yn un o'r ychydig enghreifftiau ar ôl o'r dwb clai a ddefnyddid i blastro ers talwm¹. Dymchwelwyd yr annedd yn y 1970au.

Pen-y-parc	Llanwnda		SH 4857
<i>Pen y parc</i>	1839	RhPDeqwm	

¹ Ceir disgrifiad ohono hefyd yn *IAMC*, 223–4 a llun ar blât 60.

Pen Y Parc 2000 CCPost (Rhostryfan)

pen, y, parc

Rhwng Rhos-isaf a Rhostryfan.

Pistyll	Llanwnda		SH 4958
<i>Pistell</i>	1696	Vaynol	3744
<i>pistill</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pisdill</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pistill</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pistill</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Pistill</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pistill</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Pistill</i>	1810/11	Vaynol	4063
<i>Pistill</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pistyll</i>	1904	Bangor	f33976

pistyll

Dywed W.Gilbert Williams fod tir *Pistyll* bellach wedi ei rannu rhwng Wernlas-ddu a Hafoty-Wernlas (q.v.), ac mae map y Degwm yn ei leoli rhwng y ddau annedd hyn. Dywed hefyd fod cerrig y tŷ wedi eu defnyddio i ymestyn adeilad Plas Dinas (GAG XD4/7; MTT, 80)). Yn sicr rhestrir 'Pistill House' ar dir 'Wernlas' yn RhPDegwm. Disgyniad o ddŵr yw *pistyll* a all fod mor fawr â rhaeadr neu mor fach fel y gellir dal llestr dano i ddal y dŵr.

Planwydd	Llanwnda		SH 5653
<i>planwydd</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Planwydd</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Planwydd</i>	1783	P.yr Aur	4058
<i>Planwydd</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Planwydd</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Plannwydd</i>	1795	Ll&Brynodol	M187
<i>Planwudd</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Planwydd</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Planwydd</i>	1874	Worrall	213
<i>Planwydd</i>	1920	Map OS	XXI N.E.
<i>Planwydd</i>	1957	Map OS	SH 55
<i>Planwydd</i>	2000	CCPost	(Rhyd-ddu)

planwydden, llu. planwydd

Ym mhen eithaf hen blwyf Llanwnda nid nepell o afon Gwyrfa fel y rhed i mewn i Lyn Cwellyn: yn wir, mae wedi ei leoli yn Rhyd-ddu yn y CCPost 2000. Ystyr *planwydd* yw casgliad o goed ieuainc, llwyni neu brysgwydd. Gall hefyd olygu coed o deulu'r *Platanus* ('plane trees'). Yma, fodd bynnag, mae'n debyg ei fod yn cyfeirio at blannigfydd o goed. Ar fap OS 1920 gellir gweld dwy o'r rhain o bobtu'r annedd.

Plas-Llanwnda	Llanwnda		SH 4658
<i>Plas yn Llanwnda</i>	1699	Ll&Brynodol	D978
<i>Plas in Llanwnda</i>	1700	Ll&Brynodol	D1178
<i>Plas yn Llanunda</i>	1716	Ll&Brynodol	D979
<i>Plaes Llanwnda</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Plaes Llanwnda</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Plass Llanwnda</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5

<i>Plas Llanwnda</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Plas Llanwnda</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Plas Llanwnda</i>	1809	Rumsey Wms	424
<i>Plas llanwnda</i>	1814	Rumsey Wms	880
<i>Plas Llanwnda</i>	1815	EwBangor	B1815/142 11029
<i>Plas Llanwnda</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Plâs</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Plas</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Plas</i>	2002	Map OS Explorer	254

plas, e.ll.Llanwnda

Oddi ar y lôn sydd yn mynd i lawr o ganol Dinas at Saron heibio i Ysgol Felinwnda.

Plas-yn-Bont	Llanwnda	SH 4759	
<i>Plass an Bont</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Plas yn Bont</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Blas yn Bont</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Plass yn Bont</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Plâs Bontnewydd</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Plas Bontnewydd</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Plas Bont Newydd</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Plas Bontnewydd</i>	1805	Rumsey Wms	801
<i>Plas Bont Newydd</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Plas Bont</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Plâs Bont</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>plas yn Bont</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Plas yn y bont</i>	1814	Rumsey Wms	880
<i>Plas yn bont / Plasynbont</i>	1817	Rumsey Wms	909
<i>Plas yn Bont</i>	1820	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Plas yn bont</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Plas y bont</i>	1849	EwBangor	B1849/99 17518
<i>Plâs-y-bont</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Plas-y-bont</i>	2005	gwybodaeth bersonol	

plas, yn, y, e.ll. Bont / Bontnewydd

Ar y dde wrth fynd allan o Bontnewydd i gyfeiriad Dinas. Dywed W.Gilbert Williams mai hen enw *Plas-yn-Bont* oedd Bodelloog (q.v.) (*TCHSG*, V, (1944). 41). Un o deulu Lewisiaid *Plas-yn-Bont* oedd Hugh Lewis (1562–1634), y llenor a chyfieithydd *Perl mewn Adfyd* (ibid. 43; *Byw*, 519). Gwelir simsanu rhwng *Plas yn bont* a *Phlas-y-bont* fel ffurfiau ar yr enw. Ceir disgrifiad o'r tŷ yn *IAMC*, 221–2, ac yn *OCottS*, 37.

Pont-faen	Llanwnda	SH 4659	
<i>Tythyn y bont vayn</i>	1549	<i>Cal. Pat. Rolls 1553</i>	324
<i>Cayr Bont Vayn</i>	1568	P.S.Peniarth	DC23
<i>Pontvaen or Tuthyn Roger</i>	1612	Poole	3364
<i>melin y bont vaen</i>	1619	Henblas B	128
<i>Tythyn y Bont Vaen</i>	1646–7	Baron Hill	3236
<i>Pontvayne</i>	1655	Baron Hill	3237
<i>Bont vaen</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Pont vain</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Tyddyn Pontfaen otherwise Ty cerrig</i>	1778	Roger Lloyd II	182–3
<i>Bont fain</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bontfaen</i>	1783	P. yr Aur	4058

<i>Bontfaen</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pontfaen</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pontfaen</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Tyddyn Pontfaen otherwise Ty Cerrig</i>	1789	P. yr Aur	17317
<i>Pont Vain</i>	1795	Ll&Brynodol	R81
<i>Pont fean</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bont Vaen</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bont Vain</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bont fain</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bont Vain</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bontfaen</i>	1815	ATT GAG	XQA/LT 6/11
<i>Bont Faen</i>	1816–20	Dawson. Bangor	f34081. D1
<i>Bont Flaen</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pont faen</i>	1819	EwBangor	B1819/111 11692
<i>Bont faen</i>	1824	Rumsey Wms	10
<i>Bontfaen</i>	1831	Bangor	8554
<i>Pont-faen</i>	1838	Map OS	78
<i>Pont faen</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pontflaen</i>	1840	Vaynol	421
<i>Bontfaen</i>	1847	EwBangor	B1847/176 17084
<i>Bont faen</i>	1904	Bangor	f33976
<i>Pont Faen</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Pont Faen</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Bont Faen</i>	2000	CCPost	(Llanfaglan)

pont, maen

Enw ar annedd, pont a melin gynt ar afon Gwyrfaei wrth fynd allan o bentrefan Llanfaglan i gyfeiriad Llandwrog. Gan mai'r afon yw ffin y ddau blwyf yn y fan hon mae'r llecyn hwn ar y ffin ei hun. Ambell dro fe'i cofnodir dan blwyf Llanfaglan, dro arall dan blwyf Llanwnda fel y gwelir o ATT, ond mae'r annedd wedi ei gofnodi yn y CCPost heddiw dan Lanfaglan. Mae'n amlwg fod arwyddocâd i'r ffaith mai pont *faen* oedd yma: efallai iddi ddisodli pont bren flaenorol. Fodd bynnag, yn ddiweddarach daeth yr ail elfen yn faen tramgwydd i gofnodwyr yr enw. Gan fod arwyddocâd yr elfen *maen* bellach wedi ei golli, ceisiwyd ei rhesymoli trwy gynnig *main* neu *blaen* fel yr ail elfen. Ond er bod y geiriau hyn efallai yn fwy cyfarwydd, yr oeddynt yn gwneud llawer llai o synnwyr na'r enw dilys. Gweler hefyd *Ty-cerrig* isod.

Pont-Wyled

Llanwnda

SH 4757

<i>Pontwyled</i>	1761	EwBangor	B1761/99 1886
<i>Pont Ddwylad</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pont Dellad</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pond wylad</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pont Dwyled</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>bond wylad</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pontwylad</i>	1780–7	P.S.Glynllifon	84(56)
<i>Bont wyled</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bont hwylad</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bontwyled</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pont Ddwyled</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pon Ddwyled</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pont Ddwyled</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Bontwyled</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bont ddwyled</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bontddwylad</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 5/5

<i>Bontwylad</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bontddywlad</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bontddieulid</i>	1815	EwBangor	B1815/140 11027
<i>Bont ddwy-led</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Bont dwlad</i>	1821	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Pontddwylad</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Pontwyled</i>	2000	CCPost	(Llanwnda)

pont, e.p. Gwyled

Enw afon sydd yn llifo trwy Rostryfan i lawr i Lanwnda yw *Gwyled* (MTT, 73). Honnai W.Gilbert Williams fod cymysgu wedi bod rhwng dwy afon: 'Gwyled yw enw'r afon y mynn yr oes hon ei galw'n Garrog' (ibid., 17). Yn 1199 ceir cyfeiriad at afon *Gwyleit* /*Gwyleyt*, a dywedir ei bod yn llifo i *Aberkarroc* (AWR, 353). Mae'n wir fod afon *Gwyled* yn codi rhwng Rhosgadfan a Rhostryfan ac yn llifo i mewn i afon Carrog yn Abercarrog ger Morfa Dinlle (EANC, 148). Y mapiau OS a achosodd y cymysgu y sylwodd Gilbert Williams arno. Mae Carrog yn fwy i'r gogledd na *Gwyled*, a Carrog sydd yn llifo dan y bont ym *Mhont-Wyled* mewn gwirionedd (ibid.). *Gwyled* yn ddiau yw'r afon a nodir fel *Gwelye flu.* ym mapiau Speed a Saxton 1610, ac fel *Guelye fl.* ym map Blaeu 1645 (GAG XM 672).

Mae'n anodd esbonio'r enw: efallai mai'r un gwy sydd yma ag yn afon Gwy. Awgrymodd Syr Ifor Williams mai ystyr hwnnw yw 'troellog' (*ELleoedd*, 49). Ymddengys oddi wrth lawer o'r cofnodion uchod fod yr enw yn anghyfarwydd i'r brodorion, a cheir ymgais i wneud synnwyr o'r enw gyda ffurfiau megis *dwy-led*. Ond erys yr enw yn fyw hyd heddiw, wedi ei adfer i'w ffurf gywir erbyn hyn (CCPost 2000), ac fe'i cedwir hefyd yn enw stad dai *Bro Wyled* yn Rhostryfan. Mae annedd *Pont Wyled* ar gyrion deheuol pentref Llanwnda.

Rhedynog-felen	Llanwnda	SH 4657
<i>Redynawc Velen</i>	1185–6	BT (RB) 168
<i>Reddenaut</i>	1291	Tax. Nich. 292
<i>Tredynoc Vellen</i>	1491	Rec. C. Aug. 53
<i>Redenok Velyn</i>	1535	Val.Ecc. IV, 441
<i>Bedenok velen</i>	c.1540	RCAWM 63
<i>Redonock Velyn</i>	c.1540	RCAWM 294
<i>Rhydynoge Velen</i>	1622/3	Ex. P. J. 83
<i>Rhydynog felen</i>	1641	EwBangor B1641/44
<i>Rhydynog velen</i>	1668	P. yr Aur Add. 1415
<i>Rhedynog felyn</i>	1671	P. yr Aur Add. 1415
<i>Rhedynog felen</i>	1691	Bodorgan 117
<i>Rhydenog Hellan</i>	1699	Ll&Brynodol D978
<i>Rhydynog felen</i>	1700	Ll&Brynodol D1178
<i>Rhydenog Hellan</i>	1716	Ll&Brynodol D979
<i>Rhydynogfelen</i>	1753	EwBangor B1753/89 549
<i>Rhudunogvelen</i>	1756	Tynyngongl 364
<i>Rhedynog felan</i>	1757	Tynyngongl 365
<i>Rhydynogfelan</i>	1757	NewGlynllifon XD2 / 7424
<i>Rhydynnog felan</i>	1757	NewGlynllifon XD2 / 7426
<i>Rhydynog felan</i>	1757	P. yr Aur 14493
<i>Rhedynog felan</i>	1757	Bangor 29397
<i>Dynog faelan / Dynog felan bach</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Dunog felan /Dunog Felan Bach</i>	1771	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Rhedynog felen</i>	1772	EwBangor B1772/91 4088
<i>Dunog Felan / Dunogfelan Pach</i>	1773	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Dynogfelan</i>	1775	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Dynnog felan</i>	1778	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Dynog felen / Dynog felan Pach</i>	1779	ATT GAG XQA/LT 5/5

<i>Rhydyngfelan / Dyngfelan Bach</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Rhedynog felan</i>	1781	Bangor	29398
<i>Rhydynogfelan fawr / Rhydynogfelan Bach</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Rhedynfelan / Rhydynog felan</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Rhydynog felan</i>	1797	P. yr Aur	14493
<i>Rhydynog felan</i>	1799	Bangor	29400
<i>Rhedynog felan</i>	1799	AI Pryce	193-5
<i>Rhydynog Felan</i>	1809	Rumsey Wms	424
<i>Rhydogfelan / Rhydynogfelan</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Rhydynog Felan fawr / Rhydynog Felan fach</i>	1816-20	Dawson, Bangor	134081 D4
<i>Rhegynog felan</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Rhydynogfelan</i>	1824	Bangor	8560
<i>Rhydynogfelan</i>	1825	P. yr Aur Add	1969
<i>Rhydynog felan</i>	1838	Bangor	29403
<i>Donog-felen / Donog-felen-fach</i>	1838	Map OS	78
<i>Rhedynog felen bach / Rhedynogfelen fawr</i>	1839	RhP Degwm	
<i>Rhydynog Felan</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Rhedynog felan fawr / Rhydynog felan</i>	1867	Bangor	8555
<i>Rhedynogfelan</i>	1890-1	Bangor	8560
<i>Rhedynog-felen-fawr / Rhedynog-felen</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Rhedynog Felen Fawr</i>	2000	CCPost	(Llanwnda)
<i>Rhedynog Felen</i>	2000	CCPost	(Dinas)

rhedynog, ans. melyn, ben. melen

Ar y lôn gefn sydd yn mynd o Dinas dros groesfan yr hen reilffordd yng Nglanrhyd i gyfeiriad Llandwrog. Mae annedd presennol *Rhedynog-felen-fawr* yn dyddio o tua 1894 ond mae yma olion safle hen iawn (*MTT*, 25; *IAMC*, 223). Yr oedd trefgordd *Rhedynog-felen* gynt yn eiddo i Urdd y Mynaich Gwynion, a sefydlwyd eu habaty yma o Ystrad-fflur yn 1186 cyn symud yn fuan wedyn i Aberconwy (*MTT*, 13-25; *OCS*, 253)¹.

Elfen gyntaf yr enw yw *rhedynog*, sef tir llawn rhedyn. Ceir y terfyniad ansoddeiriol *-og* mewn e.lleoedd yn Gymraeg i ddynodi tir lle ceir llawer o ryw blanhigyn arbennig: cf. *celyn* > *celynnog* > *Clynnog*; *eithin* > *Eithinog*; *banadl* > *Banhadlog*. Mae *rhedynog* yn elfen eithaf cyffredin mewn e.lleoedd. Ceir *Rhedynog-felen* arall ger Chwilog, ac fe'i gwelir hefyd yn yr e.lleoedd Cern. *Redinnick*, *Redannack* a *Redannick* (*Corn. PNE*, 196) a'r e.lle Llyd. *Radenek* (*GPC*). Yr ail elfen yw ffurf fen. yr ans. *melyn*. Mae ystod eithaf cang i ystyr yr ans. hwn, o aur i frowngoch, felly gallai'n hawdd ddisgrifio lliw'r rhedyn yn yr hydref, neu gallai fod yn gyfeiriad at y rhedyn melyn-wyrdd a welodd Kate Roberts yn yr ardal hon:

'Un peth arall a'm trawodd ydoedd y rhedyn hardd a dyf ym monau'r cloddiau – rhedyn hir o liw gwyrdd golau, a cheir y gair 'rhedyn' yn enwau llawer o'r tai, e.e. *Rhedynog*, *Rhedynog Felen*, *Bryn Rhedyn*, etc' (*ErthKR*, 25).

Gwelir sawl enghraifft uchod o'r cywasgu a fu ar lafar yn y ffurfiau *Dynog* a *Donog*.

Rhosgadfan	Llanwnda	SH 5057
<i>Rhos-gadfan</i>	1838	Map OS 78
<i>Rhosgadfan</i>	1839	RhP Degwm
<i>Rhosgadfan</i>	1843	EwBangor B1843/111 16191
<i>Rhosgadfa</i>	1851	Cyfrifiad

¹ Mae W. Gilbert Williams yn trafod teulu *Rhedynog-felen* yn *TCHSG*, 8, (1947), 20-6.

Rhosgadfan 1919 Map OS XVI S.W.

rhos, e.p.Cadfan

Erbyn hyn, mae'r annedd hwn yng nghanol pentref Rhosgadfan, ond gellir gweld oddi wrth fap cau tir comin Rhosgadfan mai hwn oedd y cynharaf o'r tyddynnod a godwyd ar lethrau Moeltryfan, a hynny yn 1797 (*TyCh*, 46). Mae gan Kate Roberts stori ddoniol am rwystredigaeth y gŵr a oedd yn byw yno wrth iddo geisio esbonio mai *Rhosgadfan* oedd enw ei gartref ac enw'r pentref (*LW*, 39). Am yr elfen *Cadfan* gweler dan *Bodgadfan* uchod.

Rhwngddwryd	Llanwnda	SH 4957	
<i>Rhynyddwryd</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Rhwng y Dwyrhed</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Rhwngddwryd</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

rhwng, y, dwy, rhyd

Ar y ffordd i fyny o Ros-isaf i Rostryfan. Mae annedd o'r un enw ym mhlwyf Llanbeblig (q.v.).

Saron	Llanwnda	SH 4658	
<i>Saron Chappel</i>	1838	Map OS	78
<i>Saron</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Shaion</i>	1847	EwBangor ¹	B1847/174 17082
<i>Saron (ardal) / Capel Saron</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Saron (ardal) / Ty Capel Saron</i>	2000	CCPost	(Saron)

e.ll.Saron

Capel ac ardal i'r dwyrain o fae'r Foryd rhwng afonydd Gwyrfaï a Rhyd. Enwyd yr ardal ar ôl y capel, ac enwyd y capel ar ôl y *Saron* y sonnir amdano yn y Beibl. Cyfeirir at ddau le o'r enw hwn: y naill rhwng Cesarea a Joppa (Esaia XXXV, 2; Actau IX, 35) a'r llall i'r dwyrain o'r Iorddonen (1Cron.V, 16). Arferai Annibynwyr cynnar yr ardal gynnal eu cyfarfodydd ar ros Llanfaglan cyn symud i Bengwern. Yna cafwyd darn o dir Rhosgawen ac adeiladwyd capel Saron arno a'i agor yn 1812 (*HEgA*, III, 246).

Tan-y-coed	Llanwnda	SH 4857	
<i>Tanycod</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tan-y-coed</i>	1919	Map OS	XV S.E.

tan, y, coed

Ar gyrion Rhostryfan yn ardal Rhos-isaf.

Tan-y-ffordd	Llanwnda	SH 4957	
<i>Tan y fordd</i>	1745	Poole	3250
<i>Tan y ffordd</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tan y fford</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tann y ffordd</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tan y ffordd</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Tan y ffordd</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Tanyfordd</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tanyffordd</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 5/5

¹ Ewyllys William Hughes. Gweinidog yr Efengyl

<i>Tanyffordd</i> (1)	1839	RhPdegwm	
<i>Tanyffordd</i> (2)	2000	CCPost	(Rhostryfan)

tan, y, ffordd

Mae'r *Tan-y-ffordd* a gofnodir yn RhPdegwm wedi ei nodi ar fap y Degwm rhwng Pentrebach a Thyddyn-Sir Hugh ar gyrion pentref Betws Garmon. ond fel y gwelir o'r CCPost mae annedd arall o'r un enw ym mhentref Rhostryfan.

Tan-y-gaer	Llanwnda	SH 5156	
<i>Tanygaer</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Tan-y-gaer</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Tan Y Gaer</i>	2000	CCPost	(Rhosgadfan)
<i>Tan-Gaer</i>	2002	Map OS Explorer	OL 17

tan, y, caer

Ar gyrion dwyreiniol eithaf Rhosgadfan. Mae'n anodd deall arwyddocâd yr elfen *caer*. Mae'n bosib mai cymar yw'r enw hwn i *Ben-y-gaer* sydd yr ochr arall i'r mynydd ym Metws Garmon (q.v.). Nid oes gofnod o unrhyw olion hynafol yma y gellid eu galw'n 'gaer'.

Tan-y-gelynnen	Llanwnda	SH 4957	
<i>Tan y Gelynen</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Tan y gelynen</i>	1849	EwBangor	B1849/135 17554
<i>Tan y Gelynan</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Tan y Gelynen</i>	1874	Worrall	213
<i>Tan-y-gelynen</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Tan Y Gelynen</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

tan, y, celynnen, llu. celyn

Ar gyrion de-ddwyreiniol Rhostryfan. Pren unigol y celyn bytholwyrdd yw'r gelynnen.

Tan-y-waun	Llanwnda	SH 4957	
<i>Tanywaun</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Tan-y-waen</i>	1919	Map OS	XVI S.W.

tan, y, gwaun

Ar gyrion de-orllewinol Rhostryfan.

Tan-yr-allt	Llanwnda	SH 5159 (1) / SH 5157 (2)	
<i>Tan yr allt</i>	1810 /11	Vaynol	4063
<i>Tanrallt</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Gwredog Ganol or Tanrallt</i> (1)	1904	Bangor	f33976
<i>Tan-yr-allt</i> (2)	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Tan Rallt</i>	2000	CCPost	(Waunfawr)

tan, yr, allt

Rhwng cyrion gogleddol eithaf Rhosgadfan a chyrion eithaf Waunfawr nid nepell o afon Gwryfai. Saif hefyd rhwng *Gwredog-isaf* a *Gwredog-uchaf* sydd yn esbonio'r enw arall arno. sef *Gwredog-ganol*. Mae hwn yn enw gweddol gyffredin: nodir *Tan-yr-allt* (2) arall ar gyrion dwyreiniol Rhosgadfan ar fap OS 1919 ac yn CCPost 2000. a *Thanrallt* arall eto ar gyrion dwyreiniol Rhostryfan yn CCPost 2000.

Traean	Llanwnda	SH 5258 (1) / SH 4757 (2)	
<i>Ty yn y Trayan</i>	1690	Ll&Brynodol	D895
<i>Ty-y-Trayan</i>	1690	Ll&Brynodol	D896-7
<i>Ty yn y Trayan</i>	1695	Ll&Brynodol	D899-900
<i>Tû yn y Trayan</i>	1727	Ll&Brynodol	D910-11
<i>Tû yn y Traian</i>	1734	Ll&Brynodol	D364-5
<i>y Traian</i>	1736	Henblas B	160
<i>y Traian</i>	1738	Constable Ellis	18
<i>Y Cilfechydd otherwise Tyn y trayan</i>	1743	Ll&Brynodol	D387-8
<i>Cilfechydd otherwise Trayan</i>	1747-8	Ll&Brynodol	D402-3
<i>y Traian</i>	1760	Henblas B	175
<i>Trayan</i>	1770	ATT GAG	XQA LT 5/5
<i>Troyan</i>	1773	ATT GAG	XQA LT 5/5
<i>Train</i>	1774	ATT GAG	XQA LT 5/5
<i>Trayen</i>	1775	ATT GAG	XQA LT 5/5
<i>Tryan</i>	1778	ATT GAG	XQA LT 5/5
<i>Drayen</i>	1779	ATT GAG	XQA LT 5/5
<i>Tryan</i>	1781	ATT GAG	XQA LT 5/5
<i>Traian</i>	1794	EwBangor	B1794/88 7568
<i>Chilfechydd alias Frayan and Tyn y</i>	1796	Poole	3802
<i>Craig</i>			
<i>Traian</i>	1797	EwBangor	B1797/72 7981
<i>Train</i>	1808	ATT GAG	XQA LT 5/5
<i>Traian</i>	1809	RHE	9a & b
<i>Trauan</i>	1810	ATT GAG	XQA LT 5/5
<i>Trian</i>	1818	ATT GAG	XQA LT 5/5
<i>Treian</i>	1838	Map OS	78
<i>Truan</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Trian</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Trenau</i>	1874	Worrall	213
<i>Traian</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Traian</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Traian</i>	2002	Map OS	Explorer 254

traean

Ceir dau annedd gwahanol yn y rhestr uchod. Mae'r cofnodion cynharaf, ac yn sicr y rhai sydd yn nodi *Tyn y Traean* (1), yn cyfeirio, fel y gwelir mewn ambell enghraifft, at *Cilfechydd* (q.v.). Mae'r annedd hwnnw ar gyrion pellaf hen blwyf Llanwnda ac ar gyrion deheuol Waunfawr. Mae'r cofnodion diweddarach, ac yn sicr y rhai diweddaraf un, yn cyfeirio at y *Traean* (2) sydd ar lannau afon Carrog bron ar y ffin â phlwyf Llandwrog ym mhen deheuol plwyf Llanwnda. Yng nghofnod 1874 gwelir mor hawdd yw camgymryd *n* am *u* ac o chwith wrth gopïo o lawysgrifen. Am ymdriniaeth o'r enw gweler dan *Traean* yn Anheddau Llanbeblig.

Trosgol / Drosgol	Llanwnda	SH 5356	
<i>Drosgol</i>	1703	Ll&Brynodol	D635
<i>Drosgol</i>	1722	Ll&Brynodol	D642
<i>Drosgol</i>	1735	Ll&Brynodol	D366
<i>Drosgol</i>	1748	Ll&Brynodol	D401
<i>Dryscol / Trosgol</i>	1769	EwBangor	B1769/35 3542
<i>Drosgol</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Drosal</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Drosgoll</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5

<i>Troscol</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Trosgol</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Drosgol</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Drosgol</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Trosgol</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Drosgol</i>	1793	EwBangor	B1793/146 7419
<i>Trosgol</i>	1795	Ll&Brynodol	M187
<i>Trosgol</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Trwscol</i>	1816–20	Dawson, Bangor	134081, D4
<i>Drosgol</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Trosgoel</i>	1819	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Trosgol</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Drosgol</i>	1856	EwBangor	B1856/143 19266
<i>Trosgol</i>	1874	Worrall	213
<i>Trosgl</i>	1898–1900	Map OS	Arg. 1af
<i>Tros-y-gol</i>	1920	Map OS	XXI N.E.
<i>Tros-y-gol</i>	1957	Map OS	SH 55
<i>Tros Y Gol</i>	2000	CCPost	(Betws Garmon)
<i>Tros-y-gol</i>	2002	Map OS Explorer	OL 17

trwsgl, ben. trosgl

Ar gyrion deheuol Betws Garmon, ac felly ym mhen eithaf hen blwyf Llanwnda gynt. Ystyr arferol yr ans. *trwsgl* yw 'afrosgo, lletchwith', ond dangosodd Syr Ifor Williams y gallai gynt olygu gerwindeb ac anhrefn (*ELleoedd*, 18–19; *BBCS*, XI, (Tach. 1944), 140–2). Gallai hefyd olygu 'crachen', ac awgryma Syr Ifor mai tir garw cramennog yw'r ystyr mewn e.lle. Ceir sawl enghraifft o'r enw ar hyd a lled Cymru, e.e. *Y Drosgl* rhwng Ro-wen ac Abergwyngregyn: gweler hefyd *ADG* 2, 34; *PNGlam*, 67–9; *PNPem*, 368–9; *ELISG*, 25, 75–6. Honna Iwan Wmffre mai *Drysgol* yw ffurf ysgrifenedig yr enw hwn gan amlaf led-led Cymru (*LPNW*, 112). Nid yw tystiolaeth AMR yn ategu hyn, a gwelir o'r cofnodion uchod fod yr *-o-* wedi ei chadw'n hynod o gyson yn achos yr e.lle sydd dan sylw yma. Fodd bynnag, yn yr 20g. datblygodd y ffurf ryfedd *Tros-y-gol*, yn ddiau mewn ymgais aflwyddiannus i esbonio'r enw. Eto mae'r ans. *trwsgl*, os nad *trosgl*, yn fyw iawn ar lafar yn Arfon hyd heddiw (*WVBD*, 551). Mae'r ffurf dreigledig *Drosgol*, ynghyd â'r ans. ben. ei hun, yn awgrymu bod enw wedi ei ragflaenu ar un adeg. Gellir awgrymu mai *Moel* oedd yr enw hwn. Yn aml iawn ceir parau gwrthgyferbyniol yn cynnwys yr ans. *trwsgl* / *trosgl* wedi ei gyferbynnu â *llyfn* / *llefn* (*ELleoedd*, 18)¹. Nid nepell o *Trosgol* mae *Moel Smytho*. Os gellir esbonio'r enw anodd hwnnw trwy ei gysylltu, fel y mynn rhai, â'r un gwraidd ag *esmwyth*, tybed nad oes yma hefyd ddwy foel wrthgyferbyniol, y naill sef [*Moel*] *Drosgl* yn arw a gerwin, a'r llall, *Moel Smytho*, yn llyfn?

Tŷ-cerrig	Llanwnda		SH 4659
<i>Ty Gerick</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty Cerrig</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Pontfaen otherwise Ty Cerrig</i>	1778	Roger Lloyd II	182–3
<i>Ty Cerig</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty Cerrig</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Pontfaen otherwise Ty Cerig</i>	1789	P. yr Aur	17317
<i>Ty Cerrig</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Ty Cerig</i>	1796	Myn. Llf.	B003
<i>Ty Cerrick</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 5/5

¹ Er enghraifft, o bobtu afon Ffrydlas ar gyrion Bethesda yng Ngwynedd ceir *Drosgl* ar y naill ochr a *Llefn* ar y llall (Mapiau OS).

<i>Ty Cerric</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tycerrig</i>	1812	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y bont fach otherwise Ty Cerrig</i>	1839	Rumsey Wms	564
<i>Tyddyn y bont, otherwise Ty cerrig</i>	1839	Rumsey Wms	1103
<i>Ty Cerrig</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Ty Cerrig</i>	1847	Myn. Pisgah	042
<i>Ty cerig</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Ty-cerig</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Ty Cerrig</i>	2000	CCPost	(Llanfaglan)

ty, carreg, llu. cerrig

Saif yr annedd hwn ger y Bont Faen ar afon Gwyrfaï. Yr afon yw'r ffin rhwng plwyfi Llanfaglan a Llanwnda yn y fan hon. Er bod yr annedd ym mhlwyf Llanwnda, mae'n nes at bentrefan Llanfaglan nag unman arall ac fe'i rhestrir dan Lanfaglan yn y CCPost 2000. Er mai 'y bont fach' sydd yng nghofnod 564 (1839) o gasgliad Rumsey Williams, ac 'y bont' yng nghofnod 1103 (1839) mae'n amlwg mai'r Bont Faen a olygir yma hefyd. Ymddengys ei bod yn arwyddocaol mai pont *faen* ydoedd (gweler dan *Pont Faen* uchod). Tybed a adeiladwyd annedd gwreiddiol *Ty Cerrig* o'r un garreg ar yr un pryd ac mai hyn oedd arwyddocâd ail elfen yr enw hwnnw?

Tŷ-cnap / clap	Llanwnda	SH 4859
<i>Tu Knapp</i>	1716	Thorowgood 76
<i>Tu Knapp</i>	1716	Henblas B 156
<i>Tu knapp</i>	1734	Constable Ellis 17
<i>Tû Knap</i>	1736	Henblas B 160-2
<i>Tu knapp</i>	1760	Constable Ellis 21
<i>Ty Knap</i>	1760	Henblas B 175
<i>tu cnap</i>	1770	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>tu Cnap</i>	1772	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Ty Clap</i>	1774	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Tŷ clap</i>	1775	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Ty glab</i>	1777	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Tŷ Clap</i>	1778	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Ty glab</i>	1779	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Ty Knap</i>	1781	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Ty Knap</i>	1784	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Ty cnap</i>	1789	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Tŷ cnap</i>	1789	P. yr Aur 4062a
<i>Ty Clap</i>	1794	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Ty knap</i>	1796	Poole 3801
<i>Ty Clap</i>	1801	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Ty Cnap</i>	1803	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Ty cnap</i>	1811	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Ty Clap</i>	1818	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Ty Clap</i>	1821	ATT GAG XQA LT 5/5
<i>Tŷ-clap</i>	1838	Map OS 78
<i>Tyclap</i>	1839	RhPDegwm
<i>Ty Cnap</i>	1842	EwBangor B1842/103 15996
<i>Ty Cnap</i>	1867	Bangor 8555
<i>Tycnap</i>	1889-90	Sutton 148
<i>Ty-clap</i>	1891	Map OS XV S.E.
<i>Vrondinas</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Fron Dinas</i>	1959	Map OS SH 45

Fron Dinas

2000

CCPost

(Bontnewydd)

tŷ, cnap / clap

Rhwng Bontnewydd a Dinas. Ceir trafodaeth fanwl gan Tomos Roberts o'r enw hwn yn ADG 2,101. *Tŷ-cnap* oedd y ffurf wreiddiol, ond mae *clap* a *cnap* yn digwydd bron mor fynych â'i gilydd o 1770 ymlaen. Yn yr 20g newidiwyd yr enw i *Fron Dinas*, yn ddiâu am ei fod ar fron uwchlaw Plas-Dinas a Dinas Dinoethwy¹.

Yr un yw ystyr *cnap* a *clap*, sef tamaid neu lwmp o rywbeth. Yn nhafodiaith Arfon fe gyfeirir at lwmpyn o lo fel '*cnap* o lo' (*WVBD*, 273). Yn ôl *LGW*, y ffurf *cnap* yn unig a glywir ym Môn; yn ardal Bangor a Bethesda clywir *cnap* a *clap*, ond *clap* yn unig yng ngweddill Arfon². Fodd bynnag, mae'r dystiolaeth uchod yn gwrthbrofi hyn. Mewn e.lle gall olygu bryncyn, ac mae'r annedd uchod ar ben bryn bychan. Ceir *Tŷ-cnap* yn Abergele a *Thŷ-clap* yng Nghricieth; *Bryn-cnap* yn Llanefydd, Dinb. a *Phenclap* yn Llangurig, Trefn. (AMR).

Tŷ-coch

Llanwnda

SH 5356

<i>Ty-coch</i>	1838	Map OS	75
<i>Tycoch</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tŷ-coch</i>	1957	Map OS	SH 55
<i>Ty Coch</i>	2000	CCPost	(Betws Garmon)

tŷ, coch

Ar gyrion deheuol Betws Garmon. Byddai ym mhlwyf Llanwnda adeg Ilunio RhPDegwm 1839.

Tŷ-du

Llanwnda

SH 4659

<i>Ty Ddu</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty Du</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty Die</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty ddu</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tydû</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty dû</i>	1789	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tŷ dŷ</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Tŷ du</i>	1792	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty du</i>	1797	EwBangor	B1797/73 7982
<i>Tŷ dû</i>	1799	Vaynol	3751
<i>Ty dŷ</i>	1801	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty dŷ</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty dŷ</i>	1805	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty dŷ</i>	1810 / 11	Vaynol	4063
<i>Ty du</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D4

tŷ, du

Mae map Dawson 1816–20 yn lleoli'r annedd hwn nid nepell o'r Bont Faen. Yr oedd cae o'r enw *Cae oflaen drws ty du* (q.v.) ymhlith caeau annedd *Foryd*.

Tŷ-hen

Llanwnda

SH 4757

<i>Ty Hên</i>	1704–5	Henblas B	130–1
<i>Ty-Hên</i>	1724	NewGlynllifon	XD2 / 6936/67
<i>Ty hen</i>	1743	NewGlynllifon	XD2 / 6939

¹ Mae'r annedd hwn ar hyn o bryd (2007) yn gartref i Bryn Terfel, y canwr opera byd-enwog

² *LGW*, 320

<i>tu Hean</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tu Heaen</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>tu Hean</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tŷ hene</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty hene</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tŷhen</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyhen</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty hên</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Ty hen</i>	1795	P. yr Aur	20615
<i>Tyhen</i>	1796	Poole	3801
<i>Ty hene</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty hen</i>	1803	EwBangor	B1803/112 8972
<i>Ty hên</i>	1805	Bangor	12208
<i>Ty-hen</i>	1817	P. yr Aur	21143
<i>Ty hen</i>	1827	EwBangor	B1827/121 13031
<i>Ty-hên</i>	1838	Map OS	78
<i>Tyhên</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Ty-hên</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Tŷ-hên</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Ty-hên</i>	2002	Map OS Explorer	OL 17

tŷ, hen

Ar gyrion deheuol pentref Llanwnda. Fel rheol yn y Gymraeg daw'r ans. *hen* o flaen enw, e.e. 'hen wŷ', ac mewn c.lle: *Hendy* (Llb). Os daw ar ôl yr enw gwneir hynny er mwyn pwysleisio grym yr ans. h.y. yr hynafedd (GG, 210). Mae'n rhyfedd gweld yr ymgeisiau carbwl i sillafu enw mor syml â *Thŷ-hen* yng nghofnodion 1770–5 uchod.

Tŷ-mawr	Llanwnda	SH 4557
<i>tu mawr</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Ty Mawr</i>	1784	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Ty Mawr</i>	1784	EwBangor B1784/121 6150
<i>Ty Mawr y Llan</i>	1789	P. yr Aur 4062a
<i>Ty mawr y Llan</i>	1789	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tŷ mawr y Llan</i>	1792	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Ty Mawr y Llan</i>	1794	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Ty mawr</i>	1795	Ll&Brynodol M187
<i>Ty mawr als Tyn y Llan</i>	1798–9	Vaynol 4059
<i>Tymawr y llan</i>	1801	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Ty Mawr Llan</i>	1804	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Ty Mawr al' Ty ny Llann</i>	1809	Vaynol 4062
<i>Tŷ mawr Llan</i>	1816–20	Dawson, Bangor f34081, D4
<i>Tymawr</i>	1839	RhPDegwm
<i>Ty mawr</i>	1850	EwBangor B1850/159 17800
<i>Ty-mawr</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Tŷ-mawr</i>	1959	Map OS SH 45
<i>Ty Mawr</i>	2000	CCPost (Saron)

tŷ, mawr, y, llan

Ar y chwith wrth fynd o Saron tua Llandwrog. Mae'n debyg mai'r un lle yw *Tŷ-mawr* â *Thŷ-mawr-y-Llan*: mae map Dawson (1816–20) yn nodi *Tŷ mawr Llan* ar safle'r annedd a enwir yn *Tŷ-mawr* yn y cofnodion ar ôl hynny. Mae'n rhyfedd cael yr elfen *llan* mewn annedd mor bell oddi wrth unrhyw eglwys.

Yn 1696 (Vaynol 3744) ceir cyfeiriad at 'Tythin Tu Mawr by Llanunda Church', ond er tebyced yr enw, mae'n amlwg oddi wrth ei leoliad mai annedd gwahanol yw hwn.

Tŷ'r-clochydd /Tyddyn-y-clochydd	Llanwnda		SH 4758
<i>Tu'r Clochydd</i>	1716	Thorrowgood	76
<i>Tn y clochudd</i>	1716	Henblas B	156
<i>Tu'r Clochydd otherwise Tu yn y Llan</i>	1736	Henblas B	160-2
<i>Tur Clochydd otherwise Tu yn yllan</i>	1760	Henblas B	175
<i>Ty r Clochydd alias Tyn y llan</i>	1796	Poole	3801
<i>Tyddyn Clochydd</i>	1814	EwBangor	B1814/99 10846
<i>Tyddyn y Clochydd</i>	1815	EwBangor	B1815/138 11025

tŷ, y, clochydd

Mae cofnod 1760 yn nodi lleoliad yr annedd hwn fel 'near Church of Llanwnda'. Byddai hyn er hwylustod i'r clochydd, er nad yw'r *Tyddyn-y-clochydd* sydd ym mhlwyf Llanfaglan (q.v.) yn agos at hen eglwys nac eglwys newydd y plwyf hwnnw.

Tŷ-uchaf	Llanwnda		SH 4659
<i>Ty ucha</i>	1803	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty ucha</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tycha</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tŷ-ucha'</i>	1838	Map OS	78
<i>Ty uchaf / Tyuchaf</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Ty ucha</i>	1840	EwBangor	B1840/145 15605
<i>Ty-uchaf</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Ty Uchaf</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Ty Uchaf</i>	2000	CCPost	(Llanfaglan)

tŷ, ans. uchel, gradd eithaf, uchaf

Rhwng afon Gwyrfaï a Saron, nid nepell o Dŷ-cerrig. Fel yr annedd hwnnw, er ei fod ym mhlwyf Llanwnda fe'i rhestrir dan Lanfaglan yn y CCPost 2000.

Tyddyn-Adda-goch	Llanwnda		
<i>tuthin Atha goch</i>	1619	Henblas B	128

tyddyn, e.p. Adda Goch

Ceir *Cae-Adda-goch* ym mhlwyf Llanbeblig (q.v.) ar gyrion dwyreiniol Waunfawr. Nid yw mor bell â hynny o afon Gwyrfaï a luniai gynt y ffin rhwng plwyfi Llanwnda a Llanbeblig yn yr ardal hon. Ni wyddys lleoliad *Tyddyn-Adda-goch* uchod, ond petai ar gyrion eithaf hen blwyf Llanwnda ar ochr arall yr afon, mae'n hollol bosib mai'r un gŵr a gofféid yn y ddau enw hyn.

Tyddyn-bach	Llanwnda		SH 5356
<i>Tyddyn Bach</i>	1749	EwBangor	B1749/73 101291
<i>Tyddun Bach</i>	1752	EwBangor	B1752/131 401
<i>Tythyn bach otherwise Glanrafon</i>	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Tythyn bach otherwise called Glanravon</i>	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7426
<i>Tyddyn bach</i>	1759	Ll&Brynodol	D1183
<i>Tyddyn bâch</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Bacch</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddynbach</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Tyddyn Bach</i>	1789	P. yr Aur	4062a

<i>Tyddunbach</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Glanrafon otherwise Tyddun bach</i>	1799	P. yr Aur	14500
<i>Glanrafon otherwise Tyddyn bach</i>	1802	P. yr Aur	20732
<i>Tythin Bach</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Glanravan, otherwise Tyddyn bach</i>	1810	Rumsey Wms	434-5
<i>Glanravan otherwise Tyddyn bach</i>	1815	Rumsey Wms	441-2
<i>Tyddyn bach</i>	1816-20	Dawson, Bangor	f34081, D4
<i>Tyddyn bâch</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn bach</i>	1823	EwBangor	B1823/83 12287
<i>Glanrafon</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tyddyn bach</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tyddyn-bâch</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Tyddyn Bach</i>	2000	CCPost	(Betws Garmon)

tyddyn, bach

Nodir annedd o'r enw *Tyddyn bach* ar fap Robert Dawson, 1816-20, ar fap y Degwm, ac ar fap OS 1919 ar gyrion Betws Garmon yng nghyffiniau chwareli llechi Hafod-y-wern, ac fe'i rhestrir yn y CCPost 2000 dan Betws Garmon. Yr oedd yr ardal hon gynt ym mhlwyf Llanwnda. Gweler hefyd y drafodaeth dan *Glanrafon* uchod.

Tyddyn-bychan

Llanwnda

SH 4658

<i>Tythyn bychan</i>	1700	Ll&Brynodol	D1178
<i>Tuthin Buchan</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tuthin Puchan</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn bychan</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn buchan</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyl] Bychan</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn bychan</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Tyddyn Bychan</i>	1808	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tythyn bychan otherwise Tyddyn bychan</i>	1809	Rumsey Wms	424
<i>Tyddyn bychan</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tyddyn Bychan</i>	1841	EwBangor	1841/125 15805
<i>Tyddyn Bychan</i>	1874	Worrall	213
<i>Tyddyn-bychan</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Tyddyn-bychan</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Tyddyn Bychan</i>	2000	CCPost	(Dinas)

tyddyn, bychan

Oddi ar y lôn sydd yn mynd o Felinwnda i Redynog-felen-fach.

Tyddyn-gwŷdd

Llanwnda

SH 5059

<i>Tyddynygydd</i>	1836	Bangor	5302
<i>Tyddyn gwydd</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tyddyn Gwydd</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Tyddyn y gwydd</i>	1857	EwBangor	B1857/143 19489
<i>Tyddun gwudd</i>	1858-9	Bangor	534
<i>Tyddyn-y-gwydd</i>	1874	Worrall	213
<i>Tyddyn-gwŷdd</i>	1891	Map OS	XVI S.W.
<i>Tyddnygydd</i>	1904	Bangor	f33976
<i>Tyddyn-gwŷdd</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Tyddyn-gwŷdd</i>	1957	Map OS	SH 55
<i>Tyddyn-gwŷdd</i>	1990	CBLleu	32

tyddyn, gwýdd

Mewn llecyn diarffordd heb fod nepell o safle hen gyffordd Tryfan ar reilffordd Eryri. Ac eithrio'r cofnod yn *CBLleu*, 32, ni welwyd dim ar glawr i awgrymu pa un yw ynganiad cywir yr ail elfen. Yn sicr ni ddylid dilyn yr acen gamarweiniol yng nghofnodion 1919 a 1957. Fodd bynnag, gwyddys o wybodaeth bersonol mai *gwýdd* yw'r ynganiad lleol. Mae sillafiad cofnod 1858-9, a gymerwyd o lyfr siop Rhostryfan, sydd yn adlewyrchu ynganiad naturiol yr enwau a gofnodir, yn ategu hyn. Nid yw'n hawdd penderfynu pa ystyr i'w rhoi i'r *gwýdd* hwn. Gallai fod yn *gwýdd* = coed; *gwýdd* = gwehydd; neu hyd yn oed *gwýdd* = ffrâm y gwehydd, er bod yr olaf yn annhebygol.

Tyddyn-Heilin**Llanwnda****SH 4857**

<i>Tythyn dolgehelyn</i>	1591	Henblas B	123
<i>Tythyn dolgehelyn</i>	1592	Henblas B	124
<i>Dol geyhellin</i>	1691	Henblas B	128
<i>Tythun Hilyn</i>	1695	Dolfrïog	326
<i>Tythyn Heilin</i>	1697	P. yr Aur	19991
<i>Tyddin heilin</i>	1697	P. yr Aur	19992
<i>Tythyn Heilin</i>	1697	P. yr Aur	19994
<i>dole kay heilin</i>	1700	Henblas B	129
<i>Tythyn Heylin</i>	1716	P. yr Aur	19995
<i>Tyddun Heylin</i>	1742	P. yr Aur	20511
<i>Tyddyn Heilin</i>	1742	P. yr Aur	19996
<i>Tuthin Hylin</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Heilin</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tythyn Heilyn</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Hylin</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn heilyn</i>	1782	P. yr Aur	19999
<i>Tyddynheilyn</i>	1782	P. yr Aur	20000
<i>Tyddyn Heylyn/Tyddin Heilin</i>	1783	P. yr Aur	20001
<i>Tyddun Heilyn/Tyddyn hielen</i>	1783	P. yr Aur	20002
<i>Tyddyn Hielin</i>	1783	P. yr Aur	20003
<i>Tyddyn Heylyn</i>	1786	P. yr Aur	20007
<i>Tyddyn heilin</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Tyddyn Heilin</i>	1795	Ll&Brynodol	M187
<i>Tyddyn heilin</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddynheulin</i>	1810	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Hilin</i>	1811	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddynhailin</i>	1819	P. yr Aur	20013/4
<i>Tyddyn heilin</i>	1825	P. yr Aur	20015
<i>Tyddyn heily[]</i>	1838	Map OS	78
<i>Tyddyn hulyn</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tyddyn Heilin</i>	1862	Myn. Horeb	016
<i>Tyddyn Heilyn</i>	1867	Myn. Horeb	048
<i>Tyddyn-Heylin</i>	1891	Map OS	XV S.E.
<i>Tyddyn Heilyn</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Tyddyn Heilyn</i>	1959	Map OS	SH 45

tyddyn, dôl, e.p. Cuhelyn/Heilin/Heilyn

Ar gyrion gorllewinol eithaf Rhos-isaf. Mae datblygiad yr enw yn ddiddorol: cychwynna fel *Tythyn dolgehelyn* (1591), sef *tyddyn*+ *dôl*+ yr e.p. *Cuhelyn*. Yn 1691 ceir *Dol geyhellin*, sydd wedi troi'n *dole kay heilin* erbyn 1700. Yn negawd olaf y 17g. gwelir dechrau disodli'r e.p. *Cuhelyn* gan yr enw mwy cyfarwydd *Heilin/Heilyn*, o bosib oherwydd y camsyniad mai

cae oedd y *Cu* yn sillaf gyntaf *Cuhelyn*. Datblygodd yr enw *Cuhelyn* mewn ffordd ychydig yn wahanol yn achos *Pentrecelyn* yn Llanfair Dyffryn Clwyd, pan gafwyd y newid *Pentre Cuhelyn* > *Pentre Cae Heilin* > *Pentrecelyn* (ETG, 123–4).

Tyddyn-Madog	Llanwnda		
<i>tuthin Madog</i>	1619	Henblas B	128

tyddyn, e.p. Madog

Ni wyddys lleoliad yr annedd hwn na phwy oedd *Madog*.

Tyddyn-Nest Ddu	Llanwnda		SH 4657
<i>Tuthyn Nest Duy</i>	1491	<i>Rec. C. Aug.</i>	53
<i>Tythyn Nest</i>	1622/3	<i>Ex. P. J.</i>	83
<i>Tû Neast ddû / Tû Nest ddu</i>	1668–9	Ll&Brynodol	R16

tŷ / tyddyn, e.p. Nest, du

Mae'r ddau gofnod cyntaf yn cyplysu enw'r annedd hwn â Rhedynog-felen, ac mae'r trydydd cofnod yn ychwanegu 'being part of Rhydynogvelen', felly gwyddom ei lleoliad. Ni wyddom pwy oedd *Nest Ddu*, fodd bynnag.

Tyddyn-parthle	Llanwnda		SH 4959
<i>Tyddyn y Barty</i>	1717	EwBangor ¹	B1717/34 96140
<i>Tyddyn Barkley</i>	1759	Ll&Brynodol	D1183
<i>Tyddyn y Parthleu</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y Partleu</i>	1772	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y partley</i>	1773	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>tyddyn y parkle</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>tyddyn y Parcle</i>	1779	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Parkle</i>	1780	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Partle</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y Partle</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Tyddin Parkley</i>	1785	P. yr Aur	14327
<i>Tyddin parcla</i>	1785	P. yr Aur	20570
<i>Tyddyn Partle</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Tyddyn y Barkle</i>	1793	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddunypartley</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tything Partley</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Parkle</i>	1810	CyGTan	
<i>Tyddyn Parlle</i>	1812	P. yr Aur	1888
<i>Tyddyn y Partla</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1, D4
<i>Tyddyn y partley</i>	1817	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddynpartle</i>	1824	P. yr Aur	4111
<i>Tyddyn pantle</i>	1825	EwBangor	B1825/141 12636
<i>Tyddynpantle</i>	1834	Bangor	8554
<i>Tyddyn partla</i>	1838	Map OS	78
<i>Tyddyn Partle</i>	1839	RhPdegwm	
<i>Tyddyn Partle</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Tyddyn Partle</i>	1852	EwBangor	B1852/168 18253
<i>Tyddyn partle</i>	1890–1	Bangor	8560
<i>Tyddyn-parthle</i>	1919	Map OS	XVI S.W.

¹ Ewyllys Herbert Robyns: enghraifft arall o bresenoldeb y teulu hwn yn ardal yr astudiaeth hon.

Tyddyn-Seipar	Llanwnda	SH 4558
<i>Tythyn Syper</i>	1683	Bangor 17605
<i>Tythin Syper</i>	1747	Bangor 17609
<i>Tythyn Syper</i>	1748/9	P. yr Aur Fur. Add. 2166
<i>Tythin Syber</i>	1750/1	Lloyd 175
<i>Tyddyn Syber</i>	1756	Lloyd 177
<i>Tyddyn Syper</i>	1756	Lloyd 178
<i>Tyddyn Syper</i>	1768	Roger Lloyd II 181
<i>Tuthin Sypar</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tuthin Sypar</i>	1772	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddun Seiben</i>	1775	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tythyn Siper</i>	1778	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Dyddyn Seiber</i>	1779	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Seiper</i>	1783	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Siper</i>	1789	P. yr Aur 4062a
<i>Tyddyn Seiper</i>	1805	Plas Carreg 161-2
<i>Tyddyn Siper</i>	1805	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Sciper otherwise Tyddyn Syper</i>	1811	Rumsey Wms 844-5
<i>Tyddyn Sipar</i>	1818	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Siper</i>	1822	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Sciper</i>	1824	P. yr Aur 4112
<i>Tyddyn Syper</i>	1831	Rumsey Wms 554
<i>Tyddyn Sipan</i>	1837	Rumsey Wms 1081
<i>Tyddyn-saibr</i>	1838	Map OS 78
<i>Tyddyn Seifar</i>	1851	Cyfrifiad
<i>Tyddyn Cupher</i>	1855	NewGlynllifon XD2 / 7488
<i>Tyddyn Sieper</i>	1874	Worrall 213
<i>Tyddynsiper</i>	1890-1	Bangor 8560
<i>Tyddyn-seipar</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Tyddyn-seipar</i>	1959	Map OS SH 45
<i>Tyddyn Seipar</i>	2000	CCPost (Saron)

tyddyn, seipr/sipr / e.p. Siper?

Oddi ar y ffordd sydd yn mynd o bentrefan Llanfaglan tuag at bentref Llandwrog ar yr ochr chwith ychydig y tu draw i Saron. Ac eithrio rhai enghreifftiau prin lle ceir *b* yng nghanol yr ail elfen, gellir cymryd mai *p* sydd yno, felly mae'n annhebygol mai *syber / syberw*, 'bonheddig, gwych' sydd yma. Mae'r ffurfiau *seipr, sipr* ar gael yn y Gymraeg ers y 15g. am gypreswydden neu lwyn henna. Ategir y ffurf *syper* gan dystiolaeth o'r ffurf *sypyr* yn y 16g. ond erbyn 1805 yn enw'r annedd hwn trodd yr *y > ei*, a hwn yw'r ynganiad bellach. Cyflwynwyd y gypreswydden Eidalaid *cupressus sempervirens* i Brydain tua 1375 (OP 72). Mae'n debyg mai ymgais i ddehongli ffurf anghyfarwydd a geir yn *Tyddyn Sciper* 1811 a 1824; felly hefyd yn *Tyddyn Sipan* 1837, er nad yw'r ffurfiau hynny yn taflu dim mwy o oleuni ar yr ystyr. Anodd iawn yw esbonio'r ffurf *Cupher* 1855, onid yw'n ymgais ar ran rhywun di-Gymraeg i gofnodi'r enw.

Fodd bynnag, gellir o bosib gynnig yn betrus ddehongliad arall llawer mwy diddorol i *syper*. Yng nghofnodion llysoedd Caernarfon am 1395-6 ceir enw *Madog ab Ieuan Sipper* (CCR 117, 119) ac ar gyfer 1401 ceir enw *Dafydd Goronwy ab Ieuan Sipper* (ibid. 169). Mae *Sipper* yn enw dieithr iawn. Yn wir, ni welwyd unrhyw gofnod ohono fel e.p., a rhaid awgrymu mai llysenw sydd yma, er nad oes modd ei esbonio bellach. O gofio mor gyffredin yw'r arfer o gyfuno'r elfen *tyddyn* ag e.p., tybed nad olion yr enw hwn sydd yn *syper*, er na welwyd dystiolaeth hyd yn hyn i gysylltu *Ieuan Sipper* a'i deulu â *Thyddyn-seipar* ei hun.

Tyddyn-Sir Hugh	Llanwnda	SH 5357
<i>Tuthyn S' hugh</i>	1662	Ll&Brynodol D596
<i>Tythyn S' Hugh</i>	1679	Ll&Brynodol D597
<i>Tythin S' Hugh in Llanwnda</i>	1693	Ll&Brynodol D603-4
<i>Tythyn S' Hugh in Llanunda</i>	1716	Ll&Brynodol D312
<i>Tythyn Sir Hugh</i>	1720	Ll&Brynodol D345
<i>Tythyn S' Hugh</i>	1735	Ll&Brynodol R40
<i>Tythyn Sir Hugh</i>	1747-8	Ll&Brynodol D399
<i>Tythyn Sir Hugh</i>	1748	Ll&Brynodol D402-3
<i>Tythyn S' Hugh</i>	1766	Ll&Brynodol R46
<i>Tyddyn sir hugh</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Sir Hughes</i>	1773	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tuyddyn sir Hugh</i>	1778	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tythyn Sir Hugh</i>	1783	P. yr Aur 4058
<i>Tyddyn Sir Hugh</i>	1789	P. yr Aur 4062a
<i>Tyddyn Sir Hugh</i>	1795	Ll&Brynodol M187
<i>Tyddunsir hugh</i>	1795	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tythin Sir Hugh</i>	1796	Poole 3802
<i>Tyddyn Syr huw</i>	1811	P. yr Aur Add. 1904
<i>Tyddyn Sir Huw</i>	1824	P. yr Aur 4111
<i>Tyddyn Sir Hugh</i>	1838	Map OS 78
<i>Tyddyn Sir Hugh</i>	1839	RhPDegwm
<i>Tyddyn Sir Hugh</i>	1890-1	Bangor 8560
<i>Tyddyn-Sir Hugh</i>	1919	Map OS XVI S.W.
<i>Tyddyn Syr Huw</i>	2000	CCPost (Waunfawr)
<i>Tyddyn Sir Hugh</i>	2002	Map OS Explorer OL17

tyddyn, e.p. Sir Hugh

Ar gyrion pentref Betws Garmon ar y dde i'r A4085 wrth fynd o Waunfawr. Er y rhestrir yr annedd hwn bellach dan Waunfawr yn y CCPost, fe'i rhestrwyd ar wahanol adegau dan blwyfi Llanwnda a Betws Garmon. Byddai ym mhlwyf Llanwnda adeg llunio RhPDegwm 1839. Ni wyddys pwy oedd y *Sir Hugh* hwn, ond mae lle i gredu mai offeiriad heb radd ydoedd. Daw'r cofnod cynharaf a welwyd hyd yma o 1662, ac yr oedd yn arfer yn y cyfnod hwnnw roi'r teitl 'Syr' i offeiriad di-radd. Yr oedd gŵr o'r enw Hugh ap Hywel ap Llywelyn yn gaplan ym mhlwyf Llanwnda yn 1504 ond ni ellir profi mai'r gŵr hwn a roes ei enw i'r annedd (*Dioc.Ban.16c. 82*).

Tyddyn-Whiskin	Llanwnda	SH 5057
<i>Tyddyn whiskin</i>	1839	RhPDegwm
<i>Tyddyn Wisgin</i>	1851	Cyfrifiad
<i>Tyddyn Wisgin</i>	2000	CCPost (Rhosgadfan)

tyddyn, e.p. Whiskin < Hwysgin / Hwysgyn

Yn rhan ddwyreiniol Rhosgadfan. Cyfenw anghyffredin yw *Whiskin* sydd i'w gael o hyd yn nhref Caernarfon ar ddechrau'r 21g. (gwybodaeth bersonol). Nid yw *DS*, *WS* na *SW* yn nodi *Whiskin*. Nid oes cofnod o'r enw yn nhref Caernarfon yng Nghyfrifiad 1851, ac mae'n hollol bosib mai teulu o rywle arall oeddynt yn wreiddiol heb unrhyw gysylltiad â'r ardal. Fodd bynnag ceir cofnod o ferch o Lanwnda a briododd i mewn i deulu Robbins yn ail hanner yr 16g.¹ Ei henw oedd Jane, ac yr oedd yn ferch i *William ap Howel ap Hwysgin*. Mae'r enw *Hwysgin / Hwysgyn* yn anarferol, a gallai'n hawdd fod wedi datblygu yn *Whiskin*.

¹ *JEGPed. 207*; gweler hefyd *Robyns Land* dan Gaeau Llanbeblig.

Ceir *Tyddyn-Whiskin* arall rhwng Caeathro a Waunfawr ym mhlwyf Llanrug a cheir trafodaeth o darddiad mwy pendant enw'r annedd hwnnw yn y fan honno (q.v.).

Tyddyn-y-berth	Llanwnda	SH 4858
<i>Tythin y Berth</i>	1696	Vaynol 3744
<i>Tyddyn y berth</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y berth</i>	1773	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y Berth</i>	1776–9	Vaynol 4054
<i>Tyddyn y Berth</i>	1780	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y berth</i>	1783	P. yr Aur 4058
<i>Tyddynyberth</i>	1788	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y Berth</i>	1789	P. yr Aur 4062a
<i>Tyddun y berth</i>	1794	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddunyberth</i>	1795	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tything Berth</i>	1802	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Berth</i>	1802	EwBangor B1802/124 8797
<i>Tyddyn y Berth</i>	1810 / 11	Vaynol 4063
<i>Tyddyn y Berth</i>	1838	EwBangor B1838/128 15177
<i>Tyddyn y Berth</i>	1839	RhPDegwm
<i>Tyddyn-y-berth</i>	1850	EwBangor B1850/78 17719
<i>Tyddyn-y-perth</i>	1874	Worrall 213
<i>Tyddnyberth</i>	1904	Bangor f33976
<i>Tyddyn-y-berth</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Tyddyn-y-berth</i>	1959	Map OS SH 45
<i>Tyddyn Berth</i>	2002	Map OS Explorer OL 17

tyddyn, y, perth

Ar y lôn sydd yn mynd o gyffordd Ffrwd-cae-du ar gyrion deheuol Bontnewydd i fyny i Rostryfan. Defnyddir *perth* yn Arfon yn yr ystyr 'llwyn' tra mai 'gwrych' yw ei ystyr yn ne Cymru (GPC; LGW, 145).

Tyddyn-y-felin-gafnog

Llanwnda

<i>Tythyn y Velyn gafnog</i>	1591	Henblas B	123
<i>Tythyn y Velyn gafnog</i>	1592	Henblas B	124
<i>Tuthyn y velin Gafnog</i>	1619	Henblas B	128
<i>Tyddyn y Felin Gafnog</i>	1700	Henblas B	129

tyddyn, y, melin, cafnog

Heb ei leoli. Mae'n anodd deall sut y gallai melin fod yn 'gafnog'. sef yn ceuo neu'n ffurfio cafn, onid oedd yn adfail.

Tyddyn-y-wrach

Llanwnda

SH 4859

<i>Tythyn y Wrach</i>	1606/7	Ex. P.J.	43
<i>tythyn y wrach</i>	1607/8	Ex. P.J.	47
<i>Tythin y Werach</i>	1696	Vaynol	3744
<i>Tythyn y wrach</i>	1698	Coleman	DD 1034
<i>Tyddyn y wrach</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y wrach</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y Wrâch</i>	1777	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddynwrach</i>	1780–7	P.S.Glynllifon	84(56)
<i>Tyddyn y Wrach</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Tyddyn y Wrach</i>	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5

<i>Tyddyn y wrach</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Tythingwrach</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Wrach</i>	1804	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y wrach</i>	1813	EwBangor	B1813/141 10655
<i>Tyddyn y Wrach</i>	1814	C. Vincent	3222
<i>Tyddyn an wrach</i>	1816–20	Dawson, Bangor	f34081, D1, D4
<i>Tyddunwrach</i>	1818	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn y wrach</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tyddyn-y-wrâch</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Tyddyn-y-wrâch</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Tyddyn-y-wrâch</i>	2002	Map OS Explorer	OL 17

tyddyn, y, gwrach

Ar gyrion de-ddwyreiniol Bontnewydd. Ceir yr eb. un. *gwrach* (gwiddon, hen wraig hagr) yn aml mewn e.lleoedd, ac o bosib ei fod yn cyfeirio at hen wraig a oedd yn berchennog yr annedd¹.

Tyn-Gadfan

Llanwnda

SH 5057

<i>Tynygadfn</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tyn y Gadfan</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Tyn-y-Gadfan</i>	1919	Myn. Rhosg.	B7
<i>Ty'n-Gadfan</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Tyn Gadfan</i>	2000	CCPost	(Rhosgadfan)

tyn, e.p. Cadfan

Ar gyrion gogledd-orllewinol Rhosgadfan. Ac yntau wedi ei adeiladu yn 1821, yr oedd y tyddyn hwn ymhlith y to cyntaf o dyddynnod y caewyd eu tiroedd o dir comin Rhosgadfan (*TyCh*, 45). Am yr elfen *Cadfan* gweler dan *Bodgadfan* uchod.

Tyn-lôn

Llanwnda SH 4558(1)/SH 4857(2)/SH 4858 (3)

<i>Tyn y lôn alias Tythyn y Lôn</i>	1747	Bangor	17609
<i>Ty yn y Lôn alias Tythin lôn</i>	1751/2	Bangor	17610
<i>Ty yn lon</i>	1768	Roger Lloyd II	181
<i>Ty yn y Lôn</i>	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyn y Lôn</i>	1775	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>tý yn Lôn</i>	1778	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty yn lon</i>	1778	Roger Lloyd II	182–3
<i>Tynylone</i>	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyn y Lon</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Ty'n y lon</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Tyn y lone</i>	1794	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty'n y Lone</i>	1795	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty lone</i>	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Tyn lone</i>	1806	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Ty yn y lon otherwise Tyddyn y lon</i>	1830	Rumsey Wms	554
<i>Tynlon</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Ty'n-lôn (1) / Ty'n-lôn (3)</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Ty'n-lôn (1)</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Tyn Lon (2)</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

¹ Gall hefyd fod yn ysgubau hir o redyn neu wellt a osodir ar ben tas wair neu ar ben to gwellt, neu yn dwmpath o wair mynydd wedi ei gribinio ynghyd.

tŷ / tyddyn/ tyn, y, lôn

Mae un annedd (1) o'r enw hwn ar y chwith oddi ar y lôn wrth fynd o Saron i gyfeiriad Llandwrog , un arall yn ardal Rhos-isaf (2), ac yr oedd un arall eto (3) oddi ar y lôn sydd yn arwain o gyffordd Ffrwd-cae-du i Rostryfan

Tyn-llan	Llanwnda	SH 4758
<i>Tu'r Clochydd otherwise Tu yn y Llan</i>	1736	Henblas B 160–2
<i>Tur Clochydd otherwise Tu yn yllan</i>	1760	Henblas B 175
<i>Ty'n Llan</i>	1776–9	Vaynol 4062
<i>Ty'n Llan</i>	1807	NewGlynllifon XD2 / 6697
<i>Tyn y llan</i>	1826	Rumsey Wms 16
<i>Tynllan</i>	1840	Vaynol 421
<i>Tyn Llan</i>	2000	CCPost (Dinas)

tŷ / tyn, y, llan

Yn agos at eglwys Llanwnda yn ardal Dinas: nodir lleoliad yr annedd hwn yng nghofnod 1760 fel 'near Church of Llanwnda'. Gweler hefyd *Tŷ'r Clochydd* uchod.

Tyn-rhos	Llanwnda	SH 4558
<i>Tu yn y Rhos</i>	1683	Bangor 17605
<i>Ty yn y Rhos alias Tyddyn Rhos</i>	1747	Bangor 17609
<i>Ty yn y rhôs otherwise Tythin y rhos</i>	1750–1	Lloyd 175
<i>Ty yn y Rhos alias Tythin y Rhos</i>	1751/2	Bangor 17610
<i>Ty yn Rhôs / Ty yn Rhos</i>	1756	Lloyd 177, 178
<i>Tythyn pengwern otherwise Tythyn Rhos</i>	1757	NewGlynllifon XD2 / 7424
<i>Tythyn Pengwern otherwise called</i>	1757	NewGlynllifon XD2 / 7426
<i>Tythyn y Rhos</i>		
<i>Tuthin y Rhoes</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Ty-yn-y-Rhos alias Tythin-y-Rhos</i>	1771	Lloyd 183
<i>Tyddin y Rhoes</i>	1774	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddynros / Tynyrhose</i>	1775	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Ty yn rhos otherwise Glan yr rhos</i>	1778	Roger Lloyd II 182–3
<i>Tynyross / Tyddyn ross</i>	1784	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Ty'n y rhos / Ty'n rhos</i>	1789	P. yr Aur 4062a
<i>Ty'n-rhos</i>	1794	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyn rhos</i>	1801	EwBangor B1801/85 8613
<i>Ty rhose</i>	1802	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyn rhos / Tyddyn rhos</i>	1803	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyn Rhose / Tyddyn Rhos</i>	1808	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddrhose</i>	1810	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Tyddyn Pengwern otherwise Ty yn y Rhos</i>	1810	Rumsey Wms 434–5
<i>Tyddyn y Pengwern otherwise Ty yn y Rhos</i>	1816	Rumsey Wms 547–8
<i>Ty yn y Rhos otherwise Tyddyn y Rhos</i>	1830	Rumsey Wms 554
<i>Tyn rhos</i>	1830	Rumsey Wms 999
<i>Ty'n rhos</i>	1832	EwBangor B1832/120 13962
<i>Tyn yr rhos otherwise Tyn rhos otherwise Glan rhos</i>	1835	Rumsey Wms 570
<i>Tynrhos / Ty'n rhos</i>	1839	RhPDegwm
<i>Ty'n-rhôs</i>	1919	Map OS XV S.E.
<i>Ty'n-rhôs</i>	1959	Map OS SH 45

Tyn Rhos 2000 CCPost (Saron)

tŷ / tyn / tyddyn, y, rhos

Ar y chwith oddi ar y lôn wrth fynd o Saron i Landwrog, nid nepell o Bengwern fel yr awgryma'r enw *Tyddyn-pengwern*.

Tyn-Rhosgadfan	Llanwnda		SH 5057
<i>Tynrhos Gadfan</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tynrhos Gadfa</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>Tynrhosgadfan</i>	1861	Myn.Horeb	002
<i>Ty'n-rhos-gadfan</i>	1898–1900	Map OS	Arg. 1af
<i>Ty'n-rhôs-Gadfan</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Ty'n Rhosgadfan</i>	1930	Myn. Rhosg.	D2
<i>Tyn Rhos Gadfan</i>	2000	CCPost	(Rhosgadfan)

tyn, rhos, e.p. Cadfan

Ar gyrion gogleddol pentref Rhosgadfan.

Tyn-y-clwt	Llanwnda		SH 4857
<i>Tynyclwt</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Ty'n-y-clwt</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Tyn Y Clwt</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

tyn, y, clwt

Yn ardal Rhos-isaf. Darn bychan o dir yw *clwt*.

Tyn-y-ffrwd	Llanwnda		SH 4857
<i>Tynyffrwd</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Ty'n-y-ffrwd</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Tyn Ffrwd</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

tyn, y, ffrwd

Ar gyrion Rhostryfan yn ardal Rhos-isaf. Yma y ganwyd Owen Wynne Jones (Glasynys) (1828–70), yr hynafiaethydd, storiwr a bardd (*Byw.*472; *CA.* 181).

Tyn-y-graig	Llanwnda		SH 5258
<i>Tynygraig</i>	1747–8	Ll&Brynodol	D399
<i>Tynygraig</i>	1748	Ll&Brynodol	D402–3
<i>Tanygraig</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Tynygraig</i>	1852	EwBangor	B1852/169 18254
<i>Ty'n-y-graig</i>	1919	Map OS	XVI S.W.

tyn, y, craig

Mae'n bosib mai'r un lle yw *Tynygraig* a *Thanygraig*, gan fod yr elfennau *tyn* a *tan* yn aml yn ymgyfnewid mewn e.lle. Ar fap OS 1919 nodir yr annedd hwn mewn llecyn diarffordd nid nepell o'r lôn gul sydd yn mynd o'r Lôn Wen ar gyrion Rhosgadfan i lawr i gyrion Waunfawr.

Tyn-y-weirglodd	Llanwnda		SH 4857
<i>Tynyweirglodd</i>	1839	RhPDegwm	

<i>Tyn y weirglodd / tyn wercloth</i>	1858–9	Bangor	534
<i>Ty'n-y-weirglodd</i>	1919	Map OS	XV S.E.
<i>Tyn Y Weirglodd</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

tyn, y, gweirglodd

Ar gyrion gogledd-orllewinol Rhostryfan, er bod annedd arall o'r un enw wedi ei nodi yng nghanol Rhosgadfan yn CCPost 2000. Ceir trafodaeth o'r elfen *gweirglodd* yn *YEE*, 22–3.

Warren	Llanwnda	SH 4359	
<i>Waren</i>	c.1815	NewGlynllifon	XD2 / 8356
<i>Warren</i>	1834	EwBangor	B1834/109 14317
<i>Warring</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Waeren</i>	1851	Cyfrifiad ¹	
<i>Waren</i>	1886	Postal Dir.	175
<i>Warren Farm</i>	1919	Map OS	
<i>Warren Farm</i>	1959	Map OS	SH 45
<i>Warren</i>	1990	<i>CBLleu</i>	20
<i>Warren Farm</i>	2002	Map OS	Explorer 254

Saes. warren

Ger pen eithaf y penrhyn sydd yn ymestyn o Ddinas Dinlle i fae'r Foryd nid nepell o gaer Belan. Benthyciad yw'r ffurf *Warring* (1839) o'r Saes. *warren* = cwningar; ceir hefyd y ffurfiau *[g]waren* a *[g]warin* yn Gym.(*GPC*; *CBAmaeth*, 2, 234). Mae tuedd i gael *-n* ac *-ng* yn ymglyfnewid yn nherfyniad geiriau o dras Saes. e.e. *gwarin / gwaring*; *betin / beting*; *sieting / sieting* (*LPNW*, 89). Rhostir tywodlyd o'r math a dyllir gan gwningod sydd yma. Ar y mapiau OS nodir yr ardal fel 'Rabbit Warren', a disgrifir John Thomas, y gŵr oedd biau'r ewyllys yng nghofnod 1834, fel 'warrener'. O'r oesoedd canol ymlaen arferid ffermio cwningod am eu crwyn a'u cig, gyda chwningwr i gadw golwg arnynt (*NaH*, 130). Mae'r cofnod c. 1815 yn lleoli'r annedd hwn ym mhlwyf Llanfaglan, ond mewn gwirionedd mae yn y darn bach o'r penrhyn sydd yn perthyn i blwyf Llanwnda.

Waun-bant	Llanwnda	SH 4957	
<i>Wein bant</i>	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>weyn bant</i>	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Weyn Bant</i>	1782	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Waen bant</i>	1783	P. yr Aur	4058
<i>Wayn Bant</i>	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Waunbant</i>	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Waun Bant</i>	1789	P. yr Aur	4062a
<i>Waun y bant</i>	1793	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Wain Bont</i>	1807	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Waenbant</i>	1809	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Waun bant</i>	1839	RhPDegwm	
<i>Waen Bant</i>	1839	Rumsey Wms	564
<i>Waenbant</i>	1851	Cyfrifiad	
<i>weyn bant</i>	1858–9	Bangor	534
<i>Gweunbant</i>	1876	Myn. Horeb	070
<i>Waen-bant</i>	1919	Map OS	XVI S.W.
<i>Waen Bant</i>	2000	CCPost	(Rhostryfan)

¹ Yng Nghyfrifiad 1851 mae'r annedd hwn wedi ei restru dan blwyf Llandwrog. Disgrifir John Williams, a oedd yn byw yno ar y pryd, fel 'cwningwr'.

gwaun, pant

Yng nghanol pentref Rhostryfan.

Wernlas-ddu / Wernlas-wen	Llanwnda	SH 4958
<i>y wern laeys</i>	1509	Ll&Brynodol D989
<i>yr werne lase</i>	1511	Ll&Brynodol D990
<i>Tythin y Wern Las</i>	1696	Vaynol 3744
<i>Wernlas</i>	1767	EwBangor B1767/113 3259
<i>wer l�s dd� /wr las wenn</i>	1770	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>wern L�s-dd� / Wern las wenn</i>	1771	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Wern las</i>	1776–9	Vaynol 4054
<i>Wern l�sdd�</i>	1778	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Wern Laswen</i>	1779	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Wernlasdd� /Wernlaswen</i>	1783	P. yr Aur 4058
<i>Wernlasddu / Wern Laswen</i>	1783	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Wernlasdu / Wernlas wen</i>	1789	P. yr Aur 4062a
<i>wern lasddy</i>	1794	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Wernlasgaerwen / Wernlaswen</i>	1802	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Wer las</i>	1809	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Wern las gaerwen</i>	1811	ATT GAG XQA/LT 5/5
<i>Werlas du / Werlas wen</i>	1816–20	Dawson, Bangor f34081, D4
<i>Wernlaswen</i>	1830	EwBangor B1830/110 13607
<i>Wernl�s-ddu / Wernl�s-wen</i>	1838	Map OS 78
<i>Wernlas ddu</i>	1838	EwBangor B1838/130 15179
<i>Wernlas ddu / Wern laswen</i>	1839	RhPDegwm
<i>Wernlas ddu</i>	1843	C.Vincent 2864
<i>werlasthy / werlasddu</i>	1858–9	Bangor 534
<i>Wernlas-dd� / Wernlas-wen</i>	1919	Map OS XVI S.W.
<i>Wernlasddu / Wernlaswen</i>	1959	Map OS SH 45
<i>WernlasDdu / Wernlas Wen</i>	2000	CCPost (Rhostryfan)

gwernlas / gwernos? / gwern, glas, du, gwyn,ben. gwen

Mae *Wernlas-ddu* a *Wernlas-wen* ar gyrion eithaf gogledd-orllewinol Rhostryfan. Mae'n anodd esbonio'r enwau. Gall yr e.llu. *gwernos* 'man lle tyf coed gwern bychain' droi'n *gwernas* ar lafar, fel yn *Y Wernos-deg > Wernas-deg* (Beddgelert). Ceir *Wernlas / Wernas* hefyd ar gyrion Rhos-isaf ym mhlwyf Llandwrog. Fodd bynnag, ni welwyd cofnod lle hepgorir yr *-l-* yn yr enwau uchod: mae'r ffurf *Wernlas* yn gyson o 1696 ymlaen, er bod tuedd i ollwng yr *n* ar ddiwedd *gwern* ar lafar (1770, 1809, 1816–20, 1858–9). Mae'n amlwg yr ystyrir *gwernlas* fel enw cyfansawdd annibynnol, ac nad oes grym arbennig yn yr ystyr o liw glas i'r elfen *glas*, neu afraid fyddai ychwanegu'r lliwiau eraill *du* a *gwen* at yr enwau. Gellir cynnig yr ystyr 'gwern ir'. Mae'r ffurf *Wernlas* yn digwydd hefyd yn Llanddarog, Penderyn a Thalylychau (AMR). Ar dir *Wernlas-wen* ers talwm safai'r Felin Frag lle melid brag, sef grawn haid, ar gyfer bragu neu facsu cwrw (*MTT*, 83).

Ystumbrwynog**Llanwnda**

<i>Ystum brwynog</i>	1839	RhPDegwm

ystum, brwynog

Mae map y Degwm yn nodi'r enw hwn yn yr ardal sydd yn ffinio ar aber yr afon Gwryfai ar yr ochr ogleddol wrth iddi lifo i mewn i fae'r Foryd. Mae'n anodd gweld unrhyw annedd wedi'i nodi ar y map. Disgrifir y tir yn RhPDegwm fel 'marsh' ac 'embankment'. Mae'r enw

hyfryd o ddisgrifiadol yn awgrymu tro (*ystum*) yn yr afon trwy dir llawn brwyn yn y llecyn hwn.

CAEAU LLANWENDA

'Gan mai tyddyn bychan oedd gennym, yr oedd y caeau'n fychain ac eithrio un, sef y weirglodd wleb ac anodd sychu ei gwair adeg cynhaeaf'

Kate Roberts, Atgofion, 12

Allt / Gallt	Llanwnda			
<i>Rallt</i>	Cefn	1839	RhPDegwm	1187, 1207
<i>Rallt</i>	Gwredog-bach	1839	RhPDegwm	1739
<i>Rallt</i>	Tyddyn-y-wrach	1839	RhPDegwm	624, 672
yr, allt				
<i>Rallt bach</i>	Geufron	1839	RhPDegwm	412
<i>Rallt bach</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	426
allt, bach				
<i>Rallt gelyn</i>	Tŷ-coch	1839	RhPDegwm	2013-5
yr, allt, celynnen, llu. celyn				
<i>Rallt fawr</i>	Gwredog-bach	1839	RhPDegwm	1740
yr, allt, mawr				
<i>Rallt goch</i>	Mount Pleasant Inn	1839	RhPDegwm	366-7, 371-2
yr, allt, coch				
<i>Gallt Penrhyn</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
gallt, penrhyn				
<i>Gall[ ] Scubor</i>	Cae-mawr	1798-9	Vaynol	4059
<i>Gall[ ] Scubor</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062
gallt, ysgubor				
<i>Rallt wen</i>	Tŷ-coch	1839	RhPDegwm	2016
yr, allt, gwyn, ben. gwen				
<i>Gallt y bont</i>	Gwredog-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Gallt y bont</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Rallt y bont</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	726-7
yr, allt, y, pont				

Nid oes angen y fannod gyntaf yn y gystrawen hon yng nghofnod 1839; mae'r cofnodion cynharach yn gywir.

Bron	Llanwnda			
<i>Fron</i>	Erw	1839	RhPDegwm	1638
<i>Fron</i>	Hafod-y-wern	1839	RhPDegwm	1986
[y], bron				
<i>Bron yr hen Ryd</i>	Tyddyn-y-berth	1798-9	Vaynol	4059
<i>Bron yr hen ryd</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062
<i>Bron henrhyd</i>	Tyddyn-y-berth	1839	RhPDegwm	924
bron, yr, hen, rhyd				

Mae'r afon Rhyd yn rhedeg heibio i *Dyddyn-y-berth* i lawr i ardal Glanrhyd, ac mae Pont Henrhyd Isaf yn ei chroesi yn y fan honno. Fodd bynnag, mae'n bosib mai cyfeiriad at *ryd* fel man bas i groesi afon sydd yma yn hytrach nag at yr afon ei hun. Ceir *Cae'r henryd* hefyd yn nhir yr un annedd.

<i>Bronrhedyn</i>	Planwydd	1839	RhPDegwm	2049
bron, rhedynen, llu. rhedyn				

Bryn	Llanwnda			
<i>Bryn</i>	Pont Wyled	1839	RhPDegwm	514. 518
<i>Bryn</i>	Tŷ-coch	1839	RhPDegwm	2001
<i>bryn</i>				
<i>Bryn Cethin</i>	Tyddyn-y-berth	1798–9	Vaynol	4059
<i>Bryn Cethyn</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062
<i>bryn, cethin</i>				
Mae sawl ystyr i'r ans. <i>cethin</i> : tywyll, brych, melynddu; gwyllt. gerwin. Gweler hefyd <i>Gwerglodd cethin</i> yn nhir yr un annedd.				
<i>Bryn corach</i>	Garth	1839	RhPDegwm	1135
<i>bryn, corrach</i>				
<i>Bryn corach bach</i>	Garth	1839	RhPDegwm	1136
<i>bryn, corrach, bach</i>				
<i>Bryn corach pellaf</i>	Garth	1839	RhPDegwm	1143
<i>bryn, corrach, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Bryn eithin</i>	Tyddyn-y-berth	1839	RhPDegwm	923
<i>bryn, eithin</i>				
<i>Bryn eithin isaf</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPDegwm	1653
<i>bryn, eithin, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Bryn eithin uchaf</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPDegwm	1652
<i>bryn, eithin, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Bryn glanrafon</i>	Cae-Howel	1839	RhPDegwm	1954
<i>bryn, e.ll. Glanrafon</i>				
Mac'n debyg mai'r <i>Glanrafon</i> a adwaenid hefyd fel <i>Tyddyn-bach</i> sydd yn yr ail elfen (gweler dan Anheddau Llanwnda), gan y byddai'n agos at <i>Gae-Howel</i> .				
<i>Bryn Planwydd</i>	Planwydd	1839	RhPDegwm	2052
<i>bryn, e.ll. Planwydd</i>				
<i>Bryn 'rodyn</i>	Erw	1839	RhPDegwm	752
<i>bryn, yr, odyr</i>				
<i>Erwstyffylau</i> (q.v.) yw'r <i>Erw</i> .				
<i>Bryn ty hen</i>	Hafod-y-wern	1842	Ll&Brynodol	D522
<i>bryn, e.ll. Tŷ-hen</i>				
<i>Bryn uchaf</i>	Tyddyn-bach	1839	RhPDegwm	1977
<i>bryn, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Brynycoed</i>	Trosgol	1839	RhPDegwm	1950
<i>bryn, y, coed</i>				
<i>Bryn y Gwynt</i>	Penrhos	1839	RhPDegwm	1461
<i>bryn, y, gwynt</i>				

Buarth	Llanwnda			
<i>Buarth</i>	Cae-hen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth</i>	Cae-hen	1809	Vaynol	4062
<i>Buarth</i>	Cae'r-odyn	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth</i>	Ceunant	1839	RhPdegwm	1797
<i>Buarth</i>	Trosgol	1839	RhPdegwm	1961
<i>Buarth</i>	Tyddyn-bach	1839	RhPdegwm	1973
<i>buarth</i>				
<i>Buarth Ann Tudur</i>	Cae-mawr	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth Ann Tudur</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062
<i>buarth, e.p. Ann Tudur</i>				
Ni wyddys pwy oedd <i>Ann Tudur</i> .				
<i>Buarth bach</i>	Cae-mawr	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth bach</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062
<i>Buarth bach</i>	Gwredog-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth bach</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Buarth bach</i>	Tyddyn-seipar	1683	Bangor	17605
<i>Buarth Bach</i>	Tyddyn-seipar	1747	Bangor	17609
<i>Buarth bach</i>	Tyddyn-seipar	1748/9	P.yr Aur F.Add	2166
<i>buarth, bach</i>				
<i>Buarth cae coed</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPdegwm	1611
<i>buarth, cae, coed</i>				
<i>buarth kae /r/eythyn</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1597	Bangor	2064
<i>buarth kae /r/eythyn</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
<i>buarth, cae, yr, eithin</i>				
<i>Buarth Cerrig</i>	Tŷ-hen	1704–5	Henblas B	130–1
<i>Buarth Cerrig</i>	Tŷ-hen	1839	RhPdegwm	522
<i>buarth, carreg, llu. cerrig</i>				
<i>Buarth Clogwyn</i>	Tyddyn-Sir Hugh	1839	RhPdegwm	1913
<i>buarth, clogwyn</i>				
<i>Buarth crwn</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPdegwm	88
<i>buarth, crwn</i>				
<i>Buarth gaben?</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPdegwm	842a
<i>buarth, caban?</i>				
Mae'n anodd darllen yr ail elfen yn y cofnod: yn sicr, mae'n edrych fel <i>gaben</i> . Tybed ai <i>caban</i> sydd yma, eto ni ddisgwylid cael y tr. meddal.				
<i>Buarth Garw</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Buarth garw</i>	Rhedynog-felen	1757	P. yr Aur	14493
<i>Buarth Garw</i>	Rhedynog-felen	1757	New Glynllifon	XD2 / 7424
<i>Buarth garw</i>	Rhedynog-felen	1781	Bangor	29398
<i>Buarth garw</i>	Rhedynog-felen	1838	Bangor	29403
<i>buarth, garw</i>				
<i>Buarth gelynan</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Buarth gelyman</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062

buarth, [y], celynnen

Sylwer ar yr ynganiad lleol yn nherfyniad yr ail elfen.

<i>y Byarth glas</i>	yn nhrefgordd Bodellog.	1623	Baron Hill	3219
<i>Buarth glas</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062

buarth, glas

Mae'n hollol bosibl mai'r un cae sydd yn y ddau gofnod hyn.

<i>Buarth gorlan</i>	Bodgarad	1839	RhPDegwm	1575
buarth, corlan				

<i>Bvarth grayenyn</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1597	Bangor	2064
<i>Rees goch</i>				

<i>buarth grayenyn</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064

buarth, greyenyn, e.p. Rhys Goch

Ffurf fachigol un. *graean* yw *greyenyn* / *graeanen*, sef gronyn bach o dywod neu garreg. Ar lan Llyn y Tri Greyenyn ym mhlwyf Tal-y-llyn, Meirionnydd, ceir tri maen mawr. Yn ôl y chwedl, yr oedd Idris Gawr wedi taflu'r meini hyn allan o'i esgid am eu bod yn brifo'i droed. Mae'r enw hwnnw yn nhraddodiad chwedlau am wrhydri a chryfder arwyr a chewri lle yr ymddengys campau a fyddai'n amhosibl i feidrolion cyffredin yn hawdd i'r bodau goruwchnaturiol hyn, cf. Coeten Arthur, Barclodiad y Gawres (*ADG* 2, 10, 45–6). Tybed nad arwr o'r fath oedd Rhys Goch, a bod ei 'reyenyn' yntau mewn gwirionedd yn faen sylweddol ei faint, yn enwedig gan mai enw arall ar y cae hwn yw *Buarth y Maen Mawr* (q.v.). Mae *Rhys Goch* yn enw digon cyffredin: un gŵr enwog gweddol leol o'r enw hwn oedd y bardd Rhys Goch Eryri (*fl.* dechrau'r 15g.), a hanai o Feddgelert, ond ni wyddys a dyfodd unrhyw chwedl amdano ef a allai fod wedi ei hadlewyrchu yn yr enw hwn.

<i>Buarth gwyn</i>	Tŷ-coch	1839	RhPDegwm	1987
buarth, gwyn				

<i>Buarth henrhyd</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	959
buarth, hen, rhyd				

Mae'r afon Rhyd yn rhedeg yn agos at Bodaden i lawr i ardal Glanrhyd ac mae Pont Henrhyd Isaf yn ei chroesi yn y fan honno.

<i>Buarth Hwlkin alias</i> ?		1747	Bangor	17609

<i>Buarth y Rhos</i>				

<i>Buarth Hwlkin alias</i> ?		1751–2	Bangor	17610

<i>Buarth y Rhos</i>				

<i>Buarth hwlkin</i> ?		1830	Rumsey Wms	554

otherwise Buarth y Rhos

buarth, e.p. Hwlcyn, y, rhos

Ni wyddys lleoliad y cae hwn. Ffurf fachigol ar yr e.p. *Hywel* yw *Hwlcyn*. Gweler trafodaeth MR o'r enw yn *TCHSG*, 52–3, (1991–2), 27.

<i>Buarth issa</i>	Tyddyn-seipar	1683	Bangor	17605

<i>Buarth issa</i>	Tyddyn-seipar	1747	Bangor	17609

<i>Buarth issa</i>	Tyddyn-seipar	1748/9	P. yr Aur F.Add.	2166

buarth, ans. isel, gradd eithaf isaf

<i>Buarth Llandwrog</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062

buarth, e.ll.Llandwrog

<i>Buarth lloiau</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPDegwm	118

bruarth, llo, llu. lloiau

<i>Buarth Maine</i>	Tyddyn-seipar	1683	Bangor	17605
<i>Buarth main</i>	Tyddyn-seipar	1747	Bangor	17609
<i>Buarth main</i>	Tyddyn-seipar	1748/9	P. yr Aur F.Add.	2166
<i>bruarth, main</i>				
<i>Buarth mawr</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPDegwm	117
<i>bruarth, mawr</i>				
<i>Buarth melyn</i>	Cae-hen	1798-9	Vaynol	4059
<i>Buarth Melyn</i>	Cae-hen	1809	Vaynol	4062
<i>Buarth melyn</i>	Hafoty	1839	RhPDegwm	801
<i>Buarth melyn</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Buarth Melyn</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>bruarth, melyn</i>				
<i>Buarth Mwsogl</i>	Tyddyn-y-berth	1798-9	Vaynol	4059
<i>Buarth Mwsogl</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062
<i>bruarth, mwsogl</i>				
<i>Buarth 'r allt</i>	Garth-y-glo	1839	RhPDegwm	1122
<i>bruarth, yr, allt</i>				
<i>Buarth tan y ffordd</i>	Llwyn-bedw?	1734	Ll&Brynodol	D364-5
<i>bruarth, tan, y, ffordd</i>				
<i>Buarth uchaf</i>	Wernlas-wen	1839	RhPDegwm	1006
<i>bruarth, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Buarth ywch law'r lon</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>bruarth, uwchlaw, y, lôn</i>				
Disgrifiad llawn y cofnod uchod o'r cae hwn yw 'Buarth ywch law'r lon nessa ir Bont garrag ar nant o tanyn nw'.				
<i>Buarth William Shon</i>	Ceunant	1839	RhPDegwm	1780
<i>bruarth, e.p. William Siôn</i>				
Ni wyddys pwy oedd <i>William Siôn</i> .				
<i>Buarth wrth y talcen</i>	Gwredog-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Buarth wrth y talcen</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>bruarth, wrth, y, talcen</i>				
<i>Buarth y bonc</i>	Brynrhedyn	1839	RhPDegwm	605
<i>bruarth, y, ponc</i>				
<i>bvarth y bont</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1597	Bangor	2064
<i>Buarth / y / bont</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
<i>bruarth, y, pont</i>				
<i>bûarth y Cilfechydd</i>	?	1690	Ll&Brynodol	D896-7
<i>bruarth, y, e.ll.Cilfechydd</i>				
<i>Buarth y coed</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Buarth y Coed</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062

buarth, y, coeden, llu. coed

buarth y Defed yn nhrefgordd Dinlle 1619 Henblas B 128
buarth, y, dafad, llu. defaid

Buarth y Dwr Cae-mawr 1798–9 Vaynol 4059
Buarth y Dŵr Cae-mawr 1809 Vaynol 4062
buarth, y, dŵr

Buarth y Vaynoll ? 1696 Vaynol 3743
buarth, y, e.ll.Y Faenol

Ni wyddys ymhle oedd y cae hwn, ond mae'r ffaith fod y cofnod yn dod o bapurau'r Faenol yn awgrymu ei fod yn gysylltiedig â Maenol Bangor.

bvarth y fedwen yn nhrefgordd Bodellog 1597 Bangor 2064
buarth y fedwen yn nhrefgordd Bodellog 1629 Bangor 2064
buarth, y, bedwen

Buarth y goppa Wernlas 1798–9 Vaynol 4059
Buarth y goppa Wernlas 1809 Vaynol 4062
buarth, y, copa

Eg.b. yw *copa*, ond fel rheol fe'i hystyrir yn eg. yn ardal Llanwnda yn hytrach nag eb. fel uchod.

Buarth y glyn ? 1818 P. yr Aur 21180
buarth, y, glyn

Buarth y Lanfa Garth 1839 RhPDegwm 488
buarth, y, glanfa
Gweler *Glanfa* isod.

Buarth y lon Garth-y-glo 1839 RhPDegwm 1132
buarth, y, lôn

bvarth y Maen Mawr yn nhrefgordd Bodellog 1597 Bangor 2064
buarth / y / Maen Mawr yn nhrefgordd Bodellog 1629 Bangor 2064
buarth, y, maen, mawr

Nodir enw arall i'r cae hwn, sef *Buarth Greyenyn Rhys Goch* (q.v.)

Buarth y Penrhyn Cae-mawr 1798–9 Vaynol 4059
Buarth Penrhyn Gwredog-isaf 1798–9 Vaynol 4059
Buarth y Penrhyn Cae-mawr 1809 Vaynol 4062
Buarth Penrhyn Gwredog-isaf 1809 Vaynol 4062
buarth, y, penrhyn

y Bvarth yn drws yn nhrefgordd Bodellog 1623 Baron Hill 3219
y, buarth, yn, drws

Buarth yr ebol Ceunant 1839 RhPDegwm 1677
buarth, yr, ebol

Buarth yr havotty Pentre-bach 1721 Ll&Brynodol D1068–9
Buarth yr havotty Pentre-bach 1721 Ll&Brynodol D1071–2
Buarth yr Havotty Pentre-bach 1721 New Glynllifon XD2 / 7460

<i>Buarth-yr-havotty</i> <i>buarth, yr, hafoty</i>	Pentre-bach	1722	Ll&Brynodol	D1073
<i>Buarth Hwlkin alias</i> <i>Buarth y Rhos</i>	?	1747	Bangor	17609
<i>Buarth Hwlkin alias</i> <i>Buarth y Rhos</i>	?	1751–2	Bangor	17610
<i>Buarth hwlkin</i> <i>otherwise Buarth y</i> <i>Rhos</i> <i>buarth, y, rhos</i>	?	1830	Rumsey Wms	554
<i>Buarth 'rwyn</i> <i>buarth, yr, oen, llu. ŵyn</i>	Ceunant	1839	RhPDegwm	1794
<i>buarth / r / yskvbor</i> <i>buarth, yr, ysgubor</i>	yn nhrefgordd Bodellog.	1597	Bangor	2064
<i>y Buarthe</i> <i>Buartha</i> <i>buarth, llu. buarthau</i>	Llwyn-bedw Cae-mawr	1734 1839	Ll&Brynodol RhPDegwm	D364–5 710

Yn sicr, ffurf lafar leol *buarthau* sydd yng nghofnod 1839. Mae'n bosib mai *buarth* sydd yng nghofnod 1734: yr oedd tuedd ambell dro i ychwanegu *e* ar ddiwedd ambell air Cym.wrth ysgrifennu, yn ôl patrwm y Saes. Terfyniad llu. llafar Cym. deheuol fyddai *-e*: *-a* sydd yn naturiol yn Arfon, ond *buartheu* fyddai'r ffurf ysgrifenedig yn y cyfnod canol, ac mae'n bosib mai olion y ffurf hon sydd yma.

<i>Buarthe y Trayan</i> <i>Buarthe y Trayan</i> <i>buarth, llu. buarthau</i>	? Llwyn-bedw	1727 1734	Ll&Brynodol Ll&Brynodol	D910–11 D364–5

Gweler y nodyn ar yr *e* derfynol yn *buarthe* uchod. Gweler y drafodaeth ar *Traean* dan Anheddau Llanbeblig a Llanwnda.

Buarthgae Llanwnda

<i>Buarthgae</i> <i>Buarthgae</i> <i>buarthgae</i>	Cae'r-odyn Cae'r-odyn	1798–9 1809	Vaynol Vaynol	4059 4062

Lle amgaeëdig yw *buarthgae*.

<i>Buarthgae'r hafodty</i> <i>Buarth gaer Hafod tŷ</i> <i>buarthgae, yr, e.ll. Hafoty</i>	Gwredog-uchaf Gwredog-uchaf	1798–9 1809	Vaynol Vaynol	4059 4062

Buartheg Llanwnda

<i>Buartheg</i> <i>buartheg</i>	Tyddyn-bach	1839	RhPDegwm	1996

Nid yw *GPC* yn nodi *buartheg*.

Cadlas Llanwnda

<i>y Gadlas</i> <i>y Gadlais</i> <i>Y-Gadlas</i>	Pentre-bach? Pentre-bach? Pentre-bach?	1721 1721 1722	Ll&Brynodol Ll&Brynodol Ll&Brynodol	D1068–9 D1071–2 D1073

cadlas / cadlais

Mae'n debyg mai datblygiad o *cadlys* yw *cadlas / cadlais* (gweler *Gadlys* dan Anheddau Llanwnda). Mae sawl ystyr i'r gair: llannerch, gardd, cwrt chwarae, buarth, ydlan.

Cae	Llanwnda			
<i>Cae</i> <i>cae</i>	Glanrhyd	1839	RhPDegwm	473
<i>Cae gosa'r Blas yn Bont</i>	Black Lion	1839	RhPDegwm	337
cae, ans. agos, gradd eithaf agosaf, [at] e.ll. Plas-yn-bont				
Tafarn yng nghyffiniau <i>Plas-yn-bont</i> ym Montnewydd oedd y <i>Black Lion</i> .				
<i>y Cay bach</i>	?	1619	Henblas B	128
<i>Cae bach</i>	Bodgarad	1839	RhPDegwm	1579a
<i>Cae bach</i>	Cae-ciprys	1839	RhPDegwm	1095
<i>Cae bach</i>	Cae'r-odyn	1839	RhPDegwm	1369, 1372
<i>Cae bach</i>	Cefn	1839	RhPDegwm	1158
<i>Cae bach</i>	Dinas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae bach</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>Cae bach</i>	Dolellog	1839	RhPDegwm	949
<i>Cae bach</i>	Gaerwen	1839	RhPDegwm	809, 820
<i>Cae bach</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Cae bach</i>	Geufron	1835	Rumsey Wms	1057
<i>Cae bach</i>	Geufron	1839	RhPDegwm	409
<i>Cae Bach</i>	Glanrhyd	1750	NewGlynllifon	XD2 6912
<i>Cae bach</i>	Glanrhyd	1839	RhPDegwm	478
<i>Cae bach</i>	Gwredog-bach	1839	RhPDegwm	1757-8
<i>Cae bach</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	1654
<i>Cae bach</i>	Hendre	1839	RhPDegwm	1164
<i>Cae bach</i>	Mount Pleasant	1839	RhPDegwm	947-8
<i>Cae bach</i>	Pengwern	1839	RhPDegwm	183
<i>Cae bach</i>	Pentre-bach	1839	RhPDegwm	1896
<i>Cae bach</i>	Planwydd	1839	RhPDegwm	2044-5
<i>Cae bach</i>	Saron	1839	RhPDegwm	261
<i>Cae bach</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPDegwm	738-9, 748
<i>Cae bach</i>	Traean	1839	RhPDegwm	1176
<i>Cae bach</i>	Tŷ-cnap	1839	RhPDegwm	642-3
<i>Cae bach</i>	Tŷ Uchaf	1839	RhPDegwm	269
<i>Cae bach</i>	Tyddyn-bach	1839	RhPDegwm	1997-8
<i>Cae bach</i>	Tyddyn-bychan	1839	RhPDegwm	541
<i>Cae bach</i>	Tyddyn-parthle	1839	RhPDegwm	895
<i>Cae bach</i>	Tyddyn-seipar	1839	RhPDegwm	201
<i>Cae bach</i>	Tyddyn-y-berth	1839	RhPDegwm	907
<i>Cae bach</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	151
<i>Cae bach</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae bach</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
cae, bach				
<i>Cae bach canol</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae bach Canol</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062
cae, bach, canol				
<i>Cae bach tan cob</i>	Plas-yn-bont	1839	RhPDegwm	323a

cae, bach, tan, cob

<i>Cae bach ucha</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae bach ucha</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062
<i>Cae bach uchaf</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	427
cae, bach, ans. uchel, gradd eithaf uchaf				
<i>Cae bach y ffridd</i>	Cae`r-Sais	1839	RhPDegwm	1414
cae, bach, y, ffridd				
<i>Cae bach y Lon</i>	Hendre	1810	New Glynllifon	XD2 / 6929
<i>Caebachylon</i>	Hendre	1815	New Glynllifon	XD2 / 6930
cae, bach, y, lôn				
<i>Cae bach yr afon</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPDegwm	298
cae, bach, yr, afon				
<i>Cae banis</i>	Foryd	1839	RhPDegwm	235–6
cae, banis?				
Mae`n bosib mai amrywiad ar <i>pannas</i> sydd yn yr ail elfen: mae`r ffurf <i>pannys</i> yn digwydd, ond mae`n anodd esbonio`r treigladd meddal. Moron gwynion, `parsnips` yw <i>pannys</i> .				
<i>Cae barley</i>	Hafoty	1839	RhPDegwm	790
cae, Saes. barley				
Haidd neu farlys yw <i>barley</i> .				
<i>Cae barley canol</i>	Hafoty	1839	RhPDegwm	791
cae, Saes. barley, canol				
<i>Cae barley uchaf</i>	Hafoty	1839	RhPDegwm	792
cae, Saes. barley, ans. uchel, gradd eithaf uchaf				
<i>Cae batting</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Batting</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
cae, bating				
Am esboniad o`r ail elfen gweler <i>Cae Battin</i> dan Gaeau Llanbeblig a <i>Thyddyn Betty</i> dan Gaeau Llandwrog.				
<i>Cae bedw bach</i>	Llwyn-bedw	1839	RhPDegwm	1838, 1844
cae, bedwen, llu. bedw, bach				
<i>Cae bedw issa</i>	Llwyn-bedw	1727	Ll&Brynodol	D910–11
<i>Cae bedw issa</i>	Llwyn-bedw	1734	Ll&Brynodol	D364–5
cae, bedwen, llu. bedw, ans. isel, gradd eithaf isaf				
<i>Cae bedw ucha</i>	Llwyn-bedw	1727	Ll&Brynodol	D910–11
<i>Cae Bedw ucha</i>	Llwyn-bedw	1734	Ll&Brynodol	D364–5
cae, bedwen, llu. bedw, ans. uchel, gradd eithaf uchaf				
<i>Cae bengain</i>	Rhedynog-felen-bach	1839	RhPDegwm	528
cae, pengain?				
Mae`n anodd esbonio <i>bengain</i> / <i>pengain</i> .				
<i>Cae benlon bach</i>	Pen-y-groes	1839	RhPDegwm	954
cae, pen, lôn, bach				

<i>Cae Beudy bach</i>	Cae-hen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Beudy bach</i>	Cae-hen	1809	Vaynol	4062
<i>cae, beudy, bach</i>				
<i>Cae beudy newydd</i>	Pengwern	1839	RhPDegwm	212
<i>cae, beudy, newydd</i>				
<i>Cae bigson</i>	Traean	1839	RhPDegwm	1202
<i>cae, bigson?</i>				
Tybed ai <i>pigsofl</i> sydd yn yr ail elfen, sef y cnwd cyntaf o wair ifanc ar ôl hadu cae. Cf. <i>Cae Bison</i> (Lld).				
<i>Cae bras geirch</i>	Erw	1839	RhPDegwm	1639
<i>cae, bras, ceirch</i>				
Defnyddir <i>brasgeirch</i> i borthi anifeiliaid.				
<i>Cae Bregin</i>	Cae-mawr	1839	RhPDegwm	697
<i>cae, bregyn?</i>				
Mae'n bosib mai <i>bregyn</i> sydd yn yr ail elfen, sef grawn neu dywysennau haidd ar gyfer bragu.				
<i>Cae brwynog</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPDegwm	69
<i>cae, brwynog</i>				
<i>Cae brynengan</i>	Planwydd	1839	RhPDegwm	2043
<i>cae, e.ll. Brynengan</i>				
Ni lwyddwyd i leoli annedd o'r enw <i>Brynengan</i> ym mhlwyf Llanwnda ar unrhyw fap.				
<i>Cae bryn mawr</i>	Bryn-beddau	1839	RhPDegwm	890
<i>cae, bryn, mawr</i>				
<i>Cae bryn newydd</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	449–50
<i>cae, bryn, newydd</i>				
<i>Cae bryn y fonwent</i>	Gwredog-uchaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae bryn y fonwent</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>cae, bryn, y, mynwent</i>				
<i>Cae buchedd helaeth</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	460
<i>cae, buchedd, helaeth</i>				
Yr ail elfen yw <i>buchedd</i> , sydd fel rheol yn golygu 'dull o fyw', ond a all hefyd olygu 'moddion cynhaliath, ymborth neu luniaeth'. O'i gyfuno â'r ans. <i>helaeth</i> mae'r enw yn awgrymu darn o dir cynhyrchiol a ffrwythlon; cf. <i>Profitable Field</i> yn Lingfield, Surrey (<i>EFN</i> , 112). Ceir <i>Werglodd buchedd helaeth</i> hefyd ym Mhlas-Llanwnda.				
<i>Cae buchod</i>	Trosgol	1839	RhPDegwm	2021
<i>cae, buwch, llu. buchod</i>				
<i>Cae buchod uchaf</i>	Trosgol	1839	RhPDegwm	2020
<i>cae, buwch, llu. buchod, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cae bigail</i>	Bodgarad	1839	RhPDegwm	765
<i>cae, bugail?</i>				

<i>Kay Bichan cae, bychan</i>	Rhedynog-felen	1622/3	<i>Ex. P. J.</i>	83
<i>Cae calch</i>	Cae-hen	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Calch</i>	Cae-hen	1809	Vaynol	4062
<i>Cae calch</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd	216
<i>Cae calch</i>	Geufron	1835	Rumsey Wms	1057
<i>Cae calch</i>	Pen-y-cae	1839	RhPdegwm	209
<i>Cae calch</i>	Penrhos	1839	RhPdegwm	112
<i>Cae calch cae, calch</i>	Erw	1839	RhPdegwm	1641a
<i>Cae caled cae, caled</i>	Tŷ-cnap	1839	RhPdegwm	655
<i>kaye kanol</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
<i>Cae Canol</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1683	Bangor	17605
<i>Cae Canol</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1747	Bangor	17609
<i>Caye canol</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1751-2	Bangor	17610
<i>Cae canol</i>	Black Lion	1839	RhPdegwm	342
<i>Cae canol</i>	Bodgarad	1839	RhPdegwm	1575
<i>Cae canol</i>	Cefn	1839	RhPdegwm	1193
<i>Cae canol</i>	Cilfechydd	1839	RhPdegwm	1814
<i>Cae canol</i>	Dolellog	1839	RhPdegwm	1112
<i>Cae canol</i>	Garth-y-glo	1839	RhPdegwm	1123
<i>Cae canol</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Cae canol</i>	Glanrhyd	1839	RhPdegwm	475
<i>Cae canol</i>	Hen-gastell	1839	RhPdegwm	511
<i>Cae canol</i>	Hendre	1799	Cynhaiarn	B111
<i>Cae canol</i>	Llwyn-bedw	1734	Ll&Brynodol	D354-5
<i>Cae canol</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPdegwm	1605
<i>Cae canol</i>	Pen-y-cae	1839	RhPdegwm	205
<i>Cae canol</i>	Pen-y-groes	1839	RhPdegwm	942
<i>Cae canol</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPdegwm	415
<i>Cae canol</i>	Plas-yn-bont	1839	RhPdegwm	323
<i>Cae canol</i>	Tyddyn-y-wrach	1839	RhPdegwm	671
<i>Cae canol cae, canol</i>	Tyn-rhos	1839	RhPdegwm	130
<i>Cae Canol isaf cae, canol, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>	Glanrhyd	1837	Rumsey Wms	42
<i>Cae canol uchaf cae, canol, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>	Glanrhyd	1839	RhPdegwm	470
<i>Cae cavan? cochion cae, cavan?, ans. coch, llu. cochion</i>	Pont Faen	1839	RhPdegwm	275, 277
Mae'r ail elfen yn peri problem o ran darllen yr ysgrifen yn y cofnod ac o ran deall yr ystyr. Mae'r ans. llu. <i>cochion</i> yn awgrymu mai e.llu. ydyw. Gellid tybio mai planhigyn sydd yma, ond mae'n anodd gwybod pa un. Fodd bynnag, gweler <i>Cavan uchaf</i> isod.				
<i>kae / r / kefn</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1597	Bangor	2064
<i>Kayr Keven</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1607/8	<i>Ex. P.J.</i>	47
<i>kae / r / kefn</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
<i>Cae cefn</i>	Gadlys	1839	RhPdegwm	1140

<i>Cae cefn</i>	Gwredog-bach	1839	RhPDegwm	1732
<i>Cae cefn</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPDegwm	1666
<i>cae, y, cefn</i>				
<i>Cae cefn bach</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	411
<i>cae, cefn, bach</i>				
<i>Cae cefn beudy</i>	Pistyll	1839	RhPDegwm	835a
<i>Cae cefn beudy</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	417
<i>Cae cefn y beudy</i>	Tan-y-ffordd	1839	RhPDegwm	1874
<i>Cae cefn beudy</i>	Traean	1839	RhPDegwm	1203
<i>Cae cefn beudy</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPDegwm	286
<i>cae, cefn, beudy</i>				
<i>Cae cefn coch</i>	Maen-gwyn	1839	RhPDegwm	1144
<i>cae, cefn, coch</i>				
<i>Cae cefn felin</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	438
<i>cae, cefn, melin</i>				
<i>Cae cefn las</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	983
<i>cae, cefn, glas?</i>				
Os mai'r ans. <i>glas</i> sydd yn y drydedd elfen, mae'n anodd iawn esbonio'r tr. meddal cychwynnol ynddo.				
<i>Cae cefn gweithdy</i>	Pen-y-groes	1839	RhPDegwm	939
<i>cae, cefn, gweithdy</i>				
<i>Cae cefn mawr</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	414
<i>cae, cefn, mawr</i>				
<i>Cae cefn nesaf</i>	Gadlys	1839	RhPDegwm	1082
<i>cae, cefn, ans. agos, gradd eithaf nesaf</i>				
<i>Cae cefn pellaf</i>	Gadlys	1839	RhPDegwm	1079
<i>cae, cefn, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Cae cefn scybor</i>	Gadlys	1839	RhPDegwm	1083
<i>cae, cefn, ysgubor</i>				
<i>Cae cefn Stabal</i>	Traean	1839	RhPDegwm	1199
<i>cae, cefn, ystabl</i>				
<i>Cae cefn ty</i>	Cae-ciprys	1839	RhPDegwm	1089
<i>Cae cefn Tŷ</i>	Cae'r-odyn	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Cefn Tŷ</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>Cae cefn ty</i>	Cae'r-odyn	1839	RhPDegwm	1366
<i>Cae cefn ty</i>	Cae'r-Sais	1839	RhPDegwm	1416
<i>Cae cefn ty</i>	Felinwnda	1839	RhPDegwm	436
<i>Cae cefn ty</i>	Gwredog-bach	1839	RhPDegwm	1727
<i>Cae cefn ty</i>	Hen-gastell	1839	RhPDegwm	512
<i>Cae cefn ty</i>	Lleiniau	1839	RhPDegwm	100
<i>Cae cefn ty</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	1613
<i>Cae cefn ty</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	579
<i>Cae cefn ty</i>	Tyddyn-gwŷdd	1839	RhPDegwm	750

<i>Cae cefn ty</i>	Tyddyn-y-berth	1839	RhPDegwm	926
<i>Cae cefn ty</i>	Wernlas-wen	1839	RhPDegwm	1032
<i>cae, cefn, tŷ</i>				
<i>Cae cefn yr ardd</i>	Gadlys	1839	RhPDegwm	1107
<i>Cae cefn 'r ardd</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	126
<i>cae, cefn, y, gardd</i>				
<i>cae cefn' r hengwrt</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	ND2 / 7424
<i>Cae cefn' r Hengwrt</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	ND2 / 7426
<i>Cae Cefn r Hengwrt</i>	Rhedynog-felen	1757	P. yr Aur	14493
<i>Cae cefn' r Hengwrt</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>cae, e.ll.Cefn-hengwrt</i>				
<i>Gweler Cefn-hengwrt a'i berthynas â Rhedynog-felen dan Anheddau Llanwnda.</i>				
<i>Cae ceiliog</i>	Ceunant	1839	RhPDegwm	1679
<i>cae, ceiliog</i>				
<i>Cae'r ceirch</i>	Hendre	1799	Cynhaiarn	B111
<i>Cae ceirch</i>	Geufron	1839	RhPDegwm	389
<i>cae, ceirch</i>				
<i>Cae celyn / Cae'r celyn</i>	Cefn	1839	RhPDegwm	651, 1191
<i>Cae celyn</i>	Garth y-glo	1839	RhPDegwm	1121
<i>Cae celyn</i>	Pistyll	1839	RhPDegwm	861
<i>cae, y, celyn</i>				
<i>Cae celynen</i>	Erw	1839	RhPDegwm	1629
<i>cae, celynnen</i>				
<i>Cae cerrig</i>	Bodgarad	1839	RhPDegwm	762, 762a
<i>Cae cerrig</i>	Cae-hen	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Cerrig</i>	Cae-hen	1809	Vaynol	4062
<i>Cae cerrig</i>	Cae-mawr	1839	RhPDegwm	687, 701
<i>Cae cerrig</i>	Cae'r-Sais	1839	RhPDegwm	1408
<i>Cae cerrig</i>	Hafod-y-wern	1839	RhPDegwm	1981
<i>Cae cerrig</i>	Llwyn-bedw	1839	RhPDegwm	1836
<i>Cae cerrig</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	1594
<i>Cae cerrig</i>	Pentre-bach	1839	RhPDegwm	1897
<i>Cae cerrig</i>	Tyddyn-y-wrach	1839	RhPDegwm	675
<i>Cae'r cerrig</i>	Wernlas-wen	1839	RhPDegwm	1007
<i>cae, y, carreg, llu. cerrig</i>				
<i>kae / r / klip</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1597	Bangor	2064
<i>kae / r / klip</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
<i>Cae clip</i>	Pen-y-clip	1839	RhPDegwm	636
<i>cae, clip</i>				
<i>Rhiw fach serth yw clip. Gweler Pen-y-clip dan Anheddau Llanwnda.</i>				
<i>Cae clip pellaf</i>	Pen-y-clip	1839	RhPDegwm	665
<i>cae, clip, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Cae'r Clogwyn</i>	Bodgarad	1839	RhPDegwm	1582
<i>Cae clogwyn</i>	Cae'r-odyn	1839	RhPDegwm	1409

<i>Cae'r clogwyn</i> cae, y, clogwyn	Cilfechydd	1839	RhPdegwm	1813
<i>Cae clogwyn Ucha</i> <i>Cae Clogwyn Ucha</i> cae, clogwyn, ans. uchel, gradd eithaf uchaf	Cae'r-odyn Cae'r-odyn	1798-9 1809	Vaynol Vaynol	4059 4062
<i>Cae'r Clogwyn isa</i> <i>Caer Clogwyn Isa</i> cae, y, clogwyn, ans. isel, gradd eithaf isaf	Cae'r-odyn Cae'r-odyn	1798-9 1809	Vaynol Vaynol	4059 4062
<i>Cay clwt</i> cae, clwt	Pentre-bach	1721	NewGlynllifon	XD2 / 7460
<i>Cae coch</i> <i>'y Cae Coch yn y Collfryn'</i> <i>Cae coch</i> <i>Cae Coch</i> <i>Cae coch</i> cae, coch	Cefn-hengwrt Collfryn Gwredog-isaf Gwredog-isaf Gwredog-isaf	1839 1619 1798-9 1809 1839	RhPdegwm Henblas B Vaynol Vaynol RhPdegwm	74 128 4059 4062 731
<i>kae / r / koed</i> <i>Cae'r coed / Cae coed</i> <i>Cae'r Coed / Cae Coed</i> <i>Cae coed</i> <i>Cae coed</i> <i>Cae coed</i> <i>Cae'r Coed</i> <i>Cae coed</i> <i>Cae'r coed</i> <i>Cae coed</i> <i>Cae coed</i> cae, y, coeden, llu. coed	yn nhrefgordd Bodellog Dinas Dinas Dinas Garth Hafoty Pen-y-bryn Penbryn Foryd Plas-yn-bont Tyddyn-gwŷdd Wernlas-ddu	1629 1798-9 1809 1839 1839 1839 1839 1839 1839 1839	Bangor Vaynol Vaynol RhPdegwm RhPdegwm RhPdegwm RhPdegwm RhPdegwm RhPdegwm RhPdegwm	2064 4059 4062 319 455 849 1623 176, 223-6 320 741 853-4
<i>Cae coed isaf</i> cae, y, coeden, llu. coed, ans. isel, gradd eithaf isaf	Plas-Llanwnda	1839	RhPdegwm	425, 568
<i>Cae coed uchaf</i> <i>Cae coed uchaf</i> cae, y, coeden, llu. coed, ans. uchel, gradd eithaf uchaf	Plas-Llanwnda Tyddyn-parthle	1839 1839	RhPdegwm RhPdegwm	567 680
<i>Cae coeden</i> cae, coeden	Tŷ-hen	1839	RhPdegwm	524
<i>Cae comin</i> cae, comin	Tyddyn-gwŷdd	1839	RhPdegwm	746
<i>Cay craig y gatberth</i> <i>Cay craig y gatberth</i> <i>Cay Craig y Gatberth</i> <i>Cae-Craig-y-Gatberth</i> cae, e.lle Craig y Gatberth Tir llawn drysi a mieri yw <i>catberth</i> .	Pentre-bach Pentre-bach Pentre-bach Pentre-bach	1721 1721 1721 1722	Ll&Brynodol Ll&Brynodol NewGlynllifon Ll&Brynodol	D1068-9 D1071-2 XD2 / 7460 D1073

<i>Cae Cregin</i>	Cae-mawr	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Cregin</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062
<i>Cae cregin</i>	Gwredog-uchaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Cregin</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>cae, cragen, llu. cregyn</i>				
<i>Cae crin</i>	Cil-haul	1839	RhPDeagwm	1709
<i>cae, crin</i>				
<i>Cae crwn</i>	Gwredog-uchaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae crwn</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>cae, crwn</i>				
<i>Cae curly</i>	Cae-rhyg	1839	RhPDeagwm	818
<i>Cae curly</i>	Gaerwen	1839	RhPDeagwm	816
<i>cae, Saes. curly</i>				
Tybed ai 'curly kale', sef bresych crych, sydd yn yr ail elfen?				
<i>Cae'r Cwt</i>	Cae-mawr	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caer Cwt</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062
<i>Cae cwt</i>	Erw	1839	RhPDeagwm	751
<i>cae, y, cwt</i>				
<i>Cae cwta</i>	Cae-mawr	1839	RhPDeagwm	686
<i>cae, cwta</i>				
<i>Cae cwt mochyn</i>	Garth	1839	RhPDeagwm	480
<i>Cae cwt mochyn</i>	Lleiniau	1839	RhPDeagwm	103
<i>cae, cwt, mochyn</i>				
<i>Cae cyllgada?</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPDeagwm	122
<i>cae, cyllgada?</i>				
Mae'r ail elfen yn anesboniadwy.				
<i>Cae cyn ceirch</i>	Hendre	1839	RhPDeagwm	1160
<i>cae, cyn, ceirch</i>				
<i>Cae hywarch</i>	Cae-ciprys	1839	RhPDeagwm	1096–7
<i>cae, cywarch?</i>				
Mae'n debyg mai <i>cywarch</i> 'hemp' sydd yn yr ail elfen.				
<i>Cae Dafydd Roberts</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPDeagwm	559
<i>cae, e.p.Dafydd Roberts</i>				
Ni wyddys pwy oedd <i>Dafydd Roberts</i> .				
<i>Cae Dan y Cefn Coch</i>	?	1837	C.Vincent	2861
<i>cae, dan, y, e.ll.Cefn-coch</i>				
Mae annedd o'r enw <i>Cefn-coch</i> ar gyrion pentref Llanwnda.				
<i>Cae dorlan goch</i>	Bodgarad	1839	RhPDeagwm	1596
<i>cae, torlan, coch</i>				
<i>Cae drain</i>	Cae'r-odyn	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Drain</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062

<i>Cae drain</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Drain</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062
<i>cae, draenen, llu. drain</i>				
<i>Cae draw</i>	Gwredog-bach	1839	RhPdegwm	1718
<i>cae, draw</i>				
<i>Cae drwg</i>	Gwredog-bach	1839	RhPdegwm	1728
<i>cae, drwg</i>				
<i>Cae Drws Tŷ dŷ</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>cae, drws, e.ll. Tŷ-du</i>				
Yr oedd <i>cae</i> o'r enw <i>Cae oflaen drws ty du</i> (q.v. isod) ymhlith caeau annedd <i>Foryd</i> hefyd, a byddai tir <i>Dinas</i> yn ymestyn i gyfeiriad <i>Tŷ-du</i> o'r dwyrain a thir <i>Foryd</i> yn ymestyn ato o'r gorllewin. Gweler <i>Tŷ-du</i> dan Anheddau Llanwnda.				
<i>Cae'r drws y tŷ</i>	Pont Faen	1839	RhPdegwm	280a
<i>cae, y, drws, y, tŷ</i>				
Nid oes angen y fannod ar ôl <i>cae</i> yn y gystrawen uchod.				
<i>Cae drws y beudy</i>	Tŷ-hen	1803	Henblas B	1345
<i>cae, drws, y, beudy</i>				
<i>Cae Drws yscubor</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Drws y yscubor</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>cae, drws, yr, ysgubor</i>				
<i>Cae dryg</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPdegwm	1650
<i>cae, dryg</i>				
Yr unig ystyr a rydd <i>GPC</i> i'r gair <i>dryg</i> yw 'cyffur meddygol'. Mae ar gael yn y Gym. ers y 16g. ac eto mae'n anodd gweld ei ystyr yn yr enw uchod.				
<i>Cae du</i>	Pengwern	1839	RhPdegwm	185
<i>cae, du</i>				
<i>Cae dwfr</i>	Dinas	1839	RhPdegwm	355
<i>Cae dwfr</i>	Gwredog-bach	1839	RhPdegwm	1738
<i>Cae dwfr</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPdegwm	1601
<i>cae, dwfr</i>				
<i>Cae Ddrymas</i>	Pont-faen	1839	RhPdegwm	279a
<i>cae, Drymas?</i>				
Ni wyddys beth yw <i>Drymas</i> .				
<i>Cae Eithin</i>	?	1837	C. Vincent	2861
<i>Cae eithin</i>	Bodaden	1839	RhPdegwm	985
<i>Cae eithin</i>	Cae-mawr	1839	RhPdegwm	690
<i>Cae eithin</i>	Foryd	1839	RhPdegwm	222, 222a, 227
<i>Cae eithin</i>	Garth-y-glo	1839	RhPdegwm	1159
<i>Cae eithin</i>	Gwredog-bach	1839	RhPdegwm	1763–5
<i>Cae Eithin</i>	Hendre	1799	Cynhaiarn	B111
<i>Cae eithin</i>	Lleiniau	1839	RhPdegwm	106–7
<i>Cae eithin</i>	Pistyll	1839	RhPdegwm	839
<i>Cae eithan</i>	Tyn-rhos	1839	RhPdegwm	139
<i>cae, eithin</i>				

<i>Cae Eithin bach</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>Cae Eithin Bach</i>	?	1837	C. Vincent	2861
<i>Cae eithin bach</i>	Plas-yn-bont	1839	RhPDegwm	336
<i>cae, eithin, bach</i>				
<i>Cae eithin llydan</i>	Tŷ-newydd	1839	RhPDegwm	1411-13
<i>cae, eithin, llydan</i>				
<i>Cae eithin mawr</i>	Hafoty	1839	RhPDegwm	789
<i>Cae Eithin mawr</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Eithin mawr</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>cae, eithin, mawr</i>				
<i>Cae eithin ty bach</i>	Cae'r-Sais	1839	RhPDegwm	1419
<i>cae, eithin, tŷ, bach</i>				
Mae'n anodd gwybod beth yw'r <i>tŷ bach</i> : ai annedd arall o'r enw <i>Tŷ-bach</i> ai geudy.				
<i>Cae Eithin ucha</i>	Cae'r-odyn	1798-9	Vaynol	4059
<i>cae, eithin, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Kay Eithinog</i>	?	1655	Baron Hill	3237
<i>Cae Eithinog</i>	Hen-gastell	1839	RhPDegwm	515
<i>cae, eithinog</i>				
<i>Cae ester</i>	Tŷ-hen	1839	RhPDegwm	494
<i>cae, ester?</i>				
Mae'n anodd gwybod beth yw'r ail elfen: ai'r e.p. <i>Esther</i> ynteu rhyw air arall a lurguniwyd. Mae'n bosib mai <i>hestor</i> , amr. <i>estawr</i> sydd yma, sef mesur cyfartal â dau fwsiel.				
<i>Cae Park y Stalwyn</i>	?	1812	Rumsey Wms	861
<i>otherwise Cae</i>				
<i>Factory</i>				
<i>cae, Saes. factory</i>				
Heb wybod lleoliad y cae hwn mae'n anodd gwybod beth oedd y <i>factory</i> , ond yn aml yn y 19g. defnyddir y gair hwn am felin wlân.				
<i>Cae Fadog</i>	?	1778	Kinmel	1222-3
<i>Caefadog</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	230
<i>cae, e.p. Madog</i>				
<i>Cae feistwn</i>	Lleiniau	1839	RhPDegwm	105
<i>cae, beiston</i>				
Am yr ail elfen gweler <i>Feiston</i> dan Anheddau Llanbeblig. Byddai hyn yn gweddu i'r dim i dir <i>Lleiniau</i> ar aber afon Carrog yn y Foryd.				
<i>Cae Ficar</i>	Dinas	1839	RhPDegwm	354
<i>cae, ficer</i>				
Mae'n debyg fod y cae hwn yn rhan o dir yr eglwys.				
<i>Cae finigr</i>	Garth	1839	RhPDegwm	1134
<i>cae, finigr</i>				
Mae'n debyg mai cyfeiriad at surni'r pridd oherwydd draeniad gwael sydd yn yr ail elfen <i>finigr</i> . Cf. <i>Vinegar Field</i> yn Timperley, Sir Gaer, a <i>Vinegar</i> yn Widecombe, Dyfnaint (<i>EFND</i> , 245), a cheir yr un syniad yn <i>Sourends</i> yn Swydd Gaerhirfryn (<i>EFN</i> , 42).				

<i>Cae fodty</i> cae, foty	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	1603
Ffurf lafar gywasgedig ar <i>hafodty / hafoty</i> yw <i>fodty / foty</i> .				
<i>Cae ffridd</i> <i>Cae'r ffridd</i> <i>Cae ffridd</i> cae, y, ffridd	Cil-haul Gwredog-bach Gwredog-isaf	1839 1839 1839	RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm	1755-6 1760 733
<i>Cae ffront</i> <i>Cae'r ffront</i> <i>Cae'r ffront</i> cae, y, ffront	Brynrhedyn Cefn Dinas	1839 1839 1839	RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm	593 1148 356
<i>Cae'r ffynnon</i> <i>Cae'r ffynnon</i> <i>Cae'r ffynnon</i> <i>Caer Fynnon</i> <i>Cae ffynnon</i> <i>Cae'r ffynnon</i> <i>Cae ffynnon</i> <i>Cae'r ffynnon</i> <i>Cae'r ffynnon</i> <i>Cae ffynnon</i> <i>Cae ffynnon</i> <i>Cae ffynnon</i> <i>Cae'r ffynnon</i> <i>Cae'r ffynnon</i> <i>Cae'r ffynnon</i> <i>Cae'r ffynnon</i> <i>Cae'r Fynnon</i> cae, y, ffynnon	Bodgarad Bryn-beddau Cae'r-odyn Cae'r-odyn Cae'r-Sais Cefn Gadlys Glanrhyd Hafoty Hendre Pen-y-cae Pen-y-clip Penrhos Pistyll Tŷ-cnap Tyddyn-y-berth Wernlas Wernlas	1839 1839 1798-9 1809 1839 1839 1839 1750 1839 1799 1839 1839 1839 1839 1839 1839 1798-9 1809	RhPDegwm RhPDegwm Vaynol Vaynol RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm NewGlynllifon RhPDegwm Cynhaiarn RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm RhPDegwm Vaynol Vaynol	1573 891 4059 4062 1406 649 1137 XD2 / 6912 800 B111 197-8 635 95 807a, 822 644-5 909 4059 4062
<i>Cae'r ffynnon bach</i> <i>Caer Fynnon bach</i> cae, y, ffynnon, bach	Tyn-llan Tyn-llan	1798-9 1809	Vaynol Vaynol	4059 4062
<i>Cae ffynnon Berthi</i> cae, ffynnon, perth, llu. perthi	Gadlys	1839	RhPDegwm	1138
<i>Cae ffynnon beuno</i> cae, ffynnon, e.p.Beuno	Erw	1839	RhPDegwm	761
Nid yw <i>HWW</i> na <i>Ffyn.Cym.2</i> yn cyfeirio at y <i>Ffynnon Beuno</i> uchod; mae <i>HWW</i> yn cyfeirio at yr un yng Nghlynnog. Fodd bynnag, nodir y ffynnon uchod ar fap OS 1919 (Caerns. XVI S.W.) yn agos iawn at <i>Erw</i> . Y sant Beuno a gofféir yn enw'r ffynnon. Yn ôl y traddodiad, rhoddodd y brenin Cadwallon ap Cadfan dir i'r sant rhwng Waunfawr a Bontnewydd yng nghyffiniau Gwredog, nid nepell o'r ffynnon hon, ond darganfu Beuno nad eiddo'r brenin oedd y tir hwn i'w roi. Yn ddiweddarach cafodd Beuno rodd o dir yng Nghlynnog gan gefnder Cadwallon ac ymsefydlodd yno (<i>WCD</i> , 43; <i>Arch. Camb.</i> 85 (1930), 334; <i>ALEW</i> , 31; <i>CBLleu</i> , 47).				
<i>Cae ffynnon gotiau</i> cae, ffynnon, cotiau?	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	387

Mae'n anodd gwybod beth yw ystyr y drydedd elfen.

Kay ffynon Vnda ? 1655 Baron Hill 3237
cae, ffynnon, e.p. Gwyndaf

Am y drydedd elfen gweler *Llanwnda* dan Anheddau Llanwnda. Nid yw HWW na Ffyn.Cym.2 yn cyfeirio at y ffynnon hon.

Kae / r / ffynnon wenn yn nhrefgordd Bodellog 1597 Bangor 2064
Kae / r / ffynnon wenn yn nhrefgordd Bodellog 1629 Bangor 2064
cae, y, ffynnon, ans. gwyn, ben. gwen

Cae gamdda Black Lion 1839 RhPDegwm 338
Cae gamdda Cefn 1839 RhPDegwm 652
Cae'r gamdda Erw 1839 RhPDegwm 1630
Cae'r gamdda Pen-y-clip 1839 RhPDegwm 659
cae, y, camfa

Ffurf lafar leol *camfa* yw *camdda*, sef grisiau o bren neu garreg dros glawdd.

Cae'r gamdda fawr Pengwern 1839 RhPDegwm 188
Cae gamdda fawr Traean 1839 RhPDegwm 1194
cae, y, camfa, mawr

Cae garf? Garth-y-glo 1839 RhPDegwm 1149
cae, gafr?

Mae blotyn inc ar draws yr ail elfen yn y llawysgrif, felly mae'n anodd ei darllen. Tybed nad camsillafiad o *gafr* sydd yma?

Cae garreg fawr Tyddyn-gwŷdd 1839 RhPDegwm 747
cae, carreg, mawr

Cae Garth y Pandy Rhedynog-felen 1757 Bangor 29397
cae, garth, y, pandy

Cae garw Cae-Howel 1839 RhPDegwm 1959-60
Cae garw Gaerwen / Pen-y-gaerwen 1798-9 Vaynol 4059
Cae garw Gaerwen / Pen-y-gaerwen 1809 Vaynol 4062
Cae garw Rhedynog-felen-fawr 1839 RhPDegwm 80
Cae garw Tyn-rhos 1839 RhPDegwm 137
Cae garw Wernlas 1798-9 Vaynol 4059
Cae garw Wernlas 1809 Vaynol 4062
Cae garw Wernlas-ddu 1839 RhPDegwm 859a
cae, garw

Cae garw uchaf Gaerwen 1839 RhPDegwm 1563
Cae garw uchaf Wernlas-ddu 1839 RhPDegwm 860
cae, garw, ans. uchel, gradd eithaf uchaf

Cae gelltydd Pont Faen 1839 RhPDegwm 274
cae, gallt, llu. gelltydd

Cae glan yr Afon Gwredog-uchaf 1798-9 Vaynol 4059
Cae glan yr afon Gwredog-uchaf 1809 Vaynol 4062
cae, glan, yr, afon

Cae Glas Dolellog 1839 RhPDegwm 1111, 1113

<i>y Cae glâs</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1068–9
<i>y Cay-glâs</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1071–2
<i>y Cay glas</i>	Pentre-bach	1721	NewGlynllifon	XD2 / 7460
<i>Y-Cae-glâs</i>	Pentre-bach	1722	Ll&Brynodol	D1073
<i>Cae glas</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	577
<i>Cae Glass</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Glass</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>y, cae, glas</i>				
<i>Cae glyb</i>	Cefn	1839	RhPDegwm	654
<i>Cae glyb</i>	Pen-y-cae	1839	RhPDegwm	206
<i>Cae glyb</i>	Pen-y-clip	1839	RhPDegwm	663
<i>cae, gwlyb</i>				
<i>Cae gwag</i>	Garth-y-glo	1839	RhPDegwm	1156
<i>cae, gwag</i>				
<i>Cae gwair</i>	Cae-mawr	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae gwair</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062
<i>Cae gwair</i>	Cae-mawr	1839	RhPDegwm	694
<i>cae, gwair</i>				
<i>Cae gwaliau isaf</i>	Mount Pleasant Inn	1839	RhPDegwm	373
<i>cae, gwal, llu. gwaliau, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Cae gwaliau uchaf</i>	Mount Pleasant Inn	1839	RhPDegwm	375
<i>cae, gwal, llu. gwaliau, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cae gwartheg</i>	Hafod-y-wern	1839	RhPDegwm	1931–2
<i>Cae gwartheg</i>	Tŷ-coch	1839	RhPDegwm	2003
<i>cae, gwartheg</i>				
<i>Cae gwastad</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Cae gwastad</i>	Geufron	1835	Rumsey Wms	1057
<i>cae, gwastad</i>				
<i>Cae gwenith</i>	Geufron	1839	RhPDegwm	391–2
<i>cae, gwenith</i>				
<i>Cae gwlaw</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPDegwm	859
<i>cae, gwlaw</i>				
<i>Cae gwndwn</i>	Cae-mawr	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae gwndwn</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062
<i>Cae gwndwn</i>	Cae'r-odyn	1839	RhPDegwm	1371
<i>Cae gwndwn</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae gwndwn</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062
<i>cae, gwndwn</i>				
Tir heb ei droi ers blynyddoedd yw <i>gwyndwn / gwndwn / gwyndon</i> .				
<i>Cae gwyn</i>	Cwellyn	1839	RhPDegwm	2065
<i>Cae gwyn</i>	Gadlys	1839	RhPDegwm	1116
<i>Cae gwyn</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae gwyn</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062
<i>Cae gwyn</i>	Gaerwen	1839	RhPDegwm	824

<i>Cae gwyn</i> cae, gwyn	Tyddyn-Sir Hugh	1839	RhPDegwm	1910–11
<i>Cae hâd</i> cae, had	Wernlas	1809	Vaynol	4062
Nodir y cae hwn fel <i>Hadgae</i> (q.v.) yn 1798–9.				
<i>Cae haydd</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1068–9
<i>Cae-haidd</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1071–2
<i>Cae haidd</i> cae, haidd	Pentre-bach	1721	NewGlynllifon	XD2 / 7460
<i>Cae helygan bach</i> cae, helygen, bach	Cae`r-helygen	1839	RhPDegwm	903
Gweler <i>Cae`r-helygen</i> dan Anheddau Llanwnda.				
<i>Cae hen</i> cae, hen	Bodaden	1839	RhPDegwm	966, 969–70
<i>Cae hen ardd</i> cae, hen, gardd	Tyddyn-bychan	1839	RhPDegwm	537
<i>Cae hen Scybor</i> cae, hen, ysgubor	Cae-mawr	1839	RhPDegwm	693
<i>Cae hetar</i> cae, hetar	Traean	1839	RhPDegwm	1173
Defnyddir <i>hetar</i> , bnth.o'r Saes. <i>heater</i> , ar lafar yn Arfon am haearn smwddio. Siâp trionglog tebyg i haearn smwddio fyddai i'r cae hwn, a cheir enghrefftau o ddefnyddio'r un ddelwedd yn Lloegr: <i>Heater</i> , <i>Heater Field</i> a <i>Heater Close</i> mewn gwahanol fannau yn Westmorland (<i>EFND</i> , 101) a <i>Smoothing Iron Field</i> yn Timperley, Sir Gaer (ibid. 209).				
<i>Cae hir</i>	Cefn	1839	RhPDegwm	935
<i>Cae hir</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae hir</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062
<i>Cae hir</i> cae, hir	Rhedynog-felen-fawr	1839	RhPDegwm	591
<i>Cae Humphrey</i> cae, e.p.Humphrey	Cefn-hengwrt	1839	RhPDegwm	1173
Ni wyddys pwy oedd <i>Humphrey</i> .				
<i>Cae Hwlkin</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1683	Bangor	17605
<i>Cae Hwlkin</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1747	Bangor	17609
<i>Cae Hwlkin</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1751/2	Bangor	17610
<i>Cae Hwlkin</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1830	Rumsey Wms	554
<i>Cae hwlcyn</i> cae, e.p. Hwlcyn	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	129
Ni wyddys pwy oedd <i>Hwlcyn</i> . Ffurf fachigol <i>Hywel</i> yw <i>Hwlcyn</i> . Gweler trafodaeth o'r enw gan MR yn <i>TCHSG</i> 52–3 (1991–2), 27.				
<i>Cae hyll</i>	Erw	1839	RhPDegwm	1622
<i>Cae hyll</i> cae, hyll	Geufron	1839	RhPDegwm	408

<i>Cay issa alias cay r gorse</i>	yn nhrefgordd Dinlle	1619	Henblas B	128
<i>Cae isaf</i>	Black Lion	1839	RhPDegwm	344
<i>Cae isaf</i>	Cae-rhyg	1839	RhPDegwm	1015
<i>Cae isa</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Isa</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062
<i>Cae isaf</i>	Lleiniâu	1839	RhPDegwm	102
<i>Cae isaf</i>	Penrhos	1839	RhPDegwm	37
<i>Cae isaf</i>	Plas-yn-bont	1839	RhPDegwm	322
<i>Cae isaf</i>	Tyddyn-gwŷdd	1839	RhPDegwm	744
<i>cae, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Cae llech</i>	Ceunant	1839	RhPDegwm	1678
<i>cae, llech</i>				
Llechfaen yw <i>llech</i> , er bod y ffurf fachigol <i>llechen</i> yn fwy arferol.				
<i>Cae Lledpen</i>	Gwredog-uchaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Lledpen</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>cae, lletben</i>				
Eg. yw <i>lletben</i> yn golygu ‘ochr’, yn aml iawn ochr y pen, ond hefyd lethr neu ochr mynydd; yn y ffurf ‘llepan mynydd’ yn Arfon (<i>WVBD</i> , 347).				
<i>Cae Ledpen bach</i>	Gwredog-uchaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Ledpen bach</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>cae, lletben, bach</i>				
<i>Cae llidiart</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>cae, llidiart</i>				
<i>Cae llidiart coch</i>	Pengwern	1839	RhPDegwm	186
<i>cae, llidiart, coch</i>				
<i>Cae llidiart Geufron</i>	Glanrhyd	1837	Rumsey Wms	42
<i>cae, llidiart, e.ll.Geufron</i>				
Gweler <i>Geufron</i> dan Anheddau Llanwnda.				
<i>Cae llidiart Glanrafon</i>	Glanrhyd	1839	RhPDegwm	466
<i>cae, llidiart, e.ll.Glanrafon /glan, yr, afon</i>				
Ni wyddys pa <i>Glanrafon</i> sydd yma. Ni fyddai ei leoliad ymhlith caeau <i>Glanrhyd</i> yn cyfateb i'r anheddau o'r enw hwn a drafodir dan Anheddau Llanwnda, felly mae'n bosib nad enw annedd yw <i>Glanrafon</i> yma, ond 'cae glan yr afon' a'i fod ar lan afon Rhyd.				
<i>Cae llidiart mawr</i>	Lleiniâu	1839	RhPDegwm	104
<i>cae, llidiart, mawr</i>				
<i>Cae llwm</i>	Hendre	1799	Cynhaiarn	B111
<i>cae, llwm</i>				
<i>Cae llyncol</i>	Chatham	1839	RhPDegwm	13–14
<i>cae, llyncol</i>				
Ans. yn golygu 'amsugol' yw <i>llyncol</i> . ond prin yw'r defnydd ohono. Gellir tybio bod rhyw fath o lynclyn yn y cae hwn, sef siglen neu gors y byddai'n hawdd suddo ynddi.				
<i>Cae llywarch</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPDegwm	1566
<i>cae, e.p. Llywarch</i>				

Mae'n hollol bosib mai'r e.p. *Llywarch* sydd yn yr ail elfen, ond gallai fod yn *cywarch* 'hemp': ceir cryn gymysgu rhwng y ddau air hyn.

<i>Cae Maen brâs</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Maen bras</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>Cae maen brâs</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPDegwm	804

cae, maen, bras

Mae'n anodd deall ystyr yr enw hwn: mae *bras* yn ans. braidd yn anarferol i'w gyplysu â maen, oni ddefnyddir ef yma yn yr ystyr 'mawr, trwchus'. Ceir enw Cern cyfatebol ar gae ym mhlwyf Stiithians yng Nghernyw, sef *Menvrause* lle cyfunir yr un elfennau *men* + *bras* (*Corn.PNE*, 162).

<i>Cae Maer Sofl</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Maer sofl</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062

cae, mawr?, sofl

Mae'n anodd esbonio'r ail elfen fel y mae: tybed nad gwall copïo am *mawr* sydd yma, ac eto fe'i hailadroddir yn y ddau gofnod. Y bonion a adewir ar ôl medi enwd, yn enwedig yd, yw'r sofl.

<i>Cae main</i>	Cil-haul	1839	RhPDegwm	1759
<i>Cae Main</i>	Glanrhyd	1750	NewGlynllifon	XD2 / 6912
<i>Cae main</i>	Gwredog-bach	1839	RhPDegwm	1761
<i>Cae main</i>	Pen-y-groes	1839	RhPDegwm	942
<i>Cae main</i>	Pentre-bach	1839	RhPDegwm	1893
<i>Cae main</i>	Rhedynog-felen-bach	1839	RhPDegwm	555
<i>Cae main</i>	Tŷ-hen	1803	Henblas B	1345
<i>Cae main</i>	Tyddyn-gwŷdd	1839	RhPDegwm	742
<i>Cae main</i>	Tyddyn-seipar	1839	RhPDegwm	189

cae, main

<i>Cae main big</i>	Cwellyn	1839	RhPDegwm	2072

cae, main, pig

Cyfeiriad sydd yma at siâp hirfain y cae.

<i>Cae Marchog</i>	Cae-mawr	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caer Marchog</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062

cae, y, marchog

<i>Cae marl issa</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Cae marl issa</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Cae marl issa</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7426

cae, marl, ans. isel, gradd eithaf isaf

Am yr ail elfen gweler *Pwll Marl* dan Anheddau Llanfaglan.

<i>Cae Marl ucha</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Cae Marl ucha</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Cae Marl uch[ ]</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7426

cae, marl, ans. uchel, gradd eithaf uchaf

<i>Cay Mawr</i>	?	1619	Henblas B	128
<i>Kae mawr</i>	?	1629	Baron Hill	3231
<i>Cae mawr</i>	Cefn	1839	RhPDegwm	1204
<i>Cae mawr</i>	Cilfechyd	1839	RhPDegwm	1801
<i>Cae mawr</i>	Cwellyn	1839	RhPDegwm	
<i>Cae mawr</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059

<i>Cae Mawr</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>Cae mawr</i>	Foryd	1839	RhPDegwm	237
<i>Cae mawr</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Cae mawr</i>	Glanrhyd	1837	Rumsey Wms	42
<i>Cae mawr</i>	Glanrhyd	1839	RhPDegwm	480a, 481a
<i>Cae mawr</i>	Saron	1839	RhPDegwm	266
<i>Cae mawr</i>	Traean	1839	RhPDegwm	1201
<i>Cae mawr</i>	Tŷ-hen	1839	RhPDegwm	517
<i>Cae mawr</i>	Tyddyn-Heilin	1839	RhPDegwm	1115
<i>Cae mawr</i>	Tyddyn-y-wrach	1839	RhPDegwm	670
<i>Cae mawr</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	165
<i>Cae mawr</i>	Wernlas-wen	1839	RhPDegwm	1008
<i>cae, mawr</i>				
<i>Cae mawr canol</i>	Gadlys	1839	RhPDegwm	1115
<i>cae, mawr, canol</i>				
<i>Cae mawr pellaf</i>	Gadlys	1839	RhPDegwm	1114
<i>cae, mawr, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Cae melyn</i>	Cil-haul	1839	RhPDegwm	1712
<i>Cae Melyn</i>	Gwredog-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Melyn</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae melyn</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPDegwm	1656
<i>cae, melyn</i>				
<i>Cae melyn bach</i>	Cil-haul	1839	RhPDegwm	1711
<i>cae, melyn, bach</i>				
<i>Cae melyn mawr</i>	Cil-haul	1839	RhPDegwm	1745
<i>cae, melyn, mawr</i>				
<i>Cae mellyddern?</i>	Pont Faen	1839	RhPDegwm	248
<i>cae, mellyddern?</i>				
Mae'n anodd gwybod pa air sydd yn yr ail elfen.				
<i>Cae merddyn bach</i>	Hendre	1839	RhPDegwm	1163
<i>cae, merddyn, bach</i>				
Amr. llafar ar <i>murddun</i> 'adfail' yw <i>merddyn</i> .				
<i>Cae merddyn mawr</i>	Hendre	1839	RhPDegwm	1166
<i>cae, merddyn, mawr</i>				
<i>Cae merllan</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	123a
<i>cae, merllyn</i>				
Mae'n debyg mai <i>merllyn</i> 'dŵr llonydd, merbwll' sydd yn yr ail elfen.				
<i>Cae merllyn mawr</i>	Pengwern	1839	RhPDegwm	169
<i>cae, merllyn, mawr</i>				
<i>Cae Moel</i>	Tyn-llan	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Moel</i>	Tyn-llan	1809	Vaynol	4062
<i>cae, moel</i>				
<i>Cae mûr</i>	Bryn-beddau	1839	RhPDegwm	884

<i>Cae yr mur</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>cae'r mur</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Cae' mur</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7426
<i>cae, y, mur</i>				
<i>Cae neidr</i>	Gadlys	1839	RhPDegwm	1081
<i>cae, neidr</i>				
<i>Cae nesa'r bigell</i>	Bryn-beddau	1839	RhPDegwm	745
<i>cae, ans. agos, gradd eithaf nesaf, [i], y, e.lle Y Bicell</i>				
Dywed Kate Roberts: '...rhyw hanner y ffordd rhwng Rhostryfan a rhan isaf y Waunfawr, yr oedd darn o dir a elwid yn "Bicall" (LW, 62). Byddai'r lleoliad hwn yn cydfynd â lleoliad <i>Bryn-beddau</i> . (Gweler hefyd <i>CBLleu</i> , 47). Mae'n debyg mai darn o dir pigfain ei ffurf sydd yma, tebyg i bicell. Cf. <i>Y Bickell</i> dan Gaeau Llanbeblig.				
<i>Cae nesa'r Cae bach</i>	Saron	1839	RhPDegwm	260
<i>cae, ans. agos, gradd eithaf nesaf, [i], y, cae, bach</i>				
<i>Cae'r nesa'r cae uchaf</i>	Garth	1839	RhPDegwm	1145-6
<i>cae, y, ans. agos, gradd eithaf nesaf, [i], y, cae, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
Nid oes angen y fannod ar ôl y <i>cae</i> cyntaf yn y gystrawen uchod.				
<i>Cae nesa i'r dref</i>	Hen-gastell	1839	RhPDegwm	510
<i>cae, ans. agos, gradd eithaf nesaf, i, y, tref</i>				
<i>Cae nesa'r ffordd</i>	Cae-ysgubor	1839	RhPDegwm	1853
<i>cae, ans. agos, gradd eithaf nesaf, i, y, ffordd</i>				
<i>Cae nesa'r lon</i>	Pen-isa'r-rhos	1839	RhPDegwm	1077
<i>cae, ans. agos, gradd eithaf nesaf, i, y, lôn</i>				
<i>Cae Nêst isa</i>	Cae'r-odyn	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Nêst isa</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>cae, e.p. Nest, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Cae Nêst ucha</i>	Cae'r-odyn	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Nêst ucha</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>cae, e.p. Nest, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>kae newydd</i>	yn nhrefgordd Dinlle	1591	Henblas B	123
<i>y Kay newydd</i>	yn nhrefgordd Dinlle	1592	Henblas B	124
<i>Cae newuth</i>	yn nhrefgordd Dinlle	1619	Henblas B	128
<i>Cae newydd</i>	Cilfechydd	1839	RhPDegwm	1808a
<i>Cae newydd</i>	Gaerwen	1839	RhPDegwm	1559
<i>Cae newydd</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	1642
<i>Cae newydd</i>	Pengwern	1839	RhPDegwm	213
<i>Cae newydd</i>	Penrhos	1839	RhPDegwm	38
<i>Cae newydd</i>	Pentre-bach	1839	RhPDegwm	1881
<i>Cay-newydd</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1068-9
<i>Cae newydd</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1071-2
<i>Cay newydd</i>	Pentre-bach	1721	NewGlynllifon	XD2 / 7460
<i>Cae-newydd</i>	Pentre-bach	1722	Ll&Brynodol	D1073
<i>Cae newydd</i>	Pistyll	1839	RhPDegwm	838
<i>Cae newydd</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	564, 573-4
<i>Cae newydd</i>	Tyddyn-gwŷdd	1839	RhPDegwm	749

cae, newydd

<i>Cae oflaeny drws</i>	Cae-rhyg	1839	RhPDegwm	835
<i>Cae oflaen y drws</i>	Cae-ysgubor	1839	RhPDegwm	1856
<i>Cae oflaen drws</i>	Cefn-hengwrt	1839	RhPDegwm	59
<i>Cae oflaen y drws</i>	Cilfechydd	1839	RhPDegwm	1798
<i>Cae oflaen drws</i>	Cil-haul	1839	RhPDegwm	1744
<i>Cae oflaen drws</i>	Felinwnda	1839	RhPDegwm	435
<i>Cae oflaen y drws</i>	Foryd	1839	RhPDegwm	231
<i>Cae oflaen y drws</i>	Gadlys	1839	RhPDegwm	1105
<i>Cae oflaen y drws</i>	Gwredog-bach	1839	RhPDegwm	1729
<i>Cae oflaeny drws</i>	Maen-gwyn	1839	RhPDegwm	489, 489a, 490
<i>Cae oflaen y drws</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	1604
<i>Cae oflaen drws</i>	Rhedynog-felen-fawr	1839	RhPDegwm	582
<i>Cae flaen drws</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPDegwm	121
<i>Cae oflaen y drws</i>	Tyddyn-gwŷdd	1839	RhPDegwm	736
<i>Cae oflaen drws</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	128
cae, o, blaen, y, drws				
<i>Cae oflaen drws</i>	Gadlys	1839	RhPDegwm	1110
<i>Dolellog</i>				
cae, o, blaen, drws, e.ll. Dolellog				
Gw. <i>Dolellog</i> dan Anheddau Llanwnda.				
<i>Cae oflaen drws ty du</i>	Foryd	1839	RhPDegwm	239
cae, o, blaen, drws, e.ll. Tŷ Du				
Gw. <i>Tŷ-du</i> dan Anheddau Llanwnda.				
<i>Cae oflaen drws y beudy</i>	Bodgarad	1839	RhPDegwm	1592
cae, o, blaen, drws, y, beudy				
<i>Cae oflaen y beudy</i>	Tan-y-ffordd	1839	RhPDegwm	1850-1
cae, o, blaen, y, beudy				
<i>Cae palmant</i>	Gwredog-bach	1839	RhPDegwm	1735
cae, palmant				
<i>Cae pant bach</i>	Bodgarad	1839	RhPDegwm	1588-9
<i>Cae pant bach</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	1649
cae, pant, bach				
<i>Cae pant coch</i>	Dinas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae pant coch</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
cae, pant, coch				
<i>Cae pant mawr</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	1648
cae, pant, mawr				
<i>Cae pant pellaf</i>	Hafoty-newydd	1839	RhPDegwm	1424
cae, pant, ans. pell, gradd eithaf pellaf				
<i>Cay Pant y Cefyl</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1068-9
<i>Cay pant y ceffyl</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1071-2
<i>Cay pant y ceffyl</i>	Pentre-bach	1721	NewGlynllifon	ND2 / 7460

<i>Cae-pant-y-Ceffyl</i> cae, pant, y, ceffyl	Pentre-bach	1722	Ll&Brynodol	D1073
<i>Cae paprys</i> cae, poplysen, llu. poplys?	Pen-y-groes	1839	RhPDegwm	941
Nid yw <i>GPC</i> yn nodi <i>paprys</i> . Tybed a allai fod yn gamgymeriad am <i>poplys</i> , sef coed 'poplar'?				
<i>Cae Park y Stalwyn</i> <i>otherwise Cae</i> <i>Factory</i> cae, parc, y, stalwyn	?	1812	Rumsey Wms	861
<i>Cae paul? pawl?</i> cae, e.p.Paul?, pawl?	Cil-haul	1839	RhPDegwm	1746
Mae'n anodd darllen yr ail elfen yn y cofnod. Gallai fod yr e.p. <i>Paul</i> neu gallai fod yn <i>pawl</i> . Ystyr <i>pawl</i> yn Arfon yw polyn, ac mewn ystyr fwy arbenigol y polyn a geid mewn cerbyd rhwng dau geffyl i yrru pŵer i beiriant dyrnu (<i>WVBD</i> (416)). Ceir yr un elfen yn <i>Bryn Pawl</i> , Llangywer, Meir. a <i>Bwlch y Pawl</i> , Llanwddyn, Trefn. (<i>AMR</i>). Yn <i>Rhos-y-pawl</i> , Nantlle, 'polyn' yn sicr oedd yr ystyr gan fod hanesyn onomastig ynghlwm wrth yr enw (<i>TyCh</i> , 27; <i>Eryri</i> , 35).				
<i>Cae Pella</i>	?	1837	C. Vincent	2861
<i>Cae pella</i>	Cae-ciprys	1839	RhPDegwm	1086a
<i>Cae pella</i>	Cwellyn	1839	RhPDegwm	2079
<i>Cae pella</i>	Foryd	1839	RhPDegwm	246
<i>Cae Pella</i>	Glanrhyd	1750	NewGlynllifon	XD2 / 6912
<i>Cae pella</i>	Hen-gastell	1839	RhPDegwm	1169
<i>Cae pella</i>	Hendre	1799	Cynhaiarn	B111
<i>Cae pella</i>	Saron	1839	RhPDegwm	262
<i>Cae pella</i>	Tyddyn-Heilin	1839	RhPDegwm	1102
<i>Cae pella</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062
<i>Cae pella</i> cae, ans. pell, gradd eithaf pella	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	133, 167
<i>Cae pella cefn coch</i> cae, ans. pell, gradd eithaf pella, e.ll.Cefn-coch	Garth-y-glo	1839	RhPDegwm	1159
Mae annedd o'r enw <i>Cefn-coch</i> yn Llanwnda, er nad yw wedi ei restru yn RhPDegwm 1839. Mae ar gyrion pentrefan Llanwnda, a byddai'n sicr yn ddigon pell oddi wrth <i>Garth-y-glo</i> i gyflawnhau galw unrhyw gae yn y fferm honno a oedd yn agos ato yn <i>Cae pella</i> .				
<i>Cae pen bach</i> cae, pen, bach	Tŷ-uchaf	1839	RhPDegwm	284
<i>Cae pen ceunant</i> cae, pen, ceunant	Ceunant	1839	RhPDegwm	1773, 1776-7
<i>Cae pen groes</i> cae, pen, croes	Bryn-beddau	1839	RhPDegwm	893
<i>Cae pen lan</i> cae, pen, glan	Bodgarad	1839	RhPDegwm	1577
<i>Cae pen lon</i> cae, pen, lôn	Rhedynog-felen-fawr	1839	RhPDegwm	576

<i>Cae Penrhos</i>	Plas-yn-bont	1839	RhPDegwm	321
<i>Cae Penrhos</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPDegwm	68

cae, pen, rhos

Mae'n debyg mai 'pen y rhostir' yw ystyr yr ail elfen yn achos *Plas-yn-bont*: yr oedd rhos Llanfaglan yn ymestyn yn weddol agos at yr annedd hwn. Yn achos *Tŷ-mawr*, fodd bynnag, mae'n fwy tebygol mai cyfeiriad at yr annedd cyfagos *Penrhos* sydd yma.

<i>Cae pen stabal</i>	Rhedynog-felen-fawr	1839	RhPDegwm	578

cae, pen, ystabl

<i>Cae pen y bont</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059

cae, pen, y, pont

<i>Cae peny bronnydd</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	734

cae, pen, y, bron, llu. bronnydd

<i>Cae pen y bryn</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Peny bryn</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

cae, pen, y, bryn

<i>Cae pen y cefnydd</i>	Rhedynog-felen-fawr	1839	RhPDegwm	598

cae, pen, y, cefn, llu. cefnydd¹

<i>Cae pen y congl</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	151

cae, pen, y, congl

Eb.g. yw *congl* yn ôl *GPC*, felly mae 'y congl' yn ramadegol gywir. Fodd bynnag, mae'n taro'n rhyfedd ar y glust, gan fod *congl* yn eb. fel rheol yn y rhan hon o Arfon. Cf. *Cae'r congl* isod.

<i>Cae pen y felin</i>	Cae-mawr	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Pen y felin</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062

cae, pen, y, melin

<i>Cae pen y groeslon</i>	Mount Pleasant Inn	1839	RhPDegwm	945–6
<i>Cae pen y groeslon</i>	Tyn-llan	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Pen y groeslon</i>	Tyn-llan	1809	Vaynol	4062

cae, pen, y, croeslon.

Y *groeslon* yn y bedwaredd elfen fyddai'r groesffordd, neu yn hytrach y gyffordd groesgam, lle mae'r naill ffordd yn troi tuag at Ros-isaf a'r llall i lawr i gyfeiriad Saron oddi ar yr A487 yng nghyffiniau *Mount Pleasant* a *Thyn-llan*.

<i>Cae'r pin</i>	Cae-hen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caer Pin</i>	Cae-hen	1809	Vaynol	4062
<i>Cae pin</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	1615

cae, pin? pîn?

Gweler *Cae'r pin* dan Gaeau Llanbeblig.

¹ Yn ei adolygiad eithaf llawdrwm o *ELISG* J.Lloyd-Jones honnodd W.J.Gruffydd mai *cefnau* yw lluosog *cefn*, tra mai 'mwy nag un tyddyn neu le arall o'r enw *Cefn* yw *Cefnydd*' (*Llenor*, VII, (Gaeaf, 1928) 246). Fodd bynnag, nodir *cefnnydd* fel un o ffurfiau llu. *cefn* yn *GPC*, ac mae'n swnio'n hollol naturiol i awdur yr astudiaeth hon a fagwyd ryw bedair milltir o fro mebyd W.J. Gruffydd.

<i>Cae pistill</i>	Cae'r-Sais	1839	RhPdegwm	1415
<i>Cae pistill</i>	Tyddyn-y-wrach	1839	RhPdegwm	669
<i>cae, pistyll</i>				
<i>Cae poethfal</i>	Gwredog-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Poethfal</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>cae, poethfel</i>				
Mae sawl ystyr i <i>poethfel</i> / <i>poethwel</i> : eithin, grug neu dywyrch wedi eu lled-losgi a'u defnyddio fel tanwydd; man wedi ei losgi ar rostir; golosg. Ambell dro, fe'i defnyddir am fonion neu ganghennau eithin sydd wedi torri ac wedi hen sychu'n naturiol, neu ganghennau coed wedi torri a gesglir ar ddiwedd haf i'w cadw i gynnu tân dros y gaeaf ¹ . Sylwer ar y ffurf lafar yn y cofnodion. Ceir <i>Foel Boethwel</i> ger Nanmor (<i>ELISG</i> , 27).				
<i>Cae pont pren isaf</i>	Garth	1839	RhPdegwm	456
<i>cae, pont, pren, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
Eb. yw <i>pont</i> , felly gellid disgwyl <i>pont bren</i> , ac yn fwy naturiol fyth y ffurf lafar <i>pompren</i> . Mae'n debyg mai croesi'r afon Rhyd wrth iddi lifo trwy dir y Garth a wnâi'r bont hon.				
<i>Cae porfa</i>	Cil-haul	1839	RhPdegwm	1713
<i>Cae porfa</i>	Dinas	1839	RhPdegwm	381, 393
<i>Cae porfa</i>	Lleiniau	1839	RhPdegwm	99
<i>Cae porfa</i>	Tyddyn-y-wrach	1839	RhPdegwm	674
<i>cae, porfa</i>				
<i>Cae pridd wall</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPdegwm	1655
<i>cae, pridd, wal</i>				
Gallai <i>wal</i> yma gyfeirio at glawdd pridd yn hytrach na wal gerrig.				
<i>Cae pwll</i>	Garth-y-glo	1839	RhPdegwm	1133
<i>Cae pwll</i>	Hendre	1799	Cynhaiarn	B111
<i>Cae'r pwll</i>	Hendre	1839	RhPdegwm	1165
<i>cae, y, pwll</i>				
<i>Cae Pwll Cowarch</i>	Gwredog-uchaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Pwll Cowarch</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae pwll hywarch /</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPdegwm	1657, 1659
<i>Cae pwll cywarch</i>				
<i>cae, pwll, cywarch</i>				
Am y drydedd elfen gweler <i>Rhos pwll cywarch</i> dan Gaeau Llanbeblig.				
<i>Cae pwll gro</i>	Maen-gwyn	1839	RhPdegwm	1152
<i>Cae pwll gro</i>	Pen-y-clip	1839	RhPdegwm	631
<i>cae, pwll, gro</i>				
Defnyddid y gro i roi wyneb ar lonydd a llwybrau.				
<i>Cae pwll marl</i>	Cefn-hengwrt	1839	RhPdegwm	75
<i>Cae pwll y marl</i>	Penrhos	1839	RhPdegwm	91
<i>Cae pwll marl</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Cae pwll marl</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Cae pwll Marl</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7426
<i>Pwll y marl</i>	Rhedynog-felen	1838	Bangor	29403
<i>cae, pwll, y, marl</i>				
Gweler <i>Pwll Marl</i> dan Anheddau Llanfaglan, a cf. <i>Cae marl isaf / uchaf</i> uchod				

¹ Arthur Thomas, 'Hel Poethfoel (Poethwal)', *Llafar Gwlad*, 95 (Gaeaf, 2006–7), 18

<i>Cae pwll moch</i> cae, pwll, moch	Tyddyn-y-wrach	1839	RhPDegwm	668
Mae'n anodd deall pa fath o le oedd <i>pwll moch</i> , onid oedd yn rhyw fath o bantle neu bwll lleidiog lle byddai'r moch yn ymdrybaeddu ¹ . Ceir yr un enw yn union mewn enw Cern. yn <i>Polmogh</i> (<i>Corn. PNE</i> , 167).				
<i>Cae pwll pridd</i> cae, pwll, pridd	Cefn	1839	RhPDegwm	1192
Mae'n bosib fod <i>pwll pridd</i> yn gyfystyr â <i>phwll clai</i> . Gweler <i>Cae Pwll Pridd</i> dan Gaeau Llanbeblig.				
<i>Cae pwrs</i> cae, pwrs	Pen-y-groes	1839	RhPDegwm	940
Tybed a yw hwn yn un o'r enwau hynny sydd yn cyfleu tir da proffidiol, h.y. ei fod yn llenwi pwrs y perchennog? Ceir enwau megis <i>Pay my Cost</i> a <i>Paywell Field</i> yn Lloegr (<i>EFN</i> , 112). Ar y llaw arall, gallai ddisgrifio siâp y cae ² . Ceir <i>Bron y Pwrs</i> yn Rhiwabon, a <i>Chlwt y Pwrs</i> a <i>Phwll y Pwrs</i> yn Llanbedrycennin (<i>AMR</i>).				
<i>Cae'r afon</i>	Garth-y-glo	1839	RhPDegwm	1128
<i>Cae'r afon</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	447-8
<i>Cae'r afon</i> cae, yr, afon	Pont Faen	1839	RhPDegwm	282
Y Rhyd fyddai'r afon yn achos <i>Garth-y-glo</i> a <i>Phlas-Llanwnda</i> , a'r Gwyrfaï yn achos <i>Pont Faen</i> .				
<i>Cae'r afon bach</i> cae, yr, afon, bach	Garth-y-glo	1839	RhPDegwm	1127
<i>Cae'r allt</i> cae, yr, allt	Pont Faen	1839	RhPDegwm	278
<i>Cae'r allt bach</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Cae'r allt bach</i> cae, yr, allt, bach	Geufron	1835	Rumsey Wms	1057
<i>Cae'r alltfawr</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Caeralltfawr</i>	Geufron	1835	Rumsey Wms	1057
<i>Cae rallt fawr</i> cae, yr, allt, mawr	Geufron	1839	RhPDegwm	413
<i>Cae rallt ganol</i> cae, yr, allt, canol	Pont Faen	1839	RhPDegwm	276
<i>Cae'r alltgoch</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Caeralltgoch</i>	Geufron	1835	Rumsey Wms	1057
<i>Cae rallt coch /goch</i> cae, yr, allt, coch	Geufron	1839	RhPDegwm	394-5

¹ 'O'r tuallan i'r lliidiart yr oedd llyn o ferddwr a hwyaid a hwch a moch bach ynddo yn eu mwynhau eu hunain yn braf. Yr oedd yr hwch at ei thorr mewn llaid ac nid edrychodd yr un nofiwr yn nŵr y môr yn hapusach'. Kate Roberts, *Rhigolau Bywyd*, 65-6.

² Ceir *Cae Bag* ym mhlwyf Llanilar, ac mae'n debyg mai cyfeiriad at siâp tebyg i bwrs sydd yno hefyd. Gweler Gerald Morgan, 'Bedyddio'r Caeau', *Llafar Gwlad*, 6, (Gaeaf 1984-5), 6-7.

<i>Cae'r ardd</i> <i>cae, y, gardd</i>	Dinas	1839	RhPDegwm	353
<i>Cae'r ardda</i> <i>cae, y, ardda?</i>	Tyddyn-y-wrach	1839	RhPDegwm	666
Mae'n anodd esbonio <i>ardda</i> . Mae'r elfen <i>-ardd</i> yn digwydd mewn c.lleoedd. e.e. <i>Pennardd</i> , <i>Tal-ardd</i> , yn yr ystyr o dir uchel. Ceir hefyd y ferf <i>arddu</i> = aredig, ond serch hynny, nid yw'r rhain yn esbonio'r ffurf <i>ardda</i> . Mae <i>GPC</i> yn nodi <i>garddau</i> fel ffurf lu. amgen i <i>gardd</i> , ond ni ddisgwylid cael tr. meddal ar ei ddechrau. Ym mhlwyf Llanbeblig mae llwybr ger <i>Cae-Adda-goch</i> wedi datblygu i fod yn <i>Lôn Ardda Goch</i> , ac mae'n bosib cael y fannod o flaen e.p. Gweler hefyd <i>Werglodd ardia</i> dan Gaeau Llanbeblig.				
<i>Cae'r Baile canol</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Baile canol</i> <i>cae, y, beili, canol</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
Mae'n debyg mai <i>beili</i> , sef buarth, clos neu iard fferm sydd yma.				
<i>Cae'r Baile isa</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Baile isa</i> <i>cae, y, beili, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r Baile Ucha</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Baile Ucha</i> <i>cae, y, beili, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r banadl</i> <i>cae, y, banadl</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	1647
<i>Cae'r berllan</i>	Rhedynog-felen	1757	Tynyngogl	365
<i>Cae'r berllan</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Cae'r berllan</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Cae'r berllan</i>	Rhedynog-felen	1781	Bangor	29398
<i>Cae'r berllan</i> <i>cae, y, perllan</i>	Rhedynog-felen	1838	Bangor	29403
<i>Cae'r beudy</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	977
<i>Cae'r beudy</i>	Cae-Howel	1839	RhPDegwm	1953
<i>Cae'r beudy</i>	Cefn	1839	RhPDegwm	936
<i>Cae'r Beydy</i>	Rhedynog-felen	1757	Tynyngogl	365
<i>Cae'r Beudy</i>	Tyddyn-y-berth	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Beudy</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r beudy</i>	Tyddyn-y-berth	1839	RhPDegwm	908
<i>Cae'r Beudy</i>	Tyn-llan	1798-9	Vaynol	4059
<i>Caer Bendy</i>	Tyn-llan	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r beudy</i> <i>cae, y, beudy</i>	Wernlas-wen	1839	RhPDegwm	1002
<i>Cae'r Beydy Gwyn</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Cae'r Beydy gwyn</i>	Rhedynog-felen	1757	P. yr Aur	14493
<i>Cae'r beydy gwyn</i> <i>cae, y, beudy, gwyn</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Cae'r bolin</i> <i>cae, y, bolin?</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPDegwm	841

Mae'n debyg mai *polyn* 'pole' sydd yma, ond mae'n anodd esbonio'r *b* ar ddechrau'r enw.

<i>Cae'r bonc</i> <i>cae, y, ponc</i>	Pen-y-clip	1839	RhPdegwm	632
<i>Kayr bont</i>	?	1607/8	<i>Ex. P. J.</i>	47
<i>Kae / r / Bont</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
<i>Caer Bont</i>	?	1735	Henblas B	165
<i>Cae'r Bont</i>	?	1735	Henblas B	167
<i>Cae'r Bont</i>	?	1749	Henblas B	169
<i>Cae'r Bont</i>	?	1749/50	Henblas B	170
<i>Cae'r bont</i> <i>cae, y, pont</i>	Wernlas-wen	1839	RhPdegwm	1005

Awgryma'r cyd-destun mai'r un cae sydd yn yr holl gofnodion uchod ac eithrio un 1839, a'i fod yng nghyffiniau'r bont a oedd yn croesi afon Gwyrfaï ym Montnewydd.

<i>Cae'r Bryn</i>	Hendre	1799	Cynhaiarn	B111
<i>Cae'r Bryn</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Cae'r Bryn</i> <i>cae, y, bryn</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424

<i>Cae'r brwyn</i>	Gadlys	1839	RhPdegwm	1103
<i>Cae'r brwyn</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPdegwm	715
<i>Cae'r brwyn</i>	Penrhos	1839	RhPdegwm	36
<i>Cae brwyn</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPdegwm	566
<i>Cae'r Brwyn</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Cae'r brwyn</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7426
<i>Cae'r brwyn</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Cae brwyn</i> <i>cae, y, brwyn</i>	Tyddyn-Sir Hugh	1839	RhPdegwm	1906

<i>Cae'r Cenllys crynion</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caer Cenllys crynion</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

cae, y, cenllys? cenllysg, ans. crwn, llu. crynion

Mae hwn yn enw diddorol ond yn un anodd ei ddechongli. Nid yw *GPC* yn nodi *cenllys*. Wrth gwrs, gallai fod yn ddim byd mwy na gwall copïo am *cenllysg*, sef cesair, a byddai'r ans. *crynion* yn hollol addas. Fodd bynnag, gellir cynnig fod y gair *cenllys* efallai yn bodoli fel enw ar gen ('lichen'), h.y. *cen* + *llys*, er na welwyd unrhyw gofnod ohono. Petai hwnnw'n grwn ei siâp neu'n tyfu mewn clytiau crynion, byddai'r ans. yr un mor addas.

<i>Cae r Cerrig</i>	?	1727	Ll&Brynodol	D910–11
<i>Caer Cerrig</i> <i>cae, y, carreg, llu. cerrig</i>	?	1734	Ll&Brynodol	D364–5

<i>Cae'r Coed</i>	Bontnewydd	1735	Henblas B	167
<i>Cae'r Coed</i>	Bontnewydd	1749	Henblas B	169
<i>Cae'r Coed</i>	Bontnewydd	1749/50	Henblas B	170
<i>Cae'r Coed</i> <i>cae, y, coed</i>	Tŷ-hen	1803	Henblas B	1345

<i>Cae'r congl</i> <i>cae, y, congl</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPdegwm	273

Byddid wedi disgwyl gweld *congl* yn cael ei drin fel eb. yn y rhan hon o Arfon. Cf. *Cae Pen y Congl* uchod.

<i>Cae'r Cryw</i>	Gwredog-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caer Cryw</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>cae, y, cryw</i>				
Cored neu gawell i ddal pysgod yw <i>cryw</i> .				
<i>Cae'r defaid</i>	Bryn-beddau	1839	RhPdegwm	886
<i>Cae'r defaid</i>	Tyddyn-bychan	1839	RhPdegwm	544
<i>Cae'r defaid</i>	Tyddyn-y-berth	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Defaid</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062
<i>cae, y, dafad, ll. defaid</i>				
<i>Cae'r Deheu</i>	Cae-hen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Deheu</i>	Cae-hen	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r de</i>	Gwredog-bach	1839	RhPdegwm	1721
<i>cae, y, de / deheu</i>				
<i>Cae'r delyn</i>	Pen-y-clip	1839	RhPdegwm	661
<i>Cae telyn</i>	Tyddyn-Sir Hugh	1839	RhPdegwm	1905
<i>cae, y, telyn</i>				
Gweler ymdriniaeth o'r drydedd elfen dan <i>Buarth y delyn</i> yn Caeau Llanbeblig.				
<i>Cae'r donen</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPdegwm	1619–20
<i>Cae'r donnen</i>	Pen-y-bryn	1848	P. yr Aur	21486
<i>cae, y, tonnen</i>				
Corstir twyllodrus yr olwg yw <i>tonnen</i> , gan fod wyneb y tir yn welltglas ond oddi tano'n gors.				
<i>Cae'r donen sech</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPdegwm	1617
<i>Cae'r donnen sech</i>	Pen-y-bryn	1848	P. yr Aur	21486
<i>cae, y, tonnen, ans. sych, ben. sech</i>				
<i>Cae drain</i>	Cae'r-odyn	1839	RhPdegwm	1356
<i>Cae'r drain</i>	Hafoty	1839	RhPdegwm	705
<i>Cae'r drain</i>	Tyddyn- Sir Hugh	1839	RhPdegwm	1928
<i>cae, y, drain</i>				
<i>Cae'r drws</i>	Bodgarad	1839	RhPdegwm	763–4
<i>Cae drws</i>	Cae-hen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Drws</i>	Cae-hen	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r Drws</i>	Cae'r-odyn	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'n Drws</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r drws</i>	Cwm-bychan	1839	RhPdegwm	2028
<i>Cae'r drws</i>	Glanrhyd	1839	RhPdegwm	476
<i>Cae'r Drws</i>	Gwredog-uchaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Drwg</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae yn Drws</i>	Tyddyn-seipar	1683	Bangor	17605
<i>Cae yn drws</i>	Tyddyn-seipar	1747	Bangor	17609
<i>Cae yn Drws</i>	Tyddyn-seipar	1748/9	P. yr Aur Add.	2166
<i>cae, y / yn, drws</i>				
Mae safle'r enw yn y rhestr yn awgrymu mai gwall am <i>drws</i> yw <i>drwg</i> yng nghofnod 1809.				
<i>Cae'r dderwen</i>	Cilfechydd	1839	RhPdegwm	1805
<i>Cae derwen</i>	Cwellyn	1839	RhPdegwm	2062
<i>cae, y, derwen</i>				
<i>Caer Dderwen Deg</i>	?	1690	Ll&Brynodol	D895

<i>Cae r dderwen deg</i>	?	1690	Ll&Brynodol	D896-7
<i>Cae r dderwen dêg</i>	?	1695	Ll&Brynodol	D899-900
<i>Cae r dderwen dêg</i>	?	1727	Ll&Brynodol	D910-11
<i>Cae'r dderwen-deg</i>	?	1734	Ll&Brynodol	D364-5
cae, y, derwen, teg				
<i>Cae'r dderwen gam</i>	Pen-y-clip	1839	RhPDegwm	660
cae, y, derwen, cam				
<i>Cae y ddol</i>	Tŷ-hen	1839	RhPDegwm	523
cae, y, dôl				
<i>Cae'r ebol</i>	Cae-rhyg	1839	RhPDegwm	1009
cae, yr, ebol				
<i>Cae'r efail</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	938
<i>Cae'r efail</i>	Hendre	1839	RhPDegwm	1172
cae, y, gefail				
<i>Cae r Eithew</i>	Tyddyn-seipar	1683	Bangor	17605
<i>Cae Eithew</i>	Tyddyn-seipar	1747	Bangor	17609
<i>Cae eithew</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1751/2	Bangor	17610
cae, yr, eiddew				
Mae'n debyg mai'r un cae sydd yng nghofnod 1751/2 ag yn y ddau arall. Mae'n debyg hefyd mai eiddew sydd yma.				
<i>kae / r / eythyn issaph</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
cae, yr, eithin, ans. isel, gradd eithaf isaf				
<i>kae / r / eythyn uchaf</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
cae, yr, eithin, ans. uchel, gradd eithaf uchaf				
<i>Cae'r fawnog</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPDegwm	271
cae, y, mawnog				
<i>Cae'r felin</i>	Pont Faen	1839	RhPDegwm	245
cae, y, melin				
<i>Cae'r foel ty</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPDegwm	1751
cae, y, moel, tŷ				
Cae'r foel agosaf at y tŷ yw ystyr yr enw.				
<i>Cae'r folly</i>	Pentre-bach	1839	RhPDegwm	1899
cae, y, Saes. folly				
Fel rheol cyfeiria'r e. Saes. <i>folly</i> at adeilad ffansiol ei gynllun neu ryw nodwedd arall, megis tŵr neu golofn, a godwyd heb unrhyw bwrpas ymarferol. Nid oes modd gwybod bellach a oedd yma nodwedd o'r fath. Fodd bynnag, defnyddir <i>folly</i> weithiau yn Lloegr am glwstwr o goed ar wahân ar ben bryn neu mewn tir agored (<i>EFN</i> , 58).				
<i>Cae'r fodty bach</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	1618
cae, y, foty, bach				
<i>Hafoty Pen-y-bryn</i> fyddai'r <i>foty</i> : mae yng nghyffiniau <i>Pen- y-bryn</i> a <i>Phen- y-bryn-bach</i> q.v.				
<i>Cae'r fron</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Fron / Caer</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062

<i>Ffronn</i>				
<i>Cae'r fron</i> cae, y, bron	Hafod-y-wern	1842	Ll&Brynodol	D522
<i>Cae'r fuches</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPdegwm	1616
<i>Cae'r fuchas</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Caer fuchas</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r fuches</i> cae, y, buches	Wernlas-ddu	1839	RhPdegwm	844
<i>Cae ffordd</i>	Black Lion	1839	RhPdegwm	339
<i>Cae ffordd</i>	Bodaden	1839	RhPdegwm	973
<i>Cae ffordd</i>	Cil-haul	1839	RhPdegwm	1741
<i>Cae ffordd</i>	Gwredog-bach	1839	RhPdegwm	1762
<i>Cae'r ffordd</i>	Gwredog-uchaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Ffordd</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r ffordd</i>	Hendre	1799	Cynhaiarn	B111
<i>Cae'r ffordd</i> cae, y, ffordd	Tan-yr-allt	1839	RhPdegwm	1644
<i>Kae / r / Ffos</i> cae, y, ffos	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
<i>Cay issa alias cay r</i> <i>gorse</i>	yn nhrefgordd Dinlle	1619	Henblas B	128
<i>Cae'r gors</i>	Cae'r-Sais	1839	RhPdegwm	1405
<i>Cae'r gors</i> cae, y, cors	Gwredog-isaf	1839	RhPdegwm	1643
<i>Cae'r gadlais</i> cae, y, cadlas	Hendre	1799	Cynhaiarn	B111
<i>Cae'r garreg</i>	Cae'r-odyn	1798-9	Vaynol	4059
<i>Caer garreg</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>Caer garreg</i>	Ceunant	1839	RhPdegwm	1779
<i>Cae carreg</i>	Cil-haul	1839	RhPdegwm	1714
<i>Cae'r garrag</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Cae'r Garrag</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Cae carreg</i> cae, y, carreg	Tyddyn-gwŷdd	1839	RhPdegwm	755
<i>Cae'r Gat</i>	Geufron	1839	RhPdegwm	404
<i>Cae'r Gat</i> cae, y, gât / giat	Pen-y-cae	1839	RhPdegwm	210
<i>Cae'r gegin bach</i> cae, y, cegin, bach	Tŷ-hen	1839	RhPdegwm	525
<i>Kay yr Gelli vcha</i> cae, y, celli, ans. uchel, gradd eithaf uchaf	?	1623	Baron Hill	3219
<i>Kay'r Gerlan Issaph</i> cae, y, cerlan, ans. isel, gradd eithaf isaf	yn nhrefgordd Bodellog	1595/6	P.S.Peniarnth	DC45

Mae Syr Ifor Williams yn esbonio'r gair *cerlan* fel cyfuniad o *cerdd* + *glan*, y ddwy elfen gyfystyr yn golygu glan neu godiad tir (*ELleoedd*, 24).

<i>Kay'r Gerllan Uchaph</i> <i>cae, y, cerlan, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1595/6	P.S.Peniarth	DC45
<i>Kae / r / glas haidd</i> <i>cae, y, glas, haidd</i> Cf. <i>Kae / r / haydd glas</i> isod.	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
<i>Cae'r glofer bâch</i> <i>cae, y, Saes. clover, bach</i> Defnyddir <i>clofer / glofer</i> yn llawer amlach na <i>meillion</i> ar lafar yn yr ardal dan sylw.	Tŷ-hen?	1803	Henblas B	1345
<i>Cae'r gôgwen</i> <i>cae, y, cogwen?</i> Nid yw <i>GPC</i> yn nodi <i>cogwen</i> .	Pen-y-bryn	1839	RhPDechwym	1606
<i>Cae'r gorlan</i> <i>cae, y, corlan</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPDechwym	268
<i>Cae'r grebach</i> <i>Cae Creppach</i> <i>Cae Creppach</i> <i>Cae Grebach</i> <i>cae, y, crepach</i> Am ymdriniaeth o'r elfen <i>crepach</i> gweler <i>Cae grepach</i> dan Gaeau Llandwrog.	Bryn-beddau Tyddyn-y-berth Tyddyn-y-berth Tyddyn-y-wrach	1839 1798-9 1809 1839	RhPDechwym Vaynol Vaynol RhPDechwym	887 4059 4062 900
<i>Cae'r groes</i> <i>Cae'r groes</i> <i>cae, y, croes</i> Croeslon fyddai'r <i>groes</i> yma.	Gwredog-isaf Gwredog-isaf	1798-9 1809	Vaynol Vaynol	4059 4062
<i>Cae'r groeslon</i> <i>Cae'r groeslon</i> <i>cae, y, croeslon</i>	Black Lion Pen-y-clip	1839 1839	RhPDechwym RhPDechwym	347-8 887
<i>Kay r gwalie</i> <i>Kae / r / gwalie</i> <i>Kay (r) Gwallie</i> <i>Cae'r gwallia</i> <i>Cae'r gwallia</i> <i>cae, y, gwal, llu. gwalliau</i> Mae'r terfyniad <i>-e</i> yn swnio'n ddieithr mewn enghreifftiau o dafodiaith Arfon, gan mai terfyniad <i>llu</i> . deheuol yw hwn ar lafar. Fodd bynnag, rhaid cofio mai <i>-eu</i> fyddai'r terfyniad <i>llu</i> . mewn Cym. Can. Mae'n bosib mai'r un <i>cae</i> sydd yn yr holl gofnodion uchod, a gallai'r ffaith ei fod yn <i>Thyn-llan</i> ac yn dyddio'n ôl gryn amser awgrymu mai <i>waliau</i> 'r eglwys neu'r fynwent sydd yma	? ? ? Tyn-llan Tyn-llan	1597 1644 1655 1798-9 1809	Baron Hill Baron Hill Baron Hill Vaynol Vaynol	3209 3233 3237 4059 4062
<i>Cae'r hafodty</i> <i>Cae'r Hafod tŷ</i> <i>Cae'r Hafodty</i> <i>Caer Hafodty</i> <i>cae, yr, hafoty</i>	Gwredog-uchaf Gwredog-uchaf Wernlas Wernlas	1798-9 1809 1798-9 1809	Vaynol Vaynol Vaynol Vaynol	4059 4062 4059 4062
<i>Kae / r / haydd glas</i> <i>cae, yr, haidd, glas</i>	?	1597	Bangor	2064

Cf. *Kae / r / glas haidd* uchod.

<i>Cae'r hen felin</i>	Cae-mawr	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r hen felin</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062

cae, yr, hen, melin

<i>Cae'r henrhyd</i>	Tyddyn-y-berth	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r henryd</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062

cae, yr, henrhyd

Mae'r afon Rhyd yn llifo heibio i Dyddyn-y-berth i lawr i ardal Glanrhyd, ac mae Pont Henrhyd Isaf yn ei chroesi yn y fan honno. Fodd bynnag, mae'n bosib mai cyfeiriad at *ryd* fel man bas i groesi afon sydd yma yn hytrach nag at yr afon ei hun. Ceir *Bron henrhyd* hefyd ar dir yr un annedd (q.v.).

<i>Cae'r hoewel</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	958
<i>Cae'r hoewel</i>	Pengwern	1839	RhPDegwm	214

cae, yr, hoywal

Sied neu gwt yw *hoywal*.

<i>Caer Inn</i>	Glanrhyd	1837	Rumsey Wms	42

cae, yr, Saes. inn

Ambell dro mewn e.lle ceir tuedd i sillafu *ynn*, sef llw. *onnen*, fel *inn*, ond mae'n bur debygol mai'r gair Saes. *inn* sydd yn yr enw hwn gan fod *Glanrhyd* gyferbyn â thafarn Mount Pleasant gynt.

<i>Cae'r lon</i>	Black Lion	1839	RhPDegwm	343, 343a
<i>Cae'r lon</i>	Cae'r-Sais	1839	RhPDegwm	1407
<i>Cae'r lon</i>	Foryd	1839	RhPDegwm	247
<i>Cae'r lon</i>	Glanrhyd	1839	RhPDegwm	469
<i>Cae lon</i>	Hendre	1839	RhPDegwm	1161
<i>Cae'r lon</i>	Pont Wyled	1839	RhPDegwm	519
<i>Cae'r lon</i>	Tyddyn-y-berth	1839	RhPDegwm	928

cae, y, lôn

<i>Cae'r lon bach</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPDegwm	285

cae, y, lôn, bach

<i>Kay r llan</i>	?	1597	Baron Hill	3209/10
<i>Kae (r) llan</i>	?	1644	Baron Hill	3233
<i>Cae'r llan</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	955
<i>Cae'r llan</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Cae'r llan</i>	Geufron	1839	RhPDegwm	397
<i>Cae'r llan</i>	Glanrhyd	1750	NewGlynllifon	XD2 / 6912
<i>Caerllan</i>	Glanrhyd	1837	Rumsey Wms	42
<i>Cae'r llan</i>	Glanrhyd	1839	RhPDegwm	467

cae, y, llan

<i>Cae lloiau</i>	Bryn-beddau	1839	RhPDegwm	886b
<i>Cae lloiau</i>	Ceunant	1839	RhPDegwm	1782
<i>Cae lloiau</i>	Cil-haul	1839	RhPDegwm	1733
<i>Cae'r Lloia / Cae'r Lloiau</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Lloia / Cae'r Lloiau</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r lloiau</i>	Gwredog-uchaf	1798–9	Vaynol	4059

<i>Cae'r Lloiau</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r Lloiau</i>	Hendre	1799	Cynhaiarn	B111
<i>Cae'r lloiau</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPdegwm	1607
<i>Cae'r lloiau</i>	Planwydd	1839	RhPdegwm	2050-01, 2053
<i>Cae'r lloiau</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPdegwm	556
<i>Cae lloiau</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPdegwm	1661
<i>Cae'r lloiau</i>	Tŷ-coch	1839	RhPdegwm	1999
<i>Cae'r Lloia</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Caer Lloia</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r lloiau</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPdegwm	843
<i>cae, y, llo, llu. lloiau</i>				

<i>Cae'r march</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPdegwm	452
<i>cae, y, march</i>				

<i>Cae'r Meillion</i>	Cae-mawr	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Merllion</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062
<i>Cae meillion</i>	Cae-mawr	1839	RhPdegwm	699
<i>cae, y, meillionen, llu. meillion</i>				

Mae'r enw hwn ychydig yn anarferol yn ardal yr astudiaeth: mae'n fwy arferol sôn am *Gae clofer/glofer*. Gweler *Cae Clover* yn Caeau Llanbeblig.

<i>Cae'r merlyn</i>	Pengwern	1839	RhPdegwm	180
<i>cae, y, merlyn</i>				

<i>Cae'r Mochyn</i>	Gwredog-uchaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Mochyn</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>cae, y, mochyn</i>				

<i>Cae'r Murddyn</i>	Cae'r-odyn	1798-9	Vaynol	4059
<i>Caer Murddyn</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>cae, y, murddun</i>				

Adfail yw *murddun*. Gweler *Maes-y-merddyn* dan Anheddau Llanbeblig.

<i>Cae'r min</i>	Gadlys	1839	RhPdegwm	1139
<i>cae, y, myn</i>				

Mae'n bosib mai *myn*, sef 'llwdn gafr', sydd yn y drydedd elfen.

<i>Cae'r mynydd</i>	Erw	1839	RhPdegwm	1625
<i>Cae'r Mynydd</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798-9	Vaynol	4059
<i>Caer Mynydd</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r mynydd</i>	Gaerwen	1839	RhPdegwm	1564
<i>Cae'r Mynydd</i>	Gwredog-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Mynydd</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r mynydd</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPdegwm	1636
<i>Cae'r mynydd</i>	Gwredog-uchaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Mynydd</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r mynydd</i>	Gwredog-uchaf	1839	RhPdegwm	1752
<i>Cae'r mynydd</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPdegwm	1565
<i>cae, y, mynydd</i>				

<i>Cae'r Mynydd bach</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Caer Mynydd bach</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>cae, y, mynydd, bach</i>				

<i>Cae'r Mynydd mawr</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caer Mynydd Mawr</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>cae, y, mynydd, mawr</i>				
<i>Cae'r nant</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPdegwm	440
<i>Cae'r nant</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPdegwm	1645
<i>cae, y, nant</i>				
<i>Cae'r odyr</i>	Cae'r-odyr	1839	RhPdegwm	1365
<i>Cae'r Odyr</i>	Hendre	1807	P. yr Aur	20879
<i>Cae'r odyr</i>	Llwyn-bedw	1727	Ll&Brynodol	D910–11
<i>Cae'r Odyr</i>	Llwyn-bedw	1734	Ll&Brynodol	D364–5
<i>Cae'r odyr</i>	Llwyn-bedw	1839	RhPdegwm	1365
<i>Cae'r odyr</i>	Pont Faen	1839	RhPdegwm	280
<i>Cae'r odyr</i>	Tyddyn-Heilin	1839	RhPdegwm	1100
<i>cae, yr, odyr</i>				
<i>Cae'r odyr galch</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPdegwm	459
<i>Cae'r odyr galch</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPdegwm	500
<i>cae, yr, odyr, calch</i>				
<i>Cae'r Orsedd</i>	Gwredog-uchaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Orsedd</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r orsedd</i>	Gwredog-uchaf	1839	RhPdegwm	1749–50
<i>cae, y, gorsedd</i>				
Mae <i>gorsedd</i> yn digwydd yn bur aml fel elfen mewn e.ile yn yr ystyr o fryncyn neu domen bridd.				
<i>Cae'r pant</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Caerpant</i>	Geufron	1835	Rumsey Wms	1057
<i>Cae'r pant</i>	Gwredog-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caer Pant</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r pant</i>	Llwyn-bedw	1727	Ll&Brynodol	D910–11
<i>Cae'r pant</i>	Llwyn-bedw	1734	Ll&Brynodol	D364–5
<i>Cae'r pant</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPdegwm	1615
<i>Cae'r pant</i>	Rhedynog-felen-fawr	1839	RhPdegwm	592
<i>Cae'r pant</i>	Tŷ-hen	1803	Henblas B	1345
<i>cae, y, pant</i>				
<i>Cae'r Parc</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPdegwm	458
<i>cae, y, parc</i>				
<i>Cae'r Parlwr</i>	Tyn-llan	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caer Parlwr</i>	Tyn-llan	1809	Vaynol	4062
<i>Caerparlwr</i>	Tyn-llan	1840	Vaynol	421
<i>cae, y, parlwr</i>				
Cf. <i>Cae parlour</i> (Llb).				
<i>Kayr Penrhyn</i>	?	1607/8	<i>Ex. P. J.</i>	47
<i>Kae / r / Penrhyn</i>	?	1629	Bangor	2064
<i>Cae'r Penrhyn</i>	?	1716	Thorowgood	76
<i>Cae'r-Penrhyn</i>	?	1736	Henblas B	160
<i>otherwise</i>	<i>Caia</i>			
<i>Penrhyn</i>				
<i>Cae yr Penrhyn</i>	?	1760	Henblas B	175

otherwise *Caia* yr
Penrhyn

<i>Cae yr Penthrin</i>	?	1770	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae yr penthrin</i>	?	1771	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Penthrin</i>	?	1772	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caepenthrun</i>	?	1774	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cay bach y pentrin</i>	?	1781	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caebudypenthrin</i>	?	1783	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caibeidyrhyn</i>	?	1784	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caebdŷ Penrhyn</i>	?	1788	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Caeldŷ'r Penrhyn</i>	?	1792	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae du'r Penrhyn</i>	?	1794	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae dwr Penrhyn</i>	?	1801	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae dwrpenrhyn</i>	?	1802	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae du'r penrhyn</i>	?	1803	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae dy r penrhyn</i>	?	1804	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cai du'r Penrhyn</i>	?	1807	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Penrhyn</i>	?	1820	ATT GAG	XQA/LT 5/5
<i>Cae Penrhyn</i>	Gwredog-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Penrhyn</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r penrhyn</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	713

cae, y, penrhyn

Mae'n anodd gwybod ai'r un cae sydd yn yr holl gofnodion uchod. Mae'n bosib fod yna annedd o'r un enw o weld cynifer o gyfeiriadau ato yn ATT. Mae'n ddiddorol gweld sut mae'r elfen *beudy* yn troi'n raddol yn *du*, a *du'r* wedyn yn troi dros dro yn *dhŷr*. Diddorol hefyd yw gweld yr *-th-* yn datblygu yng nghanol *penrhyn*: byddai *pendryn* yn fwy naturiol yn nhafodiaith Arfon. er y gwelir yr *-rh-* > *-th-* yn *cynrhon* > *cynthron* (gweler hefyd yr ymdriniaeth o *Penrhyn* dan Anheddau Llanfaglan).

<i>Caer Pistill</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062

cae, y, pistyll

<i>Kay (r) plant</i>	?	1655	Baron Hill	3237
<i>Cae'r plant</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPDegwm	288–90
<i>Cauau'r plant</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPDegwm	272

cae, llu. caeau, y, plentyn, llu. plant

<i>Cae'r Plannwydd</i>	Tyddyn-y-berth	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caer Plannwydd</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062

cae, y, planwydd

Planhigfa o goed ifainc yw *planwydd*.

<i>Cae'r bobty</i>	Trosgol	1839	RhPDegwm	1956

cae, y, popty

<i>Cae'r pontbren</i>	Tyn-llan	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caer pont bren</i>	Tyn-llan	1809	Vaynol	4062

cae, y, pont, bren

Pompren yw'r ffurf lafar arferol o gyfuno dwy elfen *pont bren*.

<i>Cae'r pwll</i>	Black Lion	1839	RhPDegwm	341
<i>Cae'r pwll</i>	Tŷ-hen	1803	Henblas B	1345

cae, y, pwll

<i>Cae'r Pyllau budron</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798–9	Vaynol	4059

<i>Cae'r Pyllau budron</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062
<i>cae, y, pwll, llu. pyllau, ans. budr, llu. budron</i>				
Cf. <i>Dirty Hole</i> yn Austrey, Swydd Warwick ¹ .				
<i>Cae'r Sais ucha</i>	Cae'r-odyn	1798-9	Vaynol	4059
<i>Caer Sais ucha</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>e.ll.Cae'r-Sais, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
Yr oedd tir <i>Cae'r-Sais</i> a thir <i>Cae'r-odyn</i> yn ffinio â'i gilydd.				
<i>Cae'r Sais isa</i>	Cae'r-odyn	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Sais Isa</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>e.ll.Cae'r-Sais, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Cae Sais bach</i>	Cae'r-odyn	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Sais bach</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>e.ll.Cae[r]-Sais, bach</i>				
<i>Cae'r Shop</i>	Dinas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Shop</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r Shop</i>	Foryd	1839	RhPDegwm	244
<i>cae, y, Saes. shop</i>				
<i>Cae'r Sil</i>	Dinas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Caer Sil</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>Cae Sil</i>	Dinas	1839	RhPDegwm	311
<i>cae, y, sil</i>				
Am yr elfen <i>sil</i> gweler <i>Gallt-y-sil</i> dan Anheddau Llanbeblig.				
<i>Cae'r Stabel</i>	Rhedynog-felen	1757	Tynyngogl	365
<i>cae, yr, ystabl</i>				
<i>Cae'r talcen</i>	Cae-rhyg	1839	RhPDegwm	826
<i>Cae'r talcen</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPDegwm	293
<i>cae, y, talcen</i>				
<i>Cae r Trayan</i>	Llwyn-bedw	1690	Ll&Brynodol	D896-7
<i>Cay r Trayan</i>	Llwyn-bedw	1695	Ll&Brynodol	D899-900
<i>Cae'r Trayan</i>	Llwyn-bedw	1710	Ll&Brynodol	D910-11
<i>Cae r trayan</i>	Llwyn-bedw	1727	Ll&Brynodol	D910-11
<i>Cae'r Trayan</i>	Llwyn-bedw	1734	Ll&Brynodol	D364-5
<i>cae, y, traean</i>				
Am yr elfen <i>traean</i> gweler dan Anheddau Llanbeblig ac Anheddau Llanwnda.				
<i>Cae'r ty</i>	Cefn	1839	RhPDegwm	653
<i>Cae'r ty</i>	Cwellyn	1839	RhPDegwm	2056
<i>Cae'r tŷ</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Cae'r ty</i>	Glanrhyd	1839	RhPDegwm	471
<i>Cae'r ty</i>	Hendre	1839	RhPDegwm	1171
<i>Cae'r ty</i>	Maen-gwyn	1839	RhPDegwm	1151
<i>Cae'r ty</i>	Penrhos	1839	RhPDegwm	46
<i>Cae'r ty</i>	Pen-y-cae	1839	RhPDegwm	203
<i>Cae'r ty</i>	Saron	1839	RhPDegwm	250
<i>Cae'r ty</i>	Tŷ-cnap	1839	RhPDegwm	640

¹ John Field, 'Derogatory Field-Names', *EPNSJ*, 9, (1976-7), 20.

<i>Cae'r ty</i>	Tyddyn-seipar	1839	RhPDegwm	190
<i>Cae'r Tŷ</i>	Tyddyn-y-berth	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Tŷ</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062
<i>Cae'r Ty</i>	Tŷ-hen	1803	Henblas B	1345
<i>Cae'r ty</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	160
<i>cae, y, tŷ</i>				
<i>Cae'r waen</i>	Hendre	1799	Cynhaiarn	B111
<i>cae, y, gwaun</i>				
<i>Cae'r walk</i>	Plas-yn-bont	1839	RhPDegwm	334
<i>cae, y, Saes. walk</i>				
Am y drydedd elfen gweler <i>Walk</i> dan Gaeau Llanbeblig. Byddai llwybr pleserus o'r fath yn nodwedd o blasty a chando erddi o'i gwmpas.				
<i>Cae'r Weavers?</i>	Trosgol	1839	RhPDegwm	2018
<i>cae, y, Saes. weavers?</i>				
Mae'n anodd darllen y drydedd elfen yn y cofnod. Yn sicr, mae'n edrych fel <i>weavers</i> , ond byddai'n rhyfedd iawn gweld y gair hwn yn Saesneg gan fod yr elfen <i>gwehydd</i> a <i>gwehyddes</i> yn gyfarwydd ac yn digwydd mewn e.lleoedd yn yr ardal.				
<i>Cae'r werglodd</i>	Glanrafon	1839	RhPDegwm	51
<i>cae, y, gweirglodd</i>				
<i>Llain yr odyn alias</i>	Pengwern	1748	P. yr Aur Add.	2166
<i>Cae y wern</i>				
<i>Cae'r wern</i>	Tyddyn-seipar	1839	RhPDegwm	191
<i>cae, y, gwern</i>				
<i>Cae'r yard</i>	Pentre-bach	1839	RhPDegwm	1879
<i>cae, yr, Saes. yard</i>				
<i>Cae yr yd</i>	Pentre-bach?	1721	Ll&Brynodol	D1068-9
<i>Cay-yr-ŷd</i>	Pentre-bach?	1721	Ll&Brynodol	D1071-2
<i>Cay yr yd</i>	Pentre-bach	1721	NewGlynllifon	XD2 / 7460
<i>Cae-yr-yd</i>	Pentre-bach?	1722	Ll&Brynodol	D1073
<i>Cae'r yd</i>	Cae-Howel	1839	RhPDegwm	1958
<i>cae, yr, ŷd</i>				
<i>Cae'r ysgwydd</i>	Tyddyn-bychan	1839	RhPDegwm	531-3
<i>cae, yr, ysgwydd</i>				
<i>Cae Robin isa</i>	Gwredog-uchaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Robin Isa</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae Robin isaf</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPDegwm	1651
<i>cae, Robin, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
Mae'n anodd gwybod ai'r aderyn ynteu e.p. sydd yn yr ail elfen: mae'r e.p. yn fwy tebygol.				
<i>Cae Robin Ucha</i>	Gwredog-uchaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Robin ucha</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae Robin uchaf</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPDegwm	1646
<i>cae, Robin, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cae round</i>	Dinas	1839	RhPDegwm	358
<i>cae, Saes. round</i>				

Mae'n debyg mai'r un yw ystyr yr enw â'r *Cae crwn* a geir mewn sawl lle: mae'n rhyfedd cael ans. mor gyfarwydd yn Saes.

<i>Cae'r rhedyn</i> cae, [y], rhedynen, llu. rhedyn	Garth-y-glo	1839	RhPDegwm	1155
<i>Cae Rhydynog</i> cae, rhedynog	?	1697	P. yr Aur	19992
<i>Cae'r rhos</i>	Pen-y-cae	1839	RhPDegwm	211, 256
<i>Cae'r rhos</i>	Traean	1839	RhPDegwm	1195
<i>Cae rhos</i> cae, y, rhos	Tŷ-mawr	1839	RhPDegwm	97, 108-10
<i>Cae rhos isaf</i> cae, rhos, ans. isel, gradd eithaf isaf	Pengwern	1839	RhPDegwm	153
<i>Cae rhos mawr</i> cae, rhos, mawr	Pengwern	1839	RhPDegwm	152
<i>Cae rhos uchaf</i> cae, rhos, ans. uchel, gradd eithaf uchaf	Pengwern	1839	RhPDegwm	154
<i>Cae rhug</i> cae, rhyg	Hendre	1799	Cynhaiarn	B111
Am yr ail elfen gweler dan <i>Hafod-y-rhyg-uchaf</i> yn Anheddau Llanbeblig.				
<i>Cae rhyd caled</i> cae, rhyd, caled	Pen-y-cae	1839	RhPDegwm	199
Eg.b. yw <i>rhyd</i> , er y byddai'n fwy naturiol ei weld fel eb. yn yr ardal dan sylw.				
<i>Cae rhyd ddu</i> cae, rhyd, du	Cwellyn	1839	RhPDegwm	2063-4, 2069-72
Mae <i>Cwellyn</i> ar gyrion pentref <i>Rhyd-ddu</i> .				
<i>Cay Rhydhir</i> cae, rhyd, hir	?	1619	Henblas B	128
<i>Cae rhyngom Cae Glas</i> cae, rhyngom, [â] Cae-glas	Tyddyn-bychan	1839	RhPDegwm	442, 539-40
Gweler <i>Cae-glas</i> dan Anheddau Llanwnda.				
<i>Cae Saer</i> cae, saer	Cilfechydd	1839	RhPDegwm	1768
<i>Cae Sal</i>	Cefn-hengwrt	1839	RhPDegwm	58
<i>Cae Sal</i> cae, sâl	Tyddyn-gwŷdd	1839	RhPDegwm	754
Mae'n debyg mai <i>sâl</i> sydd yn yr ail elfen. nid yr e.p. <i>Sal</i> , ac mai caeau digynnyrch sydd yma.				
<i>Cae sarn</i>	Erw	1839	RhPDegwm	1640
<i>Cae'r Sarn</i>	Dinas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae'r Sarn</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>Cae Sarn</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPDegwm	385-6

cae, y, sarn

Llwybr dyrchafedig yn croesi dŵr neu gorstir yw ystyr arferol *sarn*, er y gall olygu dim mwy na llwybr neu balmant.

<i>kae / r / yskybor</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
<i>cay r skybor</i>	yn nhrefgordd Dinlle	1619	Henblas B	128
<i>Cae'r scybor</i>	Bodaden	1839	RhPDeGwm	975
<i>Cae Scybor</i>	Cae'r-helygen	1839	RhPDeGwm	914
<i>Cae Scybor</i>	Cefn	1839	RhPDeGwm	1176
<i>Cae Scybor</i>	Cefn-hengwrt	1839	RhPDeGwm	73
<i>Cae Scybor</i>	Ceunant	1839	RhPDeGwm	1792
<i>Cae Scybor</i>	Dolellog	1839	RhPDeGwm	1109
<i>Cae scybor</i>	Foryd	1839	RhPDeGwm	174
<i>Cae'r Scubor</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Scubor</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062
<i>Cae scybor</i>	Geufron	1839	RhPDeGwm	396
<i>Cae r Scybor</i>	Llwyn-bedw?	1727	Ll&Brynodol	D910-11
<i>Cae'r scybor</i>	Llwyn-bedw	1734	Ll&Brynodol	D364-5
<i>Cae Scybor</i>	Pengwern	1839	RhPDeGwm	187
<i>Cae'r Skybor</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Cae'r Scybor</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Cae'r Scubor</i>	Rhedynog-felen	1799	Bangor	29400
<i>Cae Scybor</i>	Tyddyn-seipar	1839	RhPDeGwm	200
<i>Cae'r 'Scubor</i>	Tŷ-hen	1803	Henblas B	1345
<i>Cae Scybor</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPDeGwm	119

cae, yr, ysgubor

<i>Cae Sir Griffith</i>	Dinas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae Sir Griffith</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

cae, e.p. Syr Griffith

Ni wyddys pwy oedd *Syr Griffith*.

<i>Cae Smwt Gors</i>	Geufron	1839	RhPDeGwm	300-04

cae, smwt, cors

Fel rheol, ystyrir *smwt* yn ans. ac fe'i defnyddir yn arbennig i ddisgrifio trwyn bach yn troi i fyny, '*retroussé*'. Fodd bynnag, mae hefyd yn eg. ac mae *GPC* yn cynnwys dyfyniad gan yr Athro T.J. Morgan lle sonia am '*Smwt* bach o gapel'. Mae'n debyg mai ans. yw yma i ddisgrifio cae bach iawn.

<i>Cae sofl</i>	Garth	1839	RhPDeGwm	482

cae, sofl

Y bonion a adewir ar ôl medi cnwd. yn enwedig *ŷd*. yw *sofl*. Gweler *YEE*, 13.

<i>Cae Sofl mawr</i>	Tŷ-cnap	1839	RhPDeGwm	646-7

cae, sofl, mawr

<i>Cae Stabal</i>	Brynrhedyn	1839	RhPDeGwm	516
<i>Cae Stabal</i>	Cae'r Sais	1839	RhPDeGwm	1417
<i>Cae Stabal</i>	Foryd	1839	RhPDeGwm	175
<i>Cae'r Stabel</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Caestabal</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Cae'r stabal</i>	Rhedynog-felen	1781	Bangor	29398
<i>Cae'r stabal</i>	Rhedynog-felen	1838	Bangor	29403
<i>Cae Stabal</i>	Tyddyn-parthle	1839	RhPDeGwm	896-7

cae, yr, ystabl

<i>Cae Storws</i>	Cefn-hengwrt	1839	RhPDeegwm	64
<i>Cae Storws</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPDeegwm	70
<i>cae, storws</i>				
Storfa yw <i>storws</i> (benth. o'r Saes. <i>storehouse</i>).				
<i>Cae talar</i>	Cae-rhyg	1839	RhPDeegwm	1010
<i>cae, talar</i>				
Am yr ail elfen gweler <i>Pen-y-dalar</i> dan Anheddau Llanwnda.				
<i>Cae'r talcen</i>	Bodgarad	1839	RhPDeegwm	1583
<i>Cae talcen</i>	Brynrhedyn	1839	RhPDeegwm	597
<i>Cae talcen</i>	Geufron	1839	RhPDeegwm	410a
<i>Cae talcen</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>Cae talcen</i>	Pen-isa'r-rhos	1839	RhPDeegwm	1075
<i>cae, y, talcen</i>				
<i>Cae talcen Stabal</i>	Pen-y-clip	1839	RhPDeegwm	662
<i>cae, talcen, ystabl</i>				
<i>Cae talcen ty</i>	Foryd	1839	RhPDeegwm	234
<i>Cae talcen ty</i>	Gadlys	1839	RhPDeegwm	1081
<i>cae, talcen, tŷ</i>				
<i>Cae talcan yr hoywal</i>	Glanrhyd	1837	Rumsey Wms	42
<i>cae, talcen, yr, hoywal</i>				
Sylwer ar y ffurf lafar leol <i>talcan</i> . Cwt neu sied yw <i>hoywal</i> .				
<i>Cae tan berllan</i>	Cwellyn	1839	RhPDeegwm	2059
<i>Cae Tan y Berllan</i>	Glanrhyd	1750	NewGlynllifon	XD2 / 6912
<i>Cae tan berllan</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDeegwm	418
<i>cae, tan, [y], perllan</i>				
Ceir tr. meddal ar ddechrau'r eb. un. <i>perllan</i> ar ôl y fannod a gollwyd yng nghofnodion 1839.				
<i>Cae tan beudy</i>	Black Lion	1839	RhPDeegwm	340
<i>Cae tan y Beudy</i>	Cae-hen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae tan y beudy</i>	Cae-hen	1809	Vaynol	4062
<i>Cae tan y Beudy</i>	Cae'r-odyn	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae tan y Beudy</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>Caetan y beudy</i>	Cae-mawr	1839	RhPDeegwm	691
<i>Cae tan beudy</i>	Cae'r-odyn	1839	RhPDeegwm	1375
<i>Cae tan beudy</i>	Gaerwen	1839	RhPDeegwm	814
<i>Cae tan y Beidu</i>	Glanrhyd	1750	NewGlynllifon	XD2 / 6912
<i>Cae tan y Beydy</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Cae tan y beydy</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Cae tan beudy</i>	Pen-y-clip	1839	RhPDeegwm	634
<i>Cae tan beudy</i>	Tyddyn-bychan	1839	RhPDeegwm	545
<i>cae, tan, y, beudy</i>				
<i>Cae tan beudy newydd</i>	Pengwern	1839	RhPDeegwm	221
<i>cae, tan, beudy, newydd</i>				
<i>Cae tan drws</i>	Cae-Howel	1839	RhPDeegwm	1957
<i>Cae tan drws</i>	Hafoty	1839	RhPDeegwm	797
<i>Cae tan drws</i>	Trosgol	1839	RhPDeegwm	1962

<i>Cae tan drws</i> cae, tan, drws	Tŷ-coch	1839	RhPDegwm	1977a
<i>Cae tan ffordd</i> cae, tan, ffordd	Cwellyn	1839	RhPDegwm	2078
<i>Cae tan ffynon</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Cae tanyffynnon</i>	Geufron	1835	Rumsey Wms	1057
<i>Cae tan ffynnon</i> cae, tan, y, ffynnon	Rhedynog-felen-fawr	1839	RhPDegwm	584a
<i>Cae tan ganaf</i> cae, tan, ganaf	Gaerwen	1839	RhPDegwm	815
Ni wyddys beth yw'r drydedd elfen, os nad <i>gwanaf</i> sydd yma. Gall <i>gwanaf</i> olygu'r lle gwag a adawyd wedi torri gwair, llain neu sribed o wellt, neu ddarn ryw ddwy droedfedd o led o fargod i frig ar das wair neu dŷ.				
<i>Cae tan lon</i> cae, tan, lôn	Ceunant	1839	RhPDegwm	1800
<i>Cae tan rhos</i> cae, tan, rhos	Wernlas-wen	1839	RhPDegwm	1035
<i>Cae tan Scybor</i> cae, tan, ysgubor	Plas-yn-bont	1839	RhPDegwm	324
<i>Cae tan Stabal</i>	Erw	1839	RhPDegwm	1626
<i>Cae tan Stabal</i> cae, tan, ystabl	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPDegwm	560
<i>Cae tan tai?</i> cae, tan, tŷ, llu. tai?	Wernlas-wen	1839	RhPDegwm	1034
Nid yw'r drydedd elfen yn eglur iawn yn y cofnod.				
<i>Cae tan ty</i>	Cae'r-Sais	1839	RhPDegwm	1402
<i>Cae tan y Tŷ</i>	Cae-mawr	1798-9	Vaynol	4059
<i>Cae tan y Tŷ</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062
<i>Cae tan ty</i>	Cae-mawr	1839	RhPDegwm	689
<i>Cae tan ty</i>	Ceunant	1839	RhPDegwm	1784, 1786
<i>Cae tan ty</i>	Cil-haul	1839	RhPDegwm	1716
<i>Cae tan ty</i>	Erw	1839	RhPDegwm	1627
<i>Cae tan ty</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	722
<i>Cae tan ty</i>	Rhedynog-felen-fawr	1839	RhPDegwm	584
<i>Cae tan ty</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPDegwm	1663
<i>Cae tan ty</i> cae, tan, tŷ	Tŷ-hen	1839	RhPDegwm	526
<i>Cae tan ty newydd</i> cae, tan, tŷ, newydd	Foryd	1839	RhPDegwm	249
<i>Cae tan yard</i> cae, tan, Saes. yard	Tŷ-hen	1839	RhPDegwm	504
<i>Cae Dan y Cefn Coch</i> ? cae, tan, y, e.ll. Cefn-coch		1837	C. Vincent	2861

Anedd ym mhentrefan Llanwnda yw *Cefn-coch*.

<i>Cae tan y felin</i>	Cae-mawr	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae tan y felin</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062
<i>Cae tan felin</i>	Cae-mawr	1839	RhPdegwm	688
<i>cae, tan, y, melin</i>				
<i>Cae tan y garrag</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Cae tan y garrag</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>cae, tan, y, carreg</i>				
Sylwer ar y ffurf lafar leol yn y bedwaredd elfen.				
<i>Cae tan y pentref</i>	Pengwern	1839	RhPdegwm	168
<i>cae, tan, y, e.ll.Pentre</i>				
Fferm gyfagos i <i>Bengwern</i> yw <i>Pentre</i> q.v.				
<i>Cae tan 'r ardd</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Cae tan yr ardd</i>	Geufron	1839	RhPdegwm	406
<i>Cae tan yr ardd</i>	Wernlas-wen	1839	RhPdegwm	999
<i>cae, tan, y, gardd</i>				
<i>Cae tan yr ardd isa</i>	Geufron	1839	RhPdegwm	407
<i>cae, tan, y, gardd, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Cae teg</i>	Cefn	1839	RhPdegwm	1205
<i>cae, teg</i>				
<i>Cae tennis</i>	Tyn-Rhosgadfan	1920au–30au	gwybodaeth bersonol	
<i>cae, e. Saes tennis</i>				
Tynnwyd sylw'r awdur at yr enw annisgwyl hwn gan Mr R. Arwel Jones, perchennog presennol Tyn-Rhosgadfan a gŵr sydd wedi ymhél yn helaeth â thraddodiadau a hanes ei fro. Yr oedd yr enw yn gyfarwydd iddo ond ni lwyddodd i'w esbonio nes gweld ffotograff a dynnwyd rywbryd yn nechrau'r 1930au o nifer o bobl yn chwarae ar gwrth tennis. Sylweddolodd oddi wrth nodweddion eraill yn y llun mai <i>Cae tennis</i> oedd hwn. Adnabu un o'r merched yn y llun a chadarnhaodd honno fod pobl ifainc Rhosgadfan yn arfer mynd yno i chwarae tennis yn y 1920au–30au ¹ .				
<i>Cae towad issa</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Cae towad issa</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7426
<i>Cae towad issa</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>cae, tywod, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>Cae touad ucha</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Cae towad ucha</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7426
<i>Cae towad ucha</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>cae, tywod, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cae tros y lon</i>	Bryn-beddau	1839	RhPdegwm	702
<i>Cae tros y lon</i>	Dolellog	1839	RhPdegwm	979
<i>Cae trosylon</i>	Penrhos	1839	RhPdegwm	67
<i>Cae trosylon</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPdegwm	575
<i>Cae dros y lon</i>	Pont Faen	1839	RhPdegwm	283
<i>cae, tros / dros, y, lôn</i>				

¹ Gwybodaeth bersonol gan Mr R. Arwel Jones.

<i>Cae tu isar fordd</i>	Glanrhyd	1837	Rumsey Wms	42
<i>haiarn</i>				
<i>cae, tu, ans. isel, gradd eithaf isaf, [i], y, ffordd, haearn</i>				
Nid rheilffordd yr LMS a redai o Gaernarfon i Afon-wen drwy ardal Glanrhyd hyd y 1960au sydd yma, ond ffordd dramiau gynharach lle tynnid y tram gan geffyl i gludo llechi o chwareli Nantlle i Gaernarfon (gwybodaeth bersonol).				
<i>Cae ty uchaf'r beudy</i>	Bodgarad	1839	RhPDegwm	1579
<i>cae, tu, ans. uchel, gradd eithaf uchaf, [i],y, beudy</i>				
Bu cymysgu rhwng <i>tŷ</i> a <i>tu</i> yn yr ail elfen.				
<i>Cae ty Cerrig</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	465
<i>cae, tŷ, carreg, llu. cerrig</i>				
Mae'n anodd gwybod ai'r <i>Tŷ-cerrig</i> ger y Bont Faen sydd yma ai peidio: mae cryn bellter rhwng yr annedd hwnnw a Phlas-Llanwnda.				
<i>Cae tyddyn</i>	Cefn	1839	RhPDegwm	1186, 1208
<i>cae, tyddyn</i>				
<i>Cae tyddyn gwydd</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	735
<i>cae, e.ll. Tyddyn-gwŷdd</i>				
Gweler <i>Tyddyn-gwŷdd</i> dan Anheddau Llanwnda. Mae'r annedd hwn a <i>Gwredog-isaf</i> obobtu Rheilffordd Eryri rhwng Rhostryfan a Waunfawr.				
<i>Cae tyddyn wrach</i>	Pen-y-clip	1839	RhPDegwm	661a
<i>Cae tyddyn wrach</i>	Tŷ-cnap	1839	RhPDegwm	657
<i>cae, e.ll. Tyddyn-y-wrach</i>				
Byddai tir <i>Tyddyn-y-wrach</i> yn ffinio ar dir <i>Pen-y-clip</i> a <i>Thŷ-cnap</i> .				
<i>Cae ty hencydd?</i>	Penbryn Foryd	1839	RhPDegwm	181
<i>cae, tŷ, hencydd?</i>				
Ni wyddys beth yw'r drydedd elfen.				
<i>Cae tynwydd</i>	Cil-haul	1839	RhPDegwm	1753-4
<i>Cae tynwydd</i>	Pengwern	1839	RhPDegwm	179
<i>cae, tŷ, newydd</i>				
<i>Cae tyn lôn</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	937
<i>Cae tyn lôn</i>	Cefn	1839	RhPDegwm	650
<i>Cae tyn lôn</i>	Cefn-hengwrt	1839	RhPDegwm	60
<i>cae, e.ll. Tyn-lôn</i>				
Gweler <i>Tyn-lôn</i> dan Anheddau Llanwnda. Mae annedd o'r enw hwn rhwng Bodaden a Cefn, ond mae'n anodd olrhain un yng nghyffiniau Cefn-hengwrt.				
<i>Cae ty uchaf</i>	Foryd	1839	RhPDegwm	228
<i>cae, tŷ, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cae tywod pellaf</i>	Penrhos	1839	RhPDegwm	96
<i>cae, tywod, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Cae uchaf</i>	Bodgarad	1839	RhPDegwm	1572
<i>Cae uchaf</i>	Cae-mawr	1839	RhPDegwm	705
<i>Cae uchaf</i>	Cae-rhyg	1839	RhPDegwm	819
<i>Cae uchaf</i>	Erw	1839	RhPDegwm	1637

<i>Cae uchaf</i>	Garth	1839	RhPDegwm	1147
<i>Cae uchaf</i>	Pen-y-groes	1839	RhPDegwm	954a
<i>Cae uchaf</i>	Tyddyn-bach	1839	RhPDegwm	2009
<i>Cae uchaf</i>	Tyddyn-bychan	1839	RhPDegwm	546, 548
<i>cae, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Cae ucha'r Penrhyn</i>	Gwredog-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cae Ucha'r Penrhyn</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>cae, ans. uchel, gradd eithaf uchaf, y, penrhyn</i>				
<i>Cae werws cerrig</i>	Tŷ-coch	1839	RhPDegwm	2002
<i>cae, werws, carreg, llu. cerrig</i>				
Storfa yw <i>werws</i> , sef benthyciad o'r Saes. <i>warehouse</i> . <i>Warws</i> yw'r ffurf arferol yn yr ardal hon.				
<i>Cae werws fawr</i>	Tŷ-coch	1839	RhPDegwm	2004
<i>cae, werws, mawr</i>				
<i>Cae Wm Griffith</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPDegwm	115–16
<i>cae, e.p. William Griffith</i>				
Ni wyddys pwy oedd <i>William Griffith</i> .				
<i>Cae wrth cefn beudy</i>	Plas-yn-bont	1839	RhPDegwm	353
<i>cae, wrth, cefn, beudy</i>				
<i>Cae wrth hen ffynnon</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	732
<i>cae, wrth, hen, ffynnon</i>				
<i>Cae wrth y ffordd</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	166
<i>cae, wrth, y, ffordd</i>				
<i>Cae y Drwll Rhedyn</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1068–9
<i>Cay-y-drull-rhedyn</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1071–2
<i>Cay y Drwll Rhedyn</i>	Pentre-bach	1721	NewGlynllifon	XD2 / 7460
<i>Cae-y-Dryll-rhedyn</i>	Pentre-bach	1722	Ll&Brynodol	D1073
<i>cae, y, dryll, rhedynen, llu. rhedyn</i>				
Darn neu damaid bach o rywbeth yw <i>dryll</i> : darn bychan o dir mewn e.lle.				
<i>Cae yn Drws</i>	Tyddyn-Seipar	1748–9	P. yr Aur F. Add.	2166
<i>cae, yn, drws</i>				
<i>Caea Cochion</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caea Cochion</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>cae, llu. caeau, ans. coch, llu. cochion</i>				
<i>Caea geirwon</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caea geirwon</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>cae, llu. caeau, ans. garw, llu. geirwon</i>				
<i>Caea'r felin</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caea'r felin</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>cae, llu. caeau, y, melin</i>				
<i>Caea'r forryd</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Caea'r forryd</i> /	Dinas	1809	Vaynol	4062

Caea'r forydd

cae, llu. caeau, e.ll. Y Foryd

<i>Caea'r plant</i>	Dinas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Caea'r Plant</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>Cauau'r plant</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPdegwm	272

cae, llu. caeau, y, plentyn, llu. plant

<i>Caea ty Croes / Ty croes</i>	Dinas	1798-9	Vaynol	4059

<i>Caea Ty croes</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

cae, llu. caeau, e.ll. Tŷ-croes

Ni wyddys ymhle yr oedd *Tŷ-croes*.

<i>Caea Ucha</i>	Cae-mawr	1798-9	Vaynol	4059

<i>Caeu ucha</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062

cae, llu. caeau, ans. uchel, gradd eithaf uchaf

Cadlais Llanwnda

<i>y Gadlais</i>	Pentre-bach	1721	NewGlynllifon	XD2 / 7460

cadlas / cadlais

Gweler *Gadlys* dan Anheddau Llanwnda.

Cafan Llanwnda

<i>Cavan uchaf</i>	Cefn	1839	RhPdegwm	1212

cafan? ans. uchel, gradd eithaf uchaf

Ni wyddys beth yw *cafan*. Gweler hefyd *Cae cavan cochion* uchod.

Cefn Llanwnda

<i>Cefn cae newydd</i>	Cwellyn	1839	RhPdegwm	2073-4

cefn, cae, newydd

<i>Cefn canol</i>	Cwellyn	1839	RhPdegwm	2075

cefn, canol

<i>Cefn dros y Lon</i>	Dinas	1798-9	Vaynol	4059

<i>Cefn dros y lon</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

cefn, dros, y, lôn

<i>Cefn gwyndy bach</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPdegwm	86

cefn, e.ll. Gwyndy-bach

Mae'n debyg mai annedd yw *Gwyndy-bach* er na lwyddwyd i'w leoli.

<i>Cefn gwyn</i>	Cae-hen	1798-9	Vaynol	4059

<i>Cefn gwyn</i>	Cae-hen	1809	Vaynol	4062

cefn, gwyn

<i>Cefn gwyn Eithin</i>	Cae-hen	1798-9	Vaynol	4059

<i>Cefn gwyn Eithin</i>	Cae-hen	1809	Vaynol	4062

cefn, gwyn, eithin

<i>Cefn pellaf</i>	Cwellyn	1839	RhPdegwm	2077

cefn, ans. pell, gradd eithaf pellaf

<i>Cefn y goedladd bach</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cefn y goeddladd bach</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

cefn, y, coedladd, bach

Mae dwy ystyr i *coedladd* / *coedlath*, sef ‘polyn’ neu ‘brysgwydd’. Ceir *Gwern y coedladd* yng Nghaerhun, Caern. (AMR).

<i>Cefn y goedladd fawr</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cefn y goeddladd fawr</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

cefn, y, coedladd, mawr

Mae GPC yn nodi *coedladd* fel eg. ond yma mae’n cael ei drin fel eb.

<i>Cefnydd bach</i>	Brynrhedyn	1839	RhPDegwm	602–3
<i>Cefnydd bach</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPDegwm	529

cefn, llu. cefnydd, bach

Cefnydd yw llu. *cefn* yn yr ystyr o esgair bryn neu fynydd: bryn yn achos yr anneddau uchod.

<i>Cefnydd fawr</i>	Brynrhedyn	1839	RhPDegwm	603–6
<i>Cefnydd mawr</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPDegwm	551

cefn, llu. cefnydd, mawr

Ni ddylid cael tr. meddal yn dilyn *cefn* fel ag a geir yng nghofnod *Brynrhedyn* gan ei fod yn c. llu.

Celynnen

Llanwnda

<i>y Gelenen</i> <i>y, celynnen</i>	Pentre-bach	1721	NewGlynllifon	XD2 / 7460

Cerrig

Llanwnda

<i>Cerrig</i>	Cae-mawr	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cerrig</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062

carreg, llu. cerrig

Cil

Llanwnda

<i>Cil llidiart</i> <i>cil, llidiart</i>	Tan-y-gelynnen	1839	RhPDegwm	1352, 1390

Clwt

Llanwnda

<i>Clwt</i> <i>clwt</i>	Cae’r-odyn	1839	RhPDegwm	1363–4, 1366a, 1378

Darn bach iawn o dir yw *clwt*.

<i>Clwt oflaen y drws</i> <i>clwt, o flaen, y, drws</i>	Garth	1839	RhPDegwm	484

<i>Clwt y gadlas</i> <i>clwt, y, cadlas</i>	Tyddyn-bach	1839	RhPDegwm	1974

<i>Clwt y Gelenen</i>	Pentre-bach?	1721	Ll&Brynodol	D1068–9
<i>Cay-clwt-y-gelenen</i>	Pentre-bach?	1721	Ll&Brynodol	D1071–2
<i>Clwt-y-Gelynnen</i>	Pentre-bach?	1722	Ll&Brynodol	D1073

clwt, y, celynnen

<i>Clytiau</i>	Cae-ysgubor	1839	RhPdegwm	1857–8
<i>Clytiau</i>	Garth	1839	RhPdegwm	481
<i>Clytiau</i>	Gwredog-bach	1839	RhPdegwm	1723, 1726
<i>Clytia</i>	Gwredog-bach	1839	RhPdegwm	1737

clwt, llu. clytiau**Coed Llanwnda**

<i>Coed</i>	Tyddyn-parthle	1839	RhPdegwm	679, 681
<i>Y Coed</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062

coeden, llu. coed

<i>Coedmawr</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Coed Mawr</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

coeden, llu. coed, mawr**Coetgae Llanwnda**

<i>Coetgae Sil</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Coetgae Sil</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

coetgae, sil

Lle wedi ei gau i mewn gan wrych yw *coetgae* (*coed+cae*). Mae'n elfen a welir yn bennaf yn ne-ddwyrain Cymru¹. Am yr elfen *sil* gweler *Cae'r Sil* uchod, hefyd yn *Dinas*, ac am esboniad o'r ystyr gweler *Gallt-y-sil* dan Anheddau Llanbeblig.

Comin Llanwnda

<i>Commings</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPdegwm	265, 581

comin(s)

Ceir yr amr. *comin, comins, comis*. Benth. o'r Saes. *common*.

Cors Llanwnda

<i>Gors</i>	Bryn-beddau	1839	RhPdegwm	888–9
<i>Gors</i>	Cae-ciprys	1839	RhPdegwm	1090, 1092
<i>Gors</i>	Cae-rhyg	1839	RhPdegwm	1016
<i>Gors</i>	Cefn	1839	RhPdegwm	1211
<i>Gors</i>	Cefn-hengwrt	1839	RhPdegwm	63, 72
<i>Gors</i>	Hafoty	1839	RhPdegwm	846
<i>Gors</i>	Pen-isa'r-rhos	1839	RhPdegwm	1072–3
<i>Gors</i>	Pen-y-clip	1839	RhPdegwm	633
<i>Gors</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPdegwm	451
<i>Gors</i>	Tan-y-ffordd	1839	RhPdegwm	1875, 1877
<i>Gors</i>	Tŷ-coch	1839	RhPdegwm	2006, 2008
<i>Y Gors</i>	Tŷ-hen	1803	Henblas B	1345
<i>Gors</i>	Tŷ-hen	1839	RhPdegwm	495, 502, 503, 506, 527, 557
<i>Gors</i>	Tyddyn-seipar	1839	RhPdegwm	194
<i>Gors</i>	Tyddyn-y-berth	1839	RhPdegwm	925

y, cors

Collwyd y fannod a barodd y tr. meddal ar ddechrau'r enw ac eithrio yng nghofnod 1803.

¹ William Linnard, 'Coedcae as a Welsh Place-name', *Studia Celtica*, XVI–XVII, (1981–2), 183–90.

<i>Gors bach</i>	Brynrhedyn	1839	RhPdegwm	596
<i>Gors bach</i>	Cae'r-odyn	1839	RhPdegwm	1376
<i>Gors bach</i>	Maen-gwyn	1839	RhPdegwm	491
<i>Y Gorse Bach</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 7424
<i>Y Gors Bach</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 7426
<i>Gors bâch</i>	Tŷ-hen	1803	Henblas B	1345
<i>Gors bach</i>	Tyddyn-seipar	1683	Bangor	17605
<i>y Gors bach</i>	Tyddyn-seipar	1747	Bangor	17609
<i>y Gors bach</i>	Tyddyn-seipar	1748/9	P. yr Aur F.Add	2166
<i>Gors bach</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPdegwm	842

y, cors, bach

Yma eto gwelir y duedd leol i beidio â threiglo'r ans. *bach* yn feddal ar ôl eb. un.

<i>Gors cae ffynnon</i> <i>cors, cae, ffynnon</i>	Bryn-beddau	1839	RhPdegwm	892

<i>Gors cae main</i> <i>cors, cae, main</i>	Cae-mawr	1839	RhPdegwm	685

<i>Gors caer Marl</i> <i>cors, cae, y, marl</i>	Mount Pleasant Inn	1839	RhPdegwm	953

Am *marl* gweler *Pwll Marl* dan Anheddau Llanfaglan.

<i>y gorse topiock</i>	?	1607/8	<i>Ex. P. J.</i>	47
<i>y Gorse Dopiog</i>	Tyddyn-seipar	1683	Bangor	17605
<i>y Gors Doppiog</i>	Tyddyn-seipar	1747	Bangor	17609
<i>Y Gors Doppiog</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1751/2	Bangor	17610
<i>Y Gors doppiog</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1830	Rumsey Wms	554

y, cors, topiog

Mae'n debyg mai'r un lle sydd ym mhob un o'r cofnodion uchod. Ans. yw *topiog* yn disgrifio rhywbeth 'ac iddo dop' (*GPC*). Efallai fod ychydig o boncen yn y gors hon. Ceir *Werglodd Dopiog* ym mhlwyfi Llanbeblig a Llandwrog (Gweler Caeau Llanbeblig a Chaeau Llandwrog).

<i>Gors fain</i> <i>cors, main</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPdegwm	501

<i>Gors fawr</i>	Pen-isa'r-rhos	1839	RhPdegwm	1074
<i>Gors fawr</i> <i>cors, mawr</i>	Tŷ-hen	1803	Henblas B	1345

<i>Gors frwyn</i> <i>cors, brwynen, llu. brwyn</i>	Wernlas-wen	1839	RhPdegwm	992

<i>Gors ganol</i>	Bodgarad	1839	RhPdegwm	1595
<i>Gors ganol</i> <i>cors, canol</i>	Brynrhedyn	1839	RhPdegwm	595

<i>Gors goch</i> <i>cors, coch</i>	Tŷ-coch	1839	RhPdegwm	2000

<i>Gors gomin</i>	Tyddyn-y-berth	1798-9	Vaynol	4059
<i>Gors gomio</i> <i>cors, comin</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062

Mae'n debyg mai *comin* yw ffurf gywir y drydedd elfen.

<i>Gors gron</i> <i>cors, ans. crwn, ben. cron</i>	Pentre-bach	1839	RhPDegwm	1894
<i>Gors tan Stabal</i> <i>cors, tan, ystabl</i>	Brynrhedyn	1839	RhPDegwm	515
<i>Gors wen</i> <i>cors, ans. gwyn, ben. gwen</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	431
<i>Gors wyllt</i> <i>cors, gwyllt</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	428, 432
<i>Corsydd</i> <i>cors, llu. corsydd</i>	Bryn-beddau	1839	RhPDegwm	894

Court Llanwnda

<i>Court</i> <i>Saes. court</i>	Pentre-bach	1839	RhPDegwm	1882

Mewn enw annedd gallai *court* / *cwrt* olygu plasty, ond gall hefyd olygu buarth neu glos fferm.

Crawiau Llanwnda

<i>Crawiau</i> <i>craw, llu. crawiau</i>	Trosgol	1839	RhPDegwm	1955, 2022, 2024

Ystyr *craw* / *crawen* yw darn diwerth o lechen, a byddai'n beth eithaf cyffredin cael twmpathau o'r rhain mewn ardal chwarelyddol¹.

Cwellyn Llanwnda

<i>Cawellyn isaf</i> <i>cawell, llyn, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>	Planwydd	1839	RhPDegwm	2046-7

Mae *Planwydd* yng nghyffiniau Llyn Cwellyn ac annedd *Cwellyn* gynt ar gyrion Betws Garmon. Efallai fod y modd y sillafwyd *Cawellyn* uchod yn dangos gwir darddiad yr enw. Gweler *Cwellyn* dan Anheddau Llanwnda.

Dinas Llanwnda

<i>Dinas franog</i>	Rhedynog-felen-fawr ?	1757	P. yr Aur	14493
<i>Dinas franog</i>	Rhedynog-felen-fawr	1757	Bangor	29397
<i>Dinas franog</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Dinas franog</i>	Rhedynog-felen-fawr	1781	Bangor	29398
<i>Dinas franog</i>	Rhedynog-felen-fawr	1838	Bangor	29403
<i>Dinas fawnog</i> <i>dinas, branog</i>	Rhedynog-felen-fawr	1839	RhPDegwm	588-9

Elfen gyntaf yr enw yw *dinas*, yn ddiau yma yn yr ystyr o gaer neu gadarnle. Rhaid tybio mai ans. yw'r *branog* yn yr ail elfen. Nid yw *GPC* yn nodi *branog*, ond yn *P* (1832) ceir *branawg*

¹ Gall *craw* hefyd fod yn amr. ar *crau*, sef cwt mochyn, ond *creuau*, -on yw'r ffurf lu, yn ôl *GPC*. Mae'n debyg mai *cryw*, -iau yn yr ystyr o 'gerrig camu' sydd yn Rhyd-y-crawiau ar afon Saint yn Llanrug, a *Crawia Terrace*, hefyd yn Llanrug (CCPost, 2000).

= 'of the nature of a crow'. 'Dinas y frân' fyddai'r ystyr. Gallai olygu man lle byddai brain yn ymgasglu, neu fe allai fod yn enw dirmygus i awgrymu lle sydd wedi mynd â'i ben iddo. cf. *Dinas y Frân* (PNPem, 768); *Castell-y-frân* (ibid., 402); *Castell-y-dryw* yn Llantridddy. *Castell-y-geifr* (Cer.), *Castell Crychudd* (Penfro) (PNDPH, 125; PNGlam, 35; ADG 2.18); *Llys-y-frân* yn Llanwnda, Penfro; *Llysyfalwen* yn Llansannan (ETG, 86), a *Rats Castle* yn Lechdale, Swydd Gaerloyw (EFN, 106). Mae'r cyfuniad o'r elfen gyntaf urddasol a'r ail elfen ddirmygus yn cyfleu gwrthgyferbyniad ac awgrym o rywle a welsai ddyddiau gwell, fel yn englynion Evan Evans i Lys Ifor Hael: 'Y llwybrau gynt lle bu'r gân / Yw lleoedd y dylluan' (*Blod*, 18g, 69).

Dinas fawnog sydd yn RhPDegwm 1839, sef ymgais yn ddiau i resymoli'r elfen ddieithr *branog*. Ceir cyfeiriad yn llaw Peter Bailey Williams, y clerigwr llengar, yn 1793–5 at 'Dinas Efrog or Franog near Collfryn in Llandwrog' (Gwyneddon 12 (105)). Er bod Collfryn ym mhlwyf Llandwrog a Rhedynog-felen-fawr ym mhlwyf Llanwnda, mae'r ddau annedd yn ddigon agos at ei gilydd i awgrymu'r mai'r un cae oedd hwnnw. Mae W. Gilbert Williams yntau yn cyfeirio at y lle hwn fel 'Dinas Efrog or Franog' (GAG WGW XD4/7). Cyfeiria ato hefyd fel 'Dinas Ffranog' a dywed ei fod yn 'ddinas Rufeinig', h.y. caer, mae'n debyg, ar lan afon Carrog. Cais darddu'r enw o'r ferf Ladin *frango* = torri, am fod y gaer wedi ei ffurfio trwy dorri ffos drwodd ddwywaith o waelod Nant Carrog (ibid.). Nid yw ei ddadl yn dal dŵr: mae'n wir mai 'torri' yw ystyr *frango*, ond yn yr ystyr o dorri'n deilchion yn hytrach na chloddio ffos.

Dôl	Llanwnda			
<i>Ddol</i>	Cae-hen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Ddol</i>	Cae-hen	1809	Vaynol	4062
<i>Dôl</i>	Cae-mawr	1839	RhPDegwm	698
<i>Ddol</i>	Dolellog	1839	RhPDegwm	950
<i>Ddol</i>	Garth-y-glo	1839	RhPDegwm	1130
<i>Ddol</i>	Pont Wyled	1839	RhPDegwm	513
<i>Doll</i>	Traean	1839	RhPDegwm	1198
<i>y ddol</i>	Tŷ-hen	1803	Henblas B	1345
<i>y, dôl</i>				
<i>Ddôl bach</i>	Brynrhedyn	1839	RhPDegwm	56
<i>dôl, bach</i>				
				Yma eto gwelir y duedd leol i beidio â threiglo'r ans. <i>bach</i> yn feddal ar ôl eb. un.
<i>Dol fawr</i>	Brynrhedyn	1839	RhPDegwm	607
<i>dôl, mawr</i>				
<i>y Ddol issa</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Y Dol issa</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>dôl, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>				
<i>y Ddol ucha</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Y Dol ucha</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>dôl, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Ddolwen</i>	Plas-yn-bont	1839	RhPDegwm	316
<i>dôl, ans. gwyn, ben. gwen</i>				
<i>Dol / y / krudd</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
<i>dôl, y, crydd</i>				
<i>Dol y Cryw</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059

<i>Dol y Cryw</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

dôl, y, cryw
Cored neu gawell i ddal pysgod yw *cryw*.

<i>Dol / y / felyn issaph</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064

dôl, y, melin, ans. isel, gradd eithaf isaf

<i>Dol / y / felyn uchaph</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064

dôl, y, melin, ans. uchel, gradd eithaf uchaf

<i>Doly pandy</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDe gw m	720-1

dôl, y, pandy

<i>Dol / y / wennol</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064

dôl, y, gwennol

<i>Dolydd Glan y Môr</i>	Dinas	1798-9	Vaynol	4059

Dolydd Glan y môr Dinas 1809 Vaynol 4062

dôl, llu. dolydd, glan, y, môr

Dreiniias Llanwnda

<i>Ddreiniias</i>	Dinas	1798-9	Vaynol	4059

<i>Ddreiniias</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

dreinios?

Gweler *Dreiniias* dan Anheddau Llanfaglan.

Dryll Llanwnda

<i>Dryll y Kledde</i>	?	1574/5	Baron Hill	3205

<i>drull y Cledde</i>	?	1644	Baron Hill	3233

<i>Dryll y Cleddf</i>	Glanrhyd	1837	Rumsey Wms	42

dryll, y, cleddyf

Mae'n debyg mai'r eg.un. *cleddyf* sydd yn y drydedd elfen ym mhob un o'r cofnodion uchod: *cledda* fyddai ynganiad lleol y gair hwn. Mae'n fwy na thebyg hefyd mai cyfeiriad at siâp hirfain y *dryll*, neu ddarn bach o dir, sydd yma yn hytrach na chyfeiriad at unrhyw frwydr yn y gorffennol.

<i>Drylliau gwynion</i>	Hafod-y-wern	1839	RhPDe gw m	1924

dryll, llu. drylliau, ans. gwyn, llu. gwynion

<i>Drylliau uchaf</i>	Gadlys	1839	RhPDe gw m	1141-2

dryll, llu. drylliau, ans. uchel, gradd eithaf uchaf

<i>Dryll y fran</i>	Dinas	1798-9	Vaynol	4059

<i>Dryll y fran</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

<i>Dryll y frân</i>	Dinas	1839	RhPDe gw m	318

dryll, y, brân

<i>drull y mur llwyd</i>	?	1592	Baron Hill	3207

<i>drull y môr llwyd</i>	?	1644	Baron Hill	3233

dryll, y, mur, llwyd

Egal**Llanwnda**

<i>Yr hecal</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	978
<i>Yr hegyl</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Yr hegyl</i>	Geufron	1835	Rumsey Wms	1057
<i>Recal</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	730
<i>Recal</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDegwm	1612

yr, egel

Am esboniad o'r enw gweler *egel* dan Gaeau Llanbeblig. Sylwer ar y caledu yn yr g yn y ffurf *Recal* a'r modd y cymathwyd y fannod ar ddechrau'r enw.

<i>Yr hecal isaf</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	980

yr, egel, ans. isel, gradd eithaf isaf**Erw****Llanwnda**

<i>Yr Erw</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPDegwm	845
yr, erw				
<i>Erow Bant</i>	Pentre-bach	1721	LI&Brynodol	D1068-9
<i>Erw-bant</i>	Pentre-bach	1721	LI&Brynodol	D1071-2
<i>Erow bant yr hir dir</i>	Pentre-bach	1721	NewGlynllifon	XD2 / 7460
<i>Erw-bant</i>	Pentre-bach	1722	LI&Brynodol	D1073
<i>Erw bant</i>	Pentre-bach	1839	RhPDegwm	1880
erw, pant				
<i>Erw garnedd</i>	Tyddyn-bach	1839	RhPDegwm	1964-5, 2003
erw, carnedd				
<i>Erw goch</i>	Hen-gastell	1839	RhPDegwm	1167
erw, coch				
<i>Erwhir</i>	Dinas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Erwhir</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>Erw hir</i>	Trosgol	1839	RhPDegwm	1951
<i>Yr Erw hir</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Yr Erw hir</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
yr, erw, hir				
<i>Erow'r Domen</i>	?	1619	Henblas B	128
erw, y, tomen				
<i>Erow y Kinen</i>	?	1591	Henblas B	123
<i>Erow yr Scawen</i>	?	1619	Henblas B	128

erw, y, cynnen?, ysgawen?

Byddai'r drydedd elfen *cynnen* yng nghofnod 1591 yn awgrymu enw ar batrwm *Cae'r Ymryson* (gweler Anheddau Llanbeblig) neu *Gae-ciprys* (gweler Anheddau Llanwnda). sef darn o dir y bu dadlau ac anghydfod yn ei gylch. Fodd bynnag, mae yma un broblem, sef mai eb. yw *cynnen*, ac felly gellid disgwyl tr. meddal ar ôl y fannod. Rhaid gofyn ai *cynnen* sydd yma mewn gwirionedd, yn enwedig o weld cofnod 1619 sydd yn rhoi *Scawen*, sef y goeden *ysgawen* 'elder'.

Ffridd**Llanwnda**

<i>Ffridd</i>	Bodgarad	1839	RhPDegwm	1598

<i>Ffridd</i>	Cae'r-odyn	1798–9	Vaynol	4059
<i>Ffridd</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>Ffridd</i>	Cae'r-Sais	1839	RhPDeGwm	1421
<i>Ffridd</i>	Cae-ysgubor	1839	RhPDeGwm	1830
<i>Ffridd</i>	Hafoty-newydd	1839	RhPDeGwm	1425–6
<i>Ffridd</i>	Llwyn-bedw	1839	RhPDeGwm	1766, 1814a, 1815
<i>Ffridd</i>	Pentre	1839	RhPDeGwm	1833
<i>Ffridd</i>	Pentre-bach	1839	RhPDeGwm	1900
<i>Ffridd</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPDeGwm	1602
<i>Ffridd</i>	Tyddyn-Sir Hugh	1839	RhPDeGwm	1903

<i>Ffridd ddu</i> <i>ffridd, du</i>	Tŷ-coch	1839	RhPDeGwm	2012

<i>Ffridd fawr</i>	Hafod-y-wern	1839	RhPDeGwm	1989–90
<i>Ffridd fawr</i>	Hafod-y-wern	1842	Ll&Brynodol	D522
<i>y ffridd fawr</i>	Llwyn-bedw?	1727	Ll&Brynodol	D910–11
<i>y ffridd fawr</i> <i>y, ffridd, mawr</i>	Llwyn-bedw?	1734	Ll&Brynodol	D364–5

<i>Ffridd newydd</i> <i>ffridd, newydd</i>	Tyddyn-Sir Hugh	1839	RhPDeGwm	1902

<i>Ffridd ucha</i>	Pentre	1839	RhPDeGwm	1831
<i>Ffridd uchaf</i> <i>ffridd, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>	Tyddyn-bach	1839	RhPDeGwm	2011

<i>Ffridd y fodty</i> <i>ffridd, yr, hafoty</i>	Tyddyn-bach	1839	RhPDeGwm	2010

<i>y ddwy ffriddoedd</i> <i>bach</i>	Llwyn-bedw?	1727	Ll&Brynodol	D910–11

<i>y ddwy ffriddoedd</i> <i>bach</i>	Llwyn-bedw?	1734	Ll&Brynodol	D364–5

y, dau, ben. dwy, ffridd, llu. ffriddoedd, bach

Mae'r gystrawen yn yr enw uchod yn taro'n ddieithr ar y glust heddiw: mewn Cym. modern disgwylid cael 'y ddwy ffridd fach'. Fodd bynnag, mewn Cym. Can. yn aml ceid enw lluosog yn dilyn rhifolyn, e.e. 'a'r pum wraged hynny' (*PKM*, 48. 2): 'seith meirch' (*ibid.* 63, 23–4), ac mae'n debyg mai olion yr hen gystrawen hon a geir yma.

Gardd

Llanwnda

<i>'r ardd bach</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Yr ardd bach</i>	Rhedynog-felen	1781	Bangor	29398
<i>yr ardd bach</i>	Rhedynog-felen	1838	Bangor	29403

yr, gardd, bach

Yma eto gwelir y duedd leol i beidio â threiglo'r ans. *bach* yn feddal ar ôl eb. un.

<i>yr ardd ucha</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>yr ardd Ucha</i> <i>yr, gardd, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424

Glan   **Llanwnda**

Glanymerllyn   yn nhrefgordd Pengwern   1751/2   Bangor   17610
glan, y, merllyn
 Merbwll neu bwll o ddŵr llonydd yw *merllyn*. Mae'n bosib fod y cae hwn yn perthyn i annedd *Glan-y-merllyn* (q.v. dan Anheddau Llanwnda).

Glanymor y Werddon   Tŷ-cnap   1839   RhPDegwm   656
glan, y, môr, y, Iwerddon? gwerddon?
 Mae'n anodd iawn esbonio'r enw hwn. Go brin fod tir *Tŷ-cnap* yn ymestyn mor bell â glan y môr, a hyd yn oed petai'n gwneud hynny ni fyddai'n bosib gweld Iwerddon oddi yno. Mae yn bosibl gweld Iwerddon o blwyf Llanwnda: dywed Kate Roberts y gellid gweld bryniau'r wlad honno o Rosgadfan ar ddiwrnod clir (*LW*, 26), ond mae hynny o fan llawer uwch na thir *Tŷ-cnap*. Rhaid ystyried o bosib nad enw *Iwerddon* y wlad sydd yma, ond yr eb. un. *gwerddon*, sef llannerch werdd neu lecyn gwyrdd, er bod y defnydd o'r gair gweddol lenyddol hwn yn brin ar lafar. Fodd bynnag, cf. *Gwerddon* yn Llannor (AMR) ac *Ystum-werddon* ger Rhostrehwfa, Môn. Hyd yn oed wedyn erys penbleth ynglŷn â 'glan y môr'.

Glanfa   **Llanwnda**

Lanfa   Garth   1839   RhPDegwm   487
glanfa
 Collwyd y fannod o flaen yr eb. un. hwn ond cadwyd y tr. meddal a achosodd. Mae'n bosib fod y lanfa yn gysylltiedig â'r afon Rhyd sydd yn llifo yn agos at yr annedd hwn. cf. *Buarth y Lanfa* uchod, hefyd yng Ngarth.

Gwaun   **Llanwnda**

Waun   Cefn   1839   RhPDegwm   1206, 1207a
Waen   Hendre   1799   Cynhaiarn   B111
Waun   Tŷ-uchaf   1839   RhPDegwm   267
gwaun
 Achosir y tr. meddal gan y fannod a gollwyd o flaen yr enw.

Waen bach   Glanrhyd   1837   Rumsey Wms.   42
gwaun, bach
 Yma eto gwelir y duedd leol i beidio â threiglo'r ans. *bach* yn feddal ar ôl eb. un.

Waun cefn'r ardd   Bryn-beddau   1839   RhPDegwm   883
gwaun, cefn, y, gardd

Waen ganol   Cae'r-odyn   1798-9   Vaynol   4059
Waen ganol   Cae'r-odyn   1809   Vaynol   4062
gwaun, canol

Waun goch bach   Rhedynog-felen-fach   1839   RhPDegwm   444
gwaun, coch, bach

Waun goch pellaf   Rhedynog-felen-fach   1839   RhPDegwm   445
gwaun, coch, ans. pell, gradd eithaf pellaf

Wain hir   Gwredog-isaf   1839   RhPDegwm   728
gwaun, hir

Gwaen lloiau   Gwredog-uchaf   1798-9   Vaynol   4059

<i>Gwaen Lloiau</i> <i>gwaun, llo, llu. lloiau</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>Waun oleu bach</i> <i>gwaun, golau, bach</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPDegwm	550
Gwelir yma'r duedd leol i beidio â threiglo'r ans. <i>bach</i> yn feddal ar ôl eb. un. er bod ans. arall rhwng yr enw a'r ans. <i>bach</i> yn yr enghraifft hon.				
<i>Waun oleu bellaf</i> <i>gwaun, golau, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPDegwm	549a
<i>Waun oleu fain</i> <i>gwaun, golau, main</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPDegwm	530
<i>Waun oleu frwynog</i> <i>gwaun, golau, brwynog</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPDegwm	552
<i>Waun oleu isaf</i> <i>gwaun, golau, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPDegwm	549
<i>Waen Ucha</i> <i>Waen ucha</i> <i>gwaun, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>	Cae'r-odyn Cae'r-odyn	1798-9 1809	Vaynol Vaynol	4059 4062
<i>Waun y ffynnon</i> <i>Waun ffynnon</i> <i>gwaun, y, ffynnon</i>	Mount Pleasant Inn Tyn-rhos	1839 1839	RhPDegwm RhPDegwm	374 149
<i>Gwaen y garth</i> <i>Gwaen y garth</i> <i>gwaun, y, garth</i>	Gwredog-isaf Gwredog-isaf	1798-9 1809	Vaynol Vaynol	4059 4062
<i>Gwaen y Pandy</i> <i>Gwaen y Pandy</i> <i>gwaun, y, pandy</i>	Gwredog-isaf Gwredog-isaf	1798-9 1809	Vaynol Vaynol	4059 4062
Gweirglodd	Llanwnda			
<i>Werglodd</i>	Bodgarad	1839	RhPDegwm	1597
<i>Werglodd</i>	Cae-Howel	1839	RhPDegwm	1952
<i>Werglodd</i>	Cae'r -helygen	1839	RhPDegwm	904
<i>Werglodd</i>	Cae'r-odyn	1839	RhPDegwm	1394
<i>Werglodd</i>	Cae'r-Sais	1839	RhPDegwm	1418
<i>Werglodd</i>	Cae-ysgubor	1839	RhPDegwm	1849
<i>Werglodd</i>	Cefn	1839	RhPDegwm	648, 929
<i>Werglodd</i>	Cilfechydd	1839	RhPDegwm	1804
<i>Werglodd</i>	Dinas	1839	RhPDegwm	305
<i>Werglodd</i>	Erw	1839	RhPDegwm	760
<i>Werglodd</i>	Felinwnda	1839	RhPDegwm	433-4
<i>Werglodd</i>	Foryd	1839	RhPDegwm	238
<i>Werglodd</i>	Gadlys	1839	RhPDegwm	1117
<i>Werglodd</i>	Gaerwen	1839	RhPDegwm	1556
<i>Werglodd</i>	Garth-y-glo	1839	RhPDegwm	1119
<i>Werglodd</i>	Glan'rafon	1839	RhPDegwm	50
<i>Werglodd</i>	Glanrhyd	1839	RhPDegwm	462, 464

<i>Werglodd</i>	Gwredog-bach	1839	RhPdegwm	1719, 1722
<i>Werglodd</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPdegwm	718
<i>Werglodd</i>	Hafod-y-wern	1839	RhPdegwm	1923
<i>Werglodd</i>	Hafoty	1839	RhPdegwm	787, 851
<i>Werglodd</i>	Mount Pleasant Inn	1839	RhPdegwm	378, 398, 951-2
<i>Werglodd</i>	Penrhos	1839	RhPdegwm	48
<i>Werglodd</i>	Pentre	1839	RhPdegwm	1871-2
<i>Werglodd</i>	Pentre-bach	1839	RhPdegwm	1878-9
<i>Werglodd</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPdegwm	1609-10
<i>Werglodd</i>	Pen-y-cae	1839	RhPdegwm	195-6
<i>Werglodd</i>	Pen-y-clip	1839	RhPdegwm	638
<i>Werglodd</i>	Planwydd	1839	RhPdegwm	2054
<i>Werglodd</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPdegwm	132, 132a, 134, 134a, 538, 570
<i>Werglodd</i>	Traean	1839	RhPdegwm	1200
<i>Werglodd</i>	Trosgol	1839	RhPdegwm	1963
<i>Werglodd</i>	Tyddyn-bychan	1839	RhPdegwm	535-6
<i>Werglodd</i>	Tyddyn-gwŷdd	1839	RhPdegwm	756
<i>Werglodd</i>	Tyddyn-y-wrach	1839	RhPdegwm	675-678a
<i>Werglodd</i>	Tŷ-hen	1839	RhPdegwm	558
<i>Werglodd</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPdegwm	858
<i>Werglodd</i>	Wernlas-wen	1839	RhPdegwm	994

gweirglodd

Yn yr holl gofnodion uchod gwelir *werglodd*, sef ffurf lafar leol yr eb. un. *gweirglodd*, gyda'r fannod o'i blaen a barodd y tr. meddal wedi ei cholli.

<i>Werglodd arw</i>	Pen-y-bryn	1839	RhPdegwm	1608
<i>gweirglodd, garw</i>				
<i>Werglodd bach</i>	Cae-hen	1798-9	Vaynol	4059
<i>Werglodd bach</i>	Cae-hen	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd bach</i>	Cae'r-odyn	1798-9	Vaynol	4059
<i>Werglodd bach</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd bach</i>	Cae'r-odyn	1839	RhPdegwm	1361
<i>Werglodd bach</i>	Ceunant	1839	RhPdegwm	1675
<i>Werglodd bach</i>	Cilfechydd	1839	RhPdegwm	1802-3
<i>Werglodd bach</i>	Erw	1839	RhPdegwm	753
<i>Werglodd bach</i>	Gaerwen/Pen-y-gaerwen	1798-9	Vaynol	4059
<i>Werglodd bach</i>	Garth-y-glo	1839	RhPdegwm	1130
<i>Werglodd bach</i>	Geufron	1839	RhPdegwm	390
<i>Werglodd bach</i>	Glanrhyd	1839	RhPdegwm	462a, 463
<i>Werglodd bach</i>	Gwredog-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Werglodd bach</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd bach</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPdegwm	729
<i>Werglodd bach</i>	Pengwern	1839	RhPdegwm	220
<i>Werglodd bach</i>	Pen-y-clip	1839	RhPdegwm	639
<i>Werglodd bach</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Werglodd bach</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Werglodd bach</i>	Rhedynog-felen	1781	Bangor	29398
<i>Werglodd bach</i>	Rhedynog-felen	1838	Bangor	29403
<i>Werglodd bâch</i>	Tŷ-hen	1803	Henblas B	1345
<i>Werglodd bach</i>	Tyddyn-Heilyn	1839	RhPdegwm	1210
<i>Werglodd bach</i>	Tyddyn-Sir Hugh	1839	RhPdegwm	1913-14, 1922
<i>Werglodd bach</i>	Tyddyn-y-berth	1839	RhPdegwm	876-7
<i>Werglodd bach</i>	Tyddyn-y-wrach	1839	RhPdegwm	673

<i>Werglodd bach</i>	Tyn-llan	1798–9	Vaynol	4059
<i>Werglodd bach</i>	Tyn-llan	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd bach</i>	Wernlas-wen	1839	RhPDegwm	1003
<i>gweirglodd, bach</i>				
Sylwer yma eto yn yr ail elfen y duedd i beidio â threiglo <i>bach</i> > <i>fach</i> ar ôl eb. un. sydd yn gyffredin iawn yn nhafodiaith Gwynedd (TC, 56; GG, 199).				
<i>Werglodd bellaf</i>	Tyddyn-y-berth	1839	RhPDegwm	906
<i>Werglodd bella</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Werglodd bella</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>gweirglodd, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>Werglodd beudy</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	717, 719
<i>Gerrig / cerrig</i>				
<i>gweirglodd, beudy, carreg, llu. cerrig</i>				
<i>Werglodd blanwydd</i>	Bryn-beddau	1839	RhPDegwm	881
<i>gweirglodd,, planwydd</i>				
<i>Werglodd borfa</i>	Geufron	1839	RhPDegwm	388
<i>gweirglodd, porfa</i>				
<i>Werglodd Bori</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Werglodd bori</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>gweirglodd, pori</i>				
<i>Werglodd buchedd</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	461
<i>helaeth</i>				
<i>gweirglodd, buchedd, helaeth</i>				
Am esboniad o'r enw hwn gweler <i>Cae buchedd helaeth</i> uchod.				
<i>Werglodd cae cefn</i>	Rhedynog-felen-fawr	1839	RhPDegwm	81
<i>gweirglodd, cae, cefn</i>				
<i>Werglodd Cae hen</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	961–3
<i>gweirglodd, e.lle Cae-hen</i>				
<i>Gweirglodd Cae Hulkin</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1683	Bangor	17605
<i>Gwerglodd Cae Hwlkin</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1747	Bangor	17609
<i>gweirglodd, cae, e.p. Hwlcyn</i>				
Gweler <i>Cae Hwlcyn</i> uchod.				
<i>Werglodd Caellidiart y ?</i>		1837	Rumsey Wms	42
<i>Geufron</i>				
<i>gweirglodd, cae, llidiart, e.ll.Y Geufron</i>				
<i>Gweirglodd Cae'r Geifr</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Gwerglodd cae'r Geifr</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Gwerglodd cae'r geifr</i>	Rhedynog-felen	1781	Bangor	29398
<i>Gwerglodd Cae'r Geifr</i>	Rhedynog-felen	1838	Bangor	29403
<i>gweirglodd, cae, y, gafr, llu. geifr</i>				
<i>Gwerglodd Cae'r gô</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Gwerglodd Caer gô</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>gweirglodd, cae, y, gôf</i>				

Mae'n bosib mai annedd yw *Cae'r-go*, ond ni lwyddwyd i'w leoli.

<i>Werglodd canol dydd</i>	Brynrhedyn	1839	RhPdegwm	79
<i>Werglodd Ganol y Dydd</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Werglodd ganol y dydd</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424

gweirglodd, canol, y, dydd

Rhestrir y cae hwn dan *Rhedynog-felen* yn 1757 a than *Frynrhedyn* yn 1839, ond gan fod y ddau annedd yn agos iawn at ei gilydd gellir tybio mai'r un cae sydd yn y tri chofnod. Mae'n enw dieithr ond rhaid casglu ei fod yn ddisgrifiad o waun olau braf. cf. *Gors fwyn hyfryd* ym mhlwyf Llanbeblig.

<i>Gwerglodd Cefn gwyn</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Gwerglodd Cefn gwyn</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062

gweirglodd, cefn, gwyn

<i>Werglodd cefn hengwrt</i>	Cefn-hengwrt	1839	RhPdegwm	57
<i>Gwerglodd Cefn hengwrt</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Gwerglodd Cefn Hengwrt</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7426

gweirglodd, e.ll. Cefn-hengwrt

Gweler *Cefn-hengwrt* dan Anheddau Llanwnda.

<i>Werglodd Dalar gweirglodd, talar</i>	Cae-rhyg	1839	RhPdegwm	832

<i>Werglodd Dinas gweirglodd, e.ll. Dinas</i>	Dinas	1839	RhPdegwm	369

Gweler *Dinas* dan Anheddau Llanwnda.

<i>y weyrglodd ddofen y, gweirglodd, ans. dwfn, ben. dofn</i>	?	1591	Henblas B	123

Mae'r cofnod llawn yn cyfeirio at 'wern ddown otherwise rauther y weyrglodd ddofen'.

<i>Werglodd ddû</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Werglodd Ddû</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd ddu</i>	Gaerwen	1839	RhPdegwm	821
<i>Gwerglodd ddu</i>	Gwredog-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Gwerglodd Ddu</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd ddu</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPdegwm	712
<i>Werglodd ddû</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Werglodd Ddû</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062

gweirglodd, du

<i>Werglodd ddu uchaf gweirglodd, du, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPdegwm	740

<i>Werglodd fadog gweirglodd, e.p. Madog</i>	Tyddyn-y-berth	1839	RhPdegwm	875

Ni wyddys pwy oedd *Madog*.

<i>Werglodd main</i>	Cae-mawr	1839	RhPdegwm	706
<i>Werglodd fain</i>	Cefn	1839	RhPdegwm	1188
<i>Werglodd fain</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397

<i>Werglodd fain</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Werglodd fain</i>	Rhedynog-felen	1781	Bangor	29398
<i>Werglodd fain</i>	Tyddyn-bach	1839	RhPdegwm	1978-9
<i>Werglodd fain</i>	Tŷ-hen	1803	Henblas B	1345
<i>Werglodd fain</i>	Tyn-rhos	1839	RhPdegwm	131
<i>gweirglodd, main</i>				
<i>Werglodd farget</i>	Tyn-rhos	1839	RhPdegwm	157
<i>gweirglodd, e.p. Marged</i>				
Mae'n anodd esbonio'r ail elfen onid yr e.p. <i>Marged / Margaret</i> sydd yma.				
<i>Gwerglodd fawr</i>	?	1760	Henblas B	175
<i>Werglodd fawr</i>	Bodaden	1839	RhPdegwm	990, 1037
<i>Weirglodd fawr</i>	Cae-hen	1798-9	Vaynol	4059
<i>Werglodd fawr</i>	Cae-hen	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd fawr</i>	Cae-mawr	1839	RhPdegwm	705
<i>Werglodd fawr</i>	Pengwern	1839	RhPdegwm	184
<i>Werglodd fawr</i>	Pistyll	1839	RhPdegwm	834, 834a
<i>Werglodd fawr</i>	Plas-yn-bont	1839	RhPdegwm	306-10
<i>Werglodd fawr</i>	Rhedynog-felen	1838	Bangor	29403
<i>Werglodd fawr</i>	Tan-y-ffordd	1839	RhPdegwm	1876
<i>Werglodd fawr</i>	Tyddyn-Sir Hugh	1839	RhPdegwm	1923
<i>Werglodd fawr</i>	Tyddyn-y-berth	1839	RhPdegwm	905
<i>Werglodd fawr</i>	Tyn-rhos	1839	RhPdegwm	135, 193
<i>Werglodd fawr</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Werglodd fawr</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd fawr</i>	Wernlas-wen	1839	RhPdegwm	996
<i>gweirglodd, mawr</i>				
<i>Werglodd fawr ganol</i>	Wernlas-wen	1839	RhPdegwm	998
<i>gweirglodd, mawr, canol</i>				
<i>Werglodd fawr uchaf</i>	Wernlas-wen	1839	RhPdegwm	997a
<i>gweirglodd, mawr, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Werglodd felin</i>	Hafod-y-wern	1839	RhPdegwm	1947
<i>Werglodd felin</i>	Wernlas-wen	1839	RhPdegwm	1004
<i>gweirglodd, [y], melin</i>				
<i>Werglodd ffordd</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPdegwm	857
<i>gweirglodd, ffordd</i>				
<i>Werglodd galch</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Werglodd galch</i>	Geufron	1835	Rumsey Wms	1057
<i>gweirglodd, calch</i>				
<i>Gwerglodd galed</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPdegwm	87
<i>gweirglodd, caled</i>				
<i>Werglodd ganol</i>	Tyddyn-Heilyn	1839	RhPdegwm	1209
<i>Werglodd ganol</i>	Tyddyn-y-berth	1839	RhPdegwm	910
<i>Werglodd ganol</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Werglodd ganol</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd ganol</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPdegwm	873, 878
<i>gweirglodd, canol</i>				

<i>Gwerglodd Cethin</i>	Tyddyn-y-berth	1798–9	Vaynol	4059
<i>Gwerglodd Cethyn</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062

gweirglodd, cethin

Mae sawl ystyr i'r ans. *cethin*: tywyll, brych, melynddu; gwyllt, gerwin. Gall hefyd fod yn ep. Gweler Mynegai Enwau Priod. Gweler hefyd *Bryn cethin* yn nhir yr un annedd. Ystyrir *gweirglodd* yn eb. fel rheol yn yr ardal hon, felly byddid wedi disgwyl cael tr. meddal ar ddechrau *cethin* os mai ans. oedd yma.

<i>Werglodd goch</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Werglodd goch</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd Goch</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd goch</i>	Gaerwen	1839	RhPdegwm	823
<i>Werglodd goch</i>	Pont Faen	1839	RhPdegwm	243, 279
<i>Werglodd goch</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPdegwm	123
<i>Werglodd goch</i>	Wernlas-wen	1839	RhPdegwm	1001

gweirglodd, coch

<i>Werglodd grefachwen</i>	Cae-ysgubor	1839	RhPdegwm	1805

gweirglodd, crepach, ans. gwyn, ben. gwen

Mae'n anodd esbonio'r ail elfen onid yw'n ans. cyfansawdd wedi ei lunio o *crepach* + *gwen* i olygu *gweirglodd* wen, wywedig a chrin.

<i>Werglodd Grobach</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPdegwm	430

gweirglodd, crepach?

Mae'n bosib mai *crepach* sydd yma eto yn yr ail elfen, ac mai tir crimp a chrin a olygir.

<i>Werglodd gron</i>	Traean	1839	RhPdegwm	1196

gweirglodd, ans. crwn, ben. cron

<i>Gwerglodd Guttyn</i>	Cae'r-odyn	1798–9	Vaynol	4059

Owain

<i>Gwerglodd Guttun</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062

Owain

gweirglodd, e.p. Gutyn Owain

Ni wyddys pwy oedd *Gutyn Owain*. Go brin fod unrhyw gysylltiad rhyngddo â'r bardd adnabyddus *Gutun Owain* o arglwyddiaeth Croesoswallt a flodeuai ar ddiwedd y 15g.

<i>Werglodd gwlaw</i>	Cwellyn	1839	RhPdegwm	2061

gweirglodd, glaw

Ystyrir *glaw* yn sillafiad hynafol o *glaw*. Mae'n bur debyg fod *Cwellyn* mewn llecyn eithaf glawog yng nghesail y mynyddoedd ac ar lan Llyn Cwellyn.

<i>Werglodd gydun</i>	Cae'r-odyn	1839	RhPdegwm	1379, 1380, 1395–6, 1401

gweirglodd, cudyn?

Mae'n bosib mai *cudyn* sydd yma, sef modrwy o wallt: gallai gyfeirio at weirglodd â thro yn ei siâp. Anfarwolwyd y cae hwn mewn pennill gan y bardd gwlad William Bifan (gweler dan *Gadlys* yn Anheddau Llanwnda). Unwaith, pan welodd y pladurwyr yn cael trafferth i ladd gwair yno oherwydd nad oedd digon o fin ar eu pladuriau, canodd William Bifan y pennill canlynol: 'Mae llawer math o erfyn / I'w gael ar *Weirglodd Gudyn* / Ond torrir heddiw, gwneir yn wir / Rydau ar dir Caerodyn' (*CCThA*, 45).

<i>Werglodd Gynfon?</i>	Bodaden	1839	RhPdegwm	984

Gynfin?

gweirglodd, cynffon?

Mae'n anodd darllen yr ail elfen yn y cofnod: mae'n bosib mai *cynffon* sydd yma, a bod hon, fel y *Werglodd gudyn*, yn strided hir neu'n un â thro ynddi.

<i>Werglodd henrhyd</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	960
<i>Werglodd henrhyd</i>	Pistyll	1839	RhPDegwm	874
<i>Werglodd hen rhyd</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Werglodd hen rhyd</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062

gweirglodd, hen, rhyd

Mae'r afon Rhyd yn rhedeg heibio i *Fodaden* i lawr i ardal Glanrhyd, ac mae Pont *Henrhyd* Isaf yn ei chroesi yn y fan honno. Ni wyddom i sicrwydd union leoliad *Pistyll*, ond mae'n bosib fod yr afon yn rhedeg trwy dir yr annedd hwnnw hefyd (gweler *Pistyll* dan Anheddau Llanwnda). Mae *Wernlas-wen* a *Wernlas-ddu* yn yr un cyffiniau. Ceir *Cae'r henrhyd* a *Bron henrhyd* hefyd yn nhir *Tyddyn-y-berth* yn yr un ardal.

<i>Werglodd hir fain</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	416

gweirglodd, hir, main

<i>Werglodd hirgam</i>	Rhedynog-felen	1839	RhPDegwm	81a

gweirglodd, hir, cam

<i>Werglodd isaf</i>	Ceunant	1839	RhPDegwm	1785
<i>Werglodd isaf</i>	Cwm-bychan	1839	RhPDegwm	2031
<i>Werglodd isaf</i>	Garth	1839	RhPDegwm	486
<i>Werglodd isaf</i>	Hafod-y-wern	1839	RhPDegwm	1943, 1972
<i>y Weirglodd issâ</i>	Llwyn-bedw?	1727	LI&Brynodol	D910-11
<i>y weirglodd issa</i>	Llwyn-bedw?	1734	LI&Brynodol	D364-5
<i>Werglodd isaf</i>	Rhedynog-felen-fawr	1839	RhPDegwm	82
<i>Werglodd isaf</i>	Tyddyn-parthle	1839	RhPDegwm	682, 902
<i>Werglodd isa</i>	Tyddyn-y-berth	1798-9	Vaynol	4059
<i>Werglodd Isa</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062

gweirglodd, ans. isel, gradd eithaf isaf

<i>Werglodd Llynn</i>	Penrhos	1839	RhPDegwm	111

gweirglodd, llyn

<i>Werglodd maen llwyd</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	991

gweirglodd, maen, llwyd

<i>Werglodd man</i>	Bryn-beddau	1839	RhPDegwm	885

gweirglodd, man

Man yn ddiau sydd yn y cofnod, ond mae'n anodd gweld unrhyw synnwyr i'r enw fel y saif. Mae'n bosib mai *mawn* a ddylai fod yma: ceir *Werglodd mawn* ym mhlwyf Llandwrog.

<i>Werglodd newydd</i>	Pengwern	1839	RhPDegwm	182
<i>Gweirglodd newydd</i>	Rhedynog-felen	1799	Bangor	29400
<i>Werglodd newydd</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPDegwm	270
<i>Werglodd newydd</i>	Tyn-rhos	1839	RhPDegwm	136

gweirglodd, newydd

<i>Werglodd pengroes</i>	Mount Pleasant Inn	1839	RhPDegwm	370
<i>Gweirglodd pen y groes</i>	Tyn-llan	1798-9	Vaynol	4059
<i>Gweirglodd Pen y groes</i>	Tyn-llan	1809	Vaynol	4062

groes

gweirglodd, pen, y, croes

Safai *Pen-y-groes* (q.v. dan Anheddau Llanwnda) ar y gyffordd groesgam nid nepell o dafarn y *Mount* a *Tyn-llan*.

<i>Gwerglodd pen y gaer</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Gwerglodd Pen y gaer</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062

gweirglodd, pen, y, caer

<i>Gwerglodd pwll</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Cowarch</i>				
<i>Gwerglodd pwll</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>Cowarch</i>				

gweirglodd, pwll, cywarch

Am y ddwy elfen olaf gweler *Rhos pwll cywarch* dan caeau Llanbeblig.

<i>Werglodd pwll glô</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPDegwm	855

gweirglodd, pwll, glô

Nid oes sôn am gloddio am lo yn yr ardal hon, felly mae'n debyg mai 'golosg' (*charcoal*) a olygir yma, fel yng *Nghwm-y-glo* ger Llanberis, ac yn annedd *Garth-y-glo* ym mhlwyf Llanwnda (q.v.). Llosgid darnau o goed yn araf mewn pyllau am gyfnod hir yn yr haf i gynhyrchu tanwydd ar gyfer diwydiannau o bob math (*ADG 1*, 34).

<i>Werglodd rhos</i>	Gadlys	1839	RhPDegwm	1078

gweirglodd, rhos

Mae *Gadlys* ar gyrion Rhos-isaf, ac felly hefyd ar gyrion y rhostir sydd yn ymestyn trwy ardal Rhostryfan a Rhosgadfan.

<i>Gwerglodd Stable</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Gwerglodd Stable</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

gweirglodd, ystabl, llu. ystablau

Mae'n debyg mai ffurf lafar y llu. *ystablau* sydd yma, yn hytrach na'r Saes. *stable*.

<i>Werglodd Storws</i>	Cefn-hengwrt	1839	RhPDegwm	71

gweirglodd, storws

Benth. o'r Saes. *storehouse* yw *storws*.

<i>Gwerglodd Syper</i>	?	1778	Roger Lloyd II	182–3

gweirglodd, syper

Am yr ail elfen gweler *Tyddyn-seipar* dan Anheddau Llanwnda. Mae'n bur debyg mai rhan o dir yr annedd hwnnw oedd y weirglodd hon.

<i>Gweirglodd talwrn</i>	yn nhrefgordd Dinlle	1587	Nannau	1569
<i>yr arch</i>				

gweirglodd, talwrn, yr, arch

Mae'n debyg mai ym Modaden yr oedd y cae hwn. Gweler y nodyn dan *Talwrn* isod.

<i>Werglodd tan lon</i>	Tŷ-cnap	1839	RhPDegwm	350–2, 368

gweirglodd, tan, lôn

<i>Werglodd tan stabal</i>	Pengwern	1839	RhPDegwm	218

gweirglodd, ystabl

<i>Gwerglodd tan</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>'rodyn</i>				
<i>Gwerglodd tan</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>'rodyn</i>				

<i>Gwerglodd tan</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>'rOdyn Galch</i>				
<i>Werglodd tan 'r</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>odyn galch</i>				
<i>Gwerglodd tan yr</i>	Rhedynog-felen	1799	Bangor	29400
<i>odyn</i>				
<i>Gwerglodd tan yr</i>	Rhedynog-felen	1838	Bangor	29403
<i>odyn</i>				
<i>gweirglodd, tan, yr, ody, calch</i>				
<i>Gwerglodd Tan y Tu</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1751–2	Bangor	17610
<i>Gwerglodd tan y ty</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1830	Rumsey Wms	554
<i>Gweirglodd Tan y Tu</i>	Tyddyn-seipar	1683	Bangor	17605
<i>Gweirglodd tan y tû</i>	Tyddyn-seipar	1747	Bangor	17609
<i>Werglodd tan y Tÿ</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Werglodd Tan y Tÿ</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd tan ty</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPDegwm	871
<i>gweirglodd, tan, y, tÿ</i>				
<i>Werglodd ty isa rafon</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	956
<i>gweirglodd, tu, ans. isel, gradd eithaf isaf, i, yr, afon</i>				
Afon Rhyd fyddai'r afon dan sylw. <i>Tu</i> a ddylai fod yn yr ail elfen yn hytrach na <i>ty</i> .				
<i>Werglodd uchaf</i>	Garth	1839	RhPDegwm	485
<i>Werglodd uchaf</i>	Hafod-y-wern	1839	RhPDegwm	1980
<i>y Weirglodd ucha</i>	Llwyn-bedw?	1727	Ll&Brynodol	D910–11
<i>y weirglodd ucha</i>	Llwyn-bedw?	1734	Ll&Brynodol	D364–5
<i>Werglodd uchaf</i>	Tyddyn-parthle	1839	RhPDegwm	901
<i>Werglodd Ucha</i>	Tyddyn-y-berth	1798–9	Vaynol	4059
<i>Werglodd ucha</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062
<i>gweirglodd, ans. uchel, gradd eithaf uchaf</i>				
<i>Werglodd wern</i>	Geufron	1839	RhPDegwm	382
<i>gweirglodd, gwern</i>				
<i>Werglodd bont</i>	Cilfechydd	1839	RhPDegwm	1799
<i>Gwerglodd y Bont</i>	Llwyn-bedw?	1727	Ll&Brynodol	D910–11
<i>Gweirglodd y Bont</i>	Llwyn-bedw?	1734	Ll&Brynodol	D364–5
<i>Werglodd y bont</i>	Tyddyn-Sir Hugh	1839	RhPDegwm	1912
<i>gweirglodd, y, pont</i>				
<i>werglodd y Bryddell</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1068–9
<i>Gwerglodd-y-Bryddell</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1071–2
<i>Gwerglodd y Bryddell</i>	Pentre-bach	1721	NewGlynllifon	XD2 / 7460
<i>Gweirglodd-y-bryddell</i>	Pentre-bach	1722	Ll&Brynodol	D1073
<i>gweirglodd, y, priddell</i>				
Tywarchen neu bridd yw <i>priddell</i> , ond gall hefyd olygu 'bedd'. 'Garw fu rhoi i bridd i'r <i>briddell</i> ', meddai R. Williams Parry yn ei englynion coffa i Hedd Wyn (<i>CRWP</i> , 59). Ceir <i>Rhyd-y-briddell</i> yn Ysbyty Ystwyth a <i>Thyddyn y Briddell</i> yn Nhywyn. Meir. (AMR).				
<i>Werglodd y coed</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Werglodd y Coed</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>gweirglodd, y, coeden, llu. coed</i>				
<i>Gwerglodd y ddôl</i>	?	1803	Henblas B	1345

gweirglodd, y, dôl

<i>Werglodd y ffynon</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Werglodd y ffynon</i>	Geufron	1835	Rumsey Wms	1057
<i>Werglodd ffynnon</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPdegwm	84
<i>Gwerglodd y ffynnon</i>	Tyddyn-y-berth	1798–9	Vaynol	4059
<i>Gwerglodd y Fynnon</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062

gweirglodd, y, ffynnon

<i>Gwerglodd y Gerlan</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1595/6	P.S.Peniarth	DC45

gweirglodd, y, cerlan

<i>Gwerglodd y Gongl</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Gwerglodd y Gongl</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

gweirglodd, y, congl

<i>Gwerglodd y Gwrly</i>	Llwyn-bedw?	1690	Ll&Brynodol	D895
<i>Gwerglodd y Gwrly</i>	Llwyn-bedw?	1690	Ll&Brynodol	D896–7
<i>Gwerglodd y Gwrly</i>	Llwyn-bedw?	1695	Ll&Brynodol	D899–900
<i>Gwerglodd y gwrly</i>	Llwyn-bedw?	1727	Ll&Brynodol	D910–11
<i>Gweirglodd y Gwrly</i>	Llwyn-bedw?	1734	Ll&Brynodol	D364–5

gweirglodd, y, gorlif? gwyrddling?

Mae'n anodd iawn esbonio'r drydedd elfen. Dywed yr Athro Bedwyr Lewis Jones y defnyddid *gwrlly* ym Môn am 'gorlif' i ddisgrifio dŵr uchel mewn afon. Gelwid rhan o dir Tregarnedd-bach yn Llangefni yn *Gwrlly* am ei fod dan ddŵr ar adegau (*ISF*, 46). Mae'n ddiddorol sylwi fod map OS 1919 yn nodi'r geiriau 'Liable to Floods' ar ran o afon Gwyrfai nid nepell o *Llwyn-bedw*. Ceir *Cae'r Gwrlly* a *Blaen Cae'r Gwrlly* hefyd yng Nghororion, Caern. (AMR; AIPryce, 51).

Yr unig esboniad arall y gellir ei gynnig yn betrus yw mai datblygiad llafar sydd yma o'r eg. *gwyrddling* / *gwrling*. Y planhigyn *Helyg Mair* 'bog myrtle', yw hwnnw, sef llwyn sydd yn tyfu ar gorsydd a gweundir.

<i>Werglodd y maen</i>	Geufron	1835	Roger Lloyd II	216
<i>Werglodd y maen</i>	Geufron	1835	Rumsey Wms	1057

gweirglodd, y, maen

<i>Gwerglodd y Mûr</i>	Cae-mawr	1798–9	Vaynol	4059
<i>Gwerglodd y Mûr</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062

gweirglodd, y, mur

<i>Werglodd ynys geubren</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPdegwm	497

gweirglodd, ynys, ceubren

Cocden wedi ceuo a phydru oddi mewn yw *ceubren*. Ceir cyfeiriad at le o'r enw *Enys Keubren* yn Llanwnda yn 1199 (*AWR*, 353).

<i>Gweyrglodd Ynys yr Avon</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1598	P.S.Peniarth	DC47

gweirglodd, ynys, yr, afon

<i>Gwerglodd y Pistill</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Gwerglodd y Pistill</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062

gweirglodd, e.ll.Y Pistyll

Yr annedd *Pistyll* sydd yma; cyfeirir at 'Pistill House' hefyd ar dir Wernlas.

<i>Gwerglodd y Pwll</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059

<i>Gwerglodd y Pwll</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>Werglodd y pwll</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPdegwm	299
<i>gweirglodd, y, pwll</i>				
<i>Werglodd yr ardd</i>	Dinas	1839	RhPdegwm	365
<i>gweirglodd, y, gardd</i>				
<i>Gwerglodd y Trayan</i>	Llwyn-bedw?	1690	Ll&Brynodol	D895
<i>Gwerglodd y Trayan</i>	Llwyn-bedw?	1690	Ll&Brynodol	D896–7
<i>Gwerglodd y Trayan</i>	Llwyn-bedw?	1695	Ll&Brynodol	D899–900
<i>Gwerglodd y trayan</i>	Llwyn-bedw?	1727	Ll&Brynodol	D910–11
<i>Gweirglodd y Trayan</i>	Llwyn-bedw?	1734	Ll&Brynodol	D364–5
<i>Werglodd druan</i>	Tyddyn-Sir Hugh	1839	RhPdegwm	1927
<i>gweirglodd, y, traean</i>				

Am yr elfen *traean* gweler *Traean* dan Anheddau Llanbeblig. Mae'n debyg mai'r un lle sydd yng nghofnod 1839 ag yn y lleill, ac mai *traean* sydd yma hefyd ac nid yr ans. *truan*. Mae *Llwyn-bedw* a *Thyddyn-Sir Hugh* yn ddigon agos at ei gilydd i'r cofnodion i gyd gyfeirio at yr un lle.

<i>Gwerglodd y Tŷ</i>	Gwredog-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Gwerglodd y Tŷ</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>gweirglodd, y, tŷ</i>				
<i>/y/ gweyrgloddie</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
<i>y, gweirglodd, llu. gweirgloddiau</i>				
<i>Gweirgloddia Mawr</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Gweirgloddia mawr</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>gweirglodd, llu. gweirgloddiau, mawr</i>				

Gwenar? Llanwnda

<i>Wenar?</i>	Hafod-y-wern	1839	RhPdegwm	1971
<i>gwenar?</i>				

Mae'n anodd iawn darllen y cofnod hwn. Nid yw *GPC* yn nodi *gwenar*. Go brin fod *gwanar*, yn yr ystyr o ryfelwr na brwydr yn debygol. Tybed ai *gwernor* sydd yma, sef gwrthglawdd neu balis o goed gwern, er bod defnydd y gair *hwnnw*'n brin. Eb. yw *gwernor*, felly gellid cael 'y wernor', ond mae'n amheus y byddai'r *-r-* gyntaf yn diflannu, hyd yn oed petai'r terfyniad *-or* yn datblygu'n *-ar* ar batrwm *gwernos* > *y wernas*. Fodd bynnag, mae enw'r annedd *Hafod-y-wern* efallai yn ategu'r posibilrwydd mai *gwernor* sydd yma.

Gwern Llanwnda

<i>Wern</i>	?	1837	C. Vincent	2861
<i>Wern</i>	Cil-haul	1839	RhPdegwm	1717
<i>Wern</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPdegwm	1660
<i>Wern</i>	Tyddyn-Heilyn	1839	RhPdegwm	1099
<i>Wern</i>	Tyddyn-Sir Hugh	1839	RhPdegwm	1929

gwern

Yn yr holl gofnodion uchod gwelir *wern* yn hytrach na'r ffurf gysefin *gwern*, gyda'r fannod o flaen yr eb. un. a barodd y tr. meddal wedi ei cholli. Ystyr *gwernen*, llu. *gwern*, yw coed o deulu'r fedwen ('alder') sydd yn tyfu ar dir gwlyb, ond fel rheol mewn e.lle ystyr *gwern* yw man lle mae llawer o'r coed hyn yn tyfu, sef *gweirglodd* laith neu gors.

<i>y wern bach</i>	Rhedynog-felen-fawr	1757	Bangor	29397

<i>Y Wern Bach</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Wern bach</i>	Rhedynog-felen-fawr	1781	Bangor	29398
<i>Wern bach</i>	Rhedynog-felen-fawr	1838	Bangor	29403
<i>Wern bach</i>	Rhedynog-felen-fawr	1839	RhPDeGwm	583
<i>Wern bach</i>	Tyn-llan	1798–9	Vaynol	4059
<i>Wern bach</i>	Tyn-llan	1809	Vaynol	4062

gwern, bach

Sylwer yma eto yn yr ail elfen y duedd leol i beidio â threiglo *bach* > *fach* ar ôl eb. un.

<i>Wern brwyn</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDeGwm	716

gwern, brwyn

<i>y Wern Dopplog</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
<i>Werne toppig</i>	?	1644	Baron Hill	3233

gwern, topiog

Ans. yw *topiog* yn disgrifio rhywbeth 'ac iddo dop' (*GPC*). Gweler hefyd y *Gors Dopplog* uchod.

<i>Werndofyn</i>		1199	AWR	353
<i>wern ddovn</i>	?	1591	Henblas B	123

gwern, ans. dwfn, ben. dofn

Mae cofnod llawn 1591 yn cyfeirio at 'wern ddovn otherwyse rauther y weyrglodd ddofen'.

<i>Wern ddu</i>	Tŷ-coch	1839	RhPDeGwm	1969

gwern, du

<i>Wern ganol</i>	Gwredog-uchaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Wern ganol</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>Wern ganol</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Wernganol</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>wern ganol</i>	Rhedynog-felen	1781	Bangor	29398
<i>Wern ganol</i>	Rhedynog-felen	1838	Bangor	29403

gwern, canol

<i>y Wern gwttter</i>	?	1607/8	<i>Ex. P. J.</i>	47
<i>y werne gwttta</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
<i>Gwerngwttta</i>	?	1760	Henblas B	175
<i>Wern gwttta</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Wern gwttta</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062

gwern, cwta

Mae'n bur debyg mai'r un lle sydd ym mhob un o'r cofnodion uchod er mai *gwttter* a nodir yng nghofnod 1607/8.

<i>Wern isaf</i>	Hafod-y-wern	1839	RhPDeGwm	1995–6

gwern, ans. isel, gradd eithaf isaf

<i>Wern Tan y Tu</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>wern tanyty</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Wern Tan y Ty</i>	Rhedynog-felen	1781	Bangor	29398
<i>Wern tan y tu</i>	Rhedynog-felen	1838	Bangor	29403

gwern, tan, y, tŷ

<i>Wern uchaf</i>	Hafod-y-wern	1839	RhPDeGwm	1992–3

gwern, ans. uchel, gradd eithaf uchaf

<i>Gwern y beudy</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1068-9
<i>Gweyn-y-beudy</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1071-2
<i>Gwern y Beudu</i>	Pentre-bach	1721	NewGlynllifon	XD2 / 7460
<i>Gwern-y-beudy</i> <i>gwern, y, beudy</i>	Pentre-bach	1722	Ll&Brynodol	D1073

<i>Gwern y Pistill</i>	Gwredog-uchaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Gwern y Pistill</i> <i>gwern, y, pistyll</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062

Gwinllan

Llanwnda

<i>Winllan</i>	Bodgarad	1839	RhPDegwm	1578, 1599
<i>Winllan</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	572
<i>Winllan</i> <i>gwinllan</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPDegwm	291

Yn y cofnodion uchod gwelir *winllan* yn hytrach na'r ffurf gysefin *gwinllan*, gyda'r fannod o flaen yr eb.un. a barodd y tr. meddal wedi ei cholli. Defnyddir *gwinllan* yn aml yn Arfon yn yr ystyr o blanhigfa goed yn hytrach na phlanhigfa winwydd (gweler *Gwinllan* dan Gaeau Llanbeblig).

<i>Winllan goed</i> <i>gwinllan, coeden, llu. coed</i>	Tyddyn-seipar	1839	RhPDegwm	192

Gwyllt

Llanwnda

<i>Gwyllt</i>	Pistyll	1839	RhPDegwm	862-4
<i>Gwyllt</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Gwyllt</i> <i>gwyllt</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062

Er mai fel ans.. yr ystyrir *gwyllt* fel arfer fe'i ceir hefyd fel eg. yn golygu tir yn ei gyflwr naturiol heb ei drin. Yr un yw ystyr *gwylltedd* isod. Ceir *Y Gwyllt* yn Llanfairfechan a Llanrwst (AMR) ac ym Mhorthmeirion. Cf. *Wilderness* yn Kiddington, Swydd Rydychen (EFND, 255).

<i>Gwyllt bach</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Gwyllt bach</i> <i>gwyllt, bach</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062

<i>Gwyllt Issa</i> <i>gwyllt, , ans. isel, gradd eithaf isaf</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062

<i>Gwyllt mawr</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Gwyllt Mawr</i> <i>gwyllt, mawr</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062

<i>Gwylldedd</i> <i>gwylltedd</i>	Hafoty	1839	RhPDegwm	798

Gwyndy

Llanwnda

<i>Gwyndy mawr</i> <i>gwyn, tŷ, mawr</i>	Tŷ-mawr	1839	RhPDegwm	85

Cf. *Cefn gwyndy bach* uchod, hefyd yn *Nhŷ-mawr*. Mae'n anodd gweld yr ystyr ac eithrio fel enw annedd, ond ni welwyd cofnod o unrhyw anheddau o'r enw *Gwyndy-bach / mawr* yng nghyffiniau *Tŷ-mawr*.

Had	Llanwnda			
<i>Had Gae</i> <i>had, cae</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059

Gellir cael *hadle* a *hadfa* am leiniau o dir lle meithrinir hadau, felly mae *hadgae* yn hollol bosibl. Nodir y cae hwn fel *Cae hâd* yn 1809.

Hafoty	Llanwnda			
<i>Hafodty wern las</i> <i>hafoty, e.ll. Wern-las</i>	Hafoty	1839	RhPdegwm	852, 879–80

Gweler *Hafoty* dan Anheddau Llanwnda.

Hirdir	Llanwnda			
<i>yr hyr dyr</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1068–9
<i>yr hŷr-dir</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1071–2
<i>Yr hŷr-dir</i>	Pentre-bach	1722	Ll&Brynodol	D1073
<i>Herdir</i> <i>hir, dir</i>	Pentre-bach	1839	RhPdegwm	1873

Ceir *Hirdir* hefyd ym mhlwyf Llanfair-is-gaer.

Lôn	Llanwnda			
<i>Lôn las</i>	Cae-mawr	1798–9	Vaynol	4059
<i>Lôn las</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062
<i>Lon las</i> <i>lôn, glas</i>	Cae-mawr	1839	RhPdegwm	695

Llwybr gwelltog fyddai hwn; cf. *Ala-las* dan Anheddau Llanbeblig.

Llain	Llanwnda			
<i>Llain</i>	Black Lion	1839	RhPdegwm	345–6
<i>Llain</i>	Bodgarad	1839	RhPdegwm	1581
<i>Llain</i>	Cae-ysgubor	1839	RhPdegwm	1848
<i>Llain</i>	Cefn	1839	RhPdegwm	1177
<i>Llain</i>	Cil-haul	1839	RhPdegwm	1743
<i>Llain</i>	Hen-gastell	1839	RhPdegwm	1168
<i>Llain</i>	Lleiniau	1839	RhPdegwm	98
<i>Llain</i>	Pengwern	1839	RhPdegwm	217
<i>Llain</i>	Pistyll	1839	RhPdegwm	837
<i>Llain</i>	Tŷ-cnap	1839	RhPdegwm	658
<i>Llain</i>	Tyddyn-gwŷdd	1839	RhPdegwm	737
<i>Llain</i> <i>llain</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPdegwm	294
<i>Llain bach</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Llain bach</i>	Rhedynog-felen	1757	New Glynllifon	XD2 / 7424
<i>Llain Bach</i>	Rhedynog-felen	1757	New Glynllifon	XD2 / 7426

llain, bach

Gwelir yma eto'r duedd leol i beidio â threiglo *bach* ar ôl eb. un.

<i>Llain bellaf</i>	Pont Wyled	1839	RhPDegwm	521
<i>Llain bellaf</i>	Tŷ-cerrig	1839	RhPDegwm	297
<i>llain, ans. pell, gradd eithaf pellaaf</i>				
<i>Llain beudy coch</i>	Wernlas-ddu	1839	RhPDegwm	847a
<i>llain, beudy, coch</i>				
<i>Llain cefn y beudy</i>	Gwredog-uchaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Llain Cefn y beudy</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>llain, cefn, y, beudy</i>				
<i>Llain coch house</i>	Pengwern	1839	RhPDegwm	216
<i>llain, coch, Saes. house</i>				
Mae hwn yn enw od gyda'i gyfuniad o Gym.a Saes.: efallai mai'r ystyr yw 'llain goch ger y tŷ' a bod llain goch arall wedi bodoli ar un adeg ar dir yr un annedd.				
<i>Llain dwfr</i>	Garth-y-glo	1839	RhPDegwm	1124
<i>llain, dŵr</i>				
<i>Llain dywod</i>	Penbryn Foryd	1839	RhPDegwm	177
<i>llain, tywod</i>				
<i>llayn fadog ap harry</i>	Bryn-beddau	1629	Baron Hill	3231
<i>llain, e.p. Madog ap Harry</i>				
Mae'n bosibl mai'r un gŵr oedd <i>Madog ap Harry</i> â'r <i>Madoc ap Harry ap Thomas ap David</i> o Lundain a oedd yn achwynydd mewn achos ynglŷn ag eiddo yn nhrefgordd Dinlle rhwng 1556 a 1558 (<i>E. Ch. Pro.</i> , 23).				
<i>Llain fain</i>	Gwredog-bach	1839	RhPDegwm	1730a
<i>Llain fain</i>	Tyn-llan	1798–9	Vaynol	4059
<i>Llain fain</i>	Tyn-llan	1809	Vaynol	4062
<i>llain, main</i>				
<i>Llain ffynnon</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Llain ffynnon</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>llain, ffynnon</i>				
<i>y llain gam</i>	?	1592	Baron Hill	3207
<i>y llain gam</i>	?	1644	Baron Hill	3233
<i>Llain gam</i>	Cilfechydd	1839	RhPDegwm	1811
<i>llain, cam</i>				
<i>Llain ganol</i>	Ceunant	1839	RhPDegwm	1676
<i>Llain ganol</i>	Tŷ-cerrig	1839	RhPDegwm	296
<i>llain, canol</i>				
<i>Llain glymmach</i>	Llwyn-bedw?	1727	Ll&Brynodol	D910–11
<i>Llain Glymmach</i>	Llwyn-bedw?	1734	Ll&Brynodol	D364–5
<i>llain, clymach?</i>				
Mae'n anodd esbonio'r ail elfen. Nid yw <i>GPC</i> yn nodi <i>clymach</i> . Tybed ai <i>clymau</i> , ffurf lu. <i>cwlwm</i> yn yr ystyr o rywbeth dyrys sydd yma, gyda'r terfyniad difriol <i>-ach</i> , fel yn 'pryfetach' a 'dynionach', i gyfleu llain anodd ei thrin a oedd yn llawn o ddrain a mieri?				
<i>Llain Gwyllt</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4085

llain, gwyllt

Mae'r enw uchod yn edrych ac yn swnio'n ramadegol anghywir os mai'r ans. *gwyllt* sydd yma, gan y dylid fod wedi ei dreiglo'n feddal ar ôl yr eb. un. *llain*. Fodd bynnag, y cofnod nesaf at yr uchod yn y llawysgrif yw *Gwyllt* (q.v.), sef darn o dir yn ei gyflwr naturiol heb ei drin, felly efallai mai *Llain* [y] *Gwyllt* yw'r ystyr yma.

<i>Llain hir</i>	Cae-mawr	1798-9	Vaynol	4059
<i>Llain hir</i>	Cae-mawr	1809	Vaynol	4062
<i>Llain hir</i>	Cae-mawr	1839	RhPDegwm	707
<i>Llain hir</i>	Gwredog-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Llain hir</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>Llain hir</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	725
<i>Llain hir</i>	Penrhos	1839	RhPDegwm	47
<i>Llain hir</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Llain hir</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>Llain hir</i>	Wernlas-wen	1839	RhPDegwm	995

llain, hir

<i>Llain isaf</i>	Llwyn-bedw	1839	RhPDegwm	1846

llain, ans. isel, gradd eithaf isaf

<i>Llain leen</i>	Tyddyn-seipar	1683	Bangor	17605
<i>Llain lin</i>	Tyddyn-seipar	1747	Bangor	17609
<i>Llain lin</i>	Tyddyn-seipar	1748/9	P. yr Aur F.Add.	2166

llain, llin

Mae'n debyg mai'r planhigyn *llin*, 'flax', a dyfir i wneud lliain o'i ffeibrau ac olew o'i hadau, sydd yn yr ail elfen. Cf. *Flax Piece* yn Swydd Derby a Hampshire (*EFND*, 79).

<i>Llain Lowry</i>	Glan'rafon	1839	RhPDegwm	53

llain, e.p. Lowri

Ni wyddys pwy oedd *Lowri*.

<i>Llain llathen</i>	Tan-y-ffordd	1839	RhPDegwm	1852

llain, llathen

<i>Llain nesaf</i>	Tŷ-cerrig	1839	RhPDegwm	296a

llain, ans. agos, gradd eithaf nesaf

<i>Llain pen telyn</i>	Pistyll	1839	RhPDegwm	806

llain, pen, telyn

Mae'n debyg mai cyfeiriad at siâp y llain sydd yma. Gweler *Buarth y delyn* dan Gaeau Llanbeblig. Fodd bynnag, mae'n bosib mai cyfeiriad at ŵr penfoel sydd yma, gan fod 'pen telyn' yn llysenw a roir i ŵr sydd yn moeli ond yn ceisio celu'r ffaith drwy gribo'r ychydig gudynnau sydd yn weddill iddo ar draws y moelni fel tannau telyn.

<i>Llain pen y gaerwen</i>	Gaerwen	1839	RhPDegwm	1558

llain, pen, e.ll. Pen-y-gaerwen

Gweler *Pen-y-gaerwen* dan Anheddau Llanwnda.

<i>Llain Rhos Pengwern</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1747	Bangor	17609
<i>Llain Rhos Pengwern</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1751/2	Bangor	17610
<i>Llain Rhos Pengwern</i>	Tyn-rhos	1830	Rumsey Wms	554

llain, rhos, e.ll. Pengwern

<i>Llain Syper</i>	yn nhrefgordd Pengwern	1683	Bangor	17605

<i>Llain Syper</i> llain, syper	yn nhrefgordd Pengwern	1747	Bangor	17609
Am yr ail elfen gweler <i>Tyddyn-seipar</i> dan Anheddau Llanwnda.				
<i>Llain Thomas</i> llain, e.p. Thomas	Cefn	1839	RhPdegwm	1190
<i>Llain ty</i> llain, tŷ	Pistyll	1839	RhPdegwm	865
<i>Llain Vaynol</i> llain, e.ll. Vaynol	Mount Pleasant Inn	1839	RhPdegwm	410, 802
Thomas Assheton Smith, Y Faenol, Y Felinheli, oedd perchennog y dafarn uchod adeg llunio RhPdegwm 1839.				
<i>Llain wen</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Llain wen</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>Llain wen</i> llain, ans. gwyn, ben. gwen	Pen-y-cae	1839	RhPdegwm	208
<i>Llain y Beudy bach</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Llain y Beudy bach</i> llain, y, beudy, bach	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>Llaine y Beidy Newydd</i>	?	1690	Ll&Brynodol	D895
<i>Llaine y Beidy Newydd</i>	?	1690	Ll&Brynodol	D896–7
<i>Llaine y Beidy Newydd</i>	?	1695	Ll&Brynodol	D899–900
<i>Llain y Beidy Newydd</i>	?	1727	Ll&Brynodol	D910–11
<i>Llain y Beidy Newydd</i> llain, y, beudy, newydd	?	1734	Ll&Brynodol	D364–5
<i>Llain y Cae Rhŷg</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Llain y Cae Rhŷg</i> llain, y, cae, rhyg	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062
<i>Llain y fonwent</i> llain, y, mynwent	Tyn-llan	1809	Vaynol	4062
<i>llain y gamdda</i>	?	1592	Baron Hill	3207
<i>llain y gamdda</i> llain, y, camfa	?	1644	Baron Hill	3233
<i>Camfa</i> , sef grisiau o bren neu gerrig i groesi wal neu wrych, sydd yn y drydedd elfen. <i>Camdda</i> yw'r ynganiad lleol.				
<i>Llain y lon</i> llain, y, lôn	Gadlys	1839	RhPdegwm	1120
<i>Llain y Saer</i>	Wernlas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Llain y Saer</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>Llain Saer?</i> llain, y, saer	Hafoty	1839	RhPdegwm	788
<i>Llain y Werglodd</i>	Gaerwen	1839	RhPdegwm	1557
<i>Llain Werglodd</i> llain, y, gweirglodd	Pistyll	1839	RhPdegwm	866–7

<i>Llain rafon</i> <i>llain, yr, afon</i>	Bodgarad	1839	RhPdegwm	1591
<i>Llain rallt</i> <i>llain, yr, allt</i>	Bodgarad	1839	RhPdegwm	1590
<i>Llain r Odin</i>	Tyddyn-seipar	1683	Bangor	17605
<i>Llain yr Odyn</i>	Tyddyn-seipar	1747	Bangor	17609
<i>Llain yr odyn alias</i> <i>Cae y Wern</i> <i>llain, yr, odyn</i>	Tyddyn-seipar	1748/9	P. yr Aur F. Add.	2166
<i>Lleiniau</i>	Bodaden	1839	RhPdegwm	964-5
<i>Lleinia</i>	Cae'r-odyn	1798-9	Vaynol	4059
<i>Lleinia</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>Lleiniau</i>	Cae'r-odyn	1839	RhPdegwm	1376
<i>Lleiniau</i>	Cae-rhyg	1839	RhPdegwm	833
<i>Lleiniau</i>	Erw	1839	RhPdegwm	1641
<i>Lleiniau</i>	Foryd	1839	RhPdegwm	241, 241a, 242
<i>Lleiniau</i>	Hafoty	1839	RhPdegwm	847
<i>Lleiniau</i>	Tyddyn-y-berth	1798-9	Vaynol	4059
<i>Lleiniau</i>	Tyddyn-y-berth	1809	Vaynol	4062
<i>Lleinia</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Lleinia</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>llain, llu, lleiniau</i>				
<i>Lleiniau gwynion</i> <i>llain, llu, lleiniau, ans. gwyn, llu, gwynion</i>	Pistyll	1839	RhPdegwm	807
<i>Lleiniau gwynion nesa</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Lleinia gwynion nesa</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>llain, llu, lleiniau, ans. gwyn, llu, gwynion, ans. agos, gradd eithaf nesaf</i>				
<i>Lleiniau gwynion pella</i>	Wernlas	1798-9	Vaynol	4059
<i>Lleinia gwynion Pella</i>	Wernlas	1809	Vaynol	4062
<i>llain, llu, lleiniau, ans. gwyn, llu, gwynion, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>				
<i>fields called Tan y</i> <i>ffordd, otherwise</i> <i>Lleiniau fatheu</i>	?	1797	Rumsey Wms	288-9
<i>Llenia Mathew</i> <i>otherwise Tan y</i> <i>ffordd</i> <i>llain, llu, lleiniau, e.p. Mathew</i>	?	1826	Rumsey Wms	297
Ni wyddys ai'r <i>Tan-y-ffordd</i> yn Rhosgadfan (q.v.) sydd uchod ai peidio, ac ni wyddys ychwaith pwy oedd <i>Mathew</i> .				
<i>Lleinia Rygrass</i>	Cae'r-odyn	1798-9	Vaynol	4059
<i>Lleinia Rygrass</i>	Cae'r-odyn	1809	Vaynol	4062
<i>llain, llu, lleiniau, Saes. rye-grass</i>				
Tyfir rhygwellt, 'rye-grass', fel porfa a phorthiant i anifeiliaid.				

Llathen	Llanwnda			
<i>Llain llathen</i> llain, llathen	Tan-y-ffordd	1839	RhPDegwm	1852
<i>Llain tair llathen</i> <i>Llain 3 Llath"</i> <i>Llain 3 Llath"</i> llain, tair, llathen	Glanrhyd Tyn-llan Tyn-llan	1837 1798-9 1809	Rumsey Wms Vaynol Vaynol	42 4059 4062
<i>Llathan Lewis</i> <i>Llatham Lewis</i> <i>Llathen Lewis</i> llathen, e.p. Lewis	Gaerwen / Pen-y-gaerwen Gaerwen / Pen-y-gaerwen Gaerwen	1798-9 1809 1839	Vaynol Vaynol RhPDegwm	4059 4062 811
Lleudir	Llanwnda			
<i>Lleu dir</i> lleudir	Cae'r-odyn	1839	RhPDegwm	1410
Ystyr yr enw hwn yw tir agored, di-goed. Ceir sawl enghraifft ohono rhwng y 12g-14g, a cheir <i>Tyddyn Lleudir</i> ger Harlech (<i>GPC</i>) ¹ .				
Lloc	Llanwnda			
<i>Llog</i> <i>Llock</i> lloc	Trosgol Tŷ-mawr	1839 1839	RhPDegwm RhPDegwm	2021a 125
Benth. o'r Saes. Can. <i>loc</i> = 'corlan'.				
<i>Lloc bach</i> lloc, bach	Maen-gwyn	1839	RhPDegwm	1153
<i>Llock y Dwr</i> lloc, y, dŵr	Drws-y-ddeугоed	1840	C. in W.R.	B/DL/375-82
Llo	Llanwnda			
<i>Lloiau?</i> llo, llu, lloiau	Cae'r-odyn	1839	RhPDegwm	1367
Nid yw'r cofnod yn glir iawn: mae'n bosib mai cae lle cedwid y lloiau oedd hwn.				
Llwyn	Llanwnda			
<i>Y Llwyn coed</i> <i>y Llwyn Coed</i> <i>y Llwyn Coed</i> y, llwyn, coeden, llu, coed	yn nhrefgordd Pengwern yn nhrefgordd Pengwern yn nhrefgordd Pengwern	1747 1751/2 1830	Bangor Bangor Rumsey Wms	17609 17610 554
<i>Llwyn y gwenyn</i> <i>Llwyn y gwenyn</i> <i>Llwyn gwenyn</i> <i>Llwyn gwenyn</i>	Cae-mawr Cae-mawr Cae-mawr Plas-Llanwnda	1798-9 1809 1839 1839	Vaynol Vaynol RhPDegwm RhPDegwm	4059 4062 703 569

¹ Gweler trafodaeth o'r elfen hon gan yr Athro J.E. Caerwyn Williams yn *BBCS*, XXI, (Tach. 1965), 224-6.

llwyn, gwenynen, llu. gwenyn

Mae'n debyg mai llwyni a oedd yn denu'r gwenyn oedd y rhain. neu rai â nyth gwenyn gwyllt ynddynt.

Maen	Llanwnda			
<i>feinhir</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Fienhir</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>Maen hîr</i>	Tan-y-gelynnen	1839	RhPdegwm	1391
maen, hir				

Maes	Llanwnda			
<i>Maes Cardiau</i>	Planwydd	1839	RhPdegwm	2060
maes, card, llu. cardiau				

Mae'n debyg mai *card* yn yr ystyr o grib neu frws caled a ddefnyddid i drin gwlân. 'wool-card', sydd yma.

<i>Maes talwrn yr arch</i>	yn nhrefgordd Dinlle	1587	Nannau	1569
maes, talwrn, yr, arch				

Ym Modaden yr oedd y cae hwn. Gweler nodyn dan *Talwrn* isod.

Marchog	Llanwnda			
<i>Marchog</i>	Cae-mawr	1839	RhPdegwm	684
marchog				

Mae'n anodd esbonio'r enw ac eithrio yn yr ystyr arferol o wŷr sydd yn marchogaeth ar geffyl, neu farwnig, ond mae'n digwydd ar ei ben ei hun mewn e.lle hefyd yng Nghaergybi (AMR), ac yn aml fel un elfen o e.lle. fel yn *Felin Farchog, Tir y Marchog* (PNPem. 795).

<i>Marchog isaf</i>	Cae-mawr	1839	RhPdegwm	683
marchog, ans. isel, gradd eithaf isaf				

Morfa	Llanwnda			
<i>Morfa</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Morfa</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
morfa				

Mount	Llanwnda			
<i>Mount</i>	Dinas	1839	RhPdegwm	313, 359
Saes. mount				

Cyfeirid yn lleol at dafarn *Mount Pleasant* fel *Y Mount*.

Nant	Llanwnda			
<i>Nant</i>	Bodgarad	1839	RhPdegwm	1593
<i>Nant</i>	Plas Llanwnda	1839	RhPdegwm	441
<i>Nant</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPdegwm	443, 446
nant				
<i>Nant cefnydd</i>	Brynrhedyn	1839	RhPdegwm	600–01
nant, cefn, llu. cefnydd				

<i>Nant ganol</i> <i>nant, canol</i>	Rhedynog-felen-fawr	1839	RhPdegwm	590
<i>Nant isaf</i> <i>nant, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>	Hafoty-newydd	1839	RhPdegwm	1422
<i>Nant pellaf</i> <i>nant, ans. pell, gradd eithaf pellaf</i>	Rhedynog-felen-fawr	1839	RhPdegwm	599
Heddiw ystyrir <i>nant</i> yn eb.: 'Nant y mynydd groyw, loyw'. meddai Ceiriog, ond gynt, fel uchod, yr oedd yn eg. fel ag a welir yn yr e.lle <i>Nant mawr</i> > <i>Nantmor</i> > <i>Nanmor</i> ar lafar.				
<i>Nant tal y llyn</i>	Trosgol?	1735	Ll&Brynodol	D366
<i>Nant tal y llyn</i> <i>nant, tal, y, llyn</i>	Trosgol?	1748	Ll&Brynodol	D401
<i>Nant y Brasceirch</i>	Cae-mawr	1839	RhPdegwm	700
<i>Nant y brâs geirch</i>	Gwredog-uchaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>Nant y brâs geirch</i>	Gwredog-uchaf	1809	Vaynol	4062
<i>Nant brâs geirch</i> <i>nant, y, brasgeirch</i>	Tan-yr-allt	1839	RhPdegwm	1658

Ceirch bras neu rawn gorau a ddefnyddid i borthi ceffylau yw *brasgeirch*.

Ochr Llanwnda

<i>Ochr goed</i> <i>ochr, coeden, llu. coed</i>	Ceunant	1839	RhPdegwm	1781
Llethr bryn yw ystyr <i>ochr</i> fel rheol mewn e.lle.				

<i>Ochr fawr</i> <i>ochr, mawr</i>	Ceunant	1839	RhPdegwm	1793, 1795–6

Pant Llanwnda

<i>Pant y gorlan</i> <i>pant, y, corlan</i>	Hafod-y-wern	1839	RhPdegwm	1942

Parc Llanwnda

<i>Parc</i>	Bodaden	1839	RhPdegwm	1069
<i>Parc</i>	Cae-ysgubor	1839	RhPdegwm	1806–7
<i>Parc</i>	Hafod-y-wern	1839	RhPdegwm	1988
<i>Parc</i>	Mount Pleasant Inn	1839	RhPdegwm	793, 803, 1184, 1101, 1567–71, 1576
<i>Parc</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPdegwm	554
<i>Parc</i>	Trosgol	1839	RhPdegwm	2023
<i>Parc</i>	Tyddyn-bach	1839	RhPdegwm	7, 9
<i>Parc</i> <i>parc</i>	Warring	1839	RhPdegwm	4, 8a, 11–12

Am ymdriniaeth o'r enw gweler *Parc* dan Caeau Llanbeblig.

<i>Parc bach</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Park bach</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>Parc bach</i>	Dinas	1839	RhPdegwm	312
<i>Parc bach</i>	Tyddyn-Sir Hugh	1839	RhPdegwm	1901

parc, bach

Pen	Llanwnda			
<i>Pencae mawr</i> <i>pen, cae, mawr</i>	Gadlys	1839	RhPDegwm	1106
<i>Pendrosgol</i> <i>pen, e.ll. Trosgol</i>	Trosgol	1839	RhPDegwm	2028, 2035
<i>Penmount</i> <i>pen, e.ll. Mount [Pleasant]</i>	Dinas	1839	RhPDegwm	360
<i>Pen y bryn bâch</i> <i>pen, y, bryn, bach</i>	Tŷ-hen	1803	Henblas B	1345
<i>Pen y bryn Rhydd</i> <i>Pen y bryn Rhydd</i> <i>pen, y, bryn, rhydd</i>	Gwredog-isaf Gwredog-isaf	1798-9 1809	Vaynol Vaynol	4059 4062

Penrhyn   **Llanwnda**

<i>Penrhyn bach</i> <i>penrhyn</i>	Gwredog-bach	1839	RhPDegwm	711

Perllan   **Llanwnda**

<i>Berllan</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	971
<i>Berllan</i>	Pengwern	1839	RhPDegwm	219
<i>Berllan</i>	Plas-yn-bont	1839	RhPDegwm	329-30

perllan

Yr eb. un. *perllan* sydd yma gyda'r fannod o'i flaen a achosodd y tr. meddal wedi ei cholli.

<i>Y Perllenydd</i>	Rhedynog-felen	1757	Bangor	29397
<i>Y Perllefydd</i>	Rhedynog-felen	1757	NewGlynllifon	XD2 / 7424
<i>Y perllenydd</i>	Rhedynog-felen	1781	Bangor	29398
<i>Cae Pelenydd</i>	?	1812	Rumsey Wms	861
<i>Cae pelenydd</i>	?	1819	Rumsey Wms	925
<i>Y perllenydd</i>	Rhedynog-felen	1838	Bangor	29403

y, perllan, llu. perllennydd

Nid oes sicrwydd ai'r un lle sydd yng nghofnodion Casgliad Rumsey Williams ag yn y lleill, ond mae'n anodd iawn esbonio'r ffurf *pelenydd* fel arall. Mae'n rhyfedd fod ffurf un. *perllan* mor gyfarwydd a'r llu. yn amlwg mor ddiethr. Gwelir ymgais i'w esbonio yng nghofnod NewGlynllifon 1757 fel 'per llefydd'.

Perth   **Llanwnda**

<i>y Berth Cae</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1068-9
<i>y Berth</i>	Pentre-bach	1721	Ll&Brynodol	D1071-2
<i>y Berth</i>	Pentre-bach	1721	NewGlynllifon	XD2 / 7460
<i>Y-Berth-Cae</i>	Pentre-bach	1722	Ll&Brynodol	D1073

perthcae

Mae *GPC* yn nodi *perthgae* yn yr ystyr o wrych a blennir â phlanhigion byw. 'quickset hedge', ond y cyfeiriad cynharaf, yn wir yr unig gyfeiriad, a nodir ohono yw *P* 1803. Ac eto mae'n debyg mai *perthgae* sydd yma, a hynny mor gynnar â 1721.

<i>Berth ty du</i> <i>perth, e.ll. Tŷ-du</i> Gweler <i>Tŷ-du</i> dan Anheddau Llanwnda.	Cae-mawr	1839	RhPDegwm	696

Pigsofl   **Llanwnda**

<i>Pigsofl</i>	Gwredog-isaf	1798-9	Vaynol	4059
<i>Pigsofl</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062

pigsofl
Y cnwd cyntaf o wair ieuanc a fedir ar ôl hadu cae yw'r *pigsofl* / *picsofl*.

Ponc   **Llanwnda**

<i>Bonc bach</i> <i>ponc, bach</i>	Tŷ-coch	1839	RhPDegwm	2017

Yr eb. un. *ponc* sydd yn yr elfen gyntaf gyda'r fannod o'i flaen a achosodd y tr. meddal wedi ei cholli. Sylwer yma eto yn yr ail elfen y duedd i beidio â threiglo *bach* > *fach* ar ôl eb. un. sydd yn gyffredin iawn yn nhafodiaith Gwynedd (*TC*, 56; *GG*, 199).

<i>Bonc flaen drws</i> <i>ponc, [o] flaen, drws</i>	Llwyn-bedw	1839	RhPDegwm	1845

<i>Bonc isaf</i> <i>ponc, ans. isel, gradd eithaf isaf</i>	Tyddyn-bach	1839	RhPDegwm	1875

<i>Ponciau</i> <i>ponc, llu. ponciau</i>	Ceunant	1839	RhPDegwm	1778

Pont   **Llanwnda**

<i>Bont ynys geubren</i> <i>pont, ynys, ceubren</i>	Rhedynog-felen-fach	1839	RhPDegwm	496

Gweler a chymharer *Werglodd ynys geubren* uchod, y ddau le ar dir Rhedynog-felen-fach. Nid oes angen y tr. meddal ar ddechrau'r elfen gyntaf yn y gystrawen hon gan na chollwyd y fannod o'i blaen.

Porfa   **Llanwnda**

<i>Porfa</i>	Cae-ciprys	1839	RhPDegwm	1094
<i>Porfa</i>	Gwredog-isaf	1839	RhPDegwm	724

porfa

Pwll   **Llanwnda**

<i>Pwll y glynen</i> <i>pwll, y, celynnen</i>	Pentre-bach	1839	RhPDegwm	1895

Pwn?   **Llanwnda**

<i>Pwn?</i> <i>pwn?</i>	Cilfechydd	1839	RhPDegwm	1812

Yma eto ceir y broblem o fethu â darllen yr unig gofnod a welwyd o enw arbennig. Mae'n sicr yn edrych fel *pwn*, ac mae'r elfen hon yn digwydd yn ei ffurf luosog mewn e.lle yn

Rhydypynnau yn Llanfihangel Glyn Myfyr (*GPC*). Yr ystyr arferol yw 'llwyth, baich neu bentwr', a gall gyfeirio at fesur arbennig, sef hobaid a hanner.

Rhan	Llanwnda			
<i>Rhan agosai Benybryn</i>	Erw	1839	RhPDegwm	1621
<i>rhan</i> , ans. <i>agos</i> , <i>gradd eithaf agosaf, i, e.ll. Pen-y-bryn</i>				
Fferm i'r de o <i>Erw</i> yw <i>Pen-y-bryn</i> (q.v.).				
<i>Rhan agosai waredog</i>	Erw	1839	RhPDegwm	1634
<i>rhan</i> , ans. <i>agos</i> , <i>gradd eithaf agosaf, i, e.ll. Gwredog</i>				
Fferm i'r gogledd o <i>Erw</i> yw <i>Gwredog-uchaf</i> (q.v.).				

Rhos	Llanwnda			
<i>Rhos bach</i>	Dinas	1839	RhPDegwm	379
<i>Rhos bach</i>	Tŷ-uchaf	1839	RhPDegwm	287
<i>rhos, bach</i>				
Sylwer yma eto yn yr ail elfen y duedd leol i beidio â threiglo <i>bach</i> > <i>fach</i> ar ôl eb. un.				
<i>Rhos fawr</i>	Dinas	1839	RhPDegwm	380
<i>rhos, mawr</i>				
<i>Roos goch</i>	yn nhrefgordd Bodellog	1629	Bangor	2064
<i>rhos, coch</i>				
<i>Rhos Gawen</i>	Plas-Llanwnda	1839	RhPDegwm	207
<i>rhos, ysgawen</i>				
Yma yn RhPDegwm nodir <i>Rhos Gawen</i> fel cae ar dir Plas-Llanwnda, ond yn ddiweddarach gwelir <i>Rhos-ysgawen</i> yn enw ar annedd rhwng y Plas a lôn Llanfaglan (Map OS 1919, Caerns. XV S.E; CCPost. 2000 (Saron)). Y goeden <i>ysgawen</i> , 'elder', sydd yn yr ail elfen. Yng nghofnod RhPDegwm llyncwyd sillaf gyntaf <i>ysgawen</i> a'i chymathu â'r <i>s</i> ar ddiwedd <i>rhos</i> .				
<i>Rhosydd</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Rhosydd</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>rhos, llu. rhosydd</i>				

Sling	Llanwnda			
<i>Sling</i>	Dinas	1798–9	Vaynol	4059
<i>Sling</i>	Dinas	1809	Vaynol	4062
<i>Sling</i>	Tyn-llan	1798–9	Vaynol	4059
<i>Sling</i>	Tyn-llan	1809	Vaynol	4062
<i>sling</i>				
Defnyddir <i>sling</i> a <i>slang</i> (benth. o'r Saes. <i>sling, slang</i>) am rimyn o dir, yn aml o siâp hirgul. Mae John Field (<i>EFN</i> , 132) yn awgrymu mai siâp fel ffon dafl (<i>sling</i>) ydoedd. (Gweler <i>ELleoedd</i> , 81; <i>YEE</i> , 82).				

Sofl	Llanwnda			
<i>Sofl</i>	Gwredog-isaf	1798–9	Vaynol	4059
<i>tofl</i>	Gwredog-isaf	1809	Vaynol	4062
<i>sofl</i>				
Y bonion a adewir ar ôl cynaeafu cnwd, yn enwedig ŷd, yw <i>sofl</i> . Yr oedd yn amlwg yn air anghyfarwydd i bwy bynnag a gopiodd gofnod 1809.				

Talgae**Llanwnda**

<i>Talgae</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1798–9	Vaynol	4059
<i>Talgae</i>	Gaerwen / Pen-y-gaerwen	1809	Vaynol	4062

tal, cae

Mae'n bosib mai rhan uchaf cae neu gae ar lefel uwch na'r lleill yw'r ystyr. Ceir *Talgae* a *Llain y Talgae* yn Llandygái (AMR).

Talwrn**Llanwnda**

<i>Gweirgloth talwrn yr arch</i>	yn nhrefgordd Dinlle	1587	Nannau	1569
<i>Maes talwrn yr arch</i>	yn nhrefgordd Dinlle	1587	Nannau	1569
<i>Talwrn yr Arch</i>	Bodaden	1793–5	Gwyneddon	12 (106)

gweirglodd, maes, talwrn, yr, arch

Mae darn o dir ar fferm Bodaden a adwaenir fel 'Y Talwrn' neu, yn ôl Glasynys, fel 'Talwyn yr Arch' (CCThA, 45). Ceir pennill gan William Bifan y Gadlys, y bardd gwlad, sydd yn cyfeirio at y Talwrn:

'William Bifan druan / Sydd wedi colli'i facsan¹ / Yn chwilio amdani ers mwy nag awr / Yn Nhalwrn mawr Bodadan.' (ibid.).

Mae sawl ystyr i *talwrn*: 'iard, llawr dyrnu, cwrt ymladd ceiliogod', neu, yn syml, 'maes, llecyn'. Dywedir fod olion hynafol ar ffurf clawdd sylweddol i'w gweld yn y cae hwn ar un adeg a bod llawer o esgyrn wedi eu cloddio o'r ddaear yma (*Arch. Camb.*, (1847), 102–3). Efallai y byddai hynny'n esbonio'r elfen *arch*.

Tan**Llanwnda**

<i>Tan Mount</i>	Dinas	1839	RhPDegwm	361

tan, e.ll. Mount [Pleasant]
Cf. *Penmount* uchod.

<i>fields called Tan y ffordd, otherwise Lleiniau fatheu</i>	?	1797	Rumsey Wms	288–9

tan, y, ffordd
Gweler *Lleiniau Mathew* uchod.

Tir**Llanwnda**

<i>y tire gwag islawe y ffordd vawr</i>	?	1591	Henblas B	123
<i>Tir gwag uchlawe y forth vawr and Islaw y forth fawr</i>	?	1619	Henblas B	128
y, tir, gwag, islaw, y, ffordd, mawr				
<i>tire gwag ychlawe y ffordd vawr</i>	?	1591	Henblas B	123
<i>Tir gwag uchlawe y</i>	?	1619	Henblas B	128

¹ *bacas / bagas / bacsen* = hen hosan a wisgir dros esgid i gerdded ar rew.

forth vawr and Islaw
y forth fawr
y, tir, gwag, uwchlaw, y, ffordd, mawr

<i>Tir Hughe ap Willm ?</i>	1591	Henblas B	123
<i>ap Gruff ap Hulkyn</i>			
<i>tir hugh ap Will ap ?</i>	1619	Henblas B	128
<i>Hulkin</i>			

tir, e.p. Hugh ap William ap Hwlcyn
 Ni wyddys pwy oedd *Hugh ap William ap Gruffydd ap Hwlcyn*.

Tyddyn   Llanwnda

<i>Tyddyn</i>	Tyddyn-y-wrach	1839	RhPDegwm	899
tyddyn				

Ynys   Llanwnda

<i>Ynys ifan</i>	Bodaden	1839	RhPDegwm	982
ynys, e.p. Ifan				

Ni wyddys pwy oedd *Ifan*. Fodd bynnag, ceir cofnod yn 1691 lle dywedir mai'r un lle oedd Llwyn Angharad â *Tythin Sr Evan* (LI&Brynodol D599). Yr oedd Llwyn Angharad yn bur agos at Bodaden. Tybed ai'r un gŵr sydd yma ag yn *Ynys ifan* uchod?

Mynegai a Rhestr o Elfennau'r Enwau Lleoedd

(Mae enwau'r anheddau wedi eu nodi isod mewn print rhufeinig ac enwau'r caeau mewn print italig. Gydag enwau caeau os mai un cofnod yn unig a geir o unrhyw enw fe'i nodir yn y tabl isod â'r sillafiad sydd yn yr un cofnod hwnnw. Os ceir nifer o wahanol gofnodion o enw arbennig gydag amrywiaeth yn y sillafu nodir yr enw yn y tabl isod â'r sillafiad safonol. Gweler tablau enwau'r caeau ym mhrif gorff y traethawd am y manylion ar gyfer pob enw a sillafiad yr enw ym mhob achos arbennig.)

aber	<i>eg.b.</i> 'river mouth, estuary'; genau afon lle mae'n llifo i mewn i'r môr neu i afon arall. cf. Hen Gym. <i>aper</i> ; Hen Gern. <i>aber</i> ; Llyd. Diw. <i>aber</i> : Yr Aber (Llr); Glanraber (Llb) <i>Yr Aber (Llr); Cae Glanaber (Llb); Cae'r aber (Llb)</i>
acer	<i>eb.</i> 'acre'; cyfair, erw; benth. o'r Saes. Can. <i>acre, akre</i> : <i>Yr acar / Acre (Llb); Cae 3 acres (Llb)</i>
adlodd	<i>eg.</i> ; amr. adladd : 'aftermath, after-grass'; ail gnwd o wair: <i>Cae'r adlodd (Llb)</i>
adwy	<i>eb.</i> 'gap'; bwlch, agoriad; cf. Llyd. <i>aode, ode</i> : <i>bearth kay r adwy Issa (Llr); Cae'r adwy fawr (Llb)</i>
aelod	<i>eg.b.</i> : llu. aelodau ; 'member, limb'; rhan o'r corff, coes: Cae'r-loda (Lld) <i>'Lodau (Lld)</i>
aethnen	<i>eb.</i> 'aspen'; math o boplysen sydd yn nodedig am ei dail crynedig; cf. Hen Gern. <i>aidlen</i> ; Llyd. Can. <i>ezlen</i> : <i>Cae'r aethnen (Llr); Cors cae'r aethnen (Llr)</i>
afalau	<i>e.llu.</i> ; un. afal ; 'apples'; ffrwythau'r afallen; cf. Cern. a Llyd. <i>aval</i> : Gwern-afalau (Lld)
afallen	<i>eb.</i> 'apple-tree'; pren afalau; cf. Hen Gern. <i>auallen</i> ; Llyd. <i>aualen</i> : Rhiwfallen (Lld) <i>Werglodd Afallen (Llf)</i>
afon	<i>eb.</i> 'river'; ffrwd gref o ddŵr yn llifo i'r môr. cf. Bryth. <i>abona</i> ; Hen. Gern. <i>avon</i> ; Gwydd. <i>abann</i> : Glanafon (Llb); Glan-afon-Ifor (Llr); Glan-afon-rug (Llr); Glan'rafon (Llb, Llf, Llr, Llwl); Glyn-afon (Llb); Pant-afon (Llr); Rhwng-y-ddwy-afon (Lld) <i>Cae bach yr afon (Llw); Cae glan yr afon (Llb, Llwl); Cae'r afon (Lld, Llr, Llwl); Cae'r afon bach (Llw); Cae wrth yr afon (Llr); Court yr afon (Llb); y Drill Nesa ir afon (Lld); Llain afon (Llb); Llock yr afon (Llr); Werglodd ty isa rafon (Llw); Gweyrglodd Ynys yr Avon (Llw)</i>
agos	<i>ans.</i> ; gradd eithaf: agosaf / nesaf ; 'near'; gerllaw, heb fod ymhell; cf. Cern. <i>ogas</i> ; Llyd. Can. <i>hogoꝛ</i> ; Gwydd. <i>ocus</i> : <i>Cae agosaf Cefn Ynysoedd (Llf); Cae bach nesaf (Llf); Cae cefn nesaf</i>

(Llw); *Cae Cwt nesaf* (Llf); *Cae gosa'r Blas yn Bont* (Llw); *Cae gosa i'r lon* (Lld); *Cae gosar garn* (Llb); *Cae gosar rhyddol* (Llb); *Caenesaf Bont fain* (Llf); *Cae nesa i llwyn y brain* (Llr); *Cae nesaf penrhyn* (Llf); *Cae nesa'r Benallt* (Lld); *Cae nesa'r Beudy* (Lld); *Cae nesa'r bigell* (Llw); *Cae nesa'r Cae bach* (Llw); *Cae'r nesa'r cae uchaf* (Llw); *Cae nesa i'r dref* (Llw); *Cae nesar ffordd* (Llb, Llw); *Cae nesa i'r ffordd fawr* (Lld); *Cae nesa'r hafod* (Lld); *Cae nesar lôn* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Cae nesa'r lon Maes ty du* (Llr); *Cae nesa'r mwyaf* (Lld); *Cae nesa'r Odyn* (Lld); *Cae nesar Rhos dican* (Llb); *Cae nesa'r tŷ* (Lld); *Caer bryn nesar ty* (Llb); *Cae Rhos nesaf* (Llf); *Cefn agosaf'r lon / Cefn Nesar lôn* (Llr); (Llr); *y Drill Nesa ir afon* (Lld); *Gwaen olau nesa'* (Lld); *Hendref nesaf* (Llr); *Park nesaf* (Llr); *Park nesa'r tŷ* (Llr); *Weun ola nesa i Penybont* (Lld); *Werglodd nesa* (Llb); *Werglodd nesar ty* (Llr); *Werglodd nesaf y Coed* (Llf); *Werglodd nesaf y Plas* (Llf)

agosaf

v. **agos**

ala

eb. 'alley, walk'; llwybr, lôn gul; < Saes. Can. *alley*; *ala bowl = bowling-green, bowling alley*:
Alabowl (Llb); *Ala-las* (Llb)
Ala las (Lld)

allt

eb; amr. **gallt**; llu. **gellydd**; 'hill, woody slope'; rhiw, llethr coediog:
Yr Allt (Llr); *Yr Allt-deg* (Llr); *Allt-goch* (Llw); *Benallt* (Llb); *Cae'r-allt* (Llb); *Gallt-y-pill* (Lld); *Gallt-y-pry* (Lld); *Gallt-y-sil* (Llb); *Penrallt* (Lld, Llw); *Rhuddallt* (Llb); *Tanyrallt* (Llr, Llw); *Tyn'rallt* (Llb)
Allt / Yr Allt, Gallt (Llb, Lld, Llr, Llw); *allt ffynon Ririd* (Llr); *Allt goch*, (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Allt Tibott* (Llr); *Buarth 'r allt* (Llw); *Cae gellydd* (Llw); *Cae pen yr allt* (Llb); *Cae'r allt* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Cae'r allt bach* (Llw); *Cae rallt fawr* (Llw); *Cae rallt ganol* (Llw); *Cae'r allt goch* (Llw); *Cae tan 'rallt* (Llb); *Gallt Coed Rhythallt* (Llb); *Gallt Penrhyn* (Llw); *Gallt J Scubor* (Llw); *Gallt Sil* (Llb); *gallt willm' / Allt Whillie* (Llr); *Gallt y beudy* (Llr); *Gallt y bont* (Llw); *Gallt y Celyn* (Llr); *Gallt y chwarel* (Llb); *Gallt y fedw* (Lld); *Gallt y gwynt* (Llr); *Gallt y neuadd* (Lld); *Gallt y pistyll* (Llb); *Gallt y prif* (Llb); *Gallt y Waun* (Llb); *Gallt yr hâd* (Llr); *Gors yr allt* (Llr); *Llain Allt Eithin* (Llf); *Llain yr allt* (Llb); *Rallt gelyn* (Llw); *Rallt hen* (Llr); *'Rallt Lapan* (Llf); *'Rallt lwyd* (Llb); *'Rallt Plas isaf* (Llf); *Rallt wen* (Llw); *Weirglodd yr Allt* (Llb); *Yr allt bach* (Llb, Llw); *Yr allt bellaf* (Llb); *Yr allt bont* (Llb); *Yr allt eithin* (Llb, Llf, Llr); *Yr allt fain* (Llb, Llf, Llr); *Yr allt fawr* (Llb, Llw); *Yr allt ganol* (Llb, Llf); *Yr allt goed* (Llb, Lld); *Yr allt pandy* (Llb); *Yr allt ucha* (Llb, Lld, Llr);

amlwg

ans. 'clear, prominent'; eglur, clir, hynod:
Bryn amlwg (Lld)

arch

eb. 'coffin, chest, ark'; cist, coffer, blwch, ysgrin; cf. Cern. *arfghow*; Llyd. *arc'h*; Gwydd. *arc*; benth. o'r Llad. *arca*:
Gweirgloth talwrn yr arch (Llw); *Maes talwrn yr arch* (Llw); *Talwrn yr Arch* (Llw)

arddwr

eg. 'husbandman, ploughman'; amaethwr, aradrwr:
Cae Arddwr (Lld)

Wrth gwrs, mac'n bosib mai *garddwr* = 'gardener' sydd yn y cofnod uchod, ond byddai'n anodd esbonio'r treigladd.

athro

eg. 'teacher, preceptor': *dysgawdwr*, *hyfforddwr*; cf. Cern. Diw. *aultra* (tad bedydd); Llyd. Diw. *aotrou* (meistr);
Caeathro (Llr)
Caeathro-bach (Llr)

aur

eg. 'gold'; metel melyn tra gwerthfawr; cf. Cern. *our*; Llyd. Can. *aour*; Gwydd. *ór*; benth. o'r Llad. *aurum*;
Buarth yr Aur (Llb)

bach¹

ans. 'small, little'; bychan:

Bethesda-bach (Lld); *Cae-bach* (Llb); *Cae-doctor-bach* (Lld); *Cae-halen-bach* (Lld); *Cae-rhydau-bach* (Llr); *Dôl-bach* (Llf); *Efail-bach* (Llr); *Fach-goch-bach* (Llw); *Felin-bach* (Llr); *Hafod-bach* (Llb); *Penrhyn-bach* (Llf); *Pentre-bach* (Llw); *Rhos-bach* (Llb); *Rhuddallt-bach* (Llb); *Tyddyn-bach* (Llb, Llw)
Yr allt bach (Llb, Llw); *Yr ardd bach* (Llb, Llf, Llw); *Bryn Bach* (Lld, Llr); *Bryn beudy bach* (Llr); *Bryn coch bach* (Lld); *Bryn corach bach* (Llw); *Bryngwyn Bach* (Lld); *Buarth bach* (Llb, Llw); *Buarth bach tan'r ardd* (Llb); *Cae bach* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Cae bach canol* (Llb, Llw); *Cae bach Glan mor* (Lld); *Cae bach haidd* (Llb); *Cae bach isa* (Llb, Llr); *Cae bach nesaf* (Llf); *Cae bach pellaf* (Llf); *Cae bach pen lôn* (Llb); *Cae bach tan cob* (Llw); *Cae bach Tynrallt* (Llb); *Cae bach uchaf* (Llb, Llf, Llr, Llw); *Cae bach uwch ben y Ddôl* (Llr); *Cae bach y Coed* (Llr); *Cae bach y chwarel* (Llb); *Cae bach y ffridd* (Llw); *Cae bach y lôn* (Llb, Llw); *Cae bach yr afon* (Llw); *Cae bach Ysgubor fawr* (Llf); *Cae bach y Waen* (Llr); *Cae bedw bach* (Llw); *Cae benlon bach* (Llw); *Cae beudy bach* (Llr); *Cae Brwyn Bach* (Lld); *Cae caled bach* (Llr); *Cae Canol Bach* (Lld); *Cae cefn bach* (Llw); *Cae cefn tŷ bach* (Llr); *Cae coed bach* (Llf, Llr); *Cae cwm bach* (Llf); *Cae eithin bach* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Cae Ellis bach* (Llr); *Cae voty bach* (Lld) / *Cae'r fodty bach* (Llw); *Cae ffynnon bach* (Llb, Lld, Llr); *Cae garw bach* (Llb); *Cae glas bach* (Llr); *Cae gors bach* (Llb); *Cae gwyn bach* (Llr); *Cae helygan bach* (Llw); *Cae lletty bach* (Llb); *Cae llwyn Robin bach* (Llb); *Cae Mul bach* (Llf); *Cae Mur bach* (Llf); *Cae Matting bach* (Llb); *Cae melyn bach* (Llw); *Cae merddyn bach* (Llw); *Cae newydd bach* (Llr); *Cae pant bach* (Llw); *Cae pen bach* (Llw); *Cae penrhos bach* (Llb); *Cae perllan bach* (Llr); *Cae pompren bach* (Llr); *Cae ponc bach* (Lld); *Cae porfa bach* (Llb); *Cae pwll bach* (Llb); *Cae'r afon bach* (Llw); *Cae'r allt bach* (Llw); *Caer banadl bach* (Llb); *Caer'r Beudy Bach* (Lld); *Caer cadach bach* (Llb); *Caer'r gegin bach* (Llw); *Caer'r glofer bâch* (Llw); *Caer'r lon bach* (Llw); *Caer mynydd bach* (Llb); *Caer wall bach* (Llb); *Caer'r Waun bach* (Llr); *Cae rhos bach* (Llb, Llf); *Cae ty bach* (Lld); *Cae Thomas bach* (Llb); *Cay Yscybor Bach* (Llb); *Cefn gwndwn bach* (Llr); *Cefn gwyndy bach* (Llw); *Cefn y goedladd bach* (Llw); *Cefnydd bach* (Llw); *Cob bach* (Llb); *Congl Bach* (Lld); *Cwirciau bach* (Llf); *Ddôl bach* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Ffridd bach* (Llb); *Gardd bach yr hendai* (Llb); *Gerlan bach* (Lld); *Gors bach* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Gwinhinfryn bach* (Llf); *Gwndwn bach* (Llr); *Llain bach* (Llb, Lld, Llf, Llr); *Lloc bach* (Llb, Lld); *olo bach* (Llb); *Llwyn Fawrth bach* (Lld); *Merllyn bach* (Llf, Llr); *Parc bach* (Llb, Llr); *Round table bach* (Llb); *Rhos bach* (Llb, Lld); *Sion bach* (Lld); *Waun bach* (Llb, Llw); *Waun goch bach* (Llw);

Waun oleu bach (Llw); Werglodd bach (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl); Werglodd bach Cae athro (Llr); Werglodd bendy bach (Llb); Wern bach (Llb, Lld); Ynys Bach (Lld)

bach²

eb. 'nook, bend'; cilfach, tro sydyn; [bach > braich yn Braich-y-trigwr] : Braich-y-trigwr (Lld); Fach-goch (Llw); Fach-goch-bach (Llw) Cefn y bach ? (Llb)

bala

*eg. Yn aml = 'efflux of river from lake'; aberiad afon o lyn, ond gall hefyd olygu 'causeway' neu sarn i groesi tir gwlyb neu gors; cf. Gwydd. Can. *belach*: Baladeulyn (Lld) Werglodd Bala (Lld)*

banadl

*e.llu.; un. **banhadlen**; 'broom'; llwyn ag iddo flodau melyn. cf. Cern. Can. *banal*; Llyd. *banal, balan*: Kay Banadle (Llb); Cae'r banadl (Llw); Caer banadl bach (Llb); gwerglodd y kay bonodle (Llb)*

banc

*eg. 'bank, edge, breast of hill'; codiad tir, twyn, glan ; < Saes. Can. *banke*: Pen-y-gelli-banc (Llb) Bank (Llb)*

bar

eg. 'bar'; banc o dywod neu laid ar draws ceg afon: Pwll-y-bar (Llr)

barcer

*eg. 'barker'; un sydd yn cyweirio crwyn at wneud lledr; < Saes. Can. *barker*: Maes-y-barcer (Llb)*

barley

e. Saes. 'a hardy grass the grain of which is used for food and for making malt liquors and spirits'; barlys: Cae barley (Llw); Cae barley canol (Llw); Cae barley uchaf (Llw)

barn

e. Saes. 'building where grain, hay &c is stored'; ysgubor: Mill Barn (Llb)

batin

*eg. b. amr. **bating** 'pared turf for burning'; tyweirch a losgir a'u taenu ar y tir fel gwrtait; benth. o'r Saes. *bating*: Cae bating (Llb, Llwl); Tyddyn Betty? (Lld)*

bedwen

*eb.; llw. **bedw**; 'birch'; coeden â'i changhennau meinion yn hongian yn llaes; cf. Hen Gern. *bedewen*; Llyd. Can. *bezuenn*: Bryn-y-fedwen (Llr); Llwyn-bedw (Llw) Buarth y bedw (Llb); buarth y fedwen (Llw); Cae bedw bach (Llw); Cae bedw issa (Llw); Cae bedw ucha (Llw); Gallt y fedw (Lld); Rhos bedw (Llb)*

bedd

*eg.; llw. **beddau, beddi**; 'grave'; lle neu bwll yn y ddaear i gladdu corff marw; cf. Cern. *bedh*; Llyd. *bez*: Beddgwenan (Lld); Bryn-beddau (Llw) Cae Bryn Beddau (Llb); bron beth y crwth (Llr); Pentan Bedd (Lld)*

beili

*eg.; amr. **baeli** 'court, yard'; clos, buarth, iard; benth. o'r Saes.*

- bailey:*
Cae'r Baile canol (Llw); Cae'r Baile isa (Llw); Cae'r Baile Ucha (Llw)
- beiston** *eb. 'beach, sea-shore'; yn Arfon a Môn: y rhimyn o dir glas rhwng y gorllanw a'r tir sydd wedi ei drin: Feiston (Llb/Llf); Glan-y-feiston (Llf) Cae feistwn (Lld, Llw); Cae Ty y Feisdon (Llf); Parc Veston (Llb)*
- belmount** *mynydd / bryn hardd: o'r Saes. bel + mount, neu o bosib y Ffr. bel mont: Belmont (Lld) Belmont (Lld)*
- bendigaid** *ans. 'blessed; possessing healing virtue (of plants)'; gwynfydedig: yn meddu rhinwedd feddyginiaethol (am blanhigion); cf. Cern. beneges; Llyd. Can. beniguet: Cae pren bendigaid (Cae brynddigod) (Llb)*
- betws** *eg. 'house of prayer, chapel of ease': eglwys fechan, capel anwes: benth. o'r Hen Saes. bede hūs: Betws (Gwe(r)nrhiw) (Lld) Cae'r Bettws (Lld); Cae tan y Bettws (Lld); Cefn y Bettws (Lld); Coed cefn y Bettws (Lld); Nant Cefn y Bettws (Lld)*
- beudy** *eg. 'cow-shed, byre': adeilad lle cedwir gwartheg: Beudy-isaf (Lld); Beudy-mawr (Lld); Beudy-newydd (Lld) Beyduy Cay yr Tuthyn (Llb); Beudy'r Sclates (Lld); Boncan y Beudy (Lld); Bryn beudy bach (Llr); Bryn y Beudy Côch (Llr); Buarth dan beudy (Llr); Cae beudy (Llf, Llr); Cae beudy bach (Lld, Llr, Llw); Cae beudy coch (Llr); Cae beudy mawr (Llb, Lld); Cae beudy newydd (Llw); Cae cefn beudy (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae drws y beudy (Lld, Llr, Llw); Cae oddiar bendy (Llb); Cae oflaen drws y beudy (Llr, Llw); Cae oflaen y beudy (Llw); Cae'r beudy (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae'r beudy gwyn (Llr, Llw); Cae'r Beudy Uchaf (Llr); Cae'r Beudy'r Ychain (Llf); Cae tan beudy newydd (Llw); Cae tan hen feudy (Lld); Cae tan y beudy (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae tu cefn Beudy (Lld); Cae tu ucha'r beudy (Llr, Llw); Cae tu yma i'r Beudy (Lld); Cae uchaf beudy coch (Llr); Cae wrth cefn beudy (Llw); Caeau tan y beudy (Llr); Cefn Beudy (Lld); Beudy isa (Lld); Beudy'rofft (Lld); Beudy uchaf (Llf); Gallt y beudy (Llr); Llainybeudy (Llb); Werglodd bendy (Llb); Werglodd bendy bach (Llb); Werglodd bendy newydd (Llb); Werglodd tan y beudy (Llr);*
- blaen** *eg.; 'end, summit; upper reaches of river; limit': pen, copa; tarddell afon; terfyn; cf. Cern. blyn; Llyd. Diw. blein: Blaen-y-fferam (Lld); Blaen-y-waun (Llw) Blaen y Cae (Lld); Cae blaen y coed (Llr);*
- bleiddiau** *e.llu; amr.bleiddiaid: un. blaidd: 'wolves': bwystfilod gwyllt a ffyrnig o deulu'r ci; cf. Hen Gern. bleit; Llyd. bleiz; Gwydd. bled: Cae Pwll y Bleiddie (Lld)*
- blawd** *eg. 'flour, meal': rhan fwytadwy unrhyw rawn, yn enwedig gwenith; cf. Hen Gern. blot; Llyd. Diw. blod, bleud:*

Buarth y blawd (Llr)

- bod** *eb.* 'abode, dwelling'; annedd, trigfan; cf. Cern. *bod, bos*; Llyd. Can. *bot*; Hen Wydd. *both*:
Bodaden (Llw); Bodellog (Llw); Bodfan (Lld); Bodgadfan (Llw);
Bodrual (Llb); Rhosbodrual (Llr)
Bodfan (Lld); Bodrin ty (Lld); Fodwern (Lld)
- bongam** *ans.* 'bow-legged'; coesgam:
Cae'r-bongam (Lld)
- boncyff** *eg.* 'stock, stump'; *bôn* coeden: < *bôn* + *cyff*:
Boncyff (Lld)
- botwm** *eg.* 'button; fig.= a thing of little value'; *cnepyn* crwn, darn crwn o gorn neu fetel i gau dilledyn; yn ffig. = rhywbeth diwerth; benth. o'r Saes. Can. *botoun, botone*:
Tyddyn-botwm (Lld)
- bowl** *eg.* benth. o'r Saes. *bowl*: 'pelen bren';
Alabowl (Llb)
- bowling-green** *e. Saes.* 'grassy plot for playing bowls'; llain fowlio:
Cae bowling green (Llb)
- bragdy** *eg.*; amr. **bracty** 'malt-house, brew-house'; adeilad lle darperir brag, sef grawn haidd ar gyfer ei facsu :
Cae'r bragdy (Llb, Lld); Llain tan y Bragdy (Llb)
- braich** *eb.g.* 'arm; ridge'; *eb.* = aelod o'r corff dynol sydd yn terfynu yn y llaw; *eg.* = esgair mynydd:
Braichmelyn (Llw)
Cae brauch y coed (Llr); Tan y Braich (Lld)
- brân** *eb.*; llu. **brain**: 'crow, rook'; aderyn du gweddol ei faint: cf. Cern. *brân*; Llyd. a Gwydd. *bran*:
Carreg-y-frân (Llr); Coed-y-brain (Lld, Llw); Llwyn-y-brain (Llr)
Dinas franog (Llw); Dryll y frân (Llw)
- brantar** *eg.*; amr. **braenar, brynar**; 'fallow'; tir heb ei droi, tir wedi ei aredig ond a adewir yn segur heb ei hau am gyfnod er mwyn difa'r chwyn:
Cae brantar (Llr); Cae brynar (Llr); Cae bryn haera (Llr)?
- bras** *ans.* 'thick, fat; rich, fertile'; tew, trwchus; ffrwythlon, toreithiog; cf. Hen Gern. *bras*; Gwydd. Can. *bras*:
Bryn-bras (Llr)
Cae Maen bras (Llw)
- brenin** *eg.* 'king'; llywodraethwr, teyrn: cf. Cern. *brentyn, bryntyn* < Bryth. *brigant-īn:
Llain y brenhin (Llr)
- bricks** *e. Saes.* 'shaped blocks of burnt clay'; priddleini:
Cae Bricks (Lld, Llf); Voel Fricks (Llb)

- brithwyn** *ans.*; ffurf fen. = **breithwen**: 'mottled white': brychwyn, gydag ysmotiau gwyn drwyddo:
Cae pwll y Fraithwen (Llr); Freithwen (Llr)
- bron** *eb.*; llu. **bronnydd** 'hill-side, breast of hill': ochr bryn ag ymchwydd ynddo; cf. Cern. *bronn*; Llyd. Can. *bronn*:
Bron/Bryn'hedydd (Lld); Bron-iwrch (Lld); Bron-Llewelyn (Llf); Bron-rhiw (Lld); Fron (Llf); Fron-goch (Llb, Llw); Fron-llwyd (Llb); Fron-olau (Llf)
Bronrhedyn (Llw); Bron yr hen ryd (Llw); Fron / Y Fron (Llb, Lld, Llf, Llw); Frondirion (Lld); Fron duchan (Lld); Fron gadair (Lld); bron beth y crwth (Llr); Bron goch (Lld); Vron heulog (Lld); Fron oleu (Llr); Cae peny bronnydd (Llw); Cae'r fron (Llw); Gorsyfron (Lld)
- bronfa** *eb.* 'hill-side'; bron; enw gwneud ar batrwm enwau tai megis 'Arosfa':
Bronfa (Llb)
- brwyn** *e.llu.*; un. **brwynen** 'rushes'; planhigion hirlfain sydd yn tyfu mewn corsydd; cf. Cern. Can. *bronnen*; Llyd. *broen*:
Cae'r brwyn (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae Brwyn Bach (Lld); Gors frwyn (Llw)
- brwynog** *ans.* 'abounding in rushes'; llawn brwyn:
Ystum-brwynog (Llw)
Brwynog (Llb, Lld); Cae brwynog (Llb, Llr, Llw); Llain frwynog (Llb); Waun oleu frwynog (Llw)
- bryn** *eg.* llu. **bryniau**; 'hill'; codiad tir, mynydd bychan:
Bryn-beddau (Llw); Bryn-bras (Llr); Bryn-bugeiliaid (Lld); Bryn-coch (Lld); Bryn-crwn (Llr); Bryn-du (Lld); Bryneithin (Llb); Bryn-ffynnon (Llw); Bryn-glas (Llb, Lld, Llr, Llw); Bryngolau (Llb a Lld); Bryngwyn (Lld, Llr); Bryn/Bron'hedydd (Lld); Brynhyfryd (Llb); Bryn-Gwilym (Llw); Bryngwylan (Llb); Bryniau-fawnog (Llr); Bryn-llan (Llr); Bryn-llus (Llw); Bryn-llwyd (Llw); Bryn-melyn (Llw); Bryn-naid-hir (Lld); Bryn-nennau (Lld); Bryn-pistyll (Llb); Bryn'rodyn (Lld); Brynrhedyn (Llw); Bryn-Seiont (Llb); Bryn-teg (Lld a Llf); Bryntirion (Lld); Bryn-trallwyn (Lld); Bryntrefeilir (Lld); Bryn-Twrog (Lld); Bryn-y-clochydd (Llr); Bryn-y-cwil (Llr); Bryn-y-fedwen (Llr); Bryn-yr-eryr (Llr); Collfryn (Llb a Lld); Pant-bryngwyn (Llr); Pen-bryn-Bwlan (Lld); Penbryn-foryd (Llw); Penbryn-Hafoty (Lld); Pen-y-bryn (Llf, Llw); Pen-y-bryn (Seiont) (Llb); Tan-y-bryn (Llb, Llr)
Bryn (Llb, Lld, Llr, Llw); Bryn amlwg (Lld); Bryn bach (Lld, Llr); Bryn bedd (Lld); Bryn beudy bach (Llr); Bryn Bugeiliaid (Lld); Bryn bystwn (Lld); (Llb); Bryn Cadro bach (Llr); Bryn Cadw (Llr); Y bryn cae hysp (Llb); Bryn cerrig (Lld); Bryn Cethin (Llw); Bryn Clochydd (Llr); Bryn Clowarch (Llb); Bryn coch (Llr); Bryn coch bach (Lld); Bryn coch garw (Lld); Bryn coch pella (Lld); Bryn coch rhywiog (Lld); Bryn corach (Llw); Bryn corach bach (Llw); Bryn corach pellaf (Llw); Bryn crwn (Llr); Bryn cwla (Lld); Bryn ddraenen (Lld); Bryn ebolion (Lld); Bryn eithin (Llb, Lld, Llr, Llw); Bryn eithin isaf (Llw); Bryn eithin uchaf (Llw); Bryn Eryr (Llr); Bryn fferam (Lld); Bryn ffidil (Lld); Bryn ffynnon (Lld, Llr); Bryn glanrafon (Llw); Bryn

gorlan (Lld); Bryngolen (Llr); Bryn gwenith (Lld); Bryngwyn (Lld, Llr); Bryngwyn bach (Lld); Bryn hamen? (Lld); Bryn hafodty (Llr); Bryn hir (Lld); Bryn isa (Lld); Bryn llety (Lld); Bryn llwyd (Llb); Bryn mafon (Llb); Bryn mawr (Lld, Llr); Bryn melyn (Llr); Bryn pibor / pipion (Lld); Bryn Planwydd (Llw); Bryn 'rodyn (Llw); Bryn'rorsedd (Lld); Bryn rhydd (Lld); bryn Sawr (Llr); Bryntirion (Lld); Bryn trallwyn (Lld); Bryn ty hen (Llw); Bryn uchaf (Lld, Llw); Bryn Werglodd (Llr); Bryn wern (Lld); Bryn y Beudy Côch (Llr); Brynycoed (Llr, Llw); Bryn y coxsith (Lld); Bryn y fawnog (Llr); Bryn y ffryth (Llr); Bryn y Garreg (Lld); brin y goylies (Llr); Bryn y gro (Llr); Bryn y Gwynt (Llw); Bryniau (Lld); Bryniau corsyth (Lld); Buarth y Bryn (Llf); Cae Bryn Beddau (Llb); Cae bryn bella (Llb); Cae bryn bugail (Llb); Cae bryn clochydd (Llr); Cae brynddigod (Cae pren bendigaid) (Llb); Cae bryn glas (Llb); Cae bryn haera (Llr); Cae Brynhyfryd (Lld); Cae bryniau (Lld); Cae Bryn March (Lld); Cae bryn mawr (Llw); Cae brynmelyn (Llr); Cae bryn newydd (Llw); Cae bryn tywod (Llr); Cae Bryn twrch (Lld); Cae bryn y fonwent (Llw); Cae Bryn y Manger (Lld); Cae pen y bryn (Llw); Cae'r bryn (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Caer bryn nesar ty (Llb); Pen isa'r bryn (Lld); Tan y bryn (Llr)

buarth

eg. 'enclosure, farm-yard'; clos, beili fferm; cf. Hen Lyd. *buarth*:
 Buarth-newydd (Lld); Buarthau (2) (Llr)
 Buarth (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Buarth bach (Llb, Llr, Llw); Buarth bach tan'rardd (Llb); Buarth cae coed (Llw); Buarth cae dormos (Llb); Buarth cae glas (Llb); Buarth cae hir (Llb); Buarth cae newydd (Llb); bearth kay r adwy Issa (Llr); Buarth cae'r Berth (Llf); buarth kae /r/eythyn (Llw); Buarth cae'r gof (Llb); Buarth cae'r lloi (Llr); Buarth cae'r mydyla (Llb); Buarth cae'r pwll (Llr); Buarth cae'r sgubor(Llb); Buarth Cae'r Wern (Llr); Buarth cae tudur (Llr); Buarth canol (Llb, Llr); Buarth cefn beudy (Llb); Buarth Cerrig (Llw); Buarth Clogwyn (Llw); Buarth Cregin (Lld); Buarth crin (Llb, Llr); Buarth crwn (Llr, Llw); Buarth dan beudy (Llr); Buarth dŵr (Llb, Lld, Llw); Buarth dŵr ucha (Lld); Buarth dylluan (Llb); Buarth eithinog (Llb); Buarth Fos y Cawell (Llf); Buarth gaben? (Llw); Buarth galltog (Llr); Buarth ganol y wern (Llb); Buarth garw (Llw); Buarth gelynnan (Llw); Buarth glas (Llb, Lld, Llr, Llw); Buarth graig (Lld); Buarth grayenyn Rees goch (Llw); Buarth gron (Lld); Buarth gwlyb (Llb); Buarth gwyn (Llb, Lld, Llw); Buarth henrhyd (Llw); Buarth hir drin (Llb); Buarth Hwlkin (Llw); Buarth isaf (Llb, Lld, Llr, Llw); Buarth Llandwrog (Llw); Buarth lloiau (Lld, Llr, Llw); Buarth llwyd (Llb); Buarth Llyn y Ceunant (Llb); Buarth main (Llb, Llr, Llw); Buarth maip (Llb); Buarth mawr (Llb, Llw); Buarth melyn (Llr, Llw); Buarth mieri (Llb, Llr); Buarth Morfydd (Llr); Buarth Mr Wynne (Llr); Buarth Mwsogl (Llw); Buarth newydd (Lld); Buarth Parry (Lld); Buarth pella (Llb); Buarth 'r allt (Llw); Buarth 'rallt goch (Lld); Buarth Robin (Llr); Buarth 'rodyn (Lld); Buarth rhwng y ddwyffos (Lld); Buarth Talcen (Llr); Buarth tan lôn (Llb); Buarth tan y ffordd (Lld, Llw); Buarth twnti'r ffos (Llb); Buarth tywod (Lld); Buarth uchaf (Llb, Lld, Llw); Buarth ywch law'r lon (Llw); Buarth werglodd (Lld); Buarth William Shon (Llw); Buarth wrth y talcen (Llw); Buarth y bedw (Llb); Buarth y big (Lld); Buarth y blawd (Llr); Buarth y bonc (Llw); bvarth y bont (Llw); Buarth y Bryn (Llf); Buarth y Cae Rhedyn (Lld); Buarth y Ceunant (Llr); bûarth y Cilfechydd (Llw); Buarth y coed (Llr, Llw); buarth y Defed (Llw); Buarth y delyn

(Llb, Llr); *Buarth y Vig* (Llb); *buarth y fedwen* (Llw); *buarth y ffynon* (Llb); *Buarth y goppa* (Llw); *Buarth y gorlan* (Llr, Llw); *Buarth y glyn* (Llw); *bvarth y griavolen* (Llr); *Buarth y Lanfa* (Llw); *Buarth y lôn* (Llr, Llw); *bvarth y lone vchaff* (Llr); *Buarth y Llidiard* (Llr); *Buarth y llwyn* (Llr); *bvarth y Maen Mawr* (Llw); *Buarth y parc* (Llr); *Buarth y Penrhyn* (Llw); *Buarth y pistyll* (Llb); *Buarth y twll* (Llr); *Buarth y Rhiw* (Lld); *Buarth y Rhos* (Llw); *Buarth y Vaynoll* (Llw); *Buarth y wal* (Llr); *Buarth y Waun* (Llr); *Buarth y wern* (Llb); *y Bvarth yn drws* (Llw); *Buarth yr ardd las* (Llb); *Buarth yr aur* (Llb); *Buarth yr ebol* (Llw); *Buarth yr havotty* (Llw); *Buarth yr odyn* (Llb); *Buarth 'rwyn* (Llw); *buarth / r / yskvbor* (Llw); *Buarthau* (Llb, Lld, Llf, Llw); *Buarthau'r lôn* (Llb); *Buarthe y Trayan* (Llw); *Cae buarth grwyn Maes ty du* (Llr); *Cae Buarth gûl* (Llf); *Cae Buarth y Coed* (Llf); *Cae Buarth y Petrisiaid* (Llf); *Cae Buarth yr Wyn* (Llf); *Gors Buarth* (Lld); *Tan y Buarth* (Lld); *Ty'n y buarth* (Llr)

- buartheg** Enw anhysbys a geir ar gae yn Nhyddyn-bach, plwyf Llanwnda yn 1839. Nis nodir gan GPC.
- buarthgae** eg. 'close, enclosure'; lle caeëdig, coetgae; < *buarth* + *cae*:
Buarthgae (Lld, Llw); *Buarthgae'r hafodty* (Llw); *Buarthgae'r waen* (Llr)
- buchedd** eb.g. 'way of life; sustenance'; dull o fyw. neu, fel sy'n fwy tebygol yma: moddion cynhaliaeth:
Cae buchedd helaeth (Llw); *Werglodd buchedd helaeth* (Llw)
- buches** eb. 'milking-fold; herd'; buarth godro; gyr < *buch* / *buwch*+*-es*:
Fuches-las (Llr)
Cae'r fuches (Llw); *Fuches* (Llb, Lld); *Fuches las* (Lld)
- budr** ans.; llu. **budron**: 'dirty'; brwnt, aflan, bawaidd:
Cae'r Pyllau budron (Llw)
- bugail** eg.; llu. **bugeiliaid**; 'shepherd'; ceidwad anifeiliaid, yn enwedig defaid; cf. Cern.a Llyd. *bugel*; Gwydd. *buachail*:
Bryn-bugeiliaid (Lld)
Cae bryn bugail (Llb); *Cae bigail* (Llw); *Cae Bugeiliaid* (Lld)
- buwch** eb.; llu. **buchod** 'cow'; anifail benyw o rywogaeth yr ych; cf. Cern. Can. *bugh*; Llyd. *buc'h*:
Cae buchod uchaf (Llw); *Cae'r buchod* (Llb, Llw); *Cae sarn y fuwch* (Lld); *Ffridd fuchod* (Llb); *Park y buchod* (Llr);
- bwgan** eg. 'ghost, hobgoblin'; drychiolaeth, ysbryd, bwbach:
Lon y Bwygan (Llb)
- bwlan** eg.b. 'round straw vessel to hold corn, wool etc.; small rounded hill'; llestr crwn o wellt; bryncyn crwn:
Bwlan (Lld); *Pen-bryn-Bwlan* (Lld)
Bwlan Mawr (Lld); *Cae'r bwlan* (Lld)
- bwlch** eg. 'breach, gap'; adwy, hollt'; cf. Llyd. *boulc'h*:
Bwlchgwnnog (Llr); *Bwlch-y-ffordd* (Lld); *Pen-y-bwlch* (Llr)
Bwlch glas (Lld); *Bwlch gwnnog* (Llr); *Bwlch y Ffordd* (Lld); *Bwlch y*

groes (Llr); Pen y Bwlch (Lld, Llr); Tan y Bwlch (Lld); Tu hwnt i'r bwlch (Lld)

- bwth** *eg.; ll. bythod: 'cottage, hut'; caban, bwthyn. cwt; < Saes. booth?; Pen-y-bwth / bythod (Lld)*
- bychan** *ans. 'small, little'; bach; cf. Cern. Can. byhan; Llyd. bihan; Gwydd. becán, beccán; Cwm-bychan (Llw); Tyddyn-bychan (Llw) Kay Bichan (Llw)*
- byr** *ans.; ll. byrion: 'short, small'; bychan, cwta; cf. Cern. ber; Llyd. a Gwydd. berr; Dolydd-byrion (Lld) Birdir (Llb)*
- bystwn** *eg. amr. bystwm; 'whitlow'; ewinor, ffelwm; yn y cofnod isod cyfeiria o bosib at lysiau'r bystwn, sef 'wood sage' neu 'whitlow grass'; Bryn bystwn (Lld)*
- caban** *eg. 'cabin'; bwth, cwt bychan; benth.o'r Saes. Can. cabane; Gardd tan y Caban (Llb)*
- cadach** *eg. 'rag'; cerpyn, clwt; benth. o'r Wydd. cadach = 'calico'; Cae'r cadach (Llb); Cae'r cadach bach (Llb)*
- cadair** *eb. 'chair'; eisteddle symudol; cf. Cern. cadar; Llyd. Can. cadoer; Gwydd. Can. cathair; benth.o'r Llad. cathedra; Cae Cader (Lld); Fron gadair (Lld)*
- cadlas** *eb. 'glade; farm-yard, rick-yard'; llannerch; buarth, ydlan; Cadlas/Tyn-gadlas (Llb) Gadlas (Llr); y Gadlais (Llw); Cae cefn gadlas (Llb); Cae'r gadlas (Llb, Llr, Llw); Clwt y gadlas (Llw); Werglodd y gadlas (Llr)*
- cadlys** *eb. 'castle bailey, courtyard, enclosure, camp'; beili castell, buarth, gwersyll; Gadlys (Llw) Cefn Gadlys (Lld)*
- cae** *eg.; ll. caeau; 'field, enclosure; hedge, fence'; darn o dir amgacëdig, gwrych, clawdd; cf. Cern. ke; Llyd. kae; Cae-Adda Goch (Llb); Caethro (Llr); Cae-bach (Llb); Cae-Bold (Llb); Cae-caled (Llb); Cae-cerrig (Llb); Cae-ciprys (Llw); Cae-constable (Lld); Cae-cregyn (Lld); Cae-crin (Llr); Cae-Cristo (Llb); Cae-cyd (Lld); Cae-Darby (Llb); Cae-doctor (Lld); Cae-doctor-bach (Lld); Cae-dôl-Bleddyn (Llr); Cae-eithin (Llf); Cae-Elin Bulkeley (Llw); Cae-erw-Wian (Llr); Cae-Forgan (Lld); Cae-Francis (Llb); Cae-garw (Llb, Lld, Llw); Cae-geifr (Lld); Cae-glas (Llb, Llr, Llw); Cae-glyn (Llb); Cae-Gronw Goch (Lld); Cae-gwyn (Llb); Cae-haidd (Llb a Lld); Cae-halen-bach (Lld); Cae-halen-mawr (Lld); Cae-Hampton (Llb); Cae-hen (Llw); Cae-hil (Llb); Cae-hir (Llb); Cae-hoeden (Llr); Cae-Hopsyn (Llb); Cae-Howel (Llw); Cae-Iago (Lld); Cae-Ilan (Lld); Cae-Ilechfaen (Llb); Cae-Llywarch (Lld, Llw); Cae-mab-Ynyr (Llb); Cae-Madog (Llw); Cae-maen (Lld); Cae-maen-*

llwyd (Lld); Cae-main (Llb); Cae-mawr (Llb, Llwl); Cae-Morfudd (Lld); Cae-mur (Llb); Cae-newydd (Llr); Cae-Philip (Llb); Cae-poeth (Llr); Caepysgodlyn (Llb); Cae'r-allt (Llb); Caerberllan (Llb); Cae'r-bongam (Lld); Cae'r-capel (Llb); Cae'r-cock (Llb); Cae'r-cwriwr (Llb); Cae'r-efail (Llf); Cae'r-eglwys (Llb a Lld); Cae'r-estel (Llf); Cae'r-ffridd (Lld); Cae'r-Gethin (Llr); Cae'r-gors (Llw); Cae'r-groes (Llb); Cae'r-helygen (Llw); Cae'r-loda (Lld); Cae'r-moel (Llw); Cae'r-odyn (Llw); Caeronwy (Lld); Cae'r-pant (Llb); Cae'r-Sais (Llw); Cae'r-wal (Llb); Cae'r-waun (Llb); Cae'r-ymryson (Llb); Caerhos (Llf, Llr); Cae-rhydau (Llr); Cae-rhyg (Llw); Cae-Saeson (Llb); Cae-Salmon (Llf); Cae-Samuel (Llb); Cae-sarn (Lld); Cae-Siencyn (Llr); Caesion-Dafydd (Lld); Cae-sinamon (Llb); Cae-Spencer (Llb); Cae-Stanley (Llb); Cae-steel (Llb); Cae-Stoddart (Llb); Cae-tor-y-dŵr (Lld); Cae-Twthill (Llb); Cae-tŷ (Lld); Cae-tŷ-du (Lld); Cae-ysgubor (Llw); Pant-cae-haidd (Llb); Pencaesion (Lld); Pen-y-cae (Llw); Trawsgae (Llb); Tyddyn-cae (Llr); Tyddyn-y-cae-coch (Llb); Tyn-cae-newydd (Llb)

Cae (Llb, Lld, Llwl); Cae agosaf Cefn Ynysoedd (Llf); Cae agosa'r rhyddol (Llb); Cae gosa i'r lon (Lld); Cae gosar garn (Llb); Cae Alis /Kae Alis o'r Nant (Llr); Cae Alsi (Llb); Cae annas isaf (Llr); Cae annas uchaf (Llr); Cae Arddwr (Lld); Cae bach (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl); Cae bach canol (Llb, Llwl); Cae Bach Garreg (Lld); Cae bach Glan môr (Lld); Cae bach haidd (Llb); Cae bach isa (Llb, Llr); Cae bach nesaf (Llf); Cae bach pellaf (Llf); Cae bach Siôn (Lld); Cae bach tan cob (Llw); Cae bach Tyn-rallt (Llb); Cae bach uchaf (Llb, Llf, Llr, Llwl); Cae bach uwch ben y Ddôl (Llr); Cae bach y Coed (Llr); Cae bach y chwarel (Llb); Cae bach y ffridd (Llw); Cae bach y lôn (Llb, Llwl); Cae bach yr afon (Llw); Cae bach y Waen (Llr); Cae bach Ysgybor fawr (Llf); Kay Banadle (Llb); Cae'r banadl (Llw); Cae banis (Llw); Cae barley (Llw); Cae barley canol (Llw); Cae barley uchaf (Llw); Cae bating (Llb, Llwl); Cae bedw bach (Llw); Cae bedw issa (Llw); Cae bedw ucha (Llw); Cae befillan (Llb); Cae befillan isaf (Llb); Cae ben boncan (Llb); Cae bengain (Llw); Cae benlon bach (Llw); Cae Benllach (Lld); Cae Bennett (Lld); Cae Berllan Newydd (Lld); Cae berth ddu (Llb); Cae beudy bach (Lld, Llr, Llwl); Cae beudy coch (Llr); Cae beudy mawr (Llb, Lld); Cae beudy newydd (Llw); Kay Bichan (Llw); Cae bigail (Llw); Cae bigson (Llw); Cae Bison (Lld); Cae blaen y coed (Llr); Cae Bodethmai (Llb); Cae Bodwrdda (Llb); Cae Boncan (Lld, Llr); Cae bonc uchaf (Llb); Cae Bont faen (Llf); Cae bowling green (Llb); Cae branar (Llr); Cae bras geirch (Llw); Cae Bregin (Llw); Cae Bricks (Lld, Llf); Cae brwyn (Llb, Lld, Llr, Llwl); Cae Brwyn Bach (Lld); Cae brwynog (Llb, Llr, Llwl); Cae Bryn Beddau (Llb); Cae bryn bella (Llb); Cae bryn bugail (Llb); Cae bryn clochydd (Llr); Cae brynnddigod (Cae pren bendigaid) (Llb); Cae brynengan (Llw); Cae bryn glas (Llb, Llr); Cae bryn haera (Llr); Cae Brynhyfryd (Lld); Cae bryn y fonwent (Llw); Cae Bryn y Manger (Lld); Cae Bryn March (Lld); Cae bryn mawr (Llw); Cae brynmelyn (Llr); Cae bryn newydd (Llw); Cae bryn tywod (Llr); Cae Bryn twrch (Lld); Cae bryniau (Lld); Cae buarth grwyn Maes ty du (Llr); Cae Buarth gŵl (Llf); Cae Buarth y Coed (Llf); Cae Buarth y Petrisiaid (Llf); Cae Buarth yr Wyn (Llf); Cae buchedd helaeth (Llw); Cae buchod (Llb, Llwl); Cae buchod uchaf (Llw); Cae Bugeiliaid (Lld); Cae Cader (Lld); Cae calch (Llb, Llwl); Cae caled (Lld, Llr, Llwl); Cae caled bach (Llr); Cae caled gwair (Llb); Cae caled porfa (Llb); Cae cam (Llb, Lld); Cae canol (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl); Cae

canol bach (Lld); Cae Canol isaf (Llw); Cae canol Maes ty du (Llr); Cae canol uchaf (Llw); Cae capel (Lld, Llr); Cae carneddi (Llb); Cae cavan? cochion (Llw); Cae cefn (Lld, Llw); Cae cefn bach (Llw); Cae cefn beudy (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae cefn cae tywyrch (Lld); Cae cefn coch (Llw); Cae cefn efail (Lld); Cae cefn felin (Llw); Cae cefn gadlas (Llb); Cae cefn gweithdy (Lld, Llw); Cae Cefn Hengwrt (Llw); Cae cefn hen waliau (Llb); Cae cefn las (Llw); Cae cefn mawr (Llw); Cae cefn nesaf (Llw); Cae cefn pellaf (Llw); Cae cefn rhos (Lld); Cae cefn sgubor (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae cefn stabal (Llb, Llw); Cae cefn tŷ (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae cefn tŷ bach (Llr); Cae cefn Tŷ-gwyn (Llb); Cae cefn tŷ pellaf (Llb, Llr); Cae cefn tŷ ucha (Lld); Cae cefn werglodd (Llr); Cae cefn yard (Lld); Cae cefn y berllan (Llb); Cae cefn y coed (Llf); Cae cefn y ddôl (Llb); Cae cefn y fonwant (Llr); Cae cefn yr ardd (Llb, Lld, Llw); Cae cefn yr hoywal (Llb, Lld); Cae cefn Ysgubor (Llf); Cae ceffylau (Lld, Llr); Cae ceiliog (Llw); Cae ceirch (Llb, Llr, Llw); Cae celyn (Llb, Lld, Llw); Cae celynen (Llw); Cae cerrig (Llb, Llw); Cae cerrig mân (Llf); Cae cethin (Llr); Cae Ceulanydd (Llb); Cae ceunant (Llr); Cae cil llidiart (Lld); Cae cinamon (Llb); Cae clai (Lld); Cae clip (Llw); Cae clip pellaf (Llw); Cae clock (Llr); Cae clover / glover (Llb, Lld, Llr); Cay clwt (Llw); Cae coch (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae coch isa (Lld); Cae coed (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae coed bach (Llf, Llr); Cae coeden (Llw); Cae Coed Mawr (Llf, Llr); Cae coed isa (Llb, Llw); Cae coed ucha (Llb, Llw); Cae coeden fawr (Llb); Cae conglog (Llf); Cae conglog isaf (Llf); Cae commin (Llw); Cae common (Llb); Cae corlan y geifr (Llr); Cae corn (Llb); Cae corn hir (Llb); Cae court (Lld); Cae-Craig-y-Gatberth (Llw); Cae cras (Lld, Llr); Cae cregin (Llw); Cae crin (Llr, Llw); Cae crin isaf (Llf); Cae crin uchaf (Llf); Cae croes (Llb); Cae crown (Llb); Cae crwn (Llb, Llr, Llw); Cae curly (Llw); Cae cwm (Lld); Cae cwm bach (Llf); Cae cwt (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae cwta (Lld, Llw); Cae cwter (Lld); Cae cwt mochyn (Llw); Cae Cwt nesaf (Llf); Cae cyd (Lld); Cae Cydnafon (Llb); Cae cynffonwyn (Llr); Cae cynffonwyn isaf (Llr); Cae cynffonwyn uchaf (Llr); Cae Cynrig (Llb); kay kyn' Sais [Cae Cynwrig Sais]; Cae cyll (Llr); Cae cyllgada? (Llw); Cae cyn ceirch (Llw); Cae cysula (Llb); Cae Cytiau (Llr); Cae daear llwynog (Lld); Cae dafarn isa (Llb); Cae dafarn wen (Llb); Cae Dafydd Roberts (Llw); Cae Dan y Cefn Coch (Llw); Cae das eithin (Llb); Cae deg llathen (Llb); Cae didfa (Llr); Cae dinter (Llb); Cae dolla isa (Llb); Cae dormos (Llb); Cae Draenias (Llf); Cae draw (Llw); Cae dros Tŷ-coch (Lld); Cae drwg (Llw); Cae Drws Tŷ dû (Llw); Cae drws y beudy (Lld, Llr, Llw); Cae drws y cwt (Lld); Cae drws y sgubor (Lld, Llf, Llr, Llw); Cae'r drws y tŷ (Llw); Cae dryg (Llw); Cae dryll gwyn (Llb); Cae dryll Nicholas (Llr); Cae du (Lld, Llw); Cae dwfr (Lld, Llw); Cae dyn tew (Llb); Cae Ddol haf (Llb); Cae ddôr goch (Llb); Cae ddraenen (Llr); Cae Ddrymas (Llw); Cae eglur (Lld); Cae egras (Llb); Cae eisingrug (Llr); Cae eithew (Llw); Cae eithin (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae eithin bach (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae eithin canol (Llb); Cae eithin defaid (Llr); Cae eithin llydan (Llw); Cae eithin Maes ty du (Llr); Cae eithin mân (Llb, Lld); Cae eithin mawr (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae Eithinog (Llw); Cae eithin ty bach (Llw); Cae eithin uchaf (Llb, Llw); Cae Elias (Llr); Cae Ellis bach (Llr); Cae Ellis Griffith (Llr); Cae Ellis mawr (Llr); Cae ennyd (Llb); Caû Erw (Llb); Cae erw fawr (Lld); Cae erw gein (Llr); Cae eseyll (Llb); Cae ester (Llw); Cae Factory (Llw); Cae Fadog (Llw); Cae fawnog isaf (Llr); Cae fawnog uchaf (Llr); Cae Feiston (Lld,

Llw); Cae velin vapur (Llb); Cae f'ewyrth Hugh (Llr); Cae Ficar (Llw); Cae finigr (Llw); Cae flaen drws (Llb); Cae foty (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae voty bach (Lld) / Cae'r fodty bach (Llw); Cae 'fotty isaf (Llr); Cae 'fotty uchaf (Llr); Cae frwdig ? (Lld); Cae Francis (Llb); Cae ffridd (Llw); Cae ffordd (Lld, Llw); Cae ffordd haearn (Lld); Cae ffront (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae ffront yr Havod (Llr); Cae ffynnon Adda (Lld); Cae ffynnon bach (Llb, Lld, Llr); Cae ffynnon Berthi (Llw); Cae ffynnon beuno (Llw); Cae ffynnon gotiau (Llw); Cae ffynnon mawr (Lld); Cae ffynnon odliw (Lld); Cae ffynnon wen (Lld, Llw); Kay ffynon Vnda (Llw); Cae Gaet y Briû ?(Lld); Cae gamdda (Llb, Llf, Llw); Cae gamdda fawr (Llb, Llw); Cae garf ? (Llw); Cae garnedd (Llb); Cae garnedd wen (Llb); Cae garreg / carreg (Llb, Lld); Cae garreg felan (Lld); Cae Garreg lwyd (Llf); Cae Garth y Pandy (Llw); Cae garw (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae garw bach (Llb); Cae garw isa (Lld); Cae garw Maes ty du (Llr); Cae garw mawr (Llb); Cae garw uchaf (Llw); Cae gate tŷ (Lld); Cae gelltydd (Llw); Cae Gerlan (Lld); Cae Glanaber (Llb); Cae glan yr afon (Llb, Llw); Cae Glan y Môr (Llf); Cae glas (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae glas bach (Llr); Cae glas isaf (Llf); Cae glas mawr (Lld); Cae Glas Tan y Fynnon (Llf); Cae glas ucha (Llb, Llf); Cae gloddfa (Lld); Cae glover / clover (Llb, Lld, Llf, Llr); Cae glyn (Llb); Cae green (Llb, Llr); Cae grepach (Lld, Llw); Cae Goidan wen (Llb); Cae gors bach (Llb, Llr); Cae Griffith Saer (Llb); Cae groeslon isa (Llb); Cae groeslon ucha (Llb); Cae Gronwy (Lld); Cae Guto (Lld); Cae Guto'r ddol (Llr); Cae gwag (Llw); Cae gwair (Llb, Lld, Llw); Cae gwair isa (Llb), Cae gwair ucha (Llb); Cae gwaliau isaf (Llw); Cae gwaliau uchaf (Llw); Cae gwartheg (Llw); Cae gwas dol (Llb); Cae gwastad (Llb, Llw); Cae Gweirglodd y pwll (Llf); Cae gwenith (Lld, Llr, Llw); Cae Gwgan (Lld); Cae gwlaw (Llw); Cae gwlyb (Llb, Lld, Llf, Llw); Cae gwndwn (Llb, Lld, Llw); Cae gwyn (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae gwyn bach (Llr); Cae gwyn mawr (Llr); Cae had (Llb, Llr, Llw); Cae haearn (Lld); Cae haidd (Llr, Llw); Cae halen (Lld); Cae Haslam / Caeau Haslam (Llb); Cae Helen (Lld); Cae helig (Llr); Cae helygan bach (Llw); Cae hen (Lld, Llw); Cae hen ardd (Llb, Llw); Cae hen odyn (Lld); Cae hen Scybor (Llw); Cae hetar (Llw); Cae hilling (Llb); Cae hir (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae hir canol (Llb); Cae hir pellaf (Llb); Cae Hobson (Llb); Cae Humphrey (Llr, Llw); Cae Hwa (Llb); Cae Hwlcyn (Llw); Cae hyll (Llb, Lld, Llf, Llw); Cae hysp (Llb); Cae hysb gosa (Llb); Cae hywarch (Llw); Kay Jevan ap Brur'on (Llb); Cay Jeuan moile (Llr); Cae isaf (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae isaf Cae main (Llb); Cae Johnson (Llb); Cae Lodging Hall (Llb); Cae Lôn Dowyll (Llb); Cae lôn las (Llr); Cae lon llwyn y brain (Llr); Cae Llain Meddygon (Llb); Cae Llannerch yr Hendre (Lld); Cae llathen (Lld); Cae llawr (Llb); Cae llech (Llw); Cae Lledpen (Llw); Cae Ledpen bach (Llw); Cae Lleiniau Gwman (Llf); Cae llenor / lleuar (Llb); Cay Llethpay (Llb); Cae llety bach (Llb); Cae llewelyn (Llr); Cae llidiart (Llb, Lld, Llf, Llw); Cae llidiart coch (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae llidiart coed (Llb); Cae llidiart Geufron (Llw); Cae llidiart Glanrafon (Llw); Cae llidiart gwyn (Llb); Cae llidiart lôn (Llb); Cae llidiart mawr (Llw); Cae llidiart rhos (Llb) Cae llidiart ucha (Llb); Cae llock (Llr); Cae llwbi (Llb); Cae llwm (Lld, Llf, Llw); Cae llwm y ddôl (Lld); Cae llwyd (Llb, Lld); Cae llwyn (Lld); Cae llwyn derw (Llb, Lld); Cae llwyn ffridd (Lld); Cae llwyn pwll marl (Lld); Cae llwyn Robin (Llb); Cae llwyn Robin bach (Llb); Cae llwyn Robin fawr (Llb); Cae llwyn Robin ganol (Llb); Cae llwyni (Llb); kay

mad' (Llr); Cae llyncol (Llw); Cae llywarch (Llw); Cae maen (Lld); Cae Maen bras (Llw); Cae Maer sofl (Llw); Cae maes Neuadd (Llf); Cae main (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae main big (Llw); Cae main Maes ty du (Llr); Cae Mair (Lld); Cae march / meirch (Lld, Llf, Llw); Cae Marchog (Llw); Cae Mari (Llr); Cae marl (Lld, Llf); Cae marl issa (Llw); Cae Marl ucha (Llw); Cae Martha (Llr); Cae Matting bach (Llb); Cae mawn llwyd (Llb); Cae mawr (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae mawr canol (Llw); Cae mawr isa (Llb, Llr); Cae mawr llwyd (Lld); Cae mawr llwyn Yn (Llf); Cae mawr pellaf (Llw); Cae mawr ucha (Llb); Cae mawr y Felin (Lld); Cae melinydd (Llr); Cae melyn (Llb, Llw); Cae melyn bach (Llw); Cae melyn mawr (Llw); Cae melyn isa (Llb); Cae melyn ucha (Llb); Cae mellyddern? (Llw); Cae merddyn bach (Llw); Cae merddyn Iago (Llr); Cae merddyn mawr (Llw); Cae merllyn (Lld, Llf, Llw); Cae merllyn mawr (Llw); Cae mieri (Llb, Llf, Llr); Cae mieri hirion (Llb); Cae moch (Llb); Cae Moel (Llw); Cae mount (Llb); Cae M' Glynne (Llf); Cae Mrs Drew (Llb); Cae Mul bach (Llf); Cae Mul Mawr (Llf); Cae mur (Lld, Llw); Cae Mur bach (Llf); Cae Mûr Mathew (Llr); Cae Mur Mawr (Llf); Cae muriau (Llr); Cae mwd (Lld); Cae mwyaf (Lld); Cae mydylan (Llb); Cae mydylan pellaf (Llb); Cae mydylu gosaf at yma (Llb); Cae nant (Lld, Llr); Cae nant isa (Lld); Cae nant ucha (Lld); Cae naw llathen (Llb, Lld); Cae neidr (Llw); Cae Neina (Llb); Cae nesaf Bont fain (Llf); Cae nesa i llwyn y brain (Llr); Cae nesaf penrhyn (Llf); Cae nesa'r Benallt (Lld); Cae nesa'r Beudy (Lld); Cae nesa'r bigell (Llw); Cae nesa'r Cae bach (Llw); Cae'r nesa'r cae uchaf (Llw); Cae nesa i'r dref (Llw); Cae nesar ffordd (Llb, Llw); Cae nesa i'r ffordd fawr (Lld); Cae nesa'r hafod (Lld); Cae nesar lôn (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae nesa'r lon Maes ty du (Llr); Cae nesa'r mwyaf (Lld); Cae nesa'r Odyn (Lld); Cae nesar Rhos dican (Llb); Cae nesa'r tŷ (Lld); Cae Nêst isa (Llw); Cae Nêst ucha (Llw); Cae newydd (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae newydd bach (Llr); Cae newydd isa (Lld); Cae Newydd Pella (Llf); Cae newydd ucha (Lld); Cae ochr (Llr); Cae oddiar bendy (Llb); Cae odiar y Gors (Llb); Cae o flaen drws (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae oflaen drws bryn clochydd (Llr); Cae oflaen drws Dolellog (Llw); Cae o flaen drws nesaf (Llf); Cae o flaen drws tŷ (Lld); Cae oflaen drws ty du (Llw); Cae oflaen drws y beudy (Llr, Llw); Cae o flaen drysau (Lld); Cae o flaen 'Scybor (Lld); Cae o flaen tŷ (Lld); Cae oflaen y beudy (Llw); Cae Owen Dafydd (Llr); Cae palmant (Llw); Cae pant bach (Llw); Cae pant coch (Llw); Cae pant mawr (Llw); Cae pant pellaf (Llw); Cae pant uchaf (Llr); Cae-pant-y-Ceffyl (Llw); Cae Pant-y-defaid (Llb); Cae Pant-y-waun (Llb); Cae paprys (Llw); Cae Park y Stalwyn (Llw); Cae parlour (Llb); Cae paul? pawl? (Llw); Cae 4 llathan (Llb); Cae pedar wrddeg (Llb); Cae pellaf (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae pellaf cefn coch (Llw); Cae pellaf isaf (Llr); Cae pellaf uchaf (Llr); Cae pen (Llb); Cae pen bach (Llw); Cae pen ceunant (Llw); Cae Pengelli (Llb); Cae Pengelli isa (Llb); Cae pen groes (Llw); Cae pen hen cwarel (Llb); Cae pen lan (Llw); Cae pen lon (Llb, Lld, Llw); Cae pen llidiart (Llb); Cae penllydan (Llb); Cae Penmorfa (Llb); Cae pen 'r Orsedd (Lld); Cae Penrhos (Llw); Cae penrhos bach (Llb); Cae pen stabal (Llw); Cae pen tir (Llr); Cae pen tyrallt (Llb); Cae pen y Bonc (Llf); Cae pen y boncan (Llb, Llr); Cae pen y bont (Llb, Llw); Cae peny bronnydd (Llw); Cae pen y bryn (Llw); Cae pen y cae (Llb); Cae pen y cefnydd (Llw); Cae pen y coed (Llr); Cae pen y felin (Llw); Cae pen y gongl (Llr, Llw); Cae pen y groeslon (Llr, Llw); Cae pen y Morfa (Llf); Cae pen y nant (Lld); Cae

pen yr allt (Llb); Cae perllan bach (Llr); Cae Phillips (Llb); Cae Pierce Owen (Llb); Cae Pigfain (Llr); Cae pigsofl (Llr); Cae poethfal (Llw); Cae pompren (Llr); Cae pompren bach (Llr); Cae ponc bach (Lld); Cae porfa (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl); Cae porfa bach (Llb); Cae porfa mawr (Llb); Cae Porth lleidiog (Llf); Cae pren bendigaid (Llb); Cae Prenton (Llb); Cae pridd wall (Llw); Cae primp (Llb); Cae Pryscol isaf (Llr); Cae Pryscol isaf pellaf (Llr); Cae pumtheg llaethan (Llb); Cae pur y nant (Lld); Cae pwll bach (Llb); Cae pwll calch (Llr); Cae pwll cywarch (Llw); Cae pwll gro (Llw); Cae pwll marl (Llw); Cae pwll mawr (Llr); Cae pwll mine (Llf); Cae pwll moch (Llw); Cae pwll pridd (Llb, Llwl); Cae Pwll y Bleiddie (Lld); Cae pwll y cosyn (Llb); Cae pwll y Fraithwen (Llr); Cae pwmp (Llr); Cae pwrs (Llw); Cae pwt (Llr); Cae pyllau mawr (Llr); Cae pymtheg llathen (Llb); Cae Pyscodlin (Llb); Cae'r aber (Llb); Cae'r adlodd (Llb); Cae'r adwy fawr (Llb); Cae'r aethnen (Llr); Cae'r afon (Lld, Llr, Llwl); Cae'r afon bach (Llw); Cae'r allt (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl); Cae'r allt bach (Llw); Cae'r allt bellaf (Llf); Cae rallt fawr (Llw); Cae rallt ganol (Llw); Cae'r allt goch (Llw); Cae'r ardd (Llb, Lld, Llwl); Cae'r ardda (Llw); Cae'r ardd goch (Lld); Cae'r Baile canol (Llw); Cae'r Baile isa (Llw); Cae'r Baile Ucha (Llw); Cae'r banadl bach (Llb); Cae'r Betws (Lld); Cae'r breth? / beith? (Llb); Cae'r bengron? (Llb); Cae'r berllan (Llb, Lld, Llf, Llwl); Cae'r Berth (Llf); Cae'r beudy (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl); Cae'r beudy gwyn (Llr, Llwl); Cae'r Beudy Uchaf (Llr); Cae'r Beudy'r Ychain (Llf); Cae'r big (Llb, Lld, Llr); Cae'r bobty (Llw); Cae'r bonc (Llb, Lld, Llr, Llwl); Cae'r bont (Llb, Lld, Llr, Llwl); Cae'r bont sech (Llb); Cae'r bragdy (Llb, Lld); Cae'r brichod? (Llb); Cae'r brwyn (Llb); Cae'r bryn (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl); Cae'r bryn nesar ty (Llb); Cae'r buarth (Lld); Cae'r buchod (Llb); Cae'r bwlan (Lld); Cae'r cadach (Llb); Cae'r cadach bach (Llb); Cae'r capel (Llb); Cae'r castell (Llb); Cae'r cefn (Lld, Llr); Cae'r cefn eithin (Lld); Cae'r ceffylau (Llb); Cae'r cellar (Llf); Cae'r Cenllys crynion (Llw); Cae'r Cilgwyn (Lld); Cae'r clogwyn (Llw); Cae'r Clogwyn isa (Llw); Cae'r Clogwyn ucha (Llw); Cae'r Cloppa (Llf); Cae'r Clwt pellaf (Llf); Caer Cogrwn (Llb); Cae'r colc (Lld); Kay y Commeney / Cae'r Cummin (Llb); Cae'r crew (Llb) / Cae'r cryw (Llw); Cae'r cŷn (Lld); Cae'r dafarn (Lld); Cae'r defaid (Llb, Lld, Llr, Llwl); Cae'r Deheu / Cae'r de (Llw); Cae'r donnen (Llr, Llwl); Cae'r donnen sech (Llw); Cae'r drain (Llb, Llwl); Cae'r droferth ? (Llb); Cae'r drws (Llb, Lld, Llwl); Cae'r Duos (Llr); Cae'rdwroer (Lld); Cae'r Dyffryn (Llf); Cae'r dyniewyd (Lld); Cae'r ddeiol (Llb); Cae'r dderwen (Llb, Llwl); Cae'r dderwen-deg (Llw); Cae'r dderwen gam (Llw); Cae'r ddôl (Llr, Llwl); Cae'r ebol (Lld, Llwl); Cae'r efail (Llb, Llr, Llwl); Cae'r eglwys (Llb, Llf); Cae'r erin (Llr); kae / r / eythyn issaph (Llw); kae / r / eythyn uchaf (Llw); Cae'r fadyn isaf (Llb); Cae'r fadyn uchaf (Llb); Cae'r fain (Llr); Cae'r fawnog (Lld, Llr, Llwl); Cae'r felin (Llb, Llr, Llwl); Cae'r foel ty (Llw); Cae'r folly (Llw); Cae'r fron (Llw); Cae'r fuches (Llw); Kae / r / Ffos (Llw); Cae'r ffridd (Lld, Llwl); Cae'r Frost (Llb); Cae'r ffynnon (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl); Cae'r ffynnon bach (Llw); Cae'r Ffynnon Ffynydd / Hynydd (Llf); Cae'r Ffynnon isaf (Llf); Cae'r ffynnon oer (Lld); Cae'r ffynnon ucha (Llb, Llf); Cae'r gadlas (Llb, Llr, Llwl); Cae'r garnedd (Lld); Cae'r garreg (Llb, Lld, Llr, Llwl); Cae'r garreg fawr (Llf, Llr, Llwl); Cae'r garreg isa (Llb); Cae'r Garth (Llr); Cae'r gaseg (Llb); Cae'r gate (Llb, Lld, Llf, Llwl); Cae'r gegin (Llb, Lld); Cae'r gegin bach (Llw); Kay'r Gerllan Issaph (Llw); Kay'r Gerllan Uchaph

(Llw); *Kae / r / glas haidd* (Llw); *Cae'r gloch* (Llb); *Cae'r glofer*
bâch (Llw); *Carglommen* (Llb); *Cae'r Goach* (Lld); *Cae'r goedan*
 (Llr); *Cae'r goedladd* (Lld); *Cae'r gof* (Llb, Lld); *Cae'r gof ucha*
 (Llb); *Cae'r gôgwen* (Llw); *Cae'r gongl* (Llb, Lld) / *Cae'r congl*
 (Llw); *Cae'r gollan* (Llb); *Cae'r gorlan* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw);
Cae'r gors (Llb, Lld, Llr, Llw); *Cae'r graig* (Llb, Llf); *Cae'r Gro*
 (Llf); *Cae'r groes* (Llb, Llf, Llw); *Cae'r groeslon* (Llb, Lld, Llr, Llw);
Cae'r gwaelod (Llf); *Cae'r gwenith Gaia* (Llb); *Cae'r gweston* (Lld);
Cae'r Gwyddel (Lld); *Cae'r hafodty* (Llr); *Kae / r / haydd glas* (Llw);
Cae'r hen dai isa (Llb); *Cae'r hen dai ucha* (Llb); *Cae'r hen dy* (Llf);
Cae'r hen felin (Llw); *Cae'r hen lôn* (Llb); *Cae'r henryd* (Llw);
Cae'r hen sinach (Llb); *Cae'r hoewel* (Llw) / *Cae'r hovel* (Lld, Llr);
Caer Inn (Llw); *Cae'r lôn* (Llb, Lld, Llf, Llw); *Cae'r lon bach* (Llw);
Cae'r lôn gau (Llb); *Cae'r Lôn Gelyn* (Llr); *Cae'r llan* (Llb, Lld, Llr,
 Llw); *Cae'r llas* (Llb); *Cae'r llo* (Lld, Llf); *Cae'r lloiau* (Llb, Lld, Llf,
 Llr, Llw); *Cae'r lloiau isa* (Llb); *Cae'r lloiau ucha* (Llb); *Cae'r*
llwybr (Llb, Lld, Llf, Llr); *Cae'r llwybr croes* (Llb); *Cae'r Llwyn* (Llf,
 Llr); *Cae'r Llwyn isaf* (Llf); *Cae'r Llwyn uchaf* (Llf); *Cae'r llyn* (Llb,
 Lld, Llf, Llr); *Cae'r maen* (Llr); *Cae'r maen llwyd* (Llb); *Cae'r*
meibion (Lld); *Cae'r meillion* (Llw); *Cae'r merddyn* (Llb, Lld) / *Cae'r*
Murddyn (Llw); *Cae'r merlyn* (Llw); *Cae'r moch* (Lld); *Cae'r*
mochyn (Llb, Llw); *Cae'r Morfa* (Llb, Lld); *Cae'r mulod* (Llb); *Cae'r*
myn (Llb, Llw); *Cae'r mur llwyd* (Llb); *Cae'r mynydd* (Llb, Lld, Llr,
 Llw); *Cae'r mynydd bach* (Llb, Llw); *Cae'r Mynydd mawr* (Llw);
Cae'r nant (Llb, Llw); *Cae'r odyn* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Cae'r odyn*
galch (Llb, Llw); *Cae'rofft* (Lld, Llr); *Cae'r onnen* (Llb, Lld); *Cae'r*
orsedd (Llw); *Cae'r pandy* (Llb, Lld, Llr); *Cae'r pant* (Llb, Lld, Llr,
 Llw); *Cae'r parc* (Llb, Llw); *Cae'r Parlwr* (Llw); *Cae'r penrhyn*
 (Llw); *Cae'r perthi* (Lld); *Cae'r picar* (Llb); *Cae'r pîn* (Llb, Lld, Llr,
 Llw); *Cae'r pistyll* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Cae'r pistyll isa* (Lld); *Cae'r*
plant (Llw); *Cae'r Plannwydd* (Llw); *Cae'r Plas* (Llb, Lld, Llf); *Cae'r*
Polyn (Lld) / *Cae'r bolin* (Llw); *Cae'r pontbren* (Llw); *Cae'r prayer*
 (Llb); *Cae'r pwll* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Cae'r pyllau* (Llr); *Cae'r*
Pyllau budron (Llw); *Cae'r sadler* (Llb); *Cae-['r] Sais bach* (Llw);
Cae'r Sais isa (Llw); *Cae'r Sais ucha* (Llw); *Cae'r sarn* (Llb, Lld, Llr,
 Llw); *Cae'r Sil* (Llw); *Cae'r Sinach* (Llf); *Cae'r stabl* (Llb, Lld, Llw);
Cae'r teiliwr (Lld); *Cae'r tir Ychain* (Lld); *Cae'r Trayan* (Llw); *Cae'r*
twll (Llb, Lld, Llr); *Cae'r turnpike* (Llb); *Cae'r tŷ* (Llb, Lld, Llf, Llr,
 Llw); *Cae'r tŷ bach* (Lld); *Cae'r tŷ pella* (Llb, Llr); *Cae'r Ty Porth*
lleidiog (Llf); *Cae'r tyddyn* (Llb, Llf, Llr, Llw); *Caer un?* (Llb); *Cae'r*
waste (Llb); *Cae'r waun* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Cae'r Waun bach* (Llr);
Cae'r Weavers? (Llw); *Cae'r werglodd* (Llb, Llw); *Cae'r wern* (Llw);
Cae'r winllan (Llr); *Cae'r wrachen* (Llb); *Cae'r wŷyn* (Lld); *Cae'r*
yard (Llw); *Cae'r yd* (Llw); *Cae'r Ynysoedd* (Lld); *Cae'r ynys eithin*
 (Llr); *Cae'r ysgwydd* (Llw); *Cae'r ystalwyn* (Llb); *Cae rails* (Llr);
Cae Richard Roberts (Lld); *Cae Richd Thomas* (Llb); *Cae R^d Williams*
 (Llb); *Cae Robin isaf* (Llw); *Cae Robin uchaf* (Llw); *Cae round*
 (Llw); *Cae Rowland* (Llf); *Cae rwdins* (Llb); *Cae ryegrass* (Llb, Llr);
Cae rhedyn (Lld, Llf, Llr, Llw); *Cae rhedyn cochion* (Llb, Lld); *Cae*
rhigol (Lld); *Cae Rhiwallen* (Lld); *Cae rhos* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw);
Cae rhos bach (Llb, Llf); *Cae rhos isaf* (Llw); *Cae Rhos bellaf* (Llf);
Cae Rhos Cae Coch (Llf); *Cae Rhos Cefn Werthyd* (Llf); *Cae Rhos*
fawr (Llf) / *Cae rhos mawr* (Llw); *Cae Rhos Llyn* (Llf); *Cae Rhos*
nesaf (Llf); *Cae rhos uchaf* (Llw); *Cae rhwng dwy ffordd* (Lld); *Cae*
rhwng y ddwyffos (Lld); *Cae Rhydynog* (Llw); *Cae rhyg* (Llb, Lld,

Llw); *Cae rhydau* (Llb, Llr); *Cae rhyd caled* (Llw); *Cay Rhydhir* (Llw); *Cae rhyd Rhys* (Llb); *Cae rhyngom Cae Glas* (Llw); *Cae Saer* (Llw); *Cae Saith lathen* (Llf); *Cae sâl* (Lld, Llw); *Cae sarn y fiwch* (Lld); *Cae sclater* (Llb); *Cae sgwâr / square* (Llb, Llr); *Cae'r shop* (Llw); *Cae Siôn* (Lld); *Cae Siôn Prichard* (Llb); *Cae Sir Griffith* (Llw); *Cae slyw* (Lld); *Cae Smwt Gors* (Llw); *Cae sofl* (Llb, Llw); *Cae Sofl mawr* (Llw); *Cae Storws* (Llw); *Cae Sylltyn* (Llf); *Cae tail* (Llr); *Cae 3 acres* (Llb); *Cae tair gongl* (Llb); *Cae talar* (Llw); *Cae talcen* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Cae talcen beudy* (Lld); *Cae talcen gweithdy* (Lld); *Cae talcen 'refel* (Lld); *Cae talcen sgubor* (Lld); *Cae talcen stabl* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Cae talcen tŷ* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Cae talcen y gloch* (Llr); *Cae talcan yr hoywal* (Llw); *Cae tan beudy newydd* (Llw); *Cae tan drws* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Cae tan ffordd* (Llw); *Cae tan ganaf* (Llw); *Cae tan Gent* (Llr); *Cae tan gerddi* (Lld); *Cae tan gweithdy* (Lld); *Cae tan hen feudy* (Lld); *Cae tan lôn*, (Llb, Lld, Llw); *Cae tan llidiart* (Llb); *Cae tan Maes Neuadd* (Llf); *Cae tan 'rallt* (Llb); *Cae tan Stabal* (Llw); *Cae tan tai?* (Llw); *Cae tan tŷ* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Cae tan ty newydd* (Llw); *Cae tan y berllan* (Llb, Lld, Llf, Llw); *Cae tan y Betws* (Lld); *Cae tan y beudy* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Cae tan y clawdd* (Lld); *Cae tan y clogwyn* (Llb); *Cae tan y felin* (Llr, Llw); *Cae tan y foel* (Llb); *Cae tan y ffynnon* (Llb, Lld, Llf, Llw); *Cae tan y garrag* (Llw); *Cae tan y geulan* (Lld); *Cae tan y Nursery* (Lld); *Cae tan'r yard* (Llb, Llw); *Cae tan y pentref* (Llw); *Cae tan y rhos* (Llr, Llw); *Cae tan y sgubor* (Llb, Lld, Llf, Llw); *Cae tan y weirglodd* (Llb); *Cae tan yr ardd* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Cae tan yr ardd isa* (Llw); *Cae tatws* (Llb, Lld); *Cae tavern isa* (Llb); *Cae tavern ucha* (Llb); *Cae teg* (Llw); *Cae telyn* (Llw); *Cae telwyn* (Lld); *Cae teneu* (Llr); *Cae towad issa* (Llw); *Cae towad ucha* (Llw); *Cae trais* (Lld); *Cae trevor* (Llb); *Cae tros lôn* (Llb, Lld, Llw); *Cae tros werglodd* (Lld); *Cae tros y dwfr* (Lld); *Cae tros y ffordd* (Llb, Lld); *Cae tros y gors* (Llb); *Cae truan* (Llf); *Cae tu cefn beudy* (Lld); *Cae tu cefn y tŷ* (Lld, Llr); *Cae Tudur* (Llr); *Cae tyder isa* (Llr); *Cae tyder uchaf* (Llr); *Cae tu isar fordd haiarn* (Llw); *Cae tu isa'r lôn* (Llb); *Cae tu ucha'r beudy* (Llr, Llw); *Cae ty issar-Ty* (Llr); *Cae ty ucha merddyn* (Llb); *Cae ty uchaf lon* (Llb); *Cae tu ucha'r stabl* (Lld); *Cae ty ucha ty sgubor* (Llr); *Cae ty uchar ty* (Llb); *Cae ty ucha ty lon* (Llr); *Cae tu yma i'r beudy* (Lld); *Cae twll gro* (Llb, Llr); *Cae Twthill isa* (Llb); *Cae Twthill ucha* (Llb); *Cae tŷ beudy* (Lld); *Cae tŷ calch* (Lld); *Cae tŷ cerrig* (Llb, Llw); *Cae Tŷ coch* (Lld); *Cae Tŷ croes* (Lld); *Cae tŷ Danw* (Llb); *Cae Tŷ du* (Lld); *Cae Tŷ du gorlan* (Lld); *Cae Tŷ du tyfod* (Lld); *Cae Ty Eiddew* (Llf); *Cae Tŷ-gwyn* (Lld); *Cae ty hencydd?* (Llw); *Cae Tŷ Humphrey* (Lld); *Cae tŷ isa* (Lld, Llf); *Cae Tŷ Mwd* (Lld); *Cae Tŷ-newydd* (Lld, Llw); *Cae ty uchaf* (Llw); *Cae Ty y Feisdon* (Llf); *Cae Tyddyn Adda* (Llb); *Cae Tyddyn Alis* (Llb); *Cae tydden Baste* (Llb); *Cae tyddyn bochau* (Llr); *Cae Tyddyn Elan* (Llb); *Cae tyddyn gwydd* (Llw); *Cae Tyddyn Hen* (Llb); *Cae Tyddyn Isa* (Llb); *Cae Tyddyn-mad[r]yn isaf* (Lld); *Cae Tyddyn-mad[r]yn uchaf* (Lld); *Cae Tyddyn Poeth* (Llb); *Cae Tyddyn Uchaf* (Llb, Llr); *Cae tyddyn wrach* (Llw); *Kay Tythyn y Korr* (Llb); *Cae tyddyn y dincer* (Llb); *Cae tyfod ceirch* (Lld); *Cae Tŷ-ffynnon* (Llb); *Cae Tŷ-gwyn* (Llb); *Cae tyndir* (Llb); *Cae Tyn-lôn* (Llb, Llw); *Cae Tŷ-newydd* (Llb); *Cae Tyn-gors* (Llb); *Cae Tyn-pant* (Lld); *Cae Tyn-rhos* (Llb); *Cae Tynsclaters* (Llb); *Cae Tyn-y-pwll* (Llb); *Cae Tyn-y-werglodd* (Lld); *Cae Tŷ'r stabler* (Llb); *Cae tywod* (Lld, Llr); *Cae tywod pellaf* (Llw); *Cae Thomas* (Llb); *Cae Thomas bach* (Llb); *Cae uchaf* (Llb).

Lld, Llf, Llr, Llwl; Cae uchaf beudy coch (Llr); Cae uchaf Cae-main (Llb); Cae Ucha' main (Lld); Cae uchaf nant talgwyn (Llr); Cae ucha'r Penrhyn (Llw); Cae 20 llathan (Llb); Cae uwch ben Cae ysgubor (Llr); Cae uwch ben Twthill (Llr); Cae Uwch ben y Coed (Llr); Cae Uwch ben y Ddol (Llr); Cae uwch ben y felin (Llr); Cae uwch ben y Ffynnon (Llf); Cae uwch ben y Werglodd (Llb); Cae uwch law y Tu (Lld); Cae uchyfynon (Llb); Cae Varling (Llb); Cae wall wen (Llb); Cae waen (Lld); Cae waun isa (Llb, Lld); Cae waun ucha (Llb); Cae wern ddu (Llb); Cae werws cerrig (Llw); Cae werws fawr (Llw); Kay William ap John (Llb); Cae Wm Griffith (Llw); Cae Wm Owen (Llb); Cae wrth ben yr ysgubor (Lld); Cae wrth cefn beudy (Llw); Cae wrth dy Ellin (Llr); Cae wrth felin (Lld); Cae wrth gefn y ty (Llr); Cae wrth hen Efel (Lld); Cae wrth hen ffynnon (Llw); Cae wrth tŷ (Lld); Cae wrth werglodd (Lld); Cae wrth y ffordd (Llw); Cae wrth y lôn (Llf); Cae wrth yr afon (Llr); Cae wyth llathen (Lld); Cae y chen (Llb); Cae y deg llathen (Lld); Cae-y-Dryll-rhedyn (Llw); Cae y ddol isa' (Llb); Kay yr Gelli vcha (Llw); Cae ymryson (Llb, Lld); Cae'n drws (Llr); Cae yn Drws (Llw); Cae yn y drws (Lld); Cae Ynysoedd (Lld); Cae y pedair llathen / y Pedair Llathen (Lld); Cae sgubor (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl); Cay Yscybor Bach (Llb); Cae sgubor fawr (Llb); Cae Skybor Hen (Llf); Cae Ysgybor isaf (Llf); Cae sgubor newydd (Llb); Cae Ysgybor wen (Llf); Cae ysgallog (Llb); Cae ysgwar (Lld); Cae y walc (Llb) / Cae'r walk (Llw); Caeau brwynog (Llf); Caeau Cochion (Llw); Caeau Eithin (Llr); Caeau fari/fair (Llr); Caeau Frost (Llb); Caeau geirwon (Llw); Caeau Gleision (Lld); Caeau Llanbeblig (Llb); Caeau Calloyn (Llb); Caeau'r Esgob (Llf); Caeau'r felin (Llw); Caeau'r forryd (Llw); Caeau'r plant (Llw); Caeau'r Ysgubor (Llr); Caeau Rhos (Llf); Caeau tan y beudy (Llr); Caeau tan y ffordd (Lld); Caeau Ty croes (Llw); Caeau Tŷ'n y Lôn (Llr); Caeau ucha (Llw); Caeau uwchben y Ddol (Llr); Gwyngae (Llb)

caer

eb. 'fortress, enclosed stronghold, castle'; amddiffynfa, cadarnle amgaeëdig, dinas gadarn; cf. Cern. caer; Llyd. kaer; Gaerwen (Llw); Hengaer (Llb); Pen-y-gaer (Llw); Pen-y-gaerwen (Llw); Tan-y-gaer (Llw)

cafno

ans. 'hollow, concave'; cau, ceuol < cafn+(i)og; Tyddyn-y-felin-gafnog (Llw)

cagal

eg. 'dung, especially of sheep and goats'; baw defaid a geifr. yn enwedig pan fo wedi caledu ar goesau neu ar odre dillad; cf. Llyd. Can. cagal; Wern cagal (Llf)

calch

eg. 'lime'; calchfaen wedi ei losgi a ddefnyddir i wrteithio'r tir; cf. Cern. calch; Hen Wydd. cailc; Tŷ-calch (Llf); Cae calch (Llb, Llwl); Cae pwll calch (Llr); Cae'r odyngalch (Llb, Llwl); Cae ty calch (Lld); Gwerglodd tan 'rOdyngalch (Llw); Werglodd galch (Llw)

caled

ans. 'hard'; anodd ei dorri; gyda thir: anodd ei drin a'i droi; cf. Llyd. calet; Gwydd. Can. calath, calad; Cae-caled (Llb); Cae caled (Lld, Llr, Llwl); Cae caled bach (Llr); Cae caled gwair

- (Llb); *Cae caled porfa* (Llb); *Cae rhyd caled* (Llw); *Caled* (Lld); *Caledion* (Lld); *Ponc Galed* (Lld); *Gwerglodd galed* (Llw)
- cam**   *ans.* ‘crooked, curved’; *crwm, dolennog*:
Cae cam (Llb); *Cae’r dderwen gam* (Llw); *Werglodd gam* (Llb);
Werglodd hirgam (Llw)
- camfa**   *eb.* *amr. camdda*: ‘stile’; *grisiau o bren neu gerrig i groesi clawdd*:
Pen-y-gamfa (Lld)
Cae gamdda (Llb, Llf, Llw); *Cae gamdda fawr* (Llb, Llw); *Gamfa*
(Lld)
- camlas**   *eb.g.* ‘ditch, mill-race; canal; river bank, meadow near river’;
dyfrffos, ffrwd; canél; torlan, dôl ar lan afon:
Gamlas (Lld)
- canol**   *ans. ac eg.* ‘middle’; *hanner ffordd rhwng dau bwynt*:
Pen-y-gelli-ganol (Llb); *Rhuddallt-ganol* (Llb)
Yr allt ganol (Llb, Llf); *Yr ardd ganol* (Llb); *Buarth canole* (Llr);
Buarth ganol y wern (Llb); *Cae bach canol* (Llb, Llw); *Cae barley*
canol (Llw); *Cae canol* (Llb, Lld, Llf, Llr); *Cae Canol Bach* (Lld);
Cae Canol isaf (Llw); *Cae canol Maes ty du* (Llr); *Cae canol uchaf*
(Llw); *Cae chir ganol* (Llb); *Cae eithin Ganol* (Llb); *Cae llwyn Robin*
Ganol (Llb); *Cae mawr canol* (Llw); *Cae rallt ganol* (Llw); *Cae’r*
Baile canol (Llw); *Cefn canol* (Llr, Llw); *Cwireia Canol* (Llf); *Ddol*
ganol (Llb); *Gors ganol* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Gwinhinfryn canol* (Llf);
Lloc ganol (Llb); *Nant ganol* (Lld); *Parc canol* (Llr); *Ponc dan ganol*
(Llb); *Rhos ganol* (Llb); *Tŷ Canol* (Llr); *Waen ganol* (Llw); *Werglodd*
canol dydd (Llw); *Werglodd ganol* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Werglodd*
fawr ganol (Llw)
- capan**   *eg.* ‘cap’; *pen, cap; benth. o’r Hen Saes. cappa*:
Waun Goch y Capan (Lld); *Werglodd Capan* (Lld); *Hwnticapan* (Lld)
- capel**   *eg.* ‘chapel’; *eglwys fechan, capel anwes; addoldy neu dŷ cwrdd*
ymneilltuol < Llad. Diw. cappella:
Cae’r-capel (Llb)
Cae’r capel (Llb, Lld, Llr); *Gardd tan y Capel* (Llb); *Gardd y Capel*
(Llb)
- carnedd**   *eb.*; *llu. carneddi* ‘cairn, tumulus’; *crug neu domen o gerrig*:
Garneddwen (Llb)
Cae carneddi (Llb); *Cae garnedd* (Llb); *Cae garnedd wen* (Llb);
Carnedd Wil (Llr); *Erw garnedd* (Llw); *Garnedd* (Lld); *Maes garnedd*
(Llr);
- carreg**   *eb.g.*; *llu. cerrig*, *llu. bachigol: caregos*: ‘stone’; *darn bychan o graig,*
maen; cf. Cern. carrag; Llyd. carrek:
Cae-cerrig (Llb); *Carreg-diamond* (Llw); *Carreg-y-frân* (Llr); *Garreg-*
fawr (Llb); *Pant-y-cerrig* (Llb); *Rhyd-y-cerrig-gwynion* (Llr); *Tan-y-*
garreg-fawr (Llb); *Tŷ-cerrig* (Llw)
Bryn Cerrig (Lld); *Bryn y garreg* (Lld); *Buarth Cerrig* (Llw); *Cae*
Bach Garreg (Lld); *Cae cerrig* (Llb, Llw); *Cae’r garreg* (Llb, Lld, Llr,
Llw); *Cae’r garreg fawr* (Llf, Llr, Llw); *Cae’r garreg isa* (Llb); *Cae*
tan y garrag (Llw); *Cae tŷ cerrig* (Llb, Llw); *Cae werws cerrig* (Llw):

- Ddol gerrig (Llb); Garreg (Lld); Garreg y Gath (Llb); Cerrig (Llw); Y Cerrig (Llr); Y Cerrig Llwydion (Lld); Gors gerrig (Llb); Llain gerrig (Llb); Llain y Garreg (Llb); Penlon cerrig gwynion (Lld); Werglodd beudy Gerrig / cerrig (Llw); ?Gregas (Llr)*
- caregog** *ans. 'stony'; llawn cerrig; Ddol garegog (Llf); Llain garegog (Llf)*
- caseg** *eb. 'mare'; y fenywaidd o rywogaeth y march; cf. Hen Gern. cassec; Llyd. Can. casec; Cae'r gaseg (Llb); Llain y gaseg (Lld); mownog y gaseg (Llr)*
- castell** *eg. 'castle, stronghold'; caer. amddiffynfa, cadarnle: < Llad. castellum; cf. Llyd. Can. castell; Gwydd. Can. caisel; Castell-Caeronwy (Lld); Castellmai (Llb); Castell-Moelyn (Llr); Hengastell (Llw) Cae'r castell (Llb); Castell (Llb); Castell Cae'r Onwy (Lld); Castell Gardd (Llb); Castell gron (Llr); Castell Moelyn (Llr); Erow y castell (Llb); Pen y Castell (Llb); Tan y Castell (Lld)*
- catberth** *eb. 'thorn-brake, thicket': dryslwyn, tir llawn mieri < cad (gyda grym cryfhaol) + perth; Cae-Craig-y-Gatberth (Llw)*
- cath** *eb.g. 'cat'; anifail pedwartroediog bychan ag ewinedd llym; cf. Hen Gern. kat; Llyd. Can. caz; Llad. cattus; Garreg y Gath (Llb)*
- cawell** *eg. 'pannier, cradle, fish-trap'; llestr. crud, cored; benth. o'r Llad. Diw. cauella; Cern. cawel. cawal; Hen Lyd. cauell; Cwellyn / Quellyn (Llb a Llw) Quellyn Field (Llb); Buarth Fos y Cawell (Llf); Pull y Kawell (Llf); Cawellyn isaf (Llw)*
- cawoden** *eb.; amr. cafoden: ffurf fach. cawod / cafod; 'sudden sharp shower of rain'; cawod fach sydyn o law; Cilfoden (Lld)*
- caws** *eg. un. bach. cosyn 'cheese': enllyn a wneir o geulfraen llaeth; cf. Hen Gern. cos; Hen Lyd. cos-mid; benth. o'r Llad. cāseus; Cae pwll y cosyn (Llb); Gweirglodd Caws (Llr)*
- cefn**¹ *eg.: llu. cefnydd 'ridge'; esgair mynydd neu fryn; Cefn (Llr, Llw (2)); Cefn-Badda (Lld); Cefn-eithin (Lld); Cefn-Emrys (Lld); Cefn-llwyd (Llr); Cefn-nen (Lld); Cefntresaint (Llr); Cefn-werthyd (Llf); Cent-isaf (Llr); Pen-y-cefn (Llb) Cae cefn coch (Llw); Cae cefn las (Llw); Cae Dan y Cefn Coch (Llw); Cae pen y cefnydd (Llw); Cefn (Llr); Cefnau (Lld); Cefn agosaf'r lon (Llr); Cefn adlog (Llb); Cefn bach (Llr); Cefn canol (Llr, Llw); Cefn derwen (Llr); Cefn dros y lon (Llw); Cefn du (Llr); Cefn dŵr oer (Llb); Cefn eithin (Llb); Cefn eithin isa (Llb); Cefn gwastad (Llr); Cefn gwndwn (Llr); Cefn gwndwn bach (Llr); Cefn gwndwn Isaf (Llr); Cefn gwndwn Uchaf (Llr); Cefn gwndwn pellaf (Llr); Cefn gwyn (Llr, Llw); Cefn gwyn Eithin (Llw); Cefn Issa (Lld); Cefn mawr (Llr); Cefn pellaf (Llw); Cefnydd bach (Llw); Cefnydd mawr (Llw);*

Gwastad y cefn (Llr); Tros y Cefn (Llr); Tros y Cefn Gwastad (Llr); Gwerglodd Cefn gwyn (Llw)

cefn²

eg. 'back'; y rhan tu ôl i rywbeth:

Cefn-hendre (Llb); Cefn-hengwrt (Llw); Cefn-y-coed (Llf); Cefn-y-gof (Llb); Cefnynisoedd (Llf); Cefn-y-waun (Llb); Cefn-y-werglodd (Llb); Tyddyn-Cefn-y-Gwyndy (Llr)

Cae cefn (Lld, Llw); Cae cefn bach (Llw); Cae cefn beudy (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae cefn cae tywyrch (Lld); Cae cefn efail (Lld); Cae cefn felin (Llw); Cae cefn gadlas (Llb); Cae cefn gweithdy (Lld, Llw); Cae cefn hen walian (Llb); Cae cefn mawr (Llw); Cae cefn nesaf (Llw); Cae cefn pellaf (Llw); Cae cefn rhos (Lld); Cae cefn sgubor (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae cefn stabal (Llb, Llw); Cae cefn tŷ (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae cefn tŷ bach (Llr); Cae cefn Tŷ-gwyn (Llb); Cae cefn tŷ pellaf (Llb, Llr); Cae cefn tŷ ucha (Lld); Cae cefn werglodd (Llr); Cae cefn yard (Lld); Cae cefn y berllan (Llb); Cae cefn y beudy (Llb); Cae cefn y coed (Llf); Cae cefn y ddôl (Llb); Cae cefn y fonwant (Llr); Cae cefn yr ardd (Llb, Lld, Llw); Cae cefn yr hoywal (Llb, Lld); Cae tu cefn y tŷ (Lld, Llr); Cae wrth cefn beudy (Llw); Cae wrth gefn y ty (Llr); Cefn cae newydd (Llw); Cefn Cae'r allt (Lld); Cefn beudy (Lld); Cefn Gadlys (Lld); Cefn gallŷ Pan (Lld); Cefn gwyndy bach (Llw); Cefn mur y ffordd (Llb); Cefn scubor (Llr); Cefn tŷ (Lld); Cefn Tŷ Du (Lld); Cefn Tyddyn Gwiall (Lld); Cefn Tyddyn-hen (Llb); Cefn tyddyn isaf (Llr); Cefn y bach (Llb); Cefn y Bettws (Lld); kefen y koed (Llr); Cefn y garw (Llb); Cefn y goedladd bach (Llw); Cefn y goedladd fawr (Llw); Cefn y gwair (Llb); kefn y gwndy (Llr); Cefn y Maes (Lld); kefn y pandy (Llr); Cefn yr hoiwel (Lld); Cefn ysoedd (Llb); Cefn y tyndir (Llb); Waun cefn'r ardd (Llw); Werglodd cae cefn (Llw)

ceffyl

eg; llu. ceffylau 'horse'; anifail pedwar-carnol cryf a chyflym; cf. Hen Wydd. capall:

Cae-pant-y-Ceffyl (Llw); Cae'r ceffylau (Llb, Llr); Cae cyffylau (Lld); Cyffylau (Lld); Ffridd Cyffylau (Lld); Werglodd ceffylau (Llr)

cegin

eb. 'kitchen'; ystafell lle darperir bwyd; cf. Hen Gern. keghin; Llyd. kegin; benth. o'r Llad. cocina:

Cae'r gegin (Llb, Lld); Cae'r gegin bach (Llw)

ceinciau

e llu.; un. cainc 'branches'; canghennau:

Werglodd y ceingciau (Llr)

ceing

eg. b. 'ridge'; cefnen; cf. Cern. Diw. cein; Llyd. Can. queyn:

?Erw-gein (Llr)

ceiliog

eg. 'cock'; y gwryw o rywogaeth amrywiol adar; cf. Cern.Can. kullyek; Llyd. kilheg; Gwydd. cailech:

Cae ceiliog (Llw)

ceirch

e.llu.; un. ceirchyn, -en; 'oats'; ydrawn a ddefnyddir i borthi anifeiliaid; cf. Cern. Can. cerch; Llyd. kerc'h; Gwydd. Can. coirce:

Cae bras geirch (Llw); Cae ceirch (Llb, Llr, Llw); Cae cyn ceirch (Llw); Cae tyfod ceirch (Lld); Lloc maes Geirch (Llb); Maes ceirch wern (Llb); Rhos geirch (Llb)

- celyn** *e.llu. neu etf* ; un. **celynnen**; ‘holly’; pren bytholwyrdd a chanddo aeron coch; cf. Hen Gern. *kelin*; Llyd. *kelen*; Gwydd. *cuillen*: Pant-celyn (Llw); Llwyn-celyn (Llw); Tan-y-gelynnen (Llw) *Buarth gelynnan (Llw); Cae celyn (Llb, Lld, Llw); Cae celynen (Llw); Cae’r Lôn Gelyn (Llr); Clwtt-y-Gelynen (Llw); Gallt y Celyn (Llr); Rallt gelyn (Llw); Gelynant (Lld); y Gelenen (Llw)*
- cellar** *e. Saes. ‘an underground room or vault’*; seler: *Cae’r cellar (Llf); Cellar (Llb)*
- celli** *eb.*; llu. **cellioedd**, **celliod** ‘grove, copse’; llwyn o goed, coedlan; cf. Hen Gern. *kelli*; Gwydd. Can. *caill*: Gelli-ffrydau (Lld); Gelliod (Llr); Pengelli-isaf (Llb); Pengelli-wyn (Llb); Pen-y-gelli (Llb); Pen-y-gelli-banc (Llb) *Kay yr Gelli vcha (Llw); Gelli (Lld); Gell forch Evan [Celli ferch Evan?] (Llb)*
- cellog** *ans. ‘cellular, full of cells’*; llawn celloedd, llawn o fân dyllau: Clogwyn-cellog (Llw)
- cerdd** *eb. ‘journey, movement’*; cerddediad, symudiad; Cern. Can. *kerdh*; Gwydd. Can. *ceird*: Gogerddan (Lld) *Gogerddan (Lld)*
- cerlan** *eb.*; ‘bank, hillock’; glan neu godiad tir < *cerdd* + *glan*: Gerlan (Lld); Gerlan-y-cyff (Lld) *Kay’r Gerllan Issaph (Llw); Kay’r Gerllan Uchaph (Llw); Caerlan Tibot (Llb); Gerlan (Lld); Gerlan bach (Lld); Gerlan fawr (Lld); Gwerglodd y Gerlan (Llw)*
- cethin** *ans. ‘ruddy, swarthy; fierce; ugly’*; rhuddgoch, tywyll; milain, ffyrnig; hagr; hefyd fel ep. Gweler Mynegai Enwau Priod. *Cae’r-Gethin (Llr)* *Bryn Cethin (Llw); Cae cethin (Llr); Gwerglodd Cethin (Llw)*
- ceubren** *eg. ‘hollow tree’*; pren neu goeden wedi ceuo oddi mewn: < *cau* + *pren*: *Werglodd ynys geubren (Llw)*
- ceufron** *eb. ‘hollowed hill-side or slope’*; llechwedd cafnog; < *cau* + *bron*: Geufron (Llw)
- ceulan** *eb.*; llu. **ceulennydd** ‘hollow bank of river’; torlan; < *cau*+*glan*: *Cae Ceulanydd (Llb); Cae tan y geulan (Lld); Cenlennydd isa (Llb); Cenlennydd ucha (Llb); Gulan (Lld); Pen y geulan (Llb)*
- ceunant** *eg. ‘ravine, gorge, brook’*; cwm cul a dwfn, hafn, nant: Ceunant (Llr, Llw); Pen-y-ceunant (Llw); Tyn-y-ceunant (Llb) *Buarth Llyn y Caenant (Llb); Buarth y Ceunant (Llb, Llr); Cae ceunant (Llr); Cae pen ceunant (Llw); Werglodd y ceunant (Llr)*
- cib** *eb.g. ffurf fach. cibyn ? ‘bowl, cup, coffer’*; llestr, cawg, blwch: ?Cibyn (Llb)

- cibyn** *eg.* 'shell, pod, husk'; plisgyn, masgl, coden:
?Cibyn (Llb)
- cil** *eg.* 'nook, covert'; cilfach, lloches; Hen Gern. *chil*; Llyd. *kil*; Gwydd. *cúl*:
Cilfoden (Lld); Cilgwythwch (Llr); Cil-haul (Llw); Cil-y-llidiart (Llb a Lld); Gilwern (Lld)
Cae Cil Llidiart (Lld); Cilgwyn (Lld); Cilgwyn Lodge (Lld); Cil llidiart (Llw); Gilwern (Lld)
- cilfechydd** *e.llu.*; un.: **cilfach**: 'nooks, sheltered spots'; llecynnau cysgodol; < *cil*+ *bach* + terf. -ydd:
Cilfechydd (Llw)
- cim[le]** *eg.* 'common land'; tir comin. Yn y ffurf **cim** yn Arfon a Llŷn:
Cim (Lld)
Cim (Lld)
- ciprys** *eg.*; amr. **ciprws**; 'dissension'; ymryson:
Cae-ciprys (Llw)
- clafrddy** *eg.*; amr. **clafdy**; 'lazar-house, pest-house'; elusendy, ysbyty neilltuo;
cf. Cern. *clav-jy; Llyd. *klañvdi*:
Pant-y-clafrddy (Llb)
- clai** *eg.* 'clay'; math o bridd leidiog a gludiog; < Saes. Can. *clai, clei*:
Lôn-glai (Llr)
- clap** v. **cnap**
- clawdd** *eg.* 'wall made of earth, hedge'; gwal o bridd a cherrig neu dywyrch, gwyrch; cf. Cern. *kledh, cleath*; Llyd. *kleuz*:
Clawdd-llwyd (Llr)
Cae tan y clawdd (Lld); Dryll y clawdd (Lld)
- cleddyf** *eg.*; amr. **cleddau**; 'sword'; cledd, erfyn ymladd blaenfain; cf. Cern. *cledhe*; Llyd. Can. *clezeff*; Llyd. Diw. *kleze*; Gwydd. *claideb*:
Dryll y Cleddf (Llw)
- clegyr** *eg.* ac *etf*: 'rocks, stony place'; creigiau, lle creigiog; cf. Cern. *clegar*; Hen Llyd. *cleker*:
Clegir (Llr)
- cleiriach** *eg.*; amr. **cleirach, cleriach, cleiryach, cleirch**: 'decrepit old man'; hen ŵr musgrel; < Gwydd. *cléireach*.
Waen cleiriach (Llb)
- clip** *eg.* 'steep hill'; allt serth; benth. o'r Saes. *clip*:
Pen-y-clip (Llw)
Cae clip (Llw); Cae clip pellaf (Llw)
- cloc** *eg.* 'clock'; offeryn i fesur amser; benth. o'r Saes. Can. *clok*, ac yn anuniongyrchol o'r Llad. Diw. *clocca*:
Cae clock (Llr)

- cloch** *eb.* 'bell'; llestr metel ar lun cwpan sy'n canu pan drewir ei gan dafod sy'n hongian o'i fewn; cf. Cern. *cloch, clogh*; Llyd. Can. *cloch*; Llyd. Diw. *kloc'h*; Gwydd. *clog*; Ffr. *cloche*; Alm. *Glocke*; benth. o'r Llad. Diw. *clocca*:
Cae'r gloch (Llb); Cae talcen y gloch (Llr)
- clochydd** *eg.* 'sexton'; swyddog eglwysig a fyddai'n canu cloch yr eglwys ac yn torri beddau < *cloch*+ *-ydd*:
Bryn-y-clochydd (Llr); Tyddyn-y-clochydd (Llf, Llr); Tŷ'r-clochydd /Tyddyn-y-clochydd (Llw)
Bryn Clochydd (Llr); Cae bryn clochydd (Llr); Dol y clochydd (Llb)
- cloddfa** *eb.* 'quarry, mine, pit'; chwarel, mwynglawdd, pwll:
Cae'r Gloddfa (Lld)
- clogwyn** *eg.* 'cliff, boulder'; craig:
Clogwyn-cellog (Llw)
Buarth Clogwyn (Llw); Cae'r clogwyn (Llw); Cae'r Clogwyn isa (Llw); Cae'r Clogwyn ucha (Llw); Cae tan y clogwyn (Llb); Clogwyn (Llb); Clogwyn r odyd (Llb); Maes Clogwyn (Llb); Tan y clogwyn (Llb)
- clopa** *eb.g.*; amr. **clop**; 'head, summit, knob'; pen, copa, cnap; benth. o'r Saes. Can. *clubbe, clobbe*:
Cae'r Cloppa (Llf)
- clover** *e. Saes.* 'plants grown for pasture'; meillion. Yn aml yn y ffurf **glofer** yn Arfon:
Cae clover (Llb); Cae glover (Lld, Llr); Cae'r glofer bâch (Llw); Gors Cae Clover (Llb); Lleinia' Glover (Lld)
- clwt** *eg.* 'shred, piece, patch of land'; darn bach o frethyn, llain o dir; benth. o'r Saes. Can. *clūt* :
Tyn-y-clwt (Llw)
Cay clwt (Llw); Clwt (Lld, Llf, Llw); Clwt cae Rhos (Llf); Clwt Eithin (Lld); Clwt Gwlyb (Llf); Clwt isa'r Ffridd (Lld); Clwt o flaen drws (Lld, Llw); Clwt Rhywiog (Llf); Clwt tros y ffordd (Lld); Clwt y gadlas (Llw); Clwt y ffynnon (Lld); Clwt-y-Gelynen (Llw); Clytiau (Lld, Llw); Clytiau canu (Lld)
- cnap** *eg.* 'knap, knob'; boglyn, bwlyn; < Saes. *knap, knop*, neu o'r Hen Norse *knapp*:
Tŷ-cnap / -clap (Llw)
Voil Knap (Llb)
- coach** *e. Saes.* 'private carriage'; cerbyd personol caeëdig:
Cae'r Goach (Lld)
- cob** *eg.* 'cob, embankment'; clawdd llanw, argae, ac yn aml iawn, morglawdd; benth. o'r Saes. *cob*:
Cae bach tan cob (Llw); Cob (Llb); Cob bach (Llb)
- cock** *e. Saes.* 'haycock, heap'; twmpath, mwdwl:
Cae'r-cock (Llb); Pen-y-cock (Llb)

- cocsut** eg.; amr. **cocsid**; **cocsydd**; llu. **cocsidiau**: 'cockshoot, glade'; llannerch i ddal a rhwydo adar hela; < Saes. *cockshoot*: Cocsidia (Llb)
Bryn y coxsith (Lld); Bryniau corsyth? (Lld)
- coch** ans. 'red'; lliw rhudd neu frown:
Allt-goch (Llw); Bryn-coch (Lld); Cae Adda Goch (Llb); Fach-goch (Llw); Fron-goch (Llb, Llw); Gors-goch (Llw); Morfa-coch (Lld); Pant-coch (Llw); Tŷ-coch (Llb, Lld, Llw); Tyddyn-y-cae-coch (Llb); Ysgubor-goch (Llb)
Allt goch, (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Bron goch (Lld); Bryn coch (Llr); Bryn coch bach (Lld, Llr); Bryn coch garw (Lld); Bryn coch pella (Lld); Bryn coch rhywiog (Lld); Bryn coch ucha (Llr); Bryn y Beudy Côch (Llr); Cae beudy coch (Llr); Cae cavan? cochion (Llw); Cae cefn coch (Llw); Cae coch (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae coch isa (Lld); Cae Dan y Cefn Coch (Llw); Cae dorlan goch (Llw); Cae llidiart coch (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae pant coch (Llw); Cae'r allt goch (Llw); Cae'r ardd goch (Lld); Caea Cochion (Llw); Cwt Coch (Lld); Erw goch (Llw); Gors goch (Llr, Llw); Rhos goch isa (Llb); Rhos goch ucha (Llb); Waun Goch (Lld); Waun goch bach (Llw); Waun goch pellaf (Llw); Waun Goch y Capan (Lld); Werglodd goch (Llb, Lld, Llw)
- coed** e.llu. ac e.tf; un. **coeden**; 'wood, trees'; clwstwr o brennau, coedwig; cf. Cern. Can., coys, cos; Llyd. *koat*:
Cefn-y-coed (Llf); Coed-Alun /Helen (Llb); Coed-golau (Llr); Coed-Howel (Lld); Coedmarian (Llb); Coed-mawr (Llb); Coed-sil (Llb); Coed-y-brain (Lld, Llw); Drws-y-coed (Lld); Drws-y-ddeugoed (Llr); Hafod-y-coed (Lld); Llwyn-coed (Llr); Tan-y-coed (Llr); Tyn-y-coed (Llb, Llr)
Bryn coed (Llr, Llw); Buarth y coed (Llr, Llw); Cae bach y Coed (Llr); Cae blaen y coed (Llr); Cae coeden fawr (Llb); Cae Goidan wen (Llb); Cae brauch y coed (Llr); Cae coed (Llb, Llr, Llw); Cae coeden (Llw); Cae coed isaf (Llb, Llw); Cae coed uchaf (Llb, Llw); Cae pen y coed (Llr); Cae'r goedan (Llr); Cae Uwch ben y Coed (Llr); kefen y koed (Llr); Coed (Lld, Llw); Y Coed (Llb, Llr, Llw); Coed bryn bella (Llb); Coed Cae Nywydd Issa (Lld); Coed cefn y Bettws (Lld); Coed ffynnon-edliw (Lld); Coed Ffynnon Plas isaf (Llf); Coed gwern (Llr); Coed Helen (Llb); Coed Hwa (Llb); koyd Ithell (Llr); Coed Llannerch y Pan (Lld); Coed mafon (Llb); Coed Mawr (Lld, Llr, Llw); Coed mawr uchaf (Llr); Coed pistill (Llr); Coed werglodd newydd (Llr); Coed y bont (Llb); Coed y Brain (Lld); Coed y pannwr (Llb); Coed Ynys Eithin (Lld); Coed yr hen dai (Llb); Coed yr odyd (Llb); Pen y coed caer hedyn (Llb); Tan y coed (Llr); Werglodd Coed (Llb, Llw); Winllan Goed (Llb)
- coedgae** eg.; amr. **coetgae**: 'land enclosed with a hedge, field, enclosure'; lle wedi ei gau i mewn â gwrych: maes, parc; < *coed* + *cae*:
Coedgae Sil (Llw)
- coedladd** eg; amr. **coedlath**: 'pole, stake; brushwood'; polyn, post; prysgwydd:
Cae'r goedladd (Lld); Cefn y goedladd bach (Llw)
- cogwrn** eg. 'cock or stack of hay &c'; mwdwl o wair:
Caer Cogwrn (Llb)

congl	<i>eb.g.</i> ‘corner, angle’; cornel, ongl: Pen-y-gongl (Llb) <i>Cae’r gongl (Llb, Lld) / Cae’r congl (Llw); Cae pen y congl (Llw) / Cae pen y gongl (Llr); Cae tair gongl (Llb); Congl Bach (Lld); Gwerglodd y Gongl (Llw)</i>
colomen	<i>eb.;amr. clomen;</i> ‘pigeon, dove’; aderyn o dylwyth yr ysguthan a’r durtur; cf. Cern. Can. <i>colomen</i> ; Llyd. <i>koulm, klom</i> ; Gwydd. <i>colum</i> ; benth. o’r Llad. <i>columba</i> : <i>Carglommen (Llb)</i>
colomendy	<i>eg.</i> ‘dovecot, culverhouse’; tŷ bach gyda nythleoedd i golomennod: <i>Bryn Colomendy (Lld)</i>
1. coll 2. collwyn	1. <i>e.tf</i> ; <i>eb.un. collen</i> ; <i>llu. cyll</i> : ‘hazel’; llwyni sydd yn dwyn enau: <i>Collfryn (Llb a Lld)</i> <i>Cae cyll (Llr); Cae’r gollan (Llb)</i> 2. <i>eg.</i> ‘hazel-bush, hazel-wood’; llwyn o goed cyll; < <i>coll</i> + <i>llwyn</i> : <i>Cayer Calloyn [Caeau’r collwyn?] (Llb)</i>
common / comin(s)	<i>e. Saes.</i> ‘land belonging equally to more than one person’; tir cyd. cytir: <i>Cae commin (Llw); Cae common (Llb); Comins (Llb, Lld, Llw); Gors gomin (Llw)</i>
constable	<i>e. Saes.;</i> Cym. cwnstabl <i>eg.</i> ; benth. o’r Saes. Can. <i>cunstable</i> a’r Saes. Diw. <i>constable</i> ; ‘constable’; ceidwad heddwch: <i>Cae-constable (Lld)</i>
copa	<i>eb.g.</i> ‘top, summit; pate, crown, crest’; crib, brig; corun; benth. o’r Saes. Can. <i>coppe, copp, cop</i> : <i>Buarth y goppa (Llw); Coppa Haidden (Lld); Nant y Coppa (Lld)</i>
cor / corrach	<i>eg.</i> ‘dwarf’ dyn llawer llai o faint na’r cyffredin, corrach; cf. Hen Gern. <i>cor</i> ; Llyd. Can. <i>corr</i> : <i>Bryn corach (Llw); Bryn corach bach (Llw); Bryn corach pellaf (Llw); Kay Tythyn y Korr (Llb)</i>
côr	<i>eg.b.</i> ‘crib, stall’; preseb, gorweddle anifail mewn beudy: <i>Cor y bryn coch? (Llr)</i>
corlan	<i>eb.</i> ‘fold, pen’; ffald, lloc, defeity: <i>Bryn gorlan (Lld); Buarth y gorlan (Llr, Llw); Cae corlan y geifr (Llr); Cae’r gorlan (Llb, Lld, Llr); Cae ty du gorlan (Lld); Gorlan (Lld); Gorlan wen (Lld); Maeny gorlan (Llb)</i>
corn	<i>eg.</i> ‘chimney’; simnai : <i>Tyddyn-y-corn (Llb); Tyddyn-corn (Llr)</i> <i>Cae corn (Llb); Cae corn hir / Cae corn shimdda hir (Llb); Gardd y Corn hir (Llb)</i>
cornant	<i>eb.g.</i> ‘little brook, rivulet, ravine’; nant fechan, afonig, ffrwd < <i>cor</i> + <i>nant</i> : <i>Gornant (Lld)</i>

- corn-garden** *e. Saes. 'enclosure for growing corn; stackyard':* gardd ŷd; ydlan, buarth;
Corn garden (Llb)
- cors** *eb.; llw. corsydd; 'marsh, fen';* siglen, gwaun isel, ddyfrllyd; cf. Cern. *cors*; Llyd. *korz*;
Cae'r-gors (Llw); Cors-y-waun (Llb); Glan-y-gors (Llw); Gors (Llb); Gors-goch (Llw); Tros-y-gors (Llb); Tyn-y-gors (Llb)
Bryniau corsyth? (Lld); Cae gors bach (Llb); Cae odia'r y Gors (Llb); Cae'r gors (Llb, Lld, Llr, Llwl); Cae tros y gors (Llb); Cae Tyn-gors (Llb); Cors cae'r aethnen (Llr); Cors cae'r ty (Llr); Cors y Cae Cynffonwyn (Llr); Glan y Gors (Lld, Llr); Glan y Gors isa' (Lld); Glan y Gors ucha (Lld); Gors (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl); Gors bach (Llb, Lld, Llr, Llwl); Gors bella (Llb, Lld); Gors bigfain (Llb); Gors borfa (Llb); Gors Bryn-eithin (Llb); Gors Buarth (Lld); Gors cae clover(Llb); Gors cae ffynnon (Llw); Gors cae lloiau (Llr); Gors cae main (Llw); Gors Cae Nant (Lld); Gors caer Marl (Llw); Gors cae'r ty (Llb); Gors Cae-rhos (Llb); Gors cefn ty (Llb); Gors dwfr (Lld); Gors dywyll (Lld); Gors ddreiniog (Llb); Gors eithin (Llb); Gors eithin mân (Llb); Gors fain (Llb, Llwl); Gors fawr (Llb, Lld, Llr, Llwl); Gors fwyn hyfryd (Llb); Gors frwyn (Llw); Gors ffynnon (Llb); Gors ganol (Llb, Lld, Llr, Llwl); Gors gerrig (Llb); Gors goch (Llr, Llwl); Gors gomin (Llw); Gors gron (Llw); Gors Haidd (Llf); Gors isa (Llb, Lld); Gors bellaf (Llr); Gors tan foel (Lld); Gors tan Stabal (Llw); Gors tan y Ty (Llf); Gors topia isa (Llb); Gors topia ucha (Llb); Gors tyddyn bochau (Llr); Gors ucha (Llb, Lld); Gors wair (Llb); Gors wen (Llw); Gors werlodd newydd (Llr); Gors wyllt (Llw); Gors y Bryn coch (Llr); Gors y Cwm (Llr); Gors y Felin (Lld); Gorsyfron (Lld); Gors yr allt (Llr); Gors yr ardd (Llr); Tan y gors (Lld); Y Gors doppiog (Llw); Corsydd (Llw)
- court** *v. cwrt*
- crafog** *ans. a hefyd fel eb; 'abounding in garlic'; llawn o arleg; < craf = garlleg gwyllt; cf. Gwydd. Can. crim: Gal. e.ll. Cremona:*
Grafog (Lld)
Grafog (Lld)
- craig** *eb. 'rock, boulder':* clogwyn, carreg fawr; cf. Llyd. Can. *cragg*; Gwydd. Can. *craic*;
Graig-lwyd (Llb); Pen-y-graig (Llb, Llr); Tan-y-graig (Llf, Llr); Tan-y-graig-lwyd (Llb); Tyn-y-graig (Llw)
Buarth y graig (Lld); Cae-Craig-y-Gatberth (Llw); Cae'r graig (Llb); Pen y Graig (Llf); Tan y graig (Lld); Y Graig wyllt (Llf)
- cras** *ans. 'dry, parched, hard':* crin, sych, caled; cf. Cern. *cras*; Llyd. *kras*;
Cae cras (Lld, Llr)
- crau** *eg. 'pigsty; hovel';* twlc, cwt mochyn; cf. Cern. *krow*; Llyd. Can. *crou*, Gwydd. *cró*;
Greuor ? (Llr); Pen-y-Greuor ? (Llr)
- crawiau** *e.llu; un.: craw; 'worthless pieces of slate';* darnau diwerth o lechfaen:

Crawiau (Llw)

- cregyn** *e.llu.*; un.: **cragen**; 'shells': gorchudd caled sydd yn amgáu cyrff rhai anifeiliaid; plisgyn neu gibau had; cf. Hen Gern. *crogen*; Llyd. Can. *croguenn*:
Cae-cregyn (Lld)
Buarth Cregin (Lld); Cae cregin (Llw)
- crepach** *ans. ac eb.* 'shrivelled, benumbed'; crebachlyd. gwywedig. wedi merwino; cf. Gwydd. *crapach*:
Cae grepach (Lld, Llw); Llain grepach (Lld); Werglodd grefachwen? (Llw); Werglodd Grobach (Llw)
- criafolen** *eb.* 'rowan, mountain ash': cerddinen, pren criafol:
bvarth y griavolen (Llr)
- crin** *ans.* 'withered, parched': gwywedig. crimp: cf. Llyd. *krin*; Hen Wydd. *crin*:
Cae-crin (Llr)
Buarth crin (Llb, Llr); Cae green (Llb, Llr); Cae creen isa (Llb); Cae creen ucha (Llb); Cae crin (Llr, Llw); Cae crin isaf (Llf); Cae crin uchaf (Llf)
- croes** *eb.* 'cross, cross-road': ar groes; croesffordd; fel *ans.* 'cross, transverse'; ar groes:
Cae'r-groes (Llb); Croesywaun (Llb); Pen-y-groes (Llw)
Bwlch y groes (Llr); Cae croes (Llb); Cae pen groes (Llw); Cae'r groes (Llb, Llf, Llw); Cae'r llwybr croes (Llb); Crossywaun (Llb); Llain groes (Llb); Llain y groes (Llr)
- croeslon** *eb.* 'cross-road': croesffordd; < *croes+lôn*:
Groeslon (Lld)
Cae groeslon isa (Llb); Cae groeslon ucha (Llb); Cae pen y groeslon (Llr, Llw); Cae'r groeslon (Llb, Llr, Llw); Llain y groes lon (Llb)
- crofft** *eb.* 'croft, little field': cae bychan, yn enwedig yn ymyl tŷ; benth. o'r Saes. *croft*:
Beudy'r offt (Lld); Cae'r offt (Lld, Llr); Croft (Lld); Llain rhwng y ddwy offt (Lld); Offt yr odyn (Llr); Yr offt fain (Llr); Yr Offt isa (Lld); Yr Offt ucha (Lld)
- crown** *e. Saes.* 'diadem of royalty'; coron. Mae'n bosib, fodd bynnag, mai *crwn* sydd yn yr enghraifft isod:
Cae crown (Llb)
- crug / crugen** *eg.*: ffurf fachigol fen. **crugen**; 'hillock, cairn, tumulus': bryncyn, carnedd, tomen; cf. Cern. *cruk*; Hen Lyd. *cruc*:
Grugan-ddu/-wen/-ganol/-bach/-fawr/-isaf/-uchaf/-newydd (Lld)
Ugan (?) (Lld)
- crwn** *ans.*: ffurf fen. **crwn**: 'round, circular': ar lun cylch; Cern. *cren*; Llyd. *krenn*:
Bryn-crwn (Llr)
Yr ardd gron (Llb); Bryn crwn (Llr); Buarth crwn (Llr, Llw); Buarth gron (Lld); Cae crwn (Llb, Llr, Llw); Castell gron (Llr); Gors gron

	<i>(Llw); Werglodd gron (Llb, Lld, Llw)</i>
crwth	<i>eg. 1. 'crowd, fiddle'; 2. 'hunchback'; 1. hen offeryn cerdd tebyg i ffidil; 2. rhywun cefngrwm; yn yr ail ystyr yn y cofnod isod: bron beth y crwth (Llr)</i>
crwyn	<i>e.llu.; un.: croen; 'skins'; gorchudd allanol cnawd dyn ac anifail; cf. Cern. Can. crohen; Llyd. kroc'hen; Hen Wydd. crocenn: Cae buarth grwyn Maes ty du (Llr)</i>
crydd	<i>eg. 'shoemaker'; gwneuthurwr a thrwsiwr esgidiau; cf. Hen Gern. chereor; Llyd. kereour: Dol / y / krudd (Llw)</i>
crythor	<i>eg.; amr. crythwr; 'crowder'; chwaraewr crwth neu ffidil; cf. Hen Wydd. cruittire: Llain Crother (Llf)</i>
cryw	<i>eg. 'creel, weir'; cawell neu gored i ddal pysgod: Cae'r crew (Llb) / Cae'r Cryw (Llw); Crew D'd (Llr); Dol y Cryw (Llw)</i>
cudyn	<i>eg. 'lock of hair, ringlet, tuft'; llyweth neu fodrwy o wallt, tusw; cf. Hen Gern. cudin; Llyd. kudenn: Werglodd gydun (Llw)</i>
cul	<i>ans. 'narrow'; main, tenau; cf. Hen Gern. cul; Hen Wydd. cõil: Werglodd cul (Llr)</i>
cwil	<i>eg. 'quill'; plufyn a ddefnyddid gynt i ysgrifennu; benth. o'r Saes. quill: Bryn-y-cwil? (Llr)</i>
cwirc	<i>eg. 'quirk, oddity'; clock on stocking'; odrwydd, ystum; patrwm wedi ei frodio ar hosan; benth. o'r Saes. quirk: Quirkian / Crowkai (Llb); Cwirciau (Llf); Cwirciau bach (Llf); Cwirea Canol (Llf); Cwirea uchaf (Llf)</i>
cwm	<i>eg. 'deep, narrow valley, glen'; dyffryn cul a dwfn. glyn; cf. Llyd. komm = cafn; Gwydd. comm = llestr: Cwm-bychan (Llw); Cwm-y-glo (Llr) Cae cwm (Lld); Cwm (Lld); Gors y Cwm (Llr)</i>
cwmin	<i>e.llu. 'cummin'; had y planhigyn 'Cuminum cyminum' a ddefnyddir mewn meddyginiaeth ac mewn bwyd: Kay y Commene? / Cae'r Cummin (Llb)</i>
cwpl	<i>eg. 'cruck, principal rafter'; un o'r ddau brif drawst sydd yn cynnal to adeilad; benth. o'r Saes. Can. couple: Tyddyn-mur-y-cwpwl (Lld)</i>
cwriwr	<i>eg. 'currier'; lledrwr, barcer: Cae'r-cwriwr (Llb)</i>
cwrt / court	<i>eg. 'mansion; courtyard, farmyard'; plasty; buarth, iard fferm; benth. o'r Saes. Can. curt, corte, court:</i>

	Cefn-hengwrt (Llw); Court (Lld) <i>Court (Llb, Lld, Llr, Llw), Court yr afon (Llb); Cae court (Lld); Gweirglodd y Court (Llr)</i>
cwt	<i>eg. 'hut, sty, kennel'; twlc, cw b, bwth: benth. o'r Saes. cot = bwthyn: Cae cwt (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae cwt mochyn (Llw); Cwt (Lld); Cwt Coch (Lld)</i>
cwta	<i>ans. 'short, clipped'; byr, cryno; benth. o'r Saes. Can. kut, kutte: Morfa-cwta (Llf); Penrhosgwta (Lld) Cae cwta (Lld, Llw); Wern Gwta (Llb)</i>
cwter	<i>eb. 'gutter, channel'; rhigol, sianel: benth. o'r Saes. gutter: Cae Cwter (Lld)</i>
cyd	<i>ans. 'common, joint'; eg. 'co-ownership': term cyfreithiol am gyfranogaeth o eiddo cyffredin gan nifer o bobl: Cae-cyd (Lld) Cae cyd (Lld)</i>
cyff	<i>eg. 'tree-trunk, stump'; boncyff, bôn; benth. o'r Llad. cippus; cf. Llyd. Canol queff; Hen Wydd. cepp: Gerlan-y-cyff (Lld) Cyff (Lld)</i>
cyllyll	<i>e.lly.; un.: cylllell; 'knives'; arfau â llafn miniog; cf. Cern. Can. collan; Llyd. kountell; benth. o'r Llad. cultellī yw'r ffurf lu. cyllyll: Cae Cyllill (Llr)</i>
cymwynas	<i>eb.g. 'kindly act, favour, blessing, gift'; gweithred raslon, tro da, bendith, rhodd: Llain Cymmwynas (Llf)</i>
cŷn	<i>eg. 'chisel'; erfyn hirsgwar ar gyfer cerfio coed: benth. o'r Llad. cūneus: Cae'r cŷn (Lld)</i>
cynffon	<i>eb. 'tail'; cwt, llogwrn: Cynffon (Lld); Cae cynffonwyn (Llr); Cae cynffonwyn isaf (Llr); Cae cynffonwyn uchaf (Llr); Cors y Cae Cynffonwyn (Llr); Werglodd Gynfon (Llw)</i>
cynyd	<i>eg. ac ans.; amr. cyngyd, cynghyd 'common boundary': ffin, terfyn: Ros y gynydfa (Llr)</i>
cysula	<i>berf: 'to advise; to reconcile'; cynghori; cymodi; benth. o'r Llad. consilior; Cern. cusulya; Llyd. Can. cusulyaff: Cae cysula (Llb)</i>
cywarch	<i>eb. 'hemp'; planhigyn sy'n cynhyrchu edafedd a ddefnyddir i wneud rhaffau &c; cf. Hen Lyd. coarcholion: Bryn Clowarch (Llb); Cae hywarch (Llw); Cae pwll cywarch (Llw); Rhos pwll cowarch (Llb); Gwerglodd pwll Cowarch (Llw)</i>
chwarel	<i>eb.g. 'quarry'; cloddfa gerrig: benth. o'r Saes. quarrel:</i>

Cae bach y chwarel (Llb); Cae pen hen cwarel (Llb); Ty'n y chwarel (Llr)

das

v. **tas**

defaid

e.llu.; un. **dafad**; 'sheep'; anifeiliaid gwlanog a fegir er mwyn eu cig a'u cnu; cf. Cern. *davas*; Llyd. *dañvad*:
Pant-y-defaid (Llb); Tredefaid (Llb)
buarth y Defed (Llw); Cae eithin defaid (Llr); Cae pant y defaid (Llb); Cae'r defaid (Llb, Lld, Llr, Llw)

deheu / de

eg.b.; amr. **deau**; 'south (as point of compass)'; un o bedwar prif bwynt y cwmpawd neu bedwar ban byd, yn union gyferbyn â'r gogledd; cf. Cern. *dyghow, dyow*; Llyd. *dehou*:
Cae'r Deheu / Cae'r de (Llw)

deial / deiol

eg.b. 'dial'; offeryn sy'n dangos amser trwy fod bys yn taflu cysgod symudol yng ngolau'r haul; wyneb cloc; benth. o'r Saes. *dial*:
Cae'r ddeiol (Llb)

deintur

eg.; amr. **dentur** 'tenter-frame'; ffrâm bren i ddal gwlanen yn dynn er mwyn ei sychu ar ôl ei phannu; benth. o'r Saes. *tenter*:
Cae dinter (Llb)

derwen

eb. llw. **derw** 'oak-trees'; coed caled eu rhuddin. *deri* ; cf. Llyd. *derven*, *llu. dero*:
Cae llwyn derw (Llb); Cae'r dderwen (Llb, Llw); Cae'r dderwen-deg (Llw); Cae'r dderwen gam (Llw); Cefn derwen (Llr)

diamond

e. Saes. 'precious gemstone'; diemwnt, maen gwerthfawr disglair:
Carreg-diamond (Llw)

din

eg. 'fort, stronghold'; caer, cadarnle; cf. Cern. *din*; Gwydd. *dún* < Bryth. *dūno-:
Dinlle (Lld); Dinas Dinlle (Lld)
Dinlle (Lld); Dinas Dinlle (Lld)

dinas

eb.g. 'fort, stronghold'; caer, cadarnle:
Dinas (Llw); Dinas Dinlle (Lld); Plas-tan-dinas (Lld)
Dinas franog (Llw)

doctor

eg.; benth. o'r Saes. *doctor*; 'physician; holder of university doctorate'; meddyg, doethur:
Cae-doctor (Lld); Cae-doctor-bach (Lld)

dôl

eb.; *llu.* **dolydd**; 'meadow, pasture'; llecyn gwastad ar lan afon, gweirglodd; cf. Cern. *dôl* mewn e.ll.:
Cae-dôl-Bleddyn (Llr); Dôl-bach (Llf); Dolbadarn (Lld); Dolellog (Llw); Dôl-fawr (Llf); Dôl-Feredydd (Lld); Dolgynfydd (Llr); Dôl-helyg (Llr); Dolydd (-byrion) (Lld); Dolyfelin (Llb); Dôl-y-llyn-du (Llb); Dôl-y-pandy (Llb)
Cae bach uwch ben y Ddôl (Llr); Cae Cefn y ddol (Llb); Cae dolla isa (Llb); Cae Ddol haf (Llb); Cae'r ddôl (Llr, Llw); Cae Uwch ben y Ddol (Llr); Cae y ddol isa' (Llb); Caeau uwchben y Ddol (Llr); Dôl Evan (Llb); Dolhenry (Lld); Dôl Ifan (Lld); Dôl nenau (Lld); Doluth

merched Ienna ap mad (Llr); *Dôl y bont* (Llb); *Dôl y felin* (Llb); *Dôl y clochydd* (Llb); *Doly pandy* (Llw); *Ddôl* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Ddôl bach* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Ddôl bella* (Llb); *Ddôl ddu* (Lld); *Ddôl eirin* (Llb); *Ddol Farl* (Llf); *Ddôl fawr* (Lld, Llf, Llw); *Ddôl ganol* (Llb); *Ddol garegog* (Llf); *Ddôl Gynrig* (Llb); *Ddôl haidd* (Lld); *Ddôl hir* (Lld); *Ddôl isa* (Llb, Llw); *Ddôl ucha* (Llb, Lld, Llw); *Ddolwen* (Llw); *Y Ddol tan y Tu* (Lld); *Dol / y / krudd* (Llw); *Dol y Cryw* (Llw); *Dol / y / felyn issaph* (Llw); *Dol / y / felyn uchaph* (Llw); *Dol / y / wennol* (Llw); *Dolydd Glan y môr* (Llw); *Gwerglodd y ddôl* (Llw)

dôr *eb.* 'door'; caead pren sydd yn cau ac yn agor ar adwy; cf. Cern. *dor*; Hen Lyd. *door*; Saes. *door*; Garth-dorwen (Lld) *Cae ddor goch* (Llb); *Dorwen* (Lld)

drain / dreinos *e.llu.*; un.: **draenen**. 'thorns, brambles, briars'; micri, drysi: **dreinos** = ffurf lu.fachigol; *amr.* **dreinios** 'thorny mass'; mân ddreiniach; cf. Hen Gern. *drain*; Llyd. *dréan*; Dreinias (Llf /Llw) *Bryn ddraenen* (Lld); *Cae Draenias* (Llf); *Cae ddraenen* (Llr); *Cae'r drain* (Llb, Llw); *Ddreinias* (Llw)

draw *adf.* 'yonder'; acw; cf. Llyd. *treu*; Tŷ-draw (Llr) *Cae draw* (Llw)

dreiniog *ans.* 'thorny, full of brambles'; llawn drain: *Llain ddreiniog* (Llr)

drwg *ans.* 'bad, poor'; heb fod yn dda, salw. gwael; cf. Cern. *drog*; Llyd. *drouk*, *droug*; Gwydd. *droch-*, *drog-* < Celt. *druko* *Cae drwg* (Llw)

drws *eg.* 'gap, mountain pass, estuary; entrance, door'; bwlch, adwy, aber; porth, mynedfa: *Drws-y-coed* (Lld); *Ddrws-y-ddeугоed* (Llr) *Cae Drws Tŷ dû* (Llw); *Cae drws y beudy* (Lld, Llr, Llw); *Cae drws y cwt* (Lld); *Cae drws y sgubor* (Lld, Llf, Llr, Llw); *Cae'r drws y tŷ* (Llw); *Cae o flaen drws* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Cae oflaen drws bryn clochydd* (Llr); *Cae oflaen drws Dolellog* (Llw); *Cae o flaen drws tŷ* (Lld); *Cae oflaen drws ty du* (Llw); *Cae oflaen drws y beudy* (Llr, Llw); *Cae'r drws* (Llb, Lld, Llw); *Cae tan drws* (Llb, Llr, Llw); *Cae'n drws* (Llr); *Cae yn Drws* (Llw); *Cae yn y drws* (Lld); *Clwt o flaen drws* (Lld, Llw); *Gwerglodd Drws y Tŷ* (Llb); *y Bvarth yn drws* (Llw)

drygwr *eg.* 'villain, scoundrel; the Devil'; cnaf, dihiryn; y Diafol: *Braich-y-trigwr* (Lld)

dryll *eg.*; llu. **drylliau**; 'fragment, small piece of land'; darn toredig, darn bychan o dir: *Cae dryll Nicholas* (Llr); *Cae-y-Dryll-rhedyn* (Llw); *drull y mur llwyd* (Llw); *Dryll* (Lld, Llr); *Dryll gwyn* (Llb); *Dryll Maen Broig?* (Llf); *Y Drill Nesa ir afon* (Lld); *Dryll y clawdd / Cloddia* (Lld); *Dryll y frân* (Llw); *Dryll y ffynnon* (Lld); *Dryll y Gwystl* (Llr); *Dryll y Rhedyn* (Lld); *Dryll y tref* (Lld); *Dryllie Gwaedlyd* (Lld); *Dryll y Cleddf*

- (Llw); *Drylliau gwynion* (Llw); *Drylliau uchaf* (Llw)
- dryw** *eg.b.* ‘wren’; un o’r adar bach lleiaf eu maint:
Egal ynys dryw (Llr); *Ynys dryw haidd* (Llr)
- du** *ans.*; ffurf lu. **duon** ‘black’; tywyll; cf. Cern. Can. *du*; Llyd. *du*; Hen Wydd. *du*:
Bryn-du (Lld); Cae-tŷ-du (Lld); Dôl-y-llyn-du (Llb); Eithin-duon (Llr); Rhos-ddu (Llr); Tŷ-du (Llw); Tyddyn-du (Llb); Wernddu (Llb); Wern-las-ddu (Llw)
Cae du (Lld, Llw); *Cae ty du* (Lld); *Cae ty du gorlan* (Lld); *Cae ty du Tyfod* (Lld); *Cae wern ddu* (Llb); *Cefn du* (Llr); *Ddol ddu* (Lld); *Ffridd ddu* (Llb, Llw); *Pencan berth ddu* (Llb); *Werglodd ddu* (Lld, Llw); *Werglodd ddu uchaf* (Llw); *Wern ddu* (Llb)
- dwn** *ans.*; amr. **dyfn**; ffurf fen. **dofn**; ‘deep’: isel iawn, heb fod yn fas; cf. Cern. *down*; Hen Wydd. *domain*; < Bryth. **dumno-* < Celt. **dubno-*:
y weyrglodd ddofen (Llw)
- dŵr** *eg.* ‘water’; gwlybwr; Cern. Can. *dour*, *dowr*; Llyd. *dour*:
Cae-tor-y-dŵr (Lld); *Pen-dŵr-oer* (Llb); *Sarn-dŵr-garw* (Llb); *Tyddyn-dŵr-tonnau* (Llb)
Buarth Dŵr (Llb, Lld, Llw); *Buarth dwr ucha* (Lld); *Cae dwfr* (Lld, Llw); *Cae’rdwroer* (Lld); *Cae tros y dwfr* (Lld); *Cefn dwr oer* (Llb); *Dwfr* (Lld); *Gors dwfr* (Lld); *Llock y dwr* (Llr); *Werglodd ddwr* (Llb)
- dyffryn** *eg.* ‘valley’; pantle hir rhwng mynyddoedd neu fryniau; < *dwfr+hynt*:
Dyffryn-Twrog (Lld)
Cae’r Dyffryn (Llf)
- dyn** *eg.b.* ‘man, human’; bod dynol gwryw, un o’r hil ddynol; cf. Cern. *den*; Llyd. *den*; Gwydd. *duine*:
Cae dyn tew (Llb)
- dyniewyd** *e.llu*; amr. **dyn(i)ewaid**, **dynewyd**, **dynawaid**; un.: **dyniawed**, **dynawed**, **dyniewed**: ‘yearlings, young bullocks’: bustych:
Cae’r Dynewid / Diniewid (Lld)
- ebol** *eg.*; llu. **ebolion**: ‘colt, foal’: ceffyl ieuanc; cf. Hen Gern. *ebol*; Llyd. *ebeul* < Bryth. *epālo-s:
Bryn ebolion (Lld); *Buarth yr ebol* (Llw); *Cae’r ebol* (Lld, Llw); *Pant’r Ebolion* (Lld)
- efail** v. **gefail**
- egel** *eb.* ‘sowbread’: llysiuyn o rywogaeth y *Cyclamen*; bara’r hwch; man lle tyf y planhigyn hwn:
Yr Egel (Llb, Lld, Llr, Llw); *Egal ynys dryw* (Llr); *Gwern’r Egel* (Lld); *Regal Uchaf* (Llr); *Yr hecal isaf* (Llw)
- eglwys** *eb.* ‘church’: addoldy’r Eglwys Esgobol neu Gatholig; < Llad. Diw. *ec(c)lesia*; cf. Cern. *eglos*; Llyd. Diw. *iliz*; Hen Wydd. *eclais*:
Cae’r-eglwys (Llb a Lld); *Llain-yr-eglwys* (Lld)
Cae’r eglwys (Llb, Llf)

- egras** *eg.* 'one-year grassland, first year ley'; porfa neu dir glas blwydd oed; benth. o'r Saes. tafodieithol *eegrass*= 'aftermath' neu *ryegrass*:
Cae egras (Llb)
- ehedydd** *eg.*; amr. **hedydd**; 'skylark'; aderyn a chanddo gân swynol sydd yn nythu ar weundir; cf. Cern. Can. *awhesydd*; Llyd. Diw. *alc'houeder*:
Bron /Bryn'hedydd (Lld)
- eiddew** *eg.* 'ivy'; planhigyn bytholwyrdd dringol, *Hedera helix*; cf. Cern. *idhio*; Llyd. *ilio*:
Tŷ-eiddew (Llf)
Cae eithew (Llw)
- eirin** *e.llu.*; un: **eirinen**; 'plums'; ffrwythau bychain melys; cf. Llyd. Can. *irin, irinenn*; Gwydd. *áirne*:
Cae'r erin? (Llr); Ddol eirin (Llb)
- eisingrug** *eb.* 'chaff heap, winnowing bank'; tomen o eisin a geid gerllaw melin lle nithid yr eisin oddi wrth y grawn; < eisin + crug
Cae eisingrug (Llr)
- eithin** *e.llu.* neu *etf*; 'gorse, furze'; llwyn bytholwyrdd a chanddo flodau melyn a dail pigog; cf. Cern. Can. *eithin*; Hen Lyd. *ethin*:
Bryneithin (Llb); Cae-eithin (Llf); Cefn-eithin (Lld); Eithin-duon (Llr); Pen-das-eithin (Llb)
Allt eithin (Llb, Llf, Llr); Bongc eithin (Llr); Bryn eithin (Llb, Lld, Llr, Llw); Bryn eithin isaf (Llw); Bryn eithin uchaf (Llw); buarth kae /r/eythyn (Llw); Cae das eithin (Llb); Cae eithin (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae eithin bach (Llb, Lld, Llr); Cae eithin canol (Llb); Cae eithin defaid (Llr); Cae eithin Maes ty du (Llr); Cae eithin mân (Llb, Lld); Cae eithin mawr (Llb, Lld, Llr); Cae eithin nesaf (Llb); Cae eithin pellaf (Llb); Cae'r cefn Eithin (Lld); kae / r / eythyn issaph (Llw); kae / r / eythyn uchaf (Llw); Cae'r ynys eithin (Llr); Cae eithin uchaf (Llb, Llw); Caeau Eithin (Llr); Cefn gwyn Eithin (Llw); Clwt Eithin (Lld); Coed Ynys Eithin (Lld); Eithin Mawr (Lld); Gors eithin (Llb); Gors eithin mân (Llb); Llain Allt Eithin (Llf); Piga Eithin (Lld); Ponc Eithin (Lld); Poncen Eithin (Lld, Llr); Rhos eithin (Llr); Werglodd cae eithin (Llr)
- eithinog** *ans.* 'full of gorse'; llawn eithin:
Buarth Eithinog (Llb); Cae eithinog (Llw)
- elusendy** *eg.* 'almshouse'; sefydliad ar gyfer tlodion neu rai methiedig a gynhelir trwy elusen; < *elusen*+ *tŷ*:
Cae'r Elusendy (Lld)
- erw** *eb.* 'Welsh land measure' = 'English statute acre'; acer; cf. Cern. Can. *erw*; Llyd. Diw. *ero*:
Cae-erw-Wian (Llr); Erw-gein (Llr); Erw-Gynrig (Llb); Erw-Hywel (Llr); Erw-pwll-y-glo (Llr); Erwystyffylau (Llw)
Cae Erw fawr (Lld); Caû-Erw (Llb); Erw bant (Llw); Erow dd' (Llr); erow vawr (Llr); Erw garnedd (Llw); Erw goch (Llw); Erw goodach? (Llb); Erw hir (Llw); Erow leder (Llr); Erow lln' (Llr); Erow'r Domen (Llw); Erow yr Scawen (Llw); Erow Trahayam (Llr); Erw wen (Llb, Lld); Erw wen isa (Llb); Erw weon (Llr); Erwy Wrach Lwyd

(Llb); *Erow y Castell (Llb)*; *Erow y palmer (Llb)*; *Erw yr ynad (Llr)*; *Werglodd Erw (Lld)*; *Yr Erw (Llw)*

eryr *eg. 'eagle'; aderyn mawr rheibus o deulu'r gweilch; cf. Hen Gern. er; Llyd. Diw. er; Hen Wydd. irar/ilar; Bryn-yr-eryr (Llr) Bryn Eryr (Llr)*

esgob *eg. 'bishop'; clergwr sydd yn bennaeth esgobaeth, prelad ; cf. Cern. escop; Llyd. eskop; benth. o'r Llad. episcopus; Caeau'r Esgob (Llf)*

ewythr *eg. 'uncle'; brawd i dad neu daid, neu frawd i fam neu nain; cf. Hen Gern. eutor; Llyd. eontr < Bryth. *auintro- neu *aumentro-; yr un gwraidd a welir yn y Llad. avunculus; Cae f'ewyrth Hugh (Llr)*

ficar *eg. amr. **ficar**; 'vicar'; offeiriad â gofal plwyf; benth. o'r Saes. Can. vicker, viker; Cae Ficar (Llw)*

finegr *eg. 'vinegar'; hylif sur a gynhyrchir trwy weithio gwin, cwrw, seidr &c; < Saes. vinegar; Cae finigr (Llw)*

foty *v. hafoty*

freeholder *e. Saes. 'one who possesses a freehold'; rhydd-ddeiliad; Freeholder (Llf)*

fferam *eb.; amr. **fferm, ffarm**; 'farm'; tir ac adeiladau ym meddiant amaethwr, tyddyn; benth. o'r Saes. Can. ferm(e); Blaen-y-fferam (Lld) Bryn fferam (Lld)*

ffidil *eb.; amr. **ffidl**; 'fiddle, violin'; offeryn cerdd llinynnol, feiolin; benth. o'r Saes. fiddle; Bryn ffidil (Lld)*

ffolt *eg.b; amr. **ffold**; 'fold, pen'; ffald, corlan; benth. o'r Saes. fold; Werglodd ffolt (Llb)*

ffordd *eb. 'road, way, path'; lôn, tramwyfa; benth. o'r Hen Saes. ford; cf. Hen Gern. ford; Bwlch-y-ffordd (Lld); Minffordd (Llw); Penfforddfangor (Llb); Penfforddfelen (Lld); Tan-y-ffordd (Llb, Lld, Llr, Llw); Tu-ucha'r-ffordd (Llb) Buarth tan y ffordd (Lld, Llw); Bwlch y Ffordd (Lld); Cae ffordd (Lld, Llw); Cae ffordd haiarn (Lld); Cae nesar ffordd (Llb, Llw); Cae tan ffordd (Llw); Cae tros y ffordd (Llb); Cae tu isar ffordd haiarn (Llw); Cae wrth y ffordd (Llw); Cefn mury ffordd (Llb); Ffordd (Lld); Rhos y ffordd (Llb); Werglodd ffordd (Llw); Werglodd tan y ffordd (Llr)*

ffos *eb. 'ditch, dike'; sianel gul, cwter; cf. Llyd. Can. foꝛ = bedd; Cern. fôꝛ; benth. o'r Llad. fossa;*

Buarth Fos y Cawell (Llf); Buarth rhwng y ddwyffos (Lld); Buarth twnti i'r ffos (Llb); Kae / r / Ffos (Llw); Cae rhwng y ddwyffos (Lld); Tyrhwngyddwyffos (Lld);

ffowndri *eb. 'foundry'; gweithdy lle y toddir ac y bwrir metel; benth. o'r Saes. foundry;*
Ffowndri Morfa (Llb)

ffridd *eb. 'moorland, rough mountain pasture': gwaun, rhos; benth. o'r Saes. Can. frith;*
Cae'r-ffridd (Lld); Pen-y-ffridd (Llw)
Bryn y ffryth (Llr); Cae bach y ffridd (Llw); Cae llwyn Ffridd (Lld); Cae'r ffridd (Lld, Llw); Clwt isa'r Ffridd (Lld); Ffridd (Llb, Lld, Llr, Llw); Ffridd bach (Llb); Ffridd Cyffylau (Lld); Ffridd ddu (Llb, Llw); Ffridd Emwnt (Llb); Ffridd fain (Llb); Ffridd fawnog (Llb); Ffridd fawr (Llb, Llr, Llw); Ffridd felen (Llb); Ffridd fuchod (Llb); Ffridd isa (Llb); Ffridd Lwyd (Lld); Ffridd newydd (Llw); Ffridd ucha (Llb, Llw); Ffridd wair (Llb); Ffridd wyllt (Llr); Ffridd y Dafarn (Lld); Ffridd y fodty (Llw); Ffridd y gwŷr melynion (Llb); Ty'n y ffryth (Llr); y ddwy ffriddoedd bach (Llw)

ffront *eg.b. amr. ffrynt 'front': y tu blaen; benth. o'r Saes. front;*
Cae ffront (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae ffront yr Havod (Llr); Front field (Llb)

ffrwd *eb.g.; llu. ffryd(i)au; 'swift stream'; afonig neu nant lifeiriol; cf. Hen Gern. frot; Llyd. Diw. froud;*
Ffrwd(-ysgyfarnog) (Lld); Gelli-ffryd[i]au (Lld); Tyn-y-ffrwd (Llw)

ffynnon *eb. 'spring, well': dŵr yn tarddu o'r daear, pydew; < Llad. fontāna; cf. Cern. Can. fenten; Llyd. Diw. feunteun;*
Bryn-ffynnon (Llw); Llain-ffynnon (Lld)
allt ffynnon Ririd (Llr); Bryn ffynnon (Lld, Llr); buarth y ffynnon (Llb); Cae ffynnon Adda (Lld); Cae ffynnon bach (Llb, Lld); Cae ffynnon Berthi (Llw); Cae ffynnon beuno (Llw); Cae ffynnon gotiau (Llw); Cae ffynnon mawr (Lld); Cae ffynnon odliw (Lld); Cae ffynnon wen (Lld, Llw); Kay ffynnon Vnda (Llw); Cae Glas Tany Fynnon (Llf); Cae'r ffynnon (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae'r ffynnon bach (Llw); Cae'r ffynnon ucha (Llb); Cae tan y ffynnon (Llb, Lld, Llf, Llw); Cae ty ffynnon (Llb); Cae uchyfynon (Llb); Cae wrth hen ffynnon (Llw); Cae y Fynnon Oer (Lld); Clwt y ffynnon (Lld); Dryll y ffynnon (Lld); Ffynnon Twrog (Lld); Ffynnon wen (Lld); Gors cae ffynnon (Llw); Gors ffynnon (Llb); Gwaen wrth Gefn ffynnon (Llb); Gwaen y ffynnon (Llb); Llain y ffynnon (Llb, Lld, Llf); Lloc ffynnon (Llb); Rhos ffynnon (Llb, Llr); Waun y ffynnon (Llb, Llw); Werglodd ffynnon (Llb, Lld, Llw)

ffyrting *eb. 'farthing': deryn pres o arian bath gwerth chwarter hen geiniog, y swm lleiaf; benth. o Saes. Can. ferling;*
Cae Varling ? (Llb)

gadre *Tybed ai godref: 'small homestead'; tyddyn bychan, sydd yma? cf. Cern. *godre;*
Gadre (Llb)

gallow-tree *e. Saes. 'gallows, gibbet'; crocbren:*

Gallow-tree Hay (Llb)

gallt

v. **allt**

gaol

e. *Saes.* 'jail, prison'; carchar:
Gaol (Llb)

gardd

eb.; llu. **gerddi**; 'garden, enclosure'; llain o dir lle tyfir blodau neu lysiau, lluarth; < Hen Norse *garðr*:

Tyn-y-gerddi (Llb)

Byarth yr ardd las (Llb); Cae cefn yr ardd (Llb, Lld, Llw); Cae'r ardd (Llb, Lld, Llw); Cae'r ardd goch (Lld); Cae'r hen ardd (Llb, Llw); Cae talcen yr ardd (Llf); Cae tan Gerddi (Lld); Cae tan yr ardd (Llb, Lld, Llf, Llf, Llw); Cae tan yr ardd isa (Llw); Castell Gardd (Llb); Gardd / Yr Ardd (Llb, Lld); Yr ardd bach (Llb, Llf, Llw); Gardd bach yr hen dai (Llb); Gardd bella (Llb); Gardd cefn tŷ (Llb); Yr ardd fain (Llb); Yr ardd fawr (Llb, Llr); Gardd felin (Llb); Yr ardd flaen drws (Llb); Yr ardd ganol (Llb); Yr ardd gron (Llb); Yr ardd gwn (?) (Llb); yr ardd ucha (Llw); Gardd Hafod-olau (Llb); Gardd isa (Llb); Yr ardd las (Llb); Yr ardd lân (Llb); Gardd mynydd (Llb); Ardd Ora (Lld); Gardd tan tŷ (Llb, Llf); Gardd tan y caban (Llb); Gardd tan y Capel (Llb); Gardd Treddafydd (Llb); Gardd twll gro (Llb); Gardd Tŷ-cerrig (Llb); Gardd Ty-main (Llb); Gardd Wm Jones (Llb); Gardd y Capel (Llb); Gardd y corn hir (Llb); Gardd y Cwirciau (Llf); Gardd y gwenyn (Llb); Gardd y gwyddelod (Llr); Garddyr fail [yr efail?] (Llb); Gardd 'refail (Lld); Gardd y shop (Llb); Gors yr ardd (Llr); Llain tan yr ardd wair (Lld); Llain yr ardd wair (Lld); Rhos tan yr ardd (Llf); Waun cefn'r ardd (Llw); Yr hen ardd (Llb); Gerddu (Lld)

garth¹

eg.b. 'wooded slope, uncultivated land'; gallt goediog, tir gwyllt:

Garth-dorwen (Lld); Garth-uchaf (Lld)

Garth (Lld); Garth bach (Llb); Garth fawr (Llb); Pen y Garth (Llb)

garth²

eg. 'field, enclosure, yard'; cae, lle amgaeëdig, iard; cf. Llyd. *garz*:
Hen Wydd. *gort*:

Garth (Llw, Llr); Garth-y-glo (Llw)

Cae Garth y Pandy (Llw); Cae'r Garth (Llr); Gwaen y garth (Llw)

garw

ans.; fel rheol, wrth ddisgrifio ansawdd tir = 'rough, uncultivated':
anwastad, heb ei drin; cf. Llyd.Can. *garu*; Cern. *garow*:

Cae-garw (Llb, Lld, Llw); Sarn-dŵr-garw (Llb)

Bryn coch garw (Lld); Buarth garw (Llw); Cae garw (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae garw bach (Llb); Cae garw isa (Lld); Cae garw Maes ty du (Llr); Cae garw mawr (Llb); Caea geirwon (Llw); Cefn y garw (Llb); Garw (Lld); Werglodd arw (Llr, Llw)

gate

e. *Saes.* 'entrance': mynedfa, porth, llidiart; benth. o'r *Saes.* *gate*:

Cae'r Gate (Llb, Lld, Llf, Llw); Llwyn Cae Gate (Lld); Werglodd Gate (Lld)

gefail

eb. 'smithy, forge'; gweithdy gof; cf. Hen Gern. *gofail*; Llyd. *gôfel*, *gôvel*, *gôel*:

Cae'r-efail (Llf); Efail-bach (Llr)

Cae cefn efail (Lld); Cae'r efail (Llb, Llr, Llw); Cae wrth hen Efel

(Lld); *Garddyr fail* (Llb); *Gardd 'refail* (Lld); *'Refal broc* (Lld); *'Refal fain* (Lld); *'Refal isaf* (Lld)

geifr

e.llu. un. **gafr**; 'goats'; anifeiliaid hirflew o rywogaeth y *Capra*; cf. Cern. Can. *gaver*, *gavar*, *gour*; Llyd. Diw. *gavr*, *gaor*; Hen Wydd. *gabor*:

Cae-geifr (Lld)

Cae corlan y geifr (Llr); *Cae garf?* (Llw); *Gwerglodd Cae'r Geifr* (Llw)

gerlan

v. **cerlan**

Giffingend

Elfen anesboniadwy sydd yn enw ar le ym mhlwyf Llanrug. Ni wyddys ai enw cyff. Saes. ynteu e.p. ydyw.

glan

eb. 'bank, edge, shore': min, ymyl, traeth; cf. Cern. Can. *glann*; Llyd. *glann*:

Glanafon (Llb); *Glan-afon-Ifor* (Llr); *Glan-afon-rug* (Llr); *Glan-Beuno* (Llb); *Glan-Gwna* (Llr); *Glanllyn* (Llf, Llr); *Glanraber* (Llb); *Glan'rafon* (Llb, Llf, Llr, Llw); *Glanrhyd* (Llw); *Glan-Sciont* (Llr); *Glan-y-feiston* (Llf); *Glan-y-gors* (Llw); *Glan-y-merllyn* (Llw); *Glan-y-môr* (Llf); *Glan-y-morfa* (Lld, Llw); *Pen-y-lan* (Llb); *Penlan-isaf* (Llw); *Penlan-uchaf* (Lld); *Rhos-lan* (Llr)

Cae Glanaber (Llb); *Cae glan yr afon* (Llb, Llw); *Cae bach Glan môr* (Lld); *Cae Glan y Môr* (Llf); *Cae pen lan* (Llw); *Dolydd Glan y môr* (Llw); *Glan* (Lld); *Glan'rafon (isa')* (Lld); *Glan'rafon ucha'* (Lld); *Glan y Gors* (Lld, Llr); *Glan y Gors isa'* (Lld); *Glan y Gors ucha* (Lld); *Glan y llyn* (Llr); *Glanymerllyn* (Llw); *Glanymor y Werddon* (Llw); *Waun Glan y Môr* (Llf); *Werglodd Glan y llyn* (Llr)

glanfa

eb. 'landing-stage, jetty'; lle i lanio < *glan* + *-fa*:

Buarth y Lanfa (Llw); *Lanfa* (Llw)

glas

ans. 'blue, blue-green, verdant': lliw'r môr a'r awyr ar ddiwrnod clir, lliw dail a phorfa ir; cf. Cern. *glas*; Llyd. *glas*; Hen Wydd. *glas*:

Ala-las (Llb); *Belan-las* (Lld); *Bryn-glas* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Cae-glas* (Llb, Llr, Llw); *Fuches-las* (Llr); *Hafodlas* (Llr); *Pant-hafodlas* (Llr); *Pen-hafodlas* (Llr);

Bonc las (Llf, Llr); *Buarth glas* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Bwlch glas* (Lld); *Cae bryn glas* (Llb, Llr); *Cae cefn las* (Llw); *Cae glas* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Cae glas bach* (Llr); *Cae glas isaf* (Llf); *Cae glas mawr* (Lld); *Cae Glas Tan y Fynnon* (Llf); *Cae glas ucha* (Llb, Llf); *Cae lôn las* (Llr); *Kae / r / glas haidd* (Llw); *Fuches las* (Lld); *Lon las* (Lld); *Llain las* (Llb, Lld); *Llwyn glas* (Lld)

glaw

eg.; amr. **gwlaw**: 'rain'; lleithder yr atmosffêr. cawod; cf. Hen Gern. *glau*; Llyd. Can. *glau*:

Cae gwlaw (Llw); *Werglodd gwlaw* (Llw)

glo

eg. ac e.tf. 'coal; charcoal': fel rheol, mwyn du caled a ddefnyddir fel tanwydd; ond yn yr achosion isod: golosg, siarcol:

Cwm-y-glo (Llr); *Erw-pwll-y-glo* (Llr); *Garth-y-glo* (Llw)

Werglodd pwll glô (Llw)

glodli

Elfen anesboniadwy; ceir *Glodli mawr* ym mhlwyf Llanbeblig.

- glyn** *eg.b. 'glen, dale, wooded valley'; pant. dyffryn coediog: cf. Llyd. Diw. glen; Hen Wydd. glenn:*
Cae-glyn (Llb) (Gall fod yn e.p. yn yr achos hwn); Glyn-afon (Llb); Glyn-lfor (Llr); Glyn-iwrch (Lld); Glynllifon (Lld); Glynrhonwy (Llr); Glyn-y-meibion (Lld); Tyn-y-glyn (Llb)
Buarth y glyn (Llw); Caer clyn (Llb); Glyn (Lld); Glyn Meibion (Lld)
- gof** *eg. 'smith'; crefftwr mewn metel; cf. Hen Gern. gof; Llyd. Diw. gof:*
Cefn-y-gof (Llb)
Cae'r gof (Llb); Cae'r gof ucha (Llb); Lloc caer gof (Llb); Gwerglodd Cae'r gô (Llw)
- golau** *eg. ac ans. 'light, clear': clir, llawn goleuni:*
Bryngolau (Llb a Lld); Coed-golau (Llr); Fron-olau (Llf); Hafod-olau (Llb)
Fron oleu (Llr); Gwaen olau nesa' (Lld); Waen olau nesa' i Penybont (Lld); Waun oleu bach (Llw); Waen olau bellaf (Lld, Llw); Waun oleu fain (Llw); Waun oleu frwynog (Llw); Waun oleu isaf (Llw); Yr Gweyne ole (Llb)
- gorsedd** *eb g.; llu. gorseddau; hefyd yn yr eb. gorseddfa; 'mound of earth, hillock, tumulus'; tomen bridd, bryncyn: cf. Llyd. Diw. gorzez. Hen Wydd. forad:*
Gorseddau (Llr); Gorseddfa (Lld); Pen-yr-orsedd (Lld)
Bryn 'r orsedd (Lld); Cae'r orsedd (Llw); Tyddyn y Gorsedd (Lld)
- greyenyn** *eg. Ffurf fachigol un. brin graean yw greyenyn (ffurf fen. = graeanen); 'tiny piece of stone or sand, grain': gronyn bach o dywod neu garreg:*
Bvarth grayenyn Rees goch (Llw)
- greor** *eg.; amr. grëwr 'herdsman, shepherd': ceidwad gre, bugail:*
Greor ? (Llr); Pen-y-Greor ? (Llr)
- gro** *etf. 'gravel, shingle': graean bras; cf. Cern. Can. grow; Llyd. Diw. grouan:*
Pant-y-gro (Llb); Pwll-y-gro (Llb)
Bryn y gro (Llr); Cae pwll gro (Llw); Cae'r Gro (Llf); Cae twll gro (Llb, Llr); Gardd twll gro (Llb)
- grug** *e.tf. 'heather, ling, heath': planhigyn bytholwyrdd o rywogaeth yr Erica sydd yn tyfu ar fynyddoedd a rhosydd:*
Llanrug; Pont-rug; Tyddyn-Pont-rug (Llr); Glan-afon-rug (Llr); Rhos-rug (Llr)
- gwaed** *eg. 'blood': yr hylif coch sydd yn cylchredeg trwy'r corff; cf. Cern. Can. goys, gos; Llyd. goad, goed:*
Maes gwaed (Lld)
- gwaedlyd** *ans. 'bloody, blood-stained': a gwaed arno, creulyd:*
Dryllie Gwaedlyd (Lld)
- gwag** *ans. 'empty': heb neb na dim ynddo; benth. o'r Llad. uacuius:*
Tyddyn-gwag (Llr)

- Cae gwag (Llw)*
- gwair** *eg. 'grass, hay' glaswellt wedi ei dorri a'i sychu:
Cae caled gwair (Llb); Cae gwair (Llb, Lld, Llw); Cae gwair isa (Llb); Cae gwair ucha (Llb); Cefn y gwair (Llb); Ffridd wair (Llb); Gors wair (Llb); Gwerglodd wair (Llr); Llain tan yr ardd wair (Lld); Llain yr ardd wair (Lld); Maes y Gwair (Llb); Rhos Wair (Llb)*
- gwal** *eb.; llu. gwaliau; 'wall', adeiladwaith unionsyth o gerrig, brics, pridd neu dyweirch; benth. o'r Hen Saes. weall:
Cae'r-wal?(Llb) (Mae'n bosib mai e.p. sydd yn yr achos hwn); Henwalia (Llb); Rhosygwaliau (Llb); Tyddyn-wal? (Llb) (Mae'n bosib mai e.p. sydd yn yr achos hwn)
Buarth y wal (Llr); Cae cefn hen walian (Llb); Cae gwaliau isaf (Llw); Cae gwaliau uchaf (Llw); Cae pridd wall (Llw); Cae'r gwallia (Llw); Cae'r wall bach (Llb); Cae wall wen (Llb); Rhosygwalia (Llb)*
- gwalch** *eg. 'hawk, falcon'; aderyn ysglyfaethus o rywogaeth y Falconidæ; benth. o'r Hen Saes. weal-; wealc-:
Llwyn-y-gwalch (Lld)*
- gwartheg** *e.ll. ac etf. 'cattle'; da byw corniog; cf. Cern. Can. guarthec:
Waun-wartheg (Llb)
Cae gwartheg (Llw)*
- gwastad** *ans. a hefyd fel eg. 'flat, level'; fflat, llyfn; cf. Cern. gwastas; Llyd. goustad:
Cae gwastad (Llb, Llw); Cefn gwastad (Llr); Gwastad y cefn (Llr)*
- gwastadfaes** *eg 'plain'; tir gwastad agored < gwastad + maes:
Gwastadfaes (Llb)*
- gwaun** *eb. 'moorland, heath, meadow'; gwastatir uchel gwlyb a brwynog, tir isel gwlyb, doldir; cf. Cern. Can. goen, gon, goon; Llyd. Diw. geun, yeun:
Blaen-y-waun (Llw); Cae'r-waun (Llb); Cefn-y-waun (Llb); Croesywaun (Llb); Gors-y-waun (Llb); Pant-y-waun (Llb); Tan-y-waun (Llb, Llw); Waun (Llb); Waun-bant (Llw); Waunfawr (Llb); Waun-wartheg (Llb)
Buarthgae'r waen (Llr); Buarth y Waun (Llr); Cae bach y Waen (Llr); Cae pant y waun (Llb); Cae'r waun (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae'r Waun bach (Llr); Cae waun isa (Llb); Cae'r waun ucha (Llb); Parc-y-waun (Llb); Tan y waun (Llb); Waun (Llb, Lld, Llr, Llw); Waun bach (Llb, Llw); Waun bant (Llb); Waun cefn'r ardd (Llw); Waun cleiriach (Llb); Waen ganol (Llw); Waun Glan y Môr (Llf); Waun Goch (Lld); Waun goch bach (Llw); Waun goch pellaf (Llw); Waun Goch y Capan (Lld); Waun hir (Llb, Llw); Gwaen lloiau (Llw); Waen llwynog (Llr); Waun oleu bach (Llw); Waun olau bellaf (Lld, Llw); Waun oleu fain (Llw); Waun oleu frwynog (Llw); Waun oleu isaf (Llw); Gwaun olau nesa' (Lld); Weun ola nesa i penybont (Lld); yr Gweyne ole (Llb); Waen tan lon (Llr); Waen ucha (Llw); Waen Wen (Llr); Waen Wen bach (Llr); Waun wrth gefn ffynnon (Llb); Waun y ffynnon (Llb, Llw); Gwaen y garth (Llw); Gwaen y Pandy (Llw); Werglodd waun (Llb)*

gwddw

eg; amr. **gwddf, gwddwg**; 'neck'; y rhan o'r corff sydd yn cydio'r pen wrth yr ysgwyddau; unrhyw beth tebyg i wddf o ran ffurf; cf. Llyd. Diw. *gouzoug*:
Gwddw main (Llr)

gwehyddes

eb. amr. **gweyddes, gweddes**; gwr. **gwehydd**; amr. **gwëydd, gwÿdd** 'female weaver'; gwraig sydd yn gwau defnyddiau ar gyfer gwneud dillad:
Cae'r-weddus (Llr); Tyddyn-gwÿdd ?(Llw)

gweirglodd

ebg; amr. **gwerlodd**; 'lowland hay-field, meadow'; dôl, cae gwair:
Cefn-y-werlodd (Llb); Tyn-y-weirglodd (Llw)
Bryn Werlodd (Llr); Cae cefn werlodd (Llr); Cae'r werlodd (Llb, Llw); Cae tan y weirglodd (Llb); Cae uwch ben y Werlodd (Llb); Coed werlodd newydd (Llr); Gors werlodd newydd (Llr); Hen werlodd (Llr); Llain pen y werlodd (Llr); Llain y weirglodd (Llb, Lld, Llr); Pongc werlodd newydd (Llr); Ty'n y werlodd (Llr); Werlodd (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Werlodd Afallen (Llf); Werlodd ardia / ardiu ? (Llb); Werlodd arw (Llr, Llw); Werlodd bach (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Werlodd bach Cae athro (Llr); Werlodd Bala (Lld); Werlodd bellaf (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Werlodd beudy (Llb); Werlodd beudy bach (Llb); Werlodd beudy Gerrig / cerrig (Llw); Werlodd beudy newydd (Llb); Werlodd blanwydd (Llw); Werlodd bon? (Llb); Werlodd bori (Llw); Werlodd buchedd helaeth (Llw); Gwerlodd Cadwgan (Lld); Werlodd cae cefn (Llw); Werlodd cae eithin (Llr); Werlodd cae gwyllt (Llr); Werlodd Cae hen (Llw); Werlodd cae hilling (Llb); Gwerlodd Cae Hwlkin (Llw); Werlodd Caellidiart y Geufron (Llw); Gwerlodd Cae Llwyn pwll marl (Lld); Gweirglodd Cae newydd Issa (Lld); Gweirglodd Caer bryn (Llb); Werlodd Cae'r donnen (Llr); Gwerlodd Cae'r Geifr (Llw); Gwerlodd Cae'r gô (Llw); Werlodd canol dydd (Llw); Werlodd Capan (Lld); Gweirglodd Caws (Llr); gwerlodd y kay bonodle (Llb); Gwerlodd Cefn gwyn (Llw); Gwerlodd Cefn Hengwrt (Llw); Werlodd cefn tÿ (Lld); Werlodd ceffylau (Llr); Gwerlodd Cethin (Llw); Werlodd Cilgwyn (Lld); Werlodd Coed (Llb, Llw); Werlodd cul (Llr); Werlodd Daibock (Llb); Werlodd Dalar (Llw); Werlodd Dinas (Llw); Werlodd dopiog (Lld); Weirglodd Doppog (Llb); Werlodd drws (Lld); Gwerlodd Drws y Tÿ (Llb); Werlodd dwyll (Llb); Werlodd ddu (Lld, Llw); Werlodd ddu uchaf (Llw); Werlodd ddŵr (Llb); Werlodd Emrys (Lld); Werlodd Erw (Lld); Werlodd Erw wïan (Llr); Werlodd fadog (Llw); Werlodd fain (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Werlodd fain wen (Llb); Werlodd farget (Llw); Werlodd fawr (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Werlodd fawr ganol (Llw); Werlodd fawr uchaf (Llw); Werlodd forwyn (Lld); Werlodd fwyaf (Lld); Werlodd ffolt (Llb); Werlodd ffordd (Llw); Werlodd ffynnon (Llb, Lld, Llf, Llw); Werlodd galch (Llw); Gwerlodd galed (Llw); Werlodd gam (Llb); Werlodd ganol (Llb, Lld, Llr, Llw); Werlodd Gate (Lld); Werlodd Gerlan (Lld); Werlodd Glan y llyn (Llr); Werlodd goch (Llb, Lld, Llr, Llw); Werlodd grefachwen (Llw); Werlodd Grobach (Llw); Werlodd gron (Llb, Lld, Llw); Gwerlodd Guttun Owain (Llw); Gwerlodd Gwaen'ch Henry (Llr); Werlodd gwlaw (Llw); Werlodd gydun (Llw); Werlodd Gynfon? (Llw); Werlodd Hafod (Lld); Werlodd Hendre (Lld); Werlodd hen rhyd (Llw); Werlodd hir fain (Llw); Werlodd hircam (Llw); Werlodd isaf (Llb, Lld, Llr, Llw); Werlodd lowley? (Llb); Werlodd maen

llwyd (Llw); Werglodd maes (Llb); Werglodd maes madog (Llr); Werglodd man (Llw); Werglodd mawn (Lld); Werglodd mynydd (Lld); Werglodd nesa (Llb, Lld); Werglodd nesar ty (Llr); Werglodd nesaf y Coed (Llf); Werglodd nesaf y Plas (Llf); Werglodd newydd (Lld, Llr, Llw); Werglodd pant y waun (Llb); Werglodd Parry (Lld); Werglodd Pentrygan (Lld); Gwerglodd Pen y gaer (Llw); Gwerglodd Pen y groes (Llw); Werglodd perthi (Lld); Werglodd polyn helig (Llb); Werglodd poncan (Llb); Werglodd porfa (Llb, Llr, Llw); Werglodd Pryscol isaf (Llr); Gwerglodd pwll Cowarch (Llw); Werglodd pwll glô (Llw); Werglodd Pwll Marl (Lld); Werglodd rhos (Lld, Llw); Werglodd 'Scybor (Lld); Gwerglodd Stable (Llw); Werglodd Storws (Llw); Gwerglodd Syper (Llw); Werglodd talcen tŷ (Llb); Werglodd talerna (Llb); Gweirgloth talwrn yr arch (Llw); Werglodd tan ffridd (Llb); Werglodd tan lon (Llw); Werglodd tan stabal (Llw); Werglodd tan tŷ (Llb, Lld, Llr, Llw); Werglodd tan y beudy (Llr); Werglodd tan y clogwyn (Llb); Werglodd tan y ffordd (Llr); Gwerglodd tan yr ody / Gwerglodd tan 'rOdyn Galch (Llw); Werglodd toccyn (Lld); Werglodd Tommy (Llf); Werglodd ty isa rafon (Llw); Werglodd tu ucha'r ty (Llr); Werglodd ty Cerrig (Llb); Werglodd Ty Eiddew (Llf); Werglodd tyfod (Lld); Werglodd Tyn pant (Lld); Werglodd tyny caunant (Llb); Werglodd tyn y gors (Llb); Werglodd uchaf (Llb, Lld, Llr, Llw); Gwerglodd wair (Llr); Werglodd waun (Llb); Werglodd wen (Lld); Werglodd wern (Llw); Werglodd y big (Llb, Lld); Gwerglodd y bont (Llb, Llw); Gweirglood-y-bryddell (Llw); Gwerglodd y Cay Newydd (Lld); Werglodd y ceingciau (Llr); Werglodd y ceunant (Llr); Gweirglood y Court (Llr); Gweirglood y Donnen (Llb); Gwerglodd y ddôl (Llw); Gwerglodd y Faenol (Llb); Gwerglodd y fawnog (Llr); Werglodd y felin (Llb, Lld, Llw); Werglodd y gadlas (Llr); Gwerglodd y Gerlan (Llw); Gwerglodd y Gongl (Llw); Werglodd y Gwrychyn (Llb); Werglodd y llyn (Llb, Lld, Llw); Werglodd y melinydd (Llr); Werglodd y merched (Llr); Werglodd y pwll (Llf); Werglodd y rhyd (Llr); Werglodd y Sais (Llr); Werglodd y Winllan (Llb); Gwerglodd yr hendref (Llr); Werglodd Ynys (Lld); Werglodd ynys geubren (Llw); Gweirglood Ynys yr Avon (Llw); Weirglood yr Allt (Llb); y weirglood ddofen (Llw)

gweithdy

eg. 'workshop'; ystafell waith neu gwt gwaith; < gwaith + tŷ:
Cae cefn gweithdy (Lld, Llw); Cae talcen gweithdy (Lld); Cae tan gweithdy (Lld); Llain y Gwaithdy (Llf)

gwenith

e.llu. neu dfl. 'wheat'; grawn maethlon a felir i wneud bara; cf. Cern. gwaneth; Llyd. Diw. gwinizh:
Bryn gwenith (Lld); Cae gwenith (Lld, Llr, Llw); Cae'r gwenith Gaia (Llb); Llain Wenith (Lld, Llr)

gwennol

eb. 'swallow'; aderyn mudol ag adenydd hirfain a chynffon fforchog; cf. Hen Gern. guennol; Llyd. Diw. gwennel; Hen Wydd. fannall:
Dol / y / wennol (Llw)

gwenyn

e.llu.; un.: **gwenynen**; 'bees'; trychfilod hedegog sydd yn cynhyrchu mêl; cf. Cern. Can. gwenyn; Llyd. Diw. gwenan:
Gardd y gwenyn (Llb)

gwern

eb.g. ac etf. 'alder trees; alder marsh'; coed gwern, man lle tyf y coed hynny, cors; cf. Hen Gern. guern; Llyd. Diw. gwern; Gwydd. Diw.

- fearn*:
 Betws-Gwe[r]nrhiw?(Lld); Gilwern (Lld); Gwern-afalau (Lld); Hafod-y-wern (Llw); Pengwern (Llw); Tyn-y-wern/Tan-y-wern (Llb); Wern (Llb); Wernddu (Llb); Wernlas-ddu / Wernlas-wen (Llw)
Bryn wern (Lld); Buarth Cae'r Wern (Llr); Buarth y wern (Llb); Cae'r wern (Llw); Cae wern ddu (Llb); Coed gwern (Llr); Werglodd wern (Llw); Wern (Llb, Lld, Llr); Wern bach (Llb, Lld); Wern big (Llb); Wern cagal (Llf); Wern ddu (Llb); Wern Evan (Lld); Wern fawr (Llb); Wern Gwitta (Llb); Wern Isaf (Lld); Wern treflan (Llb); Y Wern uchaf (Llb, Lld, Llr); Wern y Moch (Lld); Gwern'r Egal (Lld); gwerne y rid (Llr)
- gwernlas** *eb.* 'verdant alder marsh'; gwern ir:
 Wernlas-ddu (Llw); Wernlas-wen (Llw)
- gwerthyd** *eb.* 'spindle, axle'; pric neu lath, naill ai i nyddu neu fel rhan o olwyn;
 cf. Hen Gern. *gurrhit*; Llyd. Diw. *gwerzhid*; Gwydd. Diw. *fearsaid*:
 Cefn-werthyd (Llf)
- gwig** *eb.* 'wood, grove; settlement'; coedwig, coedlan; treflan; < Llad. *vīcus*; cf. Saes. *wick*; Cern. *gwic*, ac e.ll. *Gweek*; Llyd. *gwig*, *gwik* = tref:
 Lledwigan? (Llb)
- gwinllan** *eb.* 'vineyard; copse, grove, plantation'; darn o dir ar gyfer tyfu gwinwydd; coedlan, coedwig, planhigfa < *gwin* + *llan*. Mewn e.lleoedd yn Arfon 'coedlan' yw'r ystyr arferol:
Cae'r winllan (Llr); Weirglodd y Winllan (Llb); Winllan (Llb, Lld, Llf, Llr); Winllan Goed (Llb); Winllan helyg (Llb); Winllan Park mawr (Lld)
- gwlyb** *ans.* 'wet'; wedi ei wlychu, llaith; cf. Cern. *gleb*; Llyd. Diw. *gleb*:
Buarth gwlyb (Llb); Cae gwlyb (Llb, Lld, Llf, Llw); Clwt Gwlyb (Llf)
- gwndwn** *eg.*; amr. **gwyndwn, gwyndon**; 'unploughed land'; tir heb ei droi ers blynyddoedd:
Cae gwndwn (Llb, Lld, Llw); Cefn gwndwn (Llr); Cefn gwndwn bach (Llr); Cefn gwndwn Isaf (Llr); Cefn gwndwn Uchaf (Llr); Cefn gwndwn pellaf (Llr); Gwndwn (Llb, Lld); Gwndwn bach (Llr); Gwndwn isaf (Llr); Gwndwn Mawr (Llr); Gwndwn uchaf (Llr); Hendref wndwn (Llr)
- gwnnog** *ans.*; amr. **gwynnog, gwyniog**; 'windy, exposed'; gwyntog, agored i'r elfennau; < *gwynt*+*-iog*:
Bwlchgwnnog (Llr)
Bwlch gwnnog (Llr)
- gwrrach / gwrrachen** *eb.*; ffurf fachigol: **gwrrachen** 'crone, hag, witch; sheaves of bracken, straw or brushwood'; hen wraig, dewines; ysgubau o redyn, gwellt neu brysgwydd; cf. Cern. Diw. *gwrrah, gwrragh*; Llyd. Diw. *gwrrac'h*:
Pen-y-wrrach (Llb); Tyddyn-y-wrrach (Llw)
Cae'r wrrachen (Llb); Erwy Wrrach Lwyd (Llb); Rhos penywrrach (Llb); Wrrach (Lld); Y Wrrachen (Llb)
- gwrych** *eg.*; ffurf fach.: **gwrychyn**; 'hedge'; clawdd o lwyni neu goed isel:

Werglodd y Gwrychyn (Llb)

- gŵydd** *eb.* 'goose'; aderyn mawr a gedwir ar fferm; cf. Hen Gern. *guit*; Cern. Can. *goydh*; Llyd. Diw. *gwaz*; Gwydd. Diw. *gé*: Hafod-yr-wydd (Llb)
- gwŷdd** *etf.* 'trees, wood'; prennau, coedwig; cf. Cern. Can. *gueyth*; Llyd. Diw. *gwez*: Gwydd. Diw. *fiodh*: Tyddyn-gwŷdd ?(Llw)
- Gwyddel** *eg.*; llu. **Gwyddelod**; 'Irishman'; brodor o Iwerddon: *Cae'r Gwyddel (Lld)*; *Gardd y gwyddelod (Llr)*
- gwyln** *eb.* 'sea-gull'; aderyn môr gwyn; cf. Hen Gern. *guilan*; Cern. Can. *gwyln*; Llyd. Diw. *gouelan / goélan*: Bryngwylan (Llb)
- gwyllt¹** *ans.* 'wild'; yn naturiol, heb ei drin na'i ddofi; cf. Cern. *gwylls, gwylls*; Hen Lyd. *gueld*; Hen Wydd. *geilt*: *Ffridd wyllt (Llr)*; *Gors wyllt (Llw)*; *Rhos wyllt (Lld, Llr)*; *Y Graig wyllt (Llf)*; *Werglodd cae gwyllt (Llr)*:
- gwyllt² / gwylltedd** *eg.* 'uncultivated land; wilderness'; tir heb ei drin; tir diffaith: *Gwyllt (Llw)*; *Gwyllt bach (Llw)*; *Gwyllt Issa (Llw)*; *Gwyllt mawr (Llw)*; *Gwylldedd (Llw)*
- gwymon** *eg.*; amr. **gwmon, gwimon**; 'seaweed'; llyisiau môr o'r dosbarth *Algæ*; cf. Llyd. Diw. *goumon*; Cern. *gumman*; Gwydd. Diw. *feamain*: *Cae Lleiniau Gwman (Llf)*
- gwyn** *ans.*; ffurf fen, **gwen**; llu. **gwynion**; 'white, pale'; lliw eira; gwelw. golau; cf. Cern. Can. *gwyn*; Llyd. Diw. *gwenn*: Bryngwyn (Lld, Llr); Cae-gwyn (Llb); Garneddwen (Llb); Garthdorwen (Lld); Felin-wen (Llr); Gaerwen (Llw); Hafoty-wen (Lld); Llidiart-gwyn (Llb); Maen-gwyn (Llw); Pant-bryngwyn (Llr); Pantgwyn (Llb); Pen-y-gaerwen (Llw); Pen-y-gelli-wyn (Llb); Plas-gwyn (Llr); Rhyd-y-cerrig-gwynion (Llr); Siamber-wen (Lld); Tai-gwynion (Lld); Tŷ-gwyn (Llb, Lld, Llr); Wernlas-wen (Llw); Ysgubor-wen (Llb, Llf) *Bryngwyn (Lld, Llr)*; *Buarth gwyn (Lld, Llw)*; *Cae dryll gwyn (Llb)*; *Cae ffynnon wen (Lld, Llw)*; *Cae gwyn (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw)*; *Cae gwyn bach (Llr)*; *Cae'r beudy gwyn (Llr)*; *Cae'r llidiart gwyn (Llb)*; *Cae Tŷ-gwyn (Llb)*; *Cae wall wen (Llb)*; *Cae Ysgybor wen (Llf)*; *Cefn gwyn (Llr, Llw)*; *Cefn gwyn Eithin (Llw)*; *Drylliau gwynion (Llw)*; *Ddolwen (Llw)*; *Ffynnon wen (Lld)*; *Gorlan wen (Lld)*; *Gors wen (Llw)*; *Gwyngae (Llb)*; *Gwynion (Lld)*; *Penlon cerrig gwynion (Lld)*; *Rallt wen (Llw)*; *Waen Wen (Llr)*; *Waen Wen bach (Llr)*; *Gwerglodd Cefn gwyn (Llw)*; *Werglodd wen (Lld)*
- gwyndy** *eg.* 'holy house, church'; tŷ sanctaidd; llan < gwyn + tŷ; neu, yn syml. enw cyfansawdd = 'tŷ gwyn'. Tyddyn-Cefn-y-Gwyndy (Llr) *Cefn gwyndy bach (Llw)*; *kefn y gwndy (Llr)*

- gwynt** *eg.* 'wind'; chwa o aer neu awel gref; cf. Cern. Can. *gwyns*; Llyd. Diw. *gwent*:
Llys-y-gwynt (Llb); Ysbyty'r-gwynt (Llb)
Bryn y Gwynt (Llw); Gallt y gwynt (Llr)
- gwystl** *eg.b.* 'pledge, surety; hostage; mortgage': ernes, sicrwydd; person neu eiddo a drosglwyddir i elyn yn ernes y cedwir cytundeb; morgais; cf. Hen Gern. *guistel*; Llyd. Diw. *gouestl*:
Dryll y Gwystl (Llr)
- gwythwch** *eg.b.* 'wild pig, wild sow': baedd gwyllt, hwch goed < *gŵydd + hwch*:
Cilgwythwch (Llr)
- had** *e.tf.*; un.: **hadyn, hedyn** 'seeds': gronynnau bychain y tyf planhigion ohonynt; cf. Cern. Can. *has*; Llyd. Diw. *had*:
Cae had (Llb, Llr, Llw); Gallt yr hâd (Llr); Had gae (Llw)
- haearn** *eg.* 'iron'; elfen fetelaidd galed; cf. Cern. Can. *hórn*; Llyd. Diw. *houarn, hern*; Gwydd. Diw. *iarann*. Cyfansoddair llac yw *ffordd haearn = rheilffordd*
Cae ffordd haiarn (Lld); Cae haiarn (Lld); Cae tu isar fordd haiarn (Llw)
- haf** *eg.* 'summer'; ail dymor y flwyddyn a'r tymor cynhesaf; cf. Cern. *haf*; Llyd. Can. *haff, haf*; Llyd. Diw. *hañv*; Gwydd. Diw. *samh-*:
Ddol haf (Llb)
- hafod** *eb.* 'upland farmstead, summer dwelling': trigfan haf ar yr ucheldir:
Hafod (Llr); Hafod-bach (Llb); Hafod-boeth (Lld); Hafod-Ifan (Lld); Hafod-Laurence (Llb); Hafodlas (Llr); Hafod-olau (Llb); Hafod-Saeson (Llr); Hafod-y-coed (Lld); Hafod-y-rhisg (Llf); Hafod-yr-wydd (Llb); Hafod-y-rhos (Llw); Hafod-y-rhyg-isaf (Llr); Hafod-y-rhyg-uchaf (Llb); Hafod-y-wern (Llw); Hen-hafod (Llb); Pant-hafodlas (Llr); Pen-hafodlas (Llr)
Kay havod tudr (Llb); Hafod (Lld); Hafod Dolog (Lld); Havodlas (Llr); Hafod Llewelyn (Llb); Hafod Tudur isa (Llb); Hafod Tudur ucha (Llb); Hafod yr ŵyn (Llb)
- hafoty** *eg.*; amr. **foty** < *hafod + tŷ*: gweler *hafod* uchod:
Hafoty (Llw); Hafoty-Caeronwy (Lld); Hafoty-Tŷ-newydd (Lld); Hafoty-wen (Lld); Penbryn-Hafoty (Lld)
Bryn hafodty (Llr); Buarthgae'r hafodty (Llw); Buarth yr havotty (Llw); Cae foty (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae voty bach (Lld) / Cae'r fodty bach (Llw); Cae 'fotty isaf (Llr); Cae 'fotty uchaf (Llr); Cae 'fotty isaf (Llr); Cae 'fotty uchaf (Llr); Cae'r hafodty (Llw); Ffridd y fodty (Llw); Hafodty (Lld); Penbryn Fodty (Lld); Tan y fotty (Llr)
- haidd** *e.ll. ac etf*; un. **heidden**; 'barley'; barlys; cf. Llyd. *heizen(n), heiz*:
Cae-haidd (Llb, Lld); Pant-cae-haidd (Llb)
Cae bach haidd (Llb); Cae haidd (Llr, Llw); Kae / r / glas haidd (Llw); Coppa Haidden (Lld); Ddol haidd (Lld); Gors haidd (Llf); Haidd (Lld); Ynys dryw haidd (Llr)
- halen** *eg.* 'salt'; sylwedd gwyn a dynnir o ddŵr y môr neu a gloddir o'r ddaear; heli; cf. Cern. Diw. *holen*; Llyd. Diw. *c'hoalenn, holenn*:

- Cae-halen-bach (Lld); Cae-halen-mawr (Lld)
Cae halen (Lld); Halen (Lld)
- hall** *e. Saes. 'manor-house; large room';* plasty. neuadd:
 Lodging Hall (Llb)
- haul** *eg. 'sun'; y corff nefol y teithia'r byd o'i gwmpas gan dderbyn goleuni a gwres ohono; cf. Cern. Can. houl; Llyd. Diw. heol;*
 Cil-haul (Llw)
- hazel** *e. Saes. 'tree of the birch family';* collen:
 Mount Hazel (Lld)
- helaeth** *ans. 'abundant, plentiful';* digonol, hacl:
Cae buchedd helaeth (Llw); Werglodd buchedd helaeth (Llw)
- helygen** *eb.; llw. helyg; 'willow';* coeden o'r tylwyth *Salix* sydd yn tyfu ar dir gwlyb; cf. Hen Gern. *heligen*; Llyd. *haleg(enn)*; Hen Wydd. *sail*:
 Cae'r-helygen (Llw); Dôl-helyg (Llr); Tŷ-helyg (Llf)
Cae helig (Llr); Cae helygan bach (Llw); Werglodd polyn helig (Llb); Winllan helyg (Llb)
- hen** *ans. 'old';* heb fod yn newydd neu'n ieuanc; cf. Cern. *hen*; Llyd. *hen*:
 Gwydd. Diw. *sean*:
 Cae-hen (Llw); Cefn-hengwrt (Llw); Hendy (Llb); Hengaer (Llb); Hen-gastell (Llw); Hen-hafod (Llb); Henrhyd (Lld); Henwalia (Llb); Tŷ-hen (Llw); Tyddyn-hen (Llb, Llr)
Bron yr hen ryd (Llw); Cae hen (Lld, Llw); Cae hen Rodin (Lld); Cae'r hen dy (Llf); Cae'r hen felin (Llw); Caer hen lon (Llb); Cae'r henryd (Llw); Caer hen sinach (Llb); Cae Skybor Hen (Llf); Cae tan hen feudy (Lld); Cae wrth hen Efel (Lld); Cae wrth hen ffynnon (Llw); Coed yrhen dai (Llb); Hen (Lld); Hen berllan (Llr); Hen farchnad (Llb); Hengae (Llr); Hen gae melinydd (Llr); Hen werglodd (Llr); Hen Yard (Lld); Yr hen ardd (Llb); Yr Hengae Tyfod (Llr); Rallt hen (Llr); Werglodd hen rhyd (Llw)
- hendref** *eb. 'winter lowland dwelling';* trigfan dros y gacaf ar lawr gwlad:
 Cefn-hendre (Llb); Hendre (Lld, Llw)
Gwerglodd yr hendref (Llr); Hendre (Lld); Hendref bellaf (Llr); Hendref nesaf (Llr); Hendref wndwn (Llr)
- hetar** *eg. 'flat-iron';* haearn smwddio; benth. o'r Saes. *heater*:
 Cae hetar (Llw)
- heulog** *ans. 'sunny';* yn dal yr haul:
 Vron heulog (Lld)
- hil** *e.llu.; amr. hilgeirch, hil ceirch; 'oats and husks left after sifting';*
 ceirch ac eisin sydd yn weddill ar ôl gogru:
 Cac-hil (Llb)
- hiling** *eg. 'covering';* gorchudd o dyweirch; benth. o'r Saes. *hilling / hulling*:
 Cae hilling (Llb)

- hir** *ans.* llu. **hirion**; 'long'; heb fod yn fyr; hefyd yn yr ystyr o amser hir, megis yn *Buarth hir drin* (Llb); cf. Cern. / Llyd. *hir*:
Bryn-naid-hir (Lld); Cae-hir (Llb)
Cae hir (Llb, Lld, Llr, Llwl); *Cae chir canol* (Llb); *Cae hir pellaf* (Llb); *Cay Rhydhir* (Llw); *Ddol hir* (Lld); *Erw hir* (Llw); *Llain hir* (Lld, Llf, Llr); *Parc hir* (Llb); *Waun hir* (Llb, Llwl); *Werglodd hir fain* (Llw); *Werglodd hirgam* (Llw); *Ynys Hir* (Lld)
- hoywal** *eb.* 'shed, cart-house'; sied, cartws; benth. o'r Saes. *hovel*:
Cae cefn yr howell (Llb, Lld); *Cae'r hoewel* (Llw) / *Cae'r hovel* (Lld, Llr); *Cae talcan yr hoywal* (Llw); *Cefn yr hoiwel* (Lld); *Hoiwel* (Lld)
- hual** *eg.b.* 'fetter, check, restraint'; llyffethair, rhwystr, atalfa; cf. Hen Gym. *fual*; Llyd. *hual*; Hen Wydd. *sibal(l)*. Benth. o'r Llad. *fibula*?:
Bodrual (Llr); Rhosbodruall (Llb)
Cae rhual (Llb)(Mae'n bosib mai *rhiwal* =*hoywal* sydd yn yr achos hwn)
- hwylfa** *eb.g.* 'lane, path'; llwybr, rhodfa:
Hwylfa (Lld)
- hyfryd** *ans.* 'pleasant, delightful'; pleserus, dymunol:
Brynhyfryd (Llb)
Gors voyn hyfryd (Llb)
- hyll** *ans.* 'ugly'; hagr, anhardd:
Cae hyll (Llb, Lld, Llf, Llwl); *Llain hyll* (Lld)
- hysb** *ans.*; ffurf fen.: **hesb** 'barren; not yielding milk [of cows, sheep &c]; dry [of rivers, wells &c]; diffwrwyth, heb roi llaeth; wedi sychu neu ballu; cf. Llyd. *hesp*:
Cae hysp (Llb); *Cae hysp gosa* (Llb); *Y bryn cae hysp* (Llb)
- iard** *eb.* 'yard, enclosure'; buarth, clos, cwrt; benth. o'r Saes. *yard*:
Cae'r yard (Llw); *Cae tan'r yard* (Llb, Llwl); *Hen Yard* (Lld); *Lloc Yard* (Llb); *Yard* (Llb)
- inn** *e. Saes.* 'tavern'; tafarn:
Caer Inn (Llw)
- is** v. **isel**
- isaf** v. **isel**
- isel** *ans.* gradd gymharol: **is**; gradd eithaf: **isaf**; 'low, not elevated in position'; heb fod yn uchel; cf. Cern. Diw. *izal*; Llyd. Diw. *izel*:
Gwydd. Diw. *iseal*:
Beudy-isaf (Lld); Cent-isaf (Llr); Dolgynyfudd-isaf (Llr); Is-Alun/Is-Helen (Llb); Gilwern-isaf (Lld); Hafod-y-Rhyg-isaf (Llr) Is-Alun/Is-Helen (Llb); Penisarhos (Llw); Penlan-isaf (Llw); Plas-isaf (Llf); Tai-isaf (Llb); Treflan-isaf (Llb)
Beudy Isa' (Lld); *Bryn eithin isaf* (Llw); *Bryn Isa'* (Lld); *Buarth isaf* (Llb, Lld, Llr, Llwl); *Cae annas isaf* (Llr); *Cae bach isa* (Llb, Llr); *Cae bedw issa* (Llw); *Cae befyllan isa* (Llb); *Cae Canol isaf* (Llw); *Cae coed isa* (Llb); *Cae conglog isaf* (Llf); *Cae Creen isa* (Llb); *Cae crin*

isaf (Llf); Cae davarn isa (Llb); Cae dolla isa (Llb); Cae fawnog isaf (Llr); Cae 'fotty isaf (Llr); Cae garw issa (Lld); Cae groeslon isaf (Llb); Cae gwair isa (Llb); Cae isaf (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl); Cae isaf Cae main (Llb); Cae marl issa (Llw); Cae mawr isaf (Llb, Llr); Cae Melyn Isaf (Llb); Cae nant isa (Lld); Cae Nêst isa (Llw); Cae newydd Issa (Lld); Cae pellaf isaf (Llr); Cae pengelli isa (Llb); Cae pont pren isaf (Llw); kae / r / eythyn issaph (Llw); Cae'r Ffynnon isaf (Llf); Cae r Garreg isa (Llb); Caer hendai isa (Llb); Caer lloiau isa (Llb); Cae'r Llwyn isaf (Llf); Caerpistillissa (Lld); Cae Pryscol isaf (Llr); Cae Pryscol isaf pellaf (Llr); Cae'r Baile isa (Llw); Cae'r Clogwyn isa (Llw); Kay'r Gerllan Issaph (Llw); Cae'r Sais isa (Llw); Cae'r Twthil Isa (Llb); Cae Robin isaf (Llw); Cae rhos isaf (Llw); Cae tan yr ardd isa (Llw); Cae tavern isa (Llb); Cae towad issa (Llw); Cae Ysgybor isaf (Llf); Cae tu isar fordd haiarn (Llw); Cae tu isa'r lôn (Llb); Cae ty isa' (Lld); Cae ty issar-Ty (Llr); Cae Tyddyn Isa (Llb); Cae Tyddyn madryn Isaf (Lld); Cae waen isa (Llb, Lld); Cefn gwndwn Isaf (Llr); Cefn isa (Llb, Lld); Cenlennydd isa (Llb); Clwt isa'r Ffridd (Lld); Coed Cae Nywydd Issa (Lld); Dol / y / felyn issaph (Llw); Ddôl Isaf (Llb, Llwl); Ffridd isa (Llb); Gardd isa (Llb); Gors isaf (Llb, Lld); Gors topia isa (Llb); Gweirglodd Cae newydd Issa (Lld); Gwndwn isaf (Llr); Hafod Tudur isa' (Llb); Llain isa (Lld); Llain Spencer isa (Llb); Lloc isa (Llb); Llwynun isa (Llb); Yr Offt isa' (Lld); Panwl isaf (Llr); Parc isaf (Llb); Pen isa'r bryn (Lld); Ponciau isaf (Llf); Rhos goch isa (Llb); Rhos isa (Llb, Llr); Ty isaf (Llr); Waun oleu isaf (Llw); Werglodd isaf (Llb, Lld, Llr, Llwl); Werglodd Pryscol isaf (Llr); Werglodd ty isa rafon (Llw); Wern isaf (Lld); Yr hecal isaf (Llw)

iwrch

eg. 'roe-deer, roe-buck'; math o garw bychan bywiog; cf. Llyd. Diw. iorc'h:

Bron-iwrch (Lld); Glyn-iwrch (Lld); Llwyn-yr-iwrch (Llb)

lodging

e. Saes. 'temporary habitation, abode'; llety:

Lodging Hall (Llb)

lôn

eb. 'road, lane'; ffordd; benth. o'r Saes. loan, sef amr. ar lane:

Lôn-glai (Llr); Tyn-lôn (Llb, Lld, Llf, Llwl)

Buarth ywch law'r lon (Llw); Buarth y lôn (Llr, Llwl); bvarth y lone vchaff (Llr); Cae bach y lôn (Llb, Llwl); Cae benlon bach (Llw); Cae lôn las (Llr); Cae lon llwyn y brain (Llr); Cae nesar lôn (Llb, Lld, Llr, Llwl); Cae nesa'r lon Maes ty du (Llr); Cae pen lon (Llb, Llwl); Cae'r hen lôn (Llb); Cae'r lôn (Llb, Lld, Llf, Llwl); Cae'r lon bach (Llw); Cae'r Lôn Gelyn (Llr); Cae tan lôn (Llb, Lld, Llwl); Cae tros lôn (Llb, Lld, Llwl); Cae tu isa'r lôn (Llb); Cae ty uchai lon (Llb); Cae Tyn-lôn (Llb, Llwl); Cefn dros y lon (Llw); Lôn (Llb); Lon las (Lld); Lon lloiein [lloiau?] (Llb); Lon y Bwygan (Llb); Llain y Lôn (Llb); Tan y llon (Llb); Ty'n lon (Lld, Llr); Waen tan lon (Llr); Werglodd tan lon (Llw)

lwbi

eg. 'looby, lout'; llabwst diog afrosgo; benth. o'r Saes. looby

Cae llwbi? (Llb)

llac

eg. 'small pool; gap'; pwll bychan. pantle â dŵr ynddo; bwlech:

Llac y Lleidr (Lld)

llain

eb.g.; llu. **lleiniau**; 'long, narrow strip of land'; darn hirgul o dir:
 Llainbupur (Llb); Llain-Fadyn (Lld); Llain-ffynnon (Lld); Llain-meddygon (Llb); Llain-y-llwynog (Lld); Llain-yr-eglwys (Lld); Lleiniau (Lld, Llr, Llwl)
 Cae Lleiniau Gwman (Llf); Llain (Llb, Lld, Llf, Llr); Llain afon (Llb); Llain Allt Eithin (Llf); Llain bach (Llb, Lld, Llf, Llr); Llain bella (Llb); Llain Bont (Llf); Llain Crother (Llf); Llain Cymmwynas (Llf); Llain delyn (Llb); Llain ddreiniog (Llr); Llain Faenol (Llr); Llain Fadyn (Lld); Llain fain (Llb, Lld, Llf); Llain fawr (Llr); Llain ficcws (Lld); Llain frwynog (Llb); Llain Ffynnon (Llb, Lld, Llf); Llain garegog (Llf); Llain garreg (Llb, Lld); Llain George (Lld); Llain Gerlan (Lld); Llain gerrig (Llb); Llain Glan'rafon (Lld); Llain grepach (Lld); Llain groes (Llb); Llain hir (Lld, Llf, Llr); Llain hyll (Lld); Llain isa' (Lld); Llain las (Llb, Lld); Llain Lleidr (Lld); Llain lloiau (Llb); Llain meddygon (Llb); Llain Nelson (Llb); Llain newydd (Llb); Llain Pencoek (Llb); Llain pennant (Llb); Llain pen y werglodd (Llr); Llain 'robyn (Lld, Llr, Llwl); Llain rhwng y ddwy offi (Lld); Llain Simlon (Llb); Llain Spencer(Llb); Llain Spencer isa (Llb); Llain Spencer ucha (Llb); Llain tan lon (Llb); Llain tan stabal (Llr); Llain tan y Bragdy (Llb); Llain tan yr ardd wair (Lld); Llain tyddyn Baste (Llb); Llain Ucha' (Lld); Llain Wenith (Lld, Llr); Llainybeudy (Llb); Llain y brenhin (Llr); Llain y felyn (Llb); Llain y ffynnon (Llb); Llain y Garreg (Llb); Llain y gaseg (Lld); Llain y groes (Llr); Llain y groes lon (Llb); Llain y Gwaithdy (Llf); Llain y Lôn (Llb); Llain y Llwynog (Lld); Llain y pobtŷ (Llr); Llain y weirglodd (Llb, Lld, Llr); Llain yr allt (Llb); Llain yr Ardd Wair (Lld); Llain yr ody (Llw); Llain yr ody bach (Llr); Llain-y-sgybor (Llr); Lleiniau (Llb, Lld, Llr); Lleiniau bach (Llr); Lleiniau Cae'r lon (Lld); Lleinia' Glover (Lld); Lleiniau gwynion (Llr); Lleiniau pellaf (Llr); Lleiniau Rhos (Llr); Lleiniau uchaf (Llr); Lleiniau Wm Edwd (Lld)

llan

eb. 'church'; eglwys; cf. Cern. *lan* mewn e.lle a Llyd. *lann* mewn e.lle:
 Llanbeblig; Llandwrog; Llanfaglan; Llanrug; Llanwnda; Bryn-llan (Llr); Cae-llan (Lld); Parlwr-mawr-y-llan (Llw); Tan-y-llan (Llr); Tyn-llan (Lld, Llwl)
 Cae'r llan (Llb, Lld, Llr, Llwl)

llannerch

eb.g. 'glade, a clearing in a wood'; lle agored mewn coedwig, gwerddon; cf. Hen Gern. *lanherch*:
 Llanerch ŷ Pan (Lld); Llanerch yr Hendre (Lld)

llath / llathen

eb.; ffurf fachigol: **llathen** 'yard'; tair troedfedd neu 36 modfedd; cf. Cern. Diw. *lath*; Llyd. Diw. *lath*:
 Cae llathen (Lld); Cae 10 llathen / Deg llathan (Llb); Cae y deg llathen (Lld, Llr); Cae naw llathen (Llb, Lld); Cae 4 llathen (Llb); Cae y pedair llathen / y Pedair Llathen (Lld, Llr); Cae pedar [llathen] wrddeg (Llb); Cae 15 llathen (Llb); Cae Saith lathen/ Saith Lathen (Llf); Cae 20 llathen (Llb); Cae wyth llathen (Lld); Can Llathan (Llb); Deuddeg Llathen (Llf)

llawr

eg. 'floor; low meadowland'; gwaelod gwastad adeilad neu ystafell; gwastad dyffryn; cf. Cern. Diw, *lér*; Llyd. Can. a Diw. *leur*; Gwydd. *lár*.

	<i>Cae llawr (Llb)</i>
llech	<i>eb. 'slate; large stone'; craig werddlwyd sydd yn holli'n rhwydd; maen; Penllech (Lld) Cae llech (Llw)</i>
llechfaen	<i>eb.g. 'slate, slab'; llech, cleifaen; cf. Llyd. liac'hven; Cae-llechfaen (Llb) Llechfaen (Llb)</i>
llechwedd	<i>eg. 'hillside, slope'; ochr bryn, llethr: 'Rallt Llechwedd (Llf)</i>
lleidr	<i>eg. ac ans. 'leather'; croen anifail wedi ei drin; cf. Llyd. Can. lezr. Llyd. Diw. ler; Gwydd. le(a)thar; Saes. leather. Erow leder (Llr)</i>
lleidiog	<i>ans. < llaid: 'muddy'; llawn llaid neu fwd: Porth-lleidiog (Llf)</i>
lleidr	<i>eg. 'thief, robber'; un sydd yn lladrata neu'n dwyn eiddo rhywun arall; cf. Cern. Can. lader, ladar; Llyd. Diw. laer; benth. o'r Llad. latrō > Bryth. *latrī: Llac / Llain / Llety'r Lleidr (Lld)</i>
lleimawr	<i>Ni lwyddwyd i ddehongli'r elfen hon a geir mewn darn o dir o'r enw Lleimawr Coed ym mhlwyf Llanbeblig.</i>
llenor	<i>eg. 'writer, author'; awdur, gŵr llên; er mae'n bur debyg mai llygriad o lleuar sydd yn y ffurf isod: Cae-llenor (Llb)</i>
lleuar	<i>eg? < lleu + erw? Cae lleuar (Llb)</i>
lletbai / lletben	<i>ans. ac eg.; amr. llepa, llepan, llepen; 'sloping, slanting'; ar ogwydd, ar oleddf; ochr pen, neu'n drosiadol = ochr bryn neu fynydd, llechwedd: Cay Llethpay (Llb); 'Rallt Lapan (Llf); Cae Lledpen (Llw); Cae Ledpen bach (Llw)</i>
llety	<i>eg. 'lodging, dwelling'; trigfan dros dro: Llety (Llb) Bryn llety (Lld); Cae llety bach (Llb); Lletti y Lleider (Lld)</i>
llias	<i>eg.; amr. lleas; 'death, slaughter'; angau, cyflafan, lladdfa Cae'r llias (Llb)</i>
llidiart	<i>eg.b. 'gate'; giât, clwyd; < Hen Saes. hlideat: Cil-y-llidiart (Llb a Lld); Llidiart-gwyn (Llb) Bonc Llidiart gwyn (Llf); Buarth y Llidiard (Llr); Cae Cil Llidiart (Lld); Cae llidiart (Llb, Lld, Llf, Llw); Cae llidiart coch (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae llidiart coed (Llb); Cae llidiart Geufron (Llw); Cae llidiart Glanrafon (Llw); Cae llidiart gwyn (Llb); Cae llidiart lôn</i>

(Llb); *Cae llidiart mawr* (Llw); *Cae llidiart rhos* (Llb); *Cae llidiart ucha* (Llb); *Cae pen llidiart* (Llb); *Cae tan llidiart* (Llb); *Cil llidiart* (Llw); *Llidiart Mynydd* (Lld); *Werglodd Caellidiart y Geufron* (Llw)

lloc

eg.; amr. **loc**; 'pen, fold, enclosure'; corlan; benth. o'r Saes. Can. *loc*: *Cae llock* (Llr); *Lloc* (Llb, Lld, Llr); *Lloc bach* (Llb, Lld); *Lloc caer gof* (Llb); *Lloc ffynnon* (Llb); *Lloc ganol* (Llb); *Lloc isa* (Llb); *Lloc maes Geirch* (Llb); *Lloc ucha* (Llb); *Lloc Yard* (Llb); *Llock y dwr* (Llr); *Llock yr afon* (Llr)

lloi / lloiau

e.llu.; un.: **llo**; 'calves'; epil y fuwch; cf. Cern. Diw. *leau(ch)*, *leaw*: Llyd. Diw. *leue*; Gwydd. Diw. *laogh*:
Buarth cae'r lloi (Llr); *Buarth lloiau* (Lld, Llr, Llw); *Cae'r lloiau* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Cae'r lloiau isa* (Llb); *Cae'r lloiau ucha* (Llb); *Gors cae lloiau* (Llr); *Gwaen lloiau* (Llw); *Lon lloiein* [lloiau?] (Llb); *Llain lloiau* (Llb)

llus

e.llu. 'bilberries'; planhigion ag aeron bach glas tywyll sydd yn tyfu'n wyllt ar rostir; cf. Llyd. Diw. *lus*:
Bryn-llus (Llw)

llwm

ans. 'bare'; noeth, tlodaidd; cf. Hen Wydd. *lom*:
Cae Llwm (Lld, Llf, Llw); *Cae llwm y ddol* (Lld)

llwybr

eg. 'path, footpath'; tramfwya gul, troetfordd:
Cae'r llwybr (Llb, Lld, Llf, Llr)

llwyd

ans. 'grey, pale'; lliw lludw, gwelw; cf. Cern. Diw. *luz*; Llyd. Diw. *louet*; Gwydd. Diw. *liath*:
Bryn-llwyd (Llw); *Cae-maen-llwyd* (Lld); *Cefn-llwyd* (Llr); *Clawdd-llwyd* (Llr); *Fron-llwyd* (Llb); *Graig-lwyd* (Llb); *Tan-y-graig-lwyd* (Llb); *Tyddyn-y-mab-llwyd* (Llr)
Cae Garreg lwyd (Llf); *Cae llwyd* (Llb); *Cae mawr llwyd* (Lld); *Cae'r maen llwyd* (Llb); *Cae'r mur llwyd* (Llb); *drull y mur llwyd* (Llw); *Ffridd Lwyd* (Lld); *Werglodd maen llwyd* (Llw)

llwyn

eg.; llu. **llwyni**; 'bush, grove'; perth, celli < Llad. *lignum*? cf. Hen Lyd. *loin*, *loen* mewn e.ll.:
Llwyn-Angharad (Llw); *Llwyn-bedw* (Llw); *Llwyn-celyn* (Llw); *Llwyn-coed* (Llr); *Llwyn-Cwla* (Lld); *Llwyn-y-brain* (Llr); *Llwyn-y-gwalch* (Lld); *Llwyn-ynn* (Llf); *Llwyn-y-piod* (Lld); *Llwyn-yr-iwrch* (Llb); *Trosglwyn* (Lld); *Tyddyn-llwyn* (Llb); *Tyddyn-llwyni* (Llb)
Buarth y llwyn (Llr); *Cae llwyn* (Lld, Llr); *Cae llwyn derw* (Llb, Lld); *Cae llwyn ffridd* (Lld); *Cae llwyn pwll marl* (Lld); *Cae llwyn Robin* (Llb); *Cae llwyn Robin bach* (Llb); *Cae llwyn Robin fawr* (Llb); *Cae llwyn Robin ganol* (Llb); *Cae llwyni* (Llb); *Llwyn* (Llr); *Llwyn Cae Gate* (Lld); *Llwyn Cae Scubor* (Lld); *Llwyn Fawrth bach* (Lld); *Llwyn Fawrth mawr* (Lld); *Llwyn glas* (Lld); *Llwyn Ifan Cae Scubor* (Lld); *Llwyn mawr* (Lld); *Llwyn sych* (Lld); *Llwynun isa* (Llb); *Llwynun ucha* (Llb); *llwyn y gwyngay* (Llb); *llwyn y merched* (Llr)

llwynog

eg.; 'fox'; cadno:
Llain-y-llwynog (Lld)
Cae daear llwynog (Lld); *Llain y Llwynog* (Lld); *Waen llwynog* (Llr)

- llydan** *ans.* 'wide'; mawr ei led. mawr ar ei draws; cf. Cern. Can. *ledan*; Llyd. Can. a Diw. *ledan*; Gwydd. Diw. *leathan*:
Cae eithin llydan (Llw); *Llydan (Lld)*
- llyn** *eg.b.* 'lake, pool, pond'; cronfa ddŵr. pwll. rhan araf o afon; cf. Llyd. Diw. *linn*; Hen Wydd. *lind*:
Cwellyn (Llb a Llw); *Baladeulyn (Lld)*; *Dôl-y-llyn-du (Llb)*; *Glanllyn (Llf, Llr)*
Cae'r llyn (Llb, Lld, Llr); *Cae Rhos Llyn (Llf)*; *Glan y llyn (Llr)*; *Llyn y groes (Lld)*; *Werglodd Glan y llyn (Llr)*; *Werglodd y llyn (Llb, Lld, Llw)*
- llyncol** *ans.* 'absorbent, swallowing'; yn llyncu neu amsugno < *llwnc* + *-ol*:
Cae llyncol (Llw)
- llys** *eg.b.* 'court'; cwrt; trigfan brenin. uchelwr neu esgob; cf. Cern. Can. *Lys(newyth)* mewn e.ll.: Llyd. Diw. *lez*; Gwydd. Can. *lis*:
Llys-y-gwynt (Llb)
- mab** *eg.*; llu. **meibion**; 'son'; plentyn gwryw, llanc; cf. Cern. Can. *mab*; Llyd. Diw. *mab*; Gwydd. Diw. *mac*:
Glyn-y-meibion (Lld); *Tyddyn-y-mab-llwyd (Llr)*
Cae'r meibion (Lld)
- madyn** *eg.* 'fox, Reynard'; cadno, llwynog; o bosib o'r ep. *Madyn*, sef ffurf fachigol *Madog*, gan roi enw personol i'r llwynog fel ag yn *Reynard* yn Saes. ond cf. Gwydd. Diw. *mad(r)adh ruadh* am gadno, sef yn llythrennol = 'ci coch'. Mae'n bosib mai enw gŵr arbennig sydd yn:
Tyddyn-Madyn (Lld); *Llain-Fadyn (Lld)*
ond mai llwynog sydd yn:
Cae'r fadyn isa (Llb); *Cae'r fadyn ucha (Llb)*
- maen** *eg.* 'heavy stone, rock; stone'; carreg fawr, craig; cerrig; cf. Cern. Diw. *mean*; Llyd. Diw. *maen*:
Cae-maen (Lld); *Cae-maen-llwyd (Lld)*; *Maen-gwyn (Llw)*; *Pont-faen (Llw)*
bvarth y Maen Mawr (Llw); *Cae Maen bras (Llw)*; *Cae'r maen (Llr)*; *Cae'r maen llwyd (Llb)*; *Maeny gorlan (Llb)*; *Werglodd maen llwyd (Llw)*
- maes** *eg.* 'open land, field'; tir agored, cae, parc; cf. Llyd. Diw. *maes*:
Maesincla (Llb); *Maes-y-barcer (Llb)*; *Maes-y-merddyn (Llb)*; *Maes-y-neuadd (Llf)*; *Maes-y-pwll (Llr)*
Cefn y Maes (Lld); *Lloc maes Geirch (Llb)*; *Maes ceirch wern (Llb)*; *Maes Clogwyn (Llb)*; *Maes garnedd (Llr)*; *Maes gwaed (Lld)*; *Maes gwyn (Lld)*; *Maes Madog (Llr)*; *Maes ty du (Llr)*; *Maes y Gwair (Llb)*; *Maes yr ymryson (Llr)*; *Werglodd maes (Llb)*
- mafon** *e.llu.*; un. **mafonen**; 'raspberries'; planhigion y *Rubus idaeus* sy'n dwyn ffrwythau cochion melys:
Bryn mafon (Llb); *Coed mafon (Llb)*
- magwyr** *eb.* 1. 'wall'; 2. 'square vertical pillar of hay cut from haystack'; 1. mur; 2. colofn sgwâr o wair a dorrir o frig i waelod tas; cf. Llyd. Diw.

- moger*; benth. o'r Llad. *māceria*:
Fagwyr (Lld)
- main** *ans.* 'narrow, meagre'; cul. annigonol, tlodaidd:
Cae-main (Llb);
Allt fain (Llb, Llf, Llr); *Buarth main* (Llb, Llr, Llwl); *Cae main* (Llb, Lld, Llr, Llwl); *Cae main big* (Llwl); *Cae'r fain* (Llr); *Cae main Maes ty du* (Llr); *Gors cae main* (Llwl); *Gors fain* (Llb, Llwl); *Llain fain* (Llb, Lld, Llf); *Rhos fain* (Llb, Lld, Llf); *Waun oleu fain* (Llwl); *Werglodd fain* (Llb, Llf, Lld, Llr, Llwl); *Werglodd fain wen* (Llb); *Werglodd hir fain* (Llwl); *Yr offit fain* (Llr)
- maip** *e.tf.*; un. **meipen**; 'turnips, swedes'; erfin, swêds:
Buarth Maip (Llb)
- man** *eb.g* 'particular place, location'; lle neilltuol:
Bodfan (Lld)
- mansier** *eg.* 'manger'; preseb, cafn i ddal bwyd anifeiliaid; benth. o'r Saes. *manger*:
Tyddyn-mansier (Lld)
Cae Bryn y Manger (Lld); *Maensier* (Lld)
- march** *eg.* 'horse, stallion'; ceffyl, ystalwyn; cf. Cern. Can. *margh*; Llyd. Diw. *marc'h*; Gwydd. *marc*:
Cae Bryn March (Lld); *Cae march / meirch* (Lld, Llwl)
- marchnad** *eb.* 'market'; mart, ffair, gwerthiant cyhoeddus; cf. Cern. Can. *marghas*; Llyd. Diw. *marc'had*; Gwydd. Diw. *margadh*; benth. o'r Llad. *mercātus*:
Hen farchnad (Llb)
- marchog** *eg.* 'horseman, knight'; un sy'n marchogaeth ar gefn ceffyl; un a urddir am wasanaeth i'r brenin neu'r wlad; cf. Cern. Can. *marrek*; Llyd. Diw. *mar(c'h)eg*; Hen Wydd. *marcach*
Cae Marchog (Llwl); *Marchog* (Llwl); *Marchog isaf* (Llwl)
- marian** *eg. un. ac etf*; amr. **marion** (Arfon); 'moraine, sea-strand, rock-strewn land'; traeth graeanog, tir â meini mawr arno:
Coedmarian (Llb)
- marl** *eg.* 'marl'; pridd yn cynnwys clai a chalch a ddefnyddir fel gwrtaitth:: benth. o'r Hen Ffr. *marle*, efallai trwy Saes. Can.:
Pwll-marl (Llf)
Cae Llwyn Pwll Marl (Lld); *Cae marl* (Lld); *Cae marl issa* (Llwl); *Cae Marl ucha* (Llwl); *Cae pwll marl* (Llwl); *Ddol Farl* (Llf); *Gors caer Marl* (Llwl); *Gwerglodd Pwll Marl* (Lld); *Pwll Marl* (Lld)
- mawn** *e. tf.* 'peat, turf'; tywarch:
Cae mawn llwyd (Llb); *Werglodd mawn* (Lld)
- mawnog** *eb.* 'peat-bog'; cors fawn:
Bryniau-fawnog (Llr)
Bryn y fawnog (Llr); *Cae fawnog isaf* (Llr); *Cae fawnog uchaf* (Llr); *Cae'r fawnog* (Lld, Llr, Llwl); *Fawnog* (Lld); *Fjridd fawnog* (Llb);

mownog y gasseg (Llr); Pwll mawnog (Lld); Gwerglodd y fawnog (Llr)

mawr

ans.; gradd eithaf: mwyaf: 'big, large, great'; heb fod yn fychan; cf. Cern. Can. mur; Llyd. Diw. meur; Gwydd. Diw. mōr.

Beudy-mawr (Lld); Cae-halen-mawr (Lld); Cae-mawr (Llb, Llw); Coed-mawr (Llb); Dôl-fawr (Llf); Garreg-fawr (Llb); Parlwr-mawr-yllan (Llw); Plas-mawr (Lld); Rhuddalt-fawr (Llb); Tan-y-garreg-fawr (Llb); Tyddyn-mawr (Lld, Llr); Tŷ-mawr (Llw); Waunfawr (Llb)

Yr allt fawr (Llb, Llw); Ardd fawr (Llb, Llr); Boncan fawr (Llf); Bongc fawr (Llr); Bryn Mawr (Lld); Buarth mawr (Llb, Llw); bvarth y Maen Mawr (Llw); Bwlan Mawr (Lld); Cae beudy mawr (Llb) / Kae yr Beudu mawr (Lld); Cae bryn mawr (Llw); Cae cefn mawr (Llw); Cae Coed Mawr (Llf, Llr); Cae eithin mawr (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae Ellis mawr (Llr); Cae Erw fawr (Lld); Cae ffynnon mawr (Lld); Cae Gamdda fawr (Llb); Cae garreg fawr (Llr); Cae garw mawr (Llb); Cae glas mawr (Lld); Cae goeden fawr (Llb); Cae gwyn mawr (Llr); Cae llidiart mawr (Llw); Cae llwyn Robin fawr (Llb); Cae mawr (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae mawr canol (Llw); Cae mawr isa (Llb); Cae mawr llwyn Yn (Llf); Cae mawr pellaf (Llw); Cae mawr ucha (Llb); Cae melyn mawr (Llw); Cae merddyn mawr (Llw); Cae merllyn mawr (Llw); Cae Mul mawr (Llf); Cae Mur mawr (Llf); Cae pant mawr (Llw); Cae pwll mawr (Llr); Caer adwy fawr (Llb); Cae rallt fawr (Llw); Cae'r garreg fawr (Llf, Llr, Llw); Caer porfa mawr (Llb); Cae Rhos fawr (Llf) / Cae rhos mawr (Llw); Cae werws fawr (Llw); Cefn mawr (Llr); Cefnydd mawr (Llw); Cefn y goedladd fawr (Llw); Coed Mawr (Lld, Llr, Llw); Coed mawr uchaf (Llr); Ddôl fawr (Lld, Llf, Llw); Eithin Mawr (Lld); erow vawr (Llr); Ffridd fawr (Llb, Llr, Llw); Gerlan Fawr (Lld); Glodli mawr (Llb); Gors fawr (Llb, Lld, Llr, Llw); Gwinhinfryn fawr (Llf); Gwndwn Mawr (Llr); Llain fawr (Llr); Llwyn Fawrth mawr (Lld); Llwyn mawr (Lld); Merllyn mawr (Llf); Nant mawr (Llb); Parc mawr (Lld); Pwll mawr (Llb); Rhos fawr (Llb, Llr); tir y myrthyn mawr(Llr); Werglodd fawr (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Werglodd fawr ganol (Llw); Werglodd fawr uchaf (Llw); Wern fawr (Llb); Winllan Park mawr (Lld)

pant Ethun noya / pant Ethan voia (Llr)

Cae mwyaf (Lld); Cae nesa'r mwyaf (Lld); Werglodd fwyaf (Lld)

meadow

e. Saes. 'rich pasture ground'; dôl, gweirglodd:

Meadow (Llb); Little Meadow (Llb)

meddiant

eg. 1. 'possession'; 2. 'authority, rule'; 1.eiddo; 2.awdurdod, rheolaeth:

Meddiant Twrog (Lld)

meddygon

e.llu.; un.: meddyg 'doctors, physicians' ; doctoriaid, ffysigwyr; < Llad. medicus; cf. Cern. Can. methek; Llyd. Diw. mezeg:

Llain-meddygon (Llb)

Cae Llain Meddygon (Llb)

meillion

e.llu.; un.: meillionen 'clover'; planhigion teirdalen a dyfir i borthi gwartheg, clofer; cf. Hen Gern. melhyonen; Llyd. Diw. melch, melchen:

Cae'r meillion (Llw)

melin

eb. 'mill'; adeilad ar gyfer malu ŷd &c; ffatri wlân: < Llad. molīna; cf.

- Llyd. Can. *melin*; Llyd. Diw. *milin*; Gwydd. Diw. *muileann*:
 Dolyfelin (Llb); Felin-bach (Llr); Felin-Forgan (Lld); Felin-wen (Llr);
 Felinwnda (Llw); Tyddyn-nant-y-felin (Llr); Tyddyn-y-felin-gafnog
 (Llw)
Cae cefn felin (Llw); Cae velin vapur (Llb); Cae mawr y Felin (Lld);
Cae pen y felin (Llw); Cae'r felin (Llb, Llr, Llw); Cae'r hen felin
(Llw); Cae tan y felin (Llr, Llw); Cae uwch ben y felin (Llr); Cae velin
vapur (Llb); Cae wrth felin (Lld); Caea'r felin (Llw); Doly felin (Llb);
Dol / y / felyn issaph (Llw); Dol / y / felyn uchaph (Llw); Gors y Felin
(Lld); Llain y felyn (Llb); Nant y felin (Lld); Werglodd y felin (Llb,
Lld, Llw)
- melinydd** *eg.*; *llu.*: **melinyddion** 'miller'; un sy'n gweithio melin:
 Tai-melinyddion (Llr)
Cae melinydd (Llr); Hen gae melinydd (Llr); Werglodd y melinydd
(Llr)
- melyn** *ans.*; ffurf fen.: **melen**; 'yellow, golden'; o liw ymenyn ac aur; cf. Hen
 Gern. *milin*; Cern. Can. *melyn*; Llyd. Can. a Diw. *melen*:
 Braichmelyn (Llw); Bryn-melyn (Llw); Penfforddfelen (Lld);
 Rhedynog-felen (Llw)
Bryn melyn (Llr); Buarth melyn (Llr, Llw); Cae brynmelyn (Llr); Cae
garreg felan (Lld); Cae melyn (Llb, Llw); Cae melyn bach (Llw); Cae
melyn isa (Llb); Cae melyn mawr (Llw); Cae melyn ucha (Llb); Ffridd
felen (Llb); ffrith y gwir melynion (Llb)
- merch** *eb.*; *llu.*: **merched**; 'daughter, young woman'; plentyn benyw, llances,
 gwraig; cf. Cern. Can. *myrgh, mergh*; Llyd. Diw. *merc'h*:
 Muriau-merched Engan (Llw)
Doluth merched Ienna ap mad' (Llr); llwyn y merched (Llr);
Werglodd y merched (Llr); ynis y merched (Llr)
- merlyn** *eg.* 'pony'; math o geffyl bychan:
Cae'r merlyn (Llw)
- merllyn** *eg.*; amr. **merlyn** 'stagnant pool'; dŵr llonydd, merbwll; < *merf* +
llyn, neu amr. ar *marw(l)lyn*:
 Glan-y-merllyn (Llw)
Cae merllyn (Lld, Llf, Llw); Cae merllyn mawr (Llw); Glanymerllyn
(Llw); Merllyn bach (Llf, Llr); Merllyn mawr (Llf)
- mieri** *e.llu.*; un.: **miaren** 'brambles'; drain, drysi:
Buarth mieri (Llb, Llr); Cae mieri (Llb, Llf, Llr); Cae mieri hirion
(Llb)
- mill** *e. Saes.* 'a building where corn is ground, or manufacture of some
 kind is carried out'; melin:
 Mill Barn (Llb)
- min** *eg.* 'edge, brow'; ochr, glan, ymyl:
 Minffordd (Llw)
 Minffordd (Llr)
- moch** *e.llu.*; un.: **mochyn** 'pigs'; anifeiliaid pedwarcarnol o deulu'r *Suidæ*;
 cf. Cern. Diw. *moh*; Llyd Diw. *moc'h*; Hen Wydd. *mucc*:

- Mur-moch (Llr)
Cae cwt mochyn (Llw); Cae moch (Llb); Cae pwll moch (Llw); Cae'r mochyn (Llb, Llw); Wern y Moch (Lld)
- moel¹** *ans.*; ffurf fach. wr. **moelyn** 'bald; bare, barren'; penfoel, heb wallt; noeth, llwm; ambell dro gyda grym enwol = dyn penfoel; cf. Llyd. Diw. *moel*; Gwydd. Diw. *maol*:
 Cae'r-moel (Llw); Castell-Moelyn (Llr)
Cae Moel (Llw); Castell Moelyn (Llr)
- moel²** *eb.* 'bare mountain or hill'; mynydd llwm neu fryn di-goed
Cae'r foel ty (Llw); Cae tan y foel (Llb); Y Foel (Llb); Voil Knap (Llb); Voel fawr (Llb); Voel Fricks (Llb); Voil las (Llb); Gors tan foel (Lld); Summer house voel (Llb)
- môr** *eg.* 'sea'; corff mawr o ddŵr hallt; cf. Cern. Can. *mor*; Llyd. Diw. *mor*:
 Glan-y-môr (Llf)
Cae bach Glan môr (Lld); Cae Glan y Môr (Llf); Dolydd Glan y môr (Llw); Glanymor y Werddon (Llw); Waun Glan y Môr (Llf)
- morfa** *eg.b.* 'sea-marsh, salt-marsh, moor'; gwastatir isel ar lan y mor, corstir, rhos; cf. Cern. *Morvah* mewn e.lle; Hen Lyd. *mormaou*:
 Glan-y-morfa (Lld, Llw); Morfa-coch (Lld); Morfa-cwta (Llf); Penmorfa/Morfa Seiont (Llb)
Cae'r Morfa (Llb); Morfa Seiont (Llb); Parc y Morfa (Lld); Y Morfa (Llb, Lld)
- morllyn** *eg.b.*; amr. **morlyn** 'lagoon, estuary, fiord'; llyn mawr, pwll heli, aber, ffiord:
Morllyn (Llr)
- morwyn** *eb.* 'maidservant; girl, maiden'; gwasanaethferch; merch ifanc: cf. Cern. Can. *moren*:
Werglodd forwyn (Lld)
- moryd** *eb.g.*; amr. **môr-ryd** 'estuary, sea-inlet'; aber, morgainc:
 Bonc-foryd (Llw); Tyddyn-y-foryd (Llw); Hen-foryd (Llw); Penbryn-foryd (Llw); Y Foryd (Llw)
Caea'r forryd (Llw)
- mount** *e.Saes.* 'hill, mountain'; bryn, mynydd:
 Mount Hazel (Lld); Mount Pleasant (Llb a Llw); Belmont (Lld)
Cae mount (Llb); Mount hazle (Lld); Penmount (Llw)
- mul** *eg.*; llu. **mulod** 'mule, ass, donkey' asyn, mwlsyn; cf. Llyd. Can. *mul*; benth. o'r Llad. *mūlus*:
Cae Mul bach (Llf); Cae Mul Mawr (Llf); Cae'r mulod (Llb)
- mur** *eg.*; llu. **muriau** 'wall, rampart'; wal, magwyr; < Llad. *mūrus*; Llyd. Can. *mur*; Hen Wydd. *mūr*:
 Cae-mur (Llb); Mur-Hwlcyn (Llb); Mur-Mathew (Llb); Muriau Einion (Llb); Muriau-merched Engan (Llw); Mur-moch (Llr); Muriau Tegwared ap Hywel (Llb); Tyddyn-mur-y-cwpwl (Lld)
Cae mur (Lld, Llw); Cae Mur bach (Llf); Cae Mur Mawr(Llf); Cae'r

muriau (Llr); Cae'r mur llwyd (Llb); Cefn mury ffordd (Llb); drull y mur llwyd (Llw); Mure Matthew (Llr)

murddun

eg.; amr. **murddyn** ac yn aml mewn e.lle > **merddyn**: 'ruined building'; adfail:

Maes-y-merddyn (Llb); Merddyn-Wilkins (Merddyn) (Llb)

Cae merddyn bach (Llw); Cae merddyn Iago (Llr); Cae merddyn mawr (Llw); Cae'r merddyn (Llb, Lld) / Cae'r Murddyn (Llw); Cae ty ucha merddyn (Llb); tir y myrthyn mawr(Llr)

mwd

eg. 'mud'; llaid, llaca; benth. o'r Saes. *mud*:

Cae Mwd (Lld); Cae ty mwd (Lld) (Mae'n bosib mai mw'd = 'motte'; mwnt , sydd yn yr achos hwn)

mwdwl

eg.; llu. **mydylau**; ffurf fach. fen. **mydylan**; berf **mydylu** 'hay-cock; to cock or stack hay'; cocyn o wair; cocio gwair:

Cae mydylan (Llb); Cae mydylan pellaf (Llb); Cae mydylu gosaf at yma (Llb)

mwsogl

eg.; amr. **mwsog, mwswg** 'moss'; planhigyn o ddosbarth y *Musci* sy'n tyfu ar gerrig, coed a daear laith, mwswm:

Buarth Mwsogl (Llw)

myn

eg. 'young goat, kid'; llwdn gafr; cf. Hen Gern. *min*; Llyd. Can. *menn*; Gwydd. Can. *menn*;

Cae'r myn (Llb, Llw)

mynwent

eb. 'graveyard'; claddfa, corfflan:

Cae bryn y fonwent (Llw); Cae cefn y fonwant (Llr); Fronwent newydd (Llb)

mynydd

eg. 'mountain'; codiad tir uchel neu serth; cf. Cern. Can. *meneth*; Llyd. Diw. *menez*:

Cae'r mynydd (Llb, Llr, Llw); Cae'r mynydd bach (Llb, Llw); Cae'r Mynydd mawr (Llw); Gardd mynydd (Llb); Ty'n y mynydd (Llr); Werglodd Mynydd (Lld)

naid

eb.g. 'leap, jump'; llam:

Bryn-naid-hir (Lld)

nant

eb.g. 'brook, valley, gorge'; afonig. cwm, ceunant; cf. Cern. Diw. *nance, nans, nantz*; Llyd. Diw. *ant*:

Cyrnant (Llb); Nant-Howel Wyn (Llr); Nantlle (Lld); Tŷ-nant (Lld); Tyddyn-nant-y-felin (Llr)

Cae nant isa (Lld); Cae nant ucha (Lld); Cae pur y Nant (Lld); Cae'r nant (Llb, Lld, Llr, Llw); Nant (Llb, Lld, Llr); Nant Cefn y Bettws (Lld); Nant ganol (Lld); Nant mawr (Llb); Nant Morgan (Llr); Nant Tŷ y twll (Lld); Nant y Coppa (Lld); Nant y felin (Lld); Nant y Pandu (Lld); Nant u Nyssoedd (Lld); Pen y Nant (Lld)

neidr

eb. 'snake'; ymlusgiad, sarff; cf. Hen Gern. *nader*; Llyd. Diw. *(n)aer*; Hen Wydd. *nathir*; Llad. *natrix*:

Bryn-neidr = amr. ar Bryn-naid-hir (Lld)

Cae neidr (Llw)

neina	<i>eb.</i> ffurf anwes ar <i>nain</i> ; 'granny, nanna': mamgu: <i>Cae Neina (Llb)</i>
neuadd	<i>eb.</i> 'hall, mansion'; ystafell fawr, plasty : <i>Maes-y-neuadd (Llf)</i> <i>Gallt y neuadd (Lld)</i>
nesaf	v. agos
newydd	<i>ans.</i> ; llu. newyddion : 'new'; diweddar: cf. Cern. Can. <i>nowyth, newyth</i> ; <i>Hen Lyd. nouuid</i> ; <i>Llyd. Diw. nevez</i> : <i>Beudy-newydd (Lld)</i> ; <i>Bontnewydd (Llb)</i> ; <i>Buarth-newydd (Lld)</i> ; <i>Cae-newydd (Llr)</i> ; <i>Hafoty-Tŷ-newydd (Lld)</i> ; <i>Plas-newydd (Lld)</i> ; <i>Tai-newyddion (Llr)</i> ; <i>Tyn-cae-newydd (Llb)</i> ; <i>Tŷ-newydd (Lld, Llr)</i> ; <i>Tŷ-newydd-Cim (Lld)</i> ; <i>Tŷ-newydd-Collfryn (Lld)</i> ; <i>Tŷ-newydd-y-Fron (Lld)</i> <i>Cae bryn newydd (Llw)</i> ; <i>Cae newydd (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl)</i> ; <i>Cae newydd bach (Llr)</i> ; <i>Cae newydd Issa (Lld)</i> ; <i>Cae newydd Ucha (Lld)</i> ; <i>Cae Newydd Pella (Llf)</i> ; <i>Cae newydd ucha (Lld)</i> ; <i>Cae tan beudy newydd (Llw)</i> ; <i>Cae Tŷ-newydd (Llb, Llwl)</i> ; <i>Cefn cae newydd (Llw)</i> ; <i>Coed Cae Nywydd Issa (Lld)</i> ; <i>Coed werglodd newydd (Llr)</i> ; <i>Ffridd newydd (Llw)</i> ; <i>Gors werglodd newydd (Llr)</i> ; <i>Gwerglodd y Cae Newydd (Lld)</i> ; <i>Gweirglodd Cae newydd Issa (Lld)</i> ; <i>Parc nywydd (Lld)</i> ; <i>Perllan Newydd (Lld)</i> ; <i>Pongc werglodd newydd (Llr)</i> ; <i>Tai newyddion (Llr)</i> ; <i>Ty newydd (Llr)</i> ; <i>Werglodd newydd (Lld, Llr, Llwl)</i>
ochr	<i>eb.g.</i> 'side', min. ymyl; benth. o'r Wydd. Can. <i>och(a)ir</i> ; cf. <i>Hen Lyd. occrou</i> : <i>Cae ochr (Llr)</i>
odyn	<i>eb.</i> 'kiln': ffwrn i losgi calch &c'; cf. e.lle <i>Hen Gern. Odent(cole)</i> : <i>Bryn`robyn (Lld)</i> ; <i>Cae`r-odyn (Llw)</i> <i>Bryn`robyn (Llw)</i> ; <i>Buarth yr olyn (Llb, Lld)</i> ; <i>Cae hen Rodin (Lld)</i> ; <i>Cae`r olyn (Llb, Lld, Llr, Llwl)</i> ; <i>Cae`r olyn galch (Llb, Llwl)</i> ; <i>Clogwyn r olyn (Llb)</i> ; <i>Coed yr olyn (Llb)</i> ; <i>Gwerglodd tan yr olyn / Gwerglodd tan `rOlyn Galch (Llw)</i> ; <i>Llain`robyn (Lld, Llr, Llwl)</i> ; <i>Llain yr olyn bach (Llr)</i> ; <i>Olyn / `Rodyn (Lld)</i> ; <i>Offt yr olyn (Llr)</i>
oer	<i>ans.</i> 'cold'; heb fod yn gynnes ; cf. <i>Hen Gern. oir</i> ; <i>Hen Wydd. úar</i> : <i>Pen-dŵr-oer (Llb)</i> ; <i>Penrhyn-oer (amr. ar Penrhyn) (Llf)</i> <i>Cae`rdwroer (Lld)</i> ; <i>Cae y Fynnon oer (Lld)</i> ; <i>Cefn dwr oer (Llb)</i>
o flaen	<i>ardd.</i> 'in front of' ; yn dynodi safle blaen: <i>Cae o flaen drws (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl)</i> ; <i>Cae oflaen drws bryn clochydd (Llr)</i> ; <i>Cae oflaen drws Dolellog (Llw)</i> ; <i>Cae o flaen drws nesaf (Llf)</i> ; <i>Cae o flaen drws tŷ (Lld)</i> ; <i>Cae oflaen drws y beudy (Llr, Llwl)</i> ; <i>Cae o flaen drysau (Lld)</i> ; <i>Cae o flaen `Scybor (Lld)</i> ; <i>Cae o flaen tŷ (Lld)</i> ; <i>Cae oflaen y beudy (Llw)</i> ; <i>Clwt o flaen drws (Lld, Llwl)</i>
office	<i>e. Saes.</i> 'a place where business is carried on'; swyddfa: <i>Park tu ucha`r Office (Llr)</i>
oleuod	Elfen anodd iawn: gweler y nodiadau dan <i>Lleiod</i> yn <i>Anheddau Llanbeblig</i> .

- olo** *eg. 'hollow'; pant; benth. o'r Saes. hollow? Olo bach (Llb)*
- onnen** *eb.; llu.: ynn, onennau; ffurf fach. lu. onnos; 'ash tree'; coeden o'r tylwyth Fraxinus; cf. Llyd. Diw. o(u)nn; Gwydd. Can. onn; Bryn-nennau (Lld); Cefn-nen? (Lld); Llwyn-ynn (Llf); Penrhos-nennan? (Lld); Rhos-nennau (Lld); Tyn-yr-onnen (Llb) Cae'r onnen (Llb, Lld); Cae annas isaf? (Llr); Cae annas uchaf? (Llr); Caer un? (Llb); Llwynun isa (Llb); Llwynun ucha (Llb)*
- palmant** *eg.; amr. palment 'pavement, causeway'; wyneb ffordd o gerrig, pafin, sarn; benth. o'r Saes. Can. pavement, o bosib trwy'r amr. pawment: Cae palmant (Llw)*
- palmer** *eg. 'pilgrim, wandering monk sworn to poverty'; pererin, mynach crwydrol dan adduned o dlodi: Erw'r palmer (Llb)*
- pandy** *eg. 'fulling-mill'; adeilad ar gyfer pannu, sef curo defnydd ar gyfer ei lanhau a'i dewhau: Dôl-y-pandy (Llb); Tyddyn-pandy (Llb) Cae Garth y Pandy (Llw); Cae'r pandy (Llb, Lld, Llr); kefn y pandy (Llr); Doly pandy (Llw); Gwaen y Pandy (Llw); Nant y Pandu (Lld)*
- pannwl** *eg. 'small hollow'; pant bychan. Panwl isaf (Llr); Panwl uchaf (Llr)*
- pannwr** *eg. 'fuller'; un sydd yn pannu defnydd: Coed y Pannwr (Llb)*
- pant** *eg.; llu. pantiau 'hollow, valley'; dyffryn: Cae'r-pant (Llb); Pant-afon (Llr); Pant-bryngwyn (Llr); Pant-cae-haidd (Llb); Pant-celyn (Llw); Pant-coch (Llw); Pant-gwyn (Llb); Pant-hafodlas (Llr); Pantiau (Llw); Pant-y-cerrig (Llb); Pant-y-clafrdy (Llb); Pant-y-defaid (Llb); Pant-y-gro (Llb); Pant-y-waun (Llb); Waun-bant (Llw) Cae pant bach (Llw); Cae pant coch (Llw); Cae pant mawr (Llw); Cae pant pellaf (Llw); Cae pant uchaf (Llr); Cae-pant-y-Ceffyl (Llw); Cae Pant-y-defaid (Llb); Cae Pant-y-waun (Llb); Cae'r pant (Llb, Lld, Llr, Llw); Erw bant (Llw); Pant (Lld, Llf); Pant iccws (Lld); Pant 'rebolion (Lld); Pant y Gwryrod (Lld); Pant y Mes (Llf); Pant y pwll (Lld); Waun bant (Llb)*
- papur** *eg. 'paper'; llenni neu ddalennau y gellir ysgrifennu arnynt a wneir o ffeibrau o wahanol fathau; benth. o'r Saes. Can. papur(e), papir(e): Cae velin vapur (Llb)*
- parc** *eg.; llu. parciau; 'park, field'; tir agored, gerddi cyhoeddus, tir hela mewn plas, maes; benth. o'r Hen Ffr. parc, o bosib trwy'r Saes. Can. cf. Cern. Can. parc; Llyd. Can. parc: Parc (Llw); Pen-y-parc (Llw) Buarth y parc (Llr); Cae'r parc (Llb, Llw); Cae Park y Stalwyn (Llw); Parc (Llb, Lld, Llf, Llr); Parc bach (Llb, Llr); Parc canol (Llr); Park Carreg y fran (Llr); Parc Cefn du (Llr); Parc Veston (Llb); Parc hir*

(Llb); *Parc isaf* (Llb, Llr); *Parc Marsh* (Lld); *Parc mawr* (Lld); *Park nesa'r tŷ* (Llr); *Parc nywydd* (Lld); *Parc pellaf* (Llb, Llr); *Parc stalwyn* (Llb); *Parc tan y foel* (Lld); *Park tu ucha'r Office* (Llr); *Parc ty'n twll* (Lld); *Parc uchaf* (Llb, Lld, Llr); *Park y buchod* (Llr); *Parc y Morfa* (Lld); *Parc Ynysoedd* (Lld); *Park y rhos* (Llr); *Parc-y-waun* (Llb); *Parcia' Bach* (Lld); *Parcia' Mawr* (Lld); *Winllan Park mawr* (Lld)

parlwr

eg. 'parlour'; yr ystafell orau mewn tŷ; benth. o'r Saes. Can. *parlour*: *Parlwr-mawr-y-llan* (Llw)
Cae parlour (Llb); *Cae'r Parlwr* (Llw)

pelan

eb. 'hillock, river-bank, sea-wall'; twyn, bryncyn, torlan, morglawdd: *Belan* (Llw); *Belan-las* (Lld)

pell

ans.; gradd eithaf: **pellaf**; 'far, distant'; heb fod yn agos; cf. Cern. Can. *pell*; Llyd. Diw. *pell*
Yr allt bella (Llb); *Bonc bellaf* (Llf); *Bryn coch pella'* (Lld); *Bryn corach pellaf* (Llw); *Buarth pella* (Llb); *Cae bach pellaf* (Llf); *Cae bryn bella* (Llb); *Cae cefn pellaf* (Llw); *Cae cefn tŷ pellaf* (Llb, Llr); *Cae Eithin Pellaf* (Llb); *Cae hir pella* (Llb); *Cae mawr pellaf* (Llw); *Cae mydyla pellaf* (Llb); *Cae pant pellaf* (Llw); *Cae pellaf* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Cae pellaf cefn coch* (Llw); *Cae pellaf isaf* (Llr); *Cae pellaf uchaf* (Llr); *Cae Pryscol isaf pellaf* (Llr); *Cae'r allt bellaf* (Llf); *Cae'r Clwt pellaf* (Llf); *Cae'r tŷ pellaf* (Llb, Llr); *Cae Rhos bellaf* (Llf); *Cae tywod pellaf* (Llw); *Cefn gwndwn pellaf* (Llr); *Cefn pellaf* (Llw); *Coed bryn bella* (Llb); *Y Ddôl Bellaf* (Llb); *Gardd bella* (Llb); *Gors bellaf* (Llb, Lld, Llr); *Hendref bellaf* (Llr); *Llain bella* (Llb); *Lleiniau pellaf* (Llr); *Parc pellaf* (Llb, Llr); *Rhos bellaf* (Llb, Llr); *Waun goch pellaf* (Llw); *Waen olau bellaf* (Lld, Llw); *Werglodd bellaf* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw)

pellaf

v. **pell**

pen

eg. 'top, summit'; rhan uchaf, copa, brig; cf. Cern. Can. *pen*; Llyd. Diw. *penn*; Gwydd. Diw. *ceann*:
Benallt (Lld); *Pen-bryn-Bwlan* (Lld); *Penbryn-foryd* (Llw); *Penbryn-Hafoty* (Lld); *Pencaesion* (Lld); *Pen-dalar* (Llw); *Pen-das-eithin* (Llb); *Pen-dŵr-oer* (Llb); *Penfforddfangor* (Llb); *Penfforddfelen* (Lld); *Pengelli-isaf* (Llb); *Pengelli-wyn* (Llb); *Pengwern* (Llw); *Penhafodlas* (Llr); *Penisarhos* (Llw); *Penlan-isaf* (Llw); *Penlan-uchaf* (Lld); *Penllech* (Lld); *Penmorfa* (Llb); *Penrallt* (Lld, Llw); *Penrhos* (Llb, Llw); *Penrhosgwta* (Lld); *Penrhos-nennan* (Lld); *Pen-y-bont* (Llb); *Penybont Rhythallt* (Llr); *Pen-y-bryn* (Llf, Llw); *Pen-y-bryn* (Seiont) (Llb); *Pen-y-bwlch* (Llr); *Pen-y-bwth/bythod* (Lld); *Pen-y-cae* (Llw); *Pen-y-cefn* (Llb); *Pen-y-ceunant* (Llw); *Pen-y-clip* (Llw); *Pen-y-cock* (Llb); *Pen-y-ffridd* (Llw); *Pen-y-gaer* (Llw); *Pen-y-gaerwen* (Llw); *Pen-y-gamfa* (Lld); *Pen-y-gelli* (Llb); *Pen-y-gelli-banc* (Llb); *Pen-y-gongl* (Llb); *Pen-y-graig* (Llb, Llr); *Pen-y-Greuor* (Llr); *Pen-y-groes* (Llw); *Pen-y-lan* (Llb); *Pen-y-parc* (Llw); *Pen-y-wrach* (Llb); *Pen-yr-orsedd* (Lld)
Cae benlon bach (Llw); *Cae pen* (Llb); *Cae pen bach* (Llw); *Cae pen ceunant* (Llw); *Cae pen groes* (Llw); *Cae pen hen cwarel* (Llb); *Cae pen lan* (Llw); *Cae pen lon* (Llb, Llw); *Cae pen llidiart* (Llb); *Cae penllydan* (Llb); *Cae Penrhos* (Llw); *Cae penrhos bach* (Llb); *Cae*

pen stabal (Llw); Cae pen tir (Llr); Cae pen tyrallt (Llb); Cae pen y Bonc (Llf); Cae pen y boncan (Llb, Llr); Cae pen y bont (Llb, Llw); Cae peny bronydd (Llw); Cae pen y bryn (Llw); Cae pen y cae (Llb); Cae pen y cefnydd (Llw); Cae pen y coed (Llr); Cae pen y congl (Llw) / Cae pen y gongl (Llr); Cae pen y felin (Llw); Cae pen y groeslon (Llr, Llw); Cae pen yr allt (Llb); Llain pen y werglodd (Llr); Penbryn Fodty (Lld); Penbrynseiont (Llb); Pen Caehoyden (Llr); Pen cae'r Ty (Lld); Pen Cae ty du (Lld); Pen carmel (Lld); Pen carreg y fran (Llr); Pen isa'r bryn (Lld); Penllach (Lld); Penrallt goch (Llr); Pentrygan (Lld); Pen Werglodd (Lld); Pen y Bonc Bryntwrog (Lld); Pen y Bont (Lld); Perry bryn (Llb); Pen y bryn (Lld); Pen y Bwlch (Lld, Llr); Pen y Castell (Llb); Pen y Cefn (Llb); Pen y coed caer rhedyn (Llb); Pen y Foel (Lld); Pen y ffynnon (Lld); Pen y Garth (Llb); Pen y geulan (Llb); Pen y Nant (Lld); Penyrallt / Benallt (Lld)

pengrawn

e.llu. 'the best grain'; y grawn gorau: Caer bengron? (Llb)

pennant

eg. 'upland, head of valley'; ucheldir, pen dyffryn: Llain pennant (Llb)

penrhyn

eg. 'promontory, headland'; pentir: Penrhyn (Llf); Penrhyn-bach (Llf) Cae'r penrhyn (Llw); Cae ucha'r Penrhyn (Llw)

pentan

eg. 1. 'hob'; 2. 'supporting structure'; 1. silff gerllaw tân agored; 2. ategwaith, adeiladwaith cynnal: Pentan Bedd (Lld)

pentref

eg. 'village, hamlet; dwelling'; casgliad o anheddau llai ei faint na thref; rhan o dref lle byddai gweision a thaeogion yn byw a gweithio; annedd unigol: Pentre (Llw); Pentre-bach (Llw); Pentre'r-waun (Llb) Cae tan y pentref (Llw)

perllan

eb. 'orchard'; darn o dir amgaeëdig ar gyfer tyfu ffrwythau; < Llad. pira = gellyg; cf. Cern. Diw. pêr; Llyd. Diw. per: Cae'r-berllan (Llb) Berllan bach (Llr); Cae Cefn y Berllan (Llb); Cae perllan bach (Llr); Cae'r berllan (Llb, Lld, Llf, Llw); Cae tan y berllan (Llb, Lld, Llf, Llw); Y Berllan (Llb, Lld, Llr); Hen berllan (Llr); Perllan Newydd (Lld)

perth

eb. 'hedge, bush, thicket'; gwrych, llwyn, dryslwyn; cf. e.lle Cern. Penperth, Penberth: Tyddyn-y-berth (Llw) Buarth Cae'r Berth (Llf); Cae berth ddu (Llb); Cae ffynnon Berthi (Llw); Cae'r perthi (Lld); y perth (Llb); Pencan berth ddu (Llb); Werglodd perthi (Lld)

petris

eb.g.; amr. pertris, pa(r)tris; llu. petrisiaid; 'partridges'; corieir, clugieir; benth. o'r Saes. Can. pertrich, pa(r)trich, a'r Hen Ffr. pertri: Cae Buarth y Petrisiaid (Llf)

- piod** *e.llu.*: un. **pi** / **pioden**; ‘*magpie*’: adar du a gwyn o deulu’r brain: benth. o’r Hen Ffr. *pie*, o bosibl trwy’r Saes. Can.: Llwyn-y-piod (Lld)
- pibwr** *eg.*: amr. **pibydd**; *llu.* **pibyddion**; ‘*piper*’: gŵr sydd yn chwarae’r pibau; < *pib* + *gŵr*: *Bryn pibor / pipion* (Lld)
- picell** *eb.* ‘*lance, spear*’: gwaywffon: *Cae nesa’r bigell* (Llw); *Y Bickell* (Llb)
- picws** *e.neu ans.*: amr. **bicws, micws**; ‘*slightest amount*’: y mymryn lleiaf: *Llain ficcws* (Lld)
- pig** *eb.g. ac fel ans.* ‘*sharp point; pointed*’: pigyn. pwynt; blaenllym. pigfain; cf. Cern. *Pyg* mewn e. lleoedd: *Buarth y Vig* (Llb); *Buarth y big* (Lld); *Cae main big* (Llw); *Cae’r big* (Llb, Lld, Llr); *Big gors* (Llb); *Big y Werglodd* (Llb); *Gors bigfain* (Llb); *Piga Eithin* (Lld); *Pig y rhos* (Llb); *Pwll y big* (Lld); *Werglodd y big* (Llb); *Wern big* (Llb)
- pigfain** *ans.* ‘*sharply pointed*’: blaenllym; < *pig* + *main*: *Cae Pigfain* (Llr)
- pigsofl** *eg.*: amr. **picsofl**: ‘*first crop of young hay harvested after reseeding*’: y cnwd cyntaf o wair ieuanc a dorrir ar ôl hadu cae; < *pig* + *sofl*: *Cae Bison?* (Lld); *Cae bigson?* (Llw); *Cae pigsofl* (Llr)
- pill** *eg.* ‘*tree-trunk, pole, post; stronghold, refuge*’: honeyff, polyn. postyn; amddiffynfa, lloches: *Gallt-y-pill* (Lld)
- pîn / pin** 1. **pîn**: *eg ac e.llu.* ‘*pine-tree(s)*’: pinwydden, pren y coed hyn; cf. Hen Gern *pin*; Llyd. Diw. *pinenn, pin*; Gwydd. Can. *pin*; benth. o’r Llad. *pīnus*
2. **pin**: *eg.b.* ‘*funnel, spout*’: twmffat, sbowt: *Cae’r pin* (Llb, Lld, Llr, Llw)
- pistyll** *eg.b.* ‘*water-spout, spring*’: disgyniad bychan o ddŵr, ffrwd fechan; < Llad. *pistillum*; cf. Cern. *Pistil* mewn e.lle: *Bryn-pistyll* (Llb); *Pistyll* (Llw) *Buarth y pistill* (Llb); *Cae’r pistyll* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Coed pistill* (Llr); *Rhos y Pistill* (Llr)
- pladur** *eb.g.* ‘*scythe*’: offeryn lladd gwair; yn yr enw isod mae’n bosib mai’r ystyr yw faint y gellir ei bladuro gan ŵr arbennig; < *paladur*; cf. Gael. *faladair*; Man. *folder*: *Pladwr Siman* (Llb)
- plant** *e.llu.*; un.: **plentyn**; ‘*children*’: epil: *Cae’r plant* (Llw); *Caea’r plant* (Llw)
- planwydd** *e.llu.* ‘*young planted trees, saplings*’: coed plan ieuaine: *Planwydd* (Llw) *Bryn Planwydd* (Llw); *Cae’r Plannwydd* (Llw); *Planwydd* (Lld);

Werglodd blanwydd (Llw)

- plas** *eg. 'mansion, palace'; tŷ mawr, plasty; < Hen Ffrang. o bosib trwy Saes. Can. cf. Cern. Can. *plas*; Llyd. Can. *place*: Plas-gwyn (Llr); Plas-isaf (Llf); Plas-Llanfaglan (Llf); Plas-Llanwnda (Llw); Plas-mawr (Lld); Plas-newydd (Lld); Plas Tal-y-sarn (Lld); Plas-tan-dinas (Lld); Plas-tirion (Llr); Plas-yn-bont (Llw) Cae'r Plas (Llb); Plas (Lld); Werglodd nesaf y Plas (Llf)*
- poeth** *ans. 'hot'; twym, cynnes iawn; cf. Llyd. Can. *poaz, poez*: Cae-poeth (Llr); Hafod-boeth (Lld) Cae Tyddyn Poeth (Llb)*
- poethfel** *eg.; amr. **poethwel** 'partially burnt gorse, heather or turf used for fuel; burnt area of heath'; eithin, grug, tywyrch wedi eu lled-losgi i'w defnyddio fel tanwydd; man llosgedig (ar rostir &c): Cae poethfal (Llw)*
- polyn** *eg. 'pole, post'; postyn, pawl: Cae'r Polyn (Lld) / Cae'r bolin (Llw); Werglodd polyn helig (Llb)*
- pompren** *eb.g.; amr. **pontbren**: 'wooden foot-bridge'; pont fechan bren ar gyfer cerddwyr < *pont* + *pren*: Cae pompren (Llr); Cae pompren bach (Llr); Cae pont pren isaf (Llw); Cae'r pontbren (Llw)*
- ponc** *eb.; ffurf fach. wr. **poncyn**; ben. **poncen**; llu. **ponciau**: 'hillock'; bryncyn; benth. o'r Saes. *bonk* = banc: Y Bonc (Lld, Llr); Boncan (Lld); Boncan fawr (Llf); Boncan y Beudy (Lld); Bonc bellaf (Llf); Bongc eithin (Llr); Bongc fawr (Llr); Bonc las (Lld, Llr); Bonc Llidiart gwyn (Llf); Bonkian (Llb); Buarth y bonc (Llw); Cae ben boncan (Llb); Cae Boncan (Lld, Llr); Cae bonc uchaf (Llb); Cae ben boncau (Llb); Cae pen y Bonc (Llf); Cae pen y boncan (Llb, Llr); Cae ponc bach (Lld); Cae'r bonc (Llb, Lld, Llr, Llw); Ponc dan ganol (Llb); Ponc Eithin (Lld); Pencan berth ddu (Llb); Poncen Eithin (Lld, Llr); Ponc Galed (Lld); Pongc werglodd newydd (Llr); Ponciau (Lld, Llf); Ponciau Tyddyn hên (Llf); Ponciau uwch ben y Ty (Llf); Rhôs y bonc (Llb); Werglodd poncan (Llb)*
- pont** *eb. 'bridge'; adeiladwaith i groesi afon, ffordd, rheilffordd neu ryw rwystr arall; < Llad. *pons, pont-*; cf. Hen Gern. *pons*; Llyd. Diw. *pont*: Bontnewydd (Llb); Pen-y-bont (Llb); Penybont Rhythallt (Llr); Pont-faen (Llw); Pont-rug (Llr); Tyddyn-Pont-rug (Llr); Pont-Saint (Llb); Pont-Wyled (Llw); Tal-y-bont (Llr); Tyn-y-bont (Llb) bvarth y bont (Llw); Cae pen y bont (Llb, Llw); Cae pont pren isaf (Llw); Cae'r bont (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae'r bont sech (Llb); Coed y bont (Llb); Doly bont (Llb); Gallt y bont (Llw); Gwerglodd y bont (Llb, Llw); Pont Seiont (Llb)*
- pool** *e. Saes. 'pond, small lake'; pwll, llyn: Pool (Llb)*
- popty** *eg. 'oven; bakery'; ffwrn; becws; < *pobi* + *ty*; cf. Hen Gern. *pop/tji*: Cae'r bobty (Llw); Llain y pobty (Llr)*

porfa / pori	porfa: <i>eb.g. 'pasture'; tir pori; pori : berfenw: 'to graze': Borfa (Lld); Cae caled porfa (Llb); Cae porfa (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl); Cae porfa bach (Llb); Cae porfa mawr (Llb); Gors borfa (Llb); Werglodd porfa (Llb, Llr, Llwl); Werglodd bori (Llwl)</i>
porth	<i>eg. 'gateway; harbour, landing-place'; mynedfa; porthladd, glanfa; cf. Cern. Diw. por(h); Llyd. Diw. porzh; Porth-lleidiog (Llf); Tyddyn-porth (Llr) Borth (Lld); Cae Porth lleidiog (Llf); Cae'r Ty Porth lleidiog (Llf)</i>
pren	<i>eg. 'tree; wood'; coeden; defnydd prennog o'r goeden; cf. Cern. Can. pren; Cern. Diw. predn; Llyd. Diw. prenn; Cae pren bendigaid (Llb)</i>
pridd	<i>eg. 'soil, earth'; haen uchaf arwyneb y ddaear, llwch; cf. Cern. Diw. pry; Llyd. Diw. pri; Cae pridd wall (Llwl); Cae pwll pridd (Llb, Llwl)</i>
priddell	<i>eb. 'sod, earth, soil of grave'; tywarchen, llwch, pridd y bedd; Gweirglodd-y-bryddell (Llwl)</i>
pryf	<i>eg. 'insect; small wild animal'; trychfil; anifail gwyllt bychan ei faint; cf. Cern. Can. pref; Llyd. Diw. preñv; Gallt-y-pry (Lld)</i>
prysg	<i>eg.; amr. prys 'copse, plantation'; celli, planhigfa goed; cf. e.lle Cern. Priske, Preeze; Prysgol (Llr) Pryscol isaf (Llr)</i>
pwll	<i>eg.; llu. pyllau 'pit, hole'; twll, pydew, glofa; cf. Cern. Diw. poll; Llyd. Diw. poull; Gwydd. Diw. poll; Erw-pwll-y-glo (Llr); Maes-y-pwll (Llr); Pwll-marl (Llf); Pwll-y-bar (Llr); Pwll-y-gro (Llb); Tyn-pwll (Llb) Buarth cae'r pwll (Llr); Cae Llwyn Pwll Marl (Lld); Cae pwll bach (Llb); Cae pwll calch (Llr); Cae pwll cywarch (Llwl); Cae pwll gro (Llwl); Cae pwll marl (Llwl); Cae pwll mawr (Llr); Cae pwll mine (Llf); Cae pwll moch (Llwl); Cae pwll pridd (Llb, Llwl); Cae Pwll y Bleiddie (Lld); Cae pwll y cosyn (Llb); Cae pwll y Fraithwen (Llr); Cae pyllau mawr (Llr); Cae'r pwll (Llb, Lld, Llf, Llr, Llwl); Cae'r pyllau (Llr); Cae Tyn-y-pwll (Llb); Gwerglodd pwll Cowarch (Llwl); Gwerglodd Pwll Marl (Lld); Pant y pwll (Lld); Pwll Marl (Lld); Pwll mawnog (Lld); Pwll mawr (Llb); Pwll 'rolwyn (Lld); Pwll y big (Lld); Pull y Kawell (Llf); Pwll y ffynnon (Lld); Rhos pwll cowarch (Llb); Rhos y pwll (Llb); Werglodd pwll glô (Llwl); Werglodd y pwll (Llf)</i>
pwmp	<i>eg. 'pump'; dyfais ar gyfer codi, symud neu gywasgu llifyddion, ond isod yr ystyr yw dyfais ar gyfer codi dŵr; benth. o'r Saes. pump; Cae pwmp (Llr)</i>
pwrs	<i>eg. 'purse ; cod fechan, bag; benth. o'r Saes. Can. purs, pours; Cae pwrs (Llwl)</i>
pwt	<i>eg.b. ac ans. 'bit, scrap; tiny, short'; mymryn, tmaid; bach, byr:</i>

Cae pwt (Llr)

- pydew** *eg. 'well, pit'; ffynnon, pwll; < Llad. puteus: Pydew (Llb)*
- pysgodlyn** *eg.b. 'fish-pond'; pwll ar gyfer cadw neu fagu pysgod: Caepysgodlyn (Llb) Cae Pyscodlin (Llb)*
- quarry** *e. Saes. 'open excavation for building stone, slate &c'; chwarel: Quarry (Llb)*
- rails** *e.llu. Saes. 'track for wheels, railway'; cledrau, rheiliau; Saes. rails: Cae rails (Llr)*
- rope-walk** *e. Saes. 'long narrow shed or alley for rope spinning'; rhafflan: Rope-walk (Llb)*
- round-table** *e. Saes. 'a circular table around which King Arthur's knights were said to have sat'; y ford gron: Round Table (Llb)*
- rwdins** *e. llw. 'swedes, occ. turnips'; swêds; benth. o'r Saes. rootings Cae rwdins (Llb)*
- rye-grass** *e. Saes. 'rye-grass; a pasture and fodder grass'; rhygwellt: Cae rye grass (Llb, Llr)*
- rhedyn** *e.llu.; un.: rhedynen 'fern'; planhigion o rywogaeth y Filicales; cf. Cern. Diw. redanan; Llyd. Can. radenenn : Brynrhedyn (Llw) Bronrhedyn (Llw); Buarth y Cae Rhedyn (Lld); Cae rhedyn (Lld, Llf, Llr, Llw); Cae rhedyn cochion (Llb); Cae-y-Dryll-rhedyn (Llw); Dryll y Rhedyn (Lld); Pen y coed caer hedyn (Llb)*
- rhedynog** *ans. 'ferny'; llawn rhedyn; cf. yn yr e.lle yng Nghernyw Redinnick, Redannack, Redannick, a'r e.lle Llyd. Can. Radenec; Llyd. Diw. radenek; Gwydd. Can. raithnech: Rhedynog-felen (Llw) Cae Rhydynog (Llw)*
- rhestl** *eb.g. 'rack, cratch'; rhesel, yn enwedig i ddal porthiant anifeiliaid: Cae'r-estel? (Llf)*
- rhigol** *eb.g. 'rut, groove, furrow'; rych, cwys; benth. o'r Saes. rigol: Cae rhigol (Lld); Rhigol (Lld)*
- rhisg** *eg.: amr. rhisgl; 'bark, rind, husk'; cf. Hen Gern. rusc; Llyd. Diw. rusk(l); Hen Wydd. rúsc: Hafod-y-rhisg (Llf)*
- rhiw** *eb.g.: llw. rhiwiau; 'steep hill or slope'; llethr neu allt serth; cf. Cern. -rew mewn e.lle: Betws-Gwe[r]nrhiw (Lld); Bron-rhiw (Lld); Penrhiwiau (Lld); Rhiwafallen (Lld)*

Buarth y Rhiw (Lld); Rhiw (Lld); Rhiwallen (Lld)

rhodd

eb.g. 'gift, grant'; rhywbeth a roddir, grant; cf. Cern. Can. ro; Llyd. Diw. ro(z); Tyn-rhodd (Llb)

rhos

eb.; llu. rhosydd 'upland moor, heath'; ucheldir grugog. penrhyn; cf. Cern. Rose, Roose, Rouse mewn e.lle; Llyd. Diw. roz; Cae-rhos (Llf, Llr); Hafod-y-rhos (Llw); Penisarhos (Llw); Penrhos (Llb, Llw); Penrhosgwa (Lld); Penrhos-nennan (Lld); Rhos (Llb); Rhos-bach (Llb); Rhosbodrual (Llb); Rhosdican (Llb); Rhos-ddu (Llr); Rhosgadfan (Llw); Rhos-lan (Llr); Rhos-Maelan (Lld); Rhos-nennau (Lld); Rhosydd (Llr); Rhosygwaliau (Llb); Tyn-rhos (Llb, Lld, Llf, Llw); Uwchlaw'r-rhos (Lld) Ben rhos (Llb); Buarth Hwlkin alias Buarth y Rhos (Llw); Cae Penrhos (Llw); Cae penrhos bach (Llb); Cae tan rhos (Llw); Cae rhos (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae rhos bach (Llb, Llf); Cae rhos isaf (Llw); Cae Rhos bellaf (Llf); Cae Rhos Cae Coch (Llf); Cae Rhos Cefn Werthyd (Llf); Cae Rhos fawr (Llf) / Cae rhos mawr (Llw); Cae Rhos Llyn (Llf); Cae Rhos nesaf (Llf); Cae rhos uchaf (Llw); Cae tan y rhos (Llr, Llw); Cae Tyn-rhos (Llb); Lleiniau Rhos (Llr); Park y rhos (Llr); Rhos (Llb, Lld, Llr); Rhos bach (Llb, Lld); Rhos Badi (Llb); Rhos bedw (Llb); Rhos bellaf (Llb, Llr); Rhos Brynglas (Llb); Rhos Cae Darby (Llb); Rhos Cae Garw (Llb); Rhos cefn tŷ (Llb); Rhos cefn Werthyd (Llf); Rhos eithin (Llr); Rhos fain (Llb, Lld, Llf); Rhos fawr (Llb, Llr); Rhos ffynnon (Llb, Llr); Rhos ganol (Llb); Rhos geirch (Llb); Rhos goch isa (Llb); Rhos goch isa (Llb); Rhos hir (Llb); Rhos isa (Llb, Llr); Rhos newydd (Llb); Rhos Pencoek (Llb); Rhos Pen-y-wrach (Llb); Rhos pwll cowarch (Llb); Rhos-rug / Ros y Ruke (Llr); Rhos Smith (Llb); Rhos tan yr ardd (Llf); Rhos tros y ffordd (Lld); Rhos tyn twll (Llb); Rhos ucha (Llb); Rhos wair (Llb); Rhos wyllt (Lld, Llr); Rhos y bonc (Llb); Rhos y ffordd (Llb); Rhosygwalia (Llb); Ros y gynydfa (Llr); Rhos y Pistill (Llr); Rhos y pwll (Llb); Rhos y pyttiau (Lld); Rhos yr ychain (Llr); Tyn rhos (Llr); Werglodd rhos (Lld, Llw)

rhudd

ans. 'red, ruddy, tawny'; coch, gwinau; cf. Cern. Diw. rydh; Llyd. Diw. ru(z); Gwydd. Diw. rua(dh); Rhuddallt (Llb)

rhwng

ardd. 'between'; yn dynodi safle mewn perthynas â phwyntiau eraill ar y naill ochr a'r llall; Rhwngddwryd (Llb, Llw); Rhwng-y-ddwy-afon (Lld) Buarth rhwng y ddwyffos (Lld); Cae rhwng dwy ffordd (Lld); Cae rhwng y ddwyffos (Lld); Cae rhyngom Cae Glas (Llw); Llain rhwng y ddwy offt (Lld)

rhyd

eb.g.; llu. rhydau 'ford'; man bas mewn afon lle gellir ei chroesi ar droed; cf. Hen Gern. rid; Hen Lyd. rit. Enw afon yw Rhyd yn yr enw Glanrhyd (Llw); Cae-rhydau (Llr); Henrhyd (Lld); Rhwngyddwryd (Llb a Llw); Rhydau (Llr); Rhyd-y-cerrig-gwynion (Llr) Bron yr hen ryd (Llw); Buarth henrhyd (Llw); Cae'r henryd (Llw); Cae rhydau (Llb, Llr); Cae rhyd caled (Llw); Cay Rhydhir (Llw); Cae rhyd Rhys (Llb); Werglodd hen rhyd (Llw); Werglodd y rhyd (Llr);

gwerne y rid (Llr)

- rhyg** *eg. 'rye'; ŷd gwydn a ddefnyddir i wneud blawd a chwisgi; < Hen Saes. ryge?;*
Cae-rhyg (Llw); Hafod-y-rhyg-isaf (Llr); Hafod-y-rhyg-uchaf (Llb)
Cae rhyg (Llb, Lld, Llw)
- rhywiog** *ans. 'easy to cultivate'; hydrin:*
Bryn coch rhywiog (Lld); Clwt Rhywiog (Llf)
- sadler** *eg. 'saddler'; cyfrwywr; benth. o'r Saes. Can. sadler:*
Cae'r sadler (Llb)
- saer** *eg. 'carpenter, craftsman'; crefftwr mewn pren, crefftwr celfydd; cf. Hen Gern. sair; Gwydd. Can. saer; Gwydd. Diw. saor:*
Cae Saer (Llw)
- Sais** *eg.; llu. Saeson 'Englishman'; brodor o Loegr. ond yng Nghymru yn y gorffennol gallai gyfeirio at rywun a fedrai siarad Saesneg neu a arddelai agweddau Seisnig; Benth. o'r Llad. Saxō, Saxōnes; Cern. Can. Seys; Cern. Diw. Zowz; Llyd. Diw. Saoz:*
Cae'r-Sais (Llw); Cae-Saeson (Llb); Hafod-Saeson (Llr); Tyddyn-Sais (Llb)
Cae-[r]Sais bach (Llw); Cae'r Sais isa (Llw); Cae'r Sais ucha (Llw); Werglodd y Sais (Llr)
- sal** *ans. 'poor, mean, shabby; sick'; gwael, tila, di-raen; claf:*
Cae sâl (Lld, Llw)
- sarn** *eb.g.; llu. sarnau, sernydd 'causeway, stepping-stones, pavement'; llwybr dyrchafedig dros gorstir, dŵr neu dywod, cerrig rhyd:*
Cae-sarn (Lld); Plas-Tal-y-sarn (Lld); Talysarn (Llr); Sarn-dŵr-garw (Llb); Sarn-soglen (Llr)
Cae sarn y fuwch (Lld); Cae'r sarn (Llb, Lld, Llr, Llw); Cae'r sernydd (Llb); Sarn (Lld); Talsarn (Llr)
- sclaters** *e.llu. 'slaters'; rhai sy'n toi â llechi < Saes. slaters :*
Tyddyn-sclaters (Llr)
Beudy'r Sclates (Lld); Cae sclater (Llb); Cae Tynsclaters (Llb)
- sgwâr** *ans. neu eg.b. 'square'; petryal:*
Cae square (Llb); Cae ysgwar (Lld); Cae squar (Llr)
- shop** *e. Saes. 'a place where goods are sold'; man lle gwerthir nwyddau, siop:*
Cae'r shop (Llw)
- siamber** *eb. 'chamber; bedroom'; ystafell fawr; ystafell wely; benth. o'r Saes. Can. chambre, neu'n uniongyrchol o'r Hen Ffr.:*
Siamber-wen (Lld)
- sil** *eg.b. 'small fish, newly hatched salmon or trout'; pysgod ieuaine, yn enwedig eogiaid neu frithyllod newydd eu deor; cf. Hen Wydd. sil. Fodd bynnag, gallai fod yn e.p. Gweler y nodyn ar Gallt-y-sil (Llb).*
Gallt-y-sil (Llb)

Cae'r Sil (Llw); Coedgae Sil (Llw)

- sinach** *eg.* 1. 'strip of unploughed land'; rhimyn o dir heb ei aredig
2. 'sneak, skinflint'; llechgi, cybydd:
Cae'r hen sinach (Llb); Cae'r Sinach (Llf); Y Sinach (Llr)
- sinamon** *eg.* amr. **sinamwn, sinamwnd**; 'cinnamon'; coeden Asiaidd y ceir sbeis o'i rhisgl; < Saes. *cinnamon*:
Cae-sinamon (Llb)
Cae cinamon (Llb)
- sling** *eg.* 'strip of land'; llain o dir; benth. o'r Saes. *sling*:
Sling (Llb, Lld)
- sliw** *ans. ac eb.* 'crooked; crookedness': cam, crwm, meddw; camedd, crymedd; benth. o'r Saes. *slew*:
Cae slyw (Lld)
- smwt** *ans. ac eg.* 'tiny, snub-nosed, retroussé': bach iawn, byrdew, rhywun a chanddo drwyn bach yn troi am i fyny:
Cae Smwt Gors (Llw)
- soeglen** *eb.* 'quagmire'; cors:
Sarn-soglen (Llr)
- sofl** *e.llu.* 'stubble': bonion, yd yn arbennig, a adewir mewn cae ar ôl y cynhaeaf; benth. o'r Llad. llafar *stub'la < Llad. *stipula; Cern. Diw. *zoul*; Llyd. Diw. *soul*:
Cae sofl (Llb, Llw); Cae Maer sofl (Llw); Cae Sofl mawr (Llw)
- stabler** *eg.* amr. **stablwr**; 'stableman, ostler'; gwas stabl; *stabl* + *gŵr* a roes y ffurf *stablwr*, ond mae'n debyg fod y ffurf *stabler* yn fenth. o'r Saes. *stabler*:
Cae Tŷ'r stabler (Llb)
- stackyard** *e. Saes.* 'a yard where stacks of hay, corn &c are stored': ydlan:
Stackyard Field (Llb)
- storws** *eb.g.; amr.* **ystorws**; 'storehouse, granary'; storfa, warws; benth. o'r Saes. *warehouse*:
Cae Storws (Llw); Werglodd Storws (Llw)
- summer-house** *e. Saes.* 'a small building in a garden for sitting in': hafdy:
Summer house voel (Llb)
- sych** *ans.;* ffurf fen.: **sech**; 'dry, arid'; heb fod yn wlyb, hysb; cf. Cern. Can. *segh*; Llyd. Can. *sech*; Gwydd. Can. *secc*; benth. o'r Llad. *siccus*:
Cae'r bont sech (Llb); Cae'r donnen sech (Llw); Llwyn sych (Lld)
- sylltyn** *eg.;* ffurf fachigol: **swllt**; 'shilling'; darn o arian bath gynt a oedd yn gyfwerth ag ugeinfed ran o bunt:
Cae Sylltyn (Llf)
- tafarn** *eb.g.* 'tavern, inn': tŷ â thrwydded i werthu diod feddwol; benth. o'r

- Llad. *taberna*; cf. Cern. Diw. *tavarn*; Llyd. Diw. *tavarn*; Gwydd. Diw. *tábhairne*:
 Tafarn-Dudur (Lld); Tafarn-dywarch (Lld)
Cae'r Dafarn (Lld); *Cae tavern isa (Llb)*; *Cae tavern ucha (Llb)*;
Ffridd y Dafarn (Lld)
- tail** *eg.* 'dung'; tom, carthion; cf. Cern. Diw. *teil*; Llyd. Can. a Diw. *teil*:
Cae tail (Llr)
- tal** *eg.* 'end, extremity'; pen eithaf, pen uchaf; cf. Cern. Diw. *tal*; Llyd. Diw. *tal*:
 Tal-y-bont (Llr); Tal-y-sarn / Plas-Tal-y-sarn (Lld); Talysarn (Llr)
Talsarn (Llr)
- talar** *eb.g.* 'headland of ploughed field'; rhimyn o dir heb ei aredig ar hyd ymyl cae:
 Talar-Siencyn (Lld); Pen-dalar (Llw)
Cae talar (Llw); *Dalar (Llr)*; *Werglodd Dalar (Llw)*
- talcen** *eg.* 'gable-end'; mur pen adeilad; cf. Llyd. Diw. *talbenn*
Buarth Talcen (Llr); *Buarth wrth y talcen (Llw)*; *Cae talcen (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw)*; *Cae talcen beudy (Lld)*; *Cae talcen gweithdy (Lld)*; *Cae talcen 'refel (Lld)*; *Cae talcen sgubor (Lld)*; *Cae talcen stabl (Llb, Lld, Llr, Llw)*; *Cae talcen tŷ (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw)*; *Cae talcen y gloch (Llr)*; *Cae talcan yr hoywal (Llw)*; *Talcen (Lld)*; *Werglodd talcen ty (Llb)*
- talpish** amr. **tolpish**. Enw anghyffredin iawn sydd yn digwydd ym mhlwyf Llanbeblig. Hyd y gellir barnu, a hynny ar sail un cofnod, ei darddiad yw'r Saes. *toll pits*, sef pyllau lle cloddir mawn:
Talpish (Llb)
- talwrn** *eg.*; llu. **talyrnau**; 'open space, plot of land, cockpit'; tir agored, llain, lle i ymladd ceiliogod:
 Talyrnau (Llb)
Gweirgloth talwrn yr arch (Llw); *Maes talwrn yr arch (Llw)*; *Talwrn yr Arch (Llw)*; *Werglodd talerna (Llb)*
- tan /dan** *ardd.*; amr. **dan**; 'below, beneath, underneath'; is na, islaw:
 Plas-tan-dinas (Lld); Tanrallt (Llb); Tan-y-bryn (Llb, Llr); Tan-y-coed (Llr, Llw); Tan-y-ffordd (Llb); Tan-y-gaer (Llw); Tan-y-garreg-fawr (Llb); Tan-y-graig (Llf, Llf); Tan-y-graig-lwyd (Llb); Tan-y-ffordd (Llb, Lld, Llr, Llw); Tan-y-gelynnen (Llw); Tan-y-llan (Llr); Tanyrallt (Llr, Llw); Tan-y-waun (Llb, Llw); Tan-y-wern (Llb)
Buarth dan beudy (Llr); *Buarth tan lon (Llb)*; *Buarth tan y ffordd (Lld, Llw)*; *Cae bach tan cob (Llw)*; *Cae Dan y Cefn Coch (Llw)*; *Cae tan berllan (Llb)*; *Cae tan beudy newydd (Llw)*; *Cae tan drws (Llb, Llr, Llw)*; *Cae tan ffordd (Llw)*; *Cae tan Gent (Llr)*; *Cae tan lôn, (Llb, Lld, Llw)*; *Cae tan llidiart (Llb)*; *Cae tan 'rallt (Llb)*; *Cae tan tŷ (Llb, Lld, Llf, Llr)*; *Cae tan ty newydd (Llw)*; *Cae tan y berllan (Llb, Lld, Llf, Llw)*; *Cae tan y beudy (Llb, Lld, Llr, Llw)*; *Cae tan y clogwyn (Llb)*; *Cae tan y felin (Llr, Llw)*; *Cae tan y foel (Llb)*; *Cae tan y ffynnon (Llb, Lld, Llf, Llw)*; *Cae tan y garrag (Llw)*; *Cae tan'r yard (Llb, Llw)*; *Cae tan y pentref (Llw)*; *Cae tan y rhos (Llr)*; *Cae tan y sgubor (Llb)*; *Cae tan y weirgloch (Llb)*; *Cae tan yr ardd (Llb, Lld,*

Llf, Llr, Llwl); *Cae tan yr ardd isa (Llw)*; *Caeau tan y beudy (Llr)*; *Gardd tan tŷ (Llb)*; *Gardd tan y caban (Llb)*; *Gardd tan y Capel (Llb)*; *Gors tan Stabal (Llw)*; *Llain tan stabal (Llr)*; *Tan y Braich (Lld)*; *Tan y bryn (Llr)*; *Tan y Buarth (Lld)*; *Tan y cae (Lld)*; *Tan y Castell (Lld)*; *Tan y clogwyn (Llb)*; *Tan y coed (Llr)*; *Tan y foel (Lld)*; *Tan y coed (Llr)*; *Tan y coed (Llr)*; *Tan y fotty (Llr)*; *Tan y ffordd (Lld)*; *Tan y gors (Lld)*; *Tan y llon (Llb)*; *Tan y waun (Llb)*; *Waen tan lon (Llr)*; *Werglodd tan lon (Llw)*; *Werglodd tan stabal (Llw)*; *Werglodd tan tŷ (Llb, Lld, Llr, Llwl)*; *Werglodd tan y beudy (Llr)*; *Werglodd tan y ffordd (Llr)*; *Gwerglodd tan yr odyd / Gwerglodd tan 'rOdyd Galch (Llw)*

- tas** *eb.*; amr. **das**; 'rick, stack, heap'; pentwr o ŷd, gwair &c:
Pen-das-eithin (Llb)
Cae das eithin (Llb)
- tatws** *e.llu*; amr. **tatw, tato**; ffurf affetig ar *pytatws*; 'potatoes'; cloron bwytadwy'r *Solanum tuberosum*; benth. o'r Saes. *potatoes*:
Cae tatws (Llb, Lld)
- teg** *ans.* 'beautiful, agreeable'; hardd, dymunol; cf. Cern. Can. *tek*:
Yr Allt-deg (Llr); Bryn-teg (Lld a Llf)
Cae'r dderwen-deg (Llw)
- teiliwr** *eg.* 'tailor'; gwneuthurwr dillad a wneir wrth fesur; benth. o'r Saes. Can. neu Ffr. Lloegr *tailleur*:
Tyddyn-teiliwr (Llr)
Cae'r teiliwr (Lld); *Tyddyn Tailiwr (Llr)*;
- telyn** *eb.* 'harp'; offeryn cerdd trionglog â thannau; cf. Hen Gern. *telein*; Llyd. Diw. *telen(n)*:
Buarth y delyn (Llb, Llr); *Cae telyn (Llw)*; *Llain delyn (Llb)*; *Telyn (Lld)*
- tenau** *ans.* 'thin'; cul, main; cf. Cern. Diw. *tanow*; Llyd. Diw. *tanav, tano*; Llad. *tenuis*:
Cae teneu (Llr)
- tew** *ans.* 'fat'; corffol, blonegog; cf. Cern. *tew*; Llyd. Diw. *tev*; Gwydd. Diw. *tiubh* < I.E. **tegu-*:
Cae dyn tew (Llb)
- tidfa** *eb.* 'fastening, chain'; rhwymyn, cadwyn:
Didfa (Llr)
- tincer** *eg.* 'tinker'; crefftwr teithiol sydd yn cyweirio offer metel; benth. o'r Saes. Can. *tinker*:
Tyddyn-tincer (Llb)
Cae tyddyn y dincer (Llb)
- tir / terra** *eg.*; llw. **tiroedd**, ond gweler **tirion** isod; 'land, territory'; darn o wlad, tiriogaeth; cf. Cern. Diw. *ter*; Llyd. Diw. *tir*; Gwydd. Diw. *tir*:
Cae pen tir (Llr); *Cae'r tir Ychain (Lld)*; *terra gronow ap david vichan (Llr)*;
terra hoell ap matto kethyn (Llr); *terra y dai (Llr)*; *terra y Talwr koch*

(Llr); *Teyr Jevan ap Edmund* (Llb); *tir blethyn voile* (Llr); *tir Eggn' ap yner* (Llb); *tir gronow fonhethyk* (Llr); *tir Gruff duy* (Llr); *tir Gruff vethwe* (Llr); *tir Jenn' ap Tud'goz* (Llr); *tir Ier' ap heylyn* (Llr); *tir mato ap gruff* (Llr); *tir m'edd ap hoell ap Jann' dy* (Llr); *tir morfu' vch Ier'* (Llr); *tir y myrthyn mawr* (Llr)

tirion¹

ans. 'agreeable, pleasant'; hyfryd, deniadol:
Bryntirion (Lld); *Plas-tirion* (Llr)
Bryntirion (Lld)

tirion²

e.llu. 'lands, territory'; tiroedd, tiriogaeth; cf. Llyd. Diw. *trion*, *tirien*:
Tirion-Twrog (Lld)

tocyn

eg 'pile, heap; short tail'; pentwr, twmpath; cynffon gwta; cf. Saes. *dock = to cut short*:
Werglodd toccyn (Lld)

tomen

eb. 'dunghill, heap of rubbish or waste, tip'; pentwr o dail, tom, pentwr o ysbwriel neu wastraff:
Erow'r Domen (Llw)

tonnau

e.llu.; *un.*: **ton** 'wave'; crib symudol ar wyneb dŵr; cf. Llyd. Diw. *tonn*; Gwydd. Diw. *tonn*:
Tyddyn-dŵr-tonnau (Llb)

tonnen

eb. 'crust, turf, swamp'; crofen, tywarchen, cors, siglen; cf. Llyd. Can. a Diw. *ton(n)enn*:
Cae'r donnen (Llr, Llw); *Cae'r donnen sech* (Llw); *Werglodd Cae'r donnen* (Llr); *Gweirglodd y Donnen* (Llb)

topiog

ans.; amr. **topog**; 'topped'; ac iddo dop, boliog:
Werglodd Dopiog (Llb, Lld); *Y Gors doppiog* (Llw)

tor

eb 'river bank'; glan neu dorlan afon:
Cae-tor-y-dŵr (Lld)

torlan

eb. 'river-bank'; glan afon, yn enwedig lle bo'r dŵr wedi torri oddi tani; < *tor* + *glan*:
Cae dorlan goch (Llw)

traean

eg.b. 'a third; dower'; un rhan o dair; cyfran gwraig weddw o stad ei gŵr am ei hoes; cf. Hen Lyd. *troean*; Gwydd. Can. *trian*:
Traean (Llb, Llw)
Buarthe y Trayan (Llw); *Cae'r Trayan* (Llw)

traeth

eg. 'beach'; glan y môr; cf. Cern.Diw. *treath*; Llyd. Diw. *traezh*; Hen Wydd. *tracht*; benth. o'r Llad. *tractus*:
Traeth (Llb)

trafferth

eb.g. 'trouble, difficulty'; helynt, helbul:
Drafferth (Lld)

trallwn

eg.; amr. **trallwng**; 'dirty pool, boggy spot'; pwll budr. man corsiog:
Bryn-trallwyn (Lld)
Bryn trallwyn (Lld)

- traws** *ans.* 'cross, oblique, slanting': croes, lletraws, ar ogwydd: cf. Cern. Can. *tres, trus*; Llyd. Diw. *treuz*:
Trawsgae (Llb)
- tref** *eb.*; amr. **tre**; 'town, habitation, home, homestead, township': ardal boblog sydd yn fwy na phentref, trigfan, cartref, tyddyn, trefgordd: cf. Cern. Diw. *trea*; Llyd. Diw. *tre(v)*; Gwydd. Diw. *treabh*:
Bryntrefeilir (Lld); Cefntresaint (Llr)
Cae nesa i'r dref (Llw); Dryll y tref (Lld); Tref (Llb); Tre (Lld)
- treflan** *eb.* 'village, small town': pentref, tref fechan:
Treflan (Llb)
- tros** *ardd.*; amr. **dros** 'over, across, above, beyond': uwchben, ar draws, y tu hwnt i; cf. Cern. Diw. *dre(y)z, driz*; Llyd. Diw. *dreist*:
Tros-y-gors (Llb)
Cae tros lôn (Llb, Lld, Llw); Cae tros werglodd (Lld); Cae tros y dwfr (Lld); Cae tros y ffordd (Llb, Lld); Cae tros y gors (Llb); Cefn dros y lon (Llw); Tros y Cefn (Llr); Tros y Cefn Gwastad (Llr); Tros y lôn (Lld); Tros y Werglodd (Lld)
- trosgl** *ans. ben.*; ffurf wr.: **trwsgl**; 'clumsy, rough': afrosgo, garw:
Trosglwyn (Lld); Trosgol (Llw)
Trosclwyn (Lld)
- trwynhir** *ans.* 'long-nosed'; hîrfain < *trwyn* + *hîr*:
Ynys drwynhir (Llr)
- tryfan** *ans.* a hefyd gyda grym enwol fel eg. 'pointed': blaenfain (o *ban* = uchel, a'r rhagddodiad *try-* sydd yn grymuso'r ystyr):
Tryfan (Lld)
Tryfan (Lld)
- tryfwl** *eg.*; amr. **trwfwl**; 'pile, heap, crowd': pentwr, swp, torf:
Tyn-dryfwl (Llb)
- tu** *eg. ac ardd.* 'side, edge, direction': ochr, ymyl, cyfeiriad: cf. Cern. Can. *tu*; Llyd. Diw. *tu*; Gwydd. Diw. *taobh*:
Tu-ucha'r-ffordd (Llb)
Buarth twnti i'r ffos (Llb); Cae tu isar fordd haiarn (Llw); Cae tu ucha'r beudy (Llr, Llw); Cae ty isar lon (Llb); Cae ty ucha merddyn (Llb); Cae ty uchai lon (Llb); Cae ty uchar ty (Llb); Hwnticapán (Lld); Park tu ucha'r Office (Llr); Tu hwnt i'r bwlch (Lld); Werglodd ty isa rafon (Llw); Werglodd tu ucha'r ty (Llr)
- tuchan** *eb.g.a berfenw.*: 'grumble, groan': cwyno, griddfan:
Fron duchar (Lld)
- twll** *eg.* 'hole, hollow, pit': lle gwag, pant, pwll: cf. Cern. Diw. *toll(l)*; Llyd. Diw. *toull*; Gwydd. Diw. *toll*:
Tyn-twll (Llb)
Buarth y twll (Llr); Cae'r twll (Llb, Lld, Llr); Cae twll gro (Llb, Llr); Gardd twll gro (Llb)

twrch

eg. 'wild boar, mole'; mochyn gwyllt, gwahadden: cf. Hen Gern. *torch*; Llyd. Diw. *tourc'h*; Gwydd. Diw. *torc*:
Cae Bryn twrch (Lld)

twthill

'*vantage point*'; gwylfa ar fryn ; benth. o'r Saes. *toothill*, Hen Saes. *tōt-hyll:

Twthill (Llb); Twthill-bach (Llb); Cae-Twthill (Llb)
Cae Twthill isa (Llb); Cae Twthill ucha (Llb); Cae uwch ben Twthill (Llr); Twthill (Llr); Ynys y Twthill (Llr)

tŷ

eg.; llu. **tai**; 'house, dwelling, farm building'; annedd, cartref, adeilad i gadw anifeiliaid ynddo; cf. Hen Gern. *ti*, Cern. Diw. *chy*; Llyd. Diw. *ti, ty*; Gwydd. Diw. *teach*:

Cae-tŷ (Lld); Cae-tŷ-du (Lld); Hafoty-Tŷ-newydd (Lld); Hendy (Llb); Tai-Elen Glyn (Lld); Tai-gwynion (Lld); Tai-isaf (Llb); Tai-melinyddion (Llr); Tai-newyddion (Llr); Tŷ-calch (Llf); Tŷ-canol (Llr); Tŷ-cerrig (Llw); Tŷ-cnap / -clap (Llw); Tŷ-coch (Llb, Lld, Llw); Tŷ-draw (Llr); Tŷ-du (Llw); Tŷ-eiddew (Llf); Tŷ-gwyn (Llb, Lld, Llr); Tŷ-hen (Llw); Tŷ-helyg (Llf); Tŷ-isaf (Llr); Tŷ-mawr (Llw); Tŷ-nant (Lld); Tŷ-newydd (Lld, Llr); Tŷ-newydd-Cim (Lld); Tŷ-newydd-Collfryn (Lld); Tŷ-newydd-y-Fron (Lld); Tŷ-r-clochydd / Tyddyn-y-clochydd (Llw); Tŷ-uchaf (Llr, Llw)

Cae cefn tŷ (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae cefn tŷ bach (Llr); Cae'r drws y tŷ (Llw); Cae'r foel ty (Llw); Cae'r hen dai isa, -ucha (Llb); Cae'r tŷ (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae'r tŷ pellaf (Llb, Llr); Cae talcen tŷ (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae tan tŷ (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); Cae tan ty newydd (Llw); Cae tu cefn y tŷ (Lld, Llr); Cae ty uchar ty (Llb); Cae tŷ cerrig (Llb, Llw); Cae tŷ Danw (Llb); Cae Tyddyn Poeth (Llb); Cae Tŷ-ffynnon (Llb); Cae Tŷ-gwyn (Llb); Cae Tŷ-newydd (Llb, Llw); Cae ty uchaf (Llw); Cae wrth dy Ellin (Llr); Park nesa'r tŷ (Llr); Tai newyddion (Llr); Tŷ Canol (Llr); Ty Cerrig (Lld); Tŷ coch (Llb); Ty isaf (Llr); Ty newydd (Llr); Tŷ rhos (Llb); Tyrhwngyddwyffos (Lld); Tŷ Saint Michael (Llb); Ty uchaf (Llr); Werglodd nesar ty (Llr); Werglodd tan tŷ (Llb, Lld, Llr, Llw); Werglodd tu ucha'r ty (Llr)

tyddyn

Yn fynych iawn yn y ffurf gywasgedig **tyn**; eg. 'smallholding, cottage'; bwthyn, daliad amaethyddol llai na fferm:

Tyddyn-ab Engan (Lld); Tyddyn-Alice (Llb, Llr); Tyddyn-bach (Llb, Llw); Tyddyn-Bisle (Llr); Tyddyn-Bleddyn Foel (Llr); Tyddyn-botwm (Lld); Tyddyn-bychan (Llw); Tyddyn-Cadis (Llb); Tyddyn-cae (Llr); Tyddyn-Cefn-y-Gwyndy (Llr); Tyddyn-corn (Llr); Tyddyn-Dafydd (Lld); Tyddyn-Danw (Llb); Tyddyn-Dicws (Llb); Tyddyn-du (Llb); Tyddyn-dŵr-tonnau (Llb); Tyddyn-Elen (Llb, Lld, Llr); Tyddyn-Fletcher (Llb); Tyddyn-Gregor (Llr); Tyddyn-gwag (Llr); Tyddyn Gwïan-isaf (Lld); Tyddyn Gwïan-uchaf (Lld); Tyddyn-gwŷdd (Llw); Tyddyn Gwyn ab Einion (Llr); Tyddyn-Heilin (Llb, Llw); Tyddyn-hen (Llb, Llr); Tyddyn-Howel (Llb); Tyddyn-Hugh Rowland (Llf); Tyddyn-Hwfa (Llb); Tyddyn Hywel ab Einion (Llr); Tyddyn Ieuan Llwyd Felinydd (Llr); Tyddyn-Ismel (Llb); Tyddyn-Ithel (Llr); Tyddyn John ap Robert Felinydd (Llr); Tyddyn-Laurence (Lld); Tyddyn-Llanbeblig (Llb); Tyddyn-Llwydyn (Llb); Tyddyn-llwyn (Llb); Tyddyn-llwyni (Llb); Tyddyn-Madog (Llw); Tyddyn-Madyn (Lld); Tyddyn-mansier (Lld); Tyddyn-mawr (Lld, Llr); Tyddyn-mur-y-cwpwl (Lld); Tyddyn-nant-y-felin (Llr); Tyddyn-Nest Ddu (Llw); Tyddyn-pandy (Llb); Tyddyn-parthle (Llw); Tyddyn-pengwern (Llw);

Tyddyn-porth (Llr); Tyddyn-Poythan (Llw); Tyddyn-Ruffydd (Llf); Tyddyn-Sais (Llb); Tyddyn-sclaters (Llr); Tyddyn-teiliwr (Llr); Tyddyn-tincer (Llb); Tyddyn-uchaf (Llb); Tyddyn-Walsh (Llb); Tyddyn-Whisgin (Llr, Llw); Tyddyn-Wilkin (Llf); Tyddyn-y-berth (Llw); Tyddyn-y-cae-coch (Llb); Tyddyn-y-clochydd (Llf, Llr, Llw); Tyddyn-y-corn (Llb); Tyddyn-y-felin-gafnog (Llw); Tyddyn-y-mabllwyd (Llr); Tyddyn-y-wrach (Llw); Tyn-cae-newydd (Llb); Tyn-dryfwl (Llb); Tyn-Gadfan (Llw); Tyn-lôn (Llb, Lld, Llf, Llw); Tynllan (Lld, Llw); Tyn-pwll (Llb); Tyn'rallt (Llb); Tyn-rhodod (Llb); Tyn-rhos (Llb, Lld, Llf, Llw); Tyn-Rhosgadfan (Llw); Tyn-twill (Llb); Tyn-y-bont (Llb); Tyn-y-ceunant (Llb); Tyn-y-clwt (Llw); Tyn-y-coed (Llb, Llr); Tyn-y-ffrwd (Llw); Tyn-y-gerddi (Llb); Tyn-y-gors (Llb); Tyn-y-graig (Llw); Tyn-yr-onnen (Llb); Tyn-y-weirglodd (Llw); Tyn-y-wern (Llb)

Cae'r tyddyn (Llb, Llf, Llr, Llw); Cae Tyddyn Adda (Llb); Cae Tyddyn Alis (Llb); Cae tydden Baste (Llb); Cae Tyddyn Elan (Llb); Cae Tyddyn Hen (Llb); Cae Tyddyn Isa (Llb); Cae Tyddyn Poeth (Llb); Cae Tyddyn Uchaf (Llb); Kay Tythyn y Korr (Llb); Cae tyddyn y dincer (Llb); Cae Tyn-lôn (Llb, Llw); Cae Tyn-gors (Llb); Cae Tyn-rhos (Llb); Cae Tynsclaters (Llb); Cae Tyn-y-pwll (Llb); Tyddyn alice (Llr); Tyddyn betty (Lld); Tyddyn Bottwm (Lld); Tyddyn difyr (Lld); Tyddyndu nesa (Llb); Tyddyndu pella (Llb); Tyddyn Evan (Lld); Tyddyn-heilyn (Lld); Tyddyn Helen (Lld); Tyddyn madyn (Lld); Tyddyn madyn isa' (Lld); Tyddyn Tailiwr (Llr); Tyddyn y Gorsedd (Lld); Ty'n lon (Lld, Llr); Ty'n pant (Lld); Tynpwll (Llb); Tyn rhos (Llr); Ty'n y Bryn (Lld); Ty'n y buarth (Llr); Ty'n y chwarel (Llr); Ty'n y ffryth (Llr); Ty'n y Maes (Lld); Ty'n y mynydd (Llr); Ty'n y werlodd (Llr)

tylluan

eb. 'owl'; aderyn ysglyfaethus o urdd y *Strigiformes*:
Buarth dyllyan (Llb)

tyn

v. **tyddyn**

tyndir

eg. 'lay-land'; gwndwn; < *twn* + *tir*
Cae tyndir (Llb); Cefn y tyndir (Llb)

tywarch

eb.; llu. **tywyrch, tyweirch**; 'clod, sod, turf'; telpyn o bridd neu glai; cf. e.lle Cern. *Towargh Ane*; Llyd. Diw. *taouarc'h(enn)*:
Dafarn-dywarch (Lld)
Cae cefn cae tywyrch (Lld); Dywyrch (Lld)

tywod

eg. ac *e.llu.*; amr. **tyfod**: 'sand'; gronynnau mân o dreuliad creigiau a geir ar lan y môr ac mewn tir diffaith:
Buarth tywod (Lld); Cae bryn tywod (Llr); Cae towad issa (Llw); Cae towad ucha (Llw); Cae ty du Tyfod (Lld); Cae tyfod ceirch (Lld); Cae tywod (Lld, Llr); Cae tywod pella (Llw); Werglodd tyfod (Lld); Yr Hengae Tyfod (Llr)

tywyll

ans. 'dark'; heb lawer o oleuni; cf. Cern. Can. *teul*; Llyd. Diw. *teñval*:
Cae Lôn Dowyll (Llb); Gors dywyll (Lld); Werglodd dwyll (Llb)

uchaf

v. **uchel**

uchel

ans.; gradd eithaf: **uchaf**; 'high, tall'; wedi ei leoli uwchlaw lefel

benodol, heb fod yn isel; cf. Cern. Can. (*h*)*uhel*; Llyd. Diw. *uhel*:
 Dolgynydd-uchaf (Llr); Garth-uchaf (Lld); Gilwern-uchaf (Lld);
 Hafod-y-rhyg-uchaf (Llb); Penlan-uchaf (Lld); Treflan-uchaf (Llb);
 Tu-ucha'r-ffordd (Llb); Tŷ-uchaf (Llr, Llw); Tyddyn-uchaf (Llb)
 Yr allt ucha (Llb, Lld, Llr); Yr ardd ucha (Llb); Beudy uchaf (Llf);
 Bryn eithin uchaf (Llw); Bryn uchaf (Lld, Llw); Buarth dwr ucha
 (Lld); Buarth isa' (Lld); Buarth uchaf (Llb, Lld, Llw); bvarth y lone
 vchaff (Llr); Cae annas uchaf (Llr); Cae bach uchaf (Llb, Llf, Llr,
 Llw); Cae barley uchaf (Llw); Cae bedw ucha (Llw); Cae bonc uchaf
 (Llb); Cae buchod uchaf (Llw); Cae canol uchaf (Llw); Cae Cefn ty
 Ucha' (Lld); Cae coed ucha (Llb); Cae Creen ucha (Llb); Cae crin
 uchaf (Llf); Cae eithin uchaf (Llb, Llw); Cae fadyn ucha (Llb); Cae
 'fotty uchaf (Llr); Cae garw uchaf (Llw); Cae glas ucha (Llb, Llf);
 Cae groeslon uchaf (Llb); Cae gwair ucha (Llb); Cae llidiart ucha
 (Llb); Cae Marl ucha (Llw); Cae mawr uchaf (Llb); Cae Melyn Uchaf
 (Llb); Cae nant ucha (Lld); Cae'r nesa'r cae uchaf (Llw); Cae Nêst
 ucha (Llw); Cae newydd Ucha (Lld); Cae pant uchaf (Llr); Cae pellaf
 uchaf (Llr); Cae'r Baile Ucha (Llw); Cae'r Beudy Uchaf (Llr); Cae'r
 Clogwyn ucha (Llw); kae / r / eythyn uchaf (Llw); Caer ffynnon ucha
 (Llb, Llf); Kay'r Gerllan Uchaph (Llw); Caer gof ucha (Llb); Caer
 hen dai ucha (Llb); Caer lloiau ucha (Llb); Cae'r Llwyn uchaf (Llf);
 Cae'r Sais ucha (Llw); Cae'r Twthil Ucha (Llb); Cae Robin uchaf
 (Llw); Cae tavern ucha (Llb); Cae towad ucha (Llw); Cae tu ucha'r
 beudy (Llr, Llw); Cae ty uchaf (Llw); Cae ty ucha merddyn (Llb); Cae
 ty uchai lon (Llb); Cae ty uchar ty (Llb); Cae Tyddyn Madryn Uchaf
 (Lld); Cae Tyddyn Uchaf (Llb); Cae uchaf (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw);
 Cae uchaf Cae-main (Llb); Cae Ucha' main (Lld); Cae uchaf nant
 talgwyn (Llr); Cae ucha'r Penrhyn (Llw); Cae waun ucha (Llb); Kay
 yr Gelli vcha (Llw); Caea ucha (Llw); Cavan uchaf (Llw); Cefn
 gwndwn Uchaf (Llr); Cefn ucha (Llb); Cenlennydd ucha (Llb); Coed
 mawr uchaf (Llr); Cwireia uchaf (Llf); Dol / y / felyn uchaph (Llw);
 Ddôl uchaf (Llb, Lld, Llw); Drylliau uchaf (Llw); Ffridd ucha (Llb,
 Llw); Gors uchaf (Llb, Lld); Gors topia ucha (Llb); Gwndwn uchaf
 (Llr); Hafod tudur ucha (Llb); Llain Spencer ucha (Llb); Llain ucha
 (Lld); Lloc ucha (Llb); Llwynun ucha (Llb); Panwl uchaf (Llr); Park
 tu ucha'r Office (Llr); Parc uchaf (Llb, Lld, Llr); Regal Uchaf (Llr);
 Rhos goch ucha (Llb); Rhos ucha (Llb); Ty uchaf (Llr); Waen ucha
 (Llw); Werglodd ddu uchaf (Llw); Werglodd fawr uchaf (Llw);
 Werglodd uchaf (Llb, Lld, Llr, Llw); Werglodd tu ucha'r ty (Llr);
 Wern ucha (Llb, Lld); yr ardd ucha (Llw); Yr Offt Ucha' (Lld)

uwchlaw / uwchben *ardd.* 'above, beyond'; yn uwch na, y tu hwnt i:
 Uwchlaw'r-rhos (Lld)
 Buarth ywch law'r lon (Llw); Cae bach uwch ben y Ddôl (Llr); Cae
 uwch ben Cae ysgubor (Llr); Cae uwch ben Twthill (Llr); Cae Uwch
 ben y Coed (Llr); Cae Uwch ben y Ddol (Llr); Cae uwch ben y felin
 (Llr); Cae uwch ben y Werglodd (Llb); Cae uchyfynon (Llb); Caeau
 uwchben y Ddol (Llr)

wal *v. gwal*

walc / walk *amr. wâc;* 'walk, path'; llwybr, rhodfa; benth. o'r Saes. walk:
 Cae y walc (Llb) / Cae'r walk (Llw); Walk (Llb)

warren *e. Saes.* 'piece of ground kept for breeding game, esp. rabbits';

	cwningar: Warren (Llw)
werws	<i>eb.g.</i> ; amr. warws ; 'warehouse'; storfa nwyddau: <i>Cae werws cerrig (Llw); Cae werws fawr (Llw)</i>
wrth	<i>ardd.</i> ; 'near, close to'. Mae sawl ystyr i'r ardd. hwn, ond fel rheol mewn e. lle yr ystyr yw 'yn ymyl, gerllaw': <i>Cae wrth hen Efel (Lld); Cae wrth hen ffynnon (Llw); Cae wrth ty (Lld); Cae wrth werglodd (Lld); Cae wrth y ffordd (Llw); Cae wrth y lôn (Llf); Cae wrth yr afon (Llr)</i>
wŷn	<i>e.llu.</i> ; un. oen ; 'lambs'; defaid ieuainc: <i>Buarth 'rwyn (Llw); Cae Buarth yr Wyn (Llf); Cae'r wŷn (Lld); Hafod yr wŷn (Llb)</i>
yard	v. iard
ŷd	<i>eg.</i> 'corn, grain'; grawn; cf. Hen Gern <i>yd</i> ; Cern. Can. (<i>e</i>)ys; Llyd. Diw. <i>ed</i> : <i>Cae'r yd (Llw)</i>
ychen	<i>e.llu.</i> ; un.: ychn ; 'oxen'; anifeiliaid gwryw o rywogaeth y <i>Bos taurus</i> a gedwir fel anifeiliaid gwaith ac ar gyfer eu cig: <i>Cae y chen (Llb); Cae'r Beudy'r Ychain (Llf); Cae'r tir Ychain (Lld); Rhos yr ychain (Llr)</i>
ymryson	<i>eg.b.</i> 'dispute, quarrel'; anghydfod, ymgiprys, dadl; cf. Hen Wydd. <i>im(b)res(s)an</i> : <i>Cae'r-ymryson (Llb)</i> <i>Cae ymryson (Llb, Lld); Maes yr ymryson (Llr)</i>
ynad	<i>eg.</i> 'magistrate, judge'; ustus, barnwr: <i>Erw yr ynad (Llr)</i>
ynys	<i>eb.</i> ; llu. ynysoedd 'island; river-meadow'; darn o dir a amgylchynir â dŵr; dôl ar lan afon; cf. Cern. Diw. <i>enys</i> ; Llyd. Diw. <i>enez</i> ; Gwyd.Can. <i>inis</i> : <i>Cefnynysoedd (Llf); Ynysoedd (Lld)</i> <i>Cae'r ynys eithin (Llr); Cefn ysoedd (Llb); Coed Ynys Eithin (Lld); Egal ynys dryw (Llr); Nant u Nysoedd (Lld); Werglodd Ynys (Lld); Werglodd ynys geubren (Llw); Gweyrglodd Ynys yr Avon (Llw); Ynys (Llb, Lld, Llr); Ynys Bach (Lld); Ynys Dafydd ddu (Llr); Ynys Dafydd ddu bach (Llr); Ynys drwynhir (Llr); Ynys dryw haidd (Llr); Ynys Hir (Lld); Ynys Stalwyni (Llr); Ynys y Bowl (Llb); ynys y merched (Llr); Ynys y Twthill (Llr)</i>
ysbyty	<i>eg.b.</i> 'hospital, lodging'; lloches i'r claf a'r anghenus, llety: <i>Ysbyty (Llb)</i>
ysgallog	<i>ans. ac eb.</i> 'full of thistles; place full of thistles'; llawn ysgall; lle llawn ysgall; cf. yr e. lle Hen Lyd. <i>Oscaloc</i> : <i>Cae Asgallog (Llb)</i>
ysgawen	<i>eb.</i> 'elder tree'; coeden o dylwyth y <i>Sambucus</i> ; cf. Cern.Diw. <i>scawen</i> .

scawan; Llyd. Diw. *skav*:
Erow yr Scawen (Llw)

ysgubor

eb.g. 'barn, granary'; adeilad i storio grawn, gwair &c.; cf. benth. o bosib o'r Llad. *scōpārium; Cern. Can. *skyber*; Llyd. Diw. *skiber*.
Cae-ysgubor (Llw); *Ysgubor-goch* (Llb); *Ysgubor-wen* (Llb, Llf)
buarth / r / yskybor (Llw); *Cae bach Ysgybor fawr* (Llf); *Cae cefn sgubor* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Cae drws y sgubor* (Lld, Llf, Llr, Llw); *Cae hen Scybor* (Llw); *Cae sgubor* (Llb, Lld, Llf, Llr, Llw); *Cay Yscybor Bach* (Llb); *Cae sgubor fawr* (Llb); *Cae Skybor Hen* (Llf); *Cae Ysgybor isaf* (Llf); *Cae sgubor newydd* (Llb); *Cae tan y sgubor* (Llb, Llw); *Cae uwch ben Cae ysgubor* (Llr); *Cae wrth ben yr yscybor* (Lld); *Cae Ysgybor wen* (Llf); *Caeau'r Ysgubor* (Llr); *Cefn scubor* (Llr); *Gall[ ] Scubor* (Llw); *Scybor* (Lld); *Werglodd 'Scybor* (Lld)

ysgwydd

eb. 'shoulder'; cymal uchaf y fraich; hefyd yn drosiadol=cefnen; cf. Hen Gern. *scuid*; Cern. Diw. *sco(u)th*; Llyd. Can. a Diw. *scoas*:
Cae'r ysgwydd (Llw)

ysgyfarnog

eb. 'hare'; anifail â chlustiau hir o rywogaeth y *Leporidae*; cf. Hen Gern. *scouarnoc*; Llyd. Can. *scouarnec*:
Ffrwd-ysgyfarnog (Lld)

ystabl

eb.; llu. **stablau**; amr. **stabl, stabal**; 'stable'; adeilad ar gyfer cadw ceffylau; benth. naill ai o'r Saes. *stable* neu o'r Hen Ffr. *estable*:
Cae cefn stabal (Llb, Llw); *Cae pen stabal* (Llw); *Cae'r stabl* (Llb, Lld, Llw); *Cae talcen stabl* (Llb, Lld, Llr, Llw); *Cae tan Stabal* (Llw); *Gors tan Stabal* (Llw); *Gwerglodd Stable* (Llw); *Llain tan stabal* (Llr); *Werglodd tan stabal* (Llw)

ystalwyn

eg.; amr. **stalwyn**; llu. (y)**stalwyni** 'stallion'; march; benth. o'r Saes. Can. *stalloun*; Ffr. Lloegr *estaloun*:
Cae Park y Stalwyn (Llw); *Cae'r ystalwyn* (Llb); *Parc Stalwyn* (Llb); *Ynys Stalwyni* (Llr)

ystum

eg. 'twist, curve, grimace'; troad, doleniad, cast; cf. e.lle Cern. *Stym(codde)* (1385); Llyd. Diw. *stumm*:
Ystum-brwynog (Llw)

ystyffylau

e.llu.; un. **ystwffwl /stwffwl** 'post, column, staple'; postyn, colofn, bachyn:
Erwystyffylau (Llw)

Mynegai i'r Enwau Priod

(Mae enwau'r anheddau mewn print rhufeinig ac enwau'r caeau mewn print italig)

Aden?	Bodaden (Llw)
Adda	<i>Cae tyddyn Adda (Llb); Cae ffynnon Adda (Lld)</i>
Adda Goch	Cae-Adda Goch (Llb); Tyddyn-Adda Goch (Llw)
Angharad	Bodgarad (Llw); Llwyn-Angharad (Llw)
Alice	Tyddyn-Alice (Llb) ; Tyddyn-Alice (Llr) <i>Cae tyddyn Alis (Llb); Tyddyn alice (Llr)</i>
Alis o'r Nant	<i>Kae Alis o'r Nant (Llr)</i>
Alsi	<i>Cae Alsi (Llb)</i>
Alun	Coed-Alun (Llb); Isalun (Llb)
Ann Tudur	<i>Buarth Ann Tudur (Llw)</i>
Badi (bach. Maredudd)	<i>Rhos badi (Llb)</i>
Baglan	Llanfaglan; Plas-Llanfaglan (Llf)
Bartley	Tyddyn-parthle (Llw)
Bennett	<i>Cae Bennett (Lld)</i>
?Betty	<i>Tyddyn betty (Lld)</i>
Beuno (afon)	Glan-Beuno (Llb)
Beuno (sant)	<i>Cae ffynnon beuno (Llw)</i>
Bisley	Tyddyn-Bisle (Llr) <i>Cae tydden Baste (Llb); Llain tyddyn Baste (Llb)</i>
Bleddyn	Cae-dôl-Bleddyn [>Cae'r-glyddyn] (Llr)
Bleddyn Foel	Tythyn blethyn voil (Llr) <i>tir blethyn voile (Llr)</i>
Bodwrdda (cyfenw. neu efallai e.lle)	<i>Cae Bodwrdda (Llb)</i>
Bold	Cae-Bold (Llb) <i>Bwlt (Llb)</i>
?Brereton	<i>Kay Jevan ap Brur'on (Llb); Tyddyn Bottwm? (Lld)</i>

Bulkeley, Ellen	Cae Elin Bulkeley [>Cae-Buckley] (Llw)
Cadfan	Bodgadfan (Llw); Rhosgadfan (Llw); Tyn-Gadfan (Llw); Tyn-Rhosgadfan (Llw)
Cadis	Tyddyn-Cadis (Llb)
Cadnant (afon)	<i>Cadnant (Llb); Cadnant Field (Llb)</i>
Cadwgan	<i>Gwerglodd Cadwgan (Lld)</i>
?Cain (e.p.)	Erw-gein ? (Llr)
Cethin	Tythyn y Kethyn (Llr); Cae'r Gethin (Llr) <i>Gwerglodd Cethin (Llw)</i>
Coel	Prysgol (Llr)
Cristo	Cae-Cristo (Llb)
Culla / Cwla	Llwyn-Cwla (Lld) <i>Bryn cwla (Lld)</i>
Cynddelw	Dolgynfydd (Llr)
Cynrig	Erw-Gynrig (Llb) <i>Cae Cynrig (Llb); Ddol Gynryg (Llb)</i>
Cynwrig	<i>kay kyn' Sais (Llr)</i>
Dafydd	Treddafydd (Llb) <i>Crew D'd (Llr); Erow dd' (Llr); Gardd tre dafydd (Llb)</i>
Dafydd Ddu	Tyddyn-Dafydd (Ddu) (Lld) <i>Ynys Dafydd ddu (Llr); Ynys Dafydd ddu bach (Llr)</i>
Danw	Tyddyn-Danw (Llb) <i>Cae ty danw (Llb)</i>
Darby	Cae-Darby (Llb) <i>Rhos Cae Darby (Llb)</i>
Dican Goch	Rhosdican-goch (Llb)
Dicws	Tyddyn-Dicws (Llb)
Drew	<i>Cae Mrs Drew (Llb)</i>
Ednyfed Dafydd ab Einion	<i>Tyddyn-ab Engan (Lld)</i>
Efa ferch Gruffydd ap Mallt	<i>Tir Eva verch Gruffith ap Malld (Llr)</i>
Einion / Engan	Muriau-Einion (Llb) : Muriau-merched Engan (Llw)

Einion ab Ynyr	<i>tir Egnn' ap yner (Llb)</i>
Elen	Tyddyn-Elen (Lld); Tyddyn-Elen (Llr) <i>Cae Tyddyn Elan (Llb); Cae wrth dy Ellin (Llr)</i>
Elen Ddu	Tyddyn-Elen-ddu [>Tyddyn-Elen] (Llb)
Elias	<i>Cae Elias (Llr)</i>
Ellis	<i>Cae Ellis bach (Llr); Cae Ellis mawr (Llr)</i>
Emrys	Cefn-Emrys (Lld); Pant-Emrys (Lld) <i>Emrys (Lld); Werglodd Emrys (Lld)</i>
Emwnt / Edmond	<i>Ffridd Emwnt / Ffridd Edmond (Llb)</i>
Evan / Ifan	Pant-Ifan (Llr); pant Ethun noya / pant Ethan voia / pant Ethan vechan (Llr) <i>Dol Evan (Llb); Gell forch Evan [Gelli ferch Evan ?] (Llb); Dôl Ifan (Lld); Tyddyn Evan (Lld); Wern Evan (Lld); Ynys ifan (Llw)</i>
Evan ab Adda	Cefn-badda (Lld)
Evan ab Ynyr	Cae-mab-Ynyr (Llb)
Evan Lleuar / Evan Llwyd	Hafod-Ifan (Lld)
Syr Evan	Tyddyn Syr Evan (Llw)
Fletcher	Tyddyn-Fletcher (Llb)
Francis	Cae-Francis (Llb) <i>Cae Francis (Llb)</i>
Frost	<i>Caeau Frost (Llb)</i>
?Ge[l]log / E[l]log	Bodellog (Llw); Dolellog (Llw)
George	<i>Llain George (Lld)</i>
Glynne	Tai Elen Glyn (Lld) <i>Cae Mr Glynne (Llf)</i>
Gregor	Tyddyn-Gregor (Llr)
Griffith, Ellis	<i>Cae Ellis Griffith (Llr)</i>
Griffith Saer	<i>Cae Griffith Saer (Llb)</i>
Sir Griffith	<i>Cae Sir Griffith (Llw)</i>
Griffith, William	<i>Cae Wm Griffith (Llw)</i>
Gronw / Goronwy	Cae-Gronw Goch (Lld); Caeronwy (Lld); Castell-

	Caeronwy (Lld); Hafoty-Caeronwy (Lld) <i>Cae Gronwy (Lld); Castell Cae'r Onwy (Lld)</i>
Gronw ap Dafydd Fychan	<i>terra gronow ap david vichan (Llr)</i>
Gronw Fonheddig	<i>tir gronow fonhethyk (Llr)</i>
Gruffydd	Tyddyn-Ruffydd (Llf) <i>Ruffudd (Lld)</i>
Gruffydd Ddu	<i>tir Gruff duy (Llr)</i>
Gruffydd 'Vethwe'	<i>tir Gruff vethwe (Llr)</i>
Guto	<i>Gyto / Cae Gyto (Lld)</i>
Guto'r Ddôl	<i>Cae Guto'r ddol (Llr)</i>
Gutun Owain	<i>Gwerglodd Guttun Owain (Llw)</i>
Gwen (?) ferch Harry	<i>Gweirglodd Gwaen'ch Harry (Llr)</i>
Gwen(n)an	Beddgwenan (Lld)
Gwenllïan	Llety-Gwenllïan [>Llety] (Llb)
Gwerful ferch Iorwerth ab Ieuan / Gwerful ferch Gruffydd ab Ieuan	Tyddyn-Gwerful (Llr) <i>tir gwervill vch gruff ap Jeuan (Llr)</i>
Gwgan	<i>Cae gwgan (Lld)</i>
Gwïan	Cae-erw-Wïan (Llr); Tyddyn Gwïan-isaf (Lld); Tyddyn Gwïan-uchaf (Lld) <i>Erw weon (Llr); Werglodd Erw wïan (Llr)</i>
?Gwigan (e.p.)	Lledwigan (Llb)
Gwilym	Bryn-Gwilym (Llw)
Gwladus	Tyddyn-Gwladis v. Tyddyn-Cadis (Llb)
Gwna (afon)	Glan-Gwna (Llr)
Gwyled (afon)	Pont-Wyled (Llw)
Gwyn ab Einion	Tyddyn Gwyn ab Einion (Llr)
Gwyndaf	Felinwnda (Llw); Llanwnda; Plas-Llanwnda (Llw) <i>Kay ffynon Vnda (Llw)</i>
Hampton	Cae-Hampton (Llb) <i>Hamptons lesser field (Llb); Hamptons bigger field (Llb)</i>
Haslam	<i>Cae Haslam / Caeau Haslam (Llb)</i>

Heilin / Heilyn	Tyddyn-Heilin (Llb, Llwl) <i>Tyddyn-heilyn (Lld)</i>
Helen	Coed-Helen (Llb); Helen Bank (Llb); Is-Helen (Llb) <i>Coed helen (Llb); Cae Helen (Lld); Tyddyn Helen (Lld)</i>
Henry	Cefn-Henry (?) (Llb) <i>Dolhenry (Lld)</i>
Hinkley	Maesincla (Llb)
Hobson	Cae-Hopsyn (Llb) <i>Cae Hobson (Llb)</i>
?Hoedlyw	<i>Cae ffynon odliw (Lld); Coed fynnon hadlu / Coed ffynnon-edliw (Lld)</i>
Hoydyn	Cae-hoeden (Llr) <i>Pen Caehoyden (Llr)</i>
Hugh	<i>Cae f'ewyrth Hugh (Llr)</i>
Hugh ap William ap Gruffydd ap Hwlcyn	<i>Tir Hughe ap Willm ap Gruff ap Hulkyn (Llw)</i>
Syr Hugh	Tyddyn-Sir Hugh (Llw)
Hugh Rowland	Tyddyn-Hugh Rowland (Llf)
Hughes, Siôn	<i>Sion Hughes (Lld)</i>
Humphrey	<i>Cae Humphrey (Llr, Llwl); Cae ty Humphrey (Lld)</i>
Hwfa	Tyddyn-Hwfa (Llb) <i>Cae Hwa (Llb); Coed Hwa (Llb)</i>
Hwlcyn	Merddyn-/Mur-Hwlcyn (Llb) <i>Buarth Hwlkin alias Buarth y Rhos (Llw); Cae Hwlcyn (Llw); Gwerglodd Cae Hwlkin (Llw)</i>
Hwysgyn	Tyddyn-Whisgin (Llr, Llwl)
Hywel	Cae-Howel (Llw); Coed-Howel (Lld); Erw-Hywel (Llr); Tyddyn-Howel (Llb) <i>Cae Howell (Llb)</i>
Hywel ab Einion	Tyddyn Hywel ab Einion (Llr)
Hywel ap Gwyn	Nant-Howel Wyn (Llr)
Hywel ap Mato Cethin	<i>terra hoell ap matto kethyn (Llr)</i>
Iago	Cae-Iago (Lld) <i>Cae merddyn Iago (Llr)</i>

Icws / Iocws	<i>Pant iccws (Lld)</i>
Ieuan ap ?Brereton	<i>Kay Jevan ap Brur'on (Llb)</i>
Ieuan ab Edmund	<i>Teyr Jevan ap Edmund (Llb)</i>
Ieuan ap Madog	<i>Doluth merched Ienna ap mad' (Llr)</i>
Ieuan ap Tudur Goch	<i>tir Jenn' ap Tud'goz (Llr)</i>
Ieuan Foel	<i>Cay Jevan moile (Llr)</i>
Ieuan Lloyd ap William Thomas	Tyddyn Ieuan Lloyd (Llb)
Ieuan Llwyd Felinydd	Tyddyn Ieuan Llwyd Felinydd (Llr)
Ifan	v. Evan
Ifor	Glan-afon-Ifor (Llr); Glyn-Ifor (Llr)
Iorwerth ap Cuhelyn	Tyddyn Iorwerth ap Cuhelyn (Llr)
Iorwerth ap Heilin	<i>tir Ier' ap heylyn (Llr)</i>
Iorwerth Ddu	<i>Kay Ier' ddy (Llb)</i>
Ismel	Tyddyn-Ismel (Llb)
Ithel	Tyddyn-Ithel (Llr) <i>koyd Ithell (Llr)</i>
John ap Robert Felinydd	Tyddyn John ap Robert Felinydd (Llr)
Johnson	<i>Cae Johnson (Llb)</i>
Jones, William	<i>Gardd W^m. Jones (Llb)</i>
Laurence	Hafod-Laurence (Llb); Tyddyn-Laurence (Lld)
Lewis	<i>Llathen Lewis (Llw)</i>
Lowri	<i>Llain Lowry (Llw)</i>
Lleu	Dinlle (Lld); Dinas-Dinlle (Lld); Nantlle (Lld)
Llifon (afon)	Glynllifon (Lld)
Llwydyn	Tyddyn-Llwydyn (Llb)
Llywarch	Cae-Llywarch (Lld); Cae-Llywarch (Llw) <i>Cae llywarch (Llw)</i>
Llywelyn	Bron-Llewelyn (Llf) <i>Cae llewelyn (Llr); Erow lln' (Llr); Hafod Llewelyn</i>

	<i>(Llb)</i>
Madog / ffurf fach. Madyn	Cae-Madog (Llw); Llain-Fadyn (Lld); Tyddyn-Madog (Llw); Tyddyn-Madyn (Lld) <i>Cae Fadog (Llw); kay mad' (Llr); Maes Madog (Llr); Tyddyn madyn (Lld); Tyddyn madyn-isa (Lld); Werglodd fadog (Llw); Werglodd maes madog (Llr)</i>
Madog ap Harry	<i>llayn fadog ap harry (Llw)</i>
Maelan	Rhos-Maelan (Lld)
Mai	Castellmai (Llb)
Mair	<i>Cae Mair (Lld)</i>
Maredudd / Meredydd	Dôl-Feredydd (Lld)
Maredudd ap Hywel ab Ieuan Ddu	Tythyn Meredydd ap Hoell (Llr) <i>tir m'edd ap hoell ap Jann' dy (Llr)</i>
Marged / Margaret	<i>Werglodd farget (Llw)</i>
Mari	<i>Cae Mari (Llr); Caea fari (Llr)</i>
Martha	<i>Cae Martha (Llr)</i>
Mato ap Gruffydd	<i>tir mato ap gruff (Llr)</i>
Matthew	Mur-Mathew (Llb) <i>Cae Mûr Mathew (Llr); Llenia Mathew (Llw); Mure Matthew (Llr)</i>
Meilir	Bryntrefeilir (Lld)
Mihangel / Michael	Bryn-Mihangel (Llr); Llanfihangel-yn-Rug [>Llanrug] <i>Ty Saint Michael(Llb)</i>
Moelyn	Castell-Moelyn (Llr) <i>Castell Moelyn (Llr)</i>
Morfydd / Morfudd	Cae-Morfydd (Lld) <i>Buarth Morfydd (Llr)</i>
Morfudd ferch Iorwerth	<i>tir morfu' vch Ier' (Llr)</i>
Morgan	Cae-Forgan (Lld); Felin-Forgan (Lld) <i>Forgan (Lld); Nant Morgan (Llr)</i>
Morris	Merddyn-Morris (Llr)
Nest	<i>Cae Nêst isa (Llw); Cae Nêst ucha (Llw)</i>
Nest Ddu	Tyddyn-Nest Ddu (Llw)

Nelson	<i>Llain Nelson (Llb)</i>
Nicholas	<i>Cae dryll Nicholas (Llr)</i>
Owen Dafydd	<i>Cae Owen Dafydd (Llr)</i>
Owen, William	<i>Cae W^m. Owen (Llb)</i>
Padarn	Dolbadarn (Lld)
Parry	<i>Buarth Parry (Lld); Werglodd Parry(Lld)</i>
Peblig	Llanbeblig; Treflanbeblig (Llb); Tyddyn-Llanbeblig (Llb)
?Pepper (e.p.)	Llain-Pepper / Llainbupur (Llb)
Philip / Phillips	Cae-Phillip (Llb) <i>Cae Phillips (Llb)</i>
Pierce Owen	<i>Cae Pierce Owen (Llb)</i>
?Poythan (e.p. / llysenw)	Tyddyn-Poythan (Llw)
Prenton	<i>Kaye Prenton (Llb)</i>
Prichard, Siôn	<i>Cae Sion Prichard (Llb)</i>
Roberts, Dafydd	<i>Cae Dafydd Roberts (Llr)</i>
Roberts, Richard	<i>Cae Richard Roberts (Lld)</i>
Robin	<i>Buarth Robin (Llr); Cae Robin isaf (Llw); Cae Robin uchaf (Llw); Cae llwyn Robin (Llb); Cae llwyn Robin bach (Llb); Cae llwyn Robin fawr (Llb); Cae llwyn Robin ganol (Llb); Buarth Robin (Llr)</i>
Robyns / Robbins	<i>Robyns Lands (Llb)</i>
Roger	Tyddyn-Roger (Llw)
Rowland	<i>Cae Rowland (Llf)</i>
Rowland Griffith ap William	Tythyn Rowland Griffith ap William (Llb)
Rhirid	Tyddyn-rhyddid (Llr) <i>allt ffynon Ririd (Llr)</i>
Rhonwen	Glynrhonwy ? (Llr)
Rhyd (afon)	Glanrhyd (Llw)
Rhys	<i>Cae rhyd Rhys (Llb)</i>

Rhys Goch	<i>Bvarth grayenyn Rees goch (Llw)</i>
Rhythallt (afon)	Penybont Rhythallt (Llr)
Saint / Seiont (afon)	Bryn-Seiont (Llb); Cefntresaint (Llr); Glan-Seiont (Llr); Pen-y-bryn-Seiont (Llb); Pont-Saint (Llb) <i>Morfa Seiont (Llb); Penbrynseiont (Llb); Pont Seiont (Llb)</i>
?Salmon (e.p.)	Cae-Salmon (Llf)
Samuel	Cae-Samuel (Llb)
Siencyn	Talar-Siencyn (Lld); Cae-Siencyn (Llr)
Simon	<i>Llain Simlon (?) (Llb); Pladwr Siman [Pladur Simon?] (Llb)</i>
Siôn	<i>Cae bach Sion (Lld); Sion Bach (Lld)</i>
Sion Dafydd / David	Caesion-Dafydd (Lld) <i>Cae Sion (Lld)</i>
Sipper	Tyddyn-seipar (Llw) <i>Gwerglodd Syper (Llw); Llain Syper (Llw)</i>
Smith	<i>Rhos Smith (Llb)</i>
Spencer	Cae-Spencer (Llb) <i>Llain Spencer (Llb); Llain Spencer isa (Llb); Llain Spencer ucha (Llb)</i>
Stanley	Cae-Stanley (Llb)
Steel	Cae-steel (Llb)
Stoddart	Cae-Stoddart (Llb)
?Syll (e.p)	Gallt-y-sil (Llb); Coedzil (Llb) <i>Cae'r Sil (Llw); Coedgae Sil (Llw); Gallt Sil (Llb)</i>
?Tangwystl	Tyddyn-Danw (Llb) <i>Cae ty danw (Llb)</i>
Tegwared ap Hywel	Muriau-Tegwared ap Hywel (Llb)
Thomas	<i>Cae Thomas (Llb); Cae Thomas bach (Llb); Llain Thomas (Llw)</i>
Thomas ap John / Thomas John	Tyddyn Thomas ap John (Hen-hafod) (Llb)
Thomas, Richard	<i>Cae Richd Thomas (Llb)</i>
?Tibot	<i>Allt Tibott (Llr); Caerlan Tibot (Llb)</i>

Tommy	<i>Werglodd Tommy (Llf)</i>
Trahaearn / Trahaiarn	<i>Erow Trahayarn (Llr)</i>
Trefor	<i>Cae trevor (Llb)</i>
Tudur	Tafarn-Dudur (Lld) <i>Buarth Ann Tudur (Llw) ;Buarth cae tudur (Llr); Cae Tudur (Llr); Cae Tudur isa (Llr); Cae Tudur ucha (Llr); Kay havod tudr (Llb); Dudur (Lld); Hafod Tudur isa' (Llb); Hafod Tudur ucha (Llb)</i>
Twrog	Llandwrog; Bryn-Twrog (Lld); Dyffryn-Twrog (Lld); Tirion-Twrog (Lld) <i>Ffynnon Twrog (Lld); Meddiant Twrog (Lld)</i>
Wall	<i>Cae'r-wal ? (Llb); Tyddyn-wal ? (Llb)</i>
Walsh	<i>Tyddyn-Walsh (Llb)</i>
Whiskin	<i>v. Hwysgyn</i>
Wilkin(s)	<i>Merddyn-Wilkins (Llb)</i>
William / Wil	<i>Carnedd Will (Llr); gallt willm' (Llr)</i>
William ap Hugh ap David ap Harry	<i>Tythyn William ap Hugh ap David ap Harry (Llb)</i>
William ap John	<i>Kay William ap John (Llb)</i>
William Edward	<i>Lleiniau Wm Edwd (Lld)</i>
William Siôn	<i>Buarth William Shon (Llw)</i>
Williams, Richard	<i>Cae R^d Williams (Llb)</i>
Wynne	<i>Buarth Mr Wynne (Llr)</i>

Enwau Trosglwyddedig

Appii Forum	Appii-forum (Lld)
Bangor (fel e.lle?)	Penfforddfangor (Llb)
Bethesda	Bethesda-bach (Lld)
Bodethmai (e.lle?)	<i>Cae Bodethmai (Llb)</i>
Carmel	Carmel (Lld); <i>Pen carmel (Lld)</i>
Chatham	Chatham (Llw)
Y Faenol / Vaynol	<i>Buarth y Vaynoll (Llw); Gwerglodd y faenol (Llb); Llain Faenol (Llr) / Llain Vaynol (Llw)</i>
Greenland	Greenland (Lld)
Iwerddon (fel e.lle?)	<i>Glanymor y Werddon (Llw)</i>
Richmond	Richmond Hill (Llb)
Samaria	Samaria (Lld); <i>Samaria (Lld)</i>
Saron	Saron (Llw)
Seion	<i>Cae Seion (Llf)</i>
Twthill	<i>Cae uwch ben Twthill (Llr); Twthill (Llr); Ynys y Twthill (Llr)</i>
Waterloo	Waterloo Port (Llb)